๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ขุทฺทกนิกาเย

จริยาปิฏก-อฏฺฐกถา

คนฺถารมฺภกถา

จริยา สพฺพโลกสฺส, หิตา ยสฺส มเหสิโน;
อจิเนฺตยฺยานุภาวํ ตํ, วเนฺท **โลกคฺคนายกํ**๚

วิชฺชาจรณสมฺปนฺนา, เยน นียนฺติ โลกโต;
วเนฺท ตมุตฺตมํ **ธมฺมํ,** สมฺมาสมฺพุทฺธปูชิตํ๚

สีลาทิคุณสมฺปโนฺน, ฐิโต มคฺคผเลสุ โย;
วเนฺท **อริยสงฺฆํ** ตํ, ปุญฺญเกฺขตฺตํ อนุตฺตรํ๚

วนฺทนาชนิตํ ปุญฺญํ, อิติ ยํ รตนตฺตเย;
หตนฺตราโย สพฺพตฺถ, หุตฺวาหํ ตสฺส เตชสา๚

อิมสฺมิํ ภทฺทกปฺปสฺมิํ, สมฺภตา ยา สุทุกฺกรา;
อุกฺกํสปารมิปฺปตฺตา, ทานปารมิตาทโย๚

ตาสํ สโมฺพธิจริยานํ, อานุภาววิภาวนํ;
สเกฺกสุ นิโคฺรธาราเม, วสเนฺตน มเหสินา๚

ยํ ธมฺมเสนาปติโน, สพฺพสาวกเกตุโน;
โลกนาเถน **จริยา-ปิฏกํ** นาม เทสิตํ๚

ยํ ขุทฺทกนิกายสฺมิํ, สงฺคายิํสุ มเหสโย;
ธมฺมสงฺคาหกา สตฺถุ, เหตุสมฺปตฺติทีปนํ๚

ตสฺส สโมฺพธิสมฺภาร-วิภาคนยโยคโต;
กิญฺจาปิ ทุกฺกรา กาตุํ, **อตฺถสํวณฺณนา** มยา๚

สห สํวณฺณนํ ยสฺมา, ธรเต สตฺถุ สาสนํ;
ปุพฺพาจริยสีหานํ, ติฏฺฐเตว วินิจฺฉโย๚

ตสฺมา ตํ อวลมฺพิตฺวา, โอคาหิตฺวา จ สพฺพโส;
ชาตกานุปนิสฺสาย, โปราณฏฺฐกถานยํ๚

นิสฺสิตํ วาจนามคฺคํ, สุวิสุทฺธมนากุลํ;
มหาวิหารวาสีนํ, นิปุณตฺถวินิจฺฉยํ๚

นีตเนยฺยตฺถเภทา จ, ปารมี ปริทีปยํ;
กริสฺสามิ ตํ **จริยา-ปิฏกสฺสตฺถวณฺณนํ**ฯ

อิติ อากงฺขมานสฺส, สทฺธมฺมสฺส จิรฏฺฐิตึ;
วิภชนฺตสฺส ตสฺสตฺถํ, นิสามยถ สาธโวติฯ

ตตฺถ **จริยาปิฏก**นฺติ เกนฏฺเฐน จริยาปิฏกํ? อตีตาสุ ชาตีสุ สตฺถุ จริยานุภาวปฺปกาสินี ปริยตฺตีติ กตฺวา, ปริยตฺติอตฺโถ หิ อยํ ปิฏกสทฺโท, ‘‘มา ปิฏกสมฺปทาเนนา’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๓.๖๖) วิยฯ อถ วา ยสฺมา สา ปริยตฺติ ตเสฺสว สตฺถุ ปุริมชาตีสุ จริยานํ อานุภาวปฺปกาสเนน ภาชนภูตา, ตสฺมาปิ ‘‘จริยาปิฏก’’นฺติ วุจฺจติ, ภาชนตฺโถปิ หิ ปิฏกสทฺโท นิทฺทิฏฺโฐ ‘‘อถ ปุริโส อาคจฺเฉยฺย, กุทาลปิฏกํ อาทายา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๒๘; อ. นิ. ๓.๗๐) วิยฯ ตํ ปเนตํ **จริยาปิฏกํ** วินยปิฏกํ, สุตฺตนฺตปิฏกํ, อภิธมฺมปิฏกนฺติ ตีสุ ปิฏเกสุ **สุตฺตนฺตปิฏก**ปริยาปนฺนํฯ ทีฆนิกาโย, มชฺฌิมนิกาโย, สํยุตฺตนิกาโย, องฺคุตฺตรนิกาโย, ขุทฺทกนิกาโยติ ปญฺจสุ นิกาเยสุ **ขุทฺทกนิกาย**ปริยาปนฺนํฯ สุตฺตํ, เคยฺยํ, เวยฺยากรณํ, คาถา, อุทานํ, อิติวุตฺตกํ, ชาตกํ, อพฺภุตธมฺมํ, เวทลฺลนฺติ นวสุ สาสนงฺเคสุ **คาถา**สงฺคหํฯ

‘‘ทฺวาสีติ พุทฺธโต คณฺหึ, เทฺวสหสฺสานิ ภิกฺขุโต;
จตุราสีติ สหสฺสานิ, เย เม ธมฺมา ปวตฺติโน’’ติฯ (เถรคา. ๑๐๒๗) –

เอวํ ธมฺมภณฺฑาคาริเกน ปฏิญฺญาเตสุ จตุราสีติยา ธมฺมกฺขนฺธสหเสฺสสุ กติปยธมฺมกฺขนฺธสงฺคหํฯ วคฺคโต อกิตฺติวโคฺค, หตฺถินาควโคฺค, ยุธญฺชยวโคฺคติ วคฺคตฺตยสงฺคหํฯ จริยโต อกิตฺติวเคฺค ทส, หตฺถินาควเคฺค ทส, ยุธญฺชยวเคฺค ปญฺจทสาติ ปญฺจตึสจริยาสงฺคหํฯ ตีสุ วเคฺคสุ **อกิตฺติวโคฺค** อาทิ, จริยาสุ **อกิตฺติจริยา**ฯ ตสฺสาปิ –

‘‘กปฺเป จ สตสหเสฺส, จตุโร จ อสงฺขิเย;
เอตฺถนฺตเร ยํ จริตํ, สพฺพํ ตํ โพธิปาจน’’นฺติฯ –

อยํ คาถา อาทิฯ ตสฺส อิโต ปภุติ อนุกฺกเมน อตฺถสํวณฺณนา โหติฯ

คนฺถารมฺภกถา นิฏฺฐิตาฯ

นิทานกถา

สา ปนายํ อตฺถสํวณฺณนา ยสฺมา ทูเรนิทานํ, อวิทูเรนิทานํ, สนฺติเกนิทานนฺติ อิมานิ ตีณิ นิทานานิ ทเสฺสตฺวา วุจฺจมานา สุณเนฺตหิ สมุทาคมโต ปฏฺฐาย สุฏฺฐุ วิญฺญาตา นาม โหติฯ ตสฺมา เตสํ นิทานานํ อยํ วิภาโค เวทิตโพฺพฯ

ทีปงฺกรทสพลสฺส ปาทมูลสฺมิญฺหิ กตาภินีหารสฺส มหาโพธิสตฺตสฺส ยาว ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติ, ตาว ปวโตฺต กถามโคฺค **ทูเรนิทานํ** นามฯ ตุสิตภวนโต ปฏฺฐาย ยาว โพธิมเณฺฑ สพฺพญฺญุตญฺญาณปฺปตฺติ, ตาว ปวโตฺต กถามโคฺค **อวิทูเรนิทานํ** นามฯ มหาโพธิมณฺฑโต ปน ปฏฺฐาย ยาว ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ, ตาว ปวโตฺต กถามโคฺค **สนฺติเกนิทานํ** นามฯ อิเมสุ ตีสุ นิทาเนสุ ยสฺมา ทูเรนิทานอวิทูเรนิทานานิ สพฺพสาธารณานิ, ตสฺมา ตานิ **ชาตกฏฺฐกถายํ** (ชา. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา) วิตฺถาริตนเยเนว วิตฺถารโต เวทิตพฺพานิฯ สนฺติเกนิทาเน ปน อตฺถิ วิเสโสติ ติณฺณมฺปิ นิทานานํ อยมาทิโต ปฏฺฐาย สเงฺขปกถาฯ

ทีปงฺกรสฺส ภควโต ปาทมูเล กตาภินีหาโร โพธิสตฺตภูโต โลกนาโถ อตฺตโน อภินีหารานุรูปํ สมตฺตึสปารมิโย ปูเรตฺวา, สพฺพญฺญุตญฺญาณสมฺภารํ มตฺถกํ ปาเปตฺวา, ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติตฺวา พุทฺธภาวาย อุปฺปตฺติกาลํ อาคมยมาโน, ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุโต สกฺยราชกุเล ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อนเนฺตน ปริหาเรน มหเนฺตน สิริโสภคฺเคน วฑฺฒมาโน อนุกฺกเมน โยพฺพนํ ปตฺวา เอกูนตึเส วยสฺมึ กตมหาภินิกฺขมโน, ฉพฺพสฺสานิ มหาปธานํ ปทหิตฺวา, เวสาขปุณฺณมายํ โพธิรุกฺขมูเล นิสิโนฺน สูริเย อนตฺถงฺคมิเตเยว มารพลํ วิธมิตฺวา ปุริมยาเม ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสริตฺวา, มชฺฌิมยาเม ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเธตฺวา, ปจฺฉิมยาเม ทิยฑฺฒกิเลสสหสฺสํ เขเปตฺวา, อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิมภิสมฺพุชฺฌิฯ

ตโต ตเตฺถว สตฺตสตฺตาเห วีตินาเมตฺวา, อาสาฬฺหิปุณฺณมายํ พาราณสึ คนฺตฺวา อิสิปตเน มิคทาเย **อญฺญาสิโกณฺฑญฺญ**ปฺปมุขา อฏฺฐารส พฺรหฺมโกฏิโย ธมฺมามตํ ปาเยโนฺต, ธมฺมจกฺกํ (สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑; มหาว. ๑๓ อาทโย; ปฏิ. ม. ๒.๓๐) ปวเตฺตตฺวา, **ยสา**ทิเก เวเนเยฺย อรหเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา, เต สเพฺพว สฏฺฐิ อรหเนฺต โลกานุคฺคหาย วิสฺสเชฺชตฺวา, อุรุเวลํ คจฺฉโนฺต กปฺปาสิกวนสเณฺฑ ตึส **ภทฺทวคฺคิเย** โสตาปตฺติผลาทีสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา, อุรุเวลํ คนฺตฺวา อฑฺฒุฑฺฒานิ ปาฏิหาริยสหสฺสานิ ทเสฺสตฺวา อุรุเวลกสฺสปาทโย สหสฺสชฏิลปริวาเร **เตภาติกชฏิเล** วิเนตฺวา, เตหิ ปริวุโต ราชคหนครูปจาเร ลฏฺฐิวนุยฺยาเน นิสิโนฺน **พิมฺพิสาร**ปฺปมุเข ทฺวาทสนหุเต พฺราหฺมณคหปติเก สาสเน โอตาเรตฺวา, มคธราเชน การิเต เวฬุวนวิหาเร วิหรติฯ

อเถวํ ภควติ เวฬุวเน วิหรเนฺต สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเนสุ อคฺคสาวกฏฺฐาเน ฐปิเตสุ สาวกสนฺนิปาเต ชาเต, สุโทฺธทนมหาราชา ‘‘ปุโตฺต กิร เม ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ จริตฺวา ปรมาภิสโมฺพธึ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก ราชคหํ นิสฺสาย เวฬุวเน วิหรตี’’ติ สุตฺวา ทสปุริสสหสฺสปริวาเร, อนุกฺกเมน ทส อมเจฺจ เปเสสิ ‘‘ปุตฺตํ เม อิธาเนตฺวา ทเสฺสถา’’ติฯ เตสุ ราชคหํ คนฺตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนาย อรหเตฺต ปติฏฺฐิเตสุ กาฬุทายิเตฺถเรน รโญฺญ อธิปฺปาเย อาโรจิเต ภควา วีสติสหสฺสขีณาสวปริวุโต ราชคหโต นิกฺขมิตฺวา สฏฺฐิโยชนํ กปิลวตฺถุํ ทฺวีหิ มาเสหิ สมฺปาปุณิฯ สกฺยราชาโน ‘‘อมฺหากํ ญาติเสฏฺฐํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ สนฺนิปติตฺวา นิโคฺรธารามํ ภควโต จ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ วสนโยคฺคํ กาเรตฺวา, คนฺธปุปฺผาทิหตฺถา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา, สตฺถารํ นิโคฺรธารามํ ปเวเสสุํฯ ตตฺร ภควา วีสติสหสฺสขีณาสวปริวุโต ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิฯ สากิยา มานตฺถทฺธา สตฺถุ ปณิปาตํ นากํสุฯ ภควา เตสํ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา มานํ ภญฺชิตฺวา เต ธมฺมเทสนาย ภาชเน กาตุํ อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย อากาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา เตสํ สีเส ปาทปํสุํ โอกิรมาโน วิย, คณฺฑมฺพรุกฺขมูเล กตปาฏิหาริยสทิสํ ยมกปาฏิหาริยํ อกาสิฯ ราชา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา ‘‘อยํ โลเก อคฺคปุคฺคโล’’ติ วนฺทิฯ รญฺญา ปน วนฺทิเต เต ฐาตุํ นาม น สโกฺกนฺติ, สเพฺพปิ สากิยา วนฺทึสุฯ

ตทา กิร ภควา ยมกปาฏิหาริยํ กโรโนฺต โลกวิวรณปาฏิหาริยมฺปิ อกาสิ – ยสฺมึ วตฺตมาเน มนุสฺสา มนุสฺสโลเก ยถาฐิตา ยถานิสินฺนาว จาตุมหาราชิกโต ปฏฺฐาย ยาว อกนิฏฺฐภวนา สเพฺพ เทเว ตตฺถ ตตฺถ อตฺตโน ภวเน กีฬเนฺต ทิพฺพานุภาเวน โชตเนฺต มหตึ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวเนฺต สนฺตานิ สมาปตฺติสุขานิ อนุภวเนฺต อญฺญมญฺญํ ธมฺมํ สากจฺฉเนฺต จ พุทฺธานุภาเวน อตฺตโน มํสจกฺขุนาว ปสฺสนฺติฯ ตถา เหฏฺฐาปถวิยํ อฏฺฐสุ มหานิรเยสุ, โสฬสสุ จ อุสฺสทนิรเยสุ, โลกนฺตรนิรเย จาติ ตตฺถ ตตฺถ มหาทุกฺขํ อนุภวมาเน สเตฺต ปสฺสนฺติฯ ทสสหสฺสิโลกธาตุยํ เทวา มหจฺจเทวานุภาเวน ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา

ปญฺชลิกา นมสฺสมานา ปยิรุปาสนฺติ, พุทฺธคุณปฏิสํยุตฺตา คาถาโย อุทาหรนฺตา โถเมนฺติ อโปฺผเฏนฺติ หสนฺติ ปีติโสมนสฺสํ ปเวเทนฺติฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ –

> ‘‘ภุมฺมา มหาราชิกา ตาวตึสา, ยามา จ เทวา ตุสิตา จ นิมฺมิตา;
> ปรนิมฺมิตา เยปิ จ พฺรหฺมกายิกา, อานนฺทิตา วิปุลมกํสุ โฆส’’นฺติฯ (พุ. วํ. ๑.๖)

ตทา หิ ทสพโล ‘‘อตุลํ อตฺตโน พุทฺธพลํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ มหากรุณาย สมุสฺสาหิโต อากาเส ทสสหสฺสจกฺกวาฬสมาคเม จงฺกมํ มาเปตฺวา, ทฺวาทสโยชนวิตฺถเต สพฺพรตนมเย จงฺกเม ฐิโต ยถาวุตฺตํ เทวมนุสฺสนยนวิหงฺคานํ เอกนิปาตภูตมจฺฉริยํ อนญฺญสาธารณํ พุทฺธานํ สมาธิญาณานุภาวทีปนํ ปาฏิหาริยํ ทเสฺสตฺวา, ปุน ตสฺมิํ จงฺกเม จงฺกมโนฺต เวเนยฺยานํ อชฺฌาสยานุรูปํ อจิเนฺตยฺยานุภาวาย อโนปมาย พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสสิฯ เตน วุตฺตํ –

> ‘‘น เหเต ชานนฺติ สเทวมานุสา, พุโทฺธ อยํ กีทิสโก นรุตฺตโม;
> อิทฺธิพลํ ปญฺญาพลญฺจ กีทิสํ, พุทฺธพลํ โลกหิตสฺส กีทิสํฯ
>
> ‘‘น เหเต ชานนฺติ สเทวมานุสา, พุโทฺธ อยํ เอทิสโก นรุตฺตโม;
> อิทฺธิพลํ ปญฺญาพลญฺจ เอทิสํ, พุทฺธพลํ โลกหิตสฺส เอทิสํฯ
>
> ‘‘หนฺทาหํ ทสฺสยิสฺสามิ, พุทฺธพลมนุตฺตรํ;
> จงฺกมํ มาปยิสฺสามิ, นเภ รตนมณฺฑิต’’นฺติฯ (พุ. วํ. ๑.๓-๕);

เอวํ ตถาคเต อตฺตโน พุทฺธานุภาวทีปนํ ปาฏิหาริยํ ทเสฺสตฺวา ธมฺมํ เทเสเนฺต อายสฺมา ธมฺมเสนาปติ สาริปุโตฺต ราชคเห คิชฺฌกูฏปพฺพเต ฐิโต ทิพฺพจกฺขุนา ปสฺสิตฺวา, เตน พุทฺธานุภาวสนฺทสฺสเนน อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต ‘‘หนฺทาหํ ภิโยฺยโสมตฺตาย พุทฺธานุภาวํ โลกสฺส ปากฏํ กริสฺสามี’’ติ สญฺชาตปริวิตโกฺก อตฺตโน ปริวารภูตานํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา อิทฺธิยา อากาเสน ตาวเทว อาคนฺตฺวา สปริวาโร ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ทสนขสโมธานสมุชฺชลมญฺชลิํ สิรสิ ปคฺคยฺห ตถาคตสฺส มหาภินีหารํ ปารมิปริปูรณญฺจ ปุจฺฉิฯ ภควา ตํ กายสกฺขิํ กตฺวา ตตฺถ สนฺนิปติตมนุสฺสานเญฺจว ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวพฺรหฺมานญฺจ อตฺตโน พุทฺธานุภาวํ ปริทีปยโนฺต **พุทฺธวํสํ** เทเสสิฯ เตน วุตฺตํ –

> ‘‘สาริปุโตฺต มหาปโญฺญ, สมาธิชฺฌานโกวิโท;
> ปญฺญาย ปารมิปฺปโตฺต, ปุจฺฉติ โลกนายกํฯ
>
> ‘‘กีทิโส เต มหาวีร, อภินีหาโร นรุตฺตม;
> กมฺหิ กาเล ตยา ธีร, ปตฺถิตา โพธิมุตฺตมาฯ
>
> ‘‘ทานํ สีลญฺจ เนกฺขมฺมํ, ปญฺญา วีริยญฺจ กีทิสํ;
> ขนฺติ สจฺจมธิฏฺฐานํ, เมตฺตุเปกฺขา จ กีทิสาฯ
>
> ‘‘ทส ปารมี ตยา ธีร, กีทิสี โลกนายก;
> กถํ อุปปารมี ปุณฺณา, ปรมตฺถปารมี กถํฯ
>
> ‘‘ตสฺส ปุโฏฺฐ วิยากาสิ, กรวีกมธุรคิโร;
> นิพฺพาปยโนฺต หทยํ, หาสยโนฺต สเทวก’’นฺติฯ (พุ. วํ. ๑.๗๔-๗๘);

เอวํ ภควตา พุทฺธวํเส เทสิเต อายสฺมา ธมฺมเสนาปติ ‘‘อโห พุทฺธานํ เหตุสมฺปทา, อโห สมุทาคมสมฺปตฺติ, อโห มหาภินีหารสมิชฺฌนา, ทุกฺกรํ วต ภควตา กตํ เอตฺตกํ กาลํ เอวํ ปารมิโย ปูเรนฺเตน, เอวํวิธสฺส โพธิสมฺภารสมฺภรณสฺส อนุจฺฉวิกเมว เจตํ ผลํ, ยทิทํ สพฺพญฺญุตา พเลสุ จ วสีภาโว เอวํมหิทฺธิกตา เอวํมหานุภาวตา’’ติ พุทฺธคุณารมฺมณํ ญาณํ เปเสสิฯ โส อนญฺญสาธารณํ ภควโต สีลํ สมาธิ ปญฺญา วิมุตฺติ วิมุตฺติญาณทสฺสนํ หิริโอตฺตปฺปํ สทฺธาวีริยํ สติสมฺปชญฺญํ สีลวิสุทฺธิ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ สมถวิปสฺสนา ตีณิ กุสลมูลานิ ตีณิ สุจริตานิ ตโย สมฺมาวิตกฺกา ติโสฺส อนวชฺชสญฺญาโย ติโสฺส ธาตุโย จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา จตฺตาโร อริยมคฺคา จตฺตาริ อริยผลานิ จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา จตุโยนิปริเจฺฉทกญาณานิ จตฺตาโร อริยวํสา จตฺตาริ เวสารชฺชญาณานิ ปญฺจ ปธานิยงฺคานิ ปญฺจงฺคิโก สมฺมาสมาธิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ ปญฺจ นิสฺสรณิยา ธาตุโย ปญฺจ วิมุตฺตายตนญาณานิ ปญฺจ วิมุตฺติปริปาจนียา ธมฺมา ฉ สารณียา ธมฺมา ฉ อนุสฺสติฏฺฐานานิ ฉ คารวา ฉ นิสฺสรณิยา ธาตุโย ฉ สตตวิหารา ฉ อนุตฺตริยานิ ฉ นิเพฺพธภาคิยา สญฺญา ฉ อภิญฺญา ฉ อสาธารณญาณานิ สตฺต อปริหานิยา ธมฺมา สตฺต อริยธนานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา สตฺต สปฺปุริสธมฺมา สตฺต นิทฺทสวตฺถูนิ สตฺต สญฺญา สตฺต ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลเทสนา สตฺต ขีณาสวพลเทสนา อฏฺฐ ปญฺญาปฏิลาภเหตุเทสนา อฏฺฐ สมฺมตฺตานิ อฏฺฐ โลกธมฺมาติกฺกมา อฏฺฐ อารมฺภวตฺถูนิ อฏฺฐ อกฺขณเทสนา อฏฺฐ มหาปุริสวิตกฺกา อฏฺฐ อภิภายตนเทสนา อฏฺฐ วิโมกฺขา นว โยนิโสมนสิการมูลกา ธมฺมา นว ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคานิ นว สตฺตาวาสเทสนา นว อาฆาตปฺปฏิวินยา นว ปญฺญา นว นานตฺตเทสนา นว อนุปุพฺพวิหารา ทส นาถกรณา ธมฺมา ทส กสิณายตนานิ ทส กุสลกมฺมปถา ทส สมฺมตฺตานิ ทส อริยวาสา ทส อเสกฺขา ธมฺมา ทส รตนานิ ทส ตถาคตพลานิ เอกาทส เมตฺตานิสํสา ทฺวาทส ธมฺมจกฺกาการา เตรส ธุตงฺคคุณา จุทฺทส พุทฺธญาณานิ ปญฺจทส วิมุตฺติปริปาจนียา ธมฺมา โสฬสวิธา อานาปานสฺสตี โสฬส อปรมฺปริยา ธมฺมา อฏฺฐารส พุทฺธธมฺมา เอกูนวีสติ ปจฺจเวกฺขณญาณานิ จตุจตฺตาลีส ญาณวตฺถูนิ ปญฺญาส อุทยพฺพยญาณานิ ปโรปณฺณาส กุสลธมฺมา สตฺตสตฺตติ ญาณวตฺถูนิ จตุวีสติโกฏิสตสหสฺสสมาปตฺติสญฺจาริตมหาวชิรญาณํ อนนฺตนยสมนฺตปฏฺฐานปวิจยปจฺจเวกฺขณเทสนาญาณานิ ตถา อนนฺตาสุ โลกธาตูสุ อนนฺตานํ สตฺตานํ อาสยาทิวิภาวนญาณานิ จาติ เอวมาทิเก อจินฺเตยฺยานุภาเว พุทฺธคุเณ ธมฺมนฺวยโต อนุคจฺฉนฺโต อนุสฺสรนฺโต เนว อนฺตํ, น ปมาณํ ปสฺสิฯ เถโร หิ อตฺตโนปิ นาม คุณานํ อนฺตํ วา ปมาณํ วา อาวเชฺชนฺโต น ปสฺสติ, โส ภควโต คุณานํ ปมาณํ กึ ปสฺสิสฺสติ? ยสฺส ยสฺส หิ ปญฺญา มหตี ญาณํ วิสทํ, โส โส พุทฺธคุเณ มหนฺตโต สทฺทหติ, อิติ เถโร ภควโต คุณานํ ปมาณํ วา ปริเจฺฉทํ วา อปสฺสนฺโต ‘‘มาทิสสฺส นาม สาวกปารมิญาเณ ฐิตสฺส พุทฺธคุณา ญาเณน ปริจฺฉินฺทิตุํ น สกฺกา, ปเคว อิตเรสํฯ อโห อจินฺเตยฺยา อปริเมยฺยเภทา มหานุภาวา สพฺพญฺญุคุณา, เกวลํ ปเนเต เอกสฺส พุทฺธญาณเสฺสว สพฺพโส โคจรา, นาเญฺญสํฯ กเถตุํ ปน สมฺมาสมฺพุเทฺธหิปิ วิตฺถารโต น สกฺกาเยวา’’ติ นิฏฺฐมคมาสิฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘พุโทฺธปิ พุทฺธสฺส ภเณยฺย วณฺณํ, กปฺปมฺปิ เจ อญฺญมภาสมาโน;
> ขีเยถ กโปฺป จิรทีฆมนฺตเร, วโณฺณ น ขีเยถ ตถาคตสฺสา’’ติฯ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๓๐๔; ๓.๑๔๑; อุทา. อฏฺฐ. ๕๓);

เอวํ พุทฺธานํ คุณมหนฺตตํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนพลวปีติโสมนโสฺส ปุน จิเนฺตสิ – ‘‘เอวรูปานํ นาม พุทฺธคุณานํ เหตุภูตา พุทฺธการกา ธมฺมา ปารมิโย อโห มหานุภาวาฯ กตมาสุ นุ โข ชาตีสุ ปารมิตา ปริปาจิตา, กถํ วา ปริปากํ คตา, หนฺทาหํ อิมมตฺถํ ปุจฺฉนฺโต เอวมฺปิ สมุทาคมโต ปฏฺฐาย พุทฺธานุภาวํ อิมสฺส สเทวกสฺส โลกสฺส ปากฏตรํ กริสฺสามี’’ติฯ โส เอวํ จิเนฺตตฺ

วา ภควนฺตํ อิมํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ – ‘‘กตมาสุ นุ โข, ภนฺเต , ชาตีสุ อิเม พุทฺธการกา ธมฺมา ปริปาจิตา, กถํ วา ปริปากํ คตา’’ติ? อถสฺส ภควา ตสฺมิํ รตนจงฺกเม ติสนฺธิปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา ยุคนฺธรปพฺพเต พาลสูริโย วิย วิโรจมาโน นิสิโนฺน ‘‘สาริปุตฺต, มยฺหํ พุทฺธการกา ธมฺมา สมาทานโต ปฎฺฐาย นิรนฺตรํ สกฺกจฺจการิตาย วีริยูปตฺถเมฺภน จ สเพฺพสุ กเปฺปสุ ภวโต ภวํ ชาติโต ชาติํ ปริปจฺจนฺตาเยว อเหสุํ, อิมสฺมิํ ปน ภทฺทกเปฺป อิมาสุ ชาตีสุ เต ปริปกฺกา ชาตา’’ติ ทเสฺสโนฺต ‘‘กเปฺป จ สตสหเสฺส’’ติอาทินา จริยาปิฎกํ พุทฺธาปทานิยนฺติ ทุติยาภิธานํ ธมฺมปริยายํ อภาสิฯ อปเร ปน ‘‘รตนจงฺกเม จงฺกมโนฺต เทวาติเทโว เทวพฺรหฺมาทีหิ ปูชิยมาโน นิโคฺรธาราเม โอตริตฺวา วีสติสหสฺสขีณาสวปริวุโต ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสิโนฺน ภควา วุตฺตนเยเนว อายสฺมตา สาริปุเตฺตน ปุจฺฉิโต จริยาปิฎกํ เทเสสี’’ติ วทนฺติฯ เอตฺตาวตา ทูเรนิทานอวิทูเรนิทานานิ สเงฺขปโต ทเสฺสตฺวา จริยาปิฎกสฺส สนฺติเกนิทานํ วิตฺถารโต นิทฺทิฎฺฐนฺติ เวทิตพฺพํฯ ทูเรนิทานํ ปน อสเงฺขยฺยวิภาวนายํ อาวิ ภวิสฺสตีติฯ

๑. อิทานิ **‘‘กเปฺป จ สตสหเสฺส’’**ติอาทินยปฺปวตฺตาย จริยาปิฎกปาฬิยา อตฺถสํวณฺณนา โหติฯ ตตฺรายํ **กปฺป**-สโทฺท สอุปสโคฺค อนุปสโคฺค จ วิตกฺกวิธานปฎิภาคปญฺญตฺติกาลปรมายุสมณโวหารสมนฺตภาวาภิสทฺทหน- เฉทนวินิโยควินยกิริยาเลสนฺตรกปฺปตณฺหาทิฎฺฐิอสเงฺขยฺยกปฺปมหากปฺปาทีสุ ทิสฺสติฯ ตถา เหส ‘‘เนกฺขมฺมสงฺกโปฺป อพฺยาปาทสงฺกโปฺป’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๓.๑๓๗) วิตเกฺก อาคโตฯ ‘‘จีวเร วิกปฺปํ อาปเชฺชยฺยา’’ติอาทีสุ (ปารา. ๖๔๒) วิธาเน, อธิกวิธานํ อาปเชฺชยฺยาติ อโตฺถฯ ‘‘สตฺถุกเปฺปน วต กิร, โภ, สาวเกน สทฺธิํ มนฺตยมานา น ชานิมฺหา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๖๐) ปฎิภาเคฯ สตฺถุสทิเสนาติ อยญฺหิ ตตฺถ อโตฺถฯ ‘‘อิธายสฺมา, กโปฺป’’ติอาทีสุ (สุ. นิ. ๑๐๙๘) ปญฺญตฺติยํฯ ‘‘เยน สุทํ นิจฺจกปฺปํ วิหรามี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๓๘๗) กาเลฯ ‘‘อากงฺขมาโน, อานนฺท, ตถาคโต กปฺปํ วา ติเฎฺฐยฺย กปฺปาวเสสํ วา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๑๗๘; อุทา. ๕๑) ปรมายุมฺหิฯ อายุกโปฺป หิ อิธ กโปฺปติ อธิเปฺปโตฯ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปญฺจหิ สมณกเปฺปหิ ผลํ ปริภุญฺชิตุ’’นฺติอาทีสุ (จูฬว. ๒๕๐) สมณโวหาเรฯ ‘‘เกวลกปฺปํ เชตวนํ โอภาเสตฺวา’’ติอาทีสุ (ขุ. ปา. ๕.๑; สุ. นิ. มงฺคลสุตฺต) สมนฺตภาเวฯ ‘‘สทฺธา สทฺทหนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท’’ติอาทีสุ (ธ. ส. ๑๒) อภิสทฺทหเน, สทฺธายนฺติ อโตฺถฯ ‘‘อลงฺกโต กปฺปิตเกสมสฺสู’’ติอาทีสุ (วิ. ว. ๑๐๙๔; ชา. ๒.๒๒.๑๓๖๘) เฉทเนฯ ‘‘เอวเมว อิโต ทินฺนํ, เปตานํ อุปกปฺปตี’’ติอาทีสุ (ขุ. ปา. ๗.๗; เป. ว. ๒๐) วินิโยเคฯ ‘‘กปฺปกเตน อกปฺปกตํ สํสิพฺพิตํ โหตี’’ติอาทีสุ (ปาจิ. ๓๗๑) วินยกิริยายํฯ ‘‘อตฺถิ กโปฺป นิปชฺชิตุํ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’’ติอาทีสุ เลเสฯ ‘‘อาปายิโก เนรยิโก กปฺปโฎฺฐ สงฺฆเภทโก… เป.… กปฺปํ นิรยมฺหิ ปจฺจตี’’ติ (อิติวุ. ๑๘; จูฬว. ๓๕๔; กถา. ๖๕๗, ๘๖๒) จ อาทีสุ อนฺตรกเปฺปฯ

‘‘น กปฺปยนฺติ น ปุเรกฺขโรนฺติ, ธมฺมาปิ เตสํ น ปฎิจฺฉิตาเส;
น พฺราหฺมโณ สีลวเตน เนโยฺย, ปารงฺคโต น ปเจฺจติ ตาที’’ติฯ –

อาทีสุ (สุ. นิ. ๘๐๙) ตณฺหาทิฎฺฐีสุฯ ตถา หิ วุตฺตํ **นิเทฺทเส** ‘‘กปฺปาติ อุทฺทานโต เทฺว กปฺปา ตณฺหากโปฺป ทิฎฺฐิกโปฺป’’ติ (มหานิ. ๒๘)ฯ ‘‘อเนเกปิ สํวฎฺฎกเปฺป อเนเกปิ วิวฎฺฎกเปฺป’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๒๔๔; ม. นิ. ๑.๖๘) อสเงฺขยฺยกเปฺปฯ ‘‘จตฺตาริมานิ, ภิกฺขเว, กปฺปสฺส อสเงฺขยฺยานี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๑๕๖) มหากเปฺปฯ อิธาปิ มหากเปฺปเยว ทฎฺฐโพฺพ (ที. นิ. อฎฺฐ. ๑.๒๙; ๓.๒๗๕; สํ. นิ. อฎฺฐ. ๑.๑.๑; อ. นิ. อฎฺฐ. ๒.๓.๑๒๘; ขุ. ปา. อฎฺฐ. ๕.เอวมิจฺจาทิปาฐวณฺณนา)ฯ

ตตฺรายํ **ปทสิทฺธิ** – กปฺปียตีติ กโปฺป, เอตฺตกานิ วสฺสานีติ วา เอตฺตกานิ วสฺสสตานีติ วา เอตฺตกานิ วสฺสสหสฺสานีติ วา เอตฺตกานิ วสฺสสตสหสฺสานีติ วา สํวจฺฉรวเสน คเณตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา เกวลํ สาสปราสิอุปมาทีหิ กเปฺปตโพฺพ ปริกเปฺปตพฺพปริมาโณติ อโตฺถฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘กีว ทีโฆ นุ โข, ภเนฺต, กโปฺปติ? ทีโฆ โข, ภิกฺขุ, กโปฺป, โส น สุกโร สงฺขาตุํ ‘เอตฺตกานิ วสฺสานี’ติ วา ‘เอตฺตกานิ วสฺสสตานี’ติ วา ‘เอตฺตกานิ วสฺสสหสฺสานี’ติ วา ‘เอตฺตกานิ วสฺสสตสหสฺสานี’ติ วาฯ สกฺกา ปน, ภเนฺต, อุปมํ กาตุนฺติ? ‘สกฺกา, ภิกฺขู’ติ ภควา อโวจฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขุ, โยชนํ อายาเมน โยชนํ วิตฺถาเรน โยชนํ อุเพฺพเธน มหาสาสปราสิฯ ตโต วสฺสสตสฺส วสฺสสหสฺสสฺส อจฺจเยน เอกเมกํ สาสปํ อุทฺธเรยฺย, ขิปฺปตรํ โข โส, ภิกฺขุ, มหาสาสปราสิ อิมินา อุปกฺกเมน ปริกฺขยํ ปริยาทานํ คเจฺฉยฺย, น เตฺวว กโปฺป, เอวํ ทีโฆ โข, ภิกฺขุ, กโปฺป’’ติ (สํ. นิ. ๒.๑๒๘)ฯ

สฺวายํ มหากโปฺป สํวฎฺฎาทิวเสน จตุอสเงฺขยฺยยกปฺปสงฺคโหฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ‘‘จตฺตาริมานิ, ภิกฺขเว, กปฺปสฺส อสเงฺขยฺยยานิฯ กตมานิ จตฺตาริ? สํวโฎฺฎ, สํวฎฺฎฎฺฐายี, วิวโฎฺฎ, วิวฎฺฎฎฺฐายี’’ติ (อ. นิ. ๔.๑๕๖)ฯ

ตตฺถ ตโย สํวฎฺฎา – เตโชสํวโฎฺฎ, อาโปสํวโฎฺฎ, วาโยสํวโฎฺฎติฯ ติโสฺส สํวฎฺฎสีมา – อาภสฺสรา, สุภกิณฺหา, เวหปฺผลาติฯ ยทา หิ กโปฺป เตเชน สํวฎฺฎติ, อาภสฺสรโต เหฎฺฐา อคฺคินา ฑยฺหติฯ ยทา อาเปน สํวฎฺฎติ, สุภกิณฺหโต เหฎฺฐา อุทเกน วิลียติฯ ยทา วายุนา สํวฎฺฎติ, เวหปฺผลโต เหฎฺฐา วาเตน วิทฺธํสติฯ วิตฺถารโต ปน โกฎิสตสหสฺสจกฺกวาฬํ วินสฺสติ, ยํ พุทฺธานํ อาณาเกฺขตฺตนฺติ วุจฺจติฯ เตสุ ตีสุ สํวเฎฺฎสุ ยถากฺกมํ กปฺปวินาสกมหาเมฆโต ยาว ชาลาย วา อุทกสฺส วา วาตสฺส วา อุปเจฺฉโท อิทํ เอกํ อสเงฺขยฺยยํ **สํวโฎฺฎ** นามฯ กปฺปวินาสกชาลาทิปเจฺฉทโต ยาว โกฎิสตสหสฺสจกฺกวาฬปริปูรโก สมฺปตฺติมหาเมโฆ อุฎฺฐหติ, อิทํ ทุติยํ อสเงฺขยฺยยํ **สํวฎฺฎฎฺฐายี** นามฯ

สมฺปตฺติมหาเมฆโต ยาว จนฺทิมสูริยปาตุภาโว, อิทํ ตติยํ อสเงฺขยฺยยํ **วิวโฎฺฎ** นามฯ จนฺทิมสูริยปาตุภาวโต ยาว ปุน กปฺปวินาสกมหาเมโฆ, อิทํ จตุตฺถํ อสเงฺขยฺยยํ **วิวฎฺฎฎฺฐายี** นามฯ อิเมสุ จตุสฎฺฐิอนฺตรกปฺปสงฺคหํ วิวฎฺฎฎฺฐายีฯ เตน สมานกาลปริเจฺฉทา วิวฎฺฎาทโย เวทิตพฺพาฯ ‘‘วีสติอนฺตรกปฺปสงฺคห’’นฺติ เอเกฯ อิติ อิมานิ จตฺตาริ อสเงฺขยฺยยานิ เอโก มหากโปฺป โหติฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สฺวายํ มหากโปฺป สํวฎฺฎาทิวเสน จตุอสเงฺขยฺยยกปฺปสงฺคโห’’ติฯ

กเปฺปติ จ อจฺจนฺตสํโยควเสน อุปโยคพหุวจนํฯ **สตสหเสฺส**ติ กปฺปสทฺทสมฺพเนฺธน จายํ ปุลฺลิงฺคนิเทฺทโส, อิธาปิ อจฺจนฺตสํโยควเสเนว พหุวจนํฯ สมานาธิกรณเญฺหตํ ปททฺวยํฯ **จตุโร จ อสงฺขิเย**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ กสฺส ปน อสงฺขิเยติ อญฺญสฺส อวุตฺตตฺตา กปฺปสฺส จ วุตฺตตฺตา ปกรณโต กปฺปานนฺติ อยมโตฺถ วิญฺญายเตวฯ น หิ วุตฺตํ วเชฺชตฺวา อวุตฺตสฺส กสฺสจิ คหณํ ยุตฺตนฺติฯ **จ**-สโทฺท สมฺปิณฺฑนโตฺถ, มหากปฺปานํ จตุโร อสเงฺขฺยเยฺย สตสหเสฺส จ มหากเปฺปติ อยเญฺหตฺถ อโตฺถฯ **อสงฺขิเย**ติ เอตฺถ สงฺขาตุํ น สกฺกาติ อสงฺขิยา, คณนํ อติกฺกนฺตาติ อโตฺถฯ ‘‘อสเงฺขยฺยยนฺติ เอโก คณนวิเสโส’’ติ เอเกฯ เต หิ เอกโต ปฎฺฐาย มหาพลกฺขปริโยสานานิ เอกูนสฎฺฐิฎฺฐานานิ วเชฺชตฺวา ทสมหาพลกฺขานิ อสเงฺขยฺยยํ นาม, สฎฺฐิมฎฺฐานนฺตรนฺติ วทนฺติฯ ตํ น ยุชฺชติ, สงฺขฺยาฐานนฺตรํ นาม คณนวิเสโส, ตสฺส อสเงฺขฺยยฺยภาวาภาวโต เอกํ ฐานนฺตรํ อสเงฺขยฺยยญฺจาติ วิรุทฺธเมตํฯ นนุ จ อ

สงฺขฺยภาเวน อสเงฺขฺยยฺยเตฺตปิ ตสฺส จตุพฺพิธภาโว น ยุชฺชตีติ? โน น ยุชฺชติฯ จตูสุ ฐาเนสุ อสเงฺขฺยยฺยภาวสฺส อิจฺฉิตตฺตาฯ ตตฺรายมาทิโต ปฏฺฐาย วิภาวนา –

อตีเต กิร เอกสฺมึ กเปฺป ตณฺหงฺกโร เมธงฺกโร สรณงฺกโร ทีปงฺกโรติ จตฺตาโร สมฺมาสมฺพุทฺธา อนุกฺกเมน โลเก อุปฺปชฺชึสุฯ เตสุ ทีปงฺกรสฺส ภควโต กาเล อมรวตี นาม นครํ อโหสิฯ ตตฺถ สุเมโธ นาม พฺราหฺมโณ ปฏิวสติ อุภโต สุชาโต มาติโต จ ปิติโต จ, สํสุทฺธคหณิโก ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา อกฺขิโตฺต อนุปกฺกุฏฺโฐ ชาติวาเทน, อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโตฯ โส อญฺญํ กมฺมํ อกตฺวา พฺราหฺมณสิปฺปเมว อุคฺคณฺหิฯ ตสฺส ทหรกาเลเยว มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ อถสฺส ราสิวฑฺฒโก อมโจฺจ อายโปตฺถกํ อาหริตฺวา สุวณฺณรชตมณิมุตฺตาทิภริเต สารคเพฺภ วิวริตฺวา ‘‘เอตฺตกํ เต, กุมาร, มาตุสนฺตกํ, เอตฺตกํ เต ปิตุสนฺตกํ, เอตฺตกํ เต อยฺยกปยฺยกาน’’นฺติ ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา ธนํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘เอตํ ธนํ ปฏิปชฺชาหี’’ติ อาหฯ **สุเมธปณฺฑิโต** จิเนฺตสิ – ‘‘อิมํ เอวํ พหุํ ธนํ สํหริตฺวา มยฺหํ มาตาปิตาทโย ปรโลกํ คจฺฉนฺตา เอกกหาปณมฺปิ คเหตฺวา น คตา, มยา ปน คเหตฺวา คมนการณํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส รโญฺญ อาโรเจตฺวา นคเร เภรึ จราเปตฺวา มหาชนสฺส ทานํ ทตฺวา หิมวนฺตปฺปเทสํ คนฺตฺวา ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา สตฺตาเหเนว อฏฺฐ สมาปตฺติโย ปญฺจ จ อภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา สมาปตฺติวิหาเรหิ วิหรติฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล **ทีปงฺกร**ทสพโล ปรมาภิสโมฺพธึ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก จตูหิ ขีณาสวสตสหเสฺสหิ ปริวุโต อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน **รมฺมวตี**นครํ นาม ปตฺวา ตสฺส อวิทูเร **สุทสฺสน**มหาวิหาเร ปฏิวสติฯ รมฺมวตีนครวาสิโน ‘‘สตฺถา กิร อมฺหากํ นครํ ปตฺวา สุทสฺสนมหาวิหาเร ปฏิวสตี’’ติ สุตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกมึสุฯ เต ปุนทิวเส มหาทานํ สเชฺชตฺวา นครํ อลงฺกริตฺวา ทสพลสฺส อาคมนมคฺคํ หฏฺฐตุฏฺฐา โสเธนฺติฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล **สุเมธ**ตาปโส อากาเสน คจฺฉโนฺต เต หฏฺฐตุเฏฺฐ มนุเสฺส ทิสฺวา ‘‘อโมฺภ, กสฺส ตุเมฺห อิมํ มคฺคํ โสเธถา’’ติ ปุจฺฉิ? เตหิ ‘‘สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อาคมนมคฺคํ โสเธมา’’ติ วุเตฺต อตีเตสุ พุเทฺธสุ กตาธิการตฺตา ‘‘พุโทฺธ’’ติ วจนํ สุตฺวา อุปฺปนฺนปีติโสมนโสฺส ตาวเทว อากาสโต โอรุยฺห ‘‘มยฺหมฺปิ โอกาสํ เทถ, อหมฺปิ โสเธสฺสามี’’ติ เตหิ ทสฺสิตํ โอกาสํ ‘‘กิญฺจาปิ อหํ อิมํ อิทฺธิยา สตฺตรตนวิจิตฺตํ กตฺวา อลงฺกริตุํ ปโหมิ, อชฺช ปน มยา กายเวยฺยาวจฺจํ กาตุํ วฏฺฏติ, กายารหํ ปุญฺญํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ติณกจวราทโย นีหริตฺวา ปํสุํ อาหริตฺวา สมํ กโรโนฺต โสเธติฯ อนิฏฺฐิเตเยว ปน ตสฺส ปเทสสฺส โสธเน ทีปงฺกโร ภควา มหานุภาวานํ ฉฬภิญฺญานํ ขีณาสวานํ จตูหิ สตสหเสฺสหิ ปริวุโต ตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ สุเมธปณฺฑิโต ‘‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ พุทฺธสาวกา จ มา จิกฺขลฺลํ อกฺกมนฺตู’’ติ อตฺตโน วากจีรญฺจ จมฺมขณฺฑญฺจ ชฏากลาปญฺจ ปสาเรตฺวา สยญฺจ เยน ภควา เตน สีสํ กตฺวา อวกุโชฺช นิปชฺชิฯ เอวญฺจ จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ อิจฺฉิสฺสามิ, อิมสฺส ภควโต สาวโก หุตฺวา อเชฺชว กิเลเส ฆาเตสฺสามิฯ กึ มยฺหํ เอกเกเนว สํสารมโหฆโต นิตฺถรเณน? ยํนูนาหมฺปิ เอวรูโป สมฺมาสมฺพุโทฺธ หุตฺวา สเทวกํ โลกํ สํสารมหณฺณวโต ตาเรยฺย’’นฺติฯ อิติ โส อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตมหาภินีหารวเสน จิตฺตํ ปณิเธสิฯ อถ ภควา อาคนฺตฺวา ตสฺส อุสฺสีสเก ฐตฺวา จิตฺตาจารํ สมิชฺฌนภาวญฺจสฺส ญตฺวา ‘‘อยํ อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกานํ จตุนฺนํ อสเงฺขฺยยฺยานํ มตฺถเก โคตโม นาม สมฺมาสมฺพุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ สพฺพํ อิมํ ภควโต ปวตฺตึ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ

ตโต อปเรปิ โกณฺฑญฺญภควนฺตํ อาทิํ กตฺวา อนุกฺกเมน อุปฺปนฺนา ยาว กสฺสปทสพลปริโยสานา สมฺมาสมฺพุทฺธา มหาสตฺตํ ‘‘พุทฺโธ ภวิสฺสตี’’ติ พฺยากริํสุฯ อิติ อมฺหากํ โพธิสตฺตสฺส ปารมิโย ปูเรนฺตเสฺสว จตุวีสติ สมฺมาสมฺพุทฺธา อุปฺปนฺนาฯ ยสฺมิํ ปน กเปฺป ทีปงฺกรทสพโล อุทปาทิ, ตสฺมิํ อเญฺญปิ ตโย พุทฺธา อเหสุํฯ เตสํ สนฺติเก โพธิสตฺตสฺส พฺยากรณํ นาโหสิ, ตสฺมา เต อิธ น คหิตาฯ **โปราณฎฺฐกถายํ** ปน ตมฺหา กปฺปา ปฎฺฐาย สพฺพพุเทฺธ ทเสฺสตุํ อิทํ วุตฺตํ –

‘‘ตณฺหงฺกโร เมธงฺกโร, อโถปิ สรณงฺกโร;
ทีปงฺกโร จ สมฺพุโทฺธ, โกณฺฑโญฺญ ทฺวิปทุตฺตโมฯ

‘‘มงฺคโล จ สุมโน จ, เรวโต โสภิโต มุนิ;
อโนมทสฺสี ปทุโม, นารโท ปทุมุตฺตโรฯ

‘‘สุเมโธ จ สุชาโต จ, ปิยทสฺสี มหายโส;
อตฺถทสฺสี ธมฺมทสฺสี, สิทฺธโตฺถ โลกนายโกฯ

‘‘ติโสฺส ผุโสฺส จ สมฺพุโทฺธ, วิปสฺสี สิขิ เวสฺสภู;
กกุสโนฺธ โกณาคมโน, กสฺสโป จาปิ นายโกฯ

‘‘เอเต อเหสุํ สมฺพุทฺธา, วีตราคา สมาหิตา;
สตรํสีว อุปฺปนฺนา, มหาตมวิโนทนา;
ชลิตฺวา อคฺคิกฺขนฺธาว, นิพฺพุตา เต สสาวกา’’ติฯ (ชา. อฎฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา; อป. อฎฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา);

ตตฺถ ทีปงฺกรทสพลสฺส จ โกณฺฑญฺญทสพลสฺส จ อนฺตเร มหากปฺปานํ เอกํ อสเงฺขยฺยยํ พุทฺธสุโญฺญ โลโก อโหสิ, ตถา ภควโต โกณฺฑญฺญสฺส จ ภควโต มงฺคลสฺส จ อนฺตเร, ตถา ภควโต โสภิตสฺส จ ภควโต อโนมทสฺสิสฺส จ อนฺตเร, ตถา ภควโต นารทสฺส จ ภควโต ปทุมุตฺตรสฺส จ อนฺตเรฯ วุตฺตเญฺหตํ **พุทฺธวํเส** (พุ. วํ. ๒๘.๓, ๔, ๖, ๙) –

‘‘ทีปงฺกรสฺส ภควโต, โกณฺฑญฺญสฺส จ สตฺถุโน;
เอเตสํ อนฺตรา กปฺปา, คณนาโต อสงฺขิยาฯ

‘‘โกณฺฑญฺญสฺส อปเรน, มงฺคโล นาม นายโก;
เตสมฺปิ อนฺตรา กปฺปา, คณนาโต อสงฺขิยาฯ

‘‘โสภิตสฺส อปเรน, อโนมทสฺสี มหายโส;
เตสมฺปิ อนฺตรา กปฺปา, คณนาโต อสงฺขิยาฯ

‘‘นารทสฺส ภควโต, ปทุมุตฺตรสฺส สตฺถุโน;
เตสมฺปิ อนฺตรา กปฺปา, คณนาโต อสงฺขิยา’’ติฯ

เอวํ คณนาตีตตาย อสเงฺขยฺยยเตฺตปิ จตูสุ ฐาเนสุ มหากปฺปานํ คณนาติกฺกเมน ‘‘จตฺตาโร จ อสงฺขิเย’’ติ วุตฺตํ, น สงฺขฺยาวิเสเสนาติ เวทิตพฺพํฯ ยสฺมา ปน ปทุมุตฺตรทสพลสฺส จ สุเมธทสพลสฺส จ อนฺตเร ติํสกปฺปสหสฺสานิ, สุชาตทสพลสฺส จ ปิยทสฺสีทสพลสฺส จ อนฺตเร นว

สหสฺสาธิกานํ กปฺปานํ สฏฺฐิสหสฺสานิ ทฺวาสีตฺยุตฺตรานิ อฏฺฐ จ สตานิ, ธมฺมทสฺสีทสพลสฺส จ สิทฺธตฺถทสพลสฺส จ อนฺตเร วีสติ กปฺปา, สิทฺธตฺถทสพลสฺส จ ติสฺสทสพลสฺส จ อนฺตเร เอโก กปฺโป , ภควโต วิปสฺสิสฺส จ ภควโต สิขิสฺส จ อนฺตเร สฏฺฐิ กปฺปา, ภควโต จ เวสฺสภุสฺส ภควโต จ กกุสนฺธสฺส อนฺตเร ตึส กปฺปา, อิติ ปทุมุตฺตรทสพลสฺส อุปฺปนฺนกปฺปโต ปฏฺฐาย เหฏฺฐา เตสํ เตสํ พุทฺธานํ อุปฺปนฺนกปฺปหิ อิมินา จ ภทฺทกปฺปน สทฺธึ สตสหสฺสมหากปฺปาฯ เต สนฺธาย วุตฺตํ ''กปฺป จ สตสหสฺส''ติฯ อิมสฺมึ ปนตฺถ วิตฺถาริยมาเน สพฺพํ พุทฺธวํสปาฬึ อาหริตฺวา สํวณฺณตพฺพํ โหตีติ อติวิตฺถารภีรุกสฺส มหาชนสฺส จิตฺตํ อนุรกฺขนฺตา น วิตฺถารยิมฺหฯ อตฺถิเกหิ **พุทฺธวํสโต** (พุ. วํ. ๑.๑ อาทโย) คเหตพฺพฯ โยปิ เจตฺถ วตฺตพฺพ กถามคฺค, โสปิ **อฏฺฐสาลินิยา** (ธ. ส. อฏฺฐ. สุเมธกถา) ธมฺมสงฺคหวณฺณนาย **ชาตกฏฺฐกถาย** (ชา. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา) จ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพฯ

เอตฺถนฺตเรติ เอตฺถ **อนฺตร**สทฺโท –

> ''นทีตีเรสุ สณฺฐาเน, สภาสุ รถิยาสุ จ;
> ชนา สงฺคมฺม มเนฺตนฺติ, มญฺจ ตญฺจ กิมนฺตร''นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๒๘) –

อาทีสุ การเณ อาคโตฯ ''อทฺทสา โข มํ, ภเนฺต, อญฺญตรา อิตฺถี วิชฺชนฺตริกาย ภาชนํ โธวนฺตี''ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๑๔๙) ขเณ, วิชฺชุนิจฺฉรณกฺขเณติ อโตฺถฯ ''ยสฺสนฺตรโต น สนฺติ โกปา''ติอาทีสุ (อุทา. ๒๐) จิเตฺตฯ ''อนฺตรา จ คยํ อนฺตรา จ โพธิ''นฺติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๘๕; มหาว. ๑๑) วิวเรฯ ''น อุปชฺฌายสฺส ภณมานสฺส อนฺตรนฺตรา กถา โอปาเตตพฺพา''ติอาทีสุ (มหาว. ๖๖) เวมเชฺฌฯ อิธาปิ เวมเชฺฌเยว ทฏฺฐโพฺพ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑; อ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔.๓๖), ตสฺมา เอตสฺมึ อนฺตเร เวมเชฺฌติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมึ มหากปฺป อมฺหากํ ภควา สุเมธปณฺฑิโต หุตฺวา ทีปงฺกรสฺส ภควโต ปาทมูเล –

> ''มนุสฺสตฺตํ ลิงฺคสมฺปตฺติ, เหตุ สตฺถารทสฺสนํ;
> ปพฺพชฺชา คุณสมฺปตฺติ, อธิกาโร จ ฉนฺทตา''ติฯ (พุ. วํ. ๒.๕๙) –

เอวํ วุเตฺตหิ อฏฺฐหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคตํ มหาภินีหารํ อกาสิ, สมตฺตึส ปารมิโย ปวิจินิ สมาทิยิ, สเพฺพปิ พุทฺธการเก ธเมฺม สมฺปาเทตุํ อารภิ, ยมฺหิ เจตสฺมึ ภทฺทกปฺป สพฺพโส ปูริตปารมี หุตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุชฺฌิฯ อิเมสํ ทฺวินฺนํ มหากปฺปานํ อนฺตเร ยถาวุตฺตปริเจฺฉเท กาลวิเสเสติฯ กถํ ปเนตํ วิญฺญายตีติ? ''กปฺป จ สตสหสฺส, จตุโร จ อสงฺขิเย''ติ อิทญฺหิ มหากปฺปานํ ปริเจฺฉทโต อปริเจฺฉทโต จ สงฺขฺยาทสฺสนํฯ สา โข ปนายํ สงฺขฺยา สเงฺขฺยยฺยสฺส อาทิปริโยสานคฺคหณํ วินา น สมฺภวตีติ ยตฺถ โพธิสมฺภารานมารโมฺภ ยตฺถ จ เต ปริโยสิตา ตทุภยมฺปิ อวธิภาเวน ''เอตฺถนฺตเร''ติ เอตฺถ อตฺถโต ทสฺสิตนฺติ วิญฺญายติฯ อวธิ จ ปนายํ อภิวิธิวเสน เวทิตโพฺพ, น มริยาทาวเสน, อารโมฺภสานกปฺปานํ เอกเทเสน อโนฺตคธตฺตาฯ นนุ จ นิปฺปเทเสน เตสํ อปริยาทานโต อภิวิธิ จ อิธ น สมฺภวตีติ? น อิทเมวํ ตเทกเทเสปิ ตโพฺพหารโตฯ โย หิ ตเทกเทสภูโต กปฺโป, โส นิปฺปเทสโต ปริยาทิโนฺนติฯ

ยํ จริตํ, สพฺพํ ตํ โพธิปาจนนฺติ เอตฺถ **จริต**นฺติ จริยา, สมตฺตึสปารมิสงฺคหา ทานสีลาทิปฏิปตฺติ, ญาตตฺถจริยาโลกตฺถจริยาพุทฺธตฺถจริยานํ ตทโนฺตคธตฺตาฯ ตถา ยา จิมา อฏฺฐ จริยา, เสยฺยถิทํ – ปณิธิสมฺปนฺนานํ จตูสุ อิริยาปเถสุ **อิริยาปถจริยา,** อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํ อชฺฌตฺติกายตเนสุ **อายตนจริยา,** อปฺปมาทวิหารีนํ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ **สติจริยา,** อธิจิตฺตมนุยุตฺตานํ จตูสุ ฌาเนสุ **สมาธิจริยา,** พุทฺธิสมฺปนฺนานํ จตูสุ อริยสเจฺจสุ **ญาณจริยา,**

สมฺมา ปฏิปนฺนานํ จตูสุ อริยมคฺเคสุ **มคฺคจริยา,** อธิคตผลานํ จตูสุ สามญฺญผเลสุ **ปตฺติจริยา,** ติณฺณํ พุทฺธานํ สพฺพสเตฺตสุ **โลกตฺถจริยา**ติฯ ตตฺถ ปเทสโต ทฺวินฺนํ โพธิสตฺตานํ ปเจฺจกพุทฺธพุทฺธสาวกานญฺจ โลกตฺถจริยา, มหาโพธิสตฺตานํ ปน สมฺมาสมฺพุทฺธานญฺจ นิปฺปเทสโตฯ วุตฺตเญฺหตํ **นิเทฺทเส** (จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๒๑; ปฏิ. ม. ๑.๑๙๗) ‘‘จริยาติ อฎฺฐ จริยาโย อิริยาปถจริยา อายตนจริยา’’ติ วิตฺถาโรฯ ‘‘อธิมุจฺจโนฺต สทฺธาย จรติ, ปคฺคณฺหโนฺต วีริเยน จรติ, อุปฎฺฐหโนฺต สติยา จรติ, อวิกฺขิปโนฺต สมาธินา จรติ, ปชานโนฺต ปญฺญาย จรติ, วิชานโนฺต วิญฺญาเณน จรติ, เอวมฺปิ ปฏิปนฺนสฺส กุสลา ธมฺมา อายตนฺตีติ อายตนจริยาย จรติ, เอวมฺปิ ปฏิปโนฺน วิเสสมธิคจฺฉตีติ วิเสสจริยาย จรตี’’ติ ยา อิมา อปราปิ อฎฺฐ จริยา วุตฺตา, ตาสํ สพฺพาสํ ปารมิตาเสฺวว สโมโรโธ เวทิตโพฺพฯ เตน วุตฺตํ ‘‘จริตนฺติ จริยา, สมตฺตึสปารมิสงฺคหา ทานสีลาทิปฏิปตฺตี’’ติฯ เหตุจริยาย เอว ปน อิธาธิเปฺปตตฺตา มคฺคจริยาปตฺติจริยานํ อิธ อนวโรโธ เวทิตโพฺพฯ เตน วุตฺตํ ‘‘สพฺพํ ตํ โพธิปาจน’’นฺติฯ

ตตฺถ **สพฺพ**-สโทฺท สพฺพสพฺพํ อายตนสพฺพํ สกฺกายสพฺพํ ปเทสสพฺพนฺติ จตูสุ อเตฺถสุ ทิสฺสติฯ ตถา หิ ‘‘สเพฺพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถมาคจฺฉนฺตี’’ติอาทีสุ (มหานิ. ๑๕๖; จูฬนิ. โมฆราชมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๘๕) สพฺพสพฺพสฺมิํฯ ‘‘สพฺพํ โว, ภิกฺขเว, เทเสสฺสามิ ตํ สุณาถ, กิญฺจ, ภิกฺขเว, สพฺพํ จกฺขุเญฺจว รูปา จ…เป.… มโน เจว ธมฺมา จา’’ติ (สํ. นิ. ๔.๒๓) เอตฺถ อายตนสพฺพสฺมิํฯ ‘‘สพฺพํ สพฺพโต สญฺชานาตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๖) สกฺกายสพฺพสฺมิํฯ ‘‘สเพฺพสมฺปิ โว, สาริปุตฺต, สุภาสิตํ ปริยาเยนา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๓๔๕) ปเทสสพฺพสฺมิํฯ อิธาปิ ปเทสสพฺพสฺมิํ เอว เวทิตโพฺพ, โพธิสมฺภารภูตสฺส จริตสฺส อธิเปฺปตตฺตาฯ

โพธีติ รุโกฺขปิ อริยมโคฺคปิ นิพฺพานมฺปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณมฺปิฯ ‘‘โพธิรุกฺขมูเล ปฐมาภิสมฺพุโทฺธ’’ติ (มหาว. ๑; อุทา. ๑) จ ‘‘อนฺตรา จ คยํ อนฺตรา จ โพธิ’’นฺติ (ม. นิ. ๑.๒๘๕; มหาว. ๑๑) จ อาคตฎฺฐาเน พุชฺฌติ เอตฺถาติ รุโกฺข โพธิฯ ‘‘โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณ’’นฺติ (จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๒๑) อาคตฎฺฐาเน จตฺตาริ อริยสจฺจานิ พุชฺฌติ เอเตนาติ อริยมโคฺค โพธิฯ ‘‘ปตฺวาน โพธิํ อมตํ อสงฺขต’’นฺติ อาคตฎฺฐาเน พุชฺฌติ เอตสฺมิํ นิมิตฺตภูเตติ นิพฺพานํ โพธิฯ ‘‘ปโปฺปติ โพธิํ วรภูริเมธโส’’ติ (ที. นิ. ๓.๒๑๗) อาคตฎฺฐาเน สเพฺพ ธเมฺม สพฺพากาเรน พุชฺฌติ เอเตนาติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ โพธิฯ อิธาปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ อธิเปฺปตํฯ อรหตฺตมคฺคสพฺพญฺญุตญฺญาณานิ วา อิธ โพธีติ เวทิตพฺพานิ (ปารา. อฎฺฐ. ๑.๑๑), มหาโพธิยา อธิเปฺปตตฺตา ภควโตฯ อาสวกฺขยญาณปทฎฺฐานญฺหิ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ สพฺพญฺญุตญฺญาณปทฎฺฐานญฺจ อาสวกฺขยญาณํ ‘‘มหาโพธี’’ติ วุจฺจติฯ เอตฺถายํ สเงฺขปโตฺถ – ยถาวุตฺตกาลปริเจฺฉเท ยํ มม ทานาสีลาทิปฏิปตฺติสงฺขาตํ จริตํ, ตํ สพฺพํ อนวเสสํ มหาโพธิยา ปาจนํ สาธกํ นิพฺพตฺตกนฺติฯ เอเตน โพธิสมฺภารานํ นิรนฺตรภาวนํ ทเสฺสติฯ อถ วา **สพฺพ**นฺติ เอตฺถนฺตเร ยถาวุตฺตกาลปริเจฺฉเท ยํ จริตํ, ตํ สพฺพํ สกลเมว อนวเสสํ โพธิสมฺภารภูตเมวฯ เอเตน สพฺพสมฺภารภาวนํ ทเสฺสติฯ

ตโสฺส หิ **โพธิสมฺภาเรสุ ภาวนา** สพฺพสมฺภารภาวนา นิรนฺตรภาวนา จิรกาลภาวนา สกฺกจฺจภาวนา จาติฯ ตาสุ ‘‘กเปฺป จ สตสหเสฺส, จตุโร จ อสงฺขิเย’’ติ อิมินา **จิรกาลภาวนา** วุตฺตาฯ โย เจตฺถ อจฺจนฺตสํโยโค, เตน ปฐเม อตฺถวิกเปฺป สพฺพคฺคหเณน จ **นิรนฺตรภาวนา,** ทุติเย อตฺถวิกเปฺป สพฺพํ จริต’’นฺติ อิมินา **สพฺพสมฺภารภาวนา,** โพธิปาจน’’นฺติ อิมินา **สกฺกจฺจภาวนา** วุตฺตา โหติ, ยถา ตํ จริตํ สมฺมาสโมฺพธิํ ปาเจติ เอวํภูตภาวทีปนโตฯ ตถา หิ

ตํ ‘‘โพธิปาจน’’นฺติ วตฺตพฺพตํ อรหติ, น อญฺญถาติฯ กถํ ปเนตฺถ โพธิจริยาย นิรนฺตรภาโว เวทิตโพฺพ? ยทิ จิตฺตนิรนฺตรตาย ตํ น ยุชฺชติ, น หิ มหาโพธิสตฺตานํ มหาภินีหารโต อุทฺธํ โพธิสมฺภารสมฺภรณจิตฺตโต อญฺญํ จิตฺตํ นปฺปวตฺตตีติ สกฺกา วตฺตุํฯ อถ กิริยมยจิตฺตปฺปวตฺตึ สนฺธาย วุเจฺจยฺย, เอวมฺปิ น ยุชฺชติ, น หิ สพฺพานิ เตสํ กิริยมยจิตฺตานิ โพธิสมฺภารสมฺภรณวเสเนว ปวตฺตนฺติฯ เอเตเนว ปโยคนิรนฺตรตาปิ ปฏิกฺขิตฺตาติ ทฎฺฐพฺพาฯ ชาตินิรนฺตรตาย ปน นิรนฺตรภาวนา เวทิตพฺพาฯ ยสฺสญฺหิ ชาติยํ มหาโพธิสเตฺตน มหาปณิธานํ นิพฺพตฺติตํ, ตโต ปฏฺฐาย ยาว จริมตฺตภาวา น สา นาม ชาติ อุปลพฺภติ, ยา สเพฺพน สพฺพํ โพธิสมฺภารสมฺภตา น สิยา อนฺตมโส ทานปารมิมตฺตํ อุปาทายฯ อยญฺหิ นิยติปตฺถิตานํ โพธิสตฺตานํ ธมฺมตาฯ ยาว จ เต กมฺมาทีสุ วสีภาวํ น ปาปุณนฺติ, ตาว สปฺปเทสมฺปิ สมฺภาเรสุ ปโยคมาปชฺชนฺติฯ ยทา ปน สพฺพโส กมฺมาทีสุ วสีภาวปฺปตฺตา โหนฺติ, อถ ตโต ปฏฺฐาย นิปฺปเทสโต เอว โพธิสมฺภาเรสุ สมีหนํ สาตจฺจกิริยา จ สมฺปชฺชติฯ สกฺกจฺจการิตา ปน สพฺพกาลํ โหติ, เอวํ เยน เยน โพธิสตฺตานํ ตตฺถ ตตฺถ ยถาธิปฺปายํ สมิชฺฌนํ สมฺปชฺชตีติฯ เอวเมตาย คาถาย โพธิสมฺภาเรสุ สพฺพสมฺภารภาวนา จิรกาลภาวนา นิรนฺตรภาวนา สกฺกจฺจภาวนา จาติ จตโสฺสปิ ภาวนา ปกาสิตาติ เวทิตพฺพาฯ

ตตฺร ยสฺมา โพธิสตฺตจริตํ โพธิสมฺภารา โพธิจริยา อคฺคยานํ ปารมิโยติ อตฺถโต เอกํ, พฺยญฺชนเมว นานํ, ยสฺมา จ ปรโต วิภาเคน วกฺขมานานํ ทานปารมิอาทีนํ จริตนฺติ อิทํ อวิเสสวจนํ, ตสฺมา สพฺพโพธิสมฺภาเรสุ โกสลฺลชนนตฺถํ ปารมิโย อิธ สํวเณฺณตพฺพาฯ ตา ปรโต **ปกิณฺณกกถายํ** สพฺพากาเรน สํวณฺณยิสฺสามฯ

๒. อิติ ภควา อตฺตโน โพธิสตฺตภูมิยํ จริตํ อารมฺภโต ปฏฺฐาย ยาว ปริโยสานา มหาโพธิยา ปริปาจนเมวาติ อวิเสสโต ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตสฺส ปรมุกฺกํสคมเนน อติสยโต โพธิปริปาจนภาวํ ทเสฺสตุํ อิมสฺมึ ภทฺทกเปฺป กติปยา ปุพฺพจริยา วิภาคโต วิภาเวโนฺต **‘‘อตีตกเปฺป’’**ติ อาทิมาหฯ

ตตฺถ **อตีตกเปฺป**ติ อิโต ปุริเม ปุริมตเร วา สพฺพสฺมึ อติกฺกเนฺต ยถาวุตฺตปริเจฺฉเท มหากเปฺป, กปฺปานํ สตสหสฺสาธิเกสุ จตูสุ อสเงฺขฺยเยฺยสูติ อโตฺถฯ **จริต**นฺติ จิณฺณํ ทานาทิปฏิปตฺตึฯ **ฐปยิตฺวา**ติ มุญฺจิตฺวา อคฺคเหตฺวา, อวตฺวาติ อโตฺถฯ ***ภวาภเว***ติ ภเว จ อภเว จ, ‘‘อิติภวาภวกถ’’นฺติ (ที. นิ. ๑.๑๗) เอตฺถ หิ วุทฺธิหานิโย ภวาภวาติ วุตฺตาฯ ‘‘อิติภวาภวตญฺจ วีติวโตฺต’’ติ (อุทา. ๒๐) เอตฺถ สมฺปตฺติวิปตฺติวุทฺธิหานิสสฺสตุเจฺฉทปุญฺญปาปานิภวาภวาติ อธิเปฺปตานิฯ ‘‘อิติภวาภวเหตุ วา, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชตี’’ติ (อ. นิ. ๔.๙; อิติวุ. ๑๐๕) เอตฺถ ปน ปณีตปณีตตรานิ สปฺปินวนีตาทิเภสชฺชานิ ภวาภวาติ อธิเปฺปตานิฯ สมฺปตฺติภเวสุ ปณีตตรา ปณีตตมา ภวาภวาติปิ วทนฺติ เอว, ตสฺมา อิธาปิ โส เอว อโตฺถ เวทิตโพฺพ, ขุทฺทเก เจว มหเนฺต จ ภวสฺมินฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อิมมฺหิ กเปฺป**ติ อิมสฺมึ ภทฺทกเปฺปฯ **ปวกฺขิสฺส**นฺติ กถยิสฺสํฯ **สุโณ**หีติ ธมฺมเสนาปตึ สวเน นิโยเชติฯ **เม**ติ มม สนฺติเก, มมภาสโตติ อโตฺถฯ

นิทานกถา นิฏฺฐิตาฯ

๑. อกิตฺติวโคฺค

๑. อกิตฺติจริยาวณฺณนา

๓. เอวํ ภควา อายสฺมโต สาริปุตฺตตฺเถรสฺส สเทวมนุสฺสาย จ ปริสาย อตฺตโน ปุพฺพจริยาย สวเน อุสฺสาหํ ชเนตฺวา อิทานิ ตํ ปุพฺพจริตํ ภวนฺตรปฏิจฺฉนฺนํ หตฺถตเล อามลกํ วิย ปจฺจกฺขํ กโรนฺโต **“ยทา อหํ พฺรหารเญฺญ”**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **ยทา**ติ ยสฺมึ กาเลฯ **พฺรหารเญฺญ**ติ มหาอรเญฺญ, อรญฺญานิยํ, มหนฺเต วเนติ อโตฺถฯ **สุเญฺญ**ติ ชนวิวิเตฺตฯ **วิปินกานเน**ติ วิปินภูเต กานเน, ปททฺวเยนาปิ ตสฺส อรญฺญสฺส คหนภาวเมว ทีเปติ, สพฺพเมตํ การทีปํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อโชฺฌคาเหตฺวา**ติ อนุปวิสิตฺวาฯ **วิหรามี**ติ ทิพฺพพฺรหฺมอริยอาเนญฺชวิหาเรหิ สมุปฺปาทิตสุขวิเสเสน อิริยาปถวิหาเรน สรีรทุกฺขํ วิจฺฉินฺทิตฺวา หรามิ อตฺตภาวํ ปวเตฺตมิฯ **อกิตฺติ นาม ตาปโส**ติ เอวํนามโก ตาปโส หุตฺวา ยทา อหํ ตสฺมึ อรเญฺญ วิหรามีติ อโตฺถฯ สตฺถา ตทา อตฺตโน อกิตฺติตาปสภาวํ ธมฺมเสนาปติสฺส วทติฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา –

อตีเต กิร อิมสฺมึเยว ภทฺทกเปฺป พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต นาม ราชินิ รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อสีติโกฏิวิภวสฺส พฺราหฺมณมหาสาลสฺส กุเล นิพฺพตฺติ, ‘‘อกิตฺตี’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล ภคินีปิ ชายิฯ ‘‘ยสวตี’’ติสฺสา นามํ กริํสุฯ โส โสฬสวสฺสกาเล ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคเหตฺวา ปจฺจาคมาสิฯ อถสฺส มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ โส เตสํ เปตกิจฺจานิ กาเรตฺวา กติปยทิวสาติกฺกเมน รตนาวโลกนํ อายุตฺตกปุริเสหิ การยมาโน ‘‘เอตฺตกํ มตฺติกํ, เอตฺตกํ เปตฺติกํ, เอตฺตกํ ปิตามห’’นฺติ สุตฺวา สํวิคฺคมานโส หุตฺวา ‘‘อิทํ ธนเมว ปญฺญายติ, น ธนสฺส สํหารกา, สเพฺพ อิมํ ธนํ ปหาเยว คตา, อหํ ปน นํ อาทาย คมิสฺสามี’’ติ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา เภริํ จราเปสิ – ‘‘ธเนน อตฺถิกา อกิตฺติปณฺฑิตสฺส เคหํ อาคจฺฉนฺตู’’ติฯ

โส สตฺตาหํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา ธเน อขียมาเน ‘‘กึ เม อิมาย ธนกีฬาย, อตฺถิกา คณฺหิสฺสนฺตี’’ติ นิเวสนทฺวารํ วิวริตฺวา หิรญฺญสุวณฺณาทิภริเต สารคเพฺภ วิวราเปตฺวา ‘‘ทินฺนํเยว หรนฺตู’’ติ เคหํ ปหาย ญาติปริวฏฺฏสฺส ปริเทวนฺตสฺส ภคินึ คเหตฺวา พาราณสิโต นิกฺขมิตฺวา นทึ อุตฺตริตฺวา เทฺว ตีณิ โยชนานิ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา รมณีเย ภูมิภาเค ปณฺณสาลํ กริตฺวา วสติฯ เยน ปน ทฺวาเรน ตทา นิกฺขมิ, ตํ อกิตฺติทฺวารํ นาม ชาตํฯ เยน ติเตฺถน นทึ โอติโณฺณ, ตํ อกิตฺติติตฺถํ นาม ชาตํฯ ตสฺส ปพฺพชิตภาวํ สุตฺวา พหู มนุสฺสา คามนิคมราชธานิวาสิโน ตสฺส คุเณหิ อากฑฺฒิยมานหทยา อนุปพฺพชึสุฯ มหาปริวาโร อโหสิ, มหาลาภสกฺการ นิพฺพตฺติ, พุทฺธุปฺปาโท วิย อโหสิฯ อถ มหาสโตฺต ‘‘อยํ ลาภสกฺกาโร มหา, ปริวาโรปิ มหโนฺต, กายวิเวกมตฺตมฺปิ อิธ น ลภติ, มยา เอกากินา วิหริตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปรมปฺปิจฺฉภาวโต วิเวกนินฺนตาย จ กสฺสจิ อชานาเปตฺวา เอกโกว นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ทมิฬรฏฺฐํ ปตฺวา กาวีรปฏฺฏนสมีเป อุยฺยาเน วิหรโนฺต ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตสิฯ ตตฺราปิสฺส มหาลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชิฯ โส ตํ ชิคุจฺฉโนฺต ฉเฑฺฑตฺวา อากาเสน คนฺตฺวา การทีเป โอตริฯ ตทา การทีโป อหิทีโป นามฯ โส ตตฺถ มหนฺตํ การรุกฺขํ อุปนิสฺสาย ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ อปฺปิจฺฉตาย ปน กตฺถจิ อคนฺตฺวา ตสฺส รุกฺขสฺส ผลกาเล ผลานิ ขาทโนฺต ผเล อสติ ปตฺตานิ อุทกสิตฺตานิ ขาทโนฺต ฌานสมาปตฺตีหิ วีตินาเมสิฯ

ตสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ‘‘โก นุ โข มํ อิมมฺหา ฐานา จาเวตุกาโม’’ติ อาวเชฺชโนฺต ปณฺฑิตํ ทิสฺวา ‘‘กิมตฺถํ นุ โข อยํ ตาปโส เอวํ ทุกฺกรํ ตปํ จรติ, สกฺกตฺตํ นุ โข ปเตฺถติ, อุทาหุ อญฺญํ, วีมํสิสฺสามิ นํฯ อยญฺหิ สุวิสุทฺธกายวจี มโนสมาจาโร ชีวิเต นิรเปโกฺข อุทกสิตฺตานิ การปตฺตานิ ขาทติ, สเจ สกฺกตฺตํ ปเตฺถติ อตฺต โน สิตฺตานิ การปตฺตานิ มยฺหํ ทสฺสติ, โน เจ, น ทสฺสตี’’ติ พฺราหฺมณวเณฺณน ตสฺส สนฺติกํ อ คมาสิ ฯ โพธิสโตฺตปิ การปตฺตานิ เสเทตฺวา ‘‘สีตลีภูตานิ ขาทิสฺสามี’’ติ ปณฺณสาลทฺวาเร นิ สีทิฯ อถสฺส ปุรโต สโกฺก พฺราหฺมณรูเปน ภิกฺขาย อฎฺฐาสิฯ มหาสโตฺต ตํ ทิสฺ วา ‘‘ลาภา วต เม, สุลทฺธํ วต เม, จิรสฺสํ วต เม ยาจโก ทิโฎฺฐ’’ติ โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘อชฺช มม มโนรถํ มตฺถกํ ปาเปตฺวา ทานํ ทสฺสามี’’ติ ปกฺกภาชเนเนว อาทาย คนฺตฺวา ทาน ปารมึ อาวเชฺชตฺวา อตฺตโน อเสเสตฺวาว ตสฺส ภิกฺขาภาชเน ปกฺขิปิฯ สโกฺก ตํ คเหตฺวา โถกํ คนฺตฺวา อนฺตรธายิฯ มหาสโตฺตปิ ตสฺส ทตฺวา ปุน ปริเยฎฺฐึ อนาปชฺชิตฺวา เตเนว ปีติสุเขน วีติ นาเมสิฯ

ทุติยทิวเส ปน การปตฺตานิ ปจิตฺวา ‘‘หิโยฺย ทกฺขิเณยฺยํ อลภึ, อชฺช นุ โข กถ’’นฺติ ปณฺณสาลทฺวาเร นิสีทิฯ สโกฺกปิ ตเถว อาคมิฯ มหาสโตฺต ปุนปิ ตเถว ทตฺวา วีตินาเมสิฯ ตติยทิวเส จ ตเถว ทตฺวา ‘‘อโห วต เม ลาภา, พหุํ วต ปุญฺญํ ปสวามิ, สจาหํ ทกฺขิเณยฺยํ ลเภยฺยํ, เอวเมว มาสมฺปิ เทฺวมาสมฺปิ ทานํ ทเทยฺย’’นฺติ จิเนฺตสิฯ ตีสุปิ ทิวเสสุ ‘‘เตน ทาเนน น ลาภสกฺการสิโลกํ น จกฺกวตฺติสมฺปตฺตึ น สกฺกสมฺปตฺตึ น พฺรหฺมสมฺปตฺตึ น สาวกโพธึ น ป เจฺจกโพธึ ปเตฺถมิ, อปิ จ อิทํ เม ทานํ สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส ปจฺจโย โหตู’’ติ ยถาธิการํ จิตฺ ตํ ฐเปสิฯ เตน วุตฺตํ –

๔. ‘‘ตทา มํ ตปเตเชน, สนฺตโตฺต ติทิวาภิภู;
ธาเรโนฺต พฺราหฺมณวณฺณํ, ภิกฺขาย มํ อุปาคมิฯ

๕. ‘‘ปวนา อาภตํ ปณฺณํ, อเตลญฺจ อโลณิกํ;
มม ทฺวาเร ฐิตํ ทิสฺวา, สกฎาเหน อากิรึฯ

๖. ‘‘ตสฺส ทตฺวานหํ ปณฺณํ, นิกฺกุชฺชิตฺวาน ภาชนํ;
ปุเนสนํ ชหิตฺวาน, ปาวิสึ ปณฺณสาลกํฯ

๗. ‘‘ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ, อุปคญฺฉิ มมนฺติกํ;
อกมฺปิโต อโนลโคฺค, เอวเมวมทาสหํฯ

๘. ‘‘น เม ตปฺปจฺจยา อตฺถิ, สรีรสฺมึ วิวณฺณิยํ;
ปีติสุเขน รติยา, วีตินาเมมิ ตํ ทิวํฯ

๙. ‘‘ยทิ มาสมฺปิ เทฺวมาสํ, ทกฺขิเณยฺยํ วรํ ลเภ;
อกมฺปิโต อโนลีโน, ทเทยฺยํ ทานมุตฺตมํฯ

๑๐. ‘‘น ตสฺส ทานํ ททมาโน, ยสํ ลาภญฺจ ปตฺถยึ;
สพฺพญฺญุตํ ปตฺถยาโน, ตานิ กมฺมานิ อาจริ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตทา**ติ ยทา อหํ อกิตฺตินามโก ตาปโส หุตฺวา ตสฺมึ ทีเป การารเญฺญ วิหรามิ, ตทา ฯ **มนฺ**ติ มมฯ **ตปเตเชนา**ติ สีลปารมิตานุภาเวนฯ สีลญฺหิ ทุจฺจริตสํกิเลสสฺส ตปนโต

‘‘ตโป’’ติ วุจฺจติ, เนกฺขมฺมวีริยปารมิตานุภาเวน วาฯ ตาปิ หิ ตณฺหาสํกิเลสสฺส โกสชฺชสฺส จ ตปนโต ‘‘ตโป’’ติ วุจฺจติ, อุกฺกํสคตา จ ตา โพธิสตฺตสฺส อิมสฺมึ อตฺตภาเวติฯ ขนฺติสํวรสฺส จาปิ ปรมุกฺกํสคมนโต ‘‘ขนฺติปารมิตานุภาเวนา’’ติปิ วตฺตุํ วฏฺฏเตวฯ ‘‘ขนฺตี ปรมํ ตโป’’ติ (ที. นิ. ๒.๙๐; ธ. ป. ๑๘๔) หิ วุตฺตํฯ **สนฺตโตฺต**ติ ยถาวุตฺตคุณานุภาวชนิเตน ธมฺมตาสิเทฺธน ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนสฺส อุณฺหากาเรน สนฺตาปิโตฯ **ติทิวาภิภู**ติ เทวโลกาธิปติ, สโกฺกติ อโตฺถฯ ปณฺณสาลาย สมีเป คหิตมฺปิ การปณฺณํ ปณฺณสาลาย อรญฺญมชฺฌคตตฺตา **‘‘ปวนา อาภต’’**นฺติ วุตฺตํฯ

อเตลญฺจ อโลณิกนฺติ เทยฺยธมฺมสฺส อนุฬารภาเวปิ อชฺฌาสยสมฺปตฺติยา ทานธมฺมสฺส มหาชุติกภาวํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ **มม ทฺวาเร**ติ มยฺหํ ปณฺณสาลาย ทฺวาเรฯ **สกฏาเหน อากิริ**นฺติ อิมินา อตฺตโน กิญฺจิปิ อเสเสตฺวา ทินฺนภาวํ ทเสฺสติฯ

ปุเนสนํ ชหิตฺวานาติ ‘‘เอกทิวสํ ทฺวิกฺขตฺตุํ ฆาเสสนํ น สเลฺลข’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ทานปีติยา ติโตฺต วิย หุตฺวา ตสฺมึ ทิวเส ปุน อาหารปริเยฏฺฐึ อกตฺวาฯ

อกมฺปิโตติ สุทูรวิกฺขมฺภิตตฺตา มจฺฉริเยน อจลิโต ทานชฺฌาสยโต จลนมตฺตมฺปิ อการิโตฯ **อโนลโคฺค**ติ โลภวเสน อีสกมฺปิ อลโคฺคฯ **ตติยมฺปี**ติ **ปิ**-สเทฺทน ทุติยมฺปีติ อิมํ สมฺปิเณฺฑติฯ **เอวเมวมทาสห**นฺติ ยถา ปฐมํ, เอวเมวํ ทุติยมฺปิ, ตติยมฺปิ อทาสึ อหํฯ

น เม ตปฺปจฺจยาติ คาถาย วุตฺตเมวตฺถํ ปากฏํ กโรติฯ ตตฺถ **ตปฺปจฺจยา**ติ ทานปจฺจยา ตีสุ ทิวเสสุ ฉินฺนาหารตาย สรีรสฺมึ เยน เววณฺณิเยน ภวิตพฺพํ, ตมฺปิ เม **สรีรสฺมึ วิวณฺณิยํ** ทานปจฺจยาเยว นตฺถิ ฯ กสฺมา? ทานวิสเยน **ปีติสุเขน** ทานวิสยาย เอว จ **รติยาฯ วีตินาเมมิ ตํ ทิว**นฺติ ตํ สกลํ ติมตฺตทิวสํ วีตินาเมมิ, น เกวลญฺจ ตีณิ เอว ทิวสานิ, อถ โข มาสทฺวิมาสมตฺตมฺปิ กาลํ, เอวเมว ทาตุํ ปโหมีติ ทเสฺสตุํ **‘‘ยทิ มาสมฺปี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อโนลีโน**ติ อลีนจิโตฺต, ทาเน อสงฺกุจิตจิโตฺตติ อโตฺถฯ

ตสฺสาติ พฺราหฺมณรูเปน อาคตสฺส สกฺกสฺสฯ **ยส**นฺติ กิตฺตึ, ปริวารสมฺปตฺตึ วาฯ **ลาภญฺจา**ติ เทวมนุเสฺสสุ จกฺกวตฺติอาทิภาเวน ลทฺธพฺพํ ลาภํ วา **น ปตฺถยึ**ฯ อถ โข สพฺพญฺญุตํ สมฺมาสโมฺพธึ **ปตฺถยาโน** อากงฺขมาโน **ตานิ** ตีสุ ทิวเสสุ อเนกวารํ อุปฺปนฺนานิ ทานมยานิ ปุญฺญ**กมฺมานิ** ทานสฺส วา ปริวารภูตานิ กายสุจริตาทีนิ ปุญฺญกมฺมานิ **อาจรึ** อกาสินฺติฯ

อิติ ภควา ตสฺมึ อตฺตภาเว อตฺตโน สุทุกฺกรํ ปุญฺญจริตมตฺตเมว อิธ มหาเถรสฺส ปกาเสสิฯ **ชาตกเทสนายํ** ปน จตุตฺถทิวเส สกฺกสฺส อุปสงฺกมิตฺวา โพธิสตฺตสฺส อชฺฌาสยชานนํ วเรน อุปนิมนฺตนา โพธิสตฺตสฺส วรสมฺปฏิจฺฉนสีเสน ธมฺมเทสนา เทยฺยธมฺมทกฺขิเณยฺยานํ ปุน สกฺกสฺส อนาคมนสฺส จ อากงฺขมานตา จ ปกาสิตาฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘อกิตฺติํ ทิสฺวาน สมฺมนฺตํ, สโกฺก ภูตปตี พฺรวิ;
กึ ปตฺถยํ มหาพฺรเหฺม, เอโก สมฺมสิ ฆมฺมนิฯ

‘‘ทุโกฺข ปุนพฺภโว สกฺก, สรีรสฺส จ เภทนํ;
สโมฺมหมรณํ ทุกฺขํ, ตสฺมา สมฺมามิ, วาสวฯ

‘‘เอตสฺมึ เต สุลปิเต, ปติรูเป สุภาสิเต;
วรํ กสฺสป เต ทมฺมิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิฯ

‘‘วรเณฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
เยน ปุเตฺต จ ทาเร จ, ธนธญฺญํ ปิยานิ จ;
ลทฺธา นรา น ตปฺปนฺติ, โส โลโภ น มยี วเสฯ

เอตสฺมิํ เต สุลปิเต…เป.… มนสิจฺฉสิฯ

‘‘วรเณฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
เขตฺตํ วตฺถุํ หิรญฺญญฺจ, ควาสฺสํ ทาสโปริสํ;
เยน ชาเตน ชียนฺติ, โส โทโส น มยี วเสฯ

‘‘เอตสฺมิํ เต สุลปิเต…เป.… มนสิจฺฉสิฯ

‘‘วรเณฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
พาลํ น ปเสฺส น สุเณ, น จ พาเลน สํวเส;
พาเลนลฺลาปสลฺลาปํ, น กเร น จ โรจเยฯ

‘‘กิํ นุ เต อกรํ พาโล, วท กสฺสป การณํ;
เกน กสฺสป พาลสฺส, ทสฺสนํ นาภิกงฺขสิฯ

‘‘อนยํ นยติ ทุเมฺมโธ, อธุรายํ นิยุญฺชติ;
ทุนฺนโย เสยฺยโส โหติ, สมฺมา วุโตฺต ปกุปฺปติ;
วินยํ โส น ชานาติ, สาธุ ตสฺส อทสฺสนํฯ

‘‘เอตสฺมิํ เต สุลปิเต…เป.… มนสิจฺฉสิฯ

‘‘วรเณฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
ธีรํ ปเสฺส สุเณ ธีรํ, ธีเรน สห สํวเส;
ธีเรนลฺลาปสลฺลาปํ, ตํ กเร ตเญฺจ โรจเยฯ

‘‘กิํ นุ เต อกรํ ธีโร, วท กสฺสป การณํ;
เกน กสฺสป ธีรสฺส, ทสฺสนํ อภิกงฺขสิฯ

‘‘นยํ นยติ เมธาวี, อธุรายํ น ยุญฺชติ;
สุนโย เสยฺยโส โหติ, สมฺมา วุโตฺต น กุปฺปติ;
วินยํ โส ปชานาติ, สาธุ เตน สมาคโมฯ

‘‘เอตสฺมิํ เต สุลปิเต…เป.… มนสิจฺฉสิฯ

‘‘วรเณฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยุคฺคมนํ ปติ;
ทิพฺพา ภกฺขา ปาตุภเวยฺยุํ, สีลวโนฺต จ ยาจกาฯ

‘‘ททโต เม น ขีเยถ, ทตฺวา นานุตเปยฺยหํ;
ททํ จิตฺตํ ปสาเทยฺยํ, เอตํ สกฺก วรํ วเรฯ

‘‘เอตสฺมึ เต สุลปิเต…เป…. มนสิจฺฉสิฯ
‘‘วรเญฺจ เม อโท สกฺก, สพฺพภูตานมิสฺสร;
น มํ ปุน อุเปยฺยาสิ, เอตํ สกฺก วรํ วเรฯ

‘‘พหูหิ วตจริยาหิ, นรา จ อถ นาริโย;
ทสฺสนํ อภิกงฺขนฺติ, กึ นุ เม ทสฺสเน ภยํฯ

‘‘ตํ ตาทิสํ เทววณฺณํ, สพฺพกามสมิทฺธินํ;
ทิสฺวา ตโป ปมชฺเชยฺยํ, เอตํ เต ทสฺสเน ภย’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๓.๘๓-๑๐๓);

อถ สโกฺก ‘‘สาธุ, ภเนฺต, น เต อิโต ปฏฺฐาย สนฺติกํ อาคมิสฺสามี’’ติ ตํ อภิวาเทตฺวา ปกฺกามิฯ มหาสโตฺต ยาวชีวํ ตเตฺถว วสโนฺต อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ

อนุรุทฺธเตฺถโร ตทา สโกฺก อโหสิ, โลกนาโถ อกิตฺติปณฺฑิโตฯ

ตสฺส มหาภินิกฺขมนสทิสํ นิกฺขนฺตตฺตา **เนกฺขมฺมปารมี**ฯ สุวิสุทฺธสีลาจารตาย **สีลปารมี**ฯ กามวิตกฺกาทีนํ สุฏฺฐุ วิกฺขมฺภิตตฺตา **วีริยปารมี**ฯ ขนฺติสํวรสฺส ปรมุกฺกํสคมนโต **ขนฺติปารมี**ฯ ปฏิญฺญานุรูปํ ปฏิปตฺติยา **สจฺจปารมี**ฯ สพฺพตฺถ อจลสมาทานาธิฏฺฐาเนน **อธิฏฺฐานปารมี**ฯ สพฺพสเตฺตสุ หิตชฺฌาสเยน **เมตฺตาปารมี**ฯ สตฺตสงฺขารกตวิปฺปกาเรสุ มชฺฌตฺตภาวปฺปตฺติยา **อุเปกฺขาปารมี**ฯ ตาสํ อุปการานุปกาเร ธเมฺม ชานิตฺวา อนุปกาเร ธเมฺม ปหาย อุปการธเมฺมสุ ปวตฺตาปนปุเรจรา สหชาตา จ อุปายโกสลฺลภูตา อติสเลฺลขวุตฺติสาธนี จ ปญฺญา **ปญฺญาปารมี**ติ อิมาปิ ทส ปารมิโย ลพฺภนฺติฯ

ทานชฺฌาสยสฺส ปน อติอุฬารภาเวน ทานมุเขน เทสนา ปวตฺตาฯ ตสฺมา สพฺพตฺถ สมกา มหากรุณา, เทฺวปิ ปุญฺญญาณสมฺภารา, กายสุจริตาทีนิ ตีณิ โพธิสตฺตสุจริตานิ, สจฺจาธิฏฺฐานาทีนิ จตฺตาริ อธิฏฺฐานานิ, อุสฺสาหาทโย จตโสฺส พุทฺธภูมิโย, สทฺธาทโย ปญฺจ มหาโพธิปริปาจนิยา ธมฺมา, อโลภชฺฌาสยาทโย ฉ โพธิสตฺตานํ อชฺฌาสยา, ติโณฺณ ตาเรสฺสามีติอาทโย สตฺต ปฏิญฺญา ธมฺมา, อปฺปิจฺฉสฺสายํ ธโมฺม, นายํ ธโมฺม มหิจฺฉสฺสาติอาทโย (ที. นิ. ๓.๓๕๘; อ. นิ. ๘.๓๐) อฏฺฐ มหาปุริสวิตกฺกา (ที. นิ. ๓.๓๕๘), นว โยนิโสมนสิการมูลกา ธมฺมา, ทานชฺฌาสยาทโย ทส มหาปุริสชฺฌาสยา, ทานสีลาทโย ทส ปุญฺญกิริยวตฺถูนีติ เอวมาทโย เย อเนกสตอเนกสหสฺสปฺปเภทา โพธิสมฺภารภูตา มหาโพธิสตฺตคุณาฯ เต สเพฺพปิ ยถารหํ อิธ นิทฺธาเรตฺวา วตฺตพฺพาฯ

อปิ เจตฺถ มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ มหนฺตญฺจ ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหาภินิกฺขมนสทิสํ เคหโต นิกฺขมนํ, นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตสฺส พหุชนสมฺมตสฺส สโต ปรมปฺปิจฺฉภาเวน กุเลสุ คเณสุ จ อลคฺคตา, อจฺจนฺตเมว ลาภสกฺการสิโลกชิคุจฺฉา, ปวิเวกาภิรติ, กายชีวิตนิรเปโกฺข ปริจฺจาโค, อนาหารเสฺสว สโต ทิวสตฺตยมฺปิ ทานปีติยา ปริตฺตฏฺฐสฺส นิพฺพิการสรีรยาปนํ, มาสทฺวิมาสมตฺตมฺปิ กาลํ ยาจเก สติ อาหารํ ตเถว ทตฺวา ‘‘ทานคเตเนว ปีติสุเขน สรีรํ ยาเปสฺสามี’’ติ ปริจฺจาเค อโนลีนวุตฺติสาธโก อุฬาโร ทานชฺฌาสโย, ทานํ ทตฺวา ปุน อาหารปริเยฏฺฐิยา อกรณเหตุภูตา ปรมสเลฺลขวุตฺตีติ เอวมาทโย มหาสตฺตสฺส คุณานุภาวา เวทิตพฺพาฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

‘‘เอวํ อจฺฉริยา เหเต, อพฺภุตา จ มเหสิโน;

มหาการุณิกา ธีรา, สพฺพโลเกกพนฺธวาฯ

‘‘อจินฺเตยฺยานุภาวา จ, สทา สทฺธมฺมโคจรา;
โพธิสตฺตา มหาสตฺตา, สุจิสเลฺลขวุตฺติโนฯ

‘‘มหาวาตสมุทฺธต-วีจิมาโล มโหทธิ;
อปิ ลเงฺฆยฺย เวลนฺตํ, โพธิสตฺตา น ธมฺมตํฯ

‘‘โลเก สญฺชาตวทฺธาปิ, น เต ภาวิตภาวิโน;
ลิมฺปนฺติ โลกธเมฺมหิ, โตเยน ปทุมํ ยถาฯ

‘‘เยสํ เว อตฺตนิ เสฺนโห, นิหียติ ยถา ยถา;
สเตฺตสุ กรุณาเสฺนโห, วฑฺฒเตว ตถา ตถาฯ

‘‘ยถา จิตฺตํ วเส โหติ, น จ จิตฺตวสานุคา;
ตถา กมฺมํ วเส โหติ, น จ กมฺมวสานุคาฯ

‘‘โทเสหิ นาภิภูยนฺติ, สมฺคฺฆาเตนฺติ วา น เต;
จรนฺตา โพธิปริเยฏฺฐึ, ปุริสาชานิยา พุธาฯ

‘‘เตสุ จิตฺตปฺปสาโทปิ, ทุกฺขโต ปริโมจเย;
ปเควานุกิริยา เตสํ, ธมฺมสฺส อนุธมฺมโต’’ติฯ

ปรมตฺถทีปนิยา จริยาปิฏกสํวณฺณนาย

อกิตฺติจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สงฺขพฺราหฺมณจริยาวณฺณนา

๑๑-๑๒. ทุติยสฺมึ **ปุนาปรน**ฺติ ปุน อปรํ, น เกวลมิทํ อกิตฺติจริยเมว, อถ โข ปุน อปรํ อญฺญํ สงฺขจริยมฺปิ ปวกฺขิสฺสํ, สุโณหีติ อธิปฺปาโยฯ อิโต ปเรสุปิ เอเสว นโยฯ **สงฺขสวฺหโย**ติ สงฺขนาโมฯ **มหาสมุทฺทํ ตริตุกาโม**ติ สุวณฺณภูมึ คนฺตุํ นาวาย มหาสมุทฺทํ ตริตุกาโมฯ **อุปคจฺฉามิ ปฏฺฐน**ฺติ ตามลิตฺติปฏฺฏนํ อุทฺทิสฺส คจฺฉามิฯ สยมฺภุญาเณน ปเจฺจกโพธิยา อธิคตตฺตา สยเมว ภูตนฺติ **สยมฺภุํ**ฯ กิเลสมาราทีสุ เกนจิปิ น ปราชิตนฺติ **อปราชิตํ,** ติณฺณํ มารานํ มตฺถกํ มทฺทิตฺวา ฐิตนฺติ อโตฺถฯ **ตตฺตาย กฐินภูมิยา**ติ ฆมฺมสนฺตาเปน สนฺตตฺตาย สกฺขรวาลุกานิจิตตฺตา ขราย กกฺขฬาย ภูมิยา ฯ

๑๓. **ตน**ฺติ ตํ ปเจฺจกพุทฺธํฯ **อิมมตฺถน**ฺติ อิมํ อิทานิ วกฺขมานํ ‘‘อิทํ เขตฺต’’นฺติอาทิกํ อตฺถํฯ **วิจินฺตยิน**ฺติ ตทา สงฺขพฺราหฺมณภูโต จิเนฺตสินฺติ สตฺถา วทติฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา –

อตีเต อยํ พาราณสี โมฬินี นาม อโหสิฯ โมฬินีนคเร พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สโงฺข นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา อโฑฺฒ มหทฺธโน จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ อตฺตโน นิเวสนทฺวาเรติ ฉสุ ฐาเนสุ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชเนฺต กปณทฺธิกาทีนํ มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ โส เอกทิวสํ จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ เคเห ธเน ขีเณ ทานํ ทาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อปริกฺขีเณเยว ธเน นาวาย สุวณฺณภูมึ คนฺตฺวา ธนํ อาหริสฺสามี’’ติฯ โส นาวํ

ภณฺฑสฺส ปูราเปตฺวา ปุตฺตทารํ อามนฺเตตฺวา ‘‘ยาวาหํ อาคจฺฉิสฺสามิ, ตาว เม ทานํ อนุปจฺฉินฺทนฺตา ปวเตฺตยฺยาถา’’ติ วตฺวา ทาสกมฺมกรปริวุโต อุปาหนํ อารุยฺห ฉเตฺตน ธาริยมาเนน ปฏฺฐนคามาภิมุโข ปายาสิฯ

ตสฺมึ ขเณ คนฺธมาทเน เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ สตฺตาหํ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา นิโรธสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย โลกํ โวโลเกโนฺต ตํ ธนาหรณตฺถํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มหาปุริโส ธนํ อาหริตุํ คจฺฉติ, ภวิสฺสติ นุ โข อสฺส มหาสมุเทฺท อนฺตราโย, โน’’ติ อาวเชฺชตฺวา ‘‘ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘เอส มํ ทิสฺวา ฉตฺตญฺจ อุปาหนญฺจ มยฺหํ ทตฺวา อุปาหนทานนิสฺสเนฺทน สมุเทฺท ภินฺนาย นาวาย ปติฏฺฐํ ลภิสฺสติ, กริสฺสามิสฺส อนุคฺคห’’นฺติ อากาเสน คนฺตฺวา ตสฺส อวิทูเร โอตริตฺวา มชฺฌนฺหิกสมเย จณฺฑวาตาตเปน องฺคารสนฺถตสทิสํ อุณฺหวาลุกํ มทฺทโนฺต ตสฺส อภิมุขํ อาคญฺฉิฯ โส ตํ ทิสฺวาว หฏฺฐตุฏฺโฐ ‘‘ปุญฺญเกฺขตฺตํ เม อาคตํ, อชฺช มยา เอตฺถ พีชํ โรเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ตมหํ ปฏิปเถ ทิสฺวา, อิมมตฺถํ วิจินฺตยิ’’นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **อิทํ เขตฺต**นฺติอาทิ จินฺติตาการทสฺสนํฯ **เขตฺต**นฺติ ขิตฺตํ พีชํ มหปฺผลภาวกรเณน ตายตีติ เขตฺตํ, ปุพฺพณฺณาปรณฺณวิรุหนภูมิฯ อิธ ปน เขตฺตํ วิยาติ เขตฺตํ, อคฺคทกฺขิเณโยฺย ปเจฺจกพุโทฺธฯ เตเนวาห ‘‘ปุญฺญกามสฺส ชนฺตุโน’’ติฯ

๑๔. **มหาคม**นฺติ วิปุลผลาคมํ, สสฺสสมฺปตฺติทายกนฺติ อโตฺถฯ **พีชํ น โรเปตี**ติ พีชํ น วปติฯ

๑๕. **เขตฺตวรุตฺตม**นฺติ เขตฺตวเรสุปิ อุตฺตมํฯ สีลาทิคุณสมฺปนฺนา หิ วิเสสโต อริยสาวกา เขตฺตวรา, ตโตปิ อคฺคภูโต ปเจฺจกพุโทฺธ เขตฺตวรุตฺตโมฯ **การ**นฺติ สกฺการํฯ ยทิ น กโรมีติ สมฺพโนฺธฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิทมีทิสํ อนุตฺตรํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ ลภิตฺวา ตตฺถ ปูชาสกฺการํ ยทิ น กโรมิ, ปุเญฺญน อตฺถิโก นามาหํ น ภเวยฺยนฺติฯ

๑๖-๑๗. **ยถา อมโจฺจ**ติอาทีนํ ทฺวินฺนํ คาถานํ อยํ สเงฺขปโตฺถ – **ยถา** นาม โย โกจิ รญฺญา มุทฺทาธิกาเร ฐปิโต ลญฺฉนธโร อมจฺจปุริโส เสนาปติ วา โส **อเนฺตปุเร ชเน** พหิทฺธา จ พลกายาทีสุ **รโญฺญ** ยถานุสิฏฺฐํ น ปฏิปชฺชติ **น เตสํ ธนธญฺญํ เทติ,** ตํ ตํ กตฺตพฺพํ วตฺตํ ปริหาเปติฯ โส **มุทฺทิโต** ปริหายติ มุทฺทาธิการลทฺธวิภวโต ปริธํสติ, **เอวเมว** อหมฺปิ ปุญฺญกมฺมสฺส รโต ลทฺธพฺพปุญฺญผลสงฺขาตํ **ปุญฺญกาโม** ทกฺขิณาย วิปุลผลภาวกรเณน **วิปุลํ ทิสฺวาน** ตํ **ทกฺขิณํ** อุฬารํ ทกฺขิเณยฺยํ ลภิตฺวา **ตสฺส ทานํ ยทิ น ททามิ ปุญฺญโต** อายตึ ปุญฺญผลโต จ ปริธํสามิฯ ตสฺมา อิธ มยา ปุญฺญํ กาตพฺพเมวาติฯ

เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา มหาปุริโส ทูรโตว อุปาหนา โอโรหิตฺวา เวเคน อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ อนุคฺคหตฺถาย อิมํ รุกฺขมูลํ อุปคจฺฉถา’’ติ วตฺวา ตสฺมึ รุกฺขมูลํ อุปสงฺกมเนฺต ตตฺถ วาลุกํ อุสฺสาเปตฺวา อุตฺตราสงฺคํ ปญฺญาเปตฺวา ปเจฺจกพุเทฺธ ตตฺถ นิสิเนฺน วนฺทิตฺวา วาสิตปริสฺสาวิเตน อุทเกน ตสฺส ปาเท โธวิตฺวา, คนฺธเตเลน มเกฺขตฺวา, อตฺตโน อุปาหนํ ปุญฺฉิตฺวา, คนฺธเตเลน มเกฺขตฺวา, ตสฺส ปาเท ปฏิมุญฺจิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมํ อุปาหนํ อารุยฺห, อิมํ ฉตฺตํ มตฺถเก กตฺวา คจฺฉถา’’ติ ฉตฺตุปาหนํ อทาสิฯ โสปิสฺส อนุคฺคหตฺถาย ตํ คเหตฺวา ปสาทสํวฑฺฒนตฺถํ ปสฺสนฺตเสฺสว เวหาสํ อุปฺปติตฺวา คนฺธมาทนํ อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๘. ‘‘เอวาหํ จินฺตยิตฺวาน, โอโรหิตฺวา อุปาหนา;
ตสฺส ปาทานิ วนฺทิตฺวา, อทาสึ ฉตฺตุปาหน’’นฺติฯ

โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา อติวิย ปสนฺนจิตฺโต ปฏฺฐานํ คนฺตฺวา นาวํ อภิรุหิฯ อถสฺส มหาสมุทฺทํ ตรนฺตสฺส สตฺตเม ทิวเส นาวา วิวรมทาสิฯ อุทกํ อุสฺสิญฺจิตุํ นาสกฺขึสุฯ มหาชโน มรณภยภีโต อตฺตโน อตฺตโน เทวตา นมสฺสิตฺวา มหาวิรวํ วิรวิฯ โพธิสโตฺต เอกํ อุปฏฺฐากํ คเหตฺวา สกลสรีรํ เตเลน มกฺเขตฺวา สปฺปินา สทฺธึ สกฺขรจุณฺณานิ ยาวทตฺถํ ขาทิตฺวา ตมฺปิ ขาทาเปตฺวา เตน สทฺธึ กูปกยฏฺฐิมตฺถกํ อารุยฺห ''อิมาย ทิสาย อมฺหากํ นคร''นฺติ ทิสํ ววตฺถเปตฺวา มจฺฉกจฺฉปปริปนฺถโต อตฺตานํ สจฺจาธิฏฺฐาเนน ปโมเจโนฺต เตน สทฺธึ อุสภมตฺตฏฺฐานํ อติกฺกมิตฺวา ปติตฺวา สมุทฺทํ ตริตุํ อารภิฯ มหาชโน ปน ตเตฺถว วินาสํ ปาปุณิฯ ตสฺส ตรนฺตเสฺสว สตฺต ทิวสา คตาฯ โส ตสฺมิมฺปิ กาเล โลโณทเกน มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถิโก อโหสิเยวฯ

ตทา ปน อีทิสานํ ปุริสวิเสสานํ รกฺขณตฺถาย จตูหิ โลกปาเลหิ ฐปิตา มณิเมขลา นาม เทวธีตา อตฺตโน อิสฺสริเยน สตฺตาหํ ปมชฺชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตํ ทิสฺวา ''สจายํ อิธ มริสฺส, อติวิย คารยฺหา อภวิสฺส''นฺติ สํวิคฺคหทยา สุวณฺณปาติยา ทิพฺพโภชนสฺส ปูเรตฺวา เวเคนา คนฺตฺวา ''พฺราหฺมณ, อิทํ ทิพฺพโภชนํ ภุญฺชา''ติ อาหฯ โส ตํ อุโลฺลเกตฺวา ''นาหํ ภุญฺชามิ, อุโปสถิโกมฺหี''ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา ตํ ปุจฺฉโนฺต –

> ''ยํ ตฺวํ สุเขนาภิสเมกฺขเส มํ, ภุญฺชสฺสุ ภตฺตํ อิติ มํ วเทสิ;
> ปุจฺฉามิ ตํ นาริ มหานุภาเว, เทวี นุสิ ตฺวํ อุท มานุสี นู''ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๔๒) –

อาหฯ สา ตสฺส ปฏิวจนํ เทนฺตี –

> ''เทวี อหํ สงฺข มหานุภาวา, อิธาคตา สาครวาริมเชฺฌ;
> อนุกมฺปิกา โน จ ปทุฏฺฐจิตฺตา, ตเวว อตฺถาย อิธาคตาสฺมิฯ
>
> ''อิธนฺนปานํ สยนาสนญฺจ, ยานานิ นานาวิวิธานิ สงฺข;
> สพฺพสฺส ตฺยาหํ ปฏิปาทยามิ, ยํ กิญฺจิ ตุยฺหํ มนสาภิปตฺถิต''นฺติฯ (ชา. ๑.๑๐.๔๓-๔๔) –

อิมา คาถา อภาสิฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ''อยํ เทวธีตา สมุทฺทปิเฏฺฐ มยฺหํ 'อิทญฺจิทญฺจ ทมฺมี'ติ วทติ, ยเญฺจสา มยฺหํ เทติ, ตมฺปิ มม ปุเญฺญเนว, ตํ ปน ปุญฺญํ อยํ เทวธีตา ชานาติ นุ โข, อุทาหุ น ชานาติ, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น''นฺติ จิเนฺตตฺวา ปุจฺฉโนฺต อิมํ คาถมาห –

> ''ยํ กิญฺจิ ยิฏฺฐญฺจ หุตญฺจ มยฺหํ, สพฺพสฺส โน อิสฺสรา ตฺวํ สุคเตฺต;
> สุโสฺสณิ สุพฺภูรุ วิลคฺคมเชฺฌ, กิสฺส เม กมฺมสฺส อยํ วิปาโก''ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๔๕);

ตตฺถ **ยิฏฺฐ**นฺติ ทานวเสน ยชิตํฯ **หุต**นฺติ อาหุนปาหุนวเสน ทินฺนํฯ **สพฺพสฺส โน อิสฺสรา ตฺวํ**นฺติ อมฺหากํ ปุญฺญกมฺมสฺส สพฺพสฺส ตฺวํ อิสฺสรา, ''อยํ อิมสฺส วิปาโก, อยํ อิมสฺสา''ติ พฺยากริตุํ สมตฺถาฯ **สุโสฺสณี**ติ สุนฺทรชฆเนฯ **สุพฺภูรู**ติ สุนฺทเรหิ ภมุเกหิ อูรูหิ จ สมนฺนาคเตฯ **วิลคฺคมเชฺฌ**ติ วิลคฺคตนุมเชฺฌฯ **กิสฺส เม**ติ มยา กตกเมฺมสุ กตร**กมฺมสฺส อยํ วิปาโก,** เยนาหํ อปฺปติเฏฺฐ มหาสมุเทฺท อชฺช ปติฏฺฐํ ลภามีติฯ

ตํ สุตฺวา เทวธีตา ''อยํ พฺราหฺมโณ 'ยํ อตฺตนา กุสลกมฺมํ กตํ, ตํ กมฺมํ น ชานาตี'ติ สญฺญาย ปุจฺฉติ มเญฺญ, กเถสฺสามิ น''นฺติ นาวาภิรุหนทิวเส ปเจฺจกพุทฺธสฺส ฉตฺตุปาหนทานปุญฺญเมว ตสฺส การณนฺติ กเถนฺตี –

‘‘ฆเมฺม ปเถ พฺราหฺมณ เอกภิกฺขุํ, อุคฺฆฏฺฏปาทํ ตสิตํ กิลนฺตํ;
ปฏิปาทยี สงฺข อุปาหนานิ, สา ทกฺขิณา กามทุหา ตวชฺชา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๔๖) –

คาถมาหฯ

ตตฺถ **เอกภิกฺขุ**นฺติ เอกํ ปเจฺจกพุทฺธํ สนฺธายาหฯ **อุคฺฆฏฺฏปาท**นฺติ อุณฺหวาลุกาย ฆฏฺฏปาทํ, วิพาธิตปาทนฺติ อโตฺถฯ **ตสิต**นฺติ ปิปาสิตํฯ **ปฏิปาทยี**ติ ปฏิปาเทสิ โยเชสิฯ **กามทุหา**ติ สพฺพกามทายิกาฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘เอวรูเปปิ นาม อปฺปติเฏฺฐ มหาสมุเทฺท มยา ทินฺนํ ฉตฺตุปาหนทานํ มม สพฺพกามททํ ชาตํ อโห สุทินฺน’’นฺติ ตุฏฺฐจิโตฺต –

‘‘สา โหตุ นาวา ผลกูปปนฺนา, อนวสฺสุตา เอรกวาตยุตฺตา;
อญฺญสฺส ยานสฺส น เหตฺถ ภูมิ, อเชฺชว มํ โมฬินิํ ปาปยสฺสู’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๔๗) –

คาถมาหฯ

ตตฺถ **ผลกูปปนฺนา**ติ มหานาวตาย พหูหิ ผลเกหิ อุเปตาฯ อุทกปฺปเวสนาภาเวน **อนวสฺสุตา**ฯ สมฺมา คเหตฺวา คมนกวาเตน **เอรกวาตยุตฺตา**ฯ

เทวธีตา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุฏฺฐหฏฺฐา ทีฆโต อฏฺฐอุสภํ วิตฺถารโต จตุอุสภํ คมฺภีรโต วีสติยฏฺฐิกํ สตฺตรตนมยํ นาวํ มาเปตฺวา กูปผิยาริตฺตยุตฺตานิ อินฺทนีลรชตสุวณฺณมยาทีนิ นิมฺมินิตฺวา สตฺตนฺนํ รตนานํ ปูเรตฺวา พฺราหฺมณํ อาลิเงฺคตฺวา นาวํ อาโรเปสิ, อุปฏฺฐากํ ปนสฺส น โอโลเกสิฯ พฺราหฺมโณ อตฺตนา กตกลฺยาณโต ตสฺส ปตฺติํ อทาสิ, โส อนุโมทิฯ อถ เทวธีตา ตมฺปิ อาลิเงฺคตฺวา นาวาย ปติฏฺฐาเปตฺวา ตํ นาวํ โมฬินีนครํ เนตฺวา พฺราหฺมณสฺส ฆเร ธนํ ปติฏฺฐาเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อคมาสิฯ เตนาห ภควา –

‘‘สา ตตฺถ วิตฺตา สุมนา ปตีตา, นาวํ สุจิตฺตํ อภินิมฺมินิตฺวา;
อาทาย สงฺขํ ปุริเสน สทฺธิํ, อุปานยี นครํ สาธุรมฺม’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๐.๔๘);

มหาปุริสสฺส หิ จิตฺตสมฺปตฺติยา ปเจฺจกพุทฺธสฺส จ นิโรธโต วุฏฺฐิตภาเวน สตฺตสุ เจตนาสุ อาทิเจตนา ทิฏฺฐธมฺมเวทนียา อติอุฬารผลา จ ชาตาฯ อิทมฺปิ ตสฺส ทานสฺส อปฺปมตฺตผลนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ อปริมาณผลญฺหิ ตํ ทานํ โพธิสมฺภารภูตํฯ เตน วุตฺตํ –

๑๙. ‘‘เตเนวาหํ สตคุณโต, สุขุมาโล สุเขธิโต;
อปิ จ ทานํ ปริปูเรโนฺต, เอวํ ตสฺส อทาสห’’นฺติฯ

ตตฺถ **เตนา**ติ ตโต ปเจฺจกพุทฺธโต, **สตคุณโต**ติ สตคุเณน **อหํ** ตทา สงฺขภูโต **สุขุมาโล,** ตสฺมา **สุเขธิโต** สุขสํวฑฺฒิโต, **อปิ จ** เอวํ สเนฺตปิ **ทานํ ปริปูเรโนฺต, เอวํ** มยฺหํ ทานปารมี ปริปูเรตูติ **ตสฺส** ปเจฺจกพุทฺธสฺส อตฺตโน สรีรทุกฺขํ อนเปกฺขิตฺวา ฉตฺตุปาหนํ **อทาสิ**นฺติ อตฺตโน ทานชฺฌาสยสฺส อุฬารภาวํ สตฺถา ปเวเทสิฯ

โพธิสโตฺตปิ ยาวชีวํ อมิตธนเคหํ อชฺฌาวสโนฺต ภิโยฺยโสมตฺตาย ทานานิ ทตฺวา สีลานิ รกฺขิตฺวา อายุปริโยสาเน สปริโส เทวนครํ ปูเรสิฯ

ตทา เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, ปุริโส อานนฺทเตฺถโร, โลกนาโถ สงฺขพฺราหฺมโณฯ

ตสฺส สุวิสุทฺธนิจฺจสีลอุโปสถสีลาทิวเสน สีลปารมี ทานสีลาทีนํ ปฏิปกฺขโต นิกฺขนฺตตฺตา กุสลธมฺมวเสน เนกฺขมฺมปารมี, ทานาทินิปฺผาทนตฺถํ อพฺภุสฺสหนวเสน ตถา มหาสมุทฺทตรณวายามวเสน จ วีริยปารมี, ตทตฺถํ อธิวาสนขนฺติวเสน ขนฺติปารมี, ปฏิญฺญานุรูปปฺปฏิปตฺติยา สจฺจปารมี, สพฺพตฺถ อจลสมาทานาธิฏฺฐานวเสน อธิฏฺฐานปารมี, สพฺพสเตฺตสุ หิตชฺฌาสยวเสน เมตฺตาปารมี, สตฺตสงฺขารกตวิปฺปกาเรสุ มชฺฌตฺตภาวปฺปตฺติยา อุเปกฺขาปารมี, สพฺพปารมีนํ อุปการานุปกาเร ธเมฺม ชานิตฺวา อนุปกาเร ธเมฺม ปหาย อุปการธเมฺมสุ ปวตฺตาปนปุเรจรา สหชาตา จ อุปายโกสลฺลภูตา ปญฺญา ปญฺญาปารมีติ อิมาปิ ปารมิโย ลพฺภนฺติฯ

ทานชฺฌาสยสฺส ปน อติอุฬารภาเวน ทานปารมีวเสน เทสนา ปวตฺตาฯ ยสฺมา เจตฺถ ทส ปารมิโย ลพฺภนฺติ, ตสฺมา เหฏฺฐา วุตฺตา มหากรุณาทโย โพธิสตฺตคุณา อิธาปิ ยถารหํ นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา อตฺตโน โภคสุขํ อนเปกฺขิตฺวา มหากรุณาย ‘‘ทานปารมึ ปูเรสฺสามี’’ติ ทานสมฺภารสํหรณตฺถํ สมุทฺทตรณํ, ตตฺถ จ สมุทฺทปติตสฺสปิ อุโปสถาธิฏฺฐานํ, สีลขณฺฑภเยน เทวธีตายปิ อุปคตาย อาหารานาหรณนฺติ เอวมาทโย มหาสตฺตสฺส คุณา เวทิตพฺพาฯ อิทานิ วกฺขมาเนสุ เสสจริเตสุ อิมินาว นเยน คุณนิทฺธารณํ เวทิตพฺพํ ฯ ตตฺถ ตตฺถ วิเสสมตฺตเมว วกฺขามฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘เอวํ อจฺฉริยา เหเต, อพฺภุตา จ มเหสิโน…เป….;
> ปเควานุกิริยา เตสํ, ธมฺมสฺส อนุธมฺมโต’’ติฯ

สงฺขพฺราหฺมณจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. กุรุราชจริยาวณฺณนา

๒๐. ตติย **อินฺทปเตฺถ ปุรุตฺตเม**ติ อินฺทปตฺถนามเก กุรุรฏฺฐสฺส ปุรวเร อุตฺตมนคเรฯ **ราชา**ติ ธเมฺมน สเมน จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ปริสํ รเญฺชตีติ ราชาฯ **กุสเล ทสหุปาคโต**ติ กุสเลหิ ทสหิ สมนฺนาคโต, ทานาทีหิ ทสหิ ปุญฺญกิริยวตฺถูหิ, ทสหิ กุสลกมฺมปเถหิ วา ยุโตฺตติ อโตฺถฯ

๒๑. **กลิงฺครฏฺฐวิสยา**ติ กลิงฺครฏฺฐสงฺขาตวิสยาฯ **พฺราหฺมณา อุปคญฺฉุํ มนฺ**ติ กลิงฺคราเชน อุโยฺยชิตา อฏฺฐ พฺราหฺมณา มํ อุปสงฺกมึสุฯ อุปสงฺกมิตฺวา จ ปน **อายาจุํ มํ หตฺถินาค**นฺติ หตฺถิภูตํ มหานาคํ มํ อายาจึสุฯ **ธญฺญ**นฺติ ธนายิตพฺพสิริโสภคฺคปฺปตฺตํ ลกฺขณสมฺปนฺนํฯ **มงฺคลสมฺมต**นฺติ ตายเยว ลกฺขณสมฺปตฺติยา มงฺคลํ อภิวุฑฺฒิการณนฺติ อภิสมฺมตํ ชเนหิฯ

๒๒. **อวุฏฺฐิโก**ติ วสฺสรหิโตฯ **ทุพฺภิโกฺข**ติ ทุลฺลภโภชโนฯ **ฉาตโก มหา**ติ มหตี ชิฆจฺฉาพาธา วตฺตตีติ อโตฺถฯ **ททาหี**ติ เทหิฯ **นีล**นฺติ นีลวณฺณํฯ **อญฺชนสวฺหย**นฺติ อญฺชนสเทฺทน อวฺหาตพฺพํ, อญฺชนนามกนฺติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อมฺหากํ กลิงฺครฏฺฐํ อวุฏฺฐิกํ, เตน อิทานิ มหาทุพฺภิกฺขํ ตตฺถ มหนฺตํ ฉาตกภยํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺส วูปสมตฺถาย อิมํ อญฺชนคิริสงฺกาสํ ตุยฺหํ อญฺชนนามกํ มงฺคลหตฺถึ เทหิ, อิมสฺมิญฺหิ ตตฺถ นีเต เทโว วสฺสิสฺสติ, เตน ตํ สพฺพภยํ วูปสมิสฺสตีติฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา –

อตีเต กุรุรฏฺเฐ อินฺทปตฺถนคเร โพธิสตฺโต กุรุราชสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อนุปุพฺเพน วิญฺญุตํ ปตฺโต, ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา โยควิหิตานิ สิปฺปายตนานิ วิชฺชาฏฺฐานานิ จ อุคฺคเหตฺวา ปจฺจาคโต ปิตรา อุปรชฺเช ฐปิโต, อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา ทสราชธมฺเม อโกเปนฺโต ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ ธนญฺชโย นาม นาเมนฯ โส จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมชฺเฌ นิเวสนทฺวาเรติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสํ ธนํ วิสฺสชฺเชนฺโต สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา ทานํ อทาสิฯ ตสฺส ทานชฺฌาสยตา ทานาภิรติ สกลชมฺพุทีปํ ปตฺถริฯ

ตสฺมึ กาเล กลิงฺครฏฺเฐ ทุพฺภิกฺขภยํ ฉาตกภยํ โรคภยนฺติ ตีณิ ภยานิ อุปฺปชฺชึสุฯ สกลรฏฺฐวาสิโน ทนฺตปุรํ คนฺตฺวา ราชภวนทฺวาเร อุกฺกุฏฺฐิมกํสุ ‘‘เทวํ วสฺสาเปหิ เทวา’’ติฯ ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘กึการณา เอเต วิรวนฺตี’’ติ อมจฺเจ ปุจฺฉิฯ อมจฺจา รโญฺญ ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ราชา โปราณกราชาโน เทเว อวสฺสเนฺต กึ กโรนฺตีติฯ ‘‘เทโว วสฺสตู’’ติ ทานํ ทตฺวา อุโปสถํ อธิฏฺฐาย สมาทินฺนสีลา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา ทพฺพสนฺถเร สตฺตาหํ นิปชฺชนฺตีติฯ ตํ สุตฺวา ตถา อกาสิฯ เทโว น วสฺสิ, เอวํ ราชา อหํ มยา กตฺตพฺพกิจฺจํ อกาสึ, เทโว น วสฺสติ, กินฺติ กโรมาติฯ เทว, อินฺทปตฺถนคเร ธนญฺชยสฺส นาม กุรุราชสฺส มงฺคลหตฺถิมฺหิ อานีเต เทโว วสฺสิสฺสตีติ ฯ โส ราชา พลวาหนสมฺปโนฺน ทุปฺปสโห, กถมสฺส หตฺถึ อาเนสฺสามาติฯ มหาราช, เตน สทฺธึ ยุทฺธกิจฺจํ นตฺถิ, ทานชฺฌาสโย โส ราชา ทานาภิรโต ยาจิโต สมาโน อลงฺกตสีสมฺปิ ฉินฺทิตฺวา ปสาทสมฺปนฺนานิ อกฺขีนิปิ อุปฺปาเฏตฺวา สกลรชฺชมฺปิ นิยฺยาเตตฺวา ทเทยฺย, หตฺถิมฺหิ วตฺตพฺพเมว นตฺถิ, อวสฺสํ ยาจิโต สมาโน ทสฺสตีติฯ เก ปน ยาจิตุํ สมตฺถาติ? พฺราหฺมณา, มหาราชาติฯ ราชา อฏฺฐ พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา สกฺการสมฺมานํ กตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา หตฺถิยาจนตฺถํ เปเสสิฯ เต สพฺพตฺถ เอกรตฺติวาเสน ตุริตคมนํ คนฺตฺวา กติปาหํ นครทฺวาเร ทานสาลาสุ ภุญฺชนฺตา สรีรํ สนฺตเปฺปตฺวา รโญฺญ ทานคฺคํ อาคมนปเถ กาลํ อาคมยมานา ปาจีนทฺวาเร อฏฺฐํสุฯ

โพธิสโตฺตปิ ปาโตว นฺหาตานุลิโตฺต สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิโต อลงฺกตวรวารณขนฺธคโต มหเนฺตน ราชานุภาเวน ทานสาลํ คนฺตฺวา โอตริตฺวา สตฺตฏฺฐชนานํ สหเตฺถน ทานํ ทตฺวา ‘‘อิมินาว นีหาเรน เทถา’’ติ วตฺวา หตฺถึ อภิรุหิตฺวา ทกฺขิณทฺวารํ อคมาสิฯ พฺราหฺมณา ปาจีนทฺวาเร อารกฺขสฺส พลวตาย โอกาสํ อลภิตฺวา ทกฺขิณทฺวารํ คนฺตฺวา ราชานํ อาคจฺฉนฺตํ อุโลฺลกยมานา ทฺวารโต นาติทูเร อุนฺนตฏฺฐาเน ฐิตา สมฺปตฺตํ ราชานํ หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา ชยาเปสุํฯ ราชา วชิรงฺกุเสน วารณํ นิวเตฺตตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เต พฺราหฺมเณ ‘‘กึ อิจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา ‘‘กลิงฺครฏฺฐํ ทุพฺภิกฺขภเยน ฉาตกภเยน โรคภเยน จ อุปทฺทุตํฯ โส อุปทฺทโว อิมสฺมึ ตว มงฺคลหตฺถิมฺหิ นีเต วูปสมฺมิสฺสติฯ ตสฺมา อิมํ อญฺชนวณฺณํ นาคํ อมฺหากํ เทหี’’ติ อาหํสุฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห ‘‘กลิงฺครฏฺฐวิสยา…เป.… อญฺชนสวฺหย’’นฺติฯ ตสฺสโตฺถ วุโตฺต เอวฯ

อถ โพธิสโตฺต ‘‘น เมตํ ปติรูปํ, ยํ เม ยาจกานํ มโนรถวิฆาโต สิยา, มยฺหญฺจ สมาทานเภโท สิยา’’ติ หตฺถิกฺขนฺธโต โอตริตฺวา ‘‘สเจ อนลงฺกตฏฺฐานํ อตฺถิ, อลงฺกริตฺวา ทสฺสามี’’ติ สมนฺตโต โอโลเกตฺวา อนลงฺกตฏฺฐานํ อทิสฺวา โสณฺฑาย นํ คเหตฺวา พฺราหฺมณานํ หเตฺถสุ ฐเปตฺวา รตนภิงฺคาเรน ปุปฺผคนฺธวาสิตํ อุทกํ ปาเตตฺวา อทาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๒๓. ‘‘น เม ยาจกมนุปฺปเตฺต, ปฏิเกฺขโป อนุจฺฉโว;
มา เม ภิชฺชิ สมาทานํ, ทสฺสามิ วิปุลํ คชํฯ

๒๔. ‘‘นาคํ คเหตฺวา โสณฺฑาย, ภิงฺคาเร รตนามเย;
ชลํ หเตฺถ อากิริตฺวา, พฺราหฺมณานํ อทํ คช’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยาจกมนุปฺปเตฺต**ติ ยาจเก อนุปฺปเตฺตฯ **อนุจฺฉโว**ติ อนุจฺฉวิโก ปติรูโปฯ **มา เม ภิชฺชิ สมาทาน**นฺติ สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถาย สพฺพสฺส ยาจกสฺส สพฺพํ อนวชฺชํ อิจฺฉิตํ ททโนฺต ทานปารมึ ปูเรสฺสามีติ ยํ มยฺหํ สมาทานํ, ตํ มา ภิชฺชิฯ ตสฺมา **ทสฺสามิ วิปุลํ คช**นฺติ มหนฺตํ อิมํ มงฺคลหตฺถึ ทสฺสามีติฯ **อท**นฺติ อทาสึฯ

๒๕. ตสฺมึ ปน หตฺถิมฺหิ ทิเนฺน อมจฺจา โพธิสตฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘กสฺมา, มหาราช, มงฺคลหตฺถึ ททตฺถ, นนุ อโญฺญ หตฺถี ทาตโพฺพ, รญฺญา นาม เอวรูโป โอปวโยฺห มงฺคลหตฺถี อิสฺสริยํ อภิวิชยญฺจ อากงฺขเนฺตน น ทาตโพฺพ’’ติ ฯ มหาสโตฺต ยํ มํ ยาจกา ยาจนฺติ, ตเทว มยา ทาตพฺพํ, สเจ ปน มํ รชฺชํ ยาเจยฺยุํ, รชฺชมฺปิ เตสํ ทเทยฺยํ, มยฺหํ รชฺชโตปิ ชีวิตโตปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว ปิยตรํ, ตสฺมา ตํ หตฺถึ อทาสินฺติ อาหฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ตสฺส นาเค ปทินฺนมฺหี’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **ตสฺสา**ติ ตสฺส เตน, ตสฺมึ **นาเค** หตฺถิมฺหิ ทิเนฺนฯ

๒๖. **มงฺคลสมฺปนฺน**นฺติ มงฺคลคุเณหิ สมนฺนาคตํฯ **สงฺคามวิชยุตฺตม**นฺติ สงฺคามวิชยา อุตฺตมํ, สงฺคามวิชเย วา อุตฺตมํ ปธานํ ปวรํ นาคํฯ **กึ เต รชฺชํ กริสฺสตี**ติ ตสฺมึ นาเค อปคเต ตว รชฺชํ กึ กริสฺสติ, รชฺชกิจฺจํ น กริสฺสติ, รชฺชมฺปิ อปคตเมวาติ ทเสฺสติฯ

๒๗. **รชฺชมฺปิ เม ทเท สพฺพ**นฺติ ติฎฺฐตุ นาโค ติรจฺฉานคโต, อิทํ เม สพฺพํ กุรุรฎฺฐมฺปิ ยาจกานํ ทเทยฺยํฯ **สรีรํ ทชฺชมตฺตโน**ติ รเชฺชปิ วา กึ วตฺตพฺพํ, อตฺตโน สรีรมฺปิ ยาจกานํ ทเทยฺยํ, สโพฺพปิ หิ เม อชฺฌตฺติกพาหิโร ปริคฺคโห โลกหิตตฺถเมว มยา ปริจฺจโตฺตฯ ยสฺมา **สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหํ** สพฺพญฺญุตา จ ทานปารมึ อาทึ กตฺวา สพฺพปารมิโย อปูเรเนฺตน น สกฺกา ลทฺธุํ, ตสฺมา นาคํ อทาสึ อหนฺติ ทเสฺสติฯ

เอวมฺปิ ตสฺมึ นาเค อานีเต กลิงฺครเฎฺฐ เทโว น วสฺสเตวฯ กลิงฺคราชา ‘‘อิทานิปิ น วสฺสติ, กึ นุ โข การณ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘กุรุราชา ครุธเมฺม รกฺขติ, เตนสฺส รเฎฺฐ อนฺวทฺธมาสํ อนฺทสาหํ เทโว วสฺสติ, รโญฺญ คุณานุภาโว เอส, น อิมสฺส ติรจฺฉานคตสฺสา’’ติ ชานิตฺวา ‘‘มยมฺปิ ครุธเมฺม รกฺขิสฺสาม, คจฺฉถ ธนญฺจยโกรพฺยสฺส สนฺติเก เต สุวณฺณปเฎฺฎ ลิขาเปตฺวา อาเนถา’’ติ อมเจฺจ เปเสสิฯ ครุธมฺมา วุจฺจนฺติ ปญฺจ สีลานิ, ตานิ โพธิสโตฺต สุปริสุทฺธานิ กตฺวา รกฺขติ, ยถา จ โพธิสโตฺตฯ เอวมสฺส มาตา อคฺคมเหสี, กนิฎฺฐภาตา อุปราชา, ปุโรหิโต พฺราหฺมโณ, รชฺชุคฺคาหโก อมโจฺจ, สารถิ เสฎฺฐิ, โทณมาปโก โทวาริโก, นครโสภินี วณฺณทาสีติฯ เตน วุตฺตํ –

> ‘‘ราชา มาตา มเหสี จ, อุปราชา ปุโรหิโต;
> รชฺชุคฺคาโห สารถี เสฎฺฐิ, โทโณ โทวาริโก ตถา;
> คณิกา เต เอกาทส, ครุธเมฺม ปติฎฺฐิตา’’ติฯ

เต อมจฺจา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ มหาสโตฺต ‘‘มยฺหํ ครุธเมฺม กุกฺกุจฺจํ อตฺถิ, มาตา ปน เม สุรกฺขิตํ รกฺขติ, ตสฺสา สนฺติเก คณฺหถา’’ติ วตฺวา เตหิ ‘‘มหาราช, กุกฺกุจฺจํ นาม สิกฺขากามสฺส สเลฺลขวุตฺติโน โหติ, เทถ โน’’ติ ยาจิโต ‘‘ปาโณ น หนฺตโพฺพ, อทินฺนํ น อาทาตพฺพํ, กาเมสุมิจฺฉาจาโร น จริตโพฺพ, มุสา น ภณิตพฺพํ, มชฺชํ น ปาตพฺพ’’นฺติ สุวณฺณปเฎฺฎ ลิขาเปตฺวา ‘‘เอวํ สเนฺตปิ มาตุ สนฺติเก คณฺหถา’’ติ อาหฯ

ทูตา ราชานํ วนฺทิตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทวิ, ตุเมฺห กิร ครุธมฺมํ รกฺขถ, ตํ โน เทถา’’ติ วทึสุฯ โพธิสตฺตสฺส มาตาปิ ตเถว อตฺตโน กุกฺกุจฺจสฺส อตฺถิภาวํ วตฺวาว เตหิ ยาจิตา อทาสิฯ ตถา มเหสิอาทโยปิฯ เต สเพฺพสมฺปิ สนฺติเก สุวณฺณปเฏ ครุธเมฺม ลิขาเปตฺวา ทนฺตปุรํ คนฺตฺวา กลิงฺครโญฺญ ทตฺวา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ โสปิ ราชา ตสฺมึ ธเมฺม วตฺตมาโน ปญฺจ สีลานิ ปูเรสิฯ ตโต สกลกลิงฺครเฎฺฐ เทโว วสฺสิฯ ตีณิ ภยานิ วูปสนฺตานิฯ รฎฺฐํ เขมํ สุภิกฺขํ อโหสิฯ โพธิสโตฺต ยาวชีวํ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สปริโส สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

ตทา คณิกาทโย อุปฺปลวณฺณาทโย อเหสุํฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘คณิกา อุปฺปลวณฺณา, ปุโณฺณ โทวาริโก ตทา;
รชฺชุคฺคาโห จ กจฺจาโน, โทณมาปโก จ โกลิโตฯ

‘‘สาริปุโตฺต ตทา เสฎฺฐิ, อนุรุโทฺธ จ สารถิ;
พฺราหฺมโณ กสฺสโป เถโร, อุปราชานนฺทปณฺฑิโตฯ

‘‘มเหสี ราหุลมาตา, มายาเทวี ชเนตฺติกา;
กุรุราชา โพธิสโตฺต, เอวํ ธาเรถ ชาตก’’นฺติฯ (ธ. ป. อฎฺฐ. ๒.๓๖๑ หํสฆาตกภิกฺขุวตฺถุ);

อิธาปิ เนกฺขมฺมปารมิอาทโย เสสธมฺมา จ วุตฺตนเยเนว นิทฺธาเรตพฺพาติฯ

กุรุราชจริยาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๔. มหาสุทสฺสนจริยาวณฺณนา

๒๘. จตุเตฺถ **กุสาวติมฺหิ นคเร**ติ กุสาวตีนามเก นคเร, ยสฺมึ ฐาเน เอตรหิ กุสินารา นิวิฎฺฐาฯ **มหีปตี**ติ ขตฺติโย, นาเมน **มหาสุทสฺสโน** นามฯ **จกฺกวตฺตี**ติ จกฺกรตนํ วเตฺตติ จตูหิ วา สมฺปตฺติจเกฺกหิ วตฺตติ, เตหิ จ ปรํ ปวเตฺตติ, ปรหิตาย จ อิริยาปถจกฺกานํ วโตฺต เอตสฺมึ อตฺถีติปิ จกฺกวตฺตีฯ อถ วา จตูหิ อจฺฉริยธเมฺมหิ สงฺคหวตฺถูหิ จ สมนฺนาคเตน, ปเรหิ อนภิภวนียสฺส อนติกฺกมนียสฺส อาณาสงฺขาตสฺส จกฺกสฺส วโตฺต เอตสฺมึ อตฺถีติปิ **จกฺกวตฺตี**ฯ ปริณายกรตนปุพฺพงฺคเมน หตฺถิรตนาทิปมุเขน มหาพลกาเยน ปุญฺญานุภาวนิพฺพเตฺตน กายพเลน จ สมนฺนาคตตฺตา **มหพฺพโล**ฯ **ยทา อาสิ**นฺติ สมฺพโนฺธฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา –

อตีเต กิร มหาปุริโส สุทสฺสนตฺตภาวโต ตติเย อตฺตภาเว คหปติกุเล นิพฺพโตฺต ธรมานกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน เอกํ เถรํ อรญฺญวาสํ วสนฺตํ อตฺตโน กเมฺมน อรญฺญํ ปวิโฎฺฐ รุกฺขมูเล นิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘อิธ มยา อยฺยสฺส ปณฺณสาลํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน กมฺมํ ปหาย ทพฺพสมฺภารํ ฉินฺทิตฺวา นิวาสโยคฺคํ ปณฺณสาลํ กตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา กฎฺฐตฺถรณํ กตฺวา ‘‘กริสฺสติ นุ โข ปริโภคํ, น นุ โข กริสฺสตี’’ติ เอกมเนฺต นิสีทิฯ เถโร อโนฺตคามโต อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กฎฺฐตฺถรเณ นิสีทิฯ มหาสโตฺตปิ นํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ผาสุกา, ภเนฺต, ปณฺณสาลา’’ติ ปุจฺฉิฯ ผาสุกา, ภทฺทมุข, ปพฺพชิตสารุปฺปาติฯ วสิสฺสถ, ภเนฺต, อิธาติ? อาม, อุปาสกาติฯ โส อธิวาสนาการเนว ‘‘วสิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘นิพทฺธํ มยฺหํ ฆรทฺวารํ อาคนฺตพฺพ’’นฺติ ปฎิชานาเปตฺวา นิจฺจํ อตฺตโน ฆเรเยว ภตฺตวิสฺสคฺคํ การาเปสิฯ โส ปณฺณสาลายํ กฎสารกํ ปตฺถริตฺวา มญฺจปีฐํ ปญฺญเปสิ, อปเสฺสนํ นิกฺขิปิ, ปาทกฐลิกํ ฐเปสิ, โปกฺขรณึ ขณิ, จงฺกมํ กตฺวา วาลุกํ โอกิริ, ปริสฺสยวิโนทนตฺถํ ปณฺณสาลํ กณฺฎกวติยา ปริกฺขิปิ, ตถา

โปกฺขรณึ จงฺกมญฺจฯ เตสํ อโนฺตวติปริยเนฺต ตาลปนฺติโย โรเปสิฯ เอวมาทินา อาวาสํ นิฏฺฐาเปตฺวา เถรสฺส ติจีวรํ อาทึ กตฺวา สพฺพํ สมณปริกฺขารํ อทาสิฯ เถรสฺส หิ ตทา โพธิสเตฺตน ติจีวรปิณฺฑปาตปตฺตถาลกปริสฺสาวนธมกรณปริโภคภาชนฉตฺตุปาหนอุทกตุมฺพสูจิกตฺตรยฏฺฐิอารกณฺฏกปิปฺผลินขเจฉทนปทีเปยฺยาทิ ปพฺพชิตานํ ปริโภคชาตํ อทินฺนํ นาม นาโหสิฯ โส ปญฺจ สีลานิ รกฺขโนฺต อุโปสถํ กโรโนฺต ยาวชีวํ เถรํ อุปฏฺฐหิฯ เถโร ตเตฺถว วสโนฺต อรหตฺตํ ปตฺวา ปรินิพฺพายิฯ

๒๙. โพธิสโตฺตปิ ยาวตายุกํ ปุญฺญํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จุโต มนุสฺสโลกํ อาคจฺฉโนฺต กุสาวติยา ราชธานิยา นิพฺพตฺติตฺวา มหาสุทสฺสโน นาม ราชา อโหสิ จกฺกวตฺตีฯ ตสฺสิสฺสริยานุภาโว ‘‘ภูตปุพฺพํ, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน นาม อโหสิ ขตฺติโย มุทฺธาวสิโตฺต’’ติอาทินา (ที. นิ. ๒.๒๔๒) นเยน สุเตฺต อาคโต เอวฯ ตสฺส กิร จตฺราสีติ นครสหสฺสานิ กุสาวตีราชธานิปฺปมุขานิ, จตุราสีติ ปาสาทสหสฺสานิ ธมฺมปาสาทปฺปมุขานิ, จตุราสีติ กูฏาคารสหสฺสานิ มหาพฺยูหกูฏาคารปฺปมุขานิ, ตานิ สพฺพานิ ตสฺส เถรสฺส กตาย เอกิสฺสา ปณฺณสาลาย นิสฺสเนฺทน นิพฺพตฺตานิ, จตุราสีติ ปลฺลงฺกสหสฺสานิ นาคสหสฺสานิ อสฺสสหสฺสานิ รถสหสฺสานิ ตสฺส ทินฺนสฺส มญฺจปีฐสฺส, จตุราสีติ มณิสหสฺสานิ ตสฺส ทินฺนสฺส ปทีปสฺส, จตุราสีติ โปกฺขรณิสหสฺสานิ เอกโปกฺขรณิยา, จตุราสีติ อิตฺถิสหสฺสานิ ปุตฺตสหสฺสานิ คหปติสหสฺสานิ จ ปตฺตถาลกาทิปริโภคารหสฺส ปพฺพชิตปริกฺขารทานสฺส, จตุราสีติ เธนุสหสฺสานิ ปญฺจโครสทานสฺส, จตุราสีติ วตฺถโกฏฺฐิสหสฺสานิ นิวาสนปารุปนทานสฺส, จตุราสีติ ถาลิปากสหสฺสานิ โภชนทานสฺส นิสฺสเนฺทน นิพฺพตฺตานิฯ โส สตฺตหิ รตเนหิ จตูหิ อิทฺธีหิ จ สมนฺนาคโต ราชาธิราชา หุตฺวา สกลํ สาครปริยนฺตํ ปถวิมณฺฑลํ ธเมฺมน อภิวิชิย อชฺฌาวสโนฺต อเนกสเตสุ ฐาเนสุ ทานสาลาโย กาเรตฺวา มหาทานํ ปฏฺฐเปสิฯ ทิวสสฺส ติกฺขตฺตุํ นคเร เภริํ จราเปสิ ‘‘โย ยํ อิจฺฉติ, โส ทานสาลาสุ อาคนฺตฺวา ตํ คณฺหาตู’’ติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ตตฺถาหํ ทิวเส ติกฺขตฺตุํ, โฆสาเปมิ ตหิํ ตหิ’’**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ นคเรฯ ‘‘ตทาห’’นฺติปิ ปาโฐ, ตสฺส ตทา อหํ, มหาสุทสฺสนกาเลติ อโตฺถฯ **ตหิํ ตหิ**นฺติ ตสฺมิํ ตสฺมิํ ฐาเน, ตสฺส ตสฺส ปาการสฺส อโนฺต จ พหิ จาติ อโตฺถฯ **โก กิํ อิจฺฉตี**ติ พฺราหฺมณาทีสุ โย โกจิ สโตฺต อนฺนาทีสุ เทยฺยธเมฺมสุ ยํ กิญฺจิ อิจฺฉติฯ **ปเตฺถตี**ติ ตเสฺสว เววจนํฯ **กสฺส กิํ ทียตุ ธน**นฺติ อเนกวารํ ปริยายนฺตเรหิ จ ทานโฆสนาย ปวตฺติตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, เอเตน ทานปารมิยา สรูปํ ทเสฺสติฯ เทยฺยธมฺมปฏิคฺคาหกวิกปฺปรหิตา หิ โพธิสตฺตานํ ทานปารมีติฯ

๓๐. อิทานิ ทานโฆสนาย ตสฺส ตสฺส เทยฺยธมฺมสฺส อนุจฺฉวิกปุคฺคลปริกิตฺตนํ ทเสฺสตุํ **‘‘โก ฉาตโก’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ

ตตฺถ **ฉาตโก**ติ ชิฆจฺฉิโตฯ **ตสิโต**ติ ปิปาสิโตฯ **โก มาลํ โก วิเลปน**นฺติปิ ‘‘อิจฺฉตี’’ติ ปทํ อาเนตฺวา โยเชตพฺพํฯ **นโคฺค**ติ วตฺถวิกโล, วเตฺถน อตฺถิโกติ อธิปฺปาโยฯ **ปริทหิสฺสตี**ติ นิวาสิสฺสติฯ

๓๑. **โก ปเถ ฉตฺตมาเทตี**ติ โก ปถิโก ปเถ มเคฺค อตฺตโน วสฺสวาตาตปรกฺขณตฺถํ ฉตฺตํ คณฺหาติ, ฉเตฺตน อตฺถิโกติ อโตฺถฯ **โกปาหนา มุทู สุภา**ติ ทสฺสนียตาย สุภา สุขสมฺผสฺสตาย มุทู อุปาหนา อตฺตโน ปาทานํ จกฺขูนญฺจ รกฺขณตฺถํฯ **โก อาเทตี**ติ โก ตาหิ อตฺถิโกติ อธิปฺปาโยฯ **สายญฺจ ปาโต จา**ติ เอตฺถ **จ**-สเทฺทน มชฺฌนฺหิเก จาติ อาหริตฺวา วตฺตพฺพํฯ ‘‘ทิวเส ติกฺขตฺตุํ โฆสาเปมี’’ติ หิ วุตฺตํฯ

๓๒. **น ตํ ทสสุ ฐาเนสูติ** ตํ ทานํ น ทสสุ ฐาเนสุ ปฎิยตฺตนฺติ โยชนาฯ **นปิ ฐานสเตสุ** วา **ปฏิยตฺตํ**, อปิ จ โข อเนกสเตสุ ฐาเนสุ ปฏิยตฺตํฯ **ยาจเก ธน**นฺติ ยาจเก อุทฺทิสฺส ธนํ ปฏิยตฺตํ อุปกฺขฏํฯ ทฺวาทสโยชนายาเม หิ นคเร สตฺตโยชนวิตฺถเต สตฺตสุ ปาการนฺตเรสุ สตฺต ตาลปนฺติปริเกฺขปา, ตาสุ ตาลปนฺตีสุ จตุราสีติ โปกฺขรณิสหสฺสานิ ปาฏิเยกฺกํ โปกฺขรณิตีเร มหาทานํ ปฏฺฐปิตํฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

> ‘‘ปฏฺฐเปสิ โข, อานนฺท, ราชา มหาสุทสฺสโน ตาสํ โปกฺขรณีนํ ตีเร เอวรูปํ ทานํ อนฺนํ อนฺนตฺถิกสฺส, ปานํ ปานตฺถิกสฺส, วตฺถํ วตฺถตฺถิกสฺส, ยานํ ยานตฺถิกสฺส, สยนํ สยนตฺถิกสฺส, อิตฺถึ อิตฺถิตฺถิกสฺส, หิรญฺญํ หิรญฺญตฺถิกสฺส, สุวณฺณํ สุวณฺณตฺถิกสฺสา’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๕๔)ฯ

๓๓. ตตฺถายํ ทานสฺส ปวตฺติตาการโร – มหาปุริโส หิ อิตฺถีนญฺจ ปุริสานญฺจ อนุจฺฉวิเก อลงฺกาเร กาเรตฺวา อิตฺถิมตฺตเมว ตตฺถ ปริจารวเสน เสสญฺจ สพฺพํ ปริจฺจาควเสน ฐเปตฺวา ‘‘ราชา มหาสุทสฺสโน ทานํ เทติ, ตํ ยถาสุขํ ปริภุญฺชถา’’ติ เภรึ จราเปสิฯ มหาชนา โปกฺขรณิตีรํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา วตฺถาทีนิ นิวาเสตฺวา มหาสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา เยสํ ตาทิสานิ อตฺถิ, เต ปหาย คจฺฉนฺติ ฯ เยสํ นตฺถิ, เต คเหตฺวา คจฺฉนฺติฯ เย หตฺถิยานาทีสุปิ นิสีทิตฺวา ยถาสุขํ วิจริตฺวา วรสยเนสุปิ สยิตฺวา สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา อิตฺถีหิปิ สทฺธึ สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา สตฺตวิธรตนปสาธนานิ ปสาเธตฺวา สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ยํ ยํ อตฺถิกา, ตํ ตํ คเหตฺวา คจฺฉนฺติ, อนตฺถิกา โอหาย คจฺฉนฺติฯ ตมฺปิ ทานํ อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย เทวสิกํ ทียเตวฯ ตทา ชมฺพุทีปวาสีนํ อญฺญํ กมฺมํ นตฺถิ, ทานํ ปริภุญฺชนฺตา สมฺปตฺตึ อนุภวนฺตา วิจรนฺติฯ น ตสฺส ทานสฺส กาลปริเจฺฉโท อโหสิฯ รตฺติญฺจาปิ ทิวาปิ ยทา ยทา อตฺถิกา อาคจฺฉนฺติ, ตทา ตทา ทียเตวฯ เอวํ มหาปุริโส ยาวชีวํ สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ทิวา วา ยทิ วา รตฺตึ, ยทิ เอติ วนิพฺพโก’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **ทิวา วา ยทิ วา รตฺตึ, ยทิ เอตี**ติ เอเตนสฺส ยถากาลํ ทานํ ทเสฺสติฯ ยาจกานญฺหิ ลาภาสาย อุปสงฺกมนกาโล เอว โพธิสตฺตานํ ทานสฺส กาโล นามฯ **วนิพฺพโก**ติ ยาจโกฯ **ลทฺธา ยทิจฺฉกํ โภค**นฺติ เอเตน ยถาภิรุจิตํ ทานํฯ โย โย หิ ยาจโก ยํ ยํ เทยฺยธมฺมํ อิจฺฉติ, ตสฺส ตสฺส ตํตเทว โพธิสโตฺต เทติฯ น ตสฺส มหคฺฆทุลฺลภาทิภาวํ อตฺตโน อุปโรธํ จิเนฺตสิฯ **ปูรหโตฺถว คจฺฉตี**ติ เอเตน ยาวทิจฺฉกํ ทานํ ทเสฺสติ, ยตฺตกญฺหิ ยาจกา อิจฺฉนฺติ, ตตฺตกํ อปริหาเปตฺวาว มหาสโตฺต เทติ อุฬารชฺฌาสยตาย จ มหิทฺธิกตาย จฯ

๓๔. **‘‘ยาวชีวิก’’**นฺติ เอเตน ทานสฺส กาลปริยนฺตาภาวํ ทเสฺสติฯ สมาทานโต ปฏฺฐาย หิ มหาสตฺตา ยาวปาริปูริ เวมเชฺฌ น กาลปริเจฺฉทํ กโรนฺติ, โพธิสมฺภารสมฺภรเณ สโงฺกจาภาเวน อนุตฺตรนฺตรา อโวสานาปตฺติโต มรเณนปิ อนุปเจฺฉโท เอว, ตโต ปรมฺปิ ตเถว ปฏิปชฺชนโต, ‘‘ยาวชีวิก’’นฺติ ปน มหาสุทสฺสนจริตสฺส วเสน วุตฺตํฯ **นปาหํ เทสฺสํ ธนํ ทมฺมี**ติ อิทํ ธนํ นาม มยฺหํ น เทสฺสํ อมนาปนฺติ เอวรูปํ มหาทานํ เทโนฺต เคหโต จ ธนํ นีหราเปมิฯ **นปิ นตฺถิ นิจโย มยี**ติ มม สมีเป ธนนิจโย ธนสงฺคโห นาปิ นตฺถิ, สเลฺลขวุตฺติสมโณ วิย อสงฺคโหปิ น โหมีติ อโตฺถฯ อิทํ เยน อชฺฌาสเยน ตสฺสิทํ มหาทานํ ปวตฺติตํ, ตํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ

๓๕. อิทานิ ตํ อุปมาย วิภาเวตุํ **‘‘ยถาปิ อาตุโร นามา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถิทํ อุปมาสํสนฺทเนน สทฺธึ อตฺถทสฺสนํ – ยถา นาม **อาตุโร** โรคาภิภูโต ปุริโส โรคโต อตฺตานํ ปริโมเจตุกาโม **ธเนน** หิรญฺญสุวณฺณาทินา **เวชฺชํ** ติกิจฺฉกํ **ตเปฺปตฺวา** อาราเธตฺวา ยถาวิธิ ปฏิปชฺชโนฺต ตโต **โรคโต** วิมุจฺจติฯ

๓๖. **ตเถว** เอวเมว อหมฺปิ อฎฺฐภูตํ สกลโลกํ กิเลสโรคโต สกลสํสารทุกฺขโรคโต จ ปริโมเจตุกาโม ตสฺส ตโต ปริโมจนสฺส อยํ สพฺพสาปเตยฺยปริจฺจาโค ทานปารมิอุปาโยติ **ชานมาโน** พุชฺฌมาโน **อเสสโต** เทยฺยธมฺมสฺส ปฏิคฺคาหกานญฺจ วเสน อนวเสสโต มหาทานสฺส วเสน สตฺตานํ อชฺฌาสยํ **ปริปูเรตุํ** อตฺตโน จ น มยฺหํ ทานปารมี ปริปุณฺณา, ตสฺมา **อูนมนนฺติ** ปวตฺตํ อูนํ มนํ **ปูรยิตุํ** ปวตฺตยิตุํ **วนิพฺพเก** ยาจเก **อทาสึ ตํ ทานํ** เอวรูปํ มหาทานํ ททามิ, ตญฺจ โข ตสฺมึ ทานธมฺเม ตสฺส จ ผเล **นิราลโย** อนเปกฺข **อปจฺจาโส** กิญฺจิปิ อปจฺจาสีสมาโน เกวลํ **สโมฺพธิมนุปตฺติยา** สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว อธิคนฺตุํ **เทมี**ติฯ

เอวํ มหาสโตฺต มหาทานํ ปวเตฺตโนฺต อตฺตโน ปุญฺญานุภาวนิพฺพตฺตํ ธมฺมปาสาทํ อภิรุยฺห มหาพฺยูหกูฏาคารทฺวาเร เอว กามวิตกฺกาทโย นิวเตฺตตฺวา ตตฺถ โสวณฺณมเย ราชปลฺลเงฺก นิสิโนฺน ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา โสวณฺณมยํ กูฏาคารํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ รชตมเย ปลฺลเงฺก นิสิโนฺน จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา จตฺุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ ฌานสมาปตฺตีหิ วีตินาเมตฺวา มรณสมเย ทสฺสนาย อุปคตานํ สุภทฺทาเทวีปมุขานํ จตุราสีติยา อิตฺถาคารสหสฺสานํ อมจฺจปาริสชฺชาทีนญฺจ –

> ‘‘อนิจฺจา วต สงฺขารา, อุปฺปาทวยธมฺมิโน;
> อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, เตสํ วูปสโม สุโข’’ติฯ (ที. นิ. ๒.๒๒๑, ๒๗๒; สํ. นิ. ๑.๑๘๖; ๒.๑๔๓) –

อิมาย คาถาย โอวทิตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิฯ

ตทา สุภทฺทาเทวี ราหุลมาตา อโหสิ, ปริณายกรตนํ ราหุโล, เสสปริสา พุทฺธปริสา, มหาสุทสฺสโน ปน โลกนาโถฯ

อิธาปิ ทส ปารมิโย สรูปโต ลพฺภนฺติ เอว, ทานชฺฌาสยสฺส ปน อุฬารตาย ทานปารมี เอว **ปาฬิยํ** อาคตาฯ เสสธมฺมา เหฏฺฐา วุตฺตนยา เอวฯ ตถา อุฬาเร สตฺตรตนสมุชฺชเล จตุทีปิสฺสริเยปิ ฐิตสฺส ตาทิสํ โภคสุขํ อนลงฺกริตฺวา กามวิตกฺกาทโย ทูรโต วิกฺขเมฺภตฺวา ตถารูเป มหาทาเน ปวเตฺตนฺตเสฺสว จตฺุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ สมาปตฺตีหิ วีตินาเมตฺวา อนิจฺจตาทิปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมกถํ กตฺวาปิ วิปสฺสนาย อนุสฺสุกฺกนํ สพฺพตฺถ อนิสฺสงฺคตาติ เอวมาทโย คุณานุภาวา นิทฺธาเรตพฺพาติฯ

มหาสุทสฺสนจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. มหาโควินฺทจริยาวณฺณนา

ปญฺจเม **สตฺตราชปุโรหิโต**ติ สตฺตภูอาทีนํ สตฺตนฺนํ ราชูนํ สพฺพกิจฺจานุสาสกปุโรหิโตฯ **ปูชิโต นรเทเวหี**ติ เตหิ เอว อเญฺญหิ จ ชมฺพุทีเป สเพฺพเหว ขตฺติเยหิ จตุปจฺจยปูชาย สกฺการสมฺมาเนน จ ปูชิโตฯ **มหาโควินฺทพฺราหฺมโณ**ติ มหานุภาวตาย โควินฺทสฺสาภิเสเกน อภิสิตฺตตาย จ ‘‘มหาโควิโนฺท’’ติ สงฺขํ คโต พฺราหฺมโณ, อภิสิตฺตกาลโต ปฏฺฐาย หิ โพธิสตฺตสฺส อยํ สมญฺญา ชาตา, นาเมน ปน **โชติปาโล** นามฯ ตสฺส กิร ชาตทิวเส สพฺพาวุธานิ โชตึสุฯ ราชาปิ ปจฺจูสสมเย อตฺตโน มงฺคลาวุธํ ปชฺชลิตํ ทิสฺวา ภีโต อตฺตโน ปุโรหิตํ โพธิสตฺตสฺส ปิตรํ อุปฏฺฐานํ อาคตํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘มา ภายิ, มหาราช, มยฺหํ ปุโตฺต ชาโต, ตสฺสานุภาเวน น เกวลํ ราชเคเหเยว, สกลนคเรปิ อาวุธานิ ปชฺชลึสุ, น ตํ นิสฺสาย ตุยฺหํ อนฺตราโย อตฺถิ,

สกลชมฺพุทีเป ปน ปญฺญาย เตน สโม น ภวิสฺสติ, ตเสฺสตํ ปุพฺพนิมิตฺต’’นฺติ ปุโรหิเตน สมสฺสาสิโต ตุฏฺฐจิโตฺต ‘‘กุมารสฺส ขีรมูลํ โหตู’’ติ สหสฺสํ ทตฺวา ‘‘วยปฺปตฺตกาเล มยฺหํ ทเสฺสถา’’ติ อาหฯ โส วุฑฺฒิปฺปโตฺต อปรภาเค อลมตฺถทเสฺส สตฺตนฺนํ ราชูนํ สพฺพกิจฺจานุสาสโก หุตฺวา ปพฺพชิตฺวา จ สเตฺต ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิเกหิ อนเตฺถหิ ปาเลตฺวา อเตฺถหิ นิโยเชสิฯ อิติ โชติตตฺตา ปาลนสมตฺถตาย จ ‘‘โชติปาโล’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ เตน วุตฺตํ ‘‘นาเมน โชติปาโล นามา’’ติ (ที. นิ. ๒.๓๐๔)ฯ

ตตฺถ โพธิสโตฺต ทิสมฺปติสฺส นาม รโญฺญ ปุโรหิตสฺส โควินฺทพฺราหฺมณสฺส ปุโตฺต หุตฺวา อตฺตโน ปิตุ ตสฺส จ รโญฺญ อจฺจเยน ตสฺส ปุโตฺต เรณุ, สหายา จสฺส สตฺตภู, พฺรหฺมทโตฺต, เวสฺสภู , ภรโต, เทฺว จ ธตรฏฺฐาติ อิเม สตฺต ราชาโน ยถา อญฺญมญฺญํ น วิวทนฺติฯ เอวํ รเชฺช ปติฏฺฐาเปตฺวา เตสํ อตฺถธเมฺม อนุสาสโนฺต ชมฺพุทีปตเล สเพฺพสํ ราชูนํ อเญฺญสญฺจ พฺราหฺมณานํ เทวนาคคหปติกานํ สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต อุตฺตมํ คารวฏฺฐานํ ปโตฺต อโหสิฯ ตสฺส อตฺถธเมฺมสุ กุสลตาย ‘‘มหาโควิโนฺท’’เตฺวว สมญฺญา อุทปาทิฯ ยถาห ‘‘โควิโนฺท วต, โภ พฺราหฺมโณ, มหาโควิโนฺท วต, โภ พฺราหฺมโณ’’ติ (ที. นิ. ๒.๓๐๕)ฯ เตน วุตฺตํ –

๓๗. ‘‘ปุนาปรํ ยทา โหมิ, สตฺตราชปุโรหิโต;
ปูชิโต นรเทเวหิ, มหาโควินฺทพฺราหฺมโณ’’ติฯ

อถ โพธิสตฺตสฺส ปุญฺญานุภาวสมุสฺสาหิเตหิ ราชูหิ เตสํ อนุยุเตฺตหิ ขตฺติเยหิ พฺราหฺมณคหปติเกหิ เนคมชานปเทหิ จ อุปรูปริ อุปนีโต สมนฺตโต มโหโฆ วิย อโชฺฌตฺถรมาโน อปริเมโยฺย อุฬาโร ลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชิ, ยถา ตํ อปริมาณาสุ ชาตีสุ อุปจิตวิปุลปุญฺญสญฺจยสฺส อุฬาราภิชาตสฺส ปริสุทฺธสีลาจารสฺส เปสลสฺส ปริโยทาตสพฺพสิปฺปสฺส สพฺพสเตฺตสุ ปุตฺตสทิสมหากรุณาวิปฺผารสินิทฺธมุทุหทยสฺสฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘เอตรหิ โข มยฺหํ มหาลาภสกฺกาโร, ยํนูนาหํ อิมินา สพฺพสเตฺต สนฺตเปฺปตฺวา ทานปารมึ ปริปูเรยฺย’’นฺติฯ โส นครสฺส มเชฺฌ จตูสุ ทฺวาเรสุ อตฺตโน นิเวสนทฺวาเรติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ อปริมิตธนปริจฺจาเคน มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ ยํ ยํ อุปายนํ อานียติ, ยญฺจ อตฺตโน อตฺถาย อภิสงฺขรียติ, สพฺพํ ตํ ทานสาลาสุ เอว เปเสสิฯ เอวํ ทิวเส ทิวเส มหาปริจฺจาคํ กโรนฺตสฺส จสฺส จิตฺตสฺส ติตฺติ วา สโนฺตโส วา นาโหสิ, กุโต ปน สโงฺกโจฯ ทานคฺคญฺจสฺส ลาภาสาย อาคจฺฉเนฺตหิ เทยฺยธมฺมํ คเหตฺวา คจฺฉเนฺตหิ จ มหาสตฺตสฺส จ คุณวิเสเส กิตฺตยเนฺตหิ มหาชนกาเยหิ อโนฺตนครํ พหินครญฺจ สมนฺตโต เอโกฆภูตํ กปฺปวุฏฺฐานมหาวายุสงฺฆฏฺฏปริพฺภมิตํ วิย มหาสมุทฺทํ เอกโกลาหลํ เอกนินฺนาทํ อโหสิฯ เตน วุตฺตํ –

๓๘. ‘‘ตทาหํ สตฺตรเชฺชสุ, ยํ เม อาสิ อุปายนํ;
เตน เทมิ มหาทานํ, อโกฺขภํ สาครูปม’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตทาห**นฺติ ยทา สตฺตราชปุโรหิโต มหาโควินฺทพฺราหฺมโณ โหมิ, ตทา อหํฯ **สตฺตรเชฺชสู**ติ เรณุอาทีนํ สตฺตนฺนํ ราชูนํ รเชฺชสุฯ **อโกฺขภ**นฺติ อพฺภนฺตเรหิ จ พาหิเรหิ จ ปจฺจตฺถิเกหิ อปฺปฏิเสธนียตาย เกนจิ อโกฺขภนียํฯ ‘‘อจฺจุพฺภ’’นฺติปิ ปาโฐฯ อติปุณฺณทานชฺฌาสยสฺส เทยฺยธมฺมสฺส จ อุฬารภาเวน วิปุลภาเวน จ อติวิย ปริปุณฺณนฺติ อโตฺถฯ **สาครูปม**นฺติ สาครสทิสํ, ยถา สาคเร อุทกํ สกเลนปิ โลเกน หรเนฺตน เขเปตุํ น สกฺกา, เอวํ ตสฺส ทานเคฺค เทยฺยธมฺมนฺติฯ

๓๙. โอสานคาถาย **วรํ ธน**นฺติ อุตฺตมํ อิจฺฉิตํ วา ธนํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ

เอวํ มหาสโตฺต ปฐมกปฺปิกมหาเมโฆ วิย มหาวสฺสํ อวิภาเคน มหนฺตํ ทานวสฺสํ วสฺสาเปโนฺต ทานพฺยาวโฏ หุตฺวาปิ เสสํ สตฺตนฺนํ ราชูนํ อตฺถธเมฺม อปฺปมโตฺต อนุสาสติฯ สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาเล วิชฺชาสิปฺปํ สิกฺขาเปติ, สตฺต จ นฺหาตกสตานิ มเนฺต วาเจติฯ ตสฺส อปเรน สมเยน เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต ''สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมุนา สากเจฺฉติ สลฺลปติ มเนฺตตี''ติ (ที. นิ. ๒.๓๑๒)ฯ โส จิเนฺตสิ – ''เอตรหิ โข มยฺหํ อยํ อภูโต กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคโต 'พฺรหฺมานํ ปสฺสติ, สกฺขิ มหาโควิโนฺท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมุนา สากเจฺฉติ สลฺลปติ มเนฺตตี'ติ, ยํนูนาหํ อิมํ ภูตํ เอว กเรยฺย''นฺติฯ โส ''เต สตฺต ราชาโน สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาเล สตฺต จ นฺหาตกสตานิ อตฺตโน ปุตฺตทารญฺจ อาปุจฺฉิตฺวา พฺรหฺมานํ ปเสฺสยฺย''นฺติ จิตฺตํ ปณิธาย วสฺสิเก จตฺตาโร มาเส พฺรหฺมวิหารภาวนมนุยุญฺชิฯ ตสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย พฺรหฺมา สนงฺกุมาโร ปุรโต ปาตุรโหสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาปุริโส ปุจฺฉิ –

''วณฺณวา ยสวา สิริมา, โก นุ ตฺวมสิ มาริส;
อชานนฺตา ตํ ปุจฺฉาม, กถํ ชาเนมุ ตํ มย''นฺติฯ (ที. นิ. ๒.๓๑๘);

ตสฺส พฺรหฺมา อตฺตานํ ชานาเปโนฺต –

''มํ เว กุมารํ ชานนฺติ, พฺรหฺมโลเก สนนฺตนํ;
สเพฺพ ชานนฺติ มํ เทวา, เอวํ โควินฺท ชานาหี''ติฯ (ที. นิ. ๒.๓๑๘) –

วตฺวา เตน –

''อาสนํ อุทกํ ปชฺชํ, มธุสากญฺจ พฺรหฺมุโน;
อเคฺฆ ภวนฺตํ ปุจฺฉาม, อคฺฆํ กุรุตุ โน ภว''นฺติฯ (ที. นิ. ๒.๓๑๘) –

อุปนีตํ อติถิสกฺการํ อนตฺถิโกปิ พฺรหฺมา ตสฺส จิตฺตสมฺปหํสนตฺถํ วิสฺสาสกรณตฺถญฺจ สมฺปฏิจฺฉโนฺต ''ปฏิคฺคณฺหาม เต อคฺฆํ, ยํ, ตฺวํ โควินฺท, ภาสสี''ติฯ วตฺวา โอกาสทานตฺถํ –

''ทิฎฺฐธมฺมหิตตฺถาย, สมฺปรายสุขาย จ;
กตาวกาโส ปุจฺฉสฺสุ, ยํกิญฺจิ อภิปตฺถิต''นฺติฯ (ที. นิ. ๒.๓๑๘) –

โอกาสมกาสิฯ

อถ นํ มหาปุริโส สมฺปรายิกํ เอว อตฺถํ –

''ปุจฺฉามิ พฺรหฺมานํ สนงฺกุมารํ, กงฺขี อกงฺขิํ ปรเวทิเยสุ;
กตฺถฎฺฐิโต กิมฺหิ จ สิกฺขมาโน, ปโปฺปติ มโจฺจ อมตํ พฺรหฺมโลก''นฺติฯ (ที. นิ. ๒.๓๑๙) –

ปุจฺฉิฯ

ตสฺส พฺรหฺมา พฺยากโรโนฺต –

> ‘‘หิตฺวา มมตฺตํ มนุเชสุ พฺรเหฺม, เอโกทิภูโต กรุเณธิมุตฺโต;
> นิรามคนฺธ วิรโต เมถุนสฺมา, เอตฺถฏฺฐิโต เอตฺถ จ สิกฺขมาโน;
> ปโปฺปติ มโจฺจ อมตํ พฺรหฺมโลก’’นฺติฯ (ที. นิ. ๒.๓๑๙) –

พฺรหฺมโลกคามิมคฺคํ กเถสิฯ

ตตฺถ **มํ เว กุมารํ ชานนฺตี**ติ เว เอกํเสน มํ ‘‘กุมาโร’’ติ ชานนฺติฯ **พฺรหฺมโลเก**ติ เสฏฺฐโลเกฯ **สนนฺตน**นฺติ จิรตนํ โปราณํฯ **เอวํ, โควินฺท, ชานาหี**ติ, โควินฺท, เอวํ มํ ธาเรหิฯ

อาสนนฺติ อิทํ โภโต พฺรหฺมุโน นิสีทนตฺถาย อาสนํ ปญฺญตฺตํฯ อิทํ **อุทกํ** ปริโภชนียํ ปาทานํ โธวนตฺถํ ปานียํ ปิปาสหรณตฺถายฯ อิทํ **ปชฺชํ** ปริสฺสมวิโนทนตฺถํ ปาทพฺภญฺชนเตลํฯ อิทํ **มธุสากํ** อตกฺกํ อโลณิกํ อธูปนํ อุทเกน เสทิตํ สากํ สนฺธาย วทติฯ ตทา หิ โพธิสตฺตสฺส ตํ จตุมาสํ พฺรหฺมจริยํ อภิสเลฺลขวุตฺติปรมุกฺกฏฺฐํ อโหสิฯ ตสฺสิเม สเพฺพ **อเคฺฆ** กตฺวา **ปุจฺฉาม,** ตยิทํ **อคฺฆํ กุรุตุ** ปฏิคฺคณฺหาตุ **โน ภวํ** อิทํ อคฺฆนฺติ วุตฺตํ โหติฯ อิติ มหาปุริโส พฺรหฺมุโน เนสํ อปริภุญฺชนํ ชานโนฺตปิ วตฺตสีเส ฐตฺวา อตฺตโน อาจิณฺณํ อติถิปูชนํ ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ พฺรหฺมาปิสฺส อธิปฺปายํ ชานโนฺต ‘‘ปฏิคฺคณฺหาม เต อคฺฆํ, ยํ ตฺวํ, โควินฺท, ภาสสี’’ติ อาหฯ

ตตฺถ ตสฺส เต อาสเน มยํ นิสินฺนา นาม โหม, ปาโททเกน ปาทา โธตา นาม โหนฺตุ, ปานียํ ปีตา นาม โหม, ปาทพฺภญฺชเนน ปาทา มกฺขิตา นาม โหนฺตุ, อุทกสากมฺปิ ปริภุตฺตํ นาม โหตูติ อโตฺถฯ

กงฺขี อกงฺขิํ ปรเวทิเยสูติ อหํ สวิจิกิโจฺฉ ปเรน สยํ อภิสงฺขตตฺตา ปรสฺส ปากเฏสุ ปรเวทิเยสุ ปเญฺหสุ นิพฺพิจิกิจฺฉํฯ

หิตฺวา มมตฺตนฺติ ‘‘อิทํ มม, อิทํ มมา’’ติ ปวตฺตนกํ อุปกรณตณฺหํ จชิตฺวาฯ **มนุเชสู**ติ สเตฺตสุฯ **พฺรเหฺม**ติ โพธิสตฺตํ อาลปติฯ **เอโกทิภูโต**ติ เอโก อุเทติ ปวตฺตตีติ เอโกทิภูโต เอกีภูโต, เอเกน กายวิเวกํ ทเสฺสติฯ อถ วา เอโก อุเทตีติ เอโกทิ, สมาธิฯ ตํ ภูโต ปโตฺตติ **เอโกทิภูโต,** อุปจารปฺปนาสมาธีหิ สมาหิโตติ อโตฺถฯ เอตํ เอโกทิภาวํ กรุณาพฺรหฺมวิหารวเสน ทเสฺสโนฺต **‘‘กรุเณธิมุโตฺต’’**ติ อาหฯ กรุณชฺฌาเน อธิมุโตฺต, ตํ ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวาติ อโตฺถฯ **นิรามคนฺธ**ติ กิเลสสงฺขาตวิสฺสคนฺธรหิโตฯ **เอตฺถฏฺฐิโต**ติ เอเตสุ ธเมฺมสุ ฐิโต, เอเต ธเมฺม สมฺปาเทตฺวาฯ **เอตฺถ จ สิกฺขมาโน**ติ เอเตสุ ธเมฺมสุ สิกฺขมาโน , เอตํ พฺรหฺมวิหารภาวนํ ภาเวโนฺตติ อโตฺถฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน **ปาฬิยํ** (ที. นิ. ๒.๒๙๓ อาทโย) อาคโตเยวาติฯ

อถ มหาปุริโส ตสฺส พฺรหฺมุโน วจนํ สุตฺวา อามคเนฺธ ชิคุจฺฉโนฺต ‘‘อิทาเนวาหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ พฺรหฺมาปิ ‘‘สาธุ, มหาปุริส, ปพฺพชสฺสุฯ เอวํ สติ มยฺหมฺปิ ตว สนฺติเก อาคมนํ สฺวาคมนเมว ภวิสฺสติ, ตฺวํ, ตาต, สกลชมฺพุทีเป อคฺคปุริโส ปฐมวเย ฐิโต, เอวํ มหนฺตํ นาม สมฺปตฺติํ อิสฺสริยญฺจ ปหาย ปพฺพชนํ นาม คนฺธหตฺถิโน อโยพนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา วนคมนํ วิย อติอุฬารํ, พุทฺธตนฺติ นาเมสา’’ติ มหาโพธิสตฺตสฺส ทฬฺหีกมฺมํ กตฺวา พฺรหฺมโลกเมว คโตฯ มหาสโตฺตปิ ‘‘มม อิโต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชนํ นาม น ยุตฺตํ, อหํ ราชกุลานํ อตฺถํ อนุสาสามิ, ตสฺมา เตสํ อาโรเจตฺวา สเจ เตปิ ปพฺพชนฺติ สุนฺทรเมว, โน เจ ปุโรหิตฏฺฐานํ นิยฺยาเตตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เรณุสฺส ตาว รโญฺญ อาโรเจตฺวา เตน ภิโยฺยโสมตฺตาย กาเมหิ นิมนฺติยมา

โน อตฺตโน สํเวคเหตุํ เอกเนฺตน ปพฺพชิตุกามตญฺจสฺส นิเวเทตฺวา เตน ‘‘ยทิ เอวํ อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอเตเนว นเยน สตฺตภูอาทโย ฉ ขตฺติเย, สตฺต จ พฺราหฺมณมหาสาเล, สตฺต จ นฺหาตกสตานิ, อตฺตโน ภริยาโย จ อาปุจฺฉิตฺวา สตฺตา หมตฺตเมว เตสํ จิตฺตานุรกฺขณตฺถํ ฐตฺวา มหาภินิกฺขมนสทิสํ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิฯ

ตสฺส เต สตฺตราชาโน อาทิํ กตฺวา สเพฺพว อนุปพฺพชิํสุฯ สา อโหสิ มหตี ปริสาฯ อเนก โยชนวิตฺถาราย ปริสาย ปริวุโต มหาปุริโส ธมฺมํ เทเสโนฺต คามนิคมชนปทราชธานีสุ จาริกํ จรติ, มหาชนํ ปุเญฺญ ปติฎฺฐาเปติฯ คตคตฎฺฐาเน พุทฺธโกลาหลํ วิย โหติฯ มนุสฺสา ‘‘โควินฺ ทปณฺฑิโต กิร อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวา ปุเรตรเมว มณฺฑปํ กาเรตฺวา ตํ อลงฺการาเปตฺวา ปจฺจุคฺ คนฺตฺวา มณฺฑปํ ปเวเสตฺวา นานคฺครสโภชเนน ปติมาเนนฺติฯ มหาลาภสกฺกาโร มโหโฆ วิย อโชฺฌตฺถรโนฺต อุปฺปชฺชิฯ มหาปุริโส มหาชนํ ปุเญฺญ ปติฎฺฐาเปสิ สีลสมฺปทาย อินฺทฺริยสํวเร โภชเน มตฺตญฺญุตาย ชาคริยานุโยเค กสิณปริกเมฺม ฌาเนสุ อภิญฺญาสุ อฎฺฐสมาปตฺตีสุ พฺรหฺมวิหาเรสูติฯ พุทฺธุปฺปาทกาโล วิย อโหสิฯ

โพธิสโตฺต ยาวตายุกํ ปารมิโย ปูเรโนฺต สมาปตฺติสุเขน วีตินาเมตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ตํ พฺรหฺมจริยํ อิทฺธเญฺจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุเสฺสหิ สุปฺปกาสิตํ จิรํ ทีฆมทฺธานํ ปวตฺติตฺถฯ ตสฺส เย สาสนํ สเพฺพน สพฺพํ อา ชานิํสุ, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ พฺรหฺมโลกํ อุปปชฺชิํสุฯ เย น อาชานิํสุ, เต อเปฺปก เจฺจ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิํสุฯ อเปฺปกเจฺจ นิมฺมานรตีนํ…เป.… ตุสิ ตานํ ยามานํ ตาวติํสานํ จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชิํสุฯ เย สพฺพนิหีนา, เต คนฺธพฺพกายํ ปริปูเรสุํฯ อิติ มหาชโน เยภุเยฺยน พฺรหฺมโลกูปโค สคฺคูปโค จ อโหสิฯ ตสฺมา เทวพฺรหฺมโลกา ปริปูริํสุฯ จตฺตาโร อปายา สุญฺญา วิย อเหสุํฯ

อิธาปิ **อกิตฺติชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๘๓ อาทโย) วิย โพธิสมฺภารนิทฺธารณา เวทิตพฺพา – ตทา สตฺต ราชาโน มหาเถรา อเหสุํ, เสสปริสา พุทฺธปริสา, มหาโควิโนฺท โลกนาโถฯ ตถา เรณุอาทีนํ สตฺตนฺนํ ราชูนํ อญฺญมญฺญาวิโรเธน ยถา สกรเชฺช ปติฎฺฐาปนํ, ตถา มหติ สตฺต วิเธ รเชฺช เตสํ อตฺถธมฺมานุสาสเน อปฺปมาโท, ‘‘พฺรหฺมุนาปิ สากจฺฉํ สมาปชฺชตี’’ติ ปวตฺต สมฺภาวนํ ยถาภูตํ กาตุํ จตฺตาโร มาเส ปรมุกฺกํสคโต พฺรหฺมจริยวาโสฯ เตน พฺรหฺมุโน อตฺตนิ สมาปชฺชนํ, พฺรหฺมุโน โอวาเท ฐตฺวา สตฺตหิ ราชูหิ สกเลน จ โลเกน อุปนีตํ ลาภสกฺการํ เขฬปิณฺฑํ วิย ฉเฑฺฑตฺวา อปริมาณาย ขตฺติยพฺราหฺมณาทิปริสาย อนุปพฺพชฺชานิมิตฺตาย ปพฺพชฺชาย อนุฎฺฐานํ, พุทฺธานํ สาสนสฺส วิย อตฺตโน สาสนสฺส จิรกาลานุปฺปพโนฺธติ เอว มาทโย คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

มหาโควินฺทจริยาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๖. นิมิราชจริยาวณฺณนา

๔๐. ฉฎฺฐ **มิถิลายํ ปุรุตฺตเม**ติ มิถิลานามเก วิเทหานํ อุตฺตมนคเรฯ **นิมิ นาม มหา ราชา**ติ เนมิํ ฆเฎฺฏโนฺต วิย อุปฺปโนฺน ‘‘นิมี’’ติ ลทฺธนาโม, มหเนฺตหิ ทานสีลาทิคุณวิเสเสหิ มหตา จ ราชานุภาเวน สมนฺนาคตตฺตา มหโนฺต ราชาติ มหาราชาฯ **ปณฺฑิโต กุสลตฺถิโก**ติ อตฺตโน จ ปเรสญฺจ ปุญฺญตฺถิโกฯ

อตีเต กิร วิเทหรฏฺเฐ มิถิลานคเร อมฺหากํ โพธิสตฺโต มฆเทโว นาม ราชา อโหสิฯ โส จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ กุมารกีฬํ กีฬิตฺวา จตุราสีติ วสฺสหสฺสานิ อุปรชฺชํ กาเรตฺวา จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ รชฺชํ กาเรนฺโต ''ยทา เม สิรสฺมึ ปลิตานิ ปเสฺสยฺยาสิ, ตทา เม อาโรเจยฺยาสี''ติ กปฺปกสฺส วตฺวา อปรภาเค เตน ปลิตานิ ทิสฺวา อาโรจิเต สุวณฺณสณฺฑาเสน อุทฺธราเปตฺวา หเตฺถ ปติฏฺฐาเปตฺวา ปลิตํ โอโลเกตฺวา ''ปาตุภูโต โข มยฺหํ เทวทูโต''ติ สํเวคชาโต ''อิทานิ มยา ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา สตสหสฺสุฏฺฐานกํ คามวรํ กปฺปกสฺส ทตฺวา เชฏฺฐกุมารํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตสฺส –

> ''อุตฺตมงฺครุหา มยฺหํ, อิเม ชาตา วโยหรา;
> ปาตุภูตา เทวทูตา, ปพฺพชฺชาสมโย มมา''ติฯ (ชา. ๑.๑.๙) –

วตฺวา สาธุกํ รเชฺช สมนุสาสิตฺวา ยทิปิ อตฺตโน อญฺญานิปิ จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ อายุ อตฺถิ, เอวํ สเนฺตปิ มจฺจุโน สนฺติเก ฐิตํ วิย อตฺตานํ มญฺญมาโน สํวิคฺคหทโย ปพฺพชฺชํ โรเจติฯ เตน วุตฺตํ –

> ''สิรสฺมึ ปลิตํ ทิสฺวา, มฆเทโว ทิสมฺปติ;
> สํเวคํ อลภี ธีโร, ปพฺพชฺชํ สมโรจยี''ติฯ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๐๙);

โส ปุตฺตํ ''อิมินาว นีหาเรน วเตฺตยฺยาสิ ยถา มยา ปฏิปนฺนํ, มา โข ตฺวํ อนฺติมปุริโส อโหสี''ติ โอวทิตฺวา นครา นิกฺขมฺม ภิกฺขุปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา จตุราสีติ วสฺสสหสฺสานิ ฌานสมาปตฺตีหิ วีตินาเมตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิฯ ปุโตฺตปิสฺส พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา เตเนว อุปาเยน ปพฺพชิตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิฯ ตถา ตสฺส ปุโตฺต, ตถา ตสฺส ปุโตฺตติ เอวํ ทฺวีหิ อูนานิ จตุราสีติ ขตฺติยสหสฺสานิ สีเส ปลิตํ ทิสฺวาว ปพฺพชิตานิฯ อถ โพธิสโตฺต พฺรหฺมโลเก ฐิโตว ''ปวตฺตติ นุ โข มยา มนุสฺสโลเก กตํ กลฺยาณํ น ปวตฺตตี''ติ อาวเชฺชโนฺต อทฺทส ''เอตฺตกํ อทฺธานํ ปวตฺตํ, อิทานิ นปฺปวตฺติสฺสตี''ติฯ โส ''น โข ปนาหํ มยฺหํ ปเวณิยา อุจฺฉิชฺชิตุํ ทสฺสามี''ติ อตฺตโน วํเส ชาตรโญฺญ เอว อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา อตฺตโน วํสสฺส เนมึ ฆเฏโนฺต วิย นิพฺพโตฺตฯ เตน วุตฺตํ ''เนมึ ฆเฏโนฺต วิย อุปฺปโนฺนติ นิมีติ ลทฺธนาโม''ติฯ

ตสฺส หิ นามคฺคหณทิวเส ปิตรา อานีตา ลกฺขณปาฐกาฯ ลกฺขณานิ โอโลเกตฺวา ''มหาราช, อยํ กุมาโร ตุมฺหากํ วํสํ ปคฺคณฺหาติ, ปิตุปิตามเหหิปิ มหานุภาโว มหาปุโญฺญ''ติ พฺยากริํสุฯ ตํ สุตฺวา ราชา ยถาวุเตฺตนเตฺถน ''นิมี''ติสฺส นามํ อกาสิ, โส ทหรกาลโต ปฏฺฐาย สีเล อุโปสถกเมฺม จ ยุตฺตปฺปยุโตฺต อโหสิฯ อถสฺส ปิตา ปุริมนเยเนว ปลิตํ ทิสฺวา กปฺปกสฺส คามวรํ ทตฺวา ปุตฺตํ รเชฺช สมนุสาสิตฺวา นครา นิกฺขมฺม ปพฺพชิตฺวา ฌานานิ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิฯ

นิมิราชา ปน ทานชฺฌาสยตาย จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ จาติ ปญฺจ ทานสาลาโย กาเรตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ เอเกกาย ทานสาลาย สตสหสฺสํ สตสหสฺสํ กตฺวา เทวสิกํ ปญฺจสตสหสฺสานิ ปริจฺจชิ, ปญฺจ สีลานิ รกฺขิ, ปกฺขทิวเสสุ อุโปสถกมฺมํ สมาทิยิ , มหาชนมฺปิ ทานาทีสุ ปุเญฺญสุ สมาทเปสิ, สคฺคมคฺคํ อาจิกฺขิ, นิรยภเยน ตเชฺชสิ, ปาปโต นิวาเรสิฯ ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา มหาชโน ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติ, เทวโลโก ปริปูริ, นิรโย ตุโจฺฉ วิย อโหสิฯ ตทา ปน อตฺตโน ทานชฺฌาสยสฺส อุฬารภาวํ สวิเสสํ ทานปารมิยา ปูริตภาวญฺจ ปเวเทโนฺต สตฺถา –

๔๑. ‘‘ตทาหํ มาปยิตฺวาน, จตุสฺสาลํ จตุมฺมุขํ;
ตตฺถ ทานํ ปวตฺเตสึ, มิคปกฺขินราทินํ’’นฺติฯ – อาทิมาห;

ตตฺถ **ตทา**ติ ตสฺมึ นิมิราชกาเลฯ **มาปยิตฺวานา**ติ การาเปตฺวาฯ **จตุสฺสาล**นฺติ จตูสุ ทิสาสุ สมฺพนฺธสาลํฯ **จตุมฺมุข**นฺติ จตูสุ ทิสาสุ จตูหิ ทฺวาเรหิ ยุตฺตํฯ ทานสาลาย หิ มหนฺตภาวโต เทยฺยธมฺมสฺส ยาจกชนสฺส จ พหุภาวโต น สกฺกา เอเกเนว ทฺวาเรน ทานธมฺมํ ปริยนฺตํ กาตุํ เทยฺยธมฺมญฺจ ปริโยสาเปตุนฺติ สาลาย จตูสุ ทิสาสุ จตฺตาริ มหาทฺวารานิ การาเปสิฯ ตตฺถ ทฺวารโต ปฏฺฐาย ยาว โกณา เทยฺยธมฺโม ราสิกโต ติฏฺฐติฯ อรุณุคฺคํ อาทึ กตฺวา ยาว ปกติยา สํเวสนกาโล, ตาว ทานํ ปวตฺตติฯ อิตรสฺมิมฺปิ กาเล อเนกสตา ปทีปา ฌายนฺติฯ ยทา ยทา อตฺถิกา อาคจฺฉนฺติ, ตทา ตทา ทียเตวฯ ตญฺจ ทานํ น กปณทฺธิกวนิพฺพกยาจกานเญฺญว , อถ โข อฑฺฒานํ มหาโภคานมฺปิ อุปกปฺปนวเสน มหาสุทสฺสนทานสทิสํ อุฬารตรปณีตตรานํ เทยฺยธมฺมานํ ปริจฺจชนโต สเพฺพปิ สกลชมฺพุทีปวาสิโน มนุสฺสา ปฏิคฺคเหสุเญฺจว ปริภุญฺชึสุ จฯ สกลชมฺพุทีปญฺหิ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา มหาปุริโส ตทา มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ ยถา จ มนุสฺสานํ, เอวํ มิคปกฺขิเก อาทึ กตฺวา ติรจฺฉานคตานมฺปิ ทานสาลาย พหิ เอกมเนฺต เตสํ อุปกปฺปนวเสน ทานํ ปวเตฺตสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ตตฺถ ทานํ ปวเตฺตสึ, มิคปกฺขินราทินํ’’นฺติฯ น เกวลญฺจ ติรจฺฉานานเมว, เปตานมฺปิ ทิวเส ทิวเส ปตฺตึ ทาเปสิฯ ยถา จ เอกิสฺสา ทานสาลาย, เอวํ ปญฺจสุปิ ทานสาลาสุ ทานํ ปวตฺติตฺถฯ **ปาฬิยํ** ปน ‘‘ตทาหํ มาปยิตฺวาน, จตุสฺสาลํ จตุมฺมุข’’นฺติ เอกํ วิย วุตฺตํ, ตํ นครมเชฺฌ ทานสาลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๔๒. อิทานิ ตตฺถ เทยฺยธมฺมํ เอกเทเสน ทเสฺสเนฺต **‘‘อจฺฉาทนญฺจ สยนํ, อนฺนํ ปานญฺจ โภชน**’’นฺติ อาหฯ

ตตฺถ **อจฺฉาทน**นฺติ โขมสุขุมาทินานาวิธนิวาสนปารุปนํฯ **สยน**นฺติ มญฺจปลฺลงฺกาทิเญฺจว โคนกจิตฺตกาทิญฺจ อเนกวิธํ สยิตพฺพกํ, อาสนมฺปิ เจตฺถ สยนคฺคหเณเนว คหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อนฺนํ ปานญฺจ โภชน**นฺติ เตสํ เตสํ สตฺตานํ ยถาภิรุจิตํ นานคฺครสํ อนฺนเญฺจว ปานญฺจ อวสิฏฺฐํ นานาวิธโภชนวิกติญฺจฯ **อโพฺพจฺฉินฺนํ กริตฺวานา**ติ อารมฺภโต ปฏฺฐาย ยาว อายุปริโยสานา อโหรตฺตํ อวิจฺฉินฺนํ กตฺวาฯ

๔๓-๔. อิทานิ ตสฺส ทานสฺส สมฺมาสโมฺพธึ อารพฺภ ทานปารมิภาเวน ปวตฺติตภาวํ ทเสฺสโนฺต ยถา ตทา อตฺตโน อชฺฌาสโย ปวโตฺต, ตํ อุปมาย ทเสฺสตุํ **‘‘ยถาปิ เสวโก’’**ติอาทิมาหฯ ตสฺสโตฺถ – ยถา นาม เสวกปุริโส อตฺตโน สามิกํ กาลานุกาลํ เสวนวเสน อุปคโต ลทฺธพฺพธนเหตุ กาเยน วาจาย มนสา สพฺพถาปิ กายวจีมโนกเมฺมหิ ยถา โส อาราธิโต โหติ, เอวํ **อาราธนียํ** อาราธนเมว **เอสติ** คเวสติ, ตถา **อหมฺปิ** โพธิสตฺตภูโต สเทวกสฺส โลกสฺส สามิภูตํ อนุตฺตรํ พุทฺธภาวํ **เสเวตุกาโม** ตสฺส อาราธนตฺถํ **สพฺพภเว** สพฺพสฺมึ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตภเว ทานปารมิปริปูรณวเสน **ทาเนน** สพฺพ**สเตฺต** สนฺตเปฺปตฺวา โพธิสงฺขาตโต อริยมคฺคญาณโต ชาตตฺตา **‘‘โพธิช’’**นฺติ ลทฺธนามํ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปรโต สพฺพถานานูปาเยหิ เอสิสฺสามิ คเวสิสฺสามิ, ตํ **อุตฺตมํ โพธึ** สมฺมาสโมฺพธึ ชีวิตปริจฺจาคาทึ ยํกิญฺจิ กตฺวา **อิจฺฉามิ** อภิปเตฺถมีติฯ

เอวมิธ ทานชฺฌาสยสฺส อุฬารภาวํ ทเสฺสตุํ ทานปารมิวเสเนว เทสนา กตาฯ **ชาตกเทสนายํ** ปนสฺส สีลปารมิอาทีนมฺปิ ปริปูรณํ วิภาวิตเมว, ตถา หิสฺส เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว สีลาทิคุเณหิ อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา มหาชนํ ตตฺถ ปติฏฺฐเปนฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา นิพฺพตฺตเทวตา สุธมฺมายํ เทวสภายํ สนฺนิปติตา ‘‘อโห อมฺหากํ นิมิราชานํ นิสฺสาย มยํ อิมํ สมฺปตฺตึ ปตฺตา, เอว

รูปาปิ นาม อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ มหาชนสฺส พุทฺธกิจฺจํ สาธยมานา อจฺฉริยมนุสฺสา โลเก อุปฺปชฺชนฺตี''ติ มหาปุริสสฺส คุเณ วเณฺณนฺตา อภิตฺถวึสุฯ เตน วุตฺตํ –

> ''อเจฺฉรํ วต โลกสฺมิํ, อุปฺปชฺชนฺติ วิจกฺขณา;
> ยทา อหุ นิมิราชา, ปณฺฑิโต กุสลตฺถิโก''ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๔๒๑) –

อาทิฯ

ตํ สุตฺวา สกฺกํ เทวานมินฺทํ อาทิํ กตฺวา สเพฺพ เทวา โพธิสตฺตํ ทฎฺฐุกามา อเหสุํฯ อเถก ทิวสํ มหาปุริสสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ปจฺฉิมยาเม ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสินฺนสฺส เอวํ เจตโส ปริวิตโกฺก อุทปาทิ ''ทานํ นุ โข วรํ, อุทาหุ พฺรหฺมจริย''นฺติฯ โส ตํ อตฺตโน กงฺขํ ฉินฺทิตุํ นาสกฺขิฯ ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ตํ การณํ อาวเชฺชโนฺต โพธิสตฺตํ ตถา วิตเกฺกนฺตํ ทิสฺวา ''หนฺทสฺส วิตกฺกํ ฉินฺทิสฺสามี''ติ อาคนฺตฺวา ปุรโต ฐิโต เตน ''โกสิ ตฺว''นฺติ ปุโฎฺฐ อตฺตโน เทวราชภาวํ อาโรเจตฺวา ''กิํ, มหาราช, จิเนฺตสี''ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สโกฺก พฺรหฺมจริยเมว อุตฺตมํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต –

> ''หีเนน พฺรหฺมจริเยน, ขตฺติเย อุปปชฺชติ;
> มชฺฌิเมน จ เทวตฺตํ, อุตฺตเมน วิสุชฺฌติฯ
>
> ''น เหเต สุลภา กายา, ยาจโยเคน เกนจิ;
> เย กาเย อุปปชฺชนฺติ, อนคารา ตปสฺสิโน''ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๔๒๙-๔๓๐) –

อาหฯ

ตตฺถ ปุถุติตฺถายตเนสุ เมถุนวิรติมตฺตํ **หีนํ พฺรหฺมจริยํ** นาม, เตน ขตฺติยกุเล อุปปชฺชติฯ ฌานสฺส อุปจารมตฺตํ **มชฺฌิมํ** นาม, เตน เทวตฺตํ อุปปชฺชติฯ อฎฺฐสมาปตฺตินิพฺพตฺตนํ ปน **อุตฺตมํ** นาม, เตน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติฯ ตญฺหิ พาหิรกา ''นิพฺพาน''นฺติ กเถนฺติฯ เตนาห ''วิสุชฺฌตี''ติฯ สาสเน ปน ปริสุทฺธสีลสฺส ภิกฺขุโน อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปเตฺถนฺตสฺส พฺรหฺมจริยเจตนา หีนตาย **หีนํ** นาม, เตน ยถาปตฺถิเต เทวโลเก นิพฺพตฺตติฯ ปริสุทฺธสีลสฺส อฎฺฐสมาปตฺตินิพฺพตฺตนํ **มชฺฌิมํ** นาม, เตน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติฯ ปริสุทฺธสีลสฺส ปน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตปฺปตฺติ **อุตฺตมํ** นาม, เตน วิสุชฺฌตีติฯ อิติ สโกฺก ''มหาราช, ทานโต พฺรหฺมจริยวาโสว สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน มหปฺผโล''ติ วเณฺณสิฯ **กายา**ติ พฺรหฺมคณาฯ **ยาจโยเคนา**ติ ยาจนยุเตฺตนฯ ''ยาชโยเคนา''ติปิ ปาฬิ, ยชนยุเตฺตน, ทานยุเตฺตนาติ อโตฺถฯ **ตปสฺสิโน**ติ ตปนิสฺสิตกาฯ อิมายปิ คาถาย พฺรหฺมจริยวาสเสฺสว มหานุภาวตํ ทีเปติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ''กิญฺจาปิ, มหาราช, ทานโต พฺรหฺมจริยเมว มหปฺผลํ, เทฺวปิ ปเนเต มหาปุริสกตฺตพฺพาว ฯ ทฺวีสุปิ อปฺปมโตฺต หุตฺวา ทานญฺจ เทหิ สีลญฺจ รกฺขาหี''ติ วตฺวา ตํ โอวทิตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ

อถ นํ เทวคโณ ''มหาราช, กุหิํ คตตฺถา''ติ อาหฯ สโกฺก ''มิถิลายํ นิมิรโญฺญ กงฺข ฉินฺทิตุ''นฺติ ตมตฺถํ ปกาเสตฺวา โพธิสตฺตสฺส คุเณ วิตฺถารโต วเณฺณสิฯ ตํ สุตฺวา เทวา ''มหาราช, มยฺหํ นิมิราชานํ ทฎฺฐุกามมฺหา, สาธุ นํ ปโกฺกสาเปหี''ติ วทิํสุฯ สโกฺก ''สาธู''ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา มาตลิํ อามเนฺตสิ – ''คจฺฉ นิมิราชานํ เวชยนฺตํ อาโรเปตฺวา อาเนหี''ติ ฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา รเถน คนฺตฺวา ตตฺถ มหาสตฺตํ อาโรเปตฺวา เตน ยาจิโต ยถากมฺมํ ปา

ปกมฺมีนํ ปุญฺญกมฺมีนญฺจ ฐานานิ อาจิกฺขนฺโต อนุกฺกเมน เทวโลกํ เนสิ ฯ เทวาปิ โข ‘‘นิมิราชา อาคโต’’ติ สุตฺวา ทิพฺพคนฺธวาสปุปฺผหตฺถา ยาว จิตฺตกูฏทฺวารโกฏฺฐกา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา มหาสตฺตํ ทิพฺพคนฺธาทีหิ ปูเชนฺตา สุธมฺมํ เทวสภํ อานยึสุฯ ราชา รถา โอตริตฺวา เทวสภํ ปวิสิตฺวา สเกฺกน สทฺธึ เอกาสเน นิสีทิตฺวา เตน ทิเพฺพหิ กาเมหิ นิมนฺติยมาโน ‘‘อลํ, มหาราช, มยฺหํ อิเมหิ ยาจิตกูปเมหิ กาเมหี’’ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา อเนกปริยาเยน ธมฺมํ เทเสตฺวา มนุสฺสคณนาย สตฺตาหเมว ฐตฺวา ‘‘คจฺฉามหํ มนุสฺสโลกํ, ตตฺถ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ สโกฺก ‘‘นิมิราชานํ มิถิลํ เนหี’’ติ มาตลึ อาณาเปสิฯ โส ตํ เวชยนฺตรถํ อาโรเปตฺวา ปาจีนทิสาภาเคน มิถิลํ ปาปุณิฯ มหาชโน ทิพฺพรถํ ทิสฺวา รโญฺญ ปจฺจุคฺคมนํ อกาสิฯ มาตลิ สีหปญฺชเร มหาสตฺตํ โอตาเรตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ มหาชโนปิ ราชานํ ปริวาเรตฺวา ‘‘กีทิโส, เทว, เทวโลโก’’ติ ปุจฺฉิฯ ราชา เทวโลกสมฺปตฺตึ วเณฺณตฺวา ‘‘ตุเมฺหปิ ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรถ, เอวํ ตสฺมึ เทวโลเก อุปฺปชฺชิสฺสถา’’ติ ธมฺมํ เทเสสิฯ โส อปรภาเค ปุเพฺพ วุตฺตนเยน ปลิตํ ทิสฺวา ปุตฺตสฺส รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา กาเม ปหาย ปพฺพชิตฺวา จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

ตทา สโกฺก อนุรุโทฺธ อโหสิฯ มาตลิ อานโนฺทฯ จตุราสีติ ราชสหสฺสานิ พุทฺธปริสาฯ นิมิราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว โพธิสมฺภารา นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา พฺรหฺมโลกสมฺปตฺตึ ปหาย ปุเพฺพ อตฺตนา ปวตฺติตํ กลฺยาณวตฺตํ อนุปฺปพเนฺธสฺสามีติ มหากรุณาย มนุสฺสโลเก นิพฺพตฺตนํ, อุฬาโร ทานชฺฌาสโย, ตทนุรูปา ทานาทีสุ ปฏิปตฺติ, มหาชนสฺส จ ตตฺถ ปติฏฺฐาปนํ, ยาว เทวมนุสฺสานํ ปตฺถฏยสตา, สกฺกสฺส เทวราชสฺส อุปสงฺกมเน อติวิมฺหยตา, เตน ทิพฺพสมฺปตฺติยา นิมนฺติยมาโนปิ ตํ อนลงฺกริตฺวา ปุญฺญสมฺภารปริพฺรูหนตฺถํ ปุน มนุสฺสวาสูปคมนํ, ลาภสมฺปตฺตีสุ สพฺพตฺถ อลคฺคภาโวติ เอวมาทโย คุณานุภาวา นิทฺธาเรตพฺพาติฯ

นิมิราชจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. จนฺทกุมารจริยาวณฺณนา

๔๕. สตฺตเม **เอกราชสฺส อตฺรโช**ติ เอกราชสฺส นาม กาสิรโญฺญ โอรสปุโตฺตฯ **นคเร ปุปฺผวติยา**ติ ปุปฺผวตินามเก นคเรฯ **จนฺทสวฺหโย**ติ จนฺทสเทฺทน อวฺหาตโพฺพ, จนฺทนาโมติ อโตฺถฯ

อตีเต กิร อยํ พาราณสี ปุปฺผวตี นาม อโหสิฯ ตตฺถ วสวตฺติรโญฺญ ปุโตฺต เอกราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส โคตมิยา นาม อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ อคฺคเหสิฯ ‘‘จนฺทกุมาโร’’ติสฺส นามมกํสุฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล อปโรปิ ปุโตฺต อุปฺปโนฺน, ตสฺส ‘‘สูริยกุมาโร’’ติ นามมกํสุฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล เอกา ธีตา อุปฺปนฺนา, ‘‘เสลา’’ติสฺสา นามมกํสุฯ เวมาติกา จ เนสํ ภทฺทเสโน สูโร จาติ เทฺว ภาตโร อเหสุํฯ โพธิสโตฺต อนุปุเพฺพน วุทฺธิปฺปโตฺต สิเปฺปสุ จ วิชฺชาฏฺฐาเนสุ จ ปารํ อคมาสิฯ ตสฺส ราชา อนุจฺฉวิกํ จนฺทํ นาม ราชธีตรํ อาเนตฺวา อุปรชฺชํ อทาสิฯ โพธิสตฺตสฺส เอโก ปุโตฺต อุปฺปโนฺน, ตสฺส ‘‘วาสุโล’’ติ นามมกํสุฯ ตสฺส ปน รโญฺญ ขณฺฑหาโล นาม ปุโรหิโต, ตํ ราชา วินิจฺฉเย ฐเปสิฯ โส ลญฺชวิตฺตโก หุตฺวา ลญฺชํ คเหตฺวา อสฺสามิเก สามิเก กโรติ, สามิเก จ อสฺสามิเก กโรติฯ อเถกทิวสํ อฑฺฑปราชิโต เอโก ปุริโส วินิจฺฉยฏฺฐาเน อุปโกฺกเสนฺโต นิกฺขมิตฺวา ราชูปฏฺฐานํ คจฺฉนฺตํ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ตสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา ‘‘สามิ ขณฺฑหาโล วินิจฺฉเย วิโลปํ ขาทติ, อหํ เตน

ลญฺชํ คเหตฺวา ปราชยํ ปาปิโต''ติ อฏฺฏสฺสรมกาสิฯ โพธิสโตฺต ''มา ภายี''ติ ตํ อสฺสาเสตฺวา วินิจฺฉยํ เนตฺวา สามิกเมว สามิกํ อกาสิฯ มหาชโน มหาสเทฺทน สาธุการมทาสิฯ

ราชา ''โพธิสเตฺตน กิร อโฏฺฏ สุวินิจฺฉิโต''ติ สุตฺวา ตํ อามเนฺตตฺวา ''ตาต, อิโต ปฏฺฐาย ตฺวเมว อฏฺฏกรเณ วินิจฺฉยํ วินิจฺฉินาหี''ติ วินิจฺฉยํ โพธิสตฺตสฺส อทาสิฯ ขณฺฑหาลสฺส อาโย ปจฺฉิชฺชิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย โพธิสเตฺต อาฆาตํ พนฺธิตฺวา โอตาราเปโกฺข วิจริฯ โส ปน ราชา มุธปฺปสโนฺนฯ โส เอกทิวสํ สุปินเนฺตน เทวโลกํ ปสฺสิตฺวา ตตฺถ คนฺตุกาโม หุตฺวา ''ปุโรหิตํ พฺรหฺมโลกคามิมคฺคํ อาจิกฺขา''ติ อาหฯ โส ''อติทานํ ททโนฺต สพฺพจตุเกฺกน ยญฺญํ ยชสฺสู''ติ วตฺวา รญฺญา ''กึ อติทาน''นฺติ ปุโฏฺฐ ''อตฺตโน ปิยปุตฺตา ปิยภริยา ปิยธีตโร มหาวิภวเสฏฺฐิโน มงฺคลหตฺถิอสฺสาทโยติ เอเต จตฺตาโร จตฺตาโร กตฺวา ทฺวิปทจตุปฺปเท ยญฺญตฺถาย ปริจฺจชิตฺวา เตสํ คลโลหิเตน ยชนํ อติทานํ นามา''ติ สญฺญาเปสิฯ อิติ โส ''สคฺคมคฺคํ อาจิกฺขิสฺสามี''ติ นิรยมคฺคํ อาจิกฺขิฯ

ราชาปิ ตสฺมึ ปณฺฑิตสญฺญี หุตฺวา ''เตน วุตฺตวิธิ สคฺคมโคฺค''ติ สญฺญาย ตํ ปฏิปชฺชิตุกาโม มหนฺตํ ยญฺญาวาฏํ การาเปตฺวา ตตฺถ โพธิสตฺตาทิเก จตฺตาโร ราชกุมาเร อาทึ กตฺวา ขณฺฑหาเลน วุตฺตํ สพฺพํ ทฺวิปทจตุปฺปทํ ยญฺญปสุตฺถฏฺฐาเน เนถาติ อาณาเปสิฯ สพฺพญฺจ ยญฺญสมฺภารํ อุปกฺขฏํ อโหสิฯ ตํ สุตฺวา มหาชโน มหนฺตํ โกลาหลํ อกาสิฯ ราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ขณฺฑหาเลน อุปตฺถมฺภิโต ปุนปิ ตถา ตํ อาณาเปสิฯ โพธิสโตฺต ''ขณฺฑหาเลน วินิจฺฉยฏฺฐานํ อลภเนฺตน มยิ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา มเมว มรณํ อิจฺฉเนฺตน มหาชนสฺส อนยพฺยสนํ อุปฺปาทิต''นฺติ ชานิตฺวา นานาวิเธหิ อุปาเยหิ ราชานํ ตโต ทุคฺคหิตคฺคาหโต วิเวเจตุํ วายมิตฺวาปิ นาสกฺขิฯ มหาชโน ปริเทวิ, มหนฺตํ การุญฺญมกาสิฯ มหาชนสฺส ปริเทวนฺตเสฺสว ยญฺญาวาเฏ สพฺพกมฺมานิ นิฏฺฐาเปสิฯ ราชปุตฺตํ เนตฺวา คีวาย นาเมตฺวา นิสีทาเปสุํฯ ขณฺฑหาโล สุวณฺณปาตึ อุปนาเมตฺวา ขคฺคํ อาทาย ''ตสฺส คีวํ ฉินฺทิสฺสามี''ติ อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา จนฺทา นาม ราชปุตฺตสฺส เทวี ''อญฺญํ เม ปฏิสรณํ นตฺถิ, อตฺตโน สจฺจพเลน สามิกสฺส โสตฺถึ กริสฺสามี''ติ อญฺชลึ ปคฺคยฺห ปริสาย อนฺตเร วิจรนฺตี ''อิทํ เอกเนฺตเนว ปาปกมฺมํ, ยํ ขณฺฑหาโล สคฺคมโคฺคติ กโรติฯ อิมินา มยฺหํ สจฺจวจเนน มม สามิกสฺส โสตฺถิ โหตุฯ

> ''ยา เทวตา อิธ โลเก, สพฺพา ตา สรณํ คตา;
> อนาถํ ตายถ มมํ, ยถาหํ ปติมา สิย''นฺติฯ –

สจฺจกิริยมกาสิฯ สโกฺก เทวราชา ตสฺสา ปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ชลิตํ อโยกูฏํ อาทาย อาคนฺตฺวา ราชานํ ตาเสตฺวา สเพฺพ วิสฺสชฺชาเปสิฯ สโกฺกปิ ตทา อตฺตโน ทิพฺพรูปํ ทเสฺสตฺวา สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํ วชิรํ ปริพฺภมโนฺต ''อเร, ปาปราช กาฬกณฺณิ, กทา ตยา ปาณาติปาเตน สุคติคมนํ ทิฏฺฐปุพฺพํ, จนฺทกุมารํ สพฺพญฺจ อิมํ ชนํ พนฺธนโต โมเจหิ, โน เจ โมเจสฺสสิ, เอเตฺถว เต อิมสฺส จ ทุฏฺฐพฺราหฺมณสฺส สีสํ ผาเลสฺสามี''ติ อากาเส อฏฺฐาสิฯ ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา ราชา พฺราหฺมโณ จ สีฆํ สเพฺพ พนฺธนา โมเจสุํฯ

อถ มหาชโน เอกโกลาหลํ กตฺวา สหสา ยญฺญาวาฏํ อโชฺฌตฺถริตฺวา ขณฺฑหาลสฺส เอเกกํ เลฑฺฑุปฺปหารํ เทโนฺต ตเตฺถว นํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ราชานมฺปิ มาเรตุํ อารภิฯ โพธิสโตฺต ปุเรตรเมว ปิตรํ ปลิสฺสชิตฺวา ฐิโต มาเรตุํ น อทาสิฯ มหาชโน ''ชีวิตํ ตาวสฺส ปาปรโญฺญ เทม, ฉตฺตํ ปนสฺส น ทสฺสาม, นคเร วาสํ วา น ทสฺสาม, ตํ จณฺฑาลํ กตฺวา พหินคเร วาสาเปสฺสามา''ติ ราชเวสํ หาเรตฺวา กาสาวํ นิวาสาเปตฺวา หลิทฺทิปิโลติกาย สีสํ เวเฐตฺวา

จณฺฑาลํ กตฺวา จณฺฑาลคามํ ปหิณึสุฯ เย ปน ตํ ปสุฆาตยญฺญํ ยชึสุ เจว ยชาเปสุญฺจ อนุโมทึสุ จ, สเพฺพ เต นิรยปรายนา อเหสุํฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘สเพฺพ ปติฏฺฐา นิรยํ, ยถา ตํ ปาปกํ กริตฺวาน;
> น หิ ปาปกมฺมํ กตฺวา, ลพฺภา สุคตึ อิโต คนฺตุ’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๒.๑๑๔๓);

อถ สพฺพาปิ ราชปริสา นาครา เจว ชานปทา จ สมาคนฺตฺวา โพธิสตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจึสุฯ โส ธเมฺมน รชฺชํ อนุสาสโนฺต ตํ อตฺตโน มหาชนสฺส จ อการเณเนว อุปฺปนฺนํ อนยพฺยสนํ อนุสฺสริตฺวา สํเวคชาโต ปุญฺญกิริยาสุ ภิโยฺยโสมตฺตาย อุสฺสาหชาโต มหาทานํ ปวเตฺตสิ, สีลานิ รกฺขิ, อุโปสถกมฺมํ สมาทิยิฯ เตน วุตฺตํ –

๔๖. ‘‘ตทาหํ ยชนา มุโตฺต, นิกฺขโนฺต ยญฺญวาฏโต;
สํเวคํ ชนยิตฺวาน, มหาทานํ ปวตฺตยิ’’นฺติฯ – อาทิ;

ตตฺถ **ยชนา มุโตฺต**ติ ขณฺฑหาเลน วิหิตยญฺญวิธิโต วุตฺตนเยน ฆาเตตพฺพโต มุโตฺตฯ **นิกฺขโนฺต ยญฺญวาฏโต**ติ อภิเสกกรณตฺถาย อุสฺสาหชาเตน มหาชเนน สทฺธึ ตโต ยญฺญภูมิโต นิคฺคโตฯ **สํเวคํ ชนยิตฺวานา**ติ เอวํ ‘‘พหุอนฺตราโย โลกสนฺนิวาโส’’ติ อติวิย สํเวคํ อุปฺปาเทตฺวาฯ **มหาทานํ ปวตฺตยิ**นฺติ ฉ ทานสาลาโย การาเปตฺวา มหตา ธนปริจฺจาเคน เวสฺสนฺตรทานสทิสํ มหาทานมทาสึฯ เอเตน อภิเสกกรณโต ปฏฺฐาย ตสฺส มหาทานสฺส ปวตฺติตภาวํ ทเสฺสติฯ

๔๗. **ทกฺขิเณเยฺย อทตฺวานา**ติ ทกฺขิณารเห ปุคฺคเล เทยฺยธมฺมํ อปริจฺจชิตฺวาฯ **อปิ ฉปฺปญฺจ รตฺติโย**ติ อเปฺปกทา ฉปิ ปญฺจปิ รตฺติโย อตฺตโน ปีวนขาทนภุญฺชนานิ น กโรมีติ ทเสฺสติฯ

ตทา กิร โพธิสโตฺต สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา มหาเมโฆ วิย อภิวสฺสโนฺต มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ ทานสาลาสุ อนฺนปานาทิอุฬารุฬารปณีตปณีตเมว ยาจกานํ ยถารุจิตํ ทิวเส ทิวเส ทียติ, ตถาปิ อตฺตโน สชฺชิตํ อาหารํ ราชารหโภชนมฺปิ ยาจกานํ อทตฺวา น ภุญฺชติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘นาหํ ปิวามี’’**ติอาทิฯ

๔๘. อิทานิ ตถา ยาจกานํ ทาเน การณํ ทเสฺสโนฺต อุปมํ ตาว อาหรติ **‘‘ยถาปิ วาณิโช นามา’’**ติอาทินาฯ ตสฺสโตฺถ – ยถา นาม วาณิโช ภณฺฑภูฏฺฐานํ คนฺตฺวา อเปฺปน ปาภเตน พหุํ ภณฺฑํ วิกฺกิณิตฺวา วิปุลํ ภณฺฑสนฺนิจยํ กตฺวา เทสกาลํ ชานโนฺต **ยตฺถ**สฺส **ลาโภ** อุทโย **มหา โหติ, ตตฺถ** เทเส กาเล วา **ตํ** ภณฺฑํ **หรติ** อุปเนติ วิกฺกิณาติฯ

๔๙. **สกภุตฺตาปี**ติ สกภุตฺตโตปิ อตฺตนา ปริภุตฺตโตปิฯ ‘‘สกปริภุตฺตาปี’’ติปิ ปาโฐฯ **ปเร**ติ ปรสฺมึ ปฏิคฺคาหกปุคฺคเลฯ **สตภาโค**ติ อเนกสตภาโค อายตึ ภวิสฺสติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา วาณิเชน กีตภณฺฑํ ตเตฺถว อวิกฺกิณิตฺวา ตถารูเป เทเส กาเล จ วิกฺกิณิยมานํ พหุํ อุทยํ วิปุลํ ผลํ โหติ, ตเถว อตฺตโน สนฺตกํ อตฺตนา อนุปภุญฺชิตฺวา ปรสฺมึ ปฏิคฺคาหกปุคฺคเล ทินฺนํ มหปฺผลํ อเนกสตภาโค ภวิสฺสติ, ตสฺมา อตฺตนา อภุญฺชิตฺวาปิ ปรสฺส ทาตพฺพเมวาติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘ติรจฺฉานคเต ทานํ ทตฺวา สตคุณา ทกฺขิณา ปาฏิกงฺขิตพฺพาฯ ปุถุชฺชนทุสฺสีเล ทานํ ทตฺวา สหสฺสคุณา’’ติ (ม. นิ. ๓.๓๗๙) วิตฺถาโรฯ อปรมฺปิ วุตฺตํ ‘‘เอวํ เจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ชาเนยฺยุํ ทานสํวิภาคสฺส วิปากํ, ยถาหํ ชานามิ, น อทตฺวา ภุเญฺชยฺยุํ, น จ

เนสํ มเจฺฉรมลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติเฏฺฐยฺยฯ โยปิ เนสํ อสฺส จริโม อาโลโป จริมํ กพฬํ, ตโตปิ น อสํวิภชิตฺวา ภุเญฺชยฺยุ’’นฺติอาทิ (อิติวุ. ๒๖)ฯ

๕๐. **เอตมตฺถวสํ ญตฺวา**ติ เอตํ ทานสฺส มหปฺผลภาวสงฺขาตเญฺจว สมฺมาสโมฺพธิยา ปจฺจยภาวสงฺขาตญฺจ อตฺถวสํ การณํ ชานิตฺวาฯ **น ปฏิกฺกมามิ ทานโต**ติ ทานปารมิโต อีสกมฺปิ น นิวตฺตามิ อภิกฺกมามิ เอวฯ กิมตฺถํ? **สโมฺพธิมนุปตฺติยา**ติ สโมฺพธึ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ อนุปฺปตฺติยา อนุปฺปตฺติยตฺถํ, อธิคนฺตุนฺติ อโตฺถฯ

ตทา โพธิสโตฺต มหาชเนน ปิตริ จณฺฑาลคามํ ปเวสิเต ทาตพฺพยุตฺตกํ ปริพฺพยํ ทาเปสิ นิวาสนานิ ปารุปนานิ จฯ โสปิ นครํ ปวิสิตุํ อลภโนฺต โพธิสเตฺต อุยฺยานกีฬํ ทิอตฺถํ พหิคเต อุปสงฺกมติ, ปุตฺตสญฺญาย ปน น วนฺทติ, น อญฺชลิกมฺมํ กโรติ, ‘‘จิรํ ชีว, สามี’’ติ วทติฯ โพธิสโตฺตปิ ทิฏฺฐทิวเส อติเรกสมฺมานํ กโรติฯ โส เอวํ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา อายุปริโยสาเน สปริโส เทวโลกํ ปูเรสิฯ

ตทา ขณฺฑหาโล เทวทโตฺต อโหสิ, โคตมี เทวี มหามายา, จนฺทา ราชธีตา ราหุลมาตา, วาสุโล ราหุโล, เสลา อุปฺปลวณฺณา, สูโร มหากสฺสโป, ภทฺทเสโน มหาโมคฺคลฺลาโน, สูริยกุมาโร สาริปุโตฺต, จนฺทราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว ยถารหํ เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตทา ขณฺฑหาลสฺส กกฺขฬผรุสภาวํ ชานโนฺตปิ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา ธเมฺมน สเมน อฏฺฏสฺส วินิจฺฉโย, อตฺตานํ มาเรตุกาเมสฺสว ขณฺฑหาลสฺส ตถา ยญฺญวิธานํ ชานิตฺวาปิ ตสฺส อุปริ จิตฺตปฺปโกปาภาโว, อตฺตโน ปริสํ คเหตฺวา ปิตุ สตฺตุ ภวิตุํ สมโตฺถปิ ‘‘มาทิสสฺส นาม ครูหิ วิโรโธ น ยุโตฺต’’ติ อตฺตานํ ปุริสปสุํ กตฺวา ฆาตาเปตุกามสฺส ปิตุ อาณาย อวฏฺฐานํ, โกสิยา อสึ คเหตฺวา สีสํ ฉินฺทิตุํ อุปกฺกมเนฺต ปุโรหิเต อตฺตโน ปิตริ ปุเตฺต สพฺพสเตฺตสุ จ เมตฺตาผรเณน สมจิตฺตตา, มหาชเน ปิตรํ มาเรตุํ อุปกฺกมเนฺต สยํ ปลิสฺสชิตฺวา ตสฺส ชีวิตทานญฺจ, ทิวเส ทิวเส เวสฺสนฺตรทานสทิสํ มหาทานํ ททโตปิ ทาเนน อติตฺตภาโว, มหาชเนน จณฺฑาเลสุ วาสาปิตสฺส ปิตุ ทาตพฺพยุตฺตกํ ทตฺวา โปสนํ, มหาชนํ ปุญฺญกิริยาสุ ปติฏฺฐาปนนฺติ เอวมาทโย คุณานุภาวา นิทฺธาเรตพฺพาติฯ

จนฺทกุมารจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. สิวิราชจริยาวณฺณนา

๕๑. อฏฺฐเม **อริฏฺฐสวฺหเย นคเร**ติ อริฏฺฐปุรนามเก นคเรฯ **สิวิ นามาสิ ขตฺติโย**ติ สิวีติ โคตฺตโต เอวํนามโก ราชา อโหสิฯ

อตีเต กิร สิวิรเฏฺฐ อริฏฺฐปุรนคเร สิวิราเช รชฺชํ กาเรเนฺต มหาสโตฺต ตสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ‘‘สิวิกุมาโร’’ติสฺส นามมกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา อุคฺคหิตสิโปฺป อาคนฺตฺวา ปิตุ สิปฺปํ ทเสฺสตฺวา อุปรชฺชํ ลภิตฺวา อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน ราชา หุตฺวา อคติคมนํ ปหาย ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา รชฺชํ กาเรโนฺต นครสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ นิเวสนทฺวาเรติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสปริจฺจาเคน มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ อฏฺฐมีจาตุทฺทสีปนฺนรสีสุ สยํ ทานสาลํ คนฺตฺวา ทานคฺคํ โอโลเกติฯ

โส เอกทา ปุณฺณมทิวเส ปาโตว สมุสฺสิตเสตจฺฉตฺต ราชปลฺลงฺก นิสิโนฺน อตฺตนา ทินฺนทานํ อาวชฺชนฺโต พาหิรวตฺถุํ อตฺตนา อทินฺนํ นาม อทิสฺวา ‘‘น เม พาหิรกทานํ ตถา จิตฺตํ โตเสติ, ยถา อชฺฌตฺติกทานํ, อโห วต มม ทานสาลํ คตกาเล โกจิ ยาจโก พาหิรวตฺถุํ อยาจิตฺวา อชฺฌตฺติกเมว ยาเจยฺย, สเจ หิ เม โกจิ สรีเร มํสํ วา โลหิตํ วา สีสํ วา หทยมํสํ วา อกฺขีนิ วา อุปฑฺฒสรีรํ วา สกลเมว วา อตฺตภาวํ ทาสภาเวน ยาเจยฺย, ตํตเทวสฺส อธิปฺปายํ ปูเรนฺโต ทาตุํ สโกฺกมี’’ติ จินฺเตสิฯ **ปาฬิยํ** ปน อกฺขีนํ เอว วเสน อาคตาฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘นิสชฺช ปาสาทวเร, เอวํ จินฺตสหํ ตทา’’ฯ

๕๒. ‘‘ยํกิญฺจิ มานุสํ ทานํ, อทินฺนํ เม น วิชฺชติ;
โยปิ ยาเจยฺย มํ จกฺขุํ, ทเทยฺยํ อวิกมฺปิโต’’ติฯ

ตตฺถ **มานุสํ ทาน**นฺติ ปกติมนุเสฺสหิ ทาตพฺพทานํ อนฺนปานาทิฯ เอวํ ปน มหาสตฺตสฺส อุฬาเร ทานชฺฌาสเย อุปฺปเนฺน สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส ตสฺส การณํ อาวชฺชนฺโต โพธิสตฺตสฺส อชฺฌาสยํ ทิสฺวา ‘‘สิวิราชา อชฺช สมฺปตฺตยาจกา จกฺขูนิ เจ ยาจนฺติ, จกฺขูนิ อุปฺปาเฏตฺวา เนสํ ทสฺสามีติ จินฺเตสี’’ติ สโกฺก เทวปริสาย วตฺวา ‘‘โส สกฺขิสฺสติ นุ โข ตํ ทาตุํ, อุทาหุ โนติ วีมํสิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ โพธิสเตฺต โสฬสหิ คนฺธทกฆเฏหิ นฺหตฺวา สพฺพาลงฺกาเรหิ ปฏิมณฺฑิเต อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคเต ทานคฺคํ คจฺฉเนฺต ชราชิโณฺณ อนฺธพฺราหฺมโณ วิย หุตฺวา ตสฺส จกฺขุปเถ เอกสฺมิํ อุนฺนตปฺปเทเส อุโภ หเตฺถ ปสาเรตฺวา ราชานํ ชยาเปตฺวา ฐิโต โพธิสเตฺตน ตทภิมุขํ วารณํ เปเสตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, กิํ อิจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉิโต ‘‘ตว ทานชฺฌาสยํ นิสฺสาย สมุคฺคเตน กิตฺติโฆเสน สกลโลกสนฺนิวาโส นิรนฺตรํ ผุโฏ, อหญฺจ อโนฺธ, ตสฺมา ตํ ยาจามี’’ติ อุปจารวเสน เอกํ จกฺขุํ ยาจิฯ เตน วุตฺตํ –

๕๓. ‘‘มม สงฺกปฺปมญฺญาย, สโกฺก เทวานมิสฺสโร;
นิสิโนฺน เทวปริสาย, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๕๔. ‘‘นิสชฺช ปาสาทวเร, สิวิราชา มหิทฺธิโก;
จินฺตโนฺต วิวิธํ ทานํ, อเทยฺยํ โส น ปสฺสติฯ

๕๕. ‘‘ตถํ นุ วิตถํ เนตํ, หนฺท วีมํสยามิ ตํ;
มุหุตฺตํ อาคเมยฺยาถ, ยาว ชานามิ ตํ มนํฯ

๕๖. ‘‘ปเวธมาโน ปลิตสิโร, วลิคโตฺต ชราตุโร;
อนฺธวโณฺณว หุตฺวาน, ราชานํ อุปสงฺกมิฯ

๕๗. ‘‘โส ตทา ปคฺคเหตฺวาน, วามํ ทกฺขิณพาหุ จ;
สิรสฺมิํ อญฺชลิํ กตฺวา, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๕๘. ‘‘‘ยาจามิ ตํ มหาราช, ธมฺมิก รฏฺฐวฑฺฒน;
ตว ทานรตา กิตฺติ, อุคฺคตา เทวมานุเสฯ

๕๙. ‘‘‘อุโภปิ เนตฺตา นยนา, อนฺธา อุปหตา มม;
เอกํ เม นยนํ เทหิ, ตฺวมฺปิ เอเกน ยาปยา’’’ติฯ

ตตฺถ **จินฺเตโนฺต วิวิธํ ทาน**นฺติ อตฺตนา ทินฺนํ วิวิธํ ทานํ จินฺเตโนฺต, อาวเชฺชโนฺต ทานํ วา อตฺตนา ทินฺนํ วิวิธํ พาหิรํ เทยฺยธมฺมํ จินฺเตโนฺตฯ **อเทยฺยํ โส น ปสฺสตี**ติ พาหิรํ วิย อชฺฌตฺติกวตฺถุมฺปิ อเทยฺยํ ทาตุํ อสกฺกุเณยฺยํ น ปสฺสติ, ‘‘จกฺขูนิปิ อุปฺปาเฏตฺวา ทสฺสามี’’ติ จินฺเตสีติ อธิปฺปาโยฯ **ตถํ นุ วิตถํ เนต**นฺติ เอตํ อชฺฌตฺติกวตฺถุโนปิ อเทยฺยสฺส อทสฺสนํ เทยฺยภาเวเนว ทสฺสนํ จินฺตนํ สจฺจํ นุ โข, อุทาหุ, อสจฺจนฺติ อโตฺถฯ **โส ตทา ปคฺคเหตฺวาน, วามํ ทกฺขิณพาหุ จา**ติ วามพาหุํ ทกฺขิณพาหุญฺจ ตทา ปคฺคเหตฺวา, อุโภ พาหู อุกฺขิปิตฺวาติ อโตฺถฯ **รฎฺฐวฑฺฒนา**ติ รฎฺฐวฑฺฒกรฯ **ตฺวมฺปิ เอเกน ยาปยา**ติ เอเกน จกฺขุนา สมวิสมํ ปสฺสโนฺต สกํ อตฺตภาวํ ตฺวํ ยาเปหิ, อหมฺปิ ภวโต ลทฺเธน เอเกน ยาเปมีติ ทเสฺสติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ตุฎฺฐมานโส ‘‘อิทาเนวาหํ ปาสาเท นิสิโนฺน เอวํ จินฺเตตฺวา อาคโต, อยญฺจ เม จิตฺตํ ญตฺวา วิย จกฺขุํ ยาจติ, อโห วต เม ลาภา, อชฺช เม มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสติ, อทินฺนปุพฺพํ วต ทานํ ทสฺสามี’’ติ อุสฺสาหชาโต อโหสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา อาห –

๖๐. ‘‘ตสฺสาหํ วจนํ สุตฺวา, หโฎฺฐ สํวิคฺคมานโส;
กตญฺชลี เวทชาโต, อิทํ วจนมพฺรวิํฯ

๖๑. ‘‘‘อิทานาหํ จินฺตยิตฺวาน, ปาสาทโต อิธาคโต;
ตฺวํ มม จิตฺตมญฺญาย, เนตฺตํ ยาจิตุมาคโตฯ

๖๒. ‘‘‘อโห เม มานสํ สิทฺธํ, สงฺกโปฺป ปริปูริโต;
อทินฺนปุพฺพํ ทานวรํ, อชฺช ทสฺสามิ ยาจเก’’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺสา**ติ ตสฺส พฺราหฺมณรูปธรสฺส สกฺกสฺสฯ **หโฎฺฐ**ติ ตุโฎฺฐฯ **สํวิคฺคมานโส**ติ มม จิตฺตํ ชานิตฺวา วิย อิมินา พฺราหฺมเณน จกฺขุ ยาจิตํ, เอตฺตกํ กาลํ เอวํ อจินฺเตตฺวา ปมชฺชิโต วตมฺหีติ สํวิคฺคจิโตฺตฯ **เวทชาโต**ติ ชาตปีติปาโมโชฺชฯ **อพฺรวิ**นฺติ อภาสิํฯ **มานส**นฺติ มนสิ ภวํ มานสํ, ทานชฺฌาสโย, ‘‘จกฺขุํ ทสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนทานชฺฌาสโยติ อโตฺถฯ **สงฺกโปฺป**ติ มโนรโถฯ **ปริปูริโต**ติ ปริปุโณฺณฯ

อถ โพธิสโตฺต จินฺเตสิ – ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ มม จิตฺตาจารํ ญตฺวา วิย ทุจฺจชมฺปิ จกฺขุํ มํ ยาจติ, สิยา นุ โข กายจิ เทวตาย อนุสิโฎฺฐ ภวิสฺสติ, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ จินฺเตตฺวา ตํ พฺราหฺมณํ ปุจฺฉิฯ เตนาห ภควา **ชาตกเทสนายํ** –

‘‘เกนานุสิโฎฺฐ อิธมาคโตสิ, วนิพฺพก จกฺขุปถานิ ยาจิตุํ;
สุทุจฺจชํ ยาจสิ อุตฺตมงฺคํ, ยมาหุ เนตฺตํ ปุริเสน ทุจฺจช’’นฺติฯ(ชา. ๑.๑๕.๕๓);

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมณรูปธโร สโกฺก อาห –

‘‘ยมาหุ เทเวสุ สุชมฺปตีติ, มฆวาติ นํ อาหุ มนุสฺสโลเก;
เตนานุสิโฎฺฐ อิธมาคโตสฺมิ, วนิพฺพโก จกฺขุปถานิ ยาจิตุํฯ

‘‘วนิพฺพโต มยฺหํ วนิํ อนุตฺตรํ, ททาหิ เต จกฺขุปถานิ ยาจิโต;
ททาหิ เม จกฺขุปถํ อนุตฺตรํ, ยมาหุ เนตฺตํ ปุริเสน ทุจฺจช’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๕๔-๕๕);

มหาสโตฺต อาห –

‘‘เยน อเตฺถน อาคจฺฉิ, ยมตฺถมภิปตฺถยํ;
เต เต อิชฺฌนฺตุ สงฺกปฺปา, ลภ จกฺขูนิ พฺราหฺมณฯ

‘‘เอกํ เต ยาจมานสฺส, อุภยานิ ททามหํ;
ส จกฺขุมา คจฺฉ ชนสฺส เปกฺขโต,
ยทิจฺฉเส ตฺวํ ตท เต สมิชฺฌตู’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๕๖-๕๗);

ตตฺถ **วนิพฺพกา**ติ ตํ อาลปติฯ **จกฺขุปถานี**ติ ทสฺสนสฺส ปถภาวโต จกฺขูนเมเวตํ นามํฯ **ยมาหู**ติ ยํ โลเก ‘‘ทุจฺจช’’นฺติ กเถนฺติฯ **วนิพฺพโต**ติ ยาจนฺตสฺสฯ **วนิ**นฺติ ยาจนํฯ **เต เต**ติ เต ตว ตสฺส อนฺธสฺส สงฺกปฺปาฯ **ส จกฺขุมา**ติ โส ตฺวํ มม จกฺขูหิ จกฺขุมา หุตฺวาฯ **ตท เต สมิชฺฌตู**ติ ยํ ตฺวํ มม สนฺติกา อิจฺฉสิ, ตํ เต สมิชฺฌตูติฯ

ราชา เอตฺตกํ กเถตฺวา ‘‘อยํ พฺราหฺมโณ สเกฺกน อนุสิโฏฺฐ อิธาคโตสฺมีติ ภณติ, นูน อิมสฺส อิมินา อุปาเยน จกฺขุ สมฺปชฺชิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘อิเธว มยา จกฺขูนิ อุปฺปาเฏตฺวา ทาตุํ อสารุปฺป’’นฺติ จิเนฺตตฺวา พฺราหฺมณํ อาทาย อเนฺตปุรํ คนฺตฺวา ราชาสเน นิสีทิตฺวา สิวกํ นาม เวชฺชํ ปโกฺกสาเปสิฯ อถ ‘‘อมฺหากํ กิร ราชา อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา พฺราหฺมณสฺส ทาตุกาโม’’ติ สกลนคเร เอกโกลาหลํ อโหสิฯ อถ นํ รโญฺญ ญาติเสนาปติอาทโย ราชวลฺลภา อมจฺจา ปาริสชฺชา นาครา โอโรธา จ สเพฺพ สนฺนิปติตฺวา นานาอุปาเยหิ นิวาเรสุํฯ ราชาปิ เน อนฺวาเรสิ เตนาห –

‘‘มา โน เทว อทา จกฺขุํ, มา โน สเพฺพ ปรากริ;
ธนํ เทหิ มหาราช, มุตฺตา เวฬุริยา พหูฯ

‘‘ยุเตฺต เทว รเถ เทหิ, อาชานีเย จลงฺกเต;
นาเค เทหิ มหาราช, เหมกปฺปนวาสเสฯ

‘‘ยถา ตํ สิวโย สเพฺพ, สโยคฺคา สรถา สทา;
สมนฺตา ปริกิเรยฺยุํ, เอวํ เทหิ รเถสภา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๕๘-๖๐);

อถ ราชา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

‘‘โย เว ทสฺสนฺติ วตฺวาน, อทาเน กุรุเต มโน;
ภูมฺยํ โส ปติตํ ปาสํ, คีวายํ ปฏิมุญฺจติฯ

‘‘โย เว ทสฺสนฺติ วตฺวาน, อทาเน กุรุเต มโน;
ปาปา ปาปตโร โหติ, สมฺปโตฺต ยมสาธนํฯ

‘‘ยญฺหิ ยาเจ ตญฺหิ ทเท, ยํ น ยาเจ น ตํ ทเท;
สฺวาหํ ตเมว ทสฺสามิ, ยํ มํ ยาจติ พฺราหฺมโณ’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๖๑-๖๓);

ตตฺถ **มา โน, เทวา**ติ **โน**ติ นิปาตมตฺตํฯ เทว, มา **จกฺขุํ** อทาสิฯ **มา โน สเพฺพ ปราก รี**ติ อเมฺห สเพฺพ มา ปริจฺจชิฯ อกฺขีสุ หิ ทิเนฺนสุ ตฺวํ รชฺชํ น กริสฺสสิ, เอวํ ตยา มยํ ปริจฺจตฺตา

นาม ภวิสฺสามาติ อธิปฺปาเยน เอวมาหํสุฯ **ปริกิเรยฺยุ**นฺติ ปริวาเรยฺยุํฯ **เอวํ เทหี**ติ ยถา ตํ อวิกลจกฺขุํ สิวโย จิรํ ปริวาเรยฺยุํ, เอวํ เทหิ ธนเมวสฺส เทหิ, มา อกฺขีนิ, อกฺขีสุ หิ ทินฺเนสุ น ตํ สิวโย ปริวาเรสฺสนฺตีติ ทเสฺสติฯ

ปฏิมุญฺจตีติ ปฏิปเวเสติฯ **ปาปา ปาปตโร โหตี**ติ ลามกา ลามกตโร นาม โหติฯ **สมฺปโตฺต ยมสาธน**นฺติ ยมสฺส อาณาปวตฺติฏฺฐานํ อุสฺสทนิรยํ เอส ปโตฺต นาม โหติฯ **ยญฺหิ ยาเจ**ติ ยํ วตฺถุํ ยาจโก ยาจติ, ทายโกปิ ตเทว ทเทยฺย, น อยาจิตํ, อยญฺจ พฺราหฺมโณ จกฺขุํ มํ ยาจติ, น มุตฺตาทิกํ ธนํ, ตํ ทสฺสามีติ วทติฯ

อถ นํ ‘‘อายุอาทีสุ กึ ปเตฺถตฺวา จกฺขูนิ เทสิ เทวา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ มหาปุริโส ‘‘นาหํ ทิฏฺฐธมฺมิกํ สมฺปรายิกํ วา สมฺปตฺตึ ปเตฺถตฺวา เทมิ, อปิ จ โพธิสตฺตานํ อาจิณฺณสมาจิโณฺณ โปราณกมโคฺค เอส, ยทิทํ ทานปารมิปูรณํ นามา’’ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

> ‘‘อายุํ นุ วณฺณํ นุ สุขํ พลํ นุ, กึ ปตฺถยาโน นุ ชนินฺท เทสิ;
> กถญฺหิ ราชา สิวินํ อนุตฺตโร, จกฺขูนิ ทชฺชา ปรโลกเหตุฯ
>
> ‘‘น วาหเมตํ ยสสา ททามิ, น ปุตฺตมิเจฺฉ น ธนํ น รฏฺฐํ;
> สตญฺจ ธโมฺม จริโต ปุราโณ, อิเจฺจว ทาเน รมเต มโน มมา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๖๔-๖๕);

ตตฺถ **ปรโลกเหตู**ติ, มหาราช, กถํ นาม ตุมฺหาทิโส ปณฺฑิตปุริโส สกฺกสมฺปตฺติสทิสํ สนฺทิฏฺฐิกํ อิสฺสริยํ ปหาย ปรโลกเหตุ จกฺขูนิ ทเทยฺยาติฯ

น วาหนฺติ น เว อหํฯ **ยสสา**ติ ทิพฺพสฺส วา มานุสสฺส วา อิสฺสริยสฺส การณา, อปิจ **สตํ** โพธิสตฺตานํ **ธโมฺม** พุทฺธการโก **จริโต** อาจริโต อาจิโณฺณ ปุราตโน **อิเจฺจว** อิมินา การเณน **ทาเน**เยว อีทิโส **มม มโน** นิรโตติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา อมเจฺจ สญฺญาเปตฺวา สิวกํ เวชฺชํ อาณาเปสิ – ‘‘เอหิ, สิวก, มม อุโภปิ อกฺขีนิ อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส ทาตุํ สีฆํ อุปฺปาเฏตฺวา หเตฺถ ปติฏฺฐเปหี’’ติฯ เตน วุตฺตํ –

> **๖๓**. ‘‘เอหิ สิวก อุเฏฺฐหิ, มา ทนฺธยิ มา ปเวธยิ;
> อุโภปิ นยนํ เทหิ, อุปฺปาเฏตฺวา วนิพฺพเกฯ
>
> **๖๔**. ‘‘ตโต โส โจทิโต มยฺหํ, สิวโก วจนํกโร;
> อุทฺธริตฺวาน ปาทาสิ, ตาลมิญฺชํว ยาจเก’’ติฯ

ตตฺถ **อุเฏฺฐหี**ติ อุฏฺฐานวีริยํ กโรหิฯ อิมสฺมึ มม จกฺขุทาเน สหายกิจฺจํ กโรหีติ ทเสฺสติฯ **มา ทนฺตยี**ติ มา จิรายิฯ อยญฺหิ อติทุลฺลโภ จิรกาลํ ปตฺถิโต มยา อุตฺตโม ทานกฺขโณ ปฏิลโทฺธ, โส มา วิรชฺฌีติ อธิปฺปาโยฯ **มา ปเวธยี**ติ ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ จกฺขูนิ อุปฺปาเฏมี’’ติ จิตฺตุตฺราสวเสน มา เวธยิ สรีรกมฺปํ มา อาปชฺชิฯ **อุโภปิ นยน**นฺติ อุโภปิ นยเนฯ **วนิพฺพเก**ติ ยาจกสฺส **มยฺหนฺ**ติ มยาฯ **อุทฺธริตฺวาน ปาทาสี**ติ โส เวโชฺช รโญฺญ อกฺขิกูปโต อุโภปิ อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา รโญฺญ หเตฺถ อทาสิฯ

เทโนฺต จ น สตฺถเกน อุทฺธริตฺวา อทาสิฯ โส หิ จินฺเตสิ – ‘‘อยุตฺตํ มาทิสสฺส สุสิกฺขิต เวชฺชสฺส รโญฺญ อกฺขีสุ สตฺถปาตน’’นฺติ เภสชฺชานิ ฆํเสตฺวา เภสชฺชจุเณฺณน นีลุปฺปลํ ปริภาเวตฺวา ทกฺขิณกฺขึ อุปสิงฺฆาเปสิ, อกฺขิ ปริวตฺติ, ทุกฺขา เวทนา อุปฺปชฺชิฯ โส ปริภาเวตฺวา ปุนปิ อุปสิงฺฆาเปสิ, อกฺขิ อกฺขิกูปโต มุจฺจิ, พลวตรา เวทนา อุทปาทิ, ตติยวาเร ขรตรํ ปริภาเวตฺวา อุปนาเมสิ, อกฺขิ โอสธพเลน ปริพฺภมิตฺวา อกฺขิกูปโต นิกฺขมิตฺวา นฺหารุสุตฺตเกน โอลมฺพมานํ อฎฺฐาสิ, อธิมตฺตา เวทนา อุทปาทิ, โลหิตํ ปคฺฆริ, นิวตฺถสาฎกาปิ โลหิเตน เตมึสุฯ โอโรธา จ อมจฺจา จ รโญฺญ ปาทมูเล ปติตฺวา ‘‘เทว, อกฺขีนิ มา เทหิ, เทว, อกฺขีนิ มา เทหี’’ติ มหาปริเทวํ ปริเทวึสุฯ

ราชา เวทนํ อธิวาเสตฺวา ‘‘ตาต, มา ปปญฺจํ กรี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ วามหเตฺถน อกฺขึ ธาเรตฺวา ทกฺขิณหเตฺถน สตฺถกํ อาทาย อกฺขิสุตฺตกํ ฉินฺทิตฺวา อกฺขึ คเหตฺวา มหาสตฺตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ โส วามกฺขินา ทกฺขิณกฺขึ โอโลเกตฺวา ปริจฺจาคปีติยา อภิภุยฺยมานํ ทุกฺขเวทนํ เวเทโนฺต ‘‘เอหิ, พฺราหฺมณา’’ติ พฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘มม อิโต จกฺขุโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สมนฺตจกฺขุเมว ปิยตรํ, ตสฺส เม อิทํ อกฺขิทานํ ปจฺจโย โหตู’’ติ พฺราหฺมณสฺส อกฺขึ อทาสิฯ โส ตํ อุกฺขิปิตฺวา อตฺตโน อกฺขิมฺหิ ฐเปสิ, ตํ ตสฺสานุภาเวน วิกสิตนีลุปฺปลํ วิย หุตฺวา อุปฎฺฐาสิฯ มหาสโตฺต วามกฺขินา ตสฺส ตํ อกฺขึ ทิสฺวา ‘‘อโห สุทินฺนํ มยา อกฺขี’’ติ อโนฺตสมุคฺคตาย ปีติยา นิรนฺตรํ ผุฎสรีโร หุตฺวา อปรมฺปิ อทาสิฯ สโกฺกปิ ตํ ตเถว กตฺวา ราชนิเวสนา นิกฺขมิตฺวา มหาชนสฺส โอโลเกนฺตเสฺสว นครา นิกฺขมิตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ

รโญฺญ นจิรเสฺสว อกฺขีนิ อาวาฎภาวํ อปฺปตฺตานิ กมฺพลเคณฺฑุกํ วิย อุคฺคเตน มํสปิเณฺฑน ปูเรตฺวา จิตฺตกมฺมรูปสฺส วิย รุหึสุ, เวทนา ปจฺฉิชฺชิฯ อถ มหาสโตฺต กติปาหํ ปาสาเท วสิตฺวา ‘‘กึ อนฺธสฺส รเชฺชนาติ อมจฺจานํ รชฺชํ นิยฺยาเตตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กริสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา อมจฺจานํ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘มุขโธวนาทิทายโก เอโก ปุริโส มยฺหํ สนฺติเก โหตุ, สรีรกิจฺจฎฺฐาเนสุปิ เม รชฺชุกํ พนฺธถา’’ติ วตฺวา สิวิกาย คนฺตฺวา โปกฺขรณิตีเร ราชปลฺลเงฺก นิสีทิฯ อมจฺจาปิ วนฺทิตฺวา ปฎิกฺกมึสุฯ โพธิสโตฺตปิ อตฺตโน ทานํ อาวเชฺชสิฯ ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ตํ ทิสฺวา ‘‘มหาราชสฺส วรํ ทตฺวา จกฺขุํ ปฎิปากติกํ กริสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตสฺส สมีปํ คนฺตฺวา ปทสทฺทมกาสิฯ มหาสเตฺตน จ ‘‘โก เอโส’’ติ วุเตฺต –

> ‘‘สโกฺกหมสฺมิ เทวิโนฺท, อาคโตสฺมิ ตวนฺติเก;
> วรํ วรสฺสุ ราชีสิ, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๗๑) –

วตฺวา เตน –

> ‘‘ปหูตํ เม ธนํ สกฺก, พลํ โกโส จนปฺปโก;
> อนฺธสฺส เม สโต ทานิ, มรณเญฺญว รุจฺจตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๗๒) –

วุเตฺต อถ นํ สโกฺก อาห – ‘‘สิวิราช, กึ ปน ตฺวํ มริตุกาโม หุตฺวา มรณํ โรเจสิ, อุทาหุ อนฺธภาเวนา’’ติฯ อนฺธภาเวน, เทวาติฯ ‘‘มหาราช, ทานํ นาม น เกวลํ สมฺปรายตฺถเมว ทิยฺยติ, ทิฎฺฐธมฺมตฺถายปิ ปจฺจโย โหติ, ตสฺมา ตว ทานปุญฺญเมว นิสฺสาย สจฺจกิริยํ กโรหิ, ตสฺส พเลเนว เต จกฺขุ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ วุเตฺต ‘‘เตน หิ มยา มหาทานํ สุทินฺน’’นฺติ วตฺวา สจฺจกิริยํ กโรโนฺต –

“เย มํ ยาจิตุมายนฺติ, นานาโคตฺตา วนิพฺพกา;
โยปิ มํ ยาจเต ตตฺถ, โสปิ เม มนโส ปิโย;
เอเตน สจฺจวชฺเชน, จกฺขุ เม อุปปชฺชถา”ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๗๔) –

อาหฯ

ตตฺถ **เย มนฺ**ติ เย มํ ยาจิตุมาคจฺฉนฺติ, เตสุปิ อาคเตสุ **โย** อิมํ นาม เทหีติ วาจํ นิจฺฉาเรโนฺต **มํ ยาจเต, โสปิ เม มนโส ปิโยฯ เอเตนา**ติ สเจ มยฺหํ สเพฺพปิ ยาจกา ปิยา, สจฺจเมเวตํ มยา วุตฺตํ, เอเตน **เม** สจฺจวจเนน เอกํ **จกฺขุ อุปปชฺชถ** อุปฺปชฺชตูติฯ

อถสฺส วจนสมนนฺตรเมว ปฐมํ จกฺขุ อุทปาทิฯ ตโต ทุติยสฺส อุปฺปชฺชนตฺถาย –

“ยํ มํ โส ยาจิตุํ อาคา, เทหิ จกฺขุนฺติ พฺราหฺมโณ;
ตสฺส จกฺขูนิ ปาทาสึ, พฺราหฺมณสฺส วนิพฺพโตฯ

“ภิโยฺย มํ อาวิสี ปีติ, โสมนสฺสญฺจนปฺปกํ;
เอเตน สจฺจวชฺเชน, ทุติยํ เม อุปปชฺชถา”ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๗๕-๗๖) –

อาหฯ

ตตฺถ **ยํ มนฺ**ติ โย มํฯ **โส**ติ โส จกฺขุยาจโก **พฺราหฺมโณฯ อาคา**ติ อาคโตฯ **วนิพฺพโต**ติ ยาจนฺตสฺสฯ **มํ อาวิสี**ติ พฺราหฺมณสฺส จกฺขูนิ ทตฺวา อนฺธกาเลปิ ตถารูปํ เวทนํ อคเณตฺวา “อโห สุทินฺนํ เม ทาน”นฺติ ปจฺจเวกฺขนฺตํ มํ **ภิโยฺย** อติเรกตรา ปีติ อาวิสิฯ **โสมนสฺสญฺจนปฺปกนฺ**ติ อปริมาณํ โสมนสฺสํ อุปฺปชฺชิฯ **เอเตนา**ติ สเจ ตทา มม อนปฺปกํ ปีติโสมนสฺสํ อุปฺปนฺนํ, สจฺจเมเวตํ มยา วุตฺตํ, เอเตน **เม** สจฺจวจเนน ทุติยมฺปิ จกฺขุ อุปปชฺชตูติฯ

ตํขณเญฺญว ทุติยมฺปิ จกฺขุ อุทปาทิฯ ตานิ ปนสฺส จกฺขูนิ เนว ปากติกานิ, น ทิพฺพานิฯ สกฺกพฺราหฺมณสฺส หิ ทินฺนํ จกฺขุํ ปุน ปากติกํ กาตุํ น สกฺกา, อุปหตจกฺขุโน จ ทิพฺพจกฺขุ นาม นุปฺปชฺชติ, วุตฺตนเยน ปนสฺส อาทิมชฺฌปริโยสาเนสุ อวิปรีตํ อตฺตโน ทานปีตึ อุปาทาย ปีติผรณวเสน นิพฺพตฺตานิ “สจฺจปารมิตาจกฺขูนี”ติ วุตฺตานิฯ เตน วุตฺตํ –

๖๕. “ททมานสฺส เทนฺตสฺส, ทินฺนทานสฺส เม สโต;
จิตฺตสฺส อญฺญถา นตฺถิ, โพธิยาเยว การณา”ติฯ

ตตฺถ **ททมานสฺสา**ติ จกฺขูนิ ทาตุํ เวเชฺชน อุปฺปาเฏนฺตสฺสฯ **เทนฺตสฺสา**ติ อุปฺปาฏิตานิ ตานิ สกฺกพฺราหฺมณสฺส หเตฺถ ฐเปนฺตสฺสฯ **ทินฺนทานสฺสา**ติ จกฺขุทานํ ทินฺนวโตฯ **จิตฺตสฺส อญฺญถา**ติ ทานชฺฌาสยสฺส อญฺญถาภาโวฯ **โพธิยาเยว การณา**ติ ตญฺจ สพฺพญฺญุตญฺญาณเสฺสว เหตูติ อโตฺถฯ

๖๖. สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส สุทุลฺลภตาย เอวํ สุทุกฺกรํ มยา กตนฺติ น จกฺขูนํ น อตฺตภาวสฺสปิ อปฺปิยตายาติ ทเสฺสโนฺต **“น เม เทสฺสา”**ติ โอสานคาถมาหฯ ตตฺถ **อตฺตา น เม น เทสฺสิโย**ติ ปฐโม **น**-กาโร นิปาตมโตฺตฯ อตฺตา น เม กุชฺฌิตโพฺพ, น อปฺปิโยติ อโตฺถฯ “อตฺตานํ เม น เทสฺสิย”นฺติปิ ปาโฐฯ ตสฺสโตฺถ – เม อตฺตานํ อหํ น เทสฺสิยํ น กุเชฺฌยฺยํ น กุชฺฌิ

ตุํ อรหามิ น โส มยา กุชฺฌิตโพฺพติฯ ‘‘อตฺตาปิ เม น เทสฺสิโย’’ติปิ ปฐนฺติฯ **อทาสหนฺ**ติ อทาสิํ อหํฯ ‘‘อทาสิห’’นฺติปิ ปาโฐฯ

ตทา ปน โพธิสตฺตสฺส สจฺจกิริยาย จกฺขูสุ อุปฺปเนฺนสุ สกฺกานุภาเวน สพฺพา ราชปริสา สนฺนิปติตาว อโหสิฯ อถสฺส สโกฺก มหาชนมเชฺฌ อากาเส ฐตฺวา –

‘‘ธเมฺมน ภาสิตา คาถา, สิวีนํ รฎฺฐวฑฺฒน;
เอตานิ ตว เนตฺตานิ, ทิพฺพานิ ปฎิทิสฺสเรฯ

‘‘ติโรกุฎฺฎํ ติโรเสลํ, สมติคฺคยฺห ปพฺพตํ;
สมนฺตา โยชนสตํ, ทสฺสนํ อนุโภนฺตุ เต’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๗๗-๗๘) –

อิมาหิ คาถาหิ ถุติํ กตฺวา เทวโลกเมว คโตฯ โพธิสโตฺตปิ มหาชนปริวุโต มหเนฺตน สกฺการเรน นครํ ปวิสิตฺวา ราชเคหทฺวาเร สุสชฺชิเต มหามณฺฑเป สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสิโนฺน จกฺขุปฎิลาเภน ตุฎฺฐหฎฺฐปมุทิตานํ ทฎฺฐุํ อาคตานํ นาครานํ ชานปทานํ ราชปริสาย จ ธมฺมํ เทเสโนฺต –

‘‘โก นีธ วิตฺตํ น ทเทยฺย ยาจิโต, อปิ วิสิฎฺฐํ สุปิยมฺปิ อตฺตโน;
ตทิงฺฆ สเพฺพ สิวโย สมาคตา, ทิพฺพานิ เนตฺตานิ มมชฺช ปสฺสถฯ

‘‘ติโรกุฎฺฎํ ติโรเสลํ, สมติคฺคยฺห ปพฺพตํ;
สมนฺตา โยชนสตํ, ทสฺสนํ อนุโภนฺติ เมฯ

‘‘น จาคมตฺตา ปรมตฺถิ กิญฺจิ, มจฺจานํ อิธ ชีวิเต;
ทตฺวาน มานุสํ จกฺขุํ, ลทฺธํ เม จกฺขุ อมานุสํฯ

‘‘เอตมฺปิ ทิสฺวา สิวโย, เทถ ทานานิ ภุญฺชถ;
ทตฺวา จ ภุตฺวา จ ยถานุภาวํ, อนินฺทิตา สคฺคมุเปถ ฐาน’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๕.๗๙-๘๒) –

อิมา คาถา อภาสิฯ ตตฺถ **ธเมฺมน ภาสิตา**ติ, มหาราช, อิมา เต คาถา ธเมฺมน สภาเวเนว ภาสิตาฯ **ทิพฺพานี**ติ ทิพฺพานุภาวยุตฺตานิฯ **ปฎิทิสฺสเร**ติ ปฎิทิสฺสนฺติฯ **ติโรกุฎฺฎ**นฺติ ปรกุฎฺฎํฯ **ติโรเสล**นฺติ ปรเสลํฯ **สมติคฺคยฺหา**ติ อติกฺกมิตฺวาฯ **สมนฺตา** ทสทิสา **โยชนสตํ** รูป**ทสฺสนํ อนุโภนฺตุ** สาเธนฺตุฯ

โก นีธาติ โก นุ อิธฯ **อปิ วิสิฎฺฐ**นฺติ อุตฺตมมฺปิ สมานํฯ **น จาคมตฺตา**ติ จาคปฺปมาณโต อญฺญํ วรํ นาม นตฺถิฯ **อิธ ชีวิเต**ติ อิมสฺมิํ ชีวโลเกฯ ‘‘อิธ ชีวต’’นฺติปิ ปฐนฺติฯ อิมสฺมิํ โลเก ชีวมานานนฺติ อโตฺถฯ **อมานุส**นฺติ ทิพฺพจกฺขุ มยา **ลทฺธํ,** อิมินา การเณน เวทิตพฺพเมตํ ‘‘จาคโต อุตฺตมํ นาม นตฺถี’’ติฯ **เอตมฺปิ ทิสฺวา**ติ เอตํ มยา ลทฺธํ ทิพฺพจกฺขุํ ทิสฺวาปิฯ

อิติ อิมาหิ จตูหิ คาถาหิ น เกวลํ ตสฺมิํเยว ขเณ, อถ โข อนฺวฑฺฒมาสมฺปิ อุโปสเถ มหาชนํ สนฺนิปาเตตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ ตํ สุตฺวา มหาชโน ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวโลกปรายโน อโหสิฯ

ตทา เวโชฺช อานนฺทเตฺถโร อโหสิ, สโกฺก อนุรุทฺธเตฺถโร, เสสปริสา พุทฺธปริสา, สิวิราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ วุตฺตนเยเนว ยถารหํ ปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา ทิวเส ทิวเส ยถา อทินฺนปุพฺพํ พาหิรเทยฺยธมฺมวตฺถุ น โหติ, เอวํ อปริมิตํ มหาทานํ ปวเตฺตนฺตสฺส เตน อปริตุฏฺฐสฺส กถํ นุ โข อหํ อชฺฌตฺติกวตฺถุกํ ทานํ ทเทยฺยํ, กทา นุ โข มํ โกจิ อาคนฺตฺวา อชฺฌตฺติกํ เทยฺยธมฺมํ ยาเจยฺย, สเจ หิ โกจิ ยาจโก เม หทยมํสสฺส นามํ คเณฺหยฺย, กณเยน นํ นีหริตฺวา ปสนฺนอุทกโต สนาฬํ ปทุมํ อุทฺธรโนฺต วิย โลหิตพินฺทุํ ปคฺฆรนฺตํ หทยํ นีหริตฺวา ทสฺสามิฯ สเจ สรีรมํสสฺส นามํ คเณฺหยฺย, อวเลขเนน ตาลคุฬปฏลํ อุปฺปาเฏโนฺต วิย สรีรมํสํ อุปฺปาเฏตฺวา ทสฺสามิฯ สเจ โลหิตสฺส นามํ คเณฺหยฺย, อสินา วิชฺฌิตฺวา ยนฺตมุเข วา ปติตฺวา อุปนีตํ ภาชนํ ปูเรตฺวา โลหิตํ ทสฺสามิฯ สเจ ปน โกจิ ''เคเห เม กมฺมํ นปฺปวตฺตติ, ตฺวํ เม ทาสกมฺมํ กโรหี''ติ วเทยฺย, ราชเวสํ อปเนตฺวา ตสฺส อตฺตานํ สาเวตฺวา ทาสกมฺมํ กริสฺสามิฯ สเจ วา ปน โกจิ อกฺขีนํ นามํ คเณฺหยฺย, ตาลมิญฺชํ นีหรโนฺต วิย อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา ตสฺส ทสฺสามีติ เอวํ อนญฺญสาธารณวสีภาวปฺปตฺตานํ มหาโพธิสตฺตานํเยว อาเวณิกา อุฬารตรา ปริวิตกฺกุปฺปตฺติ, จกฺขุยาจกํ ลภิตฺวา อมจฺจปาริสชฺชาทีหิ นิวาริยมานสฺสาปิ เตสํ วจนํ อนาทิยิตฺวา อตฺตโน ปริวิตกฺกานุรูปํ ปฏิปตฺติยา จ ปรมา ปีติปฏิสํเวทนา, ตสฺสา ปีติมนตาย อวิตถภาวํ นิสฺสาย สกฺกสฺส ปุรโต สจฺจกิริยากรณํ, เตน จ อตฺตโน จกฺขูนํ ปฏิปากติกภาโว, เตสญฺจ ทิพฺพานุภาวตาติ เอวมาทโย มหาสตฺตสฺส คุณานุภาวา เวทิตพฺพาติฯ

สิวิราชจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. เวสฺสนฺตรจริยาวณฺณนา

๖๗. นวเม **ยา เม อโหสิ ชนิกา**ติ เอตฺถ **เม**ติ เวสฺสนฺตรภูตํ อตฺตานํ สนฺธาย สตฺถา วทติฯ เตนาห – ''ผุสฺสตี นาม ขตฺติยา''ติฯ ตทา หิสฺส มาตา ''ผุสฺสตี''ติ เอวํนามิกา ขตฺติยานี อโหสิฯ **สา อตีตาสุ ชาตีสู**ติ สา ตโต อนนฺตราตีตชาติยํฯ เอกเตฺถ หิ เอตํ พหุวจนํฯ **สกฺกสฺส มเหสี ปิยา** อโหสีติ สมฺพโนฺธฯ อถ วา ยา เม อโหสิ ชนิกา อิมสฺมิํ จริมตฺตภาเว, สา อตีตาสุ ชาตีสุ ผุสฺสตี นาม, ตตฺถ อตีตาย ชาติยา ขตฺติยา, ยตฺถาหํ ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ เวสฺสนฺตโร หุตฺวา นิพฺพตฺติํ, ตโต อนนฺตราตีตาย สกฺกสฺส มเหสี ปิยา อโหสีติฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา –

อิโต หิ เอกนวุเต กเปฺป วิปสฺสี นาม สตฺถา โลเก อุทปาทิฯ ตสฺมิํ พนฺธุมตีนครํ อุปนิสฺสาย เขเม มิคทาเย วิหรเนฺต พนฺธุมา ราชา เกนจิ รญฺญา เปสิตํ มหคฺฆํ จนฺทนสารํ อตฺตโน เชฏฺฐธีตาย อทาสิฯ สา เตน สุขุมํ จนฺทนจุณฺณํ กาเรตฺวา สมุคฺคํ ปูเรตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ปูเชตฺวา เสสจุณฺณานิ คนฺธกุฏิยํ วิกิริตฺวา ''ภเนฺต, อนาคเต ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส มาตา ภเวยฺย''นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สา ตโต จุตา ตสฺสา จนฺทนจุณฺณปูชาย ผเลน รตฺตจนฺทนปริโปฺผสิเตน วิย สรีเรน เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรนฺตี ตาวติํสภวเน สกฺกสฺส เทวรโญฺญ อคฺคมเหสี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อถสฺสา อายุปริโยสาเน ปุพฺพนิมิเตฺตสุ อุปฺปเนฺนสุ สโกฺก เทวราชา ตสฺสา ปริกฺขีณายุกตํ ญตฺวา ตสฺสา อนุกมฺปาย ''ภเทฺท, ผุสฺสติ ทส เต วเร ทมฺมิ, เต คณฺหสฺสู''ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

๖๘. ''ตสฺสา อายุกฺขยํ ญตฺวา, เทวิโนฺท เอตทพฺรวิ;
'ททามิ เต ทส วเร, วร ภเทฺท ยทิจฺฉสี'''ติฯ

ตตฺถ **วรา**ติ วรสฺสุ วรํ คณฺหฯ **ภเทฺท, ยทิจฺฉสี**ติ, ภเทฺท, ผุสฺสติ ยํ อิจฺฉสิ ยํ ตว ปิยํ, ตํ ทสหิ โกฏฺฐาเสหิ ‘‘วรํ วรสฺสุ ปฏิคฺคณฺหาหี’’ติ วทติฯ

๖๙. **ปุนิทมพฺรวี**ติ ปุน อิทํ สา อตฺตโน จวนธมฺมตํ อชานนฺตี **‘‘กึ นุ เม อปราธตฺถี’’**ติ อาทิกํ อภาสิฯ สา หิ ปมตฺตา หุตฺวา อตฺตโน อายุกฺขยํ อชานนฺตี อยํ ‘‘วรํ คณฺหา’’ติ วทนฺโต ‘‘กตฺถจิ มม อุปฺปชฺชนํ อิจฺฉตี’’ติ ญตฺวา เอวมาหฯ ตตฺถ **อปราธตฺถี**ติ อปราโธ อตฺถิฯ **กึ นุ เทสฺสา อหํ ตวา**ติ กึ การณํ อหํ ตว เทสฺสา กุชฺฌิตพฺพา อปฺปิยา ชาตาฯ **รมฺมา จาเวสิ มํ ฐานา**ติ รมณียา อิมสฺมา ฐานา จาเวสิฯ **วาโตว ธรณีรุห**นฺติ เยน พลวา มาลุโต วิย รุกฺขํ อุมฺมูเลนฺโต อิมมฺหา เทวโลกา จาเวตุกาโมสิ กึ นุ การณนฺติ ตํ ปุจฺฉติฯ

๗๐. **ตสฺสิท**นฺติ ตสฺสา อิทํฯ **น เจว เต กตํ ปาป**นฺติ น เจว ตยา กิญฺจิ ปาปํ กตํ เยน เต อปราโธ สิยาฯ **น จ เม ตฺวํสิ อปฺปิยา**ติ มม ตฺวํ น จาปิ อปฺปิยา, เยน เทสฺสา นาม มม อปฺปิยาติ อธิปฺปาโยฯ

๗๑. อิทานิ เยน อธิปฺปาเยน วเร ทาตุกาโม, ตํ ทเสฺสนฺโต **‘‘เอตฺตกํเยว เต อายุ, จวนกาโล ภวิสฺสตี’’**ติ วตฺวา วเร คณฺหาเปนฺโต **‘‘ปฏิคฺคณฺห มยา ทินฺนํ, วเร ทส วรุตฺตเม’’**ติ อาหฯ

ตตฺถ **วรุตฺตเม**ติ วเรสุ อุตฺตเม อคฺควเรฯ

๗๒. **ทินฺนวรา**ติ ‘‘วเร ทสฺสามี’’ติ ปฏิญฺญาทานวเสน ทินฺนวราฯ **ตุฏฺฐหฏฺฐา**ติ อิจฺฉิตลาภปริโตเสน ตุฏฺฐา เจว ตสฺส จ สิขาปฺปตฺติทสฺสเนน หาสวเสน หฏฺฐา จฯ **ปโมทิตา**ติ พลวปาโมชฺเชน ปมุทิตาฯ **มมํ อพฺภนฺตรํ กตฺวา**ติ เตสุ วเรสุ มํ อพฺภนฺตรํ กริตฺวาฯ **ทส วเร วรี**ติ สา อตฺตโน ขีณายุกภาวํ ญตฺวา สเกฺกน วรทานตฺถํ กโตกาสา สกลชมฺพุทีปตลํ โอโลเกนฺตี อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ สิวิรโญฺญ นิเวสนํ ทิสฺวา ตตฺถ ตสฺส อคฺคมเหสิภาโว นีลเนตฺตตา นีลภมุกตา ผุสฺสตีตินามํ คุณวิเสสยุตฺตปุตฺตปฏิลาโภ อนุนฺนตกุจฺฉิภาโว อลมฺพตฺถนตา อปลิตภาโว สุขุมจฺฉวิตา วชฺฌชนานํ โมจนสมตฺถตา จาติ อิเม ทส วเร คณฺหิฯ

อิติ สา ทส วเร คเหตฺวา ตโต จุตา มทฺทรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ ชายมานา จ สา จนฺทนจุณฺณปริโปฺผสิเตน วิย สรีเรน ชาตาฯ เตนสฺสา นามคฺคหณทิวเส ‘‘ผุสฺสตี’’ เตฺวว นามํ กริํสุฯ สา มหนฺเตน ปริวาเรน วฑฺฒิตฺวา โสฬสวสฺสกาเล อุตฺตมรูปธรา อโหสิฯ อถ นํ เชตฺตุตฺตรนคเร สิวิมหาราชา ปุตฺตสฺส สญฺชยกุมารสฺสตฺถาย อาเนตฺวา เสตจฺฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา ตํ โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฏฺฐกํ กตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ เตน วุตฺตํ –

๗๓. ‘‘ตโต จุตา สา ผุสฺสตี, ขตฺติเย อุปปชฺชถ;
เชตฺตุตฺตรมฺหิ นคเร, สญฺชเยน สมาคมี’’ติฯ

สา สญฺชยรโญฺญ ปิยา อโหสิ มนาปาฯ อถ สโกฺก อาวชฺชโนฺต ‘‘มยา ผุสฺสติยา ทินฺนวเรสุ นว วรา สมิทฺธา’’ติ ทิสฺวา ‘‘ปุตฺตวโร น สมิโทฺธ, ตมฺปิสฺสา สมิชฺฌาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา โพธิสตฺตํ ตทา ตาวติํสเทวโลเก ขีณายุกํ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มาริส, ตยา มนุสฺสโลเก สิวิสญฺชยรโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตสฺส เจว อเญฺญสญฺจ จวนธมฺมานํ สฏฺฐิสหสฺสานํ เทวปุตฺตานํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ

มหาสโตฺตปิ ตโต จวิตฺวา ตตฺถุปฺปโนฺนฯ เสสา เทวปุตฺตาปิ สฏฺฐิสหสฺสานํ อมจฺจานํ เคเหสุ นิพฺพตฺตึสุฯ มหาสเตฺต กุจฺฉิคเต ผุสฺสติเทวี จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมเชฺฌ นิเวสนทฺวาเรติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชตฺวา ทานํ ทาตุํ โทหฬินี อโหสิฯ ราชา ตสฺสา โทหฬํ สุตฺวา เนมิตฺตเก พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิตฺวา ''มหาราช, เทวิยา กุจฺฉิมฺหิ ทานาภิรโต อุฬาโร สโตฺต อุปฺปโนฺน, ทาเนน ติตฺตึ น ปาปุณิสฺสตี''ติ สุตฺวา ตุฏฺฐมานโส วุตฺตปฺปการํ ทานํ ปฏฺฐเปสิฯ สมณพฺราหฺมณชิณฺณาตุรกปณทฺธิกวนิพฺพกยาจเก สนฺตเปฺปสิฯ โพธิสตฺตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณโต ปฏฺฐาย รโญฺญ อายสฺส ปมาณํ นาโหสิฯ ตสฺส ปุญฺญานุภาเวน สกลชมฺพุทีเป ราชาโน ปณฺณาการํ ปหิณนฺติฯ เตน วุตฺตํ –

๗๔.''ยทาหํ ผุสฺสติยา กุจฺฉึ, โอกฺกโนฺต ปิยมาตุยา;
มม เตเชน เม มาตา, ตทา ทานรตา อหุฯ

๗๕.''อธเน อาตุเร ชิเณฺณ, ยาจเก อทฺธิเก ชเน;
สมเณ พฺราหฺมเณ ขีเณ, เทติ ทานํ อกิญฺจเน''ติ;

ตตฺถ **มม เตเชนา**ติ มม ทานชฺฌาสยานุภาเวนฯ **ขีเณ**ติ โภคาทีหิ ปริกฺขีเณ ปาริชุญฺญปฺปเตฺตฯ **อกิญฺจเน**ติ อปริคฺคเหฯ สพฺพตฺถ วิสเย ภุมฺมํฯ อธนาทโย หิ ทานธมฺมสฺส ปวตฺติยา วิสโยฯ

เทวี มหเนฺตน ปริหาเรน คพฺภํ ธาเรนฺตี ทสมาเส ปริปุเณฺณ นครํ ทฏฺฐุกามา หุตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา เทวนครํ วิย นครํ อลงฺการาเปตฺวา เทวึ รถวรํ อาโรเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กาเรสิฯ ตสฺสา เวสฺสวีถิยา มชฺฌปฺปตฺตกาเล กมฺมชวาตา จลึสุฯ อมจฺจา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ โส เวสฺสวีถิยํเยวสฺสา สูติฆรํ กาเรตฺวา อารกฺขํ คณฺหาเปสิฯ สา ตตฺถ ปุตฺตํ วิชายิฯ เตนาห –

๗๖. ''ทสมาเส ธารยิตฺวาน, กโรเนฺต ปุรํ ปทกฺขิณํ;
เวสฺสานํ วีถิยา มเชฺฌ, ชเนสิ ผุสฺสตี มมํฯ

๗๗. ''น มยฺหํ มตฺติกํ นามํ, นาปิ เปตฺติกสมฺภวํฯ

ชาเตตฺถ เวสฺสวีถิยํ, ตสฺมา เวสฺสนฺตโร อหู''ติฯ

ตตฺถ **กโรเนฺต ปุรํ ปทกฺขิณ**นฺติ เทวึ คเหตฺวา สญฺชยมหาราเช นครํ ปทกฺขิณํ กุรุมาเนฯ **เวสฺสาน**นฺติ วาณิชานํฯ

น มตฺติกํ นามมนฺติ น มาตุอาคตํ มาตามหาทีนํ นามํฯ **เปตฺติกสมฺภว**นฺติ ปิตุ อิทนฺติ เปตฺติกํ , สมฺภวติ เอตสฺมาติ สมฺภโว, ตํ เปตฺติกํ สมฺภโว เอตสฺสาติ เปตฺติกสมฺภวํ, นามํฯ มาตาปิตุสมฺพนฺธวเสน น กตนฺติ ทเสฺสติฯ **ชาเตตฺถา**ติ ชาโต เอตฺถฯ ''ชาโตมฺหี''ติปิ ปาโฐฯ **ตสฺมา เวสฺสนฺตโร อหู**ติ ยสฺมา ตทา เวสฺสวีถิยํ ชาโต, ตสฺมา เวสฺสนฺตโร นาม อโหสิ, เวสฺสนฺตโรติ นามํ อกํสูติ อโตฺถฯ

มหาสโตฺต มาตุ กุจฺฉิโต นิกฺขมโนฺต วิสโท หุตฺวา อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวาว นิกฺขมิฯ นิกฺขนฺตมเตฺต เอว มาตุ หตฺถํ ปสาเรตฺวา ''อมฺม, ทานํ ทสฺสามิ, อตฺถิ กิญฺจี''ติ อาหฯ อถสฺส มาตา ''ตาต, ยถาชฺฌาสยํ ทานํ เทหี''ติ หตฺถสมีเป สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปสิฯ โพธิสโตฺต หิ **อุมฺมงฺคชา**

ตเก (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อิมสฺมึ **ชาตเก** ปจฺฉิมตฺตภาเวติ ตีสุ ฐาเนสุ ชาตมโตฺตว กเถสิฯ ราชา มหาสตฺตสฺส อติทีฆาทิโทสวิวชฺชิตา มธุรขีรา จตฺสฏฺฐิธาติโย อุปฏฺฐาเปสิฯ เตน สทฺธึ ชาตานํ สฏฺฐิยา ทารกสหสฺสานมฺปิ ธาติโย ทาเปสิฯ โส สฏฺฐิทารกสหเสฺสหิ สทฺธึ มหเนฺตน ปริวาเรน วฑฺฒติฯ ตสฺส ราชา สตสหสฺสคฺฆนกํ กุมารปิฬนฺธนํ การาเปตฺวา อทาสิฯ โส จตุปญฺจวสฺสิกกาเล ตํ โอมุญฺจิตฺวา ธาตีนํ ทตฺวา ปุน ตาหิ ทียมานํ น คณฺหาติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ''มม ปุเตฺตน ทินฺนํ สุทินฺน''นฺติ วตฺวา อปรมฺปิ กาเรสิฯ ตมฺปิ เทติฯ ทารกกาเลเยว ธาตีนํ นววาเร ปิฬนฺธนํ อทาสิฯ

อฏฺฐวสฺสิกกาเล ปน สยนปีเฐ นิสิโนฺน จิเนฺตสิ – ''อหํ พาหิรกทานํ เทมิ, น ตํ มํ ปริโตเสติ, อชฺฌตฺติกทานํ ทาตุกาโมมฺหิฯ สเจ หิ มํ โกจิ หทยํ ยาเจยฺย, หทยํ นีหริตฺวา ทเทยฺยํฯ สเจ อกฺขีนิ ยาเจยฺย, อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา ทเทยฺยํฯ สเจ สกลสรีเร มํสํ รุธิรมฺปิ วา ยาเจยฺย, สกลสรีรโต มํสํ ฉินฺทิตฺวา รุธิรมฺปิ อสินา วิชฺฌิตฺวา ทเทยฺยํฯ อถาปิ โกจิ 'ทาโส เม โหหี'ติ วเทยฺย, อตฺตานํ ตสฺส สาเวตฺวา ทเทยฺย''นฺติฯ ตเสฺสวํ สภาวํ สรสํ จิเนฺตนฺตสฺส จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา อยํ มหาปถวี อุทกปริยนฺตํ กตฺวา กมฺปิฯ สิเนรุปพฺพตราชา โอนมิตฺวา เชตุตฺตรนคราภิมุโข อฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๗๘. ''ยทาหํ ทารโก โหมิ, ชาติยา อฏฺฐวสฺสิโก;
ตทา นิสชฺช ปาสาเท, ทานํ ทาตุํ วิจินฺตยึฯ

๗๙. ''หทยํ ทเทยฺยํ จกฺขุํ, มํสมฺปิ รุธิรมฺปิ จ;
ทเทยฺยํ กายํ สาเวตฺวา, ยทิ โกจิ ยาจเย มมํฯ

๘๐. ''สภาวํ จินฺตยนฺตสฺส, อกมฺปิตมสณฺฐิตํ;
อกมฺปิ ตตฺถ ปถวี, สิเนรุวนวฏํสกา''ติฯ

ตตฺถ **สาเวตฺวา**ติ ''อชฺช ปฏฺฐาย อหํ อิมสฺส ทาโส''ติ ทาสภาวํ สาเวตฺวาฯ **ยทิ โกจิ ยาจเย มมน**ฺติ โกจิ มํ ยทิ ยาเจยฺยฯ **สภาวํ จินฺตยนฺตสฺสา**ติ อวิปรีตํ อตฺตโน ยถาภูตํ สภาวํ อติตฺติมํ ยถาชฺฌาสยํ จิเนฺตนฺตสฺส มม, มยิ จิเนฺตเนฺตติ อโตฺถฯ **อกมฺปิตน**ฺติ กมฺปิตรหิตํฯ **อสณฺฐิตน**ฺติ สโงฺกจรหิตํฯ เยน หิ โลภาทินา อโพธิสตฺตานํ จกฺขาทิทาเน จิตฺตุตฺราสสงฺขาตํ กมฺปิตํ สโงฺกจสงฺขาตํ สณฺฐิตญฺจ สิยา, เตน วินาติ อโตฺถฯ **อกมฺปี**ติ อจลิฯ **สิเนรุวนวฏํสกา**ติ สิเนรุมฺหิ อุฏฺฐิตนนฺทนวนผารุสกวนมิสฺสกวนจิตฺตลตาวนาทิกปฺปกตรุวนํ สิเนรุวนํฯ อถ วา สิเนรุ จ ชมฺพุทีปาทีสุ รมณียวนญฺจ สิเนรุวนํ , ตํ วนํ วฏํสกํ เอติสฺสาติ สิเนรุวนวฏํสกาฯ

เอวญฺจ ปถวิกมฺปเน วตฺตมาเน มธุรคมฺภีรเทโว คชฺชโนฺต ขณิกวสฺสํ วสฺสิ, วิชฺชุลตา นิจฺฉรึสุ, มหาสมุโทฺท อุพฺภิชฺชิ, สโกฺก เทวราชา อโปฺผเฏสิ, มหาพฺรหฺมา สาธุการมทาสิ, ยาว พฺรหฺมโลกา เอกโกลาหลํ อโหสิฯ มหาสโตฺต โสฬสวสฺสกาเลเยว สพฺพสิปฺปานํ นิปฺผตฺตึ ปาปุณิฯ ตสฺส ปิตา รชฺชํ ทาตุกาโม มาตรา สทฺธึ มเนฺตตฺวา มทฺทราชกุลโต มาตุลธีตรํ มทฺทึ นาม ราชกญฺญํ อาเนตฺวา โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ เชฏฺฐกํ อคฺคมเหสึ กตฺวา มหาสตฺตํ รเชฺช อภิสิญฺจิฯ มหาสโตฺต รเชฺช ปติฏฺฐิตกาลโต ปฏฺฐาย เทวสิกํ ฉสตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตโนฺต อนฺวทฺธมาสํ ทานํ โอโลเกตุํ อุปสงฺกมติฯ อปรภาเค มทฺทิเทวี ปุตฺตํ วิชายิฯ ตํ กญฺจนชาเลน สมฺปฏิจฺฉึสุ, เตนสฺส ''ชาลิกุมาโร''เตฺวว นามํ กรึสุฯ ตสฺส ปทสา คม

นกาเล สา ธีตรํ วิชายิฯ ตํ กณฺหาชิเนน สมฺปฏิจฺฉึสุ, เตนสฺสา ‘‘กณฺหาชินา’’เตฺวว นามํ กรึสุฯ เตน วุตฺตํ –

๘๑. ‘‘อนฺวทฺธมาเส ปนฺนรเส, ปุณฺณมาเส อุโปสเถ;
ปจฺจยํ นาคมารุยฺห, ทานํ ทาตุํ อุปาคมิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนฺวทฺธมาเส**ติ อนุอทฺธมาเส, อทฺธมาเส อทฺธมาเสติ อโตฺถฯ **ปุณฺณมาเส**ติ ปุณฺณมาสิยํ, มาสปริปูริยา จนฺทปริปูริยา จ สมนฺนาคเต ปนฺนรเส ทานํ ทาตุํ อุปาคมินฺติ สมฺพนฺโธฯ ตตฺรายํ โยชนา – **ปจฺจยํ นาคมารุยฺห** อทฺธมาเส อทฺธมาเส **ทานํ ทาตุํ** ทานสาลํ **อุปาคมิํ,** เอวํ อุปคจฺฉโนฺต จ ยทา เอกสฺมิํ ปนฺนรเส ปุณฺณมาสิอุโปสเถ ทานํ ทาตุํ อุปาคมิํ, ตทา **กลิงฺครฎฺฐวิสยา พฺราหฺมณา อุปคญฺฉุ มนฺ**ติ ตตฺถ **ปจฺจยํ นาค**นฺติ ปจฺจยนามกํ มงฺคลหตฺถิํฯ โพธิสตฺตสฺส หิ ชาตทิวเส เอกา อากาสจาริน กเรณุกา อภิมงฺคลสมฺมตํ สพฺพเสตหตฺถิโปตกํ อาเนตฺวา มงฺคลหตฺถิฎฺฐาเน ฐเปตฺวา ปกฺกามิฯ ตสฺส มหาสตฺตํ ปจฺจยํ กตฺวา ลทฺธตฺตา ‘‘ปจฺจโย’’เตฺวว นามํ กรึสุฯ ตํ ปจฺจยนามกํ โอปวยฺหํ หตฺถินาคํ อารุยฺห ทานํ ทาตุํ อุปาคมินฺติฯ เตน วุตฺตํ –

๘๒. ‘‘กลิงฺครฎฺฐวิสยา, พฺราหฺมณา อุปคญฺฉุ มํ;
อยาจุํ มํ หตฺถินาคํ, ธญฺญํ มงฺคลสมฺมตํฯ

๘๓. ‘‘อวุฎฺฐิโก ชนปโท, ทุพฺภิกฺโข ฉาตโก มหา;
ททาหิ ปวรํ นาคํ, สพฺพเสตํ คชุตฺตม’’นฺติฯ

ตตฺถ **‘‘กลิงฺครฎฺฐวิสยา’’**ติอาทิคาถา เหฎฺฐา **กุรุราชจริเตปิ** (จริยา. ๑.๒๑-๒๒) อาคตา เอว, ตสฺมา ตาสํ อโตฺถ กถามโคฺค จ ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ อิธ ปน มงฺคลหตฺถิโน เสตตฺตา **‘‘สพฺพเสตํ คชุตฺตม’’**นฺติ วุตฺตํฯ โพธิสโตฺต หตฺถิกฺขนฺธวรคโต –

๘๔. ‘‘ททามิ น วิกมฺปามิ, ยํ มํ ยาจนฺติ พฺราหฺมณา;
สนฺตํ นปฺปฏิคูหามิ, ทาเน เม รมเต มโน’’ติฯ –

อตฺตโน ทานาภิรติํ ปเวเทโนฺต –

๘๕. ‘‘น เม ยาจกมนุปฺปเตฺต, ปฏิเกฺขโป อนุจฺฉโว;
มา เม ภิชฺชิ สมาทานํ, ทสฺสามิ วิปุลํ คช’’นฺติฯ (จริยา. ๑.๒๓) –

ปฏิชานิตฺวา หตฺถิกฺขนฺธโต โอรุยฺห อนลงฺกตฎฺฐานํ โอโลกนตฺถํ อนุปริยายิตฺวา อนลงฺกตฎฺฐานํ อทิสฺวา กุสุมมิสฺสคโนฺธทกภริตํ สุวณฺณภิงฺคารํ คเหตฺวา ‘‘โภโนฺต อิโต เอถา’’ติ อลงฺกตรชตทามสทิสํ หตฺถิโสณฺฑํ เตสํ หเตฺถ ฐเปตฺวา อุทกํ ปาเตตฺวา อลงฺกตวารณํ อทาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๘๖. ‘‘นาคํ คเหตฺวา โสณฺฑาย, ภิงฺคาเร รตนามเย;
ชลํ หเตฺถ อากิริตฺวา, พฺราหฺมณานํ อทํ คช’’นฺติฯ (จริยา. ๑.๒๔);

ตตฺถ **สนฺต**นฺติ วิชฺชมานํ เทยฺยธมฺมํฯ **นปฺปฏิคูหามี**ติ น ปฏิจฺฉาเทมิฯ โย หิ อตฺตโน สนฺตกํ ‘‘มยฺหเมว โหตู’’ติ จิเนฺตติ, ยาจิโต วา ปฏิกฺขิปติ, โส ยาจกานํ อภิมุเข ฐิตมฺปิ อตฺถโต ปฏิจฺฉาเทติ นามฯ มหาสโตฺต ปน อตฺตโน สีสํ อาทิํ กตฺวา อชฺฌตฺติกทานํ ทาตุกาโมว, กถํ

พาหิรํ ปฏิกฺขิปติ, ตสฺมา อาห ‘‘สนฺตํ นปฺปฏิคูหามี’’ติฯ เตเนวาห ‘‘ทาเน เม รมเต มโน’’ติฯ เสสํ เหฏฺฐา วุตฺตตฺถเมวฯ

ตสฺส ปน หตฺถิโน จตูสุ ปาเทสุ อลงฺการา จตฺตาริ สตสหสฺสานิ อคฺฆนฺติ, อุโภสุ ปเสฺสสุ อลงฺการา เทฺว สตสหสฺสานิ, เหฏฺฐา อุทเร กมฺพลํ สตสหสฺสํ, ปิฏฺฐิยํ มุตฺตาชาลํ มณิชาลํ กญฺจนชาลนฺติ ตีณิ ชาลานิ ตีณิ สตสหสฺสานิ, อุโภ กณฺณาลงฺการา เทฺว สตสหสฺสานิ, ปิฏฺฐิยํ อตฺถตกมฺพลํ สตสหสฺสํ, กุมฺภาลงฺกาโร สตสหสฺสํ, ตโย วฏํสกา ตีณิ สตสหสฺสานิ, กณฺณจูฬาลงฺกาโร สตสหสฺสํ, ทฺวินฺนํ ทนฺตานํ อลงฺการา เทฺว สตสหสฺสานิ, โสณฺฑาย โสวตฺถิกาลงฺกาโร สตสหสฺสํ, นงฺคุฏฺฐาลงฺกาโร สตสหสฺสํ, อาโรหณนิเสฺสณิ สตสหสฺสํ, ภุญฺชนกฎาหํ สตสหสฺสํ, ฐเปตฺวา อนคฺฆภณฺฑํ อิทํ ตาว เอตฺตกํ จตุวีสติ สตสหสฺสานิ อคฺฆติฯ ฉตฺตปิณฺฑิยํ ปน มณิ, จูฬามณิ, มุตฺตาหาเร มณิ, องฺกุเส มณิ, หตฺถิกณฺฐเวฐนมุตฺตาหาเร มณิ, หตฺถิกุเมฺภ มณีติ อิมานิ ฉ อนคฺฆานิ, หตฺถีปิ อนโคฺฆ เอวาติ หตฺถินา สทฺธิํ สตฺต อนคฺฆานิ, ตานิ สพฺพานิ พฺราหฺมณานํ อทาสิฯ ตถา หตฺถิโน ปริจารกานิ ปญฺจ กุลสตานิ หตฺถิเมณฺฑหตฺถิโคปเกหิ สทฺธิํ อทาสิฯ สห ทาเนน ปนสฺส เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ภูมิกมฺปาทโย อเหสุํฯ เตน วุตฺตํ –

๘๗. ‘‘ปุนาปรํ ททนฺตสฺส, สพฺพเสตํ คชุตฺตมํ;
ตทาปิ ปถวี กมฺปิ, สิเนรุวนวฏํสกา’’ติฯ

ชาตเกปิ (ชา. ๒.๒๒.๑๖๗๓) วุตฺตํ –

‘‘ตทาสิ ยํ ภิํสนกํ, ตทาสิ โลมหํสนํ;
หตฺถินาเค ปทินฺนมฺหิ, เมทนี สมฺปกมฺปถา’’ติฯ

๘๘. **ตสฺส นาคสฺส ทาเนนา**ติ ฉหิ อนเคฺฆหิ สทฺธิํ จตุวีสติสตสหสฺสคฺฆนิกอลงฺการภณฺฑสหิตสฺส ตสฺส มงฺคลหตฺถิสฺส ปริจฺจาเคนฯ **สิวโย**ติ สิวิราชกุมารา เจว สิวิรฏฺฐวาสิโน จฯ ‘‘สิวโย’’ติ จ เทสนาสีสเมตํฯ ตตฺถ หิ อมจฺจา ปาริสชฺชา พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา นาครา สกลรฏฺฐวาสิโน จ สญฺชยมหาราชํ ผุสฺสติเทวิํ มทฺทิเทวิญฺจ ฐเปตฺวา สเพฺพ เอวฯ **กุทฺธา**ติ เทวตาวตฺตเนน โพธิสตฺตสฺส กุทฺธาฯ **สมาคตา**ติ สนฺนิปติตาฯ เต กิร พฺราหฺมณา หตฺถิํ ลภิตฺวา ตํ อภิรุหิตฺวา มหาทฺวาเรน ปวิสิตฺวา นครมเชฺฌน ปายิํสุฯ มหาชเนน จ ‘‘อโมฺภ พฺราหฺมณา, อมฺหากํ หตฺถิ กุโต อภิรุโฬฺห’’ติ วุเตฺต ‘‘เวสฺสนฺตรมหาราเชน โน หตฺถี ทิโนฺน, เก ตุเมฺห’’ติ หตฺถวิการาทีหิ ฆเฏฺฏนฺตา อคมํสุฯ อถ อมเจฺจ อาทิํ กตฺวา มหาชนา ราชทฺวาเร สนฺนิปติตฺวา ‘‘รญฺญา นาม พฺราหฺมณานํ ธนํ วา ธญฺญํ วา เขตฺตํ วา วตฺถุ วา ทาสิทาสปริจาริกา วา ทาตพฺพา สิยา, กถญฺหิ นามายํ เวสฺสนฺตรมหาราชา ราชารหํ มงฺคลหตฺถิํ ทสฺสติ, น อิทานิ เอวํ รชฺชํ วินาเสตุํ ทสฺสามา’’ติ อุชฺฌายิตฺวา สญฺชยมหาราชสฺส ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา เตน อนุนียมานา อนนุยนฺตา อคมํสุฯ เกวลํ ปน –

‘‘มา นํ ทเณฺฑน สเตฺถน, น หิ โส พนฺธนารโห;
ปพฺพาเชหิ จ นํ รฏฺฐา, วเงฺก วสตุ ปพฺพเต’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๑๖๘๗) –

วทิํสุฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘ปพฺพาเชสุํ สกา รฏฺฐา, วงฺกํ คจฺฉตุ ปพฺพต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปพฺพาเชสุ**นฺติ รชฺชโต พหิ วาสตฺถาย อุสฺสุกฺกมกํสุ; –

ราชาปิ ‘‘มหา โข อยํ ปฏิปโกฺข, หนฺท มม ปุโตฺต กติปาหํ รชฺชโต พหิ วสตู’’ติ จินฺเตตฺวา –

‘‘เอโส เจ สิวีนํ ฉโนฺท, ฉนฺทํ นปฺปนุทามเส;
อิมํ โส วสตุ รตฺติํ, กาเม จ ปริภุญฺชตุฯ

‘‘ตโต รตฺยา วิวสาเน, สูริยุคฺคมนํ ปติ;
สมคฺคา สิวโย หุตฺวา, รฎฺฐา ปพฺพาชยนฺตุ น’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๒.๑๖๘๘-๑๖๘๙) –

วตฺวา ปุตฺตสฺส สนฺติเก กตฺตารํ เปเสสิ ‘‘อิมํ ปวตฺติํ มม ปุตฺตสฺส อาโรเจหี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ

มหาสโตฺตปิ ตํ สุตฺวา –

‘‘กิสฺมิํ เม สิวโย กุทฺธา, นาหํ ปสฺสามิ ทุกฺกฏํ;
ตํ เม กเตฺต วิยาจิกฺข, กสฺมา ปพฺพาชยนฺติ ม’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๒.๑๗๐๑) –

การณํ ปุจฺฉิฯ เตน ‘‘ตุมฺหากํ หตฺถิทาเนนา’’ติ วุเตฺต โสมนสฺสปฺปโตฺต หุตฺวา –

‘‘หทยํ จกฺขุมฺปหํ ทชฺชํ, กิํ เม พาหิรกํ ธนํ;
หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา, มุตฺตา เวฬุริยา มณิฯ

‘‘ทกฺขิณํ วาปหํ พาหุํ, ทิสฺวา ยาจกมาคเต;
ทเทยฺยํ น วิกเมฺปยฺยํ, ทาเน เม รมเต มโนฯ

‘‘กามํ มํ สิวโย สเพฺพ, ปพฺพาเชนฺตุ หนนฺตุ วา;
เนว ทานา วิรมิสฺสํ, กามํ ฉินฺทนฺตุ สตฺตธา’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๑๗๐๓-๑๗๐๕) –

วตฺวา ‘‘นาครา เม เอกทิวสํ ทานํ ทาตุํ โอกาสํ เทนฺตุ, เสฺว ทานํ ทตฺวา ตติยทิวเส คมิสฺสามี’’ติ วตฺวา กตฺตารํ เตสํ สนฺติเก เปเสตฺวา ‘‘อหํ เสฺว สตฺตสตกํ นาม มหาทานํ ทสฺสามิ , สตฺตหตฺถิสตานิ สตฺตอสฺสสตานิ สตฺตรถสตานิ สตฺตอิตฺถิสตานิ สตฺตทาสสตานิ สตฺตทาสิสตานิ สตฺตเธนุสตานิ ปฏิยาเทหิ, นานปฺปการญฺจ อนฺนปานาทิํ สพฺพํ ทาตพฺพยุตฺตกํ อุปฎฺฐเปหี’’ติ สพฺพกมฺมิกํ อมจฺจํ อาณาเปตฺวา เอกโกว มทฺทิเทวิยา วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘ภเทฺท มทฺทิ, อนุคามิกนิธิํ นิทหมานา, สีลวเนฺตสุ ทเทยฺยาสี’’ติ ตมฺปิ ทาเน นิโยเชตฺวา ตสฺสา อตฺตโน คมนการณํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อหํ วนํ วสนตฺถาย คมิสฺสามิ, ตฺวํ อิเธว อนุกฺกณฺฐิตา วสาหี’’ติ อาหฯ สา ‘‘นาหํ, มหาราช, ตุเมฺหหิ วินา เอกทิวสมฺปิ วสิสฺสามี’’ติ อาหฯ

ทุติยทิวเส สตฺตสตกํ มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ ตสฺส สตฺตสตกํ ทานํ เทนฺตเสฺสว สายํ อโหสิฯ อลงฺกตรเถน มาตาปิตูนํ วสนฎฺฐานํ คนฺตฺวา ‘‘อหํ เสฺว คมิสฺสามี’’ติ เต อาปุจฺฉิตฺวา อกามกานํ เตสํ อสฺสุมุขานํ โรทนฺตานํเยว วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา ตํ ทิวสํ อตฺตโน นิเวสเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ‘‘คมิสฺสามี’’ติ ปาสาทโต โอตริฯ มทฺทิเทวี สสฺสุสสุเรหิ นานานเยหิ ยาจิตฺวา นิวตฺติยมานาปิ เตสํ วจนํ อนาทิยิตฺวา เต วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เสสิตฺถิโย อปโลเกตฺวา เทฺว ปุเตฺต อาทาย เวสฺสนฺตรสฺส ปฐมตรํ คนฺตฺวา รเถ อฎฺฐาสิฯ

มหาปุริโส รถํ อภิรุหิตฺวา รเถ ฐิโต มหาชนํ อาปุจฺฉิตฺวา ‘‘อปฺปมตฺตา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรถา’’ติ โอวาทมสฺส ทตฺวา นครโต นิกฺขมิฯ โพธิสตฺตสฺส มาตา ‘‘ปุตฺโต เม ทานวิตฺตโก ทานํ เทตู’’ติ อาภรเณหิ สทฺธึ สตฺตรตนปูรานิ สกฏานิ อุโภสุ ปเสฺสสุ เปเสสิฯ โสปิ อตฺตโน กายารุฬฺหเมว อาภรณภณฺฑํ สมฺปตฺตยาจกานํ อฏฺฐารส วาเร ทตฺวา เสสํ สพฺพมทาสิฯ นครา นิกฺขมิตฺวาว นิวตฺติตฺวา โอโลเกตุกาโม อโหสิฯ อถสฺส ปุญฺญานุภาเวน รถปฺปมาเณ ฐาเน มหาปถวี ภิชฺชิตฺวา ปริวตฺติตฺวา รถํ นคราภิมุขํ อกาสิฯ โส มาตาปิตูนํ วสนฏฺฐานํ โอโลเกสิฯ เตน การุญฺญเณน ปถวิกมฺโปป อโหสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘เตสํ นิจฺฉุภมานาน’’**นฺติอาทิฯ

๘๙-๙๐. ตตฺถ **นิจฺฉุภมานาน**นฺติ เตสุ สิวีสุ นิกฺกฑฺฒเนฺตสุ, ปพฺพาเชเนฺตสูติ อโตฺถฯ เตสํ วา นิกฺขมนฺตานํฯ **มหาทานํ ปวเตฺตตุ**นฺติ สตฺตสตกมหาทานํ ทาตุํฯ **อายาจิสฺส**นฺติ ยาจึฯ **สาวยิตฺวา**ติ โฆสาเปตฺวาฯ **กณฺณเภริ**นฺติ ยุคลมหาเภรึฯ **ททามห**นฺติ ททามิ อหํฯ

๙๑. **อเถตฺถา**ติ อเถวํ ทาเน ทียมาเน เอตสฺมึ ทานเคฺฯ **ตุมูโล**ติ เอกโกลาหลีภูโตฯ **เภรโว**ติ ภยาวโหฯ มหาสตฺตญฺหิ ฐเปตฺวา อเญฺญสํ โส ภยํ ชเนติ, ตสฺส ภยชนนาการํ ทเสฺสตุํฯ **‘‘ทาเนนิม’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ อิมํ เวสฺสนฺตรมหาราชานํ ทาเนน เหตุนา สิวโย รฏฺฐโต นีหรนฺติ ปพฺพาเชนฺติ, ตถาปิ ปุน จ เอวรูปํ ทานํ เทติ อยนฺติฯ

๙๒-๙๔. อิทานิ ตํ ทานํ ทเสฺสตุํ **‘‘หตฺถิ’’**นฺติ คาถมาหฯ ตตฺถ **ควนฺ**ติ เธนุํฯ **จตุวาหึ รถํ ทตฺวา**ติ วหนฺตีติ วาหิโน, อสฺสา, จตฺโร อาชญฺญสินฺธเว รถญฺจ พฺราหฺมณานํ ทตฺวาติ อโตฺถฯ มหาสโตฺต หิ ตถา นครโต นิกฺขมโนฺต สหชาเต สฏฺฐิสหเสฺส อมเจฺจ เสสชนญฺจ อสฺสุปุณฺณมุขํ อนุพทฺธนฺตํ นิวเตฺตตฺวา รถํ ปาเชโนฺต มทฺทึ อาห – ‘‘สเจ, ภเทฺท, ปจฺฉโต ยาจกา อาคจฺฉนฺติ, อุปธาเรยฺยาสี’’ติฯ สา โอโลเกนฺตี นิสีทิฯ อถสฺส สตฺตสตกมหาทานํ คมนกาเล กตทานญฺจ สมฺปาปุณิตุํ อสโกฺกนฺตา จตฺตาโร พฺราหฺมณา อาคนฺตฺวา ‘‘เวสฺสนฺตโร กุหิ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ทานํ ทตฺวา รเถน คโต’’ติ วุเตฺต ‘‘อเสฺส ยาจิสฺสามา’’ติ อนุพนฺธึสุฯ มทฺที เต อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘ยาจกา, เทวา’’ติ อาโรเจสิฯ มหาสโตฺต รถํ ฐเปสิฯ เต อาคนฺตฺวา อเสฺส ยาจึสุฯ มหาสโตฺต อเสฺส อทาสิฯ เต เต คเหตฺวา คตาฯ อเสฺสสุ ปน ทิเนฺนสุ รถธุรํ อากาเสเยว อฏฺฐาสิฯ อถ จตฺตาโร เทวปุตฺตา โรหิตมิควเณฺณนาคนฺตฺวา รถธุรํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อคมํสุฯ มหาสโตฺต เตสํ เทวปุตฺตภาวํ ญตฺวา –

> ‘‘อิงฺฆ มทฺทิ นิสาเมหิ, จิตฺตรูปํว ทิสฺสติ;
> มิคโรหิจฺจวเณฺณน, ทกฺขิณสฺสา วหนฺติ ม’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๒.๑๘๖๔) –

มทฺทิยา อาหฯ

ตตฺถ **จิตฺตรูปํวา**ติ อจฺฉริยรูปํ วิยฯ **ทกฺขิณสฺสา**ติ สุสิกฺขิตอสฺสา วิย **มํ วหนฺติ**ฯ

อถ นํ เอวํ คจฺฉนฺตํ อปโร พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา รถํ ยาจิฯ มหาสโตฺต ปุตฺตทารํ โอตาเรตฺวา รถํ อทาสิฯ รเถ ปน ทิเนฺน เทวปุตฺตา อนฺตรธายึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย ปน สเพฺพปิ ปตฺติกาว อเหสุํฯ อถ มหาสโตฺต ‘‘มทฺทิ, ตฺวํ กณฺหาชินํ คณฺหาหิ, อหํ ชาลิกุมารํ คณฺหามี’’ติ อุโภปิ เทฺว ทารเก อเงฺกนาทาย อญฺญมญฺญํ ปิยสลฺลาปา ปฏิปถํ อาคจฺฉเนฺต มนุเสฺส วงฺกปพฺพตสฺส มคฺคํ ปุจฺฉนฺตา สยเมว โอนเตสุ ผลรุเกฺขสุ ผลานิ ทารกานํ ททนฺตา อตฺถกามาหิ เทวตาหิ มคฺคสฺส สงฺขิปิตตฺตา ตทเหว เจตรฏฺฐํ สมฺปาปุณิํสุฯ เตน วุตฺตํ **‘‘จตุวาหึ รถํ ทตฺวา’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **ฐตฺวา จาตุมฺมหาปเถ**ติ อตฺตโน คมนมคฺคน ปสฺสโต อาคเตน เตน พฺราหฺมเณน อาคตมคฺคน จ วินิวิชฺฌิตฺวา คตฎฺฐานตฺตา จตุกฺกสงฺขาเต จตุมหาปเถ ฐตฺวา ตสฺส พฺราหฺมณสฺส รถํ ทตฺวาฯ **เอกากิโย**ติ อมจฺจเสวกาทิสหายาภาเวน เอกโกฯ เตเนวาห **"อทุติโย"**ติฯ **มทฺทิเทวิํ อิทมพฺรวี**ติ มทฺทิเทวิํ อิทํ อภาสิฯ

๙๖-๙๙. **ปทุมํ ปุณฺฑรีกํวา**ติ ปทุมํ วิย, ปุณฺฑรีกํ วิย จฯ **กณฺหาชินคฺคหี**ติ กณฺหาชินํ อคฺคเหสิฯ **อภิชาตา**ติ ชาติสมฺปนฺนาฯ **วิสมํ สมน**ฺติ วิสมํ สมญฺจ ภูมิปฺปเทสํฯ **เอนฺตี**ติ อาคจฺฉนฺติฯ **อนุมคฺค ปฏิปฺปเถ**ติ อนุมคฺค วา ปฏิปเถ วาติ **วา**-สทฺทสฺส โลโป ทฎฺฐโพฺพฯ **กรุณ**นฺติ ภาวนปุํสกนิเทฺทโส, กรุณายิตตฺตนฺติ อโตฺถฯ **ทุกฺขํ เต ปฏิเวเทนฺตี**ติ อิเม เอวํ สุขุมาลา ปทสา คจฺฉนฺติ, ทูเรว อิโต วงฺกปพฺพโตติ เต ตทา อเมฺหสุ การุญฺญวเสน อตฺตนา ทุกฺขํ ปฏิลภนฺติ, ตถา อตฺตโน อุปฺปนฺนทุกฺขํ ปฏิเวเทนฺติ วาติ อโตฺถฯ

๑๐๐-๑. **ปวเน**ติ มหาวเนฯ **ผลิเน**ติ ผลวเนฺตฯ **อุพฺพิทฺธา**ติ อุทฺธํ อุคฺคตา อุจฺจาฯ **อุปคจฺฉนฺติ ทารเก**ติ ยถา ผลานิ ทารกานํ หตฺถูปคยฺหกานิ โหนฺติ, เอวํ รุกฺขา สยเมว สาขาหิ โอนมิตฺวา ทารเก อุเปนฺติฯ

๑๐๒. **อจฺฉริย**นฺติ อจฺฉราโยคฺคํ, อจฺฉรํ ปหริตุํ ยุตฺตํฯ อภูตปุพฺพํ ภูตนฺติ **อพฺภุตํ**ฯ โลมานํ หํสนสมตฺถตาย **โลมหํสนํฯ สาหุการ**นฺติ สาธุการํ, อยเมว วา ปาโฐฯ อิตฺถิรตนภาเวน สเพฺพหิ อเงฺคหิ อวยเวหิ โสภตีติ **สพฺพงฺคโสภนา**ฯ

๑๐๓-๔. **อเจฺฉรํ วตา**ติ อจฺฉริยํ วตฯ **เวสฺสนฺตรสฺส เตเชนา**ติ เวสฺสนฺตรสฺส ปุญฺญานุภาเวนฯ **สงฺขิปิํสุ ปถํ ยกฺขา**ติ เทวตา มหาสตฺตสฺส ปุญฺญเตเชน โจทิตา ตํ มคฺคํ ปริกฺขยํ ปาเปสุํ, อปฺปกํ อกํสุ, ตํ ปน ทารเกสุ กรุณาย กตํ วิย กตฺวา วุตฺตํ **"อนุกมฺปาย ทารเก"**ติฯ เชตุตฺตรนครโต หิ สุวณฺณคิริตาโล นาม ปพฺพโต ปญฺจ โยชนานิ, ตโต โกนฺติมารา นาม นที ปญฺจ โยชนานิ, ตโต มารญฺชนาคิริ นาม ปพฺพโต ปญฺจ โยชนานิ, ตโต ทณฺฑพฺราหฺมณคาโม นาม ปญฺจ โยชนานิ, ตโต มาตุลนครํ ทส โยชนานิ, อิติ ตํ รฎฺฐํ เชตุตฺตรนครโต ติํส โยชนานิ โหติฯ เทวตา โพธิสตฺตสฺส ปุญฺญเตเชน โจทิตา มคฺคํ ปริกฺขยํ ปาเปสุํฯ ตํ สพฺพํ เอกาเหเนว อติกฺกมิํสุฯ เตน วุตฺตํ **"นิกฺขนฺตทิวเสเนว, เจตรฎฺฐมุปาคมุ"**นฺติฯ

เอวํ มหาสโตฺต สายนฺหสมยํ เจตรเฎฺฐ มาตุลนครํ ปตฺวา ตสฺส นครสฺส ทฺวารสมีเป สาลายํ นิสีทิฯ อถสฺส มทฺทิเทวี ปาเทสุ รชํ ปุญฺฉิตฺวา ปาเท สมฺพาหิตฺวา "เวสฺสนฺตรสฺส อาคตภาวํ ชานาเปสฺสามี"ติ สาลโต นิกฺขมิตฺวา ตสฺส จกฺขุปเถ สาลทฺวาเร อฎฺฐาสิฯ นครํ ปวิสนฺติโย จ นิกฺขมนฺติโย จ อิตฺถิโย ตํ ทิสฺวา ปริวาเรสุํฯ มหาชโน ตญฺจ เวสฺสนฺตรญฺจ ปุเตฺต จสฺส ตถา อาคเต ทิสฺวา ราชูนํ อาจิกฺขิฯ สฎฺฐิสหสฺสา ราชาโน โรทนฺตา ปริเทวนฺตา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา มคฺคปริสฺสมํ วิโนเทตฺวา ตถา อาคมนการณํ ปุจฺฉิํสุฯ

มหาสโตฺต หตฺถิทานํ อาทิํ กตฺวา สพฺพํ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา เต อตฺตโน รเชฺชน นิมนฺตยิํสุฯ มหาปุริโส "มยา ตุมฺหากํ รชฺชํ ปฏิคฺคหิตเมว โหตุ, ราชา ปน มํ รฎฺฐา ปพฺพาเชติ, ตสฺมา วงฺกปพฺพตเมว คมิสฺสามี"ติ วตฺวา เตหิ นานปฺปการํ ตตฺถ วาสํ ยาจิยมาโนปิ ตํ อนลงฺกริตฺวา เตหิ คหิตารโกฺข ตํ รตฺติํ สาลายเมว วสิตฺวา ปุนทิวเส ปาโตว นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา เตหิ ปริวุโต นิกฺขมิตฺวา ปนฺนรสโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา วนทฺวาเร ฐตฺวา เต นิวเตฺตตฺวา ปุรโต ปนฺนรสโยชนมคฺคํ เตหิ อาจิกฺขิตนิยาเมเนว อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๐๕. “สฎฺฐิราชสหสฺสานิ, ตทา วสนฺติ มาตุเล;
สเพฺพ ปญฺชลิกา หุตฺวา, โรทมานา อุปาคมุํฯ

๑๐๖. “ตตฺถ วเตฺตตฺวา สลฺลาปํ, เจเตหิ เจตปุเตฺตหิ;
เต ตโต นิกฺขมิตฺวาน, วงฺกํ อคมุ ปพฺพต”นฺติฯ

ตตฺถ **ตตฺถ วเตฺตตฺวา สลฺลาป**นฺติ ตตฺถ เตหิ ราชูหิ สมาคเมหิ สทฺธิํ ปฏิสโมฺมทมานา กถํ ปวเตฺตตฺวาฯ **เจตปุเตฺตหี**ติ เจตราชปุเตฺตหิฯ **เต ตโต นิกฺขมิตฺวานา**ติ เต ราชาโน ตโต วนทฺวารฏฺฐาเน นิวเตฺตตฺวาฯ **วงฺกํ อคมุ ปพฺพต**นฺติ อเมฺห จตฺตาโร ชนา วงฺกปพฺพตํ อุทฺทิสฺส อคมมฺหาฯ

อถ มหาสโตฺต เตหิ อาจิกฺขิตมเคฺคน คจฺฉโนฺต คนฺธมาทนปพฺพตํ ปตฺวา ตํ ทิวสํ ตตฺถ วสิตฺวา ตโต อุตฺตรทิสาภิมุโข เวปุลฺลปพฺพตปาเทน คนฺตฺวา เกตุมตีนทีตีเร นิสีทิตฺวา วนจรเกน ทินฺนํ มธุมํสํ ขาทิตฺวา ตสฺส สุวณฺณสูจิํ ทตฺวา นฺหตฺวา ปิวิตฺวา ปฏิปฺปสฺสทฺธทรโถ นทิํ อุตฺตริตฺวา สานุปพฺพตสิขเร ฐิตสฺส นิโคฺรธสฺส มูเล โถกํ นิสีทิตฺวา อุฏฺฐาย คจฺฉโนฺต นาลิกปพฺพตํ ปริหรโนฺต มุจลินฺทสรํ คนฺตฺวา สรตีเรน ปุพฺพุตฺตรกณฺณํ ปตฺวา เอกปทิกมเคฺคเนว วนฆฏํ ปวิสิตฺวา ตํ อติกฺกมฺม คิริวิทุคฺคานํ นทีปภวานํ ปุรโต จตุรสฺสโปกฺขรณิํ ปาปุณิฯ

๑๐๗. ตสฺมิํ ขเณ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต “มหาสโตฺต หิมวนฺตํ ปวิโฏฺฐ, วสนฏฺฐานํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี”ติ จิเนฺตตฺวา วิสฺสกมฺมํ เปเสสิ – “คจฺฉ วงฺกปพฺพตกุจฺฉิมฺหิ รมณีเย ฐาเน อสฺสมปทํ มาเปหี”ติฯ โส ตตฺถ เทฺว ปณฺณสาลาโย เทฺว จงฺกเม เทฺว จ รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ มาเปตฺวา เตสุ เตสุ ฐาเนสุ นานาปุปฺผวิจิเตฺต รุเกฺข ผลิเต รุเกฺข ปุปฺผคเจฺฉ กทลิวนาทีนิ จ ทเสฺสตฺวา สเพฺพ ปพฺพชิตปริกฺขาเร ปฏิยาเทตฺวา “เยเกจิ ปพฺพชิตุกามา, เต คณฺหนฺตู”ติ อกฺขรานิ ลิขิตฺวา อมนุเสฺส จ เภรวสเทฺท มิคปกฺขิโน จ ปฏิกฺกมาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ

มหาสโตฺต เอกปทิกมคฺคํ ทิสฺวา “ปพฺพชิตานํ วสนฏฺฐานํ ภวิสฺสตี”ติ มทฺทิญฺจ ปุเตฺต จ ตเตฺถว ฐเปตฺวา อสฺสมปทํ ปวิสิตฺวา อกฺขรานิ โอโลเกตฺวา “สเกฺกน ทิโนฺนสฺมี”ติ ปณฺณสาลทฺวารํ วิวริตฺวา ปวิโฏฺฐ ขคฺคญฺจ ธนุญฺจ อปเนตฺวา สาฏเก โอมุญฺจิตฺวา อิสิเวสํ คเหตฺวา กตฺตรทณฺฑํ อาทาย นิกฺขมิตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสทิเสน อุปสเมน ทารกานํ สนฺติกํ อคมาสิฯ มทฺทิเทวีปิ มหาสตฺตํ ทิสฺวา ปาเทสุ ปติตฺวา โรทิตฺวา เตเนว สทฺธิํ อสฺสมํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา อิสิเวสํ คณฺหิฯ ปจฺฉา ปุเตฺตปิ ตาปสกุมารเก กริํสุฯ โพธิสโตฺต มทฺทิํ วรํ ยาจิ “มยํ อิโต ปฏฺฐาย ปพฺพชิตา นาม, อิตฺถี จ นาม พฺรหฺมจริยสฺส มลํ, มา ทานิ อกาเล มม สนฺติกํ อาคจฺฉา”ติฯ สา “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มหาสตฺตมฺปิ วรํ ยาจิ “เทว, ตุเมฺห ปุเตฺต คเหตฺวา อิเธว โหถ, อหํ ผลาผลํ อาหริสฺสามี”ติฯ สา ตโต ปฏฺฐาย อรญฺญโต ผลาผลานิ อาหริตฺวา ตโย ชเน ปฏิชคฺคิฯ อิติ จตฺตาโร ขตฺติยา วงฺกปพฺพตกุจฺฉิยํ สตฺตมาสมตฺตํ วสิํสุฯ เตน วุตฺตํ **“อามนฺตยิตฺวา เทวินฺท, วิสฺสกมฺมํ มหิทฺธิก”**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **อามนฺตยิตฺวา**ติ ปโกฺกสาเปตฺวาฯ **มหิทฺธิก**นฺติ มหติยา เทวิทฺธิยา สมนฺนาคตํฯ **อสฺสมํ สุกต**นฺติ อสฺสมปทํ สุกตํ กตฺวาฯ **รมฺมํ** เวสฺสนฺตรสฺส วสนานุจฺฉวิกํ **ปณฺณสาลํฯ สุมาปยา**ติ สุฏฺฐุ มาปยฯ อาณาเปสีติ วจนเสโสฯ **สุมาปยี**ติ สมฺมา มาเปสิฯ

๑๑๑. **อสฺโสณฺญ**ติ ยถา โส อสฺสโม อสฺโสณฺญ โหติ, เอวํ ตสฺส อสุญฺญภาวกรเณน อสฺโสณฺญ โหมิฯ “อสฺเสณฺญ”ติ วา ปาโฐ, มม วสเนเนว อสฺเสณฺญ อสฺสเม ทารเก อนุรกฺขโนฺต วสา

มิ ตตฺถ ติฏฺฐามิฯ โพธิสตฺตสฺส เมตฺตานุภาเวน สมนฺตา ติโยชเน สเพฺพ ติรจฺฉานาปิ เมตฺตํ ปฏิลภึสุฯ

เอวํ เตสุ ตตฺถ วสเนฺตสุ กลิงฺครฏฺฐวาสี **ชูชโก** นาม พฺราหฺมโณ **อมิตฺตตาปนาย** นาม ภริยาย ‘‘นาหํ เต นิจฺจํ ธญฺญโกฏฺฏนอุทกาหรณยาคุภตฺตปจนาทีนิ กาตุํ สโกฺกมิ, ปริจารกํ เม ทาสํ วา ทาสึ วา อาเนหี’’ติ วุเตฺต ‘‘กุโตหํ เต โภติ ทุคฺคโต ทาสํ วา ทาสึ วา ลภิสฺสามี’’ติ วตฺวา ตาย ‘‘เอส เวสฺสนฺตโร ราชา วงฺกปพฺพเต วสติฯ ตสฺส ปุเตฺต มยฺหํ ปริจารเก ยาจิตฺวา อาเนหี’’ติ วุเตฺต กิเลสวเสน ตสฺสา ปฏิพทฺธจิตฺตตาย ตสฺสา วจนํ อติกฺกมิตุํ อสโกฺกเนฺต ปาเถยฺยํ ปฏิยาทาเปตฺวา อนุกฺกเมน เชตุตฺตรนครํ ปตฺวา ‘‘กุหึ เวสฺสนฺตรมหาราชา’’ติ ปุจฺฉิฯ

มหาชโน ‘‘อิเมสํ ยาจกานํ อติทาเนน อมฺหากํ ราชา รฏฺฐา ปพฺพาชิโต, เอวํ อมฺหากํ ราชานํ นาเสตฺวา ปุนปิ อิเธว อาคจฺฉตี’’ติ เลฑฺฑุทณฺฑาทิหโตฺถ อุปโกฺกสเนฺต พฺราหฺมณํ อนุพนฺธิฯ โส เทวตาวิคฺคหิโต หุตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา วงฺกปพฺพตคามิมคฺคํ อภิรุโฬฺห อนุกฺกเมน วนทฺวารํ ปตฺวา มหาวนํ อโชฺฌคาเหตฺวา มคฺคมูโฬฺห หุตฺวา วิจรเนฺต เตหิ ราชูหิ โพธิสตฺตสฺส อารกฺขณตฺถาย ฐปิเตน เจตปุเตฺตน สมาคญฺฉิฯ เตน ‘‘กหํ, โภ พฺราหฺมณ, คจฺฉสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘เวสฺสนฺตรมหาราชสฺส สนฺติก’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อทฺธา อยํ พฺราหฺมโณ ตสฺส ปุเตฺต วา เทวึ วา ยาจิตุํ คจฺฉตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘มา โข, ตฺวํ พฺราหฺมณ, ตตฺถ คญฺฉิ, สเจ คจฺฉสิ, เอเตฺถว เต สีสํ ฉินฺทิตฺวา มยฺหํ สุนขานํ ฆาสํ กริสฺสามี’’ติ เตน สนฺตชฺชิโต มรณภยภีโต ‘‘อหมสฺส ปิตรา เปสิโต ทูโต, ‘ตํ อาเนสฺสามี’ติ อาคโต’’ติ มุสาวาทํ อภาสิฯ ตํ สุตฺวา เจตปุโตฺต ตุฏฺฐหโฎฺฐ พฺราหฺมณสฺส สกฺการสมฺมานํ กตฺวา วงฺกปพฺพตคามิมคฺคํ อาจิกฺขิฯ โส ตโต ปรํ คจฺฉเนฺต อนฺตรามเคฺค อจฺจุเตน นาม ตาปเสน สทฺธึ สมาคนฺตฺวา ตมฺปิ มคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา เตนาปิ มเคฺค อาจิกฺขิเต เตน อาจิกฺขิตสญฺญาย มคฺคํ คจฺฉเนฺต อนุกฺกเมน โพธิสตฺตสฺส อสฺสมปทฏฺฐานสมีปํ คนฺตฺวา มทฺทิเทวิยา ผลาผลตฺถํ คตกาเล โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อุโภ ทารเก ยาจิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๑๒. ‘‘ปวเน วสมานสฺส, อทฺธิโก มํ อุปาคมิ;
อยาจิ ปุตฺตเก มยฺหํ, ชาลึ กณฺหาชินํ จุโภ’’ติฯ

เอวํ พฺราหฺมเณน ทารเกสุ ยาจิเตสุ มหาสโตฺต ‘‘จิรสฺสํ วต เม ยาจโก อธิคโต, อชฺชาหํ อนวเสสโต ทานปารมึ ปูเรสฺสามี’’ติ อธิปฺปาเยน โสมนสฺสชาโต ปสาริตหเตฺถ สหสฺสตฺถวิกํ ฐเปเนฺต วิย พฺราหฺมณสฺส จิตฺตํ ปริโตเสเนฺต สกลญฺจ ตํ ปพฺพตกุจฺฉึ อุนฺนาเทเนฺต ‘‘ททามิ ตว มยฺหํ ปุตฺตเก, อปิ จ มทฺทิเทวี ปน ปาโตว ผลาผลตฺถาย วนํ คนฺตฺวา สายํ อาคมิสฺสติ, ตาย อาคตาย เต ปุตฺตเก ทเสฺสตฺวา ตฺวญฺจ มูลผลาผลํ ขาทิตฺวา เอกรตฺตึ วสิตฺวา วิคตปริสฺสโม ปาโตว คมิสฺสสี’’ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ‘‘กามเญฺจส อุฬารชฺฌาสยตาย ปุตฺตเก ททาติ, มาตา ปน วจฺฉคิทฺธา อาคนฺตฺวา ทานสฺส อนฺตรายมฺปิ กเรยฺย, ยนฺนูนาหํ อิมํ นิปฺปีเฬตฺวา ทารเก คเหตฺวา อเชฺชว คเจฺฉยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ปุตฺตา เจ เต มยฺหํ ทินฺนา, กึ ทานิ มาตรํ ทเสฺสตฺวา เปสิเตหิ, ทารเก คเหตฺวา อเชฺชว คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘สเจ, ตฺวํ พฺราหฺมณ, ราชปุตฺตึ มาตรํ ทฏฺฐุํ น อิจฺฉสิ, อิเม ทารเก คเหตฺวา เชตุตฺตรนครํ คจฺฉ, ตตฺถ สญฺชยมหาราชา ทารเก คเหตฺวา มหนฺตํ เต ธนํ ทสฺสติ, เตน ทาสทาสิโย คณฺหิสฺสสิ, สุขญฺจ ชีวิสฺสสิ, อญฺญถา อิเม สุขุมาลา ราชทารกา, กึ เต เวยฺยาวจฺจํ กริสฺสนฺตี’’ติ อาหฯ

พฺราหฺมโณ ‘‘เอวมฺปิ มยา น สกฺกา กาตุํ, ราชทณฺฑโต ภายามิ, มยฺหเมว คามํ เนสฺสามี’’ติ อาหฯ อิมํ เตสํ กถาสลฺลาปํ สุตฺวา ทารกา ‘‘ปิตา โน โข อเมฺห พฺราหฺมณสฺส ทาตุกาโม’’ติ ปกฺกมิตฺวา โปกฺขรณึ คนฺตฺวา ปทุมินิคเจฺฉ นิลียิํสุฯ พฺราหฺมโณ เต อทิสฺวาว ‘‘ตฺวํ ‘ทารเก ททามี’ติ วตฺวา เต อปกฺกมาเปสิ, เอโส เต สาธุภาโว’’ติ อาหฯ อถ มหาสโตฺต สหสาว อุฎฺฐหิตฺวา ทารเก คเวสโนฺต ปทุมินิคเจฺฉ นิลีเน ทิสฺวา ‘‘เอถ, ตาตา, มา มยฺหํ ทานปารมิยา อนฺตรายํ อกตฺถ, มม ทานชฺฌาสยํ มตฺถกํ ปาเปถ, อยญฺจ พฺราหฺมโณ ตุเมฺห คเหตฺวา ตุมฺหากํ อยฺยกสฺส สญฺชยมหาราชสฺส สนฺติกํ คมิสฺสติ , ตาต ชาลิ, ตฺวํ ภุชิโสฺส โหตุกาโม พฺราหฺมณสฺส นิกฺขสหสฺสํ ทตฺวา ภุชิโสฺส ภเวยฺยาสิ, กณฺหาชิเน ตฺวํ ทาสสตํ ทาสิสตํ หตฺถิสตํ อสฺสสตํ อุสภสตํ นิกฺขสตนฺติ สพฺพสตํ ทตฺวา ภุชิสฺสา ภเวยฺยาสี’’ติ กุมาเร อคฺฆาเปตฺวา สมสฺสาเสตฺวา คเหตฺวา อสฺสมปทํ คนฺตฺวา กมณฺฑลุนา อุทกํ คเหตฺวา สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส ปจฺจยํ กตฺวา พฺราหฺมณสฺส หเตฺถ อุทกํ ปาเตตฺวา อติวิย ปีติโสมนสฺสชาโต หุตฺวา ปถวิํ อุนฺนาเทโนฺต ปิยปุตฺตทานํ อทาสิฯ อิธาปิ ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว ปถวิกมฺปาทโย อเหสุํฯ เตน วุตฺตํ –

๑๑๓. ‘‘ยาจกํ อุปคตํ ทิสฺวา, หาโส เม อุปฺปชฺชถ;
อุโภ ปุเตฺต คเหตฺวาน, อทาสิํ พฺราหฺมเณ ตทาฯ

๑๑๔. ‘‘สเก ปุเตฺต จชนฺตสฺส, ชูชเก พฺราหฺมเณ ยทา;
ตทาปิ ปถวี กมฺปิ, สิเนรุวนวฎํสกา’’ติฯ

อถ พฺราหฺมโณ ทารเก อคนฺตุกาเม ลตาย หเตฺถสุ พนฺธิตฺวา อากฑฺฒิฯ เตสํ พนฺธฎฺฐาเน ฉวิํ ฉินฺทิตฺวา โลหิตํ ปคฺฆริฯ โส ลตาทเณฺฑน ปหรโนฺต อากฑฺฒิฯ เต ปิตรํ โอโลเกตฺวาฯ

‘‘อมฺมา จ ตาต นิกฺขนฺตา, ตฺวญฺจ โน ตาต ทสฺสสิ;
มา โน ตฺวํ ตาต อททา, ยาว อมฺมาปิ เอตุ โน;
ตทายํ พฺราหฺมโณ กามํ, วิกฺกิณาตุ หนาตุ วา’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๑๒๖) –

วตฺวา ปุนปิ อยํ เอวรูโป โฆรทสฺสโน กุรูรกมฺมโนฺต –

‘‘มนุโสฺส อุทาหุ ยโกฺข, มํสโลหิตโภชโน;
คามา อรญฺญมาคมฺม, ธนํ ตํ ตาต ยาจติ;
นียมาเน ปิสาเจน, กิํ นุ ตาต อุทิกฺขสี’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๑๓๐-๒๑๓๑) –

อาทีนิ วทนฺตา ปริเทวิํสุฯ ตตฺถ **ธน**นฺติ ปุตฺตธนํฯ

ชูชโก ทารเก ตถา ปริเทวเนฺตเยว โปเถโนฺตว คเหตฺวา ปกฺกามิฯ มหาสตฺตสฺส ทารกานํ กรุณํ ปริเทวิเตน ตสฺส จ พฺราหฺมณสฺส อการุญฺญภาเวน พลวโสโก อุปฺปชฺชิ, วิปฺปฎิสาโร จ อุทปาทิฯ โส ตงฺขณเญฺญว โพธิสตฺตานํ ปเวณึ อนุสฺสริฯ ‘‘สเพฺพว หิ โพธิสตฺตา ปญฺจ มหาปริจฺจาเค ปริจฺจชิตฺวา พุทฺธา ภวิสฺสนฺติ, อหมฺปิ เตสํ อพฺภนฺตโร, ปุตฺตทานญฺจ มหาปริจฺจาคานํ อญฺญตรํ, ตสฺมา เวสฺสนฺตร ทานํ ทตฺวา ปจฺฉานุตาโป น เต อนุจฺฉวิโก’’ติ อตฺตานํ ปริภาเสตฺวา ‘‘ทินฺนกาลโต ปฎฺฐาย มม เต น กิญฺจิ โหนฺตี’’ติ อตฺตานํ อุปตฺถเมฺภตฺวา ทฬฺหสมาทานํ อธิฎฺฐาย ปณฺณสาลทฺวาเร ปาสาณผลเก กญฺจนปฎิมา วิย นิสีทิฯ

อถ มทฺทิเทวี อรญฺญโต ผลาผลํ คเหตฺวา นิวตฺตนฺตี ‘‘มา มหาสตฺตสฺส ทานนฺตราโย โหตู’’ติ วาฬมิครูปธราหิ เทวตาหิ อุปรุทฺธมคฺคา เตสุ อปคเตสุ จิเรน อสฺสมํ ปตฺวา ‘‘อชฺช เม ทุสฺสุปินํ ทิฏฺฐํ, ทุนฺนิมิตฺตานิ จ อุปฺปนฺนานิ, กึ นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ จินฺเตนฺตี อสฺสมํ ปวิสิตฺวา ปุตฺตเก อปสฺสนฺตี โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, น โข อมฺหากํ ปุตฺตเก ปสฺสามิ, กุหึ เต คตา’’ติ อาห฿ โส ตุณฺหี อโหสิ฿ สา ปุตฺตเก อุปธาเรนฺตี ตหํ ตหํ อุปธาวิตฺวา คเวสนฺตี อทิสฺวา ปุนปิ คนฺตฺวา ปุจฺฉิ฿ โพธิสโตฺต ‘‘กกฺขฬกถาย นํ ปุตฺตโสกํ ชหาเปสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา –

‘‘นูน มทฺที วราโรหา, ราชปุตฺตี ยสสฺสินี;
ปาโต คตาสิ อุญฺฉาย, กิมิทํ สายมาคตา’’ติ฿ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๒๕) –

วตฺวา ตาย จิรายนการเณ กถิเต ปุนปิ ทารเก สนฺธาย น กิญฺจิ อาห฿ สา ปุตฺตโสเกน เต อุปธาเรนฺตี ปุนปิ วาตเวเคน วนานิ วิจริ฿ ตาย เอกรตฺติยํ วิจริตฏฺฐานํ ปริคฺคณฺหนฺตํ ปนฺนรสโยชนมตฺตํ อโหสิ฿ อถ วิภาตาย รตฺติยา มหาสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ฐิตา ทารกานํ อทสฺสเนน พลวโสกาภิภูตา ตสฺส ปาทมูเล ฉินฺนกทลี วิย ภูมิยํ วิสญฺญี หุตฺวา ปติ฿ โส ‘‘มตา’’ติ สญฺญาย กมฺปมาโน อุปฺปนฺนพลวโสโกปิ สตึ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา ‘‘ชานิสฺสามิ ตาว ชีวติ, น ชีวตี’’ติ สตฺตมาเส กายสํสคฺคํ อนาปนฺนปุโพฺพปิ อญฺญสฺส อภาเวน ตสฺสา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา อูรูสุ ฐเปตฺวา อุทเกน ปริโปฺผสิตฺวา อุรญฺจ มุขญฺจ หทยญฺจ ปริมชฺชิ฿ มทฺทีปิ โข โถกํ วีตินาเมตฺวา สตึ ปฏิลภิตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา ‘‘เทว, ทารกา เต กุหึ คตา’’ติ ปุจฺฉิ฿ โส อาห – ‘‘เทวิ, เอกสฺส เม พฺราหฺมณสฺส มํ ยาจิตฺวา อาคตสฺส ทาสตฺถาย ทินฺนา’’ติ วตฺวา ตาย ‘‘กสฺมา, เทว, ปุเตฺต พฺราหฺมณสฺส ทตฺวา มม สพฺพรตฺตึ ปริเทวิตฺวา วิจรนฺติยา นาจิกฺขี’’ติ วุเตฺต ‘‘ปฐมเมว วุเตฺต ตว จิตฺตทุกฺขํ พหุ ภวิสฺสติ, อิทานิ ปน สรีรทุเกฺขน ตนุกํ ภวิสฺสตี’’ติ วตฺวา –

‘‘มํ ปสฺส มทฺทิ มา ปุเตฺต, มา พาฬฺหํ ปริเทวสิ;
ลจฺฉาม ปุเตฺต ชีวนฺตา, อโรคา จ ภวามเส’’ติ฿ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๖๐) –

โส สมสฺสาเสตฺวา ปุน –

‘‘ปุเตฺต ปสุญฺจ ธญฺญญฺจ, ยญฺจ อญฺญํ ฆเร ธนํ;
ทชฺชา สปฺปุริโส ทานํ, ทิสฺวา ยาจกมาคตํ;
อนุโมทาหิ เม มทฺทิ, ปุตฺตเก ทานมุตฺตม’’นฺติ฿ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๖๑) –

วตฺวา อตฺตโน ปุตฺตทานํ ตํ อนุโมทาเปสิ฿

สาปิ –

‘‘อนุโมทามิ เต เทว, ปุตฺตเก ทานมุตฺตมํ;
ทตฺวา จิตฺตํ ปสาเทหิ, ภิโยฺย ทานํ ทโท ภวา’’ติ฿ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๖๒) –

วตฺวา อนุโมทิ฿

เอวํ เตสุ อญฺญมญฺญํ สโมฺมทนียํ กถํ กเถเนฺตสุ สโกฺก จิเนฺตสิ – ‘‘มหาปุริโส หิโยฺย ชูชกสฺส ปถวึ อุนฺนาเทตฺวา ทารเก อทาสิ฿ อิทานิ นํ โกจิ หีนปุริโส อุปสงฺกมิตฺวา มทฺทิเทวึ ยาจิตฺวา คเหตฺวา คเจฺฉยฺย, ตโต ราชา นิปฺปจฺจโย ภเวยฺย, หนฺทาหํ พฺราหฺมณวเณฺณน นํ อุป

สงฺกมิตฺวา มทฺทึ ยาจิตฺวา ปารมิกูฏํ คาหาเปตฺวา กสฺสจิ อวิสฺสชฺชิยํ กตฺวา ปุน นํ ตเสฺสว ทตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติฯ โส สูริยุคฺคมนเวลายํ พฺราหฺมณวเณฺณน ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาปุริโส ‘‘อติถิ โน อาคโต’’ติ ปีติโสมนสฺสชาโต เตน สทฺธึ มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, เกนเตฺถน อิธาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถ นํ สโกฺก มทฺทิเทวึ ยาจิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๑๕.‘‘ปุนเทว สโกฺก โอรุยฺห, หุตฺวา พฺราหฺมณสนฺนิโภ;
อยาจิ มํ มทฺทิเทวึ, สีลวนฺตึ ปติพฺพต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปุนเทวา**ติ ทารเก ทินฺนทิวสโต ปจฺฉา เอวฯ ตทนนฺตรเมวาติ อเตฺถฯ **โอรุยฺหา**ติ เทวโลกโต โอตริตฺวาฯ **พฺราหฺมณสนฺนิโภ**ติ พฺราหฺมณสมานวเณฺณฯ

อถ มหาสเตฺต ‘‘หิเยฺย เม เทฺวปิ ทารเก พฺราหฺมณสฺส ทินฺนา, อหมฺปิ อรเญฺญ เอกโกว, กถํ เต มทฺทึ สีลวนฺตึ ปติพฺพตํ ทสฺสามี’’ติ อวตฺวาว ปสาริตหเตฺถ อนคฺฆรตนํ ฐเปเนฺต วิย อสชฺชิตฺวา อพชฺฌิตฺวา อโนลีนมานโส ‘‘อชฺช เม ทานปารมี มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ หฏฺฐตุโฏฺฐ คิรึ อุนฺนาเทเนฺต วิย –

‘‘ททามิ น วิกมฺปามิ, ยํ มํ ยาจสิ พฺราหฺมณ;
สนฺตํ นปฺปฏิคูหามิ, ทาเน เม รมตี มโน’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๗๘) –

วตฺวา สีฆเมว กมณฺฑลุนา อุทกํ อาหริตฺวา พฺราหฺมณสฺส หเตฺถ อุทกํ ปาเตตฺวา ภริยมทาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๑๖.‘‘มทฺทึ หเตฺถ คเหตฺวาน, อุทกญฺชลิ ปูริย;
ปสนฺนมนสงฺกโปฺป, ตสฺส มทฺทึ อทาสห’’นฺติฯ

ตตฺถ **อุทกญฺชลี**ติ อุทกํ อญฺชลึ, ‘‘อุทก’’นฺติ จ กรณเตฺถ ปจฺจตฺตวจนํ, อุทเกน ตสฺส พฺราหฺมณสฺส อญฺชลึ ปสาริตหตฺถตลํ ปูเรตฺวาติ อเตฺถฯ **ปสนฺนมนสงฺกโปฺป**ติ ‘‘อทฺธา อิมินา ปริจฺจาเคน ทานปารมึ มตฺถกํ ปาเปตฺวา สมฺมาสโมฺพธึ อธิคมิสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนสทฺธาปสาเทน ปสนฺนจิตฺตสงฺกโปฺปฯ ตงฺขณเญฺญว เหฏฺฐา วุตฺตปฺปการานิ สพฺพปาฏิหาริยานิ ปาตุรเหสุํฯ ‘‘อิทานิสฺส น ทูเร สมฺมาสโมฺพธี’’ติ เทวคณา พฺรหฺมคณา อติวิย ปีติโสมนสฺสชาตา อเหสุํฯ เตน วุตฺตํ –

๑๑๗.‘‘มทฺทิยา ทียมานาย, คคเน เทวา ปโมทิตา;
ตทาปิ ปถวี กมฺปิ, สิเนรุวนวฏํสกา’’ติฯ

ตโต ปน ทียมานาย มทฺทิยา เทวิยา รุณฺณํ วา ทุมฺมุขํ วา ภากุฏิมตฺตํ วา นาโหสิ, เอวํ จสฺสา อโหสิ ‘‘ยํ เทโว อิจฺฉติ, ตํ กโรตู’’ติฯ

‘‘โกมารี ยสฺสาหํ ภริยา, สามิโก มม อิสฺสโร;
ยสฺสิเจฺฉ ตสฺส มํ ทชฺชา, วิกฺกิเณยฺย หเนยฺย วา’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๘๒) –

อาหฯ

มหาปุริโสปิ ‘‘อโมฺภ, พฺราหฺมณ, มทฺทิโต เม สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว ปิยตรํ, อิทํ เม ทานํ สพฺพญฺญุตญฺญาณปฺปฏิเวธสฺส ปจฺจโย โหตู’’ติ

วตฺวา อทาสิฯ เตน วุตฺตํ –

> **๑๑๘.**‘ชาลึ กณฺหาชินํ ธีตํ, มทฺทิเทวึ ปติพฺพตํ;
> จชมาโน น จินฺเตสึ, โพธิยาเยว การณาฯ
>
> **๑๑๙.**น เม เทสฺสา อุโภ ปุตฺตา, มทฺทิเทวี น เทสฺสิยา;
> สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหํ, ตสฺมา ปิเย อทาสห’’นฺติฯ

ตตฺถ **จชมาโน น จินฺเตสินฺ**ติ ปริจฺจชโนฺต สนฺตาปวเสน น จินฺเตสึ, วิสฺสโฏฺฐ หุตฺวา ปริจฺจชินฺติ อโตฺถฯ

เอตฺถาห – กสฺมา ปนายํ มหาปุริโส อตฺตโน ปุตฺตทาเร ชาติสมฺปเนฺน ขตฺติเย ปรสฺส ทาสภาเวน ปริจฺจชิ, น หิ เยสํ เกสญฺจิปิ ภุชิสฺสานํ อภุชิสฺสภาวกรณํ สาธุธโมฺมติ? วุจฺจเต – อนุธมฺมภาวโตฯ อยญฺหิ พุทฺธการเก ธเมฺม อนุคตธมฺมตา, ยทิทํ สพฺพสฺส อตฺตนิยสฺส มมนฺติ ปริคฺคหิตวตฺถุโน อนวเสสปริจฺจาโค, น หิ เทยฺยธมฺมปฏิคฺคาหกวิกปฺปรหิตํ ทานปารมึ ปริปูเรตุํ อุสฺสุกฺกมาปนฺนานํ โพธิสตฺตานํ มมนฺติ ปริคฺคหิตวตฺถุํ ยาจนฺตสฺส ยาจกสฺส น ปริจฺจชิตุํ ยุตฺตํ, โปราโณปิ จายมนุธโมฺมฯ สเพฺพสญฺหิ โพธิสตฺตานํ อยํ อาจิณฺณสมาจิณฺณธโมฺม กุลวํโส กุลปฺปเวณี, ยทิทํ สพฺพสฺส ปริจฺจาโคฯ ตตฺถ จ วิเสสโต ปิยตรวตฺถุปริจฺจาโค, น หิ เกจิ โพธิสตฺตา วํสานุคตํ รชฺชิสฺสริยาทิธนปริจฺจาคํ, อตฺตโน สีสนยนาทิองฺคปริจฺจาคํ, ปิยชีวิตปริจฺจาคํ, กุลวํสปติฏฺฐาปกปิยปุตฺตปริจฺจาคํ, มนาปจารินีปิยภริยาปริจฺจาคนฺติ อิเม ปญฺจ มหาปริจฺจาเค อปริจฺจชิตฺวา พุทฺธา นาม ภูตปุพฺพา อตฺถิฯ ตถา หิ มงฺคเล ภควติ โพธิสตฺตภูเต โพธิปริเยสนํ จรมาเน จ จริมตฺตภาวโต ตติเย อตฺตภาเว สปุตฺตทาเร เอกสฺมึ ปพฺพเต วสเนฺต ขรทาฐิโก นาม ยโกฺข มหาปุริสสฺส ทานชฺฌาสยตํ สุตฺวา พฺราหฺมณวเณฺณน อุปสงฺกมิตฺวา มหาสตฺตํ เทฺว ทารเก ยาจิฯ

มหาสโตฺต ‘‘ททามิ พฺราหฺมณสฺส ปุตฺตเก’’ติ หฎฺฐปหโฎฺฐ อุทกปริยนฺตํ ปถวึ กเมฺปโนฺต เทฺวปิ ทารเก อทาสิฯ ยโกฺข จงฺกมนโกฏิยํ อาลมฺพนผลกํ นิสฺสาย ฐิโต มหาสตฺตสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว มุฬาลกลาปํ วิย เทฺว ทารเก ขาทิฯ อคฺคิชาลํ วิย โลหิตธารํ อุคฺคิรมานํ ยกฺขสฺส มุขํ โอโลเกนฺตสฺส มหาปุริสสฺส ‘‘วเญฺจสิ วต มํ ยโกฺข’’ติ อุปฺปชฺชนกจิตฺตุปฺปาทสฺส โอกาสํ อเทนฺตสฺส อุปายโกสลฺลสฺส สุภาวิตตฺตา อตีตธมฺมานํ อปฺปฏิสนฺธิสภาวโต อนิจฺจาทิวเสน สงฺขารานํ สุปริมทฺทิตภาวโต จ เอวํ อิตฺตรฎฺฐิติเกน ปภงฺคุนา อสาเรน สงฺขารกลาเปน ‘‘ปูริตา วต เม ทานปารมี, มหนฺตํ วต เม อตฺถํ สาเธตฺวา อิทํ อธิคต’’นฺติ โสมนสฺสเมว อุปฺปชฺชิฯ โส อิทํ อนญฺญสาธารณํ ตสฺมึ ขเณ อตฺตโน จิตฺตาจารํ ญตฺวา ‘‘อิมสฺส นิสฺสเนฺทน อนาคเต อิมินาว นีหาเรน สรีรโต รสฺมิโย นิกฺขมนฺตู’’ติ ปตฺถนมกาสิฯ ตสฺส ตํ ปตฺถนํ นิสฺสาย พุทฺธภูตสฺส สรีรปฺปภา นิจฺจเมว ทสสหสฺสิโลกธาตุํ ผริตฺวา อฎฺฐาสิ (ธ. ส. อฎฺฐ. นิทานกถา)ฯ เอวํ อเญฺญปิ โพธิสตฺตา อตฺตโน ปิยตรํ ปุตฺตทารํ ปริจฺจชิตฺวา สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌึสุฯ

อปิ จ ยถา นาม โกจิ ปุริโส กสฺสจิ สนฺติเก คามํ วา ชนปทํ วา เกณิยา คเหตฺวา กมฺมํ กโรโนฺต อตฺตโน อเนฺตวาสิกานํ วา ปมาเทน ปูติภูตํ ธนํ ธาเรยฺย, ตเมนํ โส คาหาเปตฺวา พนฺธนาคารํ ปเวเสยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส ‘‘อหํ โข อิมสฺส รโญฺญ กมฺมํ กโรโนฺต เอตฺตกํ นาม ธนํ ธาเรมิ, เตนาหํ รญฺญา พนฺธนาคาเร ปเวสิโต, สจาหํ อิเธว โหมิ, อตฺตานญฺจ ชีเยยฺยํ, ปุตฺตทารกมฺมกรโปริสา จ เม ชีวิกาปคตา มหนฺตํ อนยพฺยสนํ อาปเชฺชยฺยุํฯ ยํนูนาหํ รโญฺญ อาโร

เจตฺวา อตฺตโน ปุตฺตํ วา กนิฏฺฐภาตรํ วา อิธ ฐเปตฺวา นิกฺขเมยฺยํ ฯ เอวาหํ อิโต พนฺธนโต มุตฺโต นจิรเสฺสว ยถามิตฺตํ ยถาสนฺทิฏฺฐํ ธนํ สํหริตฺวา รโญฺญ ทตฺวา ตมฺปิ พนฺธนโต โมเจมิ, อปฺปมตฺโตว หุตฺวา อุฏฺฐานพเลน อตฺตโน สมฺปตฺตึ ปฏิปากติกํ กริสฺสามี’’ติฯ โส ตถา กเรยฺยฯ เอวํ สมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํฯ

ตตฺริทํ โอปมฺมสํสนฺทนํ – ราชา วิย กมฺมํ, พนฺธนาคาโร วิย สํสาโร, รญฺญา พนฺธนาคาเร ฐปิตปุริโส วิย กมฺมวเสน สํสารจารเก ฐิโต มหาปุริโส, ตสฺส พนฺธนาคาเร ฐิตปุริสสฺส ตตฺถ ปุตฺตสฺส วา ภาตุโน วา ปราธีนภาวกรเณน เตสํ อตฺตโน จ ทุกฺขปฺปโมจนํ วิย มหาปุริสสฺส อตฺตโน ปุตฺตาทิเก ปเรสํ ทตฺวา สพฺพญฺญุตญฺญาณปฺปฏิลาเภน สพฺพสตฺตานํ วฏฺฏทุกฺขปฺปโมจนํ, ตสฺส วิคตทุกฺขสฺส เตหิ สทฺธึ ยถาธิเปฺปตสมฺปตฺติยํ ปติฏฺฐานํ วิย มหาปุริสสฺส อรหตฺตมเคฺคน อปคตวฏฺฏทุกฺขสฺส พุทฺธภาเวน ทสพลาทิสพฺพญฺญุตญฺญาณสมฺปตฺติสมนฺนาคโม อตฺตโน วจนการกานํ วิชฺชตฺตยาทิสมฺปตฺติสมนฺนาคโม จาติ เอวํ อนวชฺชสภาโว เอว มหาปุริสานํ ปุตฺตทารปริจฺจาโคฯ เอเตเนว นเยน เนสํ องฺคชีวิตปริจฺจาเค ยา โจทนา, สาปิ วิโสธิตาติ เวทิตพฺพาติฯ

เอวํ ปน มหาสเตฺตน มทฺทิเทวิยา ทินฺนาย สโกฺก อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต หุตฺวา –

> ‘‘สเพฺพ ชิตา เต ปจฺจูหา, เย ทิพฺพา เย จ มานุสา;
> นินฺนาทิตา เต ปถวี, สโทฺท เต ติทิวํ คโตฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๘๓-๒๒๘๔);
>
> ‘‘ทุทฺททํ ททมานานํ, ทุกฺกรํ กมฺม กุพฺพตํ;
> อสโนฺต นานุกุพฺพนฺติ, สตํ ธโมฺม ทุรนฺนโยฯ
>
> ‘‘ตสฺมา สตญฺจ อสตํ, นานา โหติ อิโต คติ;
> อสโนฺต นิรยํ ยนฺติ, สโนฺต สคฺคปรายนา’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๘๖-๒๒๘๗) –

อาทินา นเยน มหาปุริสสฺส ทานานุโมทนวเสน ถุตึ อกาสิฯ

ตตฺถ **ปจฺจูหา**ติ ปจฺจตฺถิกาฯ **ทิพฺพา**ติ ทิพฺพยสปฏิพาหกาฯ **มานุสา**ติ มนุสฺสยสปฏิพาหกาฯ เก ปน เตติ? มจฺฉริยธมฺมา, เต สเพฺพ ปุตฺตทารํ เทเนฺตน มหาสเตฺตน ชิตาติ ทเสฺสติฯ **ทุทฺททนฺ**ติ ปุตฺตทาราทิทุทฺททํ **ททมานานํ** ตเมว **ทุกฺกรํ กุพฺพตํ** ตุมฺหาทิสานํ กมฺมํ อเญฺญ สาวกปเจฺจกโพธิสตฺตา นานุกุพฺพนฺติ, ปเคว อสโนฺต มจฺฉริโนฯ ตสฺมา **สตํ ธโมฺม ทุรนฺนโย** สาธูนํ มหาโพธิสตฺตานํ ปฏิปตฺติธโมฺม อเญฺญหิ ทุรนุคโมฯ

เอวํ สโกฺก มหาปุริสสฺส อนุโมทนวเสน ถุตึ กตฺวา มทฺทิเทวึ นิยฺยาเตโนฺต –

> ‘‘ททามิ โภโต ภริยํ, มทฺทึ สพฺพงฺคโสภนํ;
> ตฺวเญฺจว มทฺทิยา ฉโนฺน, มทฺที จ ปติโน ตวา’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๘๙) –

วตฺวา ตํ มทฺทึ ปฏิทตฺวา ทิพฺพตฺตภาเวน ชลโนฺต ตรุณสูริโย วิย อากาเส ฐตฺวา อตฺตานํ อาจิกฺขโนฺต –

> ‘‘สโกฺกหมสฺมิ เทวิโนฺท, อาคโตสฺมิ ตวนฺติเก;
> วรํ วรสฺสุ ราชิสิ, วเร อฏฺฐ ททามิ เต’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๒๙๒) –

วตฺวา วเรหิ นิมนฺเตสิฯ มหาสโตฺตปิ ‘‘ปิตา มํ ปุนเทว รเชฺช ปติฏฺฐาเปตุ, วชฺฌปฺปตฺตํ วธโต โมเจยฺยํ, สพฺพสตฺตานํ อวสฺสโย ภเวยฺยํ, ปรทารํ น คเจฺฉยฺยํ, อิตฺถีนํ วสํ น คเจฺฉยฺยํ, ปุโตฺต เม ทีฆายุโก สิยา, อนฺนปานาทิเทยฺยธโมฺม พหุโก สิยา, ตญฺจ อปริกฺขยํ ปสนฺนจิโตฺต ท เทยฺยํ, เอวํ มหาทานานิ ปวเตฺตตฺวา เทวโลกํ คนฺตฺวา ตโต อิธาคโต สพฺพญฺญุตํ ปาปุ เณยฺย’’นฺติ อิเม อฏฺฐ วเร ยาจิฯ สโกฺก ‘‘นจิรเสฺสว ปิตา สญฺชยมหาราชา อิเธว อาคนฺตฺวา ตํ คเหตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐาเปสฺสติ, อิตโร จ สโพฺพ เต มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสติ, มา จินฺตยิ, อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ โอวทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ โพธิสโตฺต จ มทฺทิเทวี จ สโมฺมทมานา สกฺกทตฺติเย อสฺสเม วสิํสุฯ

ชูชเกปิ กุมาเร คเหตฺวา คจฺฉเนฺต เทวตา อารกฺขมกํสุฯ ทิวเส ทิวเส เอกา เทวธีตา รตฺติภาเค อาคนฺตฺวา มทฺทิวเณฺณน กุมาเร ปฏิชคฺคิฯ โส เทวตาวิคฺคหิโต หุตฺวา ‘‘กลิงฺครฏฺฐํ คมิสฺสามี’’ติ อฑฺฒมาเสน เชตุตฺตรนครเมว สมฺปาปุณิฯ ราชา วินิจฺฉเย นิสิโนฺน พฺราหฺมเณน สทฺธิํ ทารเก ราชงฺคเณน คจฺฉเนฺต ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา พฺราหฺมเณน สทฺธิํ เต ปโกฺกสาเปตฺวา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา โพธิสเตฺตน กถิตนิยาเมเนว ธนํ ทตฺวา กุมาเร กิณิตฺวา นฺหาเปตฺวา โภเชตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเต กตฺวา ราชา ทารกํ ผุสฺสติเทวี ทาริกํ อุจฺฉเงฺค กตฺวา โพธิสตฺตสฺส ราชปุตฺติยา จ ปวตฺติํ สุณิํสุฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘ภูนหจฺจํ วต มยา กต’’นฺติ สํวิคฺคมานโส ตาวเทว ทฺวาทสอโกฺขภนีปริ มาณํ เสนํ สนฺนยฺหิตฺวา วงฺกปพฺพตาภิมุโข ปายาสิ สทฺธิํ ผุสฺสติเทวิยา เจว ทารเกหิ จฯ อนุ กฺกเมน คนฺตฺวา ปุเตฺตน จ สุณิสาย จ สมาคญฺฉิฯ เวสฺสนฺตโร ปิยปุเตฺต ทิสฺวา โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต วิสญฺญี หุตฺวา ตเตฺถว ปติ, ตถา มทฺที มาตาปิตโร สหชาตา สฏฺฐิสหสฺสา จ อมจฺจาฯ ตํ การุญฺญํ ปสฺสเนฺตสุ เอโกปิ สกภาเวน สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิ, สกลํ อสฺสมปทํ ยุคนฺธรวาตปมทฺทิตํ วิย สาลวนํ อโหสิฯ สโกฺก เทวราชา เตสํ วิสญฺญิภาววิโนทนตฺถํ โปกฺขรวสฺสํ วสฺสาเปสิ, เตเมตุกามา เตเมนฺติ, โปกฺขเร ปติตวสฺสํ วิย วินิวตฺติตฺวา อุทกํ คจฺฉติฯ สเพฺพ สญฺญํ ปฏิลภิํสุฯ ตทาปิ ปถวิกมฺปาทโย เหฏฺฐา วุตฺตปฺปการา อจฺฉริยา ปาตุรเหสุํฯ เตน วุตฺตํ –

๑๒๐. ‘‘ปุนาปรํ พฺรหารเญฺญ, มาตาปิตุสมาคเม;
กรุณํ ปริเทวเนฺต, สลฺลปเนฺต สุขํ ทุขํฯ

๑๒๑. ‘‘หิโรตฺตเปฺปน ครุนา, อุภินฺนํ อุปสงฺกมิ;
ตทาปิ ปถวี กมฺปิ, สิเนรุวนวฏํสกา’’ติฯ

ตตฺถ **กรุณํ ปริเทวเนฺต**ติ มาตาปิตโร อาทิํ กตฺวา สพฺพสฺมิํ อาคตชเน กรุณํ ปริเทวมาเนฯ **สลฺลปเนฺต สุขํ ทุข**นฺติ สุขทุกฺขํ ปุจฺฉิตฺวา ปฏิสนฺถารวเสน อาลาปสลฺลาปํ กโรเนฺตฯ **หิโรตฺตเปฺปน ครุนา อุภินฺน**นฺติ อิเม สิวีนํ วจนํ คเหตฺวา อทูสกํ ธเมฺม ฐิตํ มํ ปพฺพาชยิํสูติ จิตฺตปฺปโกปํ อกตฺวา อุโภสุ เอเตสุ มาตาปิตูสุ ธมฺมคารวสมุสฺสิเตน หิโรตฺตเปฺปเนว ยถารูเป **อุปสงฺกมิ**ฯ เตน เม ธมฺมเตเชน **ตทาปิ ปถวี กมฺปิ**ฯ

อถ สญฺชยมหาราชา โพธิสตฺตํ ขมาเปตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ตงฺขณเญฺญว เกสมสฺสุกมฺมาทีนิ การาเปตฺวา นฺหาเปตฺวา สพฺพาภรณวิภูสิตํ เทวราชานมิว วิโรจมานํ สห มทฺทิเทวิยา รเชฺช อภิสิญฺจิตฺวา ตาวเทว จ ตโต ปฏฺฐาย ทฺวาทสอโกฺขภนีปริมาณาย จตุรงฺคินิยา เสนาย จ ปุตฺตํ ปริวารยิตฺวา วงฺกปพฺพตโต ยาว เชตุตฺตรนครา สฏฺฐิโยชนมคฺคํ อลงฺการาเปตฺ

วา ทฺวีหิ มาเสหิ สุเขเนว นครํ ปเวเสสิฯ มหาชโน อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทสิฯ เจลุกฺเข ปาทโย ปวตฺติํสุฯ นคเร จ นนฺทิเภริํ จราเปสุํฯ อนฺตมโส พิฬาเร อุปาทาย สเพฺพสํ พนฺธเน ฐิตานํ พนฺธนโมโกฺข อโหสิฯ โส นครํ ปวิฏฺฐทิวเสเยว ปจฺจูสกาเล จิเนฺตสิ – ‘‘เสฺว วิภาตาย รตฺติยา มมาคตภาวํ สุตฺวา ยาจกา อาคมิสฺสนฺติ, เตสาหํ กิํ ทสฺสามี’’ติฯ ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ตาวเทว ราชนิเวสนสฺส ปุริมวตฺถุํ ปจฺฉิมวตฺถุญฺจ กฏิปฺปมาณํ ปูเรโนฺต ฆนเมโฆ วิย สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปสิฯ สกลนคเร ชณฺณุปฺปมาณํ วสฺสาเปสีติฯ เตน วุตฺตํ –

๑๒๒. ‘‘ปุนาปรํ พฺรหารญฺญา, นิกฺขมิตฺวา สญาติภิ;
ปวิสามิ ปุรํ รมฺมํ, เชตุตฺตรํ ปุรุตฺตมํฯ

๑๒๓. ‘‘รตนานิ สตฺต วสฺสิํสุ, มหาเมโฆ ปวสฺสถ;
ตทาปิ ปถวี กมฺปิ, สิเนรุวนวฏํสกาฯ

๑๒๔. ‘‘อเจตนายํ ปถวี, อวิญฺญาย สุขํ ทุขํ;
สาปิ ทานพลา มยฺหํ, สตฺตกฺขตฺตุํ ปกมฺปถา’’ติฯ

เอวํ สตฺตรตนวเสฺส วุเฏฺฐ ปุนทิวเส มหาสโตฺต ‘‘เยสํ กุลานํ ปุริมปจฺฉิมวตฺถูสุ วุฏฺฐธนํ, เตสเญฺญว โหตู’’ติ ทาเปตฺวา อวเสสํ อาหราเปตฺวา อตฺตโน เคหวตฺถุสฺมิํ ธเนน สทฺธิํ โกฏฺฐาคาเรสุ โอกิราเปตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ **อเจตนายํ ปถวี**ติ เจตนารหิตา อยํ มหาภูตา ปถวี, เทวตา ปน เจตนาสหิตาฯ **อวิญฺญาย สุขํ ทุข**นฺติ อเจตนตฺตา เอว สุขํ ทุกฺขํ อชานิตฺวาฯ สติปิ สุขทุกฺขปจฺจยสํโยเค ตํ นานุภวนฺตีฯ **สาปิ ทานพลา มยฺห**นฺติ เอวํภูตาปิ สา มหาปถวี มม ทานปุญฺญานุภาวเหตุฯ **สตฺตกฺขตฺตุํ ปกมฺปถา**ติ อฏฺฐวสฺสิกกาเล หทยมํสาทีนิปิ ยาจกานํ ทเทยฺยนฺติ ทานชฺฌาสยุปฺปาเท มงฺคลหตฺถิทาเน ปพฺพาชนกาเล ปวตฺติตมหาทาเน ปุตฺตทาเน ภริยาทาเน วงฺกปพฺพเต ญาติสมาคเม นครํ ปวิฏฺฐทิวเส รตนวสฺสกาเลติ อิเมสุ ฐาเนสุ สตฺตวารํ อกมฺปิตฺถฯ เอวํ เอกสฺมิํเยว อตฺตภาเว สตฺตกฺขตฺตุํ มหาปถวิกมฺปนาทิอจฺฉริยปาตุภาวเหตุภูตานิ ยาวตายุกํ มหาทานานิ ปวเตฺตตฺวา มหาสโตฺต อายุปริโยสาเน ตุสิตปุเร อุปฺปชฺชิฯ เตนาห ภควา –

‘‘ตโต เวสฺสนฺตโร ราชา, ทานํ ทตฺวาน ขตฺติโย;
กายสฺส เภทา สปฺปโญฺญ, สคฺคํ โส อุปปชฺชถา’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๔๔๐);

ตทา ชูชโก เทวทโตฺต อโหสิ, อมิตฺตตาปนา จิญฺจมาณวิกา , เจตปุโตฺต ฉโนฺน, อจฺจุตตาปโส สาริปุโตฺต, สโกฺก อนุรุโทฺธ, มทฺที ราหุลมาตา, ชาลิกุมาโร ราหุโล, กณฺหาชินา อุปฺปลวณฺณา, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, เสสปริสา พุทฺธปริสา, เวสฺสนฺตโร ราชา โลกนาโถฯ

อิธาปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ยถารหํ เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา มหาสเตฺต กุจฺฉิคเต มาตุ เทวสิกํ ฉสตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชตฺวา ทานํ ทาตุกามตาโทหโฬ, ตถา ทียมาเนปิ ธนสฺส ปริกฺขยาภาโว, ชาตกฺขเณ เอว หตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘ทานํ ทสฺสามิ, อตฺถิ กิญฺจี’’ติ วาจานิจฺฉารณํ, จตุปญฺจวสฺสิกกาเล อตฺตโน อลงฺการสฺส ธาตีนํ หตฺถคตสฺส ปุน อคฺคเหตุกามตา, อฏฺฐวสฺสิกกาเล หทยมํสาทิกสฺส อตฺตโน สรีราวยวสฺส ทาตุกามตาติ เอวมาทิกา สตฺตกฺขตฺตุํ มหาปถวิกมฺปนาทิอเนกจฺฉริยปาตุภาวเหตุภูตา อิธ มหาปุริสสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

‘‘เอวํ อจฺฉริยา เหเต, อพฺภุตา จ มเหสิโน…เป….;
เตสุ จิตฺตปฺปสาโทปิ, ทุกฺขโต ปริโมจเย;
ปเควานุกิริยา เตสํ, ธมฺมสฺส อนุธมฺมโต’’ติฯ

เวสฺสนฺตรจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. สสปณฺฑิตจริยาวณฺณนา

๑๒๕-๖. ทสเม **ยทา โหมิ, สสโก**ติ อหํ, สาริปุตฺต, โพธิปริเยสนํ จรมาโน ยทา สสปณฺฑิโต โหมิฯ โพธิสตฺตา หิ กมฺมวสิปฺปตฺตาปิ ตาทิสานํ ติรจฺฉานานํ อนุคฺคณฺหนตฺถํ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตนฺติฯ **ปวนจารโก**ติ มหาวนจารีฯ ทพฺพาทิติณานิ รุกฺขคเจฺฉสุ ปณฺณานิ ยํกิญฺจิ สากํ รุกฺขโต ปติตผลานิ จ ภกฺข เอตสฺสาติ **ติณปณฺณสากผลภกฺโขฯ ปรเหฐนวิวชฺชิโต**ติ ปรปีฬาวิรหิโตฯ **สุตฺตโปโต จา**ติ อุทฺทโปโต จฯ **อหํ ตทา**ติ ยทาหํ สสโก โหมิ, ตทา เอเต มกฺกฏาทโย ตโย สหาเย โอวทามิฯ

๑๒๗. **กิริเย กลฺยาณปาปเก**ติ กุสเล เจว อกุสเล จ กมฺเมฯ **ปาปานี**ติ อนุสาสนาการทสฺสนํฯ ตตฺถ **ปาปานิ ปริวชฺเชถา**ติ ปาณาติปาโต…เป…. มิจฺฉาทิฏฺฐีติ อิมานิ ปาปานิ ปริวเชฺชถฯ **กลฺยาเณ อภินิวิสฺสถา**ติ ทานํ สีลํ…เป…. ทิฏฺฐุชุกมฺมนฺติ อิทํ กลฺยาณํ, อิมสฺมึ กลฺยาเณ อตฺตโน กายวาจาจิตฺตานิ อภิมุขภาเวน นิวิสฺสถ, อิมํ กลฺยาณปฏิปตฺตึ ปฏิปชฺชถาติ อโตฺถฯ

เอวํ มหาสโตฺต ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพโตฺตปิ ญาณสมฺปนฺนตาย กลฺยาณมิโตฺต หุตฺวา เตสํ ติณฺณํ ชนานํ กาเลน กาลํ อุปคตานํ โอวาทวเสน ธมฺมํ เทเสสิฯ เต ตสฺส โอวาทํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ ปวิสิตฺวา วสนฺติฯ เอวํ กาเล คจฺฉเนฺต โพธิสโตฺต อากาสํ โอโลเกตฺวา จนฺทปาริปูรึ ทิสฺวา ‘‘อุโปสถกมฺมํ กโรถา’’ติ โอวทิฯ เตนาห –

๑๒๘. ‘‘อุโปสถมฺหิ ทิวเส, จนฺทํ ทิสฺวาน ปูริตํ;
เอเตสํ ตตฺถ อาจิกฺขึ, ทิวโส อชฺชุโปสโถฯ

๑๒๙. ‘‘ทานานิ ปฏิยาเทถ, ทกฺขิเณยฺยสฺส ทาตเว;
ทตฺวา ทานํ ทกฺขิเณยฺย, อุปวสฺสถุโปสถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **จนฺทํ ทิสฺวา น ปูริต**นฺติ ชุณฺหปกฺขจาตุทฺทสิยํ อีสกํ อปริปุณฺณภาเวน จนฺทํ น ปริปูริตํ ทิสฺวา ตโต วิภาตาย รตฺติยา อรุณุคฺคมนเวลายเมว **อุโปสถมฺหิ ทิวเส** ปนฺนรเส **เอเตสํ** มกฺกฏาทีนํ มยฺหํ สหายานํ **ทิวโส อชฺชุโปสโถ**ฯ ตสฺมา **‘‘ทานานิ ปฏิยาเทถา’’**ติอาทินา ตตฺถ อุโปสถทิวเส ปฏิปตฺติวิธานํ **อาจิกฺขิ**นฺติ โยเชตพฺพํฯ ตตฺถ **ทานานี**ติ เทยฺยธเมฺมฯ **ปฏิยาเทถา**ติ ยถาสตฺติ ยถาพลํ สเชฺชถฯ **ทาตเว**ติ ทาตุํฯ **อุปวสฺสถา**ติ อุโปสถกมฺมํ กโรถ, อุโปสถสีลานิ รกฺขถ, สีเล ปติฏฺฐาย ทินฺนทานํ มหปฺผลํ โหติ, ตสฺมา ยาจเก สมฺปเตฺต ตุเมฺหหิ ขาทิตพฺพาหารโต ทตฺวา ขาเทยฺยาถาติ ทเสฺสติฯ

เต ‘‘สาธู’’ติ โพธิสตฺตสฺส โอวาทํ สิรสา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐหิํสุฯ เตสุ อุทฺทโปโต ปาโตว ‘‘โคจรํ ปริเยสิสฺสามี’’ติ นทีตีรํ คโตฯ อเถโก พาฬิสิโก สตฺต โรหิตมเจฺฉ อุทฺธริตฺวา วลฺลิยา อาวุณิตฺวา นทีตีเร วาลุกาย ปฏิจฺฉาเทตฺวา มเจฺฉ คณฺหโนฺต นทิยา อโธโสตํ ภสฺสิฯ อุโทฺท มจฺฉคนฺธํ ฆายิตฺวา วาลุกํ วิยูหิตฺวา มเจฺฉ ทิสฺวา นีหริตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข เอ

เตสํ สามิโก''ติ ติกฺขตฺตุํ โฆเสตฺวา สามิกํ อปสฺสโนฺต วลฺลิยํ ฑํสิตฺวา อตฺตโน วสนคุเมฺพ ฐเปตฺวา ''เวลายเมว ขาทิสฺสามี''ติ อตฺตโน สีลํ อาวเชฺชโนฺต นิปชฺชิ ฯ สิงฺคาโลปิ โคจรํ ปริเยสโนฺต เอกสฺส เขตฺตโคปกสฺส กุฏิยํ เทฺว มํสสูลานิ เอกํ โคธํ เอกญฺจ ทธิวารกํ ทิสฺวา ''อตฺถิ นุ โข เอเตสํ สามิโก''ติ ติกฺขตฺตุํ โฆเสตฺวา สามิกํ อทิสฺวา ทธิวารกสฺส อุคฺคหณรชฺชุกํ คีวายํ ปเวเสตฺวา มํสสูเล จ โคธญฺจ มุเขน ฑํสิตฺวา อตฺตโน วสนคุเมฺพ ฐเปตฺวา ''เวลายเมว ขาทิสฺสามี''ติ อตฺตโน สีลํ อาวเชฺชโนฺต นิปชฺชิ ฯ มกฺกโฏปิ วนสณฺฑํ ปวิสิตฺวา อมฺพปิณฺฑํ อาหริตฺวา อตฺตโน วสนคุเมฺพ ฐเปตฺวา ''เวลายเมว ขาทิสฺสามี''ติ อตฺตโน สีลํ อาวเชฺชโนฺต นิปชฺชิ ฯ ติณฺณมฺปิ ''อโห อิธ นูน ยาจโก อาคเจฺฉยฺยา''ติ จิตฺตํ อุปฺปชฺชิ ฯ เตน วุตฺตํ –

๑๓๐.''เต เม สาธูติ วตฺวาน, ยถาสตฺติ ยถาพลํ;
ทานานิ ปฏิยาเทตฺวา, ทกฺขิเณยฺยํ คเวสิสุ''นฺติ ฯ

โพธิสโตฺต ปน ''เวลายเมว นิกฺขมิตฺวา ทพฺพาทิติณานิ ขาทิสฺสามี''ติ อตฺตโน วสนคุเมฺพเยว นิสิโนฺน จิเนฺตสิ – ''มม สนฺติกํ อาคตานํ ยาจกานํ ติณานิ ขาทิตุํ น สกฺกา, ติลตณฺฑุลาทโยปิ มยฺหํ นตฺถิ, สเจ เม สนฺติกํ ยาจโก อาคมิสฺสติ, อหํ ติเณน ยาเปมิ, อตฺตโน สรีรมํสํ ทสฺสามี''ติ ฯ เตนาห ภควา –

๑๓๑.''อหํ นิสชฺช จิเนฺตสึ, ทานํ ทกฺขิณนุจฺฉวํ;
ยทิหํ ลเภ ทกฺขิเณยฺยํ, กึ เม ทานํ ภวิสฺสติ ฯ

๑๓๒.''น เม อตฺถิ ติลา มุคฺคา, มาสา วา ตณฺฑุลา ฆตํ;
อหํ ติเณน ยาเปมิ, น สกฺกา ติณ ทาตเว ฯ

๑๓๓.''ยทิ โกจิ เอติ ทกฺขิเณโยฺย, ภิกฺขาย มม สนฺติเก;
ทชฺชาหํ สกมตฺตานํ, น โส ตุโจฺฉ คมิสฺสตี''ติ ฯ

ตตฺถ **ทานํ ทกฺขิณนุจฺฉว**นฺติ ทกฺขิณาภาเวน อนุจฺฉวิกํ ทานํ ทกฺขิเณยฺยสฺส ทาตพฺพํ เทยฺยธมฺมํ **จิเนฺตสึ ฯ ยทิหํ ลเภ**ติ ยทิ อหํ กิญฺจิ ทกฺขิเณยฺยํ อชฺช ลเภยฺยํ ฯ **กึ เม ทานํ ภวิสฺสตี**ติ กึ มม ทาตพฺพํ ภวิสฺสติ ฯ **น สกฺกา ติณ ทาตเว**ติ ยทิ ทกฺขิเณยฺยสฺส ทาตุํ ติลมุคฺคาทิกํ มยฺหํ นตฺถิ, ยํ ปน มม อาหารภูตํ, ตํ น สกฺกา ติณํ ทกฺขิเณยฺยสฺส ทาตุํ ฯ **ทชฺชาหํ สกมตฺตาน**นฺติ กึ วา มยฺหํ เอตาย เทยฺยธมฺมจินฺตาย, นนุ อิทเมว มยฺหํ อนวชฺชํ อปราธีนตาย สุลภํ ปเรสญฺจ ปริโภคารหํ สรีรํ สเจ **โกจิ ทกฺขิเณโยฺย** มม สนฺติกํ อาคจฺฉติ, ตยิทํ สกมตฺตานํ ตสฺส ทชฺชามหํ ฯ เอวํ สเนฺต **น โส ตุโจฺฉ** มม สนฺติกํ อาคโต อริตฺตหโตฺถ หุตฺวา **คมิสฺสตี**ติ ฯ

เอวํ มหาปุริสสฺส ยถาภูตสภาวํ ปริวิตเกฺกนฺตสฺส ปริวิตกฺกานุภาเวน สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิ ฯ โส อาวเชฺชโนฺต อิมํ การณํ ทิสฺวา ''สสราชํ วีมํสิสฺสามี''ติ ปฐมํ อุทฺทสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณเวเสน อฏฺฐาสิ ฯ เตน ''กิมตฺถํ, พฺราหฺมณ, ฐิโตสี''ติ จ วุเตฺต สเจ กญฺจิ อาหารํ ลเภยฺยํ, อุโปสถิโก หุตฺวา สมณธมฺมํ กเรยฺยนฺติ ฯ โส ''สาธูติ เต อาหารํ ทสฺสามี''ติ อาห ฯ เตน วุตฺตํ –

''สตฺต เม โรหิตา มจฺฉา, อุทกา ถลมุพฺภตา;
อิทํ พฺราหฺมณ เม อตฺถิ, เอตํ ภุตฺวา วเน วสา''ติ ฯ (ชา. ๑.๔.๖๑);

พฺราหฺมโณ ‘‘ปเคว ตาว โหตุ, ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ ตเถว สิงฺคาลสฺส มกฺกฏสฺส จ สนฺติกํ คนฺตฺวา เตหิปิ อตฺตโน วิชฺชมาเนหิ เทยฺยธมฺเมหิ นิมนฺติโต ‘‘ปเคว ตาว โหตุ, ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

> ‘‘ทุสฺส เม เขตฺตปาลสฺส, รตฺติภตฺตํ อปาภตํ;
> มํสสูลา จ เทฺว โคธา, เอกญฺจ ทธิวารกํ;
> อิทํ พฺราหฺมณ เม อตฺถิ, เอตํ ภุตฺวา วเน วสา’’ติฯ

> ‘‘อมฺพปกฺกํ ทกํ สีตํ, สีตจฺฉายา มโนรมา;
> อิทํ พฺราหฺมณ เม อตฺถิ, เอตํ ภุตฺวา วเน วสา’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๖๒-๖๓);

ตตฺถ **ทุสฺสา**ติ อมุสฺสฯ **รตฺติภตฺตํ อปาภต**นฺติ รตฺติโภชนโต อปนีตํฯ **มํสสูลา จ เทฺว โคธา**ติ องฺคารปกฺกานิ เทฺว มํสสูลานิ เอกา จ โคธาฯ **ทธิวารก**นฺติ ทธิวารโกฯ

๑๓๔. อถ พฺราหฺมโณ สสปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ คโตฯ เตนาปิ ‘‘กิมตฺถมาคโตสี’’ติ วุตฺเต ตเถวาหฯ เตน วุตฺตํ **‘‘มม สงฺกปฺปมญฺญายา’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **มม สงฺกปฺปมญฺญายา**ติ ปุพฺเพ วุตฺตปฺปการํ ปริวิตกฺกํ ชานิตฺวาฯ **พฺราหฺมณวณฺณินา**ติ พฺราหฺมณรูปวตา อตฺตภาเวนฯ **อาสย**นฺติ วสนคุมฺพํฯ

๑๓๕-๗. **สนฺตุฏฺโฐ**ติ สมํ สพฺพภาเคเนว ตุฏฺโฐฯ **ฆาสเหตู**ติ อาหารเหตุฯ **อทินฺนปุพฺพ**นฺติ เยหิ เกหิจิ อโพธิสเตฺตหิ อทินฺนปุพฺพํฯ **ทานวร**นฺติ อุตฺตมทานํฯ **‘‘อชฺช ทสฺสามิ เต อห’’**นฺติ วตฺวา **ตุวํ สีลคุณูเปโต, อยุตฺตํ เต ปรเหฐน**นฺติ ตํ ปาณาติปาตโต อปเนตฺวา อิทานิ ตสฺส ปริโภคโยคฺคํ อตฺตานํ กตฺวา ทาตุํ **‘‘เอหิ อคฺคึ ปทีเปหี’’**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **อหํ ปจิสฺสมตฺตาน**นฺติ ตยา กเต องฺคารคเพฺภ อหเมว ปติตฺวา อตฺตานํ ปจิสฺสํฯ **ปกฺกํ ตุวํ ภกฺขยิสฺสสี**ติ ตถา ปน ปกฺกํ ตุวํ ขาทิสฺสสิฯ

๑๓๘-๙. **นานากฏฺเฐ สมานยี**ติ โส พฺราหฺมณเวสธารี สกฺโก นานาทารูนิ สมาเนนฺโต วิย อโหสิฯ **มหนฺตํ อกาสิ จิตกํ, กตฺวา องฺคารคพฺภก**นฺติ วีตจฺจิกํ วิคตธูมํ องฺคารภริตพฺภนฺตรํ สมนฺตโต ชลมานํ มม สรีรสฺส นิมุชฺชนปฺปโหนกํ ตงฺขณเญฺญว มหนฺตํ จิตกํ อกาสิ, สหสา อิทฺธิยา อภินิมฺมินีติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **‘‘อคฺคึ ตตฺถ ปทีเปสิ, ยถา โส ขิปฺปํ มหาภเว’’**ติฯ

ตตฺถ **โส**ติ โส อคฺคิกฺขนฺโธ สีฆํ มหนฺโต ยถา ภเวยฺย, ตถา **ปทีเปสิฯ โผเฏตฺวา รชคเต คเตฺต**ติ ‘‘สเจ โลมนฺตเรสุ ปาณกา อตฺถิ, เต มา มริํสู’’ติ ปํสุคเต มม คเตฺต ติกฺขตฺตุํ วิธุนิตฺวาฯ **เอกมนฺตํ อุปาวิสิ**นฺติ น ตาว กฏฺฐานิ อาทิตฺตานีติ เตสํ อาทีปนํ อุทิกฺขนฺโต โถกํ เอกมนฺตํ นิสีทิํฯ

๑๔๐. **ยทา มหากฏฺฐปุโญฺช, อาทิโตฺต ธมธมายตี**ติ ยทา ปน โส ทารุราสิ สมนฺตโต อาทิโตฺต วายุเวคสมุทฺธฏานํ ชาลสิขานํ วเสน ‘‘ธมธมา’’ติ เอวํ กโรติฯ **ตทุปฺปติตฺวา ปตติ, มเชฺฌ ชาลสิขนฺตเร**ติ ตทา ตสฺมิํ กาเล ‘‘มม สรีรสฺส ฌาปนสมโตฺถ อยํ องฺคารราสี’’ติ จิเนฺตตฺวา อุปฺปติตฺวา อุลฺลงฺฆิตฺวา ชาลสิขานํ อพฺภนฺตรภูเต ตสฺส องฺคารราสิสฺส มเชฺฌ ปทุมปุเญฺช ราชหํโส วิย ปมุทิตจิโตฺต สกลสรีรํ ทานมุเข ทตฺวา ปตติฯ

๑๔๑-๒. ปวิฏฺฐํ ยสฺส กสฺสจีติ ยถา ฆมฺมกาเล สีตลํ อุทกํ เยน เกนจิ ปวิฏฺฐํ ตสฺส ทรถปริฬาหํ วูปสเมติ, อสฺสาทํ ปีติญฺจ อุปฺปาเทติฯ **ตเถว ชลิตํ อคฺคิ**นฺติ เอวํ ตถา ปชฺชลิตํ องฺคารราสิ ตทา มม ปวิฏฺฐสฺส อุสุมมตฺตมฺปิ นาโหสิฯ อญฺญทตฺถุ ทานปีติยา สพฺพทรถปริฬาหวูปสโม เอว อโหสิฯ จิรสฺสํ วต เม ฉวิจมฺมาทิโก สโพฺพ สรีราวยโว ทานมุเข ชุหิตพฺพตํ อุปคโต อภิปตฺถิโต มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺตติฯ เตน วุตฺตํ –

๑๔๓.‘‘ฉวิํ จมฺมํ มํสํ นฺหารุํ, อฏฺฐิํ หทยพนฺธนํ;
เกวลํ สกลํ กายํ, พฺราหฺมณสฺส อทาสห’’นฺติฯ

ตตฺถ **หทยพนฺธน**นฺติ หทยมํสเปสิฯ ตญฺหิ หทยวตฺถุํ พนฺธิตฺวา วิย ฐิตตฺตา ‘‘หทยพนฺธน’’นฺติ วุตฺตํฯ อถ วา **หทยพนฺธน**นฺติ หทยญฺจ พนฺธนญฺจ, หทยมํสเญฺจว ตํ พนฺธิตฺวา วิย ฐิตยกนมํสญฺจาติ อโตฺถฯ **เกวลํ สกลํ กาย**นฺติ อนวเสสํ สพฺพํ สรีรํฯ

เอวํ ตสฺมิํ อคฺคิมฺหิ อตฺตโน สรีเร โลมกูปมตฺตมฺปิ อุณฺหํ กาตุํ อสโกฺกโนฺต โพธิสโตฺตปิ หิมคพฺภํ ปวิโฏฺฐ วิย หุตฺวา พฺราหฺมณรูปธรํ สกฺกํ เอวมาห – ‘‘พฺราหฺมณ, ตยา กโต อคฺคิ อติสีตโล, กิํ นาเมต’’นฺติ? ปณฺฑิต, นาหํ พฺราหฺมโณ, สโกฺกหมสฺมิ, ตว วีมํสนตฺถํ อาคโต เอวมกาสินฺติฯ ‘‘สกฺก, ตฺวํ ตาว ติฏฺฐตุ, สกโลปิ เจ โลโก มํ ทาเนน วีมํเสยฺย, เนว เม อทาตุกามตํ กถญฺจิปิ อุปฺปาเทยฺย ปเสฺสถ น’’นฺติ โพธิสโตฺต สีหนาทํ นทิฯ

อถ นํ สโกฺก ‘‘สสปณฺฑิต, ตว คุณา สกลกปฺปมฺปิ ปากฏา โหนฺตู’’ติ ปพฺพตํ ปีเฬตฺวา ปพฺพตรสํ อาทาย จนฺทมณฺฑเล สสลกฺขณํ อาลิขิตฺวา โพธิสตฺตํ ตสฺมิํ วนสเณฺฑ ตเตฺถว วนคุเมฺพ ตรุณทพฺพติณปีเฐ นิปชฺชาเปตฺวา อตฺตโน เทวโลกเมว คโตฯ เตปิ จตฺตาโร ปณฺฑิตา สมคฺคา สโมฺมทมานา นิจฺจสีลํ อุโปสถสีลญฺจ ปูเรตฺวา ยถารหํ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คตาฯ

ตทา อุโทฺท อายสฺมา อานโนฺท อโหสิ, สิงฺคาโล มหาโมคฺคลฺลาโน, มกฺกโฏ สาริปุโตฺต, สสปณฺฑิโต ปน โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ สีลาทิปารมิโย เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ยถารหํ นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา สติปิ ติรจฺฉานุปฺปตฺติยํ กุสลาทิธเมฺม กุสลาทิโต ยถาภูตาวโพโธ, เตสุ อณุมตฺตมฺปิ วชฺชํ ภยโต ทิสฺวา สุฏฺฐุ อกุสลโต โอรมณํ, สมฺมเทว จ กุสลธเมฺมสุ อตฺตโน ปติฏฺฐาปนํ, ปเรสญฺจ ‘‘อิเม นาม ปาปธมฺมา เต เอวํ คหิตา เอวํ ปรามฏฺฐา เอวํคติกา ภวนฺติ เอวํอภิสมฺปรายา’’ติ อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา ตโต วิรมเณ นิโยชนํ, อิทํ ทานํ นาม, อิทํ สีลํ นาม, อิทํ อุโปสถกมฺมํ นาม, เอตฺถ ปติฏฺฐิตานํ เทวมนุสฺสสมฺปตฺติโย หตฺถคตา เอวาติอาทินา ปุญฺญกเมฺมสุ อานิสํสํ ทเสฺสตฺวา ปติฏฺฐาปนํ, อตฺตโน สรีรชีวิตนิรเปกฺขํ, ปเรสํ สตฺตานํ อนุคฺคณฺหนํ, อุฬาโร จ ทานชฺฌาสโยติ เอวมาทโย อิธ โพธิสตฺตสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาฯ เตเนตํ วุจฺจติ – ‘‘เอวํ อจฺฉริยา เหเต…เป.… ธมฺมสฺส อนุธมฺมโต’’ติฯ

สสปณฺฑิตจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิทานิ **‘‘อกิตฺติพฺราหฺมโณ’’**ติอาทินา ยถาวุเตฺต ทสปิ จริยาวิเสเส อุทาเนตฺวา นิคเมติฯ ตตฺถ **อหเมว ตทา อาสิํ, โย เต ทานวเร อทา**ติ โย ตานิ อุตฺตมทานานิ อทาสิ, โส อกิตฺติพฺราหณาทิโก อหเมว ตทา ตสฺมิํ กาเล อโหสิํ, น อโญฺญติฯ อิติ เตสุ อตฺตภาเวสุ สติปิ สี

ลาทิปารมีนํ ยถารหํ ปูริตภาเว อตฺตโน ปน ตทา ทานชฺฌาสยสฺส อติวิย อุฬารภาวํ สนฺธาย ทานปารมิวเสเนว เทสนํ อาโรเปสิฯ **เอเต ทานปริกฺขารา, เอเต ทานสฺส ปารมี**ติ เย อิเม **อกิตฺติชาตกา**ทีสุ (ชา. ๑.๑๓.๘๓ อาทโย) อเนกาการโวการา มยา ปวตฺติตา เทยฺยธมฺมปริจฺจาคา มม สรีราวยวปุตฺตทารปริจฺจาคา ปรมโกฏิกา, กิญฺจาปิ เต กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตตฺตา สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว อุทฺทิสฺส ปวตฺติตตฺตา ทานสฺส ปรมุกฺกํสคมเนน ทานปารมี เอว, ตถาปิ มม ทานสฺส ปรมตฺถปารมิภูตสฺส ปริกฺขรณโตสนฺตานสฺส ปริภาวนาวเสน อภิสงฺขรณโต เอเต ทานปริกฺขารา นามฯ ยสฺส ปเนเต ปริกฺขารา, ตํ ทเสฺสตุํ **''ชีวิตํ ยาจเก ทตฺวา, อิมํ ปารมิ ปูรยิ''**นฺติ วุตฺตํฯ เอตฺถ หิ ฐเปตฺวา สสปณฺฑิตจริยํ เสสาสุ นวสุ จริยาสุ ยถารหํ ทานปารมิทานอุปปารมิโย เวทิตพฺพา, **สสปณฺฑิตจริเย** (จริยา. ๑.๑๒๕ อาทโย) ปน ทานปรมตฺถปารมีฯ เตน วุตฺตํ –

> ''ภิกฺขาย อุปคตํ ทิสฺวา, สกตฺตานํ ปริจฺจชึ;
> ทาเนน เม สโม นตฺถิ, เอสา เม ทานปารมี''ติฯ (จริยา. ๑.ตสฺสุทฺทาน);

กิญฺจาปิ หิ มหาปุริสสฺส ยถาวุตฺเต อกิตฺติพฺราหฺมณาทิกาเล อญฺญสฺมิญฺจ มหาชนกมหาสุตโสมาทิกาเล ทานปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิ, ตถาปิ เอกนฺตเนว สสปณฺฑิตกาเล ทานปารมิยา ปรมตฺถปารมิภาโว วิภาเวตโพฺพติฯ

ปรมตฺถทีปนิยา จริยาปิฏกสํวณฺณนาย

ทสวิธจริยาสงฺคหสฺส วิเสสโต

ทานปารมิวิภาวนสฺส

ปฐมวคฺคสฺส อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. หตฺถินาควโคฺค

๑. มาตุโปสกจริยาวณฺณนา

๑. ทุติยวคฺคสฺส ปฐเม **กุญฺชโร**ติ หตฺถีฯ **มาตุโปสโก**ติ อนฺธาย ชราชิณฺณาย มาตุยา ปฏิชคฺคนโกฯ **มหิยา**ติ ภูมิยํฯ **คุเณนา**ติ สีลคุเณน, ตทา **มม** สทิโส นตฺถิฯ

โพธิสตฺโต หิ ตทา หิมวนฺตปฺปเทเส หตฺถิโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ โส สพฺพเสโต อภิรูโป ลกฺขณสมฺปนฺโน มหาหตฺถี อเนกหตฺถิสตสหสฺสปริวาโร อโหสิฯ มาตา ปนสฺส อนฺธาฯ โส มธุรผลาผลานิ หตฺถีนํ หตฺถสฺ ทตฺวา มาตุ เปเสติฯ หตฺถิโน ตสฺสา อทตฺวา สยํ ขาทนฺติฯ โส ปริคฺคณฺหนฺโต ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา ''ยูถํ ปหาย มาตรเมว โปเสสฺสามี''ติ รตฺติภาเค อเญฺญสํ หตฺถีนํ อชานนฺตานํ มาตรํ คเหตฺวา จโณฺฑรณปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา เอกํ นฬินึ อุปนิสฺสาย ฐิตาย ปพฺพตคุหาย มาตรํ ฐเปตฺวา โปเสสิฯ

๒-๓. **ปวเน ทิสฺวา วนจโร**ติ เอโก วนจรโก ปุริโส ตสฺมึ มหาวเน วิจรโนฺต มํ ทิสฺวาฯ **รโญฺญ มํ ปฏิเวทยี**ติ พาราณสิรโญฺญ มํ อาโรเจสิฯ

โส หิ มคฺคมูฬฺโห ทิสํ ววตฺถเปตุํ อสโกฺกโนฺต มหเนฺตน สเทฺทน ปริเทวิฯ โพธิสตฺตปิ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ''อยํ ปุริโส อนาโถ, น โข ปเนตํ ปติรูปํ, ยํ เอส มยิ ฐิเต อิธ วินเสฺสยฺยา''ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ ภเยน ปลายนฺตํ ทิสฺวา ''อโมฺภ ปุริส, นตฺถิ เต มํ นิสฺสาย ภยํ, มา ปลายิ, กสฺมา ตฺวํ ปริเทวโนฺต วิจรสี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''สามิ, อหํ มคฺคมูฬฺโห อชฺช เม สตฺตโม ทิวโส''ติ วุเตฺต ''โภ ปุริส, มา ภายิ, อหํ ตํ มนุสฺสปเถ ฐเปสฺสามี''ติ ตํ อตฺตโน ปิฎฺฐิยํ นิสีทาเปตฺวา อรญฺญโต นีหริตฺวา นิวตฺติฯ โสปิ ปาโป ''นครํ คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสฺสามี''ติ รุกฺขสญฺญํ ปพฺพตสญฺญญฺจ กโรโนฺตว นิกฺขมิตฺวา พาราณสึ อคมาสิฯ ตสฺมึ กาเล รโญฺญ มงฺคลหตฺถี มโต ฯ โส ปุริโส ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา มหาปุริสสฺส อตฺตโน ทิฎฺฐภาวํ อาโรเจสิฯ เตน วุตฺตํ **''ตวานุจฺฉโว, มหาราช, คโช วสติ กานเน''**ติอาทิฯ

ตตฺถ **ตวานุจฺฉโว**ติ ตว โอปวยฺหํ กาตุํ อนุจฺฉวิโก ยุโตฺตฯ **น ตสฺส ปริกฺขายโตฺถ**ติ ตสฺส คหเณ คมนุปเจฺฉทนตฺถํ สมนฺตโต ขณิตพฺพปริกฺขาย วา กเรณุยา กณฺณปุเฎน อตฺตานํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ขิตฺตปาสรชฺชุยา พนฺธิตพฺพ**อาฬก**สงฺขาตอาลาเนน วา ยตฺถ ปวิโฎฺฐ กตฺถจิ คนฺตุํ น สโกฺกติ, ตาทิสวญฺจนกาสฺยา วา อโตฺถ ปโยชนํ นตฺถิฯ **สหคหิเต**ติ คหณสมกาลํ เอวฯ **เอหิตี**ติ อาคมิสฺสติฯ

ราชา อิมํ มคฺคเทสกํ กตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา ''อิมินา วุตฺตํ หตฺถินาคํ อาเนหี''ติ หตฺถาจริยํ สห ปริวาเรน เปเสสิฯ โส เตน สทฺธึ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ นฬินึ ปวิสิตฺวา โคจรํ คณฺหนฺตํ ปสฺสิฯ เตน วุตฺตํ –

๔. ''ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, ราชาปิ ตุฎฺฐมานโส;
เปเสสิ หตฺถิทมกํ, เฉกาจริยํ สุสิกฺขิตํฯ

๕. ''คนฺตฺวา โส หตฺถิทมโก, อทฺทส ปทุมสฺสเร;
ภิสมุฬาลํ อุทฺธรนฺตํ, ยาปนตฺถาย มาตุยา''ติฯ

ตตฺถ **เฉกาจริย**นฺติ หตฺถิพนฺธนาทิวิธิมฺหิ กุสลํ หตฺถาจริยํฯ **สุสิกฺขิต**นฺติ หตฺถีนํ สิกฺขาปนวิชฺชาย นิฏฺฐงฺคมเนน สุฏฺฐุ สิกฺขิตํฯ

๖. **วิญฺญาย เม สีลคุณ**นฺติ ‘‘ภโทฺท อยํ หตฺถาชานีโย น มโนฺท, น จโณฺฑ, น โวมิสฺสสีโล วา’’ติ มม สีลคุณํ ชานิตฺวาฯ กถํ? **ลกฺขณํ อุปธารยี**ติ สุสิกฺขิตหตฺถิสิปฺปตฺตา มม ลกฺขณํ สมนฺตโต อุปธาเรสิฯ เตน โส **เอหิ ปุตฺตาติ วตฺวาน, มม โสณฺฑาย อคฺคหิ**ฯ

๗. โพธิสโตฺต หตฺถาจริยํ ทิสฺวา – ‘‘อิทํ ภยํ มยฺหํ เอตสฺส ปุริสสฺส สนฺติกา อุปฺปนฺนํ, อหํ โข ปน มหาพโล หตฺถิสหสฺสมฺปิ วิทฺธํเสตุํ สมโตฺถ, ปโหมิ กุชฺฌิตฺวา สรฏฺฐกํ เสนาวาหนํ นาเสตุํ, สเจ ปน กุชฺฌิสฺสามิ, สีลํ เม ภิชฺชิสฺสติ, ตสฺมา สตฺตีหิ โกฏฺฏิยมาโนปิ น กุชฺฌิสฺสามี’’ติ จิตฺตํ อธิฏฺฐาย สีสํ โอนาเมตฺวา นิจฺจโลว อฏฺฐาสิฯ เตนาห ภควา **‘‘ยํ เม ตทา ปากติกํ, สรีรานุคตํ พล**’’นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **ปากติก**นฺติ สภาวสิทฺธํฯ **สรีรานุคต**นฺติ สรีรเมว อนุคตํ กายพลํ, น อุปายกุสลตาสงฺขาตญาณานุคตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **อชฺช นาคสหสฺสาน**นฺติ อชฺชกาเล อเนเกสํ หตฺถิสหสฺสานํ สมฺทิตานํฯ **พเลน สมสาทิส**นฺติ เตสํ สรีรพเลน สมสมเมว หุตฺวา สทิสํ, น อุปมามเตฺตนฯ มงฺคลหตฺถิกุเล หิ ตทา โพธิสโตฺต อุปฺปโนฺนติฯ

๘. **ยทิหํ เตสํ ปกุเปฺปยฺย**นฺติ มํ คหณาย อุปคตานํ เตสํ อหํ ยทิ กุเชฺฌยฺยํ, เตสํ ชีวิตมทฺทเน ปฏิพโล ภเวยฺยํฯ น เกวลํ เตสเญฺญว, อถ โข **ยาว รชฺชมฺปิ มานุส**นฺติ ยโต รชฺชโต เตสํ อาคตานํ มนุสฺสานํ สพฺพมฺปิ รชฺชํ โปเถตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กเรยฺยํฯ

๙. **อปิ จาหํ สีลรกฺขายา**ติ เอวํ สมโตฺถปิ จ อหํ อตฺตนิ ปติฏฺฐิตาย สีลรกฺขาย สีลคุตฺติยา คุโตฺต พโนฺธ วิยฯ **น กโรมิ จิเตฺต อญฺญถตฺต**นฺติ ตสฺส สีลสฺส อญฺญถตฺตภูตํ เตสํ สตฺตานํ โปถนาทิวิธึ มยฺหํ จิเตฺต น กโรมิ, ตตฺถ จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทมิฯ **ปกฺขิปนฺตํ มมาฬฺหเก**ติ อาลานตฺถเมฺภ ปกฺขิปนฺตํ, ‘‘ทิสฺวาปี’’ติ วจนเสโสฯ กสฺมาติ เจ, สีลปารมิปูริยา อีทิเสสุ ฐาเนสุ สีลํ อขเณฺฑนฺตสฺส เม นจิรเสฺสว สีลปารมี ปริปูเรสฺสตีติ สีลปารมิปริปูรณตฺถํ ตสฺส อญฺญถตฺตํ จิเตฺต น กโรมีติ โยชนาฯ

๑๐. **‘‘ยทิ เต ม’’**นฺติ คาถายปิ สีลรกฺขาย ทฬฺหํ กตฺวา สีลสฺส อธิฏฺฐิตภาวเมว ทเสฺสติฯ ตตฺถ **โกเฏฺฏยฺยุ**นฺติ ภิเนฺทยฺยุํฯ **สีลขณฺฑภยา มมา**ติ มม สีลสฺส ขณฺฑนภเยนฯ

เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา โพธิสเตฺต นิจฺจเล ฐิเต หตฺถาจริโย ปทุมสรํ โอตริตฺวา ตสฺส ลกฺขณสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘เอหิ ปุตฺตา’’ติ รชตทามสทิสาย โสณฺฑาย คเหตฺวา สตฺตเม ทิวเส พาราณสึ ปาปุณิฯ โส อนฺตรามเคฺค วตฺตมาโนว รโญฺญ สาสนํ เปเสสิฯ ราชา นครํ อลงฺการาเปสิฯ หตฺถาจริโย โพธิสตฺตํ กตคนฺธปริภณฺฑํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ หตฺถิสาลํ เนตฺวา วิจิตฺรสาณิยา ปริกฺขิปาเปตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา นานคฺครสโภชนํ อาทาย คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ทาเปสิฯ โส ‘‘มาตรํ วินา โคจรํ น คณฺหิสฺสามี’’ติ ปิณฺฑํ น คณฺหิฯ ยาจิโตปิ อคฺคเหตฺวา –

> ‘‘สา นูนสา กปณิกา, อนฺธา อปริณายิกา;
> ขาณุํ ปาเทน ฆเฏฺฏติ, คิรึ จโณฺฑรณํ ปตี’’ติฯ –

อาหฯ ตํ สุตฺวา ราชา –

“กา นุ เต สา มหานาค, อนฺธา อปริณายิกา;
ขาณุํ ปาเทน ฆเฏฺฏติ, คิริํ จโณฺฑรณํ ปตี”ติฯ – ปุจฺฉิตฺวา –

“มาตา เม สา มหาราช, อนฺธา อปริณายิกา;
ขาณุํ ปาเทน ฆเฏฺฏติ, คิริํ จโณฺฑรณํ ปตี”ติฯ –

วุตฺเต อชฺช สตฺตโม ทิวโส “มาตา เม โคจรํ น ลภิตฺถา”ติ วทโต อิมสฺส โคจรํ อคณฺหนฺตสฺสฯ ตสฺมา –

“มุญฺจเถตํ มหานาคํ, โยยํ ภรติ มาตรํ;
สเมตุ มาตรา นาโค, สห สเพฺพหิ ญาติภี”ติฯ – วตฺวา มุญฺจาเปสิ –

“มุโตฺต จ พนฺธนา นาโค, มุตฺตทามาย กุญฺชโร;
มุหุตฺตํ อสฺสาสยิตฺวา, อคมา เยน ปพฺพโต”ติฯ

ตตฺถ **กปณิกา**ติ วรากาฯ **ขาณุํ ปาเทน ฆเฏฺฏตี**ติ อนฺธตาย ปุตฺตวิโยคทุเกฺขน จ ปริเทวมานา ตตฺถ ตตฺถ รุกฺขกฬิงฺคเร ปาเทน ฆเฏฺฏติฯ **จโณฺฑรณํ ปตี**ติ จโณฺฑรณปพฺพตาภิมุขี, ตสฺมิํ ปพฺพตปาเท ปริพฺภมมานาติ อโตฺถฯ **อคมา เยน ปพฺพโต**ติ โส หตฺถินาโค พนฺธนา มุโตฺต โถกํ วิสฺสมิตฺวา รโญฺญ ทสราชธมฺมคาถาหิ ธมฺมํ เทเสตฺวา “อปฺปมโตฺต โหหิ, มหาราชา”ติ โอวาทํ ทตฺวา มหาชเนน คนฺธมาลาทีหิ ปูชิยมาโน นครา นิกฺขมิตฺวา ตทเหว มาตรา สมาคนฺตฺวา สพฺพํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิฯ สา ตุฎฺฐมานสา –

“จิรํ ชีวตุ โส ราชา, กาสีนํ รฎฺฐวฑฺฒโน;
โย เม ปุตฺตํ ปโมเจสิ, สทา วุฑฺฒาปจายิก”นฺติฯ (ชา. ๑.๑๑.๑๒) –

รโญฺญ อนุโมทนํ อกาสิฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส คุเณ ปสีทิตฺวา นฬินิยา อวิทูเร คามํ มาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส มาตุ จสฺส นิพทฺธํ วตฺตํ ปฎฺฐเปสิ ฯ อปรภาเค โพธิสโตฺต มาตริ มตาย ตสฺสา สรีรปริหารํ กตฺวา กุรณฺฑกอสฺสมปทํ นาม คโตฯ ตสฺมิํ ปน ฐาเน หิมวนฺตโต โอตริตฺวา ปญฺจสตา อิสโย วสิํสุฯ ตํ วตฺตํ เตสํ ทตฺวา ราชา โพธิสตฺตสฺส สมานรูปํ สิลาปฎิมํ กาเรตฺวา มหาสกฺการํ ปวเตฺตสิฯ ชมฺพุทีปวาสิโน อนุสํวจฺฉรํ สนฺนิปติตฺวา หตฺถิมหํ นาม กริํสุฯ

ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, หตฺถินี มหามายา, วนจรโก เทวทโตฺต, มาตุโปสกหตฺถินาโค โลกนาโถฯ

อิธาปิ ทานปารมิอาทโย ยถารหํ นิทฺธาเรตพฺพาฯ สีลปารมี ปน อติสยวตีติ สา เอว เทสนํ อารุฬฺหาฯ ตถา ติรจฺฉานโยนิยํ อุปฺปโนฺนปิ พฺรหฺมปุพฺพเทวปุพฺพาจริยอาหุเนยฺยาทิภาเวน สพฺพญฺญุพุเทฺธนปิ ปสตฺถภาวานุรูปํ มาตุยา ครุจิตฺตํ อุปฎฺฐเปตฺวา “มาตา นาเมสา ปุตฺตสฺส พหูปการา, ตสฺมา มาตุปฎฺฐานํ นาม ปณฺฑิเตน ปญฺญตฺต”นฺติ มนสิ กตฺวา อเนเกสํ หตฺถิสหสฺสานํ อิสฺสราธิปติ มหานุภาโว ยูถปติ หุตฺวา เตหิ อนุวตฺติยมาโน เอกกวิหาเร อนฺตรายํ อคเณตฺวา ยูถํ ปหาย เอกโก หุตฺวา อุปการิเขตฺตํ ปูเชสฺสามีติ มาตุโปสนํ, มคฺคมูฬฺหปุริสํ ทิสฺวา อนุกมฺปาย ตํ คเหตฺวา มนุสฺสโคจรสมฺปาปนํ, เตน จ กตาปราธสหนํ , หตฺถาจริยปฺปมุขานํ อตฺตานํ พนฺธิตุํ อาคตปุริสานํ สมโตฺถปิ สมาโน สนฺตาสนมเตฺตนปิ เตสํ ปีฬนา ภวิสฺสติ, มยฺหญฺจ สีลสฺส ขณฺฑาทิภาโวติ ตถา อกตฺวา สุทเนฺตน โอปวโยฺห วิย สุเขเนว คหณูปคมนํ, มาตรํ วินา น กิญฺจิ อโชฺฌหริสฺสามีติ สตฺตาหมฺปิ อนาหารตา, อิมินาปาหํ พนฺธาปิโตติ

จิตฺตํ อนุปฺปาเทตฺวา ราชานํ เมตฺตาย ผรณํ, ตสฺส จ นานานเยหิ ธมฺมเทสนาติ เอวมาทโย อิธ มหาปุริสสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘เอวํ อจฺฉริยา เอเต, อพฺภุตา จ มเหสิโน…เป.… ธมฺมสฺส อนุธมฺมโต’’ติฯ

มาตุโปสกจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ภูริทตฺตจริยาวณฺณนา

๑๑. ทุติเย **ภูริทโตฺต**ติ ภูริสมทโตฺตฯ ทโตฺตติ หิ ตทา โพธิสตฺตสฺส มาตาปิตูหิ กตํ นามํฯ ยสฺมา ปเนโส นาคภวเน วิรูปกฺขมหาราชภวเน ตาวตึสภวเน จ อุปฺปเนฺน ปเญฺห สมฺม เทว วินิจฺฉินาติ, เอกทิวสญฺจ วิรูปกฺขมหาราเช นาคปริสาย สทฺธึ ติทสปุรํ คนฺตฺวา สกฺกํ ปริวาเรตฺวา นิสิเนฺน เทวานมนฺตเร ปโญฺห สมุฏฺฐาสิฯ ตํ โกจิ กเถตุํ นาสกฺขิฯ สเกฺกน ปน อนุญฺญาโต ปลฺลงฺกวรคโต หุตฺวา มหาสโตฺตว กเถสิฯ อถ นํ เทวราชา ทิพฺพคนฺธปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา ‘‘ทตฺต, ตฺวํ ปถวิสมาย วิปุลาย ปญฺญาย สมนฺนาคโต อิโต ปฏฺฐาย ภูริทโตฺต นามา’’ติ อาหฯ ภูรีติ หิ ปถวิยา นามํ, ตสฺมา ภูริสมตาย ภูเต อเตฺถ รมตีติ จ ภูริสงฺขาตาย มหติยา ปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา มหาสโตฺต ‘‘ภูริทโตฺต’’ติ ปญฺญายิตฺถฯ มหติยา ปน นาคิทฺธิยา สมนฺนาคตตฺตา **มหิทฺธิโก จา**ติฯ

อตีเต หิ อิมสฺมึเยว กเปฺป พาราณสิรโญฺญ ปุโตฺต ปิตรา รฏฺฐโต ปพฺพาชิโต วเน วส โนฺต อญฺญตราย นาคมาณวิกาย สํวาสํ กเปฺปสิฯ เตสํ สํวาสมนฺวาย เทฺว ทารกา ชายึสุ – ปุโตฺต จ ธีตา จฯ ปุตฺตสฺส ‘‘สาครพฺรหฺมทโตฺต’’ติ นามํ กรึสุ ธีตาย ‘‘สมุทฺทชา’’ติฯ โส อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน พาราณสึ คนฺตฺวา รชฺชํ กาเรสิฯ อถ ธตรโฏฺฐ นาม นาคราชา ปญฺจโยชนสติเก นาคภวเน นาครชฺชํ กาเรโนฺต ตํ อภูตวาทิเกน จิตฺตจูเฬน นาม กจฺฉเปน ‘‘พาราณสิราชา อตฺตโน ธีตรํ ตุยฺหํ ทาตุกาโม, สา โข ปน ราชธีตา สมุทฺทชา นาม อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา จา’’ติ กถิตํ สุตฺวา ธตรโฏฺฐ จตฺตาโร นาคมาณวเก เปเสตฺวา ตํ ทาตุํ อนิจฺฉนฺตํ นาควิภึสิกาย ภึสาเปตฺวา ‘‘ทมฺมี’’ติ วุเตฺต มหนฺตํ ปณฺณาการํ เปเสตฺวา มหติยา นาคิทฺธิยา มหเนฺตน ปริวาเรน ตสฺส ธีตรํ นาคภวนํ เนตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

สา อปรภาเค ธตรฏฺฐํ ปฏิจฺจ สุทสฺสโน, ทโตฺต, สุโภโค, อริโฏฺฐติ จตฺตาโร ปุเตฺต ปฏิลภิฯ เตสุ ทโตฺต โพธิสโตฺต, โส ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว สเกฺกน ตุฏฺฐจิเตฺตน ‘‘ภูริทโตฺต’’ติ คหิตนามตฺตา ‘‘ภูริทโตฺต’’เตฺวว ปญฺญายิตฺถฯ อถ เนสํ ปิตา โยชนสติกํ โยชนสติกํ รชฺชํ ภาเชตฺวา อทาสิฯ มหโนฺต ยโส อโหสิฯ โสฬสโสฬสนาคกญฺญาสหสฺสานิ ปริวารยึสุฯ ปิตุปิ เอกโยชนสตเมว รชฺชํ อโหสิฯ ตโย ปุตฺตา มาเส มาเส มาตาปิตโร ปสฺสิตุํ อาคจฺฉนฺติ, โพธิสโตฺต ปน อนฺวฑฺฒมาสํ อาคจฺฉติฯ

โส เอกทิวสํ วิรูปกฺขมหาราเชน สทฺธึ สกฺกสฺส อุปฏฺฐานํ คโต เวชยนฺตปาสาทํ สุธมฺม เทวสภํ ปาริจฺฉตฺตกโกวิฬารํ ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ เทวจฺฉราปริวารํ อติมโนหรํ สกฺกสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘เอตฺตกมตฺตมฺปิ นาคตฺตภาเว ฐิตสฺส ทุลฺลภํ, กุโต สมฺมาสโมฺพธี’’ติ นาคตฺตภาวํ ชิคุจฺฉิตฺวา ‘‘นาคภวนํ คนฺตฺวา อุโปสถวาสํ วสิตฺวา สีลเมว ปคฺคณฺหิสฺสามิ, ตํ โพธิปริปาจนํ โหติ, อิมสฺมึ เทวโลเก อุปฺปตฺติการณํ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา นาคภวนํ คนฺตฺวา มาตาปิตโร อาห – ‘‘อมฺมตาตา, อหํ อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามี’’ติฯ เตหิ ‘‘อิเธว อุโปสถํ อุปวสาหิ, พหิคตานํ นาคานํ มหนฺตํ ภย’’นฺติ วุเตฺต เอกวารํ ตถา กตฺวา นาคกญฺญาหิ อุปทฺทุโต ปุนวาเร มาตาปิตูนํ อนาโรเจตฺวา อตฺตโน ภริยํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, อหํ มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา ยมุนาตีเร

มหานิโครธรุกฺโข อตฺถิ ตสฺส อวิทูเร วมฺมิกมตฺถเก โภเค อาภุชิตฺวา จตุรงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถํ อธิฏฺฐาย นิปชฺชิตฺวา ‘‘อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ นาคภวนโต นิกฺขมิตฺวา ตถา กโรติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘วิรูปเกฺขน มหารญฺญา, เทวโลกมคญฺฉห’’**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **วิรูปเกฺขน มหารญฺญา**ติ วิรูปเกฺขน นาม นาคาธิปติมหาราเชนฯ **เทวโลก**นฺติ ตาวตึสเทวโลกํฯ **อคญฺฉห**นฺติ อคญฺฉึ, อุปสงฺกมึ อหํฯ

๑๒. **ตตฺถา**ติ ตสฺมึ เทวโลเกฯ **ปสฺสึ ตุวาห**นฺติ อทฺทกฺขึ อหํ **ตุ**-สโทฺท นิปาตมโตฺตฯ **เอกนฺตํ สุขสมปฺปิเต**ติ เอกนฺตํ อจฺจนฺตเมว สุเขน สมงฺคีภูเตฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, ฉ ผสฺสายตนิกา นาม สคฺคาฯ ยาวญฺจิทํ, ภิกฺขเว, น สุกรํ อกฺขาเนน ปาปุณิตุํ ยาว สุขา สคฺคา’’ติ (ม. นิ. ๓.๒๕๕) จฯ **ตํสคฺคคมนตฺถายา**ติ ตสฺมึ สคฺคสฺมึ อุปฺปตฺติวเสน คมนตฺถายฯ **สีลพฺพต**นฺติ สีลสงฺขาตํ วตํฯ อถ วา **สีลพฺพต**นฺติ อุโปสถสีลเญฺจว ‘‘มม จมฺมํ จมฺมตฺถิกา หรนฺตู’’ติอาทินา อตฺตโน สรีราวยวปริจฺจาคสมาทิยนสงฺขาตํ วตญฺจฯ

๑๓. **สรีรกิจฺจ**นฺติ มุขโธวนาทิสรีรปฏิชคฺคนํฯ **ภุตฺวา ยาปนมตฺตก**นฺติ อินฺทฺริยานิ นิพฺพิเสวนานิ กาตุํ สรีรฏฺฐิติมตฺตกํ อาหารํ อาหริตฺวาฯ **จตุโร องฺเค**ติ จตฺตาริ องฺคานิฯ **อธิฏฺฐายา**ติ อธิฏฺฐหิตฺวาฯ **เสมี**ติ สยามิฯ

๑๔. **ฉวิยา**ติอาทิ เตสํ จตุนฺนํ องฺคานํ ทสฺสนํฯ ตตฺถ จ ฉวิจมฺมานํ วิสฺสชฺชนํ เอกํ องฺคํ, เสสานิ เอเกกเมว, มํสคฺคหเณเนว เจตฺถ รุธิรมฺปิ สงฺคหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เอเตนา**ติ เอเตหิ ฯ **หราตุ โส**ติ ยสฺส เอเตหิ ฉวิอาทีหิ **กรณียํ** อตฺถิ, ตสฺส มยา ทินฺนเมเวตํฯ สพฺพํ โส หรตูติ อตฺตโน อตฺตภาเว อนเปกฺขปวารณํ ปวาเรติฯ

เอวํ มหาสตฺตสฺส อิมินา นิยาเมเนว อนฺวทฺธมาสํ อุโปสถกมฺมํ กโรนฺตสฺส ทีโฆ อทฺธา วีติวโตฺตฯ เอวํ คจฺฉเนฺต กาเล เอกทิวสํ อญฺญตโร เนสาทพฺราหฺมโณ โสมทเตฺตน นาม อตฺตโน ปุเตฺตน สห ตํ ฐานํ ปตฺวา อรุณุคฺคมนสมเย นาคกญฺญาหิ ปริวาริยมานํ มหาสตฺตํ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ตาวเทว นาคกญฺญาโย ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา นาคภวนเมว คตาฯ พฺราหฺมโณ มหาสตฺตํ ปุจฺฉิ – ‘‘โก นุ โข ตฺวํ, มาริส, เทโว วา ยโกฺข วา นาโค วา’’ติ? โพธิสโตฺต ยถาภูตํ อตฺตานํ อาวิ กตฺวา สจายํ อิโต คเจฺฉยฺย, อิธ เม วาสํ มหาชนสฺส ปากฏํ กเรยฺย, เตน เม อุโปสถวาสสฺส อนฺตราโยปิ สิยาฯ ยํนูนาหํ อิโต อิมํ นาคภวนํ เนตฺวา มหติยา สมฺปตฺติยา โยเชยฺยํฯ เอวายํ ตเตฺถว อภิรมิสฺสติ, เตน เม อุโปสถกมฺมํ อทฺธนิยํ สิยาติฯ อถ นํ อาห – ‘‘พฺราหฺมณ, มหนฺตํ เต ยสํ ทสฺสามิ, รมณียํ นาคภวนํ, เอหิ ตตฺถ คจฺฉามา’’ติฯ สามิ, ปุโตฺต เม อตฺถิ, ตสฺมึ อาคจฺฉเนฺต อาคมิสฺสามีติฯ คจฺฉ, พฺราหฺมณ, ปุตฺตํ อาเนหีติฯ พฺราหฺมโณ คนฺตฺวา ปุตฺตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ตํ อาเนสิฯ มหาสโตฺต เต อุโภปิ อาทาย อตฺตโน อานุภาเวน นาคภวนํ อาเนสิฯ เตสํ ตตฺถ ทิโพฺพ อตฺตภาโว ปาตุภวิฯ อถ เตสํ มหาสโตฺต ทิพฺพสมฺปตฺตึ ทตฺวา จตฺตาริ จตฺตาริ นาคกญฺญาสตานิ อทาสิฯ เต มหตึ สมฺปตฺตึ อนุภวิํสุฯ

โพธิสโตฺตปิ อปฺปมโตฺต อุโปสถกมฺมํ กโรติฯ อนฺวทฺธมาสํ มาตาปิตูนํ อุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ธมฺมกถํ กเถตฺวา ตโต จ พฺราหฺมณสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อาโรคฺยํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เยน เต อโตฺถ, ตํ วเทยฺยาสี’’ติ อาปุจฺฉิตฺวา ‘‘อนุกฺกณฺฐมาโน อภิรมา’’ติ วตฺวา โสมทเตฺตนปิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา อตฺตโน นิเวสนํ คจฺฉติฯ พฺราหฺมโณ สํวจฺฉรํ ตตฺถ วสิตฺวา มนฺทปุญฺญตาย อุกฺกณฺฐิตฺวา อนิจฺฉมานมฺปิ ปุตฺตํ คเหตฺวา โพธิสตฺตํ อาปุจฺฉิตฺวา เตน ทียมานํ พหุํ ธนํ สพฺพกามททํ มณิรตนมฺปิ อลกฺขิกตาย อคฺคเหตฺวา ‘‘มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ มหาสโตฺต

นาคมาณวเก อาณาเปตฺวา ตํ สปุตฺตกํ มนุสฺสโลกํ ปาเปสิฯ เต อุโภปิ ทิพฺพาภรณานิ ทิพฺพวตฺถานิ จ โอมุญฺจิตฺวา นฺหายิตุํ เอกํ โปกฺขรณึ โอตรึสุ, ตสฺมึ ขเณ ตานิ อนฺตรธายิตฺวา นาคภวนเมว อคมํสุฯ อถ ปฐมนิวตฺถกาสาวปิโลติกาว สรีเร ปฏิมุญฺจิ, ธนุสรสตฺติโย คเหตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา มิเค วธิตฺวา ปุริมนิยาเมเนว ชีวิกํ กเปฺปสุํฯ

เตน จ สมเยน อญฺญตโร ตาปโส สุปณฺณราชโต ลทฺธํ อลมฺปายนมนฺตํ ตสฺส อนุจฺฉวิกานิ โอสธานิ มนฺตูปจารญฺจ อตฺตานํ อุปฏฺฐหนฺตสฺส อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส อทาสิฯ โส ‘‘ลโทฺธ เม ชีวิกูปาโย’’ติ กติปาหํ วสิตฺวา ตาปสํ อาปุจฺฉิตฺวา ปกฺกมโนฺต อนุปุเพฺพน ยมุนาตีรํ ปตฺวา ตํ มนฺตํ สชฺฌายโนฺต มหามเคฺคน คจฺฉติฯ ตทา โพธิสตฺตสฺส ภวนโต ตสฺส ปริจาริกา นาคมาณวิกา ตํ สพฺพกามททํ มณิรตนํ อาทาย ยมุนาตีเร วาลุการาสิมตฺถเก ฐเปตฺวา ตโสฺสภาเสน รตฺติยํ กีฬิตฺวา อรุณุคฺคมเนน ตสฺส พฺราหฺมณสฺส มนฺตสทฺทํ สุตฺวา ‘‘สุปโณฺณ’’ติ สญฺญาย ภยตชฺชิตา มณิรตนํ อคฺคเหตฺวา ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา นาคภวนํ อคมํสุฯ

พฺราหฺมโณ ตํ มณิรตนํ อาทาย ปายาสิฯ ตสฺมึ ขเณ โส เนสาทพฺราหฺมโณ ปุเตฺตน สทฺธึ มิควธาย อรญฺญํ คจฺฉโนฺต ตสฺส หเตฺถ ตํ มณิรตนํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ ภูริทตฺตสฺส สพฺพกามททํ มณิรตน’’นฺติ สญฺชานิตฺวา ตํ คณฺหิตุกาโม เตน สทฺธึ อลฺลาปสลฺลาปํ กตฺวา มนฺตวาทิภาวํ ชานิตฺวา เอวมาห – ‘‘สเจ เม ตฺวํ อิมํ มณิรตนํ ทสฺสสิ, เอวาหํ เต มหานุภาวํ นาคํ ทเสฺสสฺสามิ, ยํ ตฺวํ คเหตฺวา คามนิคมราชธานิโย จรโนฺต พหุธนํ ลจฺฉสี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ทเสฺสตฺวา คณฺหาหี’’ติ วุเตฺต ตํ อาทาย โพธิสตฺตํ อุโปสถกรณฏฺฐาเน วมฺมิกมตฺถเก โภเค อาภุชิตฺวา นิปนฺนํ อวิทูเร ฐิโต หเตฺถน ปสาเรตฺวา ทเสฺสสิฯ

มหาสโตฺต ตํ เนสาทํ ทิสฺวา ‘‘อยํ อุโปสถสฺส เม อนฺตรายํ กเรยฺยาติ นาคภวนํ เนตฺวา มหาสมฺปตฺติยํ ปติฏฺฐาปิโตปิ น อิจฺฉิฯ ตโต อปกฺกมิตฺวา สยํ คนฺตุกาโม มยา ทียมานมฺปิ มณิรตนํ คณฺหิตุํ น อิจฺฉิฯ อิทานิ ปน อหิคุณฺฐิกํ คเหตฺวา อาคจฺฉติฯ สจาหํ อิมสฺส มิตฺตทุพฺภิโน กุเชฺฌยฺยํ, สีลํ เม ขณฺฑํ ภวิสฺสติฯ มยา โข ปน ปฐมํเยว จตุรงฺคสมนฺนาคโต อุโปสโถ อธิฏฺฐิโต, โส ยถาธิฏฺฐิโตว โหตุฯ อลมฺปายโน มํ ฉินฺทตุ วา มา วา, เนวสฺส กุชฺฌิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อกฺขีนิ นิมฺมีเลตฺวา อธิฏฺฐานปารมึ ปุเรจาริกํ กตฺวา โภคนฺตเร สีสํ ปกฺขิปิตฺวา นิจฺจโลว หุตฺวา นิปชฺชิฯ เนสาทพฺราหฺมโณปิ ‘‘โภ อลมฺปายน, อิมํ นาคํ คณฺห, มณึ เม เทหี’’ติ อาหฯ อลมฺปายโน นาคํ ทิสฺวา ตุโฏฺฐ มณึ กิสฺมิญฺจิ อคเณตฺวา ‘‘คณฺห, พฺราหฺมณา’’ติ หเตฺถ ขิปิฯ โส ตสฺส หตฺถโต ภสฺสิตฺวา ปถวิยํ ปติตมโตฺตว ปถวึ ปวิสิตฺวา นาคภวนเมว คโตฯ เนสาทพฺราหฺมโณ มณิรตนโต ภูริทเตฺตน สทฺธึ มิตฺตภาวโต จ ปริหายิตฺวา นิปฺปจฺจโยว ปกฺกโนฺตฯ

๑๕. อลมฺปายโนปิ มหานุภาเวหิ โอสเธหิ อตฺตโน สรีรํ มเกฺขตฺวา โถกํ ขาทิตฺวา เขฬํ อตฺตโน กายสฺมึ ปริภาเวตฺวา ทิพฺพมนฺตํ ชปฺปโนฺต โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา สีเส ทฬฺหํ คณฺหโนฺต มุขมสฺส วิวริตฺวา โอสธํ ขาทิตฺวา มุเข สหเขฬํ โอสิญฺจิฯ สุจิชาติโก มหาสโตฺต สีลเภทภเยน อกุชฺฌิตฺวา อกฺขีนิ น อุมฺมีเลสิฯ อถ นํ โอสธมนฺตพเลน นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา เหฏฺฐา สีสํ กตฺวา สญฺจาเลตฺวา คหิตโคจรํ ฉฑฺฑาเปตฺวา ภูมิยํ ทีฆโส นิปชฺชาเปตฺวา มสูรกํ มทฺทโนฺต วิย หเตฺถหิ ปริมทฺทิฯ อฏฺฐีนิ จุณฺณิยมานานิ วิย อเหสุํฯ

ปุน นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา ทุสฺสํ โปเถโนฺต วิย โปเถสิฯ มหาสโตฺต เอวรูปํ ทุกฺขํ อนุโภโนฺตปิ เนว กุชฺฌิตฺถฯ อญฺญทตฺถุ อตฺตโน สีลเมว อาวเชฺชสิฯ อิติ โส มหาสตฺตํ ทุพฺพลํ กตฺวา วลฺลีหิ เปฬํ สเชฺชตฺวา มหาสตฺตํ ตตฺถ ปกฺขิปิฯ สรีรํ ปนสฺส มหนฺตํ ตตฺถ น ปวิสติฯ อถ นํ ปณฺหิยา โกเฏฺฏโนฺต ปเวเสตฺวา เปฬํ อาทาย เอกํ คามํ คนฺตฺวา คามมเชฺฌ โอตาเรตฺวา

‘‘นาคสฺส นจฺจํ ทฏฺฐุกามา อาคจฺฉนฺตู’’ติ สทฺทมกาสิฯ สกลคามวาสิโน สนฺนิปตึสุฯ ตสฺมึ ขเณ อลมฺปายโน ‘‘นิกฺขม มหานาคา’’ติ อาหฯ มหาสโตฺต จินฺเตสิ – ‘‘อชฺช มยา ปริสํ โตเสนฺเตน กีฬิตุํ วฏฺฏติ, เอวํ อลมฺปายโน พหุธนํ ลภิตฺวา ตุโฏฺฐ มํ วิสฺสเชฺชสฺสติ, ยํ ยํ เอส มํ กาเรติ, ตํ ตํ กริสฺสามี’’ติฯ

อถ นํ โส เปฬิโต นิกฺขมนฺตํ ‘‘มหา โหหี’’ติ อาห, โส มหา อโหสิฯ ‘‘ขุทฺทโก วโฏฺฏ วิผโณ เอกผโณ ทฺวิผโณ ยาว สหสฺสผโณ อุโจฺจ นีโจ ทิสฺสมานกาโย อทิสฺสมานกาโย ทิสฺสมานอุปฑฺฒกาโย นีโล ปีโต โลหิโต โอทาโต มญฺชิโฏฺฐ โหหิ, ธูมํ วิสฺสเชฺชหิ, ชาลสิขํ อุทกญฺจ วิสฺสเชฺชหี’’ติ วุเตฺต เตน วุตฺตํ ตํ ตํ อาการํ นิมฺมินิตฺวา นจฺจํ ทเสฺสสิฯ ตํ ทิสฺวา มนุสฺสา อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาตา พหุํ หิรญฺญสุวณฺณวตฺถาลงฺการาทึ อทํสุฯ อิติ ตสฺมึ คาเม สตสหสฺสมตฺตํ ลภิฯ โส กิญฺจาปิ มหาสตฺตํ คณฺหโนฺต ‘‘สหสฺสํ ลภิตฺวา ตํ วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติ อาหฯ ตํ ปน ธนํ ลภิตฺวา ‘‘คามเกปิ ตาว มยา เอตฺตกํ ธนํ ลทฺธํ, นคเร กิร พหุธนํ ลภิสฺสามี’’ติ ธนโลเภน น มุญฺจิฯ

โส ตสฺมึ คาเม กุฎุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา รตนมยํ เปฬํ กาเรตฺวา ตตฺถ มหาสตฺตํ ปกฺขิปิตฺวา สุขยานกํ อารุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน คามนิคมราชธานีสุ ตํ กีฬาเปตฺวา พาราณสึ ปาปุณิ, นาคราชสฺส มธุลาชํ เทติ, อพทฺธสตฺตุญฺจ เทติฯ โส โคจรํ น คณฺหิ อวิสฺสชฺชนภเยนฯ โคจรํ อคณฺหนฺตมฺปิ จ นํ จตฺตาโร นครทฺวาเร อาทึ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ มาสมตฺตํ กีฬาเปสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘สํสิโต อกตญฺญุนา’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **สํสิโต**ติ เอโส นาโค อมุกสฺส นิโคฺรธรุกฺขสฺส สมีเป วมฺมิกมตฺถเก สยิโตติ เอวํ ฐานํ ทเสฺสตฺวา กถิโตฯ **อกตญฺญุนา**ติ อตฺตนา กตํ อุปการํ อชานเนฺตน มิตฺตทุพฺภินา เนสาทพฺราหฺมเณนาติ อธิปฺปาโยฯ **อลมฺปายโน**ติ อลมฺปายนวิชฺชาปริชปฺปเนน ‘‘อลมฺปายโน’’ติ เอวํ ลทฺธนาโม อหิตุณฺฑิกพฺราหฺมโณฯ **มมคฺคหี**ติ มํ อคฺคเหสิฯ **กีเฬติ มํ ตหึ ตหิ**นฺติ ตตฺถ ตตฺถ คามนิคมราชธานีสุ อตฺตโน ชีวิกตฺถํ มํ กีฬาเปติฯ

๑๗. **ติณโตปิ ลหุโก มมา**ติ อตฺตโน ชีวิตปริจฺจาโค ติณสลากปริจฺจาคโตปิ ลหุโก หุตฺวา มม อุปฏฺฐาตีติ อโตฺถฯ **ปถวีอุปฺปตนํ วิยา**ติ สีลวีติกฺกโม ปน จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลาย มหาปถวิยา ปริวตฺตนํ วิย ตโตปิ ตํ ภาริยตรํ หุตฺวา มยฺหํ อุปฏฺฐาตีติ ทเสฺสติฯ

๑๘. **นิรนฺตรํ ชาติสต**นฺติ มม ชาตีนํ อเนกสตมฺปิ อเนกสตาสุปิ ชาตีสุ นิรนฺตรเมว สีลสฺส อวีติกฺกมนเหตุฯ **มม ชีวิตํ จเชยฺยํ** จชิตุํ สโกฺกมิฯ **เนว สีลํ ปภิเนฺทยฺย**นฺติ สีลํ ปน สมาทินฺนํ เอกมฺปิ เนว ภิเนฺทยฺยํ น วินาเสยฺยํฯ **จตุทฺทีปาน เหตู**ติ จกฺกวตฺติรชฺชสิริยาปิ การณาติ ทเสฺสติฯ

๑๙. อิทานิ ยทตฺถํ อตฺตโน ชีวิตมฺปิ ปริจฺจชิตฺวา ตทา สีลเมว รกฺขิตํ, ตาย จ สีลรกฺขาย ตถา อนตฺถการเกสุ เนสาทอลมฺปายนพฺราหฺมเณสุ จิตฺตสฺส อญฺญถตฺตํ น กตํ, ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘อปิ จา’’**ติ โอสานคาถมาหฯ ตํ เหฏฺฐา วุตฺตตฺถเมวฯ

เอวํ ปน มหาสเตฺต อหิตุณฺฑิกหตฺถคเต ตสฺส มาตา ทุสฺสุปินํ ทิสฺวา ปุตฺตญฺจ ตตฺถ อปสฺสนฺตี โสกาภิภูตา อโหสิฯ อถสฺสา เชฏฺฐปุโตฺต สุทสฺสโน ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา สุโภคํ ‘‘หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ปญฺจสุ มหานทีสุ สตฺตสุ มหาสเรสุ ภูริทตฺตํ อุปธาเรตฺวา เอหี’’ติ ปหิณิฯ กาณาริฏฺฐํ

‘‘เทวโลกํ คนฺตฺวา สเจ เทวตาหิ ธมฺมํ โสตุกามาหิ ภูริทโตฺต ตตฺถ นีโต, ตโต นํ อาเนหี’’ติ ปหิณิฯ สยํ ปน ‘‘มนุสฺสโลเก คเวสิสฺสามี’’ติ ตาปสเวเสน นาคภวนโต นิกฺขมิฯ อจฺจิมุขี นาม สฺส เวมาติกา ภคินี โพธิสเตฺต อธิมตฺตสิเนหา ตํ อนุพนฺธิฯ ตํ มณฺฑูกจฺฉาปึ กตฺวา ชฏนฺตเร ปกฺขิปิตฺวา มหาสตฺตสฺส อุโปสถกรณฏฺฐานํ อาทึ กตฺวา สพฺพตฺถ คเวสโนฺต อนุกฺกเมน พา ราณสึ ปตฺวา ราชทฺวารํ อคมาสิฯ ตทา อลมฺปายโน ราชงฺคเณ มหาชนสฺส มเชฺฌ รโญฺญ ภู ริทตฺตสฺส กีฬํ ทเสฺสตุํ เปฬํ วิวริตฺวา ‘‘เอหิ มหานาคา’’ติ สญฺญมทาสิฯ

มหาสโตฺต สีสํ นีหริตฺวา โอโลเกโนฺต เชฏฺฐภาติกํ ทิสฺวา เปฬโต นิกฺขมฺม ตทภิมุโข ปา ยาสิฯ มหาชโน ภีโต ปฏิกฺกมิฯ โส คนฺตฺวา ตํ อภิวาเทตฺวา นิวตฺติตฺวา เปฬเมว ปาวิสิฯ อลมฺ ปายโน ‘‘อิมินา อยํ ตาปโส ทโฏฺฐ’’ติ สญฺญาย ‘‘มา ภายิ, มา ภายี’’ติ อาหฯ สุทสฺสโน ‘‘อยํ นาโค มยฺหํ กึ กริสฺสติ, มยา สทิโส อหิตุณฺฑิโก นาม นตฺถี’’ติ เตน วาทปฺปฏิวาทํ สมุฎฺฐา เปตฺวา ‘‘ตฺวํ อิมํ นาคํ คเหตฺวา คชฺชสิ, อหํ ตํ อิมาย มณฺฑูกจฺฉาปิยา อิจฺฉโนฺต นาสยิสฺ สามี’’ติ ภคินึ ปโกฺกสิตฺวา หตฺถํ ปสาเรสิฯ สา ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ชฏนฺตเร นิปนฺนา ติกฺขตฺตุํ มณฺฑูกวสฺสิตํ วสฺสิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อํสกูเฏ นิสีทิตฺวา อุปฺปติตฺวา ตสฺส หตฺถตเล ตีณิ วิสพินฺทู นิ ปาเตตฺวา ปุน ตสฺส ชฏนฺตรเมว ปาวิสิฯ

สุทสฺสโน วิสพินฺทุํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อิทํ พินฺทุํ สเจ ปถวิยํ ปาเตสฺสติ, โอสธิติณวนปฺปตโย สเพฺพ นสฺสิสฺสนฺติฯ สเจ อากาเส ขิปิสฺสติ, สตฺตวสฺสานิ เทโว น วสฺสิสฺสติฯ สเจ อุทเก ปา เตสฺสติ, ยาวตา ตตฺถ อุทกชาตา ปาณา สเพฺพ มเรยฺยุ’’นฺติ วตฺวา ราชานํ สทฺทหาเปตุํ ตโย อาวาเฏ ขณาเปตฺวา เอกํ นานาเภสชฺชานํ ปูเรสิ, ทุติยํ โคมยสฺส, ตติยํ ทิพฺพสธานเญฺจว ปู เรตฺวา มเชฺฌ อาวาเฏ วิสพินฺทุํ ปกฺขิปิฯ ตงฺขณเญฺญว ธูมายิตฺวา ชาลา อุฎฺฐหิฯ สา คนฺตฺวา โคมยาวาฏํ คณฺหิฯ ตโตปิ ชาลา อุฎฺฐาย ทิพฺพสธปุณฺณํ คเหตฺวา ทิพฺพสธานิ ฌาเปตฺวา นิพฺพายิฯ อลมฺปายนํ ตตฺถ อาวาฏสฺส อวิทูเร ฐิตํ อุสฺมา ผริตฺวา สรีรจฺฉวึ อุปฺปาเฏตฺวา คตาฯ เสตกุฎฺฐี อโหสิฯ โส ภยตชฺชิโต ‘‘นาคราชานํ วิสฺสเชฺชมี’’ติ ติกฺขตฺตุํ วาจํ นิจฺฉาเรสิฯ ตํ สุตฺ วา โพธิสโตฺต รตนเปฬาย นิกฺขมิตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ อตฺตภาวํ มาเปตฺวา เทวลี ฬาย ฐิโตฯ สุทสฺสโน จ อจฺจิมุขี จ ตเถว อฏฺฐํสุฯ

ตโต สุทสฺสโน อตฺตโน ภาคิเนยฺยภาวํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา เต อาลิงฺคิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา อเนฺตปุรํ เนตฺวา มหนฺตํ สกฺการสมฺมานํ กตฺวา ภูริทเตฺตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโร โนฺต ‘‘ตาต, เอวํ มหานุภาวํ ตํ อลมฺปายโน กถํ คณฺหี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส สพฺพํ วิตฺถาเรน กเถตฺวา ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม อิมินา นิยาเมน รชฺชํ กาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ มาตุลสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ อถ สุ ทสฺสโน ‘‘มาตุล, มม มาตา ภูริทตฺตํ อปสฺสนฺตี กิลมติ, น สกฺกา อเมฺหหิ อิธ ปปญฺจํ กาตุ’’นฺติ มาตุลํ อาปุจฺฉิตฺวา ภูริทตฺตอจฺจิมุขีหิ สทฺธึ นาคภวนเมว คโตฯ

อถ ตตฺถ มหาปุริโส คิลานเสยฺยาย นิปโนฺน คิลานปุจฺฉนตฺถํ อาคตาย มหติยา นาคปริ สาย เวเท จ ยเญฺญ จ พฺราหฺมเณ จ สมฺภาเวตฺวา กาณาริเฎฺฐ กเถเนฺต ตํ วาทํ ภินฺทิตฺวา นา นานเยหิ ธมฺมํ เทเสตฺวา สีลสมฺปทาย ทิฏฺฐิสมฺปทาย จ ปติฏฺฐาเปตฺวา ยาวชีวํ สีลานิ รกฺขิตฺ วา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา อายุปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํฯ เนสาทพฺราหฺมโณ เทวทโตฺต, โสมทโตฺต อานโนฺท, อจฺจิมุขี อุปฺปลวณฺณา, สุทสฺสโน สาริปุโตฺต, สุโภโค มหาโมคฺคลฺลาโน, กาณา ริโฏฺฐ สุนกฺขโตฺต, ภูริทโตฺต โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ เสสปารมิโย เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว นิทฺธาเรตพฺพาฯ อิธาปิ โยชนสติเก อตฺตโน นาคภวนฏฺฐาเน โสฬสหิ นาคกญฺญาสหเสฺสหิ จิตฺตรูปํ วิย ปริจาริยมาโน เทวโลกสมฺปตฺติสทิเส นาคโลกิสฺสริเย ฐิโตปิ อิสฺสริยมทํ อกตฺวา อนฺวทฺธมาสํ มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ, กุเลเชฏฺฐาปจายนํ, สกลาย นาคปริสาย จาตุมหาราชิกปริสาย ตาวตึสปริสาย จ สมฺฏฺฐิตปญฺหานํ ตํตํปริสมเชฺฌ กุมุทนาลกลาปํ วิย สุนิสิตสเตฺถน อตฺตโน ปญฺญาสเตฺถน ตาวเทว ปจฺฉินฺทิตฺวา เตสํ จิตฺตานุกูลธมฺมเทสนา, วุตฺตปฺปการํ โภคสมฺปตฺตึ ปหาย อตฺตโน สรีรชีวิตนิรเปกฺขํ จตุรงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถาธิฏฺฐานํ, ตตฺถ จ ปฏิญฺญาย วิสํวาทนภเยน อหิตุณฺฑิกหตฺถคมนํ, ตสฺมิญฺจ มุเข วิสมิสฺสเขฬปาตนํ นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา อาวิญฺฉนํ กฑฺฒนํ ภูมิยํ ฆํสนํ มทฺทนํ โปถนนฺติ เอวมาทึ นานปฺปการวิปฺปการํ กโรเนฺตปิ เอวรูปํ มหาทุกฺขํ อนุภวโตปิ กุชฺฌิตฺวา โอโลกนมเตฺตน ตํ ฉาริกํ กาตุํ สมตฺถสฺสาปิ สีลปารมึ อาวชฺชิตฺวา สีลขณฺฑนภเยน อีสกมฺปิ จิตฺตสฺส วิการาภาโว, ธนํ ลภาเปมีติ วา ตสฺส จิตฺตานุวตฺตนํ, สุโภเคน ปุนานีตสฺส อกตญฺญุโน มิตฺตทุพฺภิสฺส เนสาทพฺราหฺมณสฺส สีสํ อนธิฏฺฐหิตฺวาปิ อกุชฺฌนํ, กาณาริเฏฺฐน กถิตํ มิจฺฉาวาทํ ภินฺทิตฺวา อเนกปริยาเยน ธมฺมํ ภาสิตฺวา นาคปริสาย สีเลสุ สมฺมาทิฏฺฐิยญฺจ ปติฏฺฐาปนนฺติ เอวมาทโย โพธิสตฺตสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาฯ เตเนตํ วุจฺจติ – ‘‘เอวํ อจฺฉริยา เหเต…เป.… ธมฺมสฺส อนุธมฺมโต’’ติฯ

ภูริทตฺตจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. จเมฺปยฺยนาคจริยาวณฺณนา

๒๐. ตติเย **จเมฺปยฺยโก**ติ องฺคมคธรฏฺฐานํ อนฺตเร จมฺปา นาม นที, ตสฺสา เหฏฺฐา นาคภวนมฺปิ อวิทูรภวตฺตา จมฺปา นาม, ตตฺถ ชาโต นาคราชา จเมฺปยฺยโกฯ **ตทาปิ ธมฺมิโก อาสิ**นฺติ ตสฺมึ จเมฺปยฺยนาคราชกาเลปิ อหํ ธมฺมจารี อโหสึฯ

โพธิสโตฺต หิ ตทา จมฺปานาคภวเน นิพฺพตฺติตฺวา จเมฺปโยฺย นาม นาคราชา อโหสิ, มหิทฺธิโก มหานุภาโวฯ โส ตตฺถ นาครชฺชํ กาเรโนฺต เทวราชโภคสมฺปตฺติสทิสอิสฺสริยสมฺปตฺตึ อนุภวโนฺต ปารมิปูรณสฺส อโนกาสภาวโต ‘‘กึ เม อิมาย ติรจฺฉานโยนิยา, อุโปสถวาสํ วสิตฺวา อิโต มุจฺจิตฺวา สมฺมเทว ปารมิโย ปูเรสฺสามี’’ติ ตโต ปฏฺฐาย อตฺตโน ปาสาเทเยว อุโปสถกมฺมํ กโรติฯ อลงฺกตนาคมาณวิกา ตสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉนฺติฯ โส ‘‘อิธ เม สีลสฺส อนฺตราโย ภวิสฺสตี’’ติ ปาสาทโต นิกฺขมิตฺวา อุยฺยาเน นิสีทติฯ ตตฺราปิ ตา อาคจฺฉนฺติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อิธ เม สีลสฺส สํกิเลโส ภวิสฺสติ, อิโต นาคภวนโต นิกฺขมิตฺวา มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา อุโปสถวาสํ วสิสฺสามี’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย อุโปสถทิวเสสุ นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา เอกสฺส ปจฺจนฺตคามสฺส อวิทูเร มคฺคสมีเป วมฺมิกมตฺถเก ‘‘มม จมฺมาทีหิ อตฺถิกา จมฺมาทีนิ คณฺหนฺตุ, กีฬาสปฺปํ วา กาตุกามา กีฬาสปฺปํ กโรนฺตู’’ติ สรีรํ ทานมุเข วิสฺสเชฺชตฺวา โภเค อาภุชิตฺวา นิปโนฺน อุโปสถวาสํ วสติ จาตุทฺทสิยํ ปญฺจทสิยญฺจ, ปาฏิปเท นาคภวนํ คจฺฉติฯ ตเสฺสวํ อุโปสถํ กโรนฺตสฺส ทีโฆ อทฺธา วีติวโตฺตฯ

อถ โพธิสโตฺต สุมนาย นาม อตฺตโน อคฺคมเหสิยา ‘‘เทว, ตฺวํ มนุสฺสโลกํ คนฺตฺวา อุโปสถํ อุปวสสิ, โส จ สาสโงฺก สปฺปฏิภโย’’ติ วุโตฺต มงฺคลโปกฺขรณิตีเร ฐตฺวา ‘‘สเจ มํ, ภเทฺท, โกจิ ปหริตฺวา กิลเมสฺสติ, อิมิสฺสา โปกฺขรณิยา อุทกํ อาวิลํ ภวิสฺสติฯ สเจ สุปโณฺณ คณฺหิสฺสติ, อุทกํ ปกฺกุถิสฺสติฯ สเจ อหิตุณฺฑิโก คณฺหิสฺสติ, อุทกํ โลหิตวณฺณํ ภวิสฺสตี’’ติ ตีณิ นิมิตฺตานิ ตสฺสา อาจิกฺขิตฺวา จาตุทฺทสีอุโปสถํ อธิฏฺฐาย นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา วมฺมิกมตฺถเก นิปชฺชิ สรีรโสภาย วมฺมิกํ โสภยมาโนฯ สรีรญฺหิสฺส รชตทามํ วิย เสตํ อโหสิ, มตฺถ

โก รตฺตกมฺพลเคณฺฑุโก วิย, สรีรํ นงฺคลสีสปฺปมาณํ **ภูริทตฺตกาเล** (ชา. ๒.๒๒.๗๘๔ อาทโย) ปน อูรุปฺปมาณํ, **สงฺขปาลกาเล** (ชา. ๒.๑๗.๑๔๓ อาทโย) เอกโทณิกนาวปฺปมาณํฯ

ตทา เอโก พาราณสิมาณโว ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา อลมฺปายนมนฺตํ อุคฺคณฺหิตฺวา เตน มเคน อตฺตโน คามํ คจฺฉนฺโต มหาสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘กิํ เม ตุจฺฉหตฺเถน คามํ คนฺตุํ, อิมํ นาคํ คเหตฺวา คามนิคมราชธานีสุ กีฬาเปนฺโต ธนํ อุปฺปาเทตฺวาว คมิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ทิโพฺพสธานิ คเหตฺวา ทิพฺพมนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ทิพฺพมนฺตํ สุตกาลโต ปฏฺฐาย มหาสตฺตสฺส กเณฺณสุ ตตฺตสลากาปเวสนกาโล วิย อโหสิ, มตฺถเก สิขเรน อภิมนฺถิยมาโน วิยฯ โส ‘‘โก นุ โข เอโส’’ติ โภคนฺตรโต สีสํ อุกฺขิปิตฺวา โอโลเกนฺโต อหิตุณฺฑิกํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ‘‘มม วิสํ อุคฺคเตชํ, สจาหํ กุชฺฌิตฺวา นาสาวาตํ วิสฺสเชฺชสฺสามิ, เอตสฺส สรีรํ ภุสมุฏฺฐิ วิย วิปฺปกิริสฺสติ, อถ เม สีลํ ขณฺฑํ ภวิสฺสติ, น นํ โอโลเกสฺสามี’’ติฯ โส อกฺขีนิ นิมฺมีเลตฺวา สีสํ โภคนฺตเร ฐเปสิฯ อหิตุณฺฑิกพฺราหฺมโณ โอสธํ ขาทิตฺวา มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา เขฬํ มหาสตฺตสฺส สรีเร โอสิญฺจิฯ โอสธานญฺจ มนฺตสฺส จ อานุภาเวน เขเฬน ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเน โผฏานํ อุฏฺฐานกาโล วิย อโหสิฯ

อถ โส นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ทีฆโส นิปชฺชาเปตฺวา อชปเทน ทเณฺฑน อุปฺปีเฬตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา สีสํ ทฬฺหํ คเหตฺวา นิปฺปีเฬสิฯ มหาสโตฺต มุขํ วิวริฯ อถสฺส มุเข เขฬํ โอสิญฺจิตฺวา โอสธมนฺตพเลน ทเนฺต ภินฺทิฯ มุขํ โลหิตสฺส ปูริฯ มหาสโตฺต อตฺตโน สีลเภทภเยน เอวรูปํ ทุกฺขํ อธิวาเสนฺโต อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลกนมตฺตมฺปิ นากาสิฯ โสปิ ‘‘นาคราชานํ ทุพฺพลํ กริสฺสามี’’ติ นงฺคุฏฺฐโต ปฏฺฐาย อฏฺฐีนิ สํจุณฺณยมาโน วิย สกลสรีรํ มทฺทิตฺวา ปฏฺฏิกเวฐนํ นาม เวเฐสิ, ตนฺตมชฺชิตํ นาม มชฺชิ, นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา ทุสฺสโปถนํ นาม โปเถสิฯ มหาสตฺตสฺส สกลสรีรํ โลหิตมกฺขิตํ อโหสิ, โส มหาเวทนํ อธิวาเสสิฯ

อถสฺส ทุพฺพลภาวํ ญตฺวา วลฺลีหิ เปฬํ กริตฺวา ตตฺถ นํ ปกฺขิปิตฺวา ปจฺจนฺตคามํ เนตฺวา มหาชนสฺส มเชฺฌ กีฬาเปสิฯ นีลาทีสุ วเณฺณสุ วฏฺฏจตุรสฺสาทีสุ สณฺฐาเนสุ อณุํถูลาทีสุ ปมาเณสุ ยํ ยํ พฺราหฺมโณ อิจฺฉติ, มหาสโตฺต ตํ ตเทว กตฺวา นจฺจติ, ผณสตมฺปิ ผณสหสฺสมฺปิ กโรติเยวฯ มหาชโน ปสีทิตฺวา พหุธนมทาสิฯ เอกทิวสเมว กหาปณสหสฺสเญฺจว สหสฺสคฺฆนิเก จ ปริกฺขาเร ลภิฯ พฺราหฺมโณ อาทิโตว ‘‘สหสฺสํ ลภิตฺวา วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติ จินฺเตสิฯ ตํ ปน ธนํ ลภิตฺวา ‘‘ปจฺจนฺตคาเมเยว ตาว เม เอตฺตกํ ธนํ ลทฺธํ, ราชราชมหามตฺตานํ ทสฺสิเต กีว พหุํ ธนํ ลภิสฺสามี’’ติ สกฏญฺจ สุขยานกญฺจ คเหตฺวา สกเฏ ปริกฺขาเร ฐเปตฺวา สุขยานเก นิสิโนฺน ‘‘มหเนฺตน ปริวาเรน มหาสตฺตํ คามนิคมราชธานีสุ กีฬาเปนฺโต พาราณสิยํ อุคฺคเสนรโญฺญ สนฺติเก กีฬาเปตฺวา วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติ อคมาสิฯ โส มณฺฑูเก มาเรตฺวา นาครโญฺญ เทติฯ นาคราชา ‘‘ปุนปฺปุนํ มํ นิสฺสาย มาเรสฺสตี’’ติ น ขาทติฯ อถสฺส มธุลาเช อทาสิฯ เตปิ ‘‘สจาหํ โคจรํ คณฺหิสฺสามิ, อโนฺตเปฬายเมว มรณํ ภวิสฺสตี’’ติ น ขาทติฯ

๒๑. พฺราหฺมโณ มาสมเตฺตน พาราณสิํ ปตฺวา ทฺวารคามเก ตํ กีฬาเปนฺโต พหุธนํ ลภิฯ ราชาปิ นํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อมฺหากมฺปิ กีฬาเปหี’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, เทว, เสฺว ปนฺนรเส ตุมฺหากํ กีฬาเปสฺสามี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘เสฺว นาคราชา ราชงฺคเณ นจฺจิสฺสติ, มหาชโน สนฺนิปติตฺวา ปสฺสตู’’ติ เภริํ จราเปตฺวา ปุนทิวเส ราชงฺคณํ อลงฺการาเปตฺวา พฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปสิฯ โส รตนเปฬาย มหาสตฺตํ เนตฺวา วิจิตฺตตฺถเร เปฬํ ฐเปตฺวา นิสีทิฯ ราชาปิ ปาสาทา โอรุยฺห มหาชนปริวุโต ราชาสเน นิสีทิฯ พฺราหฺมโณ มหาสตฺตํ นีหริตฺวา นจฺจาเปสิฯ มหาสโตฺต เตน

จินฺติตจินฺติตาการํ ทเสฺสสิฯ มหาชโน สกภาเวน สนฺธาเรตุํ น สโกฺกติฯ เจลุเกฺขปสหสฺสานิ ปวตฺตนฺติฯ โพธิสตฺตสฺส อุปริ รตนวสฺสํ วสฺสิฯ เตน วุตฺตํ **“ตทาปิ มํ ธมฺมจาริ”**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **ตทาปี**ติ ยทาหํ จเมฺปยฺยโก นาคราชา โหมิ, ตทาปิฯ **ธมฺมจาริ**นฺติ ทสกุสลกมฺมปถธมฺมํ เอว จรติ, น อญฺมตฺตมฺปิ อธมฺมนฺติ ธมฺมจารีฯ **อุปวุฏฺฐอุโปสถ**นฺติ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตสฺส อริยุโปสถสีลสฺส รกฺขณวเสน อุปวสิตอุโปสถํฯ **ราชทฺวารมฺหิ กีฬตี**ติ พาราณสิยํ อุคฺคเสนรโญฺญ เคหทฺวาเร กีฬาเปติฯ

๒๒. **ยํ ยํ โส วณฺณํ จินฺตยี**ติ โส อหิตุณฺฑิกพฺราหฺมโณ ‘‘ยํ ยํ นีลาทิวณฺณํ โหตู’’ติ จิเนฺตสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘นีลํ ว ปีตโลหิต’’นฺติฯ ตตฺถ **นีลํ วา**ติ **วา**-สโทฺท อนิยมโตฺถ, คาถาสุขตฺถํ รสฺสํ กตฺวา วุโตฺต, เตน วาสเทฺทน วุตฺตาวสิฏฺฐํ โอทาตาทิวณฺณวิเสสเญฺจว วฏฺฏาทิสณฺฐานวิเสสญฺจ อณุํถูลาทิปมาณวิเสสญฺจ สงฺคณฺหาติฯ **ตสฺส จิตฺตานุวตฺตโนฺต**ติ ตสฺส อหิตุณฺฑิกสฺส จิตฺตํ อนุวตฺตโนฺตฯ **จินฺติตสนฺนิโภ**ติ เตน จินฺติตจินฺติตากาเรน เปกฺขชนสฺส อุปฏฺฐหามีติ ทเสฺสติฯ

๒๓. น เกวลญฺจ เตน จินฺติตาการทสฺสนํ เอว มยฺหํ อานุภาโวฯ อปิ จ **ถลํ กเรยฺยมุทกํ, อุทกมฺปิ ถลํ กเร**ติ ถลํ มหาปถวิํ คเหตฺวา อุทกํ, อุทกมฺปิ คเหตฺวา ปถวิํ กาตุํ สกฺกุเณยฺยํ เอวํ มหานุภาโว จฯ **ยทิหํ ตสฺส กุเปฺปยฺย**นฺติ ตสฺส อหิตุณฺฑิกสฺส อหํ ยทิ กุเชฺฌยฺยํฯ **ขเณน ฉาริกํ กเร**ติ โกธุปฺปาทกฺขเณ เอว ภสฺมํ กเรยฺยํฯ

๒๔. เอวํ ภควา ตทา อตฺตโน อุปฺปชฺชนกานตฺถปฏิพาหเน สมตฺถตํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ เยน อธิปฺปาเยน ตํ ปฏิพาหนํ น กตํ, ตํ ทเสฺสตุํ **“ยทิ จิตฺตวสี เหสฺส”**นฺติอาทิมาหฯ

ตสฺสโตฺถ – ‘‘อยํ อหิตุณฺฑิโก มํ อติวิย พาธติ, น เม อานุภาวํ ชานาติ, หนฺทสฺส เม อานุภาวํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ กุชฺฌิตฺวา โอโลกนมเตฺตนาปิ ยทิ จิตฺตวสี อภวิสฺสํ, อถ โส ภุสมุฏฺฐิ วิย วิปฺปกิริสฺสติฯ อหํ ยถาสมาทินฺนโต **ปริหายิสฺสามิ สีลโต**ฯ ตถา จ สติ **สีเลน ปริหีนสฺส** ขณฺฑิตสีลสฺส ยฺวายํ มยา ทีปงฺกรทสพลสฺส ปาทมูลโต ปฏฺฐาย อภิปตฺถิโต , **อุตฺตมโตฺถ** พุทฺธภาโว โส **น สิชฺฌติ**ฯ

๒๕. **กามํ ภิชฺชตุยํ กาโย**ติ อยํ จาตุมหาภูติโก โอทนกุมฺมาสูปจโย อนิจฺจุจฺฉาทนปริมทฺทนเภทนวิทฺธํสนธโมฺม กาโย กิญฺจาปิ ภิชฺชตุ วินสฺสตุ, **อิเธว** อิมสฺมิํ เอว ฐาเน มหาวาเตขิตฺตภุสมุฏฺฐิ วิย วิปฺปกิรียตุ, **เนว สีลํ ปภิเนฺทยฺยํ, วิกิรเนฺต ภุสํ วิยา**ติ สีลํ ปน อุตฺตมตฺถสิทฺธิยา เหตุภูตํ อิมสฺมิํ กเฬวเร ภุสมุฏฺฐิ วิย วิปฺปกิรเนฺตปิ เนว ภิเนฺทยฺยํ, กายชีวิเตสุ นิรเปกฺข หุตฺวา สีลปารมิํเยว ปูเรมีติ จิเนฺตตฺวา ตํ ตาทิสํ ทุกฺขํ ตทา อธิวาเสสินฺติ ทเสฺสติฯ

อถ มหาสตฺตสฺส ปน อหิตุณฺฑิกหตฺถคตสฺส มาโส ปริปูริ, เอตฺตกํ กาลํ นิราหาโรว อโหสิฯ สุมนา ‘‘อติจิรายติ เม สามิโก, โก นุ โข ปวตฺตี’’ติ โปกฺขรณิํ โอโลเกนฺตี โลหิตวณฺณํ อุทกํ ทิสฺวา ‘‘อหิตุณฺฑิเกน คหิโต ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา วมฺมิกสนฺติกํ คนฺตฺวา มหาสตฺตสฺส คหิตฏฺฐานํ กิลมิตฏฺฐานญฺจ ทิสฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ราชทฺวาเร อากาเส โรทมานา อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺต นจฺจโนฺตว อากาสํ อุโลฺลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา ลชฺชิโต เปฬํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิฯ

ราชา ตสฺส เปฬํ ปวิฏฺฐกาเล ‘‘กึ นุ โข การณ’’นฺติ อิโต จิโต จ โอโลเกนฺโต ตํ อากาเส ฐิตํ ทิสฺวา ‘‘กา นุ ตฺว’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตสฺสา นาคกญฺญาภาวํ สุตฺวา ‘‘นิสฺสํสยํ โข นาคราชา อิมํ ทิสฺวา ลชฺชิโต เปฬํ ปวิฏฺโฐ, อยญฺจ ยถาทสฺสิโต อิทฺธานุภาโว นาคราชเสฺสว , น อหิตุณฺฑิกสฺสา’’ติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ‘‘เอวํ มหานุภาโว อยํ นาคราชา, กถํ นาม อิมสฺส หตฺถํ คโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อยํ ธมฺมจารี สีลวา นาคราชา, จาตุทฺทสีปนฺนรสีสุ อุโปสถํ อุปวสนฺโต อตฺตโน สรีรํ ทานมุเข นิยฺยาเตตฺวา มหามคฺคสมีเป วมฺมิกมตฺถเก นิปชฺชติ, ตตฺถายเมเตน คหิโต, อิมสฺส เทวจฺฉราปฏิภาคา อเนกสหสฺสา อิตฺถิโย, เทวโลกสมฺปตฺติสทิสา นาคภวนสมฺปตฺติ, อยํ มหิทฺธิโก มหานุภาโว สกลปถวึ ปริวเตฺตตุํ สมโตฺถ, เกวลํ ‘สีลํ เม ภิชฺชิสฺสตี’ติ เอวรูปํ วิปฺปการํ ทุกฺขญฺจ อนุโภตี’’ติ จ สุตฺวา สํเวคปฺปโตฺต ตาวเทว ตสฺส อหิตุณฺฑิกสฺส พฺราหฺมณสฺส พหุํ ธนํ มหนฺตญฺจ ยสํ อิสฺสริยญฺจ ทตฺวา – ‘‘หนฺท, โภ, อิมํ นาคราชานํ วิสฺสเชฺชหี’’ติ วิสฺสชฺชาเปสิฯ

มหาสโตฺต นาควณฺณํ อนฺตรธาเปตฺวา มาณวกวเณฺณน เทวกุมาโร วิย อฏฺฐาสิฯ สุมนาปิ อากาสโต โอตริตฺวา ตสฺส สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ นาคราชา รโญฺญ อญฺชลึ กตฺวา ‘‘เอหิ, มหาราช, มยฺหํ นิเวสนํ ปสฺสิตุํ อาคจฺฉาหี’’ติ ยาจิฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘มุโตฺต จเมฺปยฺยโก นาโค, ราชานํ เอตทพฺรวิ;
> ‘นโม เต กาสิราชตฺถุ, นโม เต กาสิวฑฺฒน;
> อญฺชลึ เต ปคฺคณฺหามิ, ปเสฺสยฺยํ เม นิเวสน’’นฺติฯ

อถ ราชา ตสฺส นาคภวนคมนํ อนุชานิฯ มหาสโตฺต ตํ สปริสํ คเหตฺวา นาคภวนํ เนตฺวา อตฺตโน อิสฺสริยสมฺปตฺตึ ทเสฺสตฺวา กติปาหํ ตตฺถ วสาเปตฺวา เภรึ จราเปสิ – ‘‘สพฺพา ราชปริสา ยาวทิจฺฉกํ หิรญฺญสุวณฺณาทิกํ ธนํ คณฺหตู’’ติฯ รโญฺญ จ อเนเกหิ สกฏสเตหิ ธนํ เปเสสิฯ ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม ทานํ ทาตพฺพํ, สีลํ รกฺขิตพฺพํ, ธมฺมิกา รกฺขาวรณคุตฺติ สพฺพตฺถ สํวิทหิตพฺพา’’ติ ทสหิ ราชธมฺมกถาหิ โอวทิตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ ราชา มหเนฺตน ยเสน นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา พาราณสิเมว คโตฯ ตโต ปฏฺฐาย กิร ชมฺพุทีปตเล หิรญฺญสุวณฺณํ ชาตํฯ มหาสโตฺต สีลานิ รกฺขิตฺวา อนุวทฺธมาสํ อุโปสถกมฺมํ กตฺวา สปริโส สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

ตทา อหิตุณฺฑิโก เทวทโตฺต อโหสิ, สุมนา ราหุลมาตา, อุคฺคเสโน สาริปุตฺตเตฺถโร, จเมฺปยฺยโก นาคราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ ยถารหํ เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ อิธ โพธิสตฺตสฺส อจฺฉริยานุภาววา เหฏฺฐา วุตฺตนยา เอวาติฯ

จเมฺปยฺยนาคจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. จูฬโพธิจริยาวณฺณนา

๒๖. จตุเตฺถ **จูฬโพธี**ติ มหาโพธิปริพฺพาชกตฺตภาวํ อุปาทาย อิธ ‘‘จูฬโพธี’’ติ สมญฺญา อาโรปิตา, น ปน อิมสฺมึ เอว ชาตเก (ชา. ๑.๑๐.๔๙ อาทโย) อตฺตโน เชฏฺฐภาติกาทิโน มหาโพธิสฺส สมฺภวโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ **สุสีลวา**ติ สุฏฺฐุ สีลวา, สมฺปนฺนสีโลติ อโตฺถฯ ***ภวํ ทิสฺวาน ภยโต***ติ กามาทิภวํ ภายิตพฺพภาเวน ปสฺสิตฺวาฯ **เนกฺขมฺม**นฺติ เอตฺถ จ-สทฺทสฺส โลโป ทฏฺฐโพฺพ, เตน ‘‘ทิสฺวานา’’ติ ปทํ อากฑฺฒียติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ชาติชราพฺยาธิมรณํ

อปายทุกฺขํ อตีเต วฏฺฏมูลกํ ทุกฺขํ, อนาคเต วฏฺฏมูลกํ ทุกฺขํ, ปจฺจุปฺปเนฺน อาหารปริเยฏฺฐิมูลกํ ทุกฺขนฺติ อิเมสํ อฏฺฐนฺนํ สํเวควตฺถูนํ ปจฺจเวกฺขเณน สพฺพมฺปิ กามาทิเภทํ ภวํ สํสารภยโต อุปฏฺฐหมานํ ทิสฺวา นิพฺพานํ ตสฺส อุปายภูตา สมถวิปสฺสนา ตทุปายภูตา จ ปพฺพชฺชาติ อิทํ ติวิธมฺปิ เนกฺขมฺมํ อนุสฺสวาทิสิเทฺธน ญาณจกฺขุนา ตปฺปฏิปกฺขโต ทิสฺวา ตาปสปพฺพชฺชูปคมเนน อเนกาทีนวากุลา คหฏฺฐภาวา อภินิกฺขมิตฺวา คโตติฯ

๒๗. **ทุติยิกา**ติ โปราณทุติยิกา, คิหิกาเล ปชาปติภูตาฯ **กนกสนฺนิภา**ติ กญฺจนสนฺนิภตฺตจาฯ **วเฎฺฏ อนเปกฺขา**ติ สํสาเร นิราลยาฯ **เนกฺขมฺมํ อภินิกฺขมี**ติ เนกฺขมฺมตฺถาย เคหโต นิกฺขมิ, ปพฺพชีติ อโตฺถฯ

๒๘. อาลยนฺติ สตฺตา เอเตนาติ อาลโย, ตณฺหา, ตทภาเวน **นิราลยา**ฯ ตโต เอว ญาตีสุ ตณฺหาพนฺธนสฺส ฉินฺนตฺตา **ฉินฺนพนฺธุ**ฯ เอวํ คิหิพนฺธนาภาวํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ปพฺพชิตานมฺปิ เกสญฺจิ ยํ โหติ พนฺธนํ , ตสฺสาปิ อภาวํ ทเสฺสตุํ **“อนเปกฺขา กุเล คเณ”**ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **กุเล**ติ อุปฏฺฐากกุเลฯ **คเณ**ติ ตาปสคเณ, เสสา พฺรหฺมจาริโนติ วุจฺจนฺติฯ **อุปาคมุ**นฺติ อุโภปิ มยํ อุปาคมิมฺหาฯ

๒๙. **ตตฺถา**ติ พาราณสิสามเนฺตฯ **นิปกา**ติ ปญฺญวโนฺตฯ **นิรากุเล**ติ ชนสญฺจาររหิตตฺตา ชเนหิ อนากุเล, **อปฺปสเทฺท**ติ มิคปกฺขีนํ อุฎฺฐาปนโต เตสํ วสฺสิตสเทฺทนาปิ วิรหิตตฺตา อปฺปสเทฺทฯ **ราชุยฺยาเน วสามุโภ**ติ พาราณสิรโญฺญ อุยฺยาเน มยํ อุโภ ชนา ตทา วสามฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – อตีเต อิมสฺมึ เอว ภทฺทกเปฺป โพธิสโตฺต พฺรหฺมโลกโต จวิตฺวา อญฺญตรสฺมึ กาสิคาเม เอกสฺส มหาวิภวสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณสมเย “โพธิกุมาโร”ติ นามํ กริํสุฯ วยปฺปตฺตกาเล ปนสฺส ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคตสฺส อนิจฺฉมานกเสฺสว มาตาปิตโร สมชาติกํ กุลกุมาริกํ อาเนสุํฯ สาปิ พฺรหฺมโลกจุตาว อุตฺตมรูปธรา เทวจฺฉราปฏิภาคาฯ เตสํ อนิจฺฉมานานํ เอว อญฺญมญฺญํ อาวาหวิวาหํ กริํสุฯ อุภินฺนมฺปิ ปน เนสํ กิเลสสมุทาจาโร น ภูตปุโพฺพ, สาราคฺคเวเสน อญฺญมญฺญํ โอโลกนมฺปิ นาโหสิ, กา ปน กถา อิตรสํสเคฺคฯ เอวํ ปริสุทฺธสีลา อเหสุํฯ

อปรภาเค มหาสโตฺต มาตาปิตูสุ กาลํกเตสุ เตสํ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา “ภเทฺท, ตฺวํ อิมํ อสีติโกฏิธนํ คเหตฺวา สุเขน ชีวาหี”ติ อาหฯ “ตฺวํ ปน อยฺยปุตฺตา”ติ? “มยฺหํ ธเนน กิจฺจํ นตฺถิ, ปพฺพชิสฺสามี”ติฯ “กึ ปน ปพฺพชฺชา อิตฺถีนมฺปิ น วฏฺฏตี”ติ? “วฏฺฏติ, ภเทฺท”ติฯ “เตน หิ มยฺหมฺปิ ธเนน กิจฺจํ นตฺถิ, อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี”ติฯ เต อุโภปิ สพฺพํ วิภวํ ปริจฺจชิตฺวา มหาทานํ ทตฺวา นิกฺขมิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุญฺฉาจริยาย ผลาผเลหิ ยาเปนฺตา ปพฺพชฺชาสุเขเนว ทส สํวจฺฉรานิ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทจาริกํ จรนฺตา อนุปุเพฺพน พาราณสึ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิํสุฯ เตน วุตฺตํ “ราชุยฺยาเน วสามุโภ”ติฯ

๓๐. อเถกทิวสํ ราชา อุยฺยานกีฬํ คโตฯ อุยฺยานสฺส เอกปเสฺส ปพฺพชฺชาสุเขน วีตินาเมนฺตานํ เตสํ สมีปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปรมปาสาทิกํ อุตฺตมรูปธรํ ปริพฺพาชิกํ โอโลเกโนฺต กิเลสวเสน ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา โพธิสตฺตํ “อยํ เต ปริพฺพาชิกา กึ โหตี”ติ ปุจฺฉิฯ เตน “น จ กิญฺจิ โหติ, เกวลํ เอกปพฺพชฺชาย ปพฺพชิตา, อปิ จ โข ปน คิหิกาเล ปาทปริจาริกา อโหสี”ติ วุเตฺต ราชา “อยํ กิเรตสฺส น กิญฺจิ โหติ, อปิ จ โข ปนสฺส คิหิกาเล ปาทปริจาริกา อโหสิ, ยํนูนาหํ อิมํ อเนฺตปุรํ ปเวเสยฺยํ, เตเนวสฺส อิมิสฺสา ปฏิปตฺตึ ชานิสฺสามี”ติ อนฺธพาโล ตตฺถ

อตฺตโน ปฏิพทฺธจิตฺตํ นิวาเรตุํ อสโกฺกโนฺต อญฺญตรํ ปุริสํ อาณาเปสิ ‘‘อิมํ ปริพฺพาชิกํ ราชนิเวสนํ เนหี’’ติฯ

โส ตสฺส ปฏิสฺสุณิตฺวา ‘‘อธโมฺม โลเก วตฺตตี’’ติอาทีนิ วตฺวา ปริเทวมานํ เอว ตํ อาทาย ปายาสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺสา ปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา เอกวารํ โอโลเกตฺวา ปุน น โอโลเกสิฯ ‘‘สเจ ปนาหํ วาเรสฺสามิ, เตสุ จิตฺตํ ปโทเสตฺวา มยฺหํ สีลสฺส อนฺตราโย ภวิสฺสตี’’ติ สีลปารมิํเยว อาวเชฺชโนฺต นิสีทิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อุยฺยานทสฺสนํ คนฺตฺวา, ราชา อทฺทส พฺราหฺมณิ’’**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **ตุเยฺหสา กา กสฺส ภริยา**ติ ตุยฺหํ ตว เอสา กา, กิํ ภริยา, อุทาหุ ภคินี วา สมานา กสฺส อญฺญสฺส ภริยาฯ

๓๑. น มยฺหํ ภริยา เอสาติ กามเฌจสา มยฺหํ คิหิกาเล ภริยา อโหสิ, ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย น มยฺหํ ภริยา เอสา, นาปิ อหํ เอติสฺสา สามิโก, เกวลํ ปน สหธมฺมา เอกสาสนี, อหมฺปิ ปริพฺพาชโก อยมฺปิ ปริพฺพาชิกาติ สมานธมฺมา ปริพฺพาชกสาสเนน เอกสาสนี, สพฺรหฺมจารินีติ อโตฺถฯ

๓๒. ติสฺสา สารตฺตคธิโตติ กามราเคน สารโตฺต หุตฺวา ปฏิพโทฺธฯ **คาหาเปตฺวาน เจฏเก**ติ เจฏเกหิ คณฺหาเปตฺวา เจฏเก วา อตฺตโน ราชปุริเส อาณาเปตฺวา ตํ ปริพฺพาชิกํ คณฺหาเปตฺวาฯ **นิปฺปีฬยโนฺต พลสา**ติ ตํ อนิจฺฉมานํ เอว อากฑฺฒนปริกฑฺฒนาทินา นิปฺปีฬยโนฺต พาเธโนฺต, ตถาปิ อคจฺฉนฺติํ พลสา พลกฺกาเรน ราชปุริเสหิ คณฺหาเปตฺวา อตฺตโน อเนฺตปุรํ ปเวเสสิฯ

๓๓. โอทปตฺตกิยาติ อุทกปตฺตํ อามสิตฺวา คหิตภริยา โอทปตฺติกา นาม, อิทํ วจนํ ปุราณทุติยิกาภาเวน อุปลกฺขณมตฺตํ ทฏฺฐพฺพํ , สา ปนสฺส พฺราหฺมณวิวาหวเสน มาตาปิตูหิ สมฺปฏิปาทิตา, ‘‘โอทปตฺตกิยา’’ติ จ ภาเวนภาวลกฺขเณ ภุมฺมํฯ **สหชา**ติ ปพฺพชฺชาชาติวเสน สหชาตา, เตเนวาห **‘‘เอกสาสนี’’**ติฯ ‘‘เอกสาสนี’’ติ จ อิทํ ภุมฺมเตฺถ ปจฺจตฺตํ, เอกสาสนิยาติ อโตฺถฯ **นยนฺติยา**ติ นียนฺติยาฯ **โกโป เม อุปฺปชฺชถา**ติ อยํ เต คิหิกาเล ภริยา พฺราหฺมณี สีลวตี, ปพฺพชิตกาเล จ สพฺรหฺมจารินีภาวโต สหชาตา ภคินี, สา ตุยฺหํ ปุรโต พลกฺกาเรน อากฑฺฒิตฺวา นียติฯ ‘‘โพธิพฺราหฺมณ, กิํ เต ปุริสภาว’’นฺติ ปุริสมาเนน อุสฺสาหิโต จิรกาลสยิโต วมฺมิกพิลโต เกนจิ ปุริเสน ฆฏฺฏิโต ‘‘สุสู’’ติ ผณํ กโรโนฺต อาสีวิโส วิย เม จิตฺตโต โกโป สหสา วุฏฺฐาสิฯ

๓๔-๕. สหโกเป สมุปฺปเนฺนติ โกปุปฺปตฺติยา สห, ตสฺส อุปฺปตฺติสมนนฺตรเมวาติ อโตฺถฯ **สีลพฺพตมนุสฺสริ**นฺติ อตฺตโน สีลปารมิํ อาวเชฺชสิํฯ **ตเตฺถว โกปํ นิคฺคณฺหิ**นฺติ ตสฺมิํ เอว อาสเน ยถานิสิโนฺนว ตํ โกปํ นิวาเรสิํฯ **นาทาสิํ วฑฺฒิตูปริ**ติ ตโต เอกวารุปฺปตฺติโต อุปริ อุทฺธํ วฑฺฒิตุํ น อทาสิํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โกเป อุปฺปนฺนมเตฺต เอว ‘‘นนุ ตฺวํ, โพธิปริพฺพาชก, สพฺพปารมิโย ปูเรตฺวา สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตุกาโม, ตสฺส เต กิมิทํ สีลมเตฺตปิ อุปกฺขลนํ, ตยิทํ คุนฺนํ ขุรมโตฺตทเก โอสีทนฺตสฺส มหาสมุทฺทสฺส ปรตีรํ คณฺหิตุกามตา วิย โหตี’’ติ อตฺตานํ ปริภาสิตฺวา ปฏิสงฺขานพเลน ตสฺมิํ เอว ขเณ โกปํ นิคฺคเหตฺวา ปุน อุปฺปชฺชนวเสนสฺส วฑฺฒิตุํ น อทาสินฺติฯ เตเนวาห **‘‘ยทิ นํ พฺราหฺมณิ’’**นฺติอาทิฯ

ตสฺสโตฺถ – ตํ ปริพฺพาชิกํ พฺราหฺมณึ โส ราชา วา อโญฺญ วา โกจิ ติณฺหายปิ นิสิตาย สตฺติยา โกเฏฺฏยฺย, ขณฺฑาขณฺฑิกํ ยทิ ฉินฺเทยฺย, เอวํ สเนฺตปิ สีลํ อตฺตโน สีลปารมึ เนว ภิเนฺทยฺยํฯ กสฺมา? โพธิยา เอว การณา, สพฺพตฺถ อขณฺฑิตสีเลเนว สกฺกา สมฺมาสโมฺพธึ ปาปุณิตุํ, น อิตเรนาติฯ

๓๖. น เม สา พฺราหฺมณี เทสฺสาติ สา พฺราหฺมณี ชาติยา โคเตฺตน กุลปฺปเทเสน อาจารสมฺปตฺติยา จิรปริจเยน ปพฺพชฺชาทิคุณสมฺปตฺติยา จาติ สพฺพปฺปกาเรน น เม เทสฺสา น อปฺปิยา, เอดิสฺสา มม อปฺปิยภาโว โกจิ นตฺถิฯ **นปิ เม พลํ น วิชฺชตี**ติ มยฺหมฺปิ พลํ น น วิชฺชติ, อตฺถิ เอวฯ อหํ นาคพโล ถามสมฺปโนฺน, อิจฺฉมาโน สหสา วุฎฺฐหิตฺวา ตํ อากฑฺฒเนฺต ปุริเส นิโปฺปเถตฺวา ตํ คเหตฺวา ยถิจฺฉิตฎฺฐานํ คนฺตุํ สมโตฺถติ ทเสฺสติฯ **สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหนฺ**ติ ตโต ปริพฺพาชิกโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว มยฺหํ ปิยํฯ **ตสฺมา สีลานุรกฺขิสฺสนฺ**ติ เตน การเณน สีลเมว อนุรกฺขิสฺสํฯ

อถ โส ราชา อุยฺยาเน ปปญฺจํ อกตฺวาว สีฆตรํ คนฺตฺวา ตํ ปริพฺพาชิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา มหเนฺตน ยเสน นิมเนฺตสิฯ สา ยสสฺส อคุณํ ปพฺพชฺชาย คุณํ อตฺตโน โพธิสตฺตสฺส จ มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ ปหาย สํเวเคน ปพฺพชิตภาวญฺจ กเถสิฯ ราชา เกนจิ ปริยาเยน ตสฺสา มนํ อลภโนฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ปริพฺพาชิกา สีลวตี กลฺยาณธมฺมา, โสปิ ปริพฺพาชโก อิมาย อากฑฺฒิตฺวา นียมานาย น กิญฺจิ วิปฺปการํ ทเสฺสสิ, สพฺพตฺถ นิรเปกฺขจิโตฺต, น โข ปน เมตํ ปติรูปํ, ยํ เอวรูเปสุ คุณวเนฺตสุ วิปฺปกาโร, ยํนูนาหํ อิมํ ปริพฺพาชิกํ คเหตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา อิมํ, ตญฺจ ปริพฺพาชกํ ขมาเปยฺย’’นฺติ? เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา ‘‘ปริพฺพาชิกํ อุยฺยานํ อาเนถา’’ติ ปุริเส อาณาเปตฺวา สยํ ปฐมตรํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘โภ ปพฺพชิต, กึ มยา ตาย ปริพฺพาชิกาย นียมานาย โกโป เต อุปฺปชฺชิตฺถา’’ติฯ มหาสโตฺต อาห –

‘‘อุปฺปชฺชิ เม น มุจฺจิตฺถ, น เม มุจฺจิตฺถ ชีวโต;
รชํว วิปุลา วุฎฺฐิ, ขิปฺปเมว นิวารยิ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๐.๕๒);

ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘กึ นุ โข เอส โกปเมว สนฺธาย วทติ, อุทาหุ อญฺญํ กิญฺจิ สิปฺปาทิก’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ปุน ปุจฺฉิ –

‘‘กึ เต อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจิ, กึ เต โน มุจฺจิ ชีวโต;
รชํว วิปุลา วุฎฺฐิ, กตมํ ตํ นิวารยี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๕๓);

ตตฺถ **อุปฺปชฺชี**ติ เอกวารํ อุปฺปชฺชิ, น ปุน อุปฺปชฺชิฯ **น มุจฺจิตฺถา**ติ กายวจีวิการุปฺปาทนวเสน ปน น มุจฺจิตฺถ, น นํ พหิ ปวตฺติตุํ วิสฺสเชฺชสินฺติ อโตฺถฯ **รชํว วิปุลา วุฎฺฐี**ติ ยถา นาม คิมฺหานํ ปจฺฉิเม มาเส อุปฺปนฺนํ รชํ วิปุลา อกาลวุฎฺฐิธารา ฐานโส นิวาเรติ, เอวํ ตํ วูปสเมโนฺต **นิวารยึ,** นิวาเรสินฺติ อโตฺถฯ

อถสฺส มหาปุริโส นานปฺปกาเรน โกเธ อาทีนวํ ปกาเสโนฺต –

‘‘ยมฺหิ ชาเต น ปสฺสติ, อชาเต สาธุ ปสฺสติ;
โส เม อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจิ, โกโธ ทุเมฺมธโคจโรฯ

‘‘เยน ชาเตน นนฺทนฺติ, อมิตฺตา ทุกฺขเมสิโน;
โส เม อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจิ, โกโธ ทุเมฺมธโคจโรฯ

‘‘ยสฺมิญฺจ ชายมานสฺมิํ, สทตฺถํ นาวพุชฺฌติ;
โส เม อุปฺปชฺชิ โน มุจฺจิ, โกโธ ทุเมฺมธโคจโรฯ

‘‘เยนาภิภูโต กุสลํ ชหาติ, ปรกฺกเร วิปุลญฺจาปิ อตฺถํ;
ส ภีมเสโน พลวา ปมทฺที, โกโธ มหาราชา น เม อมุจฺจถฯ

‘‘กฏฺฐสฺมิํ มนฺถมานสฺมิํ, ปาวโก นาม ชายติ;
ตเมว กฏฺฐํ ฑหติ, ยสฺมา โส ชายเต คินิฯ

‘‘เอวํ มนฺทสฺส โปสสฺส, พาลสฺส อวิชานโต;
สารมฺภา ชายเต โกโธ, สปิ เตเนว ฑยฺหติฯ

‘‘อคฺคีว ติณกฏฺฐสฺมิํ, โกโธ ยสฺส ปวฑฺฒติ;
นิหียติ ตสฺส ยโส, กาฬปกฺเขว จนฺทิมาฯ

‘‘อนิโนฺธ ธูมเกตูว, โกโธ ยสฺสูปสมฺมติ;
อาปูรติ ตสฺส ยโส, สุกฺกปเกฺขว จนฺทิมา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๕๔-๖๑) –

อิมาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิฯ

ตตฺถ **น ปสฺสตี**ติ อตฺตตฺถมฺปิ น ปสฺสติ, ปเคว ปรตฺถํฯ **สาธุ ปสฺสตี**ติ อตฺตตฺถํ ปรตฺถํ อุภยตฺถญฺจ สมฺมเทว ปสฺสติฯ **ทุเมฺมธโคจโร**ติ นิปฺปญฺญานํ วิสยภูโต, นิปฺปโญฺญ วา โคจโร อาหาโร อินฺธนํ เอตสฺสาติ ทุเมฺมธโคจโรฯ **ทุกฺขเมสิโน**ติ ทุกฺขํ อิจฺฉนฺตาฯ **สทตฺถน**ฺติ อตฺตโน อตฺถํ วุฑฺฒิํฯ **ปรกฺกเร**ติ อปเนยฺย วินาเสยฺยฯ **สภีมเสโน**ติ โส ภีมาย ภยชนนิยา มหติยา กิเลสเสนาย สมนฺนาคโตฯ **ปมทฺที**ติ พลวภาเวน สเตฺต ปมทฺทนสีโลฯ **น เม อมุจฺจถา**ติ มม สนฺติกา โมกฺขํ น ลภิ, อพฺภนฺตเร เอว ทมิโต, นิพฺพิเสวโน กโตติ อโตฺถฯ ขีรํ วิย วา มุหุตฺตํ ทธิภาเวน จิเตฺตน ปติฏฺฐหิตฺถาติปิ อโตฺถฯ

มนฺถมานสฺมินฺติ อรณิสหิเต มถิยมาเนฯ ‘‘มถมานสฺมิ’’นฺติปิ ปาโฐฯ **ยสฺมา**ติ ยโต กฏฺฐา ฯ **คินี**ติ อคฺคิฯ **พาลสฺส อวิชานโต**ติ พาลสฺส อชานนฺตสฺสฯ **สารมฺภา ชายเต**ติ กรณุตฺตริยกรณลกฺขณา สารมฺภา อรณิมนฺถนโต วิย ปาวโก โกโธ ชายเตฯ **สปิ เตเนวา**ติ โสปิ พาโล เตเนว โกเธน กฏฺฐํ วิย อคฺคินา ฑยฺหติฯ **อนิโนฺธ ธูมเกตูวา**ติ อนินฺธโน อคฺคิ วิยฯ **ตสฺสา**ติ ตสฺส อธิวาสนขนฺติยา สมนฺนาคตสฺส ปุคฺคลสฺส **สุกฺกปเกฺข** จโนฺท วิย ลโทฺธ, **ยโส** อปราปรํ **อาปูรตี**ติฯ

ราชา มหาสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา มหาปุริสํ ปริพฺพาชิกมฺปิ ราชเคหโต อาคตํ ขมาเปตฺวา ‘‘ตุเมฺห ปพฺพชฺชาสุขํ อนุภวนฺตา อิเธว อุยฺยาเน วสถ, อหํ โว ธมฺมิกํ รกฺขาวรณคุตฺติํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา วนฺทิตฺวา ปกฺกามิฯ เต อุโภปิ ตเตฺถว วสิํสุฯ อปรภาเค ปริพฺพาชิกา กาลมกาสิฯ โพธิสโตฺต หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิฯ

ตทา ปริพฺพาชิกา ราหุลมาตา อโหสิ, ราชา อานนฺทเตฺถโร, โพธิปริพฺพาชโก โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ ยถารหํ เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ มหนฺตญฺจ ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหาภินิกฺขมนสทิสํ เคหโต นิกฺขมนํ, ตถา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตสฺส พหุชนสมฺมตสฺส สโต ปรมปฺปิจฺฉตาย กุเลสุ จ คเณสุ จ อลคฺคตา, อจฺจนฺตเมว ลาภสกฺการชิคุจฺฉาย ปวิเวกาภิรติ, อติสยวตี จ อภิสเลฺลขวุตฺติ, ตถารูปาย สีลวติยา กลฺยาณธมฺมาย ปริพฺพาชิกาย อนนุญฺญาตา อตฺตโน ปุรโต พลกฺกาเรน ปรามสิยมานาย สีลปารมึ อาวชฺชิตฺวา วิการานาปตฺติ, กตาปราเธ จ ตสฺมึ ราชินิ อุปคเต หิตจิตฺตตํ เมตฺตจิตฺตตํ อุปฏฺฐเปตฺวา ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิเกหิ สมนุสาสนนฺติ เอวมาทโย อิธ มหาปุริสสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาฯ เตเนตํ วุจฺจติ ‘‘เอวํ อจฺฉริยา เหเต…เป.… ธมฺมสฺส อนุธมฺมโต’’ติฯ

จูฬโพธิจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. มหิํสราชจริยาวณฺณนา

๓๗. ปญฺจเม **มหิํโส ปวนจารโก**ติ มหาวนจารี วนมหิํโส **ยทา โหมี**ติ โยชนาฯ **ปวฑฺฒกาโย**ติ วยสมฺปตฺติยา องฺคปจฺจงฺคานญฺจ ถูลภาเวน อภิวฑฺฒกาโยฯ **พลวา**ติ มหาพโล ถามสมฺปนฺโนฯ **มหนฺโต**ติ วิปุลสรีโรฯ หตฺถิกลภปฺปมาโณ กิร ตทา โพธิสตฺตสฺส กาโย โหติฯ **ภีมทสฺสโน**ติ มหาสรีรตาย วนมหิํสชาติตาย จ สีลํ อชานนฺตานํ ภยํ ชนนโต ภยานกทสฺสโนฯ

๓๘. **ปพฺภาเร**ติ โอลมฺพกสิลากุจฺฉิยํฯ **ทกาสเย**ติ ชลาสยสมีเปฯ **โหเตฺถ ฐาน**นฺติ เอตฺถ มหาวเน โย **โกจิ** ปเทโส วนมหิํสานํ ติฏฺฐนฏฺฐานํ โหติฯ **ตหิํ ตหิ**นฺติ ตตฺถ ตตฺถฯ

๓๙. **วิจรนฺโต**ติ วิหารผาสุกํ วีมํสิตุํ วิจรนฺโตฯ **ฐานํ อทฺทส ภทฺทก**นฺติ เอวํ วิจรนฺโต ตสฺมึ มหารเญฺญ ภทฺทกํ มยฺหํ ผาสุกํ รุกฺขมูลฏฺฐานํ อทฺทกฺขิํฯ ทิสฺวา จ **ตํ ฐานํ อุปคนฺตฺวาน, ติฏฺฐามิ จ สยามิ จ** โคจรํ คเหตฺวา ทิวา ตํ รุกฺขมูลฏฺฐานํ คนฺตฺวา ฐานสยเนหิ วีตินาเมมีติ ทเสฺสติฯ

๔๐. ตทา กิร โพธิสโตฺต หิมวนฺตปฺปเทเส มหิํสโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ถามสมฺปโนฺน มหาสรีโร หตฺถิกลภปฺปมาโณ ปพฺพตปาทปพฺภารคิริทุคฺควนฆฏาทีสุ วิจรโนฺต เอกํ ผาสุกํ มหารุกฺขมูลํ ทิสฺวา โคจรํ คเหตฺวา ทิวา ตตฺถ วสติฯ อเถโก โลลมกฺกโฏ รุกฺขา โอตริตฺวา มหาสตฺตสฺส ปิฏฺฐิํ อภิรุหิตฺวา อุจฺจารปสฺสาวํ กตฺวา สิเงฺคสุ คณฺหิตฺวา โอลมฺพโนฺต นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา โทลายโนฺต กีฬิฯ โพธิสโตฺต ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปทาย ตํ ตสฺส อนาจารํ น มนสากาสิฯ มกฺกโฏ ปุนปฺปุนํ ตเถว กโรติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อเถตฺถ กปิ มาคนฺตฺวา’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **กปิ มาคนฺตฺวา**ติ กปิ อาคนฺตฺวา, ม-กาโร ปทสนฺธิกโรฯ **ปาโป**ติ ลามโกฯ **อนริโย**ติ อนเย อิริยเนน อเย จ น อิริยเนน อนริโย, นิหีนาจาโรติ อโตฺถฯ **ลหู**ติ โลโลฯ **ขเนฺธ**ติ ขนฺธปฺปเทเสฯ **มุเตฺตตี**ติ ปสฺสาวํ กโรติฯ **โอหเนตี**ติ กรีสํ โอสฺสชฺชติฯ **ต**นฺติ ตํ มํ, ตทา มหิํสภูตํ มํฯ

๔๑. **สกิมฺปิ ทิวส**นฺติ เอกทิวสมฺปิ ทูเสติ มํ สพฺพกาลมฺปิฯ เตนาห ‘‘ทูเสติ มํ สพฺพกาล’’นฺติฯ น เกวลญฺจ ทุติยตติยจตุตฺถทิวสมตฺตํ, อถ โข สพฺพกาลมฺปิ มํ ปสฺสาวาทีหิ ทูเสติฯ ยทา ยทา มุตฺตาทีนิ กาตุกาโม, ตทา ตทา มยฺหเมว อุปริ กโรตีติ ทเสฺสติฯ **อุปทฺทุโต**ติ

พาธิโต, เตน สิเงฺคสุ โอลมฺพนาทินา มุตฺตาทิอสุจิมกฺขเณน ตสฺส จ อปหรณตฺถํ อเนกวารํ สิงฺคโกฏีหิ วาลเคฺคน จ อเนกวารํ กทฺทมปํสุมิสฺสกํ อุทกํ สิญฺจิตฺวา โธวเนน จ นิปฺปีฬิโต โหมีติ อโตฺถฯ

๔๒. **ยโกฺข**ติ ตสฺมิํ รุเกฺข อธิวตฺถา เทวตาฯ **มํ อิทมพฺรวี**ติ รุกฺขกฺขเนฺธ ฐตฺวา ''มหิํส ราช, กสฺมา อิมสฺส ทุฏฺฐมกฺกฏสฺส อวมานํ สหสี''ติ อิมมตฺถํ ปกาเสโนฺต **นาเสเหตํ ฉวํ ปาปํ , สิเงฺคหิ จ ขุเรหิ จา**ติ อิทํ วจนํ มํ อภาสิฯ

๔๓. **เอวํ วุเตฺต ตทา ยเกฺข**ติ ตทา ตสฺมิํ กาเล ตสฺมิํ ยเกฺข เอวํ วุเตฺต สติฯ **อหํ ตํ อิทมพฺรวิ**นฺติ อหํ ตํ ยกฺขํ อิทํ อิทานิ วกฺขมานํ อพฺรวิํ อภาสิํฯ **กุณเปนา**ติ กิเลสาสุจิปคฺฆรเณน สุจิชาติกานํ สาธูนํ ปรมชิคุจฺฉนียตาย อติทุคฺคนฺธวายเนน จ กุณปสทิสตาย กุณเปนฯ **ปาเปนา**ติ ปาณาติปาตปาเปนฯ **อนริเยนา**ติ อนริยานํ อสาธูนํ มาควิกเนสาทาทีนํ หีนปุริสานํ ธมฺมตฺตา อนริเยน, **กิํ** เกน การเณน, **ตุวํ** เทวเต **มํ มเกฺขสิ,** อยุตฺตํ ตยา วุตฺตํ มํ ปาเป นิโยเชนฺติยาติ ทเสฺสติฯ

๔๔. อิทานิ ตสฺมิํ ปาปธเมฺม อาทีนวํ ปกาเสโนฺต **''ยทิห''**นฺติอาทิมาหฯ ตสฺสโตฺถ – ภเทฺท เทวเต, อหํ ตสฺส ยทิ กุเชฺฌยฺยํ, ตโตปิ ลามกตโร ภเวยฺยํฯ เยน หิ อธมฺมจรเณน โส พาลมกฺกโฏ นิหีโน นาม ชาโต, สเจ ปนาหํ ตโตปิ พลวตรํ ปาปธมฺมํ จเรยฺยํ, นนุ เตน ตโต ปาปตโร ภเวยฺยํ, อฏฺฐานเญฺจตํ ยทิหํ อิธโลกปรโลกํ ตทุตฺตริ จ ชานิตฺวา ฐิโต เอกเนฺตเนว ปรหิตาย ปฏิปโนฺน เอวรูปํ ปาปธมฺมํ จเรยฺยนฺติฯ กิญฺจ ภิโยฺย – **สีลญฺจ เม ปภิเชฺชยฺยา**ติ อหเญฺจว โข ปน เอวรูปํ ปาปํ กเรยฺยํ, มยฺหํ สีลปารมี ขณฺฑิตา สิยาฯ **วิญฺญู จ ครเหยฺยุ มนฺ**ติ ปณฺฑิตา จ เทวมนุสฺสา มํ ครเหยฺยุํ ''ปสฺสถ, โภ, อยํ โพธิสโตฺต โพธิปริเยสนํ จรมาโน เอวรูปํ ปาปํ อกาสี''ติฯ

๔๕. **หีฬิตา ชีวิตา วาปี**ติ **วา**-สโทฺท อวธารเณฯ เอวํ วิญฺญูหิ หีฬิตา ครหิตา ชีวิตาปิ **ปริสุเทฺธน** ปริสุทฺธสีเลน หุตฺวา **มตํ** วา มรณเมว วรํ อุตฺตมํ เสโยฺยฯ **กฺยาหํ ชีวิตเหตุปิ , กาหามิ ปรเหฐน**นฺติ เอวํ ชานโนฺต จ อหํ มยฺหํ ชีวิตนิมิตฺตมฺปิ ปรสตฺตวิหิํสนํ กิํ กาหามิ กิํ กริสฺสามิ, เอตสฺส กรเณ การณํ นตฺถีติ อโตฺถฯ

อยํ ปน อเญฺญปิ มํ วิย มญฺญมาโน เอวํ อนาจารํ กริสฺสติ, ตโต เยสํ จณฺฑมหิํสานํ เอวํ กริสฺสติ, เต เอว เอตํ วธิสฺสนฺติ, สา เอตสฺส อเญฺญหิ มารณา มยฺหํ ทุกฺขโต จ ปาณาติปาตโต จ มุตฺติ ภวิสฺสตีติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

๔๖. ''มเมวายํ มญฺญมาโน, อเญฺญเปวํ กริสฺสติ;
เตว ตสฺส วธิสฺสนฺติ, สา เม มุตฺติ ภวิสฺสตี''ติฯ

ตตฺถ **มเมวาย**นฺติ มํ วิย อยํฯ **อเญฺญปี**ติ อเญฺญสมฺปิฯ เสสํ วุตฺตตฺถเมวฯ

๔๗. **หีนมชฺฌิมอุกฺกเฏฺฐ**ติ หีเน จ มชฺฌิเม จ อุกฺกเฏฺฐ จ นิมิตฺตภูเตฯ **สหโนฺต อวมานิต**นฺติ วิภาคํ อกตฺวา เตหิ ปวตฺติตํ อวมานํ ปริภวํ สหโนฺต ขมโนฺตฯ **เอวํ ลภติ สปฺปโญฺญ**ติ เอวํ หีนาทีสุ วิภาคํ อกตฺวา ขนฺติเมตฺตานุทฺทยํ อุปฏฺฐเปตฺวา ตทปราธํ สหโนฺต สีลาทิปารมิโย พฺรูเหตฺวา **มนสา ยถาปตฺถิตํ** ยถิจฺฉิตํ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ลภติ ปฏิวิชฺฌติ, ตสฺส ตํ น ทูเรติฯ

เอวํ มหาสโตฺต อตฺตโน อชฺฌาสยํ ปกาเสนฺโต เทวตาย ธมฺมํ เทเสสิฯ โส กติปาหจฺจเยน อญฺญตฺถ คโตฯ อโญฺญ จณฺฑมหึโส นิวาสผาสุตาย ตํ ฐานํ คนฺตฺวา อฎฺฐาสิฯ ทุฎฺฐมกฺกโฎ ''โส เอว อย''นฺติ สญฺญาย ตสฺส ปิฎฺฐึ อภิรุหิตฺวา ตเถว อนาจารํ อกาสิฯ อถ นํ โส วิธุนโนฺต ภูมิยํ ปาเตตฺวา สิเงฺคน หทเย วิชฺฌิตฺวา ปาเทหิ มทฺทิตฺวา สญฺจุเณฺณสิฯ

ตทา สีลวา มหึสราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว ยถารหํ เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา **หตฺถินาค-** (จริยา. ๒.๑ อาทโย) **ภูริทตฺต-** (จริยา. ๒.๑๑ อาทโย) **จเมฺปยฺยนาคราช-** (จริยา. ๒.๒๐ อาทโย) **จริยาสุ** วิย อิธ มหาสตฺตสฺส คุณานุภาววา เวทิตพฺพาฯ

มหึสราชจริยาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๖. รุรุมิคราชจริยาวณฺณนา

๔๘. ฉเฎฺฐ **สุตตฺตกนกสนฺนิโภ**ติ ยถา สุฎฺฐุ อปคตสพฺพกาฬโก โหติ, เอวํ อคฺคิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา สุตตฺตกนกสนฺนิโภฯ **มิคราชา รุรุ นามา**ติ ชาติสิเทฺธน นาเมน รุรุ นาม มิคราชา, ชาติโต รุรุ, มิคานญฺจ ราชาติ อโตฺถฯ **ปรมสีลสมาหิโต**ติ อุตฺตมสีลสมาหิโต, วิสุทฺธสีโล เจว สมาหิตจิโตฺต จ, วิสุทฺธสีเล วา สมฺมา อาหิตจิโตฺตติ เอวเมตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

ตทา โพธิสโตฺต รุรุมิคโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ ตสฺส สรีรจฺฉวิ สุฎฺฐุ ตาเปตฺวา มชฺชิตกญฺจนปฎฺฎวโณฺณ อโหสิ, หตฺถปาทา ลาขารสปริกมฺมกตา วิย, นงฺคุฎฺฐํ จมรีนงฺคุฎฺฐํ วิย, สิงฺคานิ รชตทามวณฺณานิ อกฺขีนิ สุมชฺชิตมณิคุฬิกา วิย, มุขํ โอทหิตฺวา ฐปิตรตฺตกมฺพลเคณฺฑุกา วิยฯ โส ชนสํสคฺคํ ปหาย วิเวกวาสํ วสิตุกาโม ปริวารํ ฉเฑฺฑตฺวา เอกโกว คงฺคานิวตฺตเน รมณีเย สาลมิสฺสเก สุปุปฺผิตปวเน วสติฯ เตน วุตฺตํ –

๔๙. ''รเมฺม ปเทเส รมณีเย, วิวิเตฺต อมนุสฺสเก;
ตตฺถ วาสํ อุปคญฺฉึ, คงฺคากูเล มโนรเม''ติฯ

ตตฺถ **รเมฺม ปเทเส**ติ มุตฺตาตลสทิสวาลุกาจุณฺณปณฺฑเรหิ ภูมิภาเคหิ สินิทฺธหริตติณสญฺจริเตหิ วนตฺถเลหิ จิตฺตตฺถรเณหิ วิย นานาวณฺณวิจิเตฺตหิ สิลาตเลหิ มณิกฺขนฺธนิมฺมลสลิเลหิ ชลาสเยหิ จ สมนฺนาคตตฺตา เยภุเยฺยน จ อินฺทโคปกวณฺณาย รตฺตาย สุขสมฺผสฺสาย ติณชาติยา สญฺฉนฺนตฺตา รเมฺม อรญฺญปฺปเทเสฯ **รมฺมณีเย**ติ ปุปฺผผลปลฺลวาลงฺกตวิปุลสาขาวินเทฺธหิ นานาวิธทิชคณูปกูชิเตหิ วิวิธตรุลตาวนวิราชิเตหิ เยภุเยฺยน อมฺพสาลวนสณฺฑมณฺฑิเตหิ วนคหเนหิ อุปโสภิตตฺตา ตตฺถ ปวิฎฺฐสฺส ชนสฺส รติชนนเฎฺฐน รมณีเยฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ **รุรุมิคราชชาตเก** –

''เอตสฺมึ วนสณฺฑสฺมึ, อมฺพา สาลา จ ปุปฺผิตา;
อินฺทโคปกสญฺฉนฺน, เอเตฺถโส ติฎฺฐเต มิโค''ติฯ (ชา. ๑.๑๓.๑๑๙);

วิวิเตฺตติ ชนวาสวิรเหน สุเญฺญฯ **อมนุสฺสเก**ติ สญฺจรณมนุสฺสานมฺปิ ตตฺถ อภาเวน มนุสฺสรหิเต ฯ **มโนรเม**ติ ยถาวุตฺตคุณสมฺปตฺติยา วิเสสโต ปวิเวกกามานํ มโน รเมตีติ มโนรเมฯ

๕๐. **อถ อุปริคงฺคายา**ติ เอตฺถ **อถา**ติ อธิการเร นิปาโต, เตน มยิ ตตฺถ ตถา วสเนฺต อิทํ อธิการนฺตรํ อุปฺปนฺนนฺติ ทีเปติฯ **อุปริคงฺคายา**ติ คงฺคาย นทิยา อุปริโสเตฯ **ธนิเกหิ ปริปีฬิโต**ติ อิณํ คเหตฺวา ตํ ทาตุํ อสโกฺกเนฺต อิณายิเกหิ โจทิยมาโนฯ

เอโก กิร พาราณสิเสฏฺฐิ อตฺตโน ปุตฺตํ ‘‘อยํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหเนฺต กิลมิสฺสตี’’ติ กิญฺจิ สิปฺปํ น อุคฺคณฺหาเปสิฯ คีตวาทิตนจฺจขาทนโภชนโต อุทฺธํ น กิญฺจิ อญฺญาสิฯ ตํ วยปฺปตฺตํ ปติรูเปน ทาเรน สํโยเชตฺวา ธนํ นิยฺยาเตตฺวา มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ โส เตสํ อจฺจเยน อิตฺถิธุตฺตสุราธุตฺตาทิปริวุโต นานาพฺยสนมุเขหิ สพฺพํ ธนํ วิทฺธํเสตฺวา ตตฺถ ตตฺถ อิณํ อาทาย ตมฺปิ ทาตุํ อสโกฺกเนฺต ธนิเกหิ โจทิยมาโน ‘‘กึ มยฺหํ ชีวิเตน, เตเนวมฺหิ อตฺตภาเวน อโญฺญ วิย ชาโต, มรณํ เม เสโยฺย’’ติ จิเนฺตตฺวา อิณายิเก อาห – ‘‘ตุมฺหากํ อิณปณฺณานิ คเหตฺวา อาคจฺฉถ, คงฺคาตีเร เม นิหิตํ กุลสนฺตกํ ธนํ อตฺถิ, ตํ โว ทสฺสามี’’ติฯ เต เตน สทฺธึ อคมํสุฯ โส ‘‘อิธ ธนํ, เอตฺถ ธน’’นฺติ นิธิฏฺฐานํ อาจิกฺขเนฺต วิย ‘‘เอวํ เม อิณโมโกฺข ภวิสฺสตี’’ติ ปลายิตฺวา คงฺคายํ ปติฯ โส จณฺฑโสเตน วุยฺหเนฺต การุญฺญรวํ รวิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘อถ อุปริคงฺคายา’’ติ อาทิฯ

ตตฺถ **ชีวามิ วา มรามิ วา**ติ อิมสฺมึ คงฺคาโสเต ปติโต ชีวามิ วา มรามิ วา, ชีวิตํ วา เม เอตฺถ โหตุ มรณํ วา, อุภยถาปิ อิณายิกปีฬา น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ

๕๑. **มเชฺฌ คงฺคาย คจฺฉตี**ติ โส ปุริโส รตฺตินฺทิวํ คงฺคาย วุยฺหมาโน ชีวิตเปมสฺส วิชฺชมานตฺตา มรณํ อปฺปโตฺต มรณภยตชฺชิโต หุตฺวา กรุณํ รวํ รวเนฺต คงฺคาย มเชฺฌ มโหฆเกน คจฺฉติฯ

๕๒. อถ มหาปุริโส อฑฺฒรตฺตสมเย ตสฺส ตํ กรุณํ ปริเทวนฺตสฺส ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา ‘‘มนุสฺสสโทฺท สูยติ, มา มยิ อิธ ธรเนฺต มรตุ, ชีวิตมสฺส ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สยนคุมฺพา วุฏฺฐาย นทีตีรํ คนฺตฺวา ‘‘อโมฺภ ปุริส, มา ภายิ, ชีวิตํ เต ทสฺสามี’’ติ วตฺวา อสฺสาเสตฺวา โสตํ ฉินฺทเนฺต คนฺตฺวา ตํ ปิฏฺฐิยํ อาโรเปตฺวา ตีรํ ปาเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ เนตฺวา ปริสฺสมํ วิโนเทตฺวา ผลาผลานิ ทตฺวา ทฺวีหตีหจฺจเยน ตํ อาห – ‘‘อโมฺภ ปุริส , อหํ ตํ พาราณสิคามิมคฺคํ ปาเปสฺสามิ, ตฺวํ ‘อสุกฏฺฐาเน นาม กญฺจนมิโค วสตี’ติ มา กสฺสจิ อาโรเจหี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, สามี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ มหาสโตฺต ตํ อตฺตโน ปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา พาราณสิมเคฺค โอตาเรตฺวา นิวตฺติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ตสฺสาหํ สทฺทํ สุตฺวาน, กรุณํ ปริเทวโต’’ติอาทิฯ

ตตฺถ **โกสิ ตฺวํ นโร**ติ ตฺวํ โก มนุโสฺส อสิ, กุโต อิธ วุยฺหมาโน อาคโตสีติ อโตฺถฯ

๕๓. **อตฺตโน กรณ**นฺติ อตฺตโน กิริยํฯ **ธนิเกหิ ภีโต**ติ อิณายิเกหิ อุพฺพิโคฺคฯ **ตสิโต**ติ อุตฺรโสฺตฯ

๕๔. **ตสฺส กตฺวาน การุญฺญํ, จชิตฺวา มม ชีวิต**นฺติ การุญฺญํ กตฺวา มหากรุณาย สมุสฺสาหิโต มม ชีวิตํ ตสฺส ปุริสสฺส ปริจฺจชิตฺวาฯ **ปวิสิตฺวา นีหรึ ตสฺสา**ติ นทึ ปวิสิตฺวา โสตํ ฉินฺทเนฺต อุชุกเมว คนฺตฺวา มม ปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา ตโต ตํ นีหรึฯ **ตสฺสา**ติ อุปโยคเตฺถ สามิวจนํฯ ‘‘ตตฺถา’’ติปิ ปาฬิ, ตตฺถ นทิยนฺติ อโตฺถฯ **อนฺธการมฺหิ รตฺติยา**ติ รตฺติยา อนฺธการสมเย, กาฬปกฺขรตฺติยนฺติ อโตฺถฯ

๕๕. **อสฺสตฺถกาลมญฺญายา**ติ ปริสฺสมํ อปเนตฺวา ผลาผลานิ ทตฺวา ทฺวีหตีหจฺจเยน กิลมถสฺส วิคตกาลํ ชานิตฺวาฯ **เอกํ ตํ วรํ ยาจามี**ติ อหํ ตํ เอกํ วรํ ยาจามิ, มยฺหํ เอกํ วรํ เทหีติ อโตฺถฯ กึ ตํ วรนฺติ เจ? อาห – **มา มํ กสฺสจิ ปาวทา**ติ ''อสุกฏฺฐาเน สุวณฺณมิโค วสตี''ติ กสฺสจิ รโญฺญ วา ราชมหามตฺตสฺส วา มํ มา ปาวทฯ

อถ ตสฺมึ ปุริเส พาราณสึ ปวิฏฺฐทิวเสเยว โส ราชา ''อหํ, เทว, สุวณฺณวณฺณํ มิคํ มยฺหํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ สุปิเนน อทฺทสํ, อหญฺหิ สจฺจสุปินา, อทฺธา โส วิชฺชติ, ตสฺมา กญฺจนมิคสฺส ธมฺมํ โสตุกามา ลภิสฺสามิ เจ ชีวิสฺสามิ, โน เจ เม ชีวิตํ นตฺถี''ติ อคฺคมเหสิยา วุโตฺต ตํ อสฺสาเสตฺวา ''สเจ มนุสฺสโลเก อตฺถิ, ลภิสฺสสี''ติ วตฺวา พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา ''สุวณฺณมิคา นาม โหนฺตี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อาม, เทว, โหนฺตี''ติ สุตฺวา สหสฺสตฺถวิกํ สุวณฺณจโงฺกฏเก ฐเปตฺวา ตํ หตฺถิกฺขนฺธํ อาโรเปตฺวา นคเร เภรึ จราเปสิ – ''โย สุวณฺณมิคํ อาจิกฺขิสฺสติ, ตสฺส หตฺถินา สทฺธึ อิมํ ทสฺสามี''ติฯ ตโต อุตฺตริมฺปิ ทาตุกาโม หุตฺวา –

> ''ตสฺส คามวรํ ทมฺมิ, นาริโย จ อลงฺกตา;
> โย เมตํ มิคมกฺขาติ, มิคานํ มิคมุตฺตม''นฺติฯ (ชา. ๑.๑๓.๑๑๗) –

คาถํ สุวณฺณปเฏฺฏ ลิขาเปตฺวา สกลนคเร วาจาเปสิฯ อถ โส เสฏฺฐิปุโตฺต ตํ คาถํ สุตฺวา ราชปุริสานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''รโญฺญ เอวรูปํ มิคํ อาจิกฺขิสฺสามิ, มํ ราชานํ ทเสฺสถา''ติ อาหฯ ราชปุริสา ตํ รโญฺญ สนฺติกํ เนตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ ราชา ''สจฺจํ, โภ, อทฺทสา''ติ ปุจฺฉิฯ โส ''สจฺจํ, เทว, มยา สทฺธึ อาคจฺฉตุ, อหํ ตํ ทเสฺสสฺสามี''ติ อาหฯ ราชา ตเมว ปุริสํ มคฺคเทสกํ กตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ตํ ฐานํ คนฺตฺวา เตน มิตฺตทุพฺภินา ปุริเสน ทสฺสิตํ ปเทสํ อาวุธหเตฺถ ปุริเส สมนฺตโตว ปริวาเรตฺวา ''อุกฺกุฏฺฐึ กโรถา''ติ วตฺวา สยํ กติปเยหิ ชเนหิ สทฺธึ เอกมเนฺต อฏฺฐาสิฯ โสปิ ปุริโส อวิทูเร อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺต สทฺทํ สุตฺวา ''มหโต พลกายสฺส สโทฺท, อทฺธา ตมฺหา เม ปุริสา ภเยน อุปฺปเนฺนน ภวิตพฺพ''นฺติ ญตฺวา อุฏฺฐาย สกลปริสํ โอโลเกตฺวา ''รโญฺญ ฐิตฏฺฐาเนเยว เม โสตฺถิ ภวิสฺสตี''ติ ราชาภิมุโข ปายาสิฯ ราชา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ''นาคพโล อวตฺถรโนฺต อาคเจฺฉยฺยา''ติ สรํ สนฺนยฺหิตฺวา ''อิมํ มิคํ สนฺตาเสตฺวา สเจ ปลายติ, วิชฺฌิตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา คณฺหิสฺสามี''ติ โพธิสตฺตาภิมุโข อโหสิฯ มหาสโตฺต –

> ''อาคเมหิ มหาราช, มา มํ วิชฺฌิ รเถสภ;
> โก นุ เต อิทมกฺขาสิ, เอเตฺถโส ติฏฺฐเต มิโค''ติฯ (ชา. ๑.๑๓.๑๒๑) –

คาถํ อภาสิฯ ราชา ตสฺส มธุรกถาย พชฺฌิตฺวา สรํ ปฏิสํหริตฺวา คารเวน อฏฺฐาสิฯ มหาสโตฺตปิ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา มธุรปฏิสนฺถารํ อกาสิฯ มหาชโนปิ สพฺพาวุธานิ อปเนตฺวา อาคนฺตฺวา ราชานํ ปริวาเรสิฯ เตน วุตฺตํ –

> **๕๖**. ''นครํ คนฺตฺวาน อาจิกฺขิ, ปุจฺฉิโต ธนเหตุโก;
> ราชานํ โส คเหตฺวาน, อุปคญฺฉิ มมนฺติก''นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย มิตฺตทุพฺภี ปาปปุริโส ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ตถา มยา ปาณสํสยโต โมจิโต พาราณสินครํ คนฺตฺวา อตฺตนา ลทฺธพฺพธนนิมิตฺตํ รโญฺญ มํ **อาจิกฺขิ,** อาจิกฺขิตฺวา โส รโญฺญ คาหาเปตุํ มคฺคเทสโก หุตฺวา ราชานํ คเหตฺวา มม สนฺติกมุปาคมีติฯ

มหาสโตฺต สุวณฺณกิงฺกิณิกํ จาเลนฺโต วิย มธุรสฺสเรน ราชานํ ปุน ปุจฺฉิ – ‘‘โก นุ เต อิทมกฺขาสิ, เอเตฺถโส ติฏฺฐเต มิโค’’ติฯ ตสฺมิํ ขเณ โส ปาปปุริโส โถกํ ปฏิกฺกมิตฺวา โสตปเถ อฏฺฐาสิ ฯ ราชา ‘‘อิมินา เม ตฺวํ ทสฺสิโต’’ติ ตํ ปุริสํ นิทฺทิสิฯ ตโต โพธิสโตฺต –

> ‘‘สจฺจํ กิเรว มาหํสุ, นรา เอกจฺจิยา อิธ;
> กฏฺฐํ นิปฺลวิตํ เสโยฺย, น เตฺวเวกจฺจิโย นโร’’ติฯ (ชา. ๑.๑๓.๑๒๓) –

คาถมาหฯ ตํ สุตฺวา ราชา สํเวคชาโต –

> ‘‘กิํ นุ รุรุ ครหสิ มิคานํ, กิํ ปกฺขีนํ กิํ ปน มานุสานํ;
> ภยญฺหิ มํ วินฺทตินปฺปรูปํ, สุตฺวาน ตํ มานุสิํ ภาสมาน’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑๓.๑๒๔) –

คาถมาหฯ ตโต มหาปุริโส ‘‘มหาราช, น มิคํ น ปกฺขิํ ครหามิ, มนุสฺสํ ปน ครหามี’’ติ ทเสฺสโนฺต –

> ‘‘ยมุทฺธริํ วาหเน วุยฺหมานํ, มโหทเก สลิเล สีฃโสเต;
> ตโตนิทานํ ภยมาคตํ มม, ทุกฺโข หเว ราช อสพฺภิ สงฺคโม’’ติฯ (ชา. ๑.๑๓.๑๒๕) –

อาหฯ

ตตฺถ **นิปฺลวิต**นฺติ อุทฺธริตํ, **เอกจฺจิโย**ติ เอกโจฺจ มิตฺตทุพฺภี ปาปปุริโส อุทเก ปตโนฺตปิ อุตฺตาริโต นเตฺวว **เสโยฺยฯ กฏฺฐ**ญฺหิ นานปฺปกาเรน อุปการาย สํวตฺตติ, มิตฺตทุพฺภี ปน วินาสาย, ตสฺมา ตโต กฏฺฐเมว วรตรนฺติฯ **มิคาน**นฺติ รุรุมิคราช, มิคานํ กิํ อญฺญตรํ **ครหสิ,** อุทาหุ **ปกฺขีนํ** มนุสฺสานนฺติ ปุจฺฉติฯ ***ภยญฺหิ มํ วินฺทตินปฺปรูป***นฺติ มหนฺตํ ภยํ มํ ปฏิลภติ, อตฺตโน สนฺตกํ วิย กโรตีติ อโตฺถฯ

วาหเนติ ปติตปติเต วหิตุํ สมเตฺถ คงฺคาวเหฯ **มโหทเก สลิเล**ติ มโหทกีภูเต สลิเลฯ อุภเยนาปิ คงฺคาวหสฺส พหูทกตํ ทเสฺสติฯ **ตโต นิทาน**นฺติ, มหาราช, โย มยฺหํ ตยา ทสฺสิโต ปุริโส, เอโส มยา คงฺคาย วุยฺหมาโน อฑฺฒรตฺตสมเย กรุณํ ปริเทวโนฺต ตโต อุตฺตาริโต, ตโตนิทานํ อิทํ มยฺหํ **ภยมาคตํ,** อสปฺปุริเสหิ สมาคโม นาม ทุกฺขติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตสฺส กุชฺฌิตฺวา ‘‘เอวํ พหูปการสฺส นาม คุณํ น ชานาติ, ทุกฺขํ อุปฺปาเทติ, วิชฺฌิตฺวา นํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสามี’’ติ สรํ สนฺนยฺหิฯ เตน วุตฺตํ –

> **๕๗.** ‘‘ยาวตา กรณํ สพฺพํ, รโญฺญ อาโรจิตํ มยา;
> ราชา สุตฺวาน วจนํ, อุสุํ ตสฺส ปกปฺปยิ;
> อิเธว ฆาตยิสฺสามิ, มิตฺตทุพฺภิํ อนริย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยาวตา กรณ**นฺติ ยํ ตสฺส มยา กตํ อุปการกรณํ, ตํ **สพฺพํฯ ปกปฺปยี**ติ สนฺนยฺหิฯ **มิตฺตทุพฺภิ**นฺติ อตฺตโน มิเตฺตสุ อุปการีสุ ทุพฺภนสีลํฯ

ตโต มหาสโตฺต ‘‘เอส พาโล มํ นิสฺสาย มา นสฺสี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘มหาราช, วโธ นาเมส พาลสฺส วา ปณฺฑิตสฺส วา น สาธูหิ ปสํสิโต, อญฺญทตฺถุ ครหิโต เอว, ตสฺมา มา อิมํ ฆาเตหิ,

อยํ ยถารุจิ คจฺฉตุ, ยเญฺจว ตสฺส ‘ทสฺสามี’ติ ตยา ปฏิญฺญาตํ, ตมฺปิ อหาเปตฺวาว เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘อหญฺจ เต ยํ อิจฺฉิตํ, ตํ กริสฺสามิ, อตฺตานํ ตุยฺหํ ทมฺมี’’ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

๕๘. ‘‘ตมหํ อนุรกฺขนฺโต, นิมฺมินึ มม อตฺตนา;
ติฏฺฐเตโส มหาราช, กามกาโร ภวามิ เต’’ติฯ

ตตฺถ **นิมฺมินินฺ**ติ ตํ มิตฺตทุพฺภึ ปาปปุคฺคลํ **อนุรกฺขนฺโต มม** อตฺตโน อตฺตภาเวน ตํ ปริวเตฺตสึ , อตฺตานํ รโญฺญ นิยฺยาเตตฺวา ราชหตฺถโต ปตฺตํ ตสฺส มรณํ นิวาเรสินฺติ อโตฺถฯ **ติฏฺฐเตโส**ติอาทิ วินิมยาการทสฺสนํ ฯ

๕๙. อิทานิ ยทตฺถํ โส อตฺตวินิมโย กโต, ตํ ทเสฺสตุํ โอสานคาถมาหฯ ตสฺสโตฺถ – ตทา มํ นิสฺสาย ตํ มิตฺตทุพฺภึ ปุริสํ ตสฺมึ รเญฺญ ชีวิตา โวโรเปตุกาเม อหํ อตฺตานํ รโญฺญ ปริจฺจชโนฺต มม สีลเมว อนุรกฺขึ, **ชีวิตํ** ปน **นารกฺขึ**ฯ ยํ ปนาหเมว อตฺตโน ชีวิตนิรเปกฺขํ **สีลวา อาสึ,** ตํ สมฺมาสโมฺพธิยา เอว **การณา**ติฯ

อถ ราชา โพธิสเตฺตน อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ตสฺส ปุริสสฺส มรเณ นิวาเรเนฺต ตุฏฺฐมานโส ‘‘คจฺฉ, โภ, มิคราชสฺส อนุคฺคเหน มม หตฺถโต มรณา มุโตฺต’’ติ วตฺวา ยถาปฏิญฺญาย ตญฺจสฺส ธนํ ทาเปสิฯ มหาสตฺตสฺส ยถารุจิยาว อนุชานิตฺวา ตํ นครํ เนตฺวา นครญฺจ โพธิสตฺตญฺจ อลงฺการาเปตฺวา เทวิยา ธมฺมํ เทสาเปสิฯ มหาสโตฺต เทวึ อาทึ กตฺวา รโญฺญ จ ราชปริสาย จ มธุราย มนุสฺสภาสาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ราชานํ ทสหิ ราชธเมฺมหิ โอวทิตฺวา มหาชนํ อนุสาสิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มิคคณปริวุโต วาสํ กเปฺปสิฯ ราชาปิ มหาสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ทตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคติปรายโน อโหสิฯ

ตทา เสฏฺฐิปุโตฺต เทวทโตฺต อโหสิ, ราชา อานโนฺท, รุรุมิคราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ยถารหํ เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา อิธาปิ ปวิเวการามตาย ชนสํสคฺคํ อนิจฺฉโต ยูถํ ปหาย เอกกวิหาโร, อฑฺฒรตฺตสมเย นทิยา วุยฺหมานสฺส กรุณํ ปริเทวนฺตสฺส ปุริสสฺส อฏฺฏสฺสรํ สุตฺวา สยิตฏฺฐานโต วุฏฺฐาย นทีตีรํ คนฺตฺวา มหาคงฺคาย มหติ อุทโกเฆ วตฺตมาเน อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา โอตริตฺวา โสตํ ปจฺฉินฺทิตฺวา ตํ ปุริสํ อตฺตโน ปิฏฺฐิยํ อาโรเปตฺวา ตีรํ ปาเปตฺวา สมสฺสาเสตฺวา ผลาผลาทีนิ ทตฺวา ปริสฺสมวิโนทนํ, ปุน ตํ อตฺตโน ปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา อรญฺญโต นีหริตฺวา มหามเคฺค โอตารณํ, สรํ สนฺนยฺหิตฺวา วิชฺฌิสฺสามีติ อภิมุเข ฐิตสฺส รโญฺญ นิพฺภเยน หุตฺวา ปฏิมุขเมว คนฺตฺวา ปฐมตรํ มนุสฺสภาสาย อาลปิตฺวา มธุรปฏิสนฺถารกรณํ, มิตฺตทุพฺภึ ปาปปุริสํ หนฺตุกามํ ราชานํ ธมฺมกถํ กตฺวา ปุนปิ อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา มรณโต ปโมจนํ, ตสฺส จ รโญฺญ ยถาปฏิญฺญํ ธนทาปนํ, รญฺญา อตฺตโน วเร ทียมาเน เตน สพฺพสตฺตานํ อภยทาปนํ, ราชานญฺจ เทวิญฺจ ปมุขํ กตฺวา มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ทานาทีสุ ปุเญฺญสุ เตสํ ปติฏฺฐาปนํ, ลทฺธาภยานํ มิคานํ โอวาทํ ทตฺวา มนุสฺสานํ สสฺสขาทนโต นิวารณํ, ปณฺณสญฺญาย จ ตสฺส ยาวชฺชกาลา ถาวรกรณนฺติ เอวมาทโย มหาสตฺตสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

รุรุมิคราชจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. มาตงฺคจริยาวณฺณนา

๖๐. สตฺตเม **ชฏิโล**ติ ชฏาวโนฺต, ชฏาพนฺธเกโสติ อโตฺถฯ **อุคฺคตาปโน**ติ มนจฺฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยานํ ตาปนโต นิคฺคณฺหนโต ตปสงฺขาตํ อุคฺคตาปนํ เอตสฺสาติ อุคฺคตาปโน, โฆรตโป ปรมธิตินฺทฺริโยติ อโตฺถฯ อถ วา นานปฺปกาเร ทิฏฺฐธมฺมิกาทิเภเท อนเตฺถ อุคฺคิรณโต พหิ ฉฑฺฑาปนโต โฆรภีมภยานกเฏฺฐน วา ''อุคฺคา''ติ ลทฺธนาเม กิเลเส วีริยาตเปน สนฺตาปนโต อุเคฺค ตาเปตีติ **อุคฺคตาปโนฯ มาตโงฺค นาม นาเมนา**ติ นาเมน มาตโงฺค นามฯ มาตงฺค กุเล นิพฺพตฺติยา ชาติยา อาคตํ หิสฺส เอตํ นามํฯ **สีลวา**ติ สีลสมฺปโนฺน สุปริสุทฺธสีโลฯ **สุสมาหิโต**ติ อุปจารปฺปนาสมาธีหิ สุฏฺฐุ สมาหิโต, ฌานสมาปตฺติลาภีติ อโตฺถฯ

ตทา หิ โพธิสโตฺต จณฺฑาลโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา รูเปน ทุทฺทสิโก พหินคเร จณฺฑาลคาเม วสติฯ ''มาตงฺคปณฺฑิโต''ติ ปกาสนาโมฯ อเถกทิวสํ ตสฺมิํ นคเร นกฺขเตฺต โฆสิเต เยภุเยฺยน นาครา นกฺขตฺตํ กีฬนฺติฯ อญฺญตราปิ พฺราหฺมณมหาสาลกญฺญา โสฬสปนฺนรสวสฺสุเทฺทสิกา เทวกญฺญา วิย รูเปน ทสฺสนียา ปาสาทิกา ''อตฺตโน วิภวานุรูปํ นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามี''ติ ปหูตขชฺชโภชฺชาทีนิ สกเฏสุ อาโรเปตฺวา สพฺพเสตํ วฬวารถมารุยฺห มหตา ปริวาเรน อุยฺยานภูมิํ คจฺฉติฯ ทิฏฺฐมงฺคลิกา นาเมสา, สา กิร ทุสฺสณฺฐิตํ รูปํ ''อวมงฺคล''นฺติ ตํ ทฏฺฐุํ น อิจฺฉติ, เตนสฺสา ''ทิฏฺฐมงฺคลิกา''เตฺวว สมญฺญา อุทปาทิฯ

ตทา โพธิสโตฺต กาลเสฺสว อุฏฺฐาย ปฏิปิโลติกํ นิวาเสตฺวา ชชฺชริตมุขภาคํ เวณุทณฺฑํ คเหตฺวา ภาชนหโตฺถ นครํ ปวิสติ มนุเสฺส ทิสฺวา ทูรโตว เตสํ ทูรีกรณตฺถํ เตน เวณุทเณฺฑน สญฺญํ กโรโนฺตฯ อถ ทิฏฺฐมงฺคลิกา ''อุสฺสรถ อุสฺสรถา''ติ อุสฺสารณํ กโรเนฺตหิ อตฺตโน ปุริเสหิ นียมานา นครทฺวารมเชฺฌ มาตงฺคํ ทิสฺวา ''โก เอโส''ติ อาหฯ ''อเยฺย, มาตงฺคจณฺฑาโล''ติ จ วุเตฺต ''อีทิสํ ทิสฺวา คตานํ กุโต วุฑฺฒี''ติ ยานํ นิวตฺตาเปสิฯ มนุสฺสา ''ยํ มยํ อุยฺยานํ คนฺตฺวา พหุํ ขชฺชโภชฺชาทิํ ลเภยฺยาม, ตสฺส โน มาตเงฺคน อนฺตราโย กโต''ติ กุปิตา ''คณฺหถ, จณฺฑาล''นฺติ เลฑฺฑูหิ ปหริตฺวา วิสญฺญีภูตํ ปาเตตฺวา อคมํสุฯ

โส น จิเรเนว สติํ ปฏิลภิตฺวา วุฏฺฐาย มนุเสฺส ปุจฺฉิ – ''กิํ, อยฺยา, ทฺวารํ นาม สพฺพสาธารณํ, อุทาหุ พฺราหฺมณานํ เอว กต''นฺติ? ''สเพฺพสํ สาธารณ''นฺติฯ ''เอวํ สพฺพสาธารณทฺวาเร เอกมนฺตํ อปกฺกมนฺตํ มํ ทิฏฺฐมงฺคลิกาย มนุสฺสา อิมํ อนยพฺยสนํ ปาเปสุ''นฺติ รถิกาย มนุสฺสานํ อาโรเจตฺวา ''หนฺทาหํ อิมิสฺสา มานํ ภินฺทิสฺสามี''ติ ตสฺสา นิเวสนทฺวารํ คนฺตฺวา ''อหํ ทิฏฺฐมงฺคลิกํ อลทฺธา น วุฏฺฐหิสฺสามี''ติ นิปชฺชิฯ ทิฏฺฐมงฺคลิกาย ปิตา ''ฆรทฺวาเร มาตโงฺค นิปโนฺน''ติ สุตฺวา ''ตสฺส กากณิกํ เทถ, เตเลน สรีรํ มเกฺขตฺวา คจฺฉตู''ติ อาหฯ โส ''ทิฏฺฐมงฺคลิกํ อลทฺธา น อุฏฺฐหิสฺสามิ''เจฺจว อาหฯ ตโต พฺราหฺมเณน – ''เทฺว กากณิเก เทถ, มาสกํ ปาทํ กหาปณํ เทฺว ตีณิ ยาว กหาปณสตํ กหาปณสหสฺสํ เทถา''ติ วุเตฺตปิ น สมฺปฏิจฺฉติ เอวฯ เอวํ เตสํ มเนฺตนฺตานํ เอว สูริโย อตฺถงฺคโตฯ

อถ ทิฏฺฐมงฺคลิกาย มาตา ปาสาทา โอรุยฺห สาณิปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''ตาต, มาตงฺค , ทิฏฺฐมงฺคลิกาย อปราธํ ขม, เทฺว สหสฺสานิ คณฺหาหิ ยาว สตสหสฺสํ คณฺหาหี''ติ วุเตฺตปิ น สมฺปฏิจฺฉิ, นิปชฺชิ เอวฯ ตเสฺสวํ ฉ ทิวเส นิปชฺชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส สมฺปเตฺต สมนฺตา สามนฺตฆรา ปฏิวิสกฆรา จ มนุสฺสา อุฏฺฐหิตฺวา ''ตุเมฺห มาตงฺคํ วา อุฏฺฐาเปถ, ทาริกํ วา เทถ, มา อเมฺห นาสยิตฺถา''ติ อาหํสุฯ ตทา กิร อยํ ตสฺมิํ เทเส เทสธโมฺม ''ยสฺส ฆรทฺวาเร เอวํ นิปชฺชิตฺวา จณฺฑาโล มรติ, เตน ฆเรน สทฺธิํ สตฺตสตฺตฆรวาสิโน จณฺฑาลา โหนฺตี''ติฯ

ตโต ทิฏฺฐมงฺคลิกาย มาตาปิตโร ทิฏฺฐมงฺคลิกํ ปฏิปีโลติกํ นิวาสาเปตฺวา จณฺฑาลานุจฺฉวิกํ ปริกฺขารํ ทตฺวา ปริเทวมานํ เอว ตสฺส สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘หนฺท, ทานิ ทาริกํ อุฏฺฐาย คณฺหาหี’’ติ อทํสุฯ สา ปเสฺส ฐตฺวา ‘‘อุฏฺฐาหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘อหํ อติวิย กิลนฺโต, หเตฺถ คเหตฺวา มํ อุฏฺฐาเปหี’’ติ อาหฯ สา ตถา อกาสิฯ มาตโงฺค ‘‘มยํ อนฺโตนคเร วสิตุํ น ลภาม, เอหิ, พหินคเร จณฺฑาลคามํ คมิสฺสามา’’ติ ตํ อปสฺสาย อตฺตโน เคหํ อคมาสิฯ ‘‘ตสฺสา ปิฏฺฐึ อภิรุหิตฺวา’’ติ ชาตกภาณกา วทนฺติฯ

เอวํ ปน เคหํ คนฺตฺวา ชาติสเมฺภทวีติกฺกมํ อกตฺวาว กติปาหํ เคเห วสิตฺวา พลํ คเหตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ อิมํ พฺราหฺมณมหาสาลกญฺญํ มยฺหํ จณฺฑาลเคเห วาสาเปสึ, หนฺท, ทานิ ตํ ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ กริสฺสามี’’ติฯ โส อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา สตฺตาหพฺภนฺตเรเยว อฎฺฐ สมาปตฺติโย ปญฺจาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา อิทฺธิยา จณฺฑาลคามทฺวาเร โอตริตฺวา เคหทฺวาเร ฐิโต ทิฏฺฐมงฺคลิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สามิ, กิสฺส มํ อนาถํ กตฺวา ปพฺพชิโตสี’’ติ ปริเทวมานํ ‘‘ตฺวํ, ภเทฺท, มา จินฺตยิ, ตว โปราณกยสโต อิทานิ มหนฺตตรํ ยสํ กริสฺสามิ, ตฺวํ ปน ‘มหาพฺรหฺมา เม สามิโก , น มาตโงฺค, โส พฺรหฺมโลกํ คโต, อิโต สตฺตเม ทิวเส ปุณฺณมายจนฺทมณฺฑลํ ภินฺทิตฺวา อาคมิสฺสตี’ติ ปริสาสุ วเทยฺยาสี’’ติ วตฺวา หิมวนฺตเมว คโตฯ

ทิฏฺฐมงฺคลิกาปิ พาราณสิยํ มหาชนมเชฺฌ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ ตถา กเถสิฯ อถ ปุณฺณมทิวเส โพธิสโตฺต จนฺทมณฺฑลสฺส คคนมเชฺฌ ฐิตกาเล พฺรหฺมตฺตภาวํ มาเปตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ภินฺทิตฺวา ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสึ สกลํ กาสิรฎฺฐญฺจ เอโกภาสํ กตฺวา อากาสโต โอตริตฺวา พาราณสิยา อุปริ ติกฺขตฺตุํ ปริพฺภมิตฺวา มหาชเนน คนฺธมาลาทีหิ ปูชิยมาโน จณฺฑาลคามาภิมุโข อโหสิฯ พฺรหฺมภตฺตา สนฺนิปติตฺวา ตํ จณฺฑาลคามกํ คนฺตฺวา ทิฏฺฐมงฺคลิกาย เคหํ สุทฺธวตฺถคนฺธมาลาทีหิ เทววิมานํ วิย อลงฺกรึสุฯ ทิฏฺฐมงฺคลิกา จ ตทา อุตุนี โหติฯ มหาสโตฺต ตตฺถ คนฺตฺวา ทิฏฺฐมงฺคลิกํ องฺคุเฎฺฐน นาภิยํ ปรามสิตฺวา ‘‘ภเทฺท, คโพฺภ เต ปติฏฺฐิโต, ตฺวํ ปุตฺตํ วิชายิสฺสสิ, ตฺวมฺปิ ปุโตฺตปิ เต ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา ภวิสฺสถ, ตว สีสโธวนอุทกํ สกลชมฺพุทีเป ราชูนํ อภิเสโกทกํ ภวิสฺสติ, นฺหาโนทกํ ปน เต อมโตทกํ ภวิสฺสติ, เย นํ สีเส อาสิญฺจิสฺสนฺติ, เต สพฺพโรเคหิ มุจฺจิสฺสนฺติ, กาฬกณฺณิยา จ ปริมุจฺจิสฺสนฺติ, ตว ปาทปิเฎฺฐ สีสํ ฐเปตฺวา วนฺทนฺตา สหสฺสํ ทสฺสนฺติ, กถาสวนฎฺฐาเน ฐตฺวา วนฺทนฺตา สตํ ทสฺสนฺติ, จกฺขุปเถ ฐตฺวา วนฺทนฺตา เอเกกํ กหาปณํ ทตฺวา วนฺทิสฺสนฺติ, อปฺปมตฺตา โหหี’’ติ ตํ โอวทิตฺวา เคหา นิกฺขมฺม มหาชนสฺส ปสฺสนฺตเสฺสว จนฺทมณฺฑลํ ปาวิสิฯ

พฺรหฺมภตฺตา สนฺนิปติตฺวา ทิฏฺฐมงฺคลิกํ มหเนฺตน สกฺกาเรน นครํ ปเวเสตฺวา มหเนฺตน สิริโสภเคฺคน ตตฺถ วสาเปสุํฯ เทววิมานสทิสญฺจสฺสา นิเวสนํ กาเรสุํฯ ตตฺถ เนตฺวา อุฬารํ ลาภสกฺการํ อุปนาเมสุํฯ ปุตฺตลาภาทิ สโพฺพ โพธิสเตฺตน วุตฺตสทิโสว อโหสิฯ โสฬสสหสฺสา พฺราหฺมณา ทิฏฺฐมงฺคลิกาย ปุเตฺตน สห นิพทฺธํ ภุญฺชนฺติ, สหสฺสมตฺตา นํ ปริวาเรนฺติ, อเนกสหสฺสานํ ทานํ ทียติฯ อถ มหาสโตฺต ‘‘อยํ อฎฺฐาเน อภิปฺปสโนฺน, หนฺทสฺส ทกฺขิเณเยฺย ชานาเปสฺสามี’’ติ ภิกฺขาย จรโนฺต ตสฺสา เคหํ คนฺตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปิตฺวา อคมาสิฯ อถ กุมาโร คาถมาห –

> ‘‘กุโต นุ อาคจฺฉสิ ทุมฺมวาสี, โอตลฺลโก ปํสุปิสาจโกว;
> สงฺการโจฬํ ปฏิมุญฺจ กเณฺฐ, โก เร ตุวํ โหสิ อทกฺขิเณโยฺย’’ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๑);

เตน วุตฺตํ อนาจารํ อสหมานา เทวตา ตสฺส เตสญฺจ โสฬสสหสฺสานํ พฺราหฺมณานํ มุขํ วิปริวเตฺตสุํฯ ตํ ทิสฺวา ทิฏฺฐมงฺคลิกา มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ โพธิสโตฺต

‘‘ตสฺส อนาจารํ อสหเนฺตหิ ยเกฺขหิ โส วิปฺปกาโร กโต, อปิ จ โข ปน อิมํ อุจฺฉิฏฺฐปิณฺฑกํ เตสํ มุเข อาสิญฺจิตฺวา ตํ วิปฺปการํ วูปสเมหี’’ติ อาหฯ สาปิ ตถา กตฺวา ตํ วูปสเมสิฯ อถ ทิฏฺฐมงฺคลิกา ปุตฺตํ อาห – ‘‘ตาต, อิมสฺมิํ โลเก ทกฺขิเณยฺยา นาม มาตงฺคปณฺฑิตสทิสา ภวนฺติ, น อิเม พฺราหฺมณา วิย ชาติมเตฺตน, มนฺตสชฺฌายนมเตฺตน วา มานตฺถทฺธา’’ติ วตฺวา เยตทา สีลาทิคุณวิเสสยุตฺตา ฌานสมาปตฺติลาภิโน เจว ปเจฺจกพุทฺธา จ, ตเตฺถวสฺส ปสาทํ อุปฺปาเทสีติฯ

ตทา เวตฺตวตีนคเร ชาติมโนฺต นาม เอโก พฺราหฺมโณ ปพฺพชิตฺวาปิ ชาติํ นิสฺสาย มหนฺตํ มานมกาสิฯ มหาสโตฺต ‘‘ตสฺส มานํ ภินฺทิสฺสามี’’ติ ตํ ฐานํ คนฺตฺวา ตสฺสาสเนฺน อุปริโสเต วาสํ กเปฺปสิฯ เตน วุตฺตํ –

๖๑. ‘‘อหญฺจ พฺราหฺมโณ เอโก, คงฺคากูเล วสามฺโภ;
อหํ วสามิ อุปริ, เหฏฺฐา วสติ พฺราหฺมโณ’’ติฯ

อถ มหาสโตฺต เอกทิวสํ ทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา ‘‘อิทํ ชาติมนฺตสฺส ชฏาสุ ลคฺคตู’’ติ อธิฏฺฐาย นทิยํ ปาเตสิฯ ตํ ตสฺส อุทกํ อาจเมนฺตสฺส ชฏาสุ ลคฺคิ, โส ตํ ทิสฺวา ‘‘นสฺส วสลา’’ติ วตฺวา ‘‘กุโตยํ กาฬกณฺณี อาคโต, อุปธาเรสฺสามิ น’’นฺติ อุทฺธํโสตํ คจฺฉโนฺต มหาสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘กิํชาติโกสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘จณฺฑาโลสฺมี’’ติฯ ‘‘ตยา นทิยํ ทนฺตกฏฺฐํ ปาติต’’นฺติ? ‘‘อาม, มยา’’ติฯ ‘‘นสฺส, วสล, จณฺฑาล, กาฬกณฺณิ, มา อิธ วสิ, เหฏฺฐาโสเต วสา’’ติ วตฺวา เหฏฺฐาโสเต วสเนฺตนปิ ปาติเต ทนฺตกเฏฺฐ ปฏิโสตํ อาคนฺตฺวา ชฏาสุ ลคฺคเนฺต ‘‘นสฺส, วสล, สเจ อิธ วสิสฺสสิ, สตฺตเม ทิวเส สตฺตธา เต มุทฺธา ผลิสฺสตี’’ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

๖๒. ‘‘วิจรโนฺต อนุกูลมฺหิ, อุทฺธํ เม อสฺสมทฺทส;
ตตฺถ มํ ปริภาเสตฺวา, อภิสปิ มุทฺธผาลน’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิจรโนฺต อนุกูลมฺหี**ติ อุจฺฉิฏฺฐทนฺตกเฏฺฐ อตฺตโน ชฏาสุ ลเคฺค ตสฺส อาคมนคเวสนวเสน คงฺคาย ตีเร อนุวิจรโนฺตฯ **อุทฺธํ เม อสฺสมทฺทสา**ติ อตฺตโน วสนฏฺฐานโต อุปริโสเต มม อสฺสมํ ปณฺณสาลํ อทฺทกฺขิฯ **ตตฺถ มํ ปริภาเสตฺวา**ติ มม อสฺสมํ อาคนฺตฺวา ชาติํ สุตฺวา ตโตว ปฏิกฺกมิตฺวา สวนูปจาเร ฐตฺวา ‘‘นสฺส, วสล จณฺฑาล, กาฬกณฺณิ มา อิธ วสี’’ติอาทีนิ วตฺวา ภเยน สนฺตเชฺชตฺวาฯ **อภิสปิ มุทฺธผาลน**นฺติ ‘‘สเจ ชีวิตุกาโมสิ, เอเตฺตว สีฆํ ปลายสฺสู’’ติ วตฺวา ‘‘สเจ น ปกฺกมิสฺสติ, อิโต เต สตฺตเม ทิวเส สตฺตธา มุทฺธา ผลตู’’ติ เม อภิสปํ อทาสิฯ

กิํ ปน ตสฺส อภิสเปน มุทฺธา ผลตีติ? น ผลติ, กุหโก ปน โส, เอวมยํ มรณภยตชฺชิโต สุทูรํ ปกฺกมิสฺสตีติ สญฺญาย สนฺตาสนตฺถํ ตถา อาหฯ

๖๓. **ยทิหํ ตสฺส ปกุเปฺปยฺย**นฺติ ตสฺส มานตฺถทฺธสฺส กูฏชฏิลสฺส อหํ ยทิ กุเชฺฌยฺยํฯ **ยทิ สีลํ น โคปเย**ติ สีลํ ยทิ น รเกฺขยฺยํ, อิทํ สีลํ นาม ชีวิตนิรเปกฺขํ สมฺมเทว รกฺขิตพฺพนฺติ ยทิ น จิเนฺตยฺยนฺติ อโตฺถฯ **โอโลเกตฺวานหํ ตสฺส, กเรยฺยํ ฉาริกํ วิยา**ติ สจาหํ ตทา ตสฺส อปฺปตีโต อภวิสฺสํ ฯ มม จิตฺตาจารํ ญตฺวา มยิ อภิปฺปสนฺนา เทวตา ขเณเนว ตํ ภสฺมมุฏฺฐิํ วิย วิทฺธํเสยฺยุนฺติ อธิปฺปาโยฯ สตฺถา ปน ตทา อตฺตโน อปฺปตีตภาเว สติ เทวตาหิ สาเธตพฺพํ ตสฺส อนตฺถํ อตฺตนา กตฺตพฺพํ วิย กตฺวา เทเสสิ ‘‘กเรยฺยํ ฉาริกํ วิยา’’ติฯ

วิตณฺฑวาที ปนาห – ‘‘โพธิสโตฺตว ตํ ชฎิลํ อิจฺฉมาโน อิทฺธิยา ฉาริกํ กเรยฺย, เอวญฺหิ สติ อิมิสฺสา ปาฬิยา อโตฺถ อุชุกเมว นีโต โหตี’’ติฯ โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘‘ตฺวํ อิทฺธิยา ปรูปฆาตํ วทสิ, อิทฺธิ นาเมสา อธิฎฺฐานา อิทฺธิ, วิกุพฺพนา อิทฺธิ, มโนมยา อิทฺธิ, ญาณวิปฺผารา อิทฺธิ, สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, อริยา อิทฺธิ, กมฺมวิปากชา อิทฺธิ, ปุญฺญวโต อิทฺธิ, วิชฺชามยา อิทฺธิ, ตตฺถ ตตฺถ สมฺมาปโยคปฺปจฺจยา อิชฺฌนเฎฺฐน อิทฺธีติ ทสวิธาฯ ตตฺถ ‘‘กตรํ อิทฺธึ วเทสี’’ติ? ‘‘ภาวนามย’’นฺติฯ ‘‘กึ ปน ภาวนามยาย ปรูปฆาตกมฺมํ โหตี’’ติ? อาม, เอกเจฺจ อาจริยา ‘‘เอกวารํ โหตี’’ติ วทนฺติ, ยถา หิ ปรํ ปหริตุกาเมน อุทกภริเต ฆเฎ ขิเตฺต ปโรปิ ปหรียติ, ฆโฎปิ ภิชฺชติ, เอวเมว ภาวนามยาย อิทฺธิยา เอกวารํ ปรูปฆาตกมฺมํ โหติ, ตโต ปฎฺฐาย ปน สา นสฺสติฯ

อถ โส ‘‘ภาวนามยาย อิทฺธิยา เนว เอกวารํ น เทฺววารํ ปรูปฆาตกมฺมํ โหตี’’ติ วตฺวา ปุจฺฉิตโพฺพ ‘‘กึ ภาวนามยา อิทฺธิ กุสลา อกุสลา อพฺยากตา, สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, สวิตกฺกสวิจารา อวิตกฺกวิจารมตฺตา อวิตกฺกอวิจารา, กามาวจรา รูปาวจรา อรูปาวจรา’’ติ? ชานโนฺต ‘‘ภาวนามยา อิทฺธิ กุสลา อพฺยากตา วา อทุกฺขมสุขเวทนิยา อวิตกฺกอวิจารา รูปาวจรา จา’’ติ วกฺขติฯ โส วตฺตโพฺพ ‘‘ปาณาติปาตเจตนา กุสลาทีสุ กตรํ โกฎฺฐาสํ ภชตี’’ติ? ชานโนฺต วกฺขติ ‘‘ปาณาติปาตเจตนา อกุสลาว ทุกฺขเวทนาว สวิตกฺกสวิจาราว กามาวจราวา’’ติฯ เอวํ สเนฺต ‘‘ตว ปโญฺห เนว กุสลตฺติเกน สเมติ, น เวทนาตฺติเกน น วิตกฺกตฺติเกน น ภูมนฺตเรนา’’ติ ปาฬิยา วิโรธํ ทเสฺสตฺวา สญฺญาเปตโพฺพฯ ยทิ ปน โส ‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต อญฺญิสฺสา กุจฺฉิคตํ คพฺภํ ปาปเกน มนสานุเปกฺขิตา โหติ ‘อโห วต ยํ ตํ กุจฺฉิคตํ คพฺภํ น โสตฺถินา อภินิกฺขเมยฺยา’ติฯ เอวมฺปิ, ภิกฺขเว, กุลุมฺปสฺส อุปฆาโต โหตี’’ติ สงฺคีตึ อนารุฬฺหํ กุลุมฺปสุตฺตํ อุทาหเรยฺยฯ ตสฺสาปิ ‘‘ตฺวํ อตฺถํ น ชานาสิฯ อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺตติ หิ เอตฺถ น ภาวนามยา อิทฺธิ อธิเปฺปตา, อาถพฺพนิกา อิทฺธิ อธิเปฺปตาฯ สา หิ เอตฺถ ลพฺภมานา ลพฺภตีติ ภาวนามยาย อิทฺธิยา ปรูปฆาโต น สมฺภวติเยวา’’ติ สญฺญาเปตโพฺพฯ โน เจ สญฺญตฺตึ อุเปติ, กมฺมํ กตฺวา อุโยฺยเชตโพฺพฯ ตสฺมา ยถาวุตฺตนเยเนเวตฺถ คาถาย อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

ตถา ปน เตน อภิสปิโต มหาสโตฺต ‘‘สจาหํ เอตสฺส กุชฺฌิสฺสามิ, สีลํ เม อรกฺขิตํ ภวิสฺสติ, อุปาเยเนวสฺส มานํ ภินฺทิสฺสามิ, สา จสฺส รกฺขา ภวิสฺสตี’’ติ สตฺตเม ทิวเส สูริยุคฺคมนํ วาเรสิฯ มนุสฺสา สูริยสฺส อนุคฺคมเนน อุพฺพาฬฺหา ชาติมนฺตตาปสํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห สูริยสฺส อุคฺคนฺตุํ น เทถา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ โส ‘‘น เมตํ กมฺมํ, คงฺคาตีเร ปน เอโก จณฺฑาลตาปโส วสติ, ตเสฺสตํ กมฺมํ สิยา’’ติ อาห ฯ มนุสฺสา มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห สูริยสฺส อุคฺคนฺตุํ น เทถา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘อามาวุโส’’ติฯ ‘‘กิํการณา’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ กุลูปกตาปโส มํ นิรปราธํ อภิสปิ, ตสฺมึ อาคนฺตฺวา ขมาปนตฺถํ มม ปาเทสุ ปติเต สูริยํ วิสฺสเชฺชสฺสามี’’ติฯ เต คนฺตฺวา ตํ อากฑฺฒนฺตา อาเนตฺวา มหาสตฺตสฺส ปาทมูเล นิปชฺชาเปตฺวา ขมาเปตฺวา ‘‘สูริยํ วิสฺสเชฺชถ, ภเนฺต’’ติ อาหํสุฯ ‘‘น สกฺกา วิสฺสเชฺชตุํ, สจาหํ วิสฺสเชฺชสฺสามิ, อิมสฺส สตฺตธา มุทฺธา ผลิสฺสตี’’ติฯ ‘‘อถ, ภเนฺต, กึ กโรมา’’ติฯ มหาสโตฺต ‘‘มตฺติกาปิณฺฑํ อาหรถา’’ติ อาหราเปตฺวา ‘‘อิมํ ตาปสสฺส สีเส ฐเปตฺวา ตาปสํ โอตาเรตฺวา อุทเก ฐเปถ, ยทา สูริโย ทิสฺสติ, ตทา ตาปโส อุทเก นิมุชฺชตู’’ติ วตฺวา สูริยํ วิสฺสเชฺชสิฯ สูริยรสฺมีหิ ผุฎฺฐมเตฺตว มตฺติกาปิโณฺฑ สตฺตธา ภิชฺชิฯ ตาปโส อุทเก นิมุชฺชิฯ เตน วุตฺตํ –

๖๔. ‘‘ยํ โส ตทา มํ อภิสปิ, กุปิโต ทุฎฺฐมานโส;

ตเสฺสว มตฺถเก นิปติ, โยเคน ตํ ปโมจยิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยํ โส ตทา มํ อภิสปี**ติ โส ชาติมนฺตชฏิโล ยํ มุทฺธผาลนํ สนฺธาย ตทา มํ อภิสปิ, มยฺหํ สปํ อทาสิฯ **ตเสฺสว มตฺถเก นิปตี**ติ ตํ มยฺหํ อุปริ เตน อิจฺฉิตํ ตเสฺสว ปน อุปริ นิปติ นิปตนภาเวน อฏฺฐาสิฯ เอวเณฺหตํ โหติ ยถา ตํ อปฺปทุฏฺฐสฺส ปทุสฺสโตฯ วุตฺตเณฺหตํ ภควตา – ‘‘โย อปฺปทุฏฺฐสฺส นรสฺส ทุสฺสติ…เป…. ปฏิวาตํว ขิโตฺต’’ติ (ธ. ป. ๑๒๕; สุ. นิ. ๖๖๗; ชา. ๑.๕.๙๔)ฯ **โยเคน ตํ ปโมจยิ**นฺติ ตํ ตสฺส ภาสิตํ มตฺถกผาลนํ อุปาเยน ตโต ปโมเจสิํ, ตํ วา ชฏิลํ ตโต ปโมเจสิํ, เยน อุปาเยน ตํ น โหติ, ตถา อกาสินฺติ อโตฺถฯ

ยญฺหิ เตน ปารมิตาปริภาวนสมิทฺธาหิ นานาสมาปตฺติวิหารปริปูริตาหิ สีลทิฏฺฐิสมฺปทาหิ สุสงฺขตสนฺตาเน มหากรุณาธิวาเส มหาสเตฺต อริยูปวาทกมฺมํ อภิสปสงฺขาตํ ผรุสวจนํ ปยุตฺตํ, ตํ มหาสตฺตสฺส เขตฺตวิเสสภาวโต ตสฺส จ อชฺฌาสยผรุสตาย ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ หุตฺวา สเจ โส มหาสตฺตํ น ขมาเปสิ, สตฺตเม ทิวเส วิปจฺจนสภาวํ ชาตํ, ขมาปิเต ปน มหาสเตฺต ปโยคสมฺปตฺติปฏิพาหิตตฺตา อวิปากธมฺมตํ อาปชฺชิ อโหสิกมฺมภาวโตฯ อยญฺหิ อริยูปวาทปาปสฺส ทิฏฺฐธมฺมเวทนียสฺส จ ธมฺมตาฯ ตตฺถ ยํ สตฺตเม ทิวเส โพธิสเตฺตน สูริยุคฺคมนนิวารณํ กตํ, อยเมตฺถ โยโคติ อธิเปฺปโต อุปาโยฯ เตน หิ อุพฺพาฬฺหา มนุสฺสา โพธิสตฺตสฺส สนฺติเก ตาปสํ อาเนตฺวา ขมาเปสุํฯ โสปิ จ มหาสตฺตสฺส คุเณ ชานิตฺวา ตสฺมิํ จิตฺตํ ปสาเทสีติ เวทิตพฺพํฯ ยํ ปนสฺส มตฺถเก มตฺติกาปิณฺฑสฺส ฐปนํ, ตสฺส จ สตฺตธา ผาลนํ กตํ, ตํ มนุสฺสานํ จิตฺตานุรกฺขณตฺถํ, อญฺญถา หิ อิเม ปพฺพชิตาปิ สมานา จิตฺตสฺส วเส วตฺตนฺติ, น ปน จิตฺตํ อตฺตโน วเส วตฺตาเปนฺตีติ มหาสตฺตมฺปิ เตน สทิสํ กตฺวา คเณฺหยฺยุํฯ ตทสฺส เนสํ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายาติฯ

๖๕. อิทานิ ยทตฺถํ ตทา ตสฺมิํ ตาปเส จิตฺตํ อทูเสตฺวา สุปริสุทฺธํ สีลเมว รกฺขิตํ, ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘อนุรกฺขิํ มม สีล’’**นฺติ โอสานคาถมาหฯ ตํ เหฏฺฐา วุตฺตตฺถเมวฯ

ตทา มณฺฑโพฺย อุเทโน, มาตโงฺค โลกนาโถฯ

อิธาปิ เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา นิหีนชาติกสฺส สโต ยถาธิปฺปายํ ทิฏฺฐมงฺคลิกาย มานนิคฺคโห, ปพฺพชิตฺวา ‘‘ทิฏฺฐมงฺคลิกาย อวสฺสโย ภวิสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนจิโตฺต อรญฺญํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา สตฺตทิวสพฺภนฺตเรเยว ยถาธิปฺปายํ ฌานาภิญฺญานิพฺพตฺตนํ, ตโต อาคนฺตฺวา ทิฏฺฐมงฺคลิกาย ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺติยา อุปายสมฺปาทนํ, มณฺฑพฺยกุมารสฺส มานนิคฺคโห, ชาติมนฺตตาปสสฺส มานนิคฺคโห, ตสฺส จ อชานนฺตเสฺสว ภาวิโน ชีวิตนฺตรายสฺส อปนยนํ, มหาปราธสฺสาปิ ตสฺส อกุชฺฌิตฺวา อตฺตโน สีลานุรกฺขณํ, อจฺฉริยพฺภุตปาฏิหาริยกรณนฺติ เอวมาทโย มหาสตฺตสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาฯ

มาตงฺคจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ธมฺมเทวปุตฺตจริยาวณฺณนา

๖๖. อฏฺฐเม **มหาปโกฺข**ติ มหาปริวาโรฯ **มหิทฺธิโก**ติ มหติยา เทวิทฺธิยา สมนฺนาคโตฯ **ธโมฺม นาม มหายโกฺข**ติ นาเมน ธโมฺม นาม มหานุภาโว เทวปุโตฺตฯ **สพฺพโลกานุกมฺปโก**ติ วิภาคํ อกตฺวา มหากรุณาย สพฺพโลกํ อนุคฺคณฺหนโกฯ

มหาสโตฺต หิ ตทา กามาวจรเทวโลเก ธโมฺม นาม เทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ โส ทิพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต ทิพฺพรถมภิรุยฺห อจฺฉราคณปริวุโต มนุเสฺสสุ สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ฆรทฺวาเรสุ สุขกถาย นิสินฺเนสุ ปุณฺณมุโปสถทิวเส คามนิคมราชธานีสุ อากาเส ฐตฺวา ‘‘ปาณาติปาตาทีหิ ทสหิ อกุสลกมฺมปเถหิ วิรมิตฺวา ติวิธสุจริตธมฺมํ ปูเรถ, มเตฺตยฺยา เปเตฺตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุเล เชฎฺฐาปจายิโน ภวถ, สคฺคปรายนา หุตฺวา มหนฺตํ ยสํ อนุภวิสฺสถา’’ติ มนุเสฺส ทสกุสลกมฺมปเถ สมาทเปโนฺต ชมฺพุทีปํ ปทกฺขิณํ กโรติฯ เตน วุตฺตํ –

๖๗. ‘‘ทสกุสลกมฺมปเถ, สมาทเปโนฺต มหาชนํ;
จรามิ คามนิคมํ, สมิโตฺต สปริชฺชโน’’ติฯ

ตตฺถ **สมิโตฺต**ติ ธมฺมิเกหิ ธมฺมวาทีหิ สหาเยหิ สสหาโยฯ

เตน จ สมเยน อธโมฺม นาเมโก เทวปุโตฺต กามาวจรเทวโลเก นิพฺพตฺติฯ ‘‘โส ปาณํ หนถ, อทินฺนํ อาทิยถา’’ติอาทินา นเยน สเตฺต อกุสลกมฺมปเถ สมาทเปโนฺต มหติยา ปริสาย ปริวุโต ชมฺพุทีปํ วามํ กโรติฯ เตน วุตฺตํ –

๖๘. ‘‘ปาโป กทริโย ยโกฺข, ทีเปโนฺต ทส ปาปเก;
โสเปตฺถ มหิยา จรติ, สมิโตฺต สปริชฺชโน’’ติฯ

ตตฺถ **ปาโป**ติ ปาปธเมฺมหิ สมนฺนาคโตฯ **กทริโย**ติ ถทฺธมจฺฉรีฯ **ยโกฺข**ติ เทวปุโตฺตฯ **ทีเปโนฺต ทส ปาปเก**ติ สพฺพโลเก โคจรํ นาม สตฺตานํ อุปโภคปริโภคาย ชาตํฯ ตสฺมา สเตฺต วธิตฺวา ยํกิญฺจิ กตฺวา จ อตฺตา ปีเณตโพฺพ, อินฺทฺริยานิ สนฺตเปฺปตพฺพานีติอาทินา นเยน ปาณาติปาตาทิเก ทส ลามกธเมฺม กตฺตเพฺพ กตฺวา ปกาเสโนฺตฯ **โสเปตฺถา**ติ โสปิ อธโมฺม เทวปุโตฺต อิมสฺมิํ ชมฺพุทีเปฯ **มหิยา**ติ ภูมิยา อาสเนฺน, มนุสฺสานํ ทสฺสนสวนูปจาเรติ อโตฺถฯ

๖๙. ตตฺถ เย สตฺตา สาธุกมฺมิกา ธมฺมครุโน, เต ธมฺมํ เทวปุตฺตํ ตถา อาคจฺฉนฺตเมว ทิสฺวา อาสนา วุฎฺฐาย คนฺธมาลาทีหิ ปูเชนฺตา ยาว จกฺขุปถสมติกฺกมนา ตาว อภิตฺถวนฺติ , ปญฺชลิกา นมสฺสมานา ติฎฺฐนฺติ, ตสฺส วจนํ สุตฺวา อปฺปมตฺตา สกฺกจฺจํ ปุญฺญานิ กโรนฺติฯ เย ปน สตฺตา ปาปสมาจารา กุรูรกมฺมนฺตา, เต อธมฺมสฺส วจนํ สุตฺวา อพฺภนุโมทนฺติ , ภิโยฺยโสมตฺตาย ปาปานิ สมาจรนฺติฯ เอวํ เต ตทา อญฺญมญฺญสฺส อุชุวิปจฺจนีกวาทา เจว อุชุวิปจฺจนีกกิริยา จ หุตฺวา โลเก วิจรนฺติฯ เตนาห ภควา **‘‘ธมฺมวาที อธโมฺม จ, อุโภ ปจฺจนิกา มย’’**นฺติฯ

เอวํ ปน คจฺฉเนฺต กาเล อเถกทิวสํ เตสํ รถา อากาเส สมฺมุขา อเหสุํฯ อถ เนสํ ปริสา ‘‘ตุเมฺห กสฺส, ตุเมฺห กสฺสา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘มยํ ธมฺมสฺส, มยํ อธมฺมสฺสา’’ติ วตฺวา มคฺคา โอกฺกมิตฺวา ทฺวิธา ชาตาฯ ธมฺมสฺส ปน อธมฺมสฺส จ รถา อภิมุขา หุตฺวา อีสาย อีสํ อาหจฺจ อฎฺฐํสุฯ ‘‘ตว รถํ โอกฺกมาเปตฺวา มยฺหํ มคฺคํ เทหิ, ตว รถํ โอกฺกมาเปตฺวา มยฺหํ มคฺคํ เทหี’’ติ อญฺญมญฺญํ มคฺคทาปนตฺถํ วิวาทํ อกํสุฯ ปริสา จ เนสํ อาวุธานิ อภิหริตฺวา ยุทฺธสชฺชา อเหสุํฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ –

‘‘ธุเร ธุรํ ฆฎฺฎยนฺตา, สมิมฺหา ปฏิปเถ อุโภ’’ฯ

๗๐. ‘‘กลโห วตฺตตี เภสฺมา, กลฺยาณปาปกสฺส จ;
มคฺคา โอกฺกมนตฺถาย, มหายุโทฺธ อุปฎฺฐิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ธุเร ธุร**นฺติ เอกสฺส รถีสาย อิตรสฺส รถีสํ **ฆฏฺฏยนฺตาฯ สมิมฺหา**ติ สมาคตา สมฺมุขีภูตาฯ ปุน **อุโภ**ติ วจนํ อุโภปิ มยํ อญฺญมญฺญสฺส ปจฺจนีกา หุตฺวา โลเก วิจรนฺตา เอกทิวสํ ปฏิมุขํ อาคจฺฉนฺตา ทฺวีสุ ปริสาสุ อุโภสุ ปเสฺสสุ มคฺคโต โอกฺกนฺตาสุ สห รเถน มยํ อุโภ เอว สมาคตาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **เภสฺมา**ติ ภยชนโกฯ **กลฺยาณปาปกสฺส จา**ติ กลฺยาณสฺส จ ปาปกสฺส จฯ **มหายุโทฺธ อุปฏฺฐิโต**ติ มหาสงฺคาโม ปจฺจุปฏฺฐิโต อาสิฯ

อญฺญมญฺญสฺส หิ ปริสาย จ ยุชฺฌิตุกามตา ชาตาฯ ตตฺถ หิ ธโมฺม อธมฺมํ อาห – ‘‘สมฺม, ตฺวํ อธโมฺม, อหํ ธโมฺม, มโคฺค มยฺหํ อนุจฺฉวิโก, ตว รถํ โอกฺกมาเปตฺวา มยฺหํ มคฺคํ เทหี’’ติฯ อิตโร ‘‘อหํ ทฬฺหยาโน พลวา อสนฺตาสี, ตสฺมา มคฺคํ น เทมิ, ยุทฺธํ ปน กริสฺสามิ, โย ยุเทฺธ ชินิสฺสติ, ตสฺส มโคฺค โหตู’’ติ อาหฯ เตเนวาห –

> ‘‘ยโสกโร ปุญฺญกโรหมสฺมิ, สทาตฺถุโต สมณพฺราหฺมณานํ;
> มคฺคารโห เทวมนุสฺสปูชิโต, ธโมฺม อหํ เทหิ อธมฺม มคฺคํฯ
>
> ‘‘อธมฺมยานํ ทฬฺหมารุหิตฺวา, อสนฺตสโนฺต พลวาหมสฺมิ;
> ส กิสฺส เหตุมฺหิ ตวชฺช ทชฺชํ, มคฺคํ อหํ ธมฺม อทินฺนปุพฺพํฯ
>
> ‘‘ธโมฺม หเว ปาตุรโหสิ ปุเพฺพ, ปจฺฉา อธโมฺม อุทปาทิ โลเก;
> เชโฏฺฐ จ เสโฏฺฐ จ สนนฺตโน จ, อุยฺยาหิ เชฏฺฐสฺส กนิฏฺฐ มคฺคาฯ
>
> ‘‘น ยาจนาย นปิ ปาติรูปา, น อรหตา เตหํ ทเทยฺย มคฺคํ;
> ยุทฺธญฺจ โน โหตุ อุภินฺนมชฺช, ยุทฺธมฺหิ โย เชสฺสติ ตสฺส มโคฺคฯ
>
> ‘‘สพฺพา ทิสา อนุวิสโฏหมสฺมิ, มหพฺพโล อมิตยโส อตุโลฺย;
> คุเณหิ สเพฺพหิ อุเปตรูโป, ธโมฺม อธมฺม ตฺวํ กถํ วิเชสฺสสิฯ
>
> ‘‘โลเหน เว หญฺญติ ชาตรูปํ, น ชาตรูเปน หนนฺติ โลหํ;
> สเจ อธโมฺม หญฺฉติ ธมฺมมชฺช, อโย สุวณฺณํ วิย ทสฺสเนยฺยํฯ
>
> ‘‘สเจ ตุวํ ยุทฺธพโล อธมฺม, น ตุยฺหํ วุฑฺฒา จ ครู จ อตฺถิ;
> มคฺคญฺจ เต ทมฺมิ ปิยาปฺปิเยน, วาจา ทุรุตฺตานิปิ เต ขมามี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๑.๒๖-๓๒);

อิมา หิ เตสํ วจนปฏิวจนกถาฯ

ตตฺถ **ยโสกโร**ติ ธเมฺม นิโยชนวเสน เทวมนุสฺสานํ ยสทายโกฯ ทุติยปเทปิ เอเสว นโยฯ **สทาตฺถุโต**ติ สทา ถุโต นิจฺจปฺปสโตฺถฯ **ส กิสฺส เหตุมฺหิ ตวชฺช ทชฺช**นฺติ โสมฺหิ อหํ อธโมฺม อธมฺมยานรถํ อภิรุโฬฺห อภีโต พลวา, กิํการณา อชฺช, โภ ธมฺม, กสฺสจิ อทินฺนปุพฺพํ มคฺคํ ตุยฺหํ ทมฺมิฯ **ปาตุรโหสี**ติ ปฐมกปฺปิกกาเล อิมสฺมิํ โลเก ทสกุสลกมฺมปถธโมฺม ปุเพฺพ ปาตุรโหสิ, ปจฺฉา อธโมฺมฯ **เชโฏฺฐ จา**ติ ปุเร นิพฺพตฺตภาเวน อหํ เชโฏฺฐ จ เสโฏฺฐ จ โปราณโก จ, ตฺวํ ปน กนิโฏฺฐ, ตสฺมา ‘‘มคฺคา อุยฺยาหี’’ติ วทติฯ

นปิ ปาติรูปาติ อหญฺหิ โภโต เนว ยาจนาย น ปฏิรูปวจเนน น มคฺคารหตาย มคฺคํ ทเทยฺยํฯ **อนุวิสโฏ**ติ อหํ จตโสฺส ทิสา จตโสฺส อนุทิสาติ สพฺพา ทิสา อตฺตโน คุเณน ปตฺถโฏ

ปญฺญาโต ฯ **โลเหนา**ติ อโยมุฏฺฐิเกน ฯ **หญฺฉตี**ติ หนิสฺสติ ฯ **ยุทฺธพโล อธมฺมา**ติ สเจ ตฺวํ ยุทฺธพโล อสิ อธมฺม ฯ **วุฑฺฒา จ ครู จา**ติ ยทิ ตุยฺหํ อิเม วุฑฺฒา อิเม ครู ปณฺฑิตาติ เอตํ นตฺถิ ฯ **ปิยาปฺปิเยนา**ติ ปิเยน วิย อปฺปิเยน, อปฺปิเยนปิ ททโนฺต (ชา. อฏฺฐ. ๔.๑๑.๓๒) ปิเยน วิย เต มคฺคํ ททามีติ อโตฺถ ฯ

๗๑. มหาสโตฺต หิ ตทา จิเนฺตสิ – ''สจาหํ อิมํ ปาปปุคฺคลํ สพฺพโลกสฺส อหิตาย ปฏิปนฺนํ เอวํ มยา วิโลมคฺคาหํ คเหตฺวา ฐิตํ อจฺฉรํ ปหริตฺวา 'อนาจาร มา อิธ ติฏฺฐ, สีฆํ ปฏิกฺกม วินสฺสา'ติ วเทยฺยํ, โส ตงฺขณเญฺญว มม ธมฺมเตเชน ภสฺมมุฏฺฐิ วิย วิกิเรยฺย, น โข ปน เมตํ ปติรูปํ, สฺวาหํ สพฺพโลกํ อนุกมฺปโนฺต 'โลกตฺถจริยํ มตฺถกํ ปาเปสฺสามี'ติ ปฏิปชฺชามิ, อยํ โข ปน ปาโป อายตึ มหาทุกฺขภาคี, สฺวายํ มยา วิเสสโต อนุกมฺปิตโพฺพ, ตสฺมาสฺส มคฺคํ ทสฺสามิ, เอวํ เม สีลํ สุวิสุทฺธํ อขณฺฑิตํ ภวิสฺสตี''ติ ฯ เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา โพธิสเตฺต ''สเจ ตฺวํ ยุทฺธพโล''ติ คาถํ วตฺวา โถกํ มคฺคโต โอกฺกนฺตมเตฺต เอว อธโมฺม รเถ ฐาตุํ อสโกฺกโนฺต อวํสิโร ปถวิยํ ปติตฺวา ปถวิยา วิวเร ทิเนฺน คนฺตฺวา อวีจิมฺหิ เอว นิพฺพตฺติ ฯ เตน วุตฺตํ **''ยทิหํ ตสฺส กุเปฺปยฺย''**นฺติอาทิ ฯ

ตตฺถ **ยทิหํ ตสฺส กุเปฺปยฺย**นฺติ ตสฺส อธมฺมสฺส ยทิ อหํ กุเชฺฌยฺยํ ฯ **ยทิ ภิเนฺท ตโปคุณ**นฺติ เตเนวสฺส กุชฺฌเนน มยฺหํ ตโปคุณํ สีลสํวรํ ยทิ วินาเสยฺยํ ฯ **สหปริชนํ ตสฺสา**ติ สปริชนํ ตํ อธมฺมํ ฯ **รชภูต**นฺติ รชมิว ภูตํ, รชภาวํ ปตฺตํ **อหํ กเรยฺยํ** ฯ

๗๒. **อปิจาห**นฺติ เอตฺถ **อห**นฺติ นิปาตมตฺตํ ฯ **สีลรกฺขายา**ติ สีลรกฺขณตฺถํ ฯ **นิพฺพาเปตฺวานา**ติ ปฏิกเจฺจว ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสฺส อุปฏฺฐาปิตตฺตา ตสฺมิํ อธเมฺม อุปฺปชฺชนกโกธสฺส อนุปฺปาทเนเนว โทสปริฬาหวูปสมเนน มานสํ วูปสเมตฺวา ฯ **สห ชเนโนกฺกมิตฺวา**ติ มยฺหํ ปริชเนน สทฺธิํ มคฺคา โอกฺกมิตฺวา ตสฺส ปาปสฺส อธมฺมสฺส อหํ มคฺคํ อทาสิํ ฯ

๗๓. **สห ปถโต โอกฺกเนฺต**ติ วุตฺตนเยน จิตฺตสฺส วูปสมํ กตฺวา ''มคฺคํ เต ทมฺมี''ติ จ วตฺวา โถกํ มคฺคโต สห โอกฺกมเนน ฯ **ปาปยกฺขสฺสา**ติ อธมฺมเทวปุตฺตสฺส ฯ **ตาวเท**ติ ตงฺขณํ เอว มหาปถวี วิวรมทาสิ ฯ **ชาตกฏฺฐกถายํ** ปน ''มคฺคญฺจ เต ทมฺมี''ติ คาถาย กถิตกฺขเณเยวาติ วุตฺตํ ฯ

เอวํ ตสฺมิํ ภูมิยํ ปติเต จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา สกลํ วราวรํ ธาเรนฺตีปิ มหาปถวี ''นาหมิมํ ปาปปุริสํ ธาเรมี''ติ กเถนฺตี วิย เตน ฐิตฏฺฐาเน ทฺวิธา ภิชฺชิ ฯ มหาสโตฺต ปน ตสฺมิํ นิปติตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพเตฺต รถธุเร ยถาฐิโตว สปริชโน มหตา เทวานุภาเวน คมนมเคฺคเนว คนฺตฺวา อตฺตโน ภวนํ ปาวิสิ ฯ เตนาห ภควา –

> ''ขนฺตีพโล ยุทฺธพลํ วิเชตฺวา, หนฺตฺวา อธมฺมํ นิหนิตฺว ภูมฺยา;
> ปายาสิ วิโตฺต อภิรุยฺห สนฺทนํ, มเคฺคเนว อติพโล สจฺจนิกฺกโม''ติ ฯ (ชา. ๑.๑๑.๓๔);

ตทา อธโมฺม เทวทโตฺต อโหสิ, ตสฺส ปริสา เทวทตฺตปริสา, ธโมฺม โลกนาโถ, ตสฺส ปริสา พุทฺธปริสา ฯ

อิธาปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เสสปารมิโย ยถารหํ นิทฺธาเรตพฺพา ฯ ตถา อิธาปิ ทิเพฺพหิ อายุวณฺณยสสุขอาธิปเตเยฺยหิ ทิเพฺพเหว อุฬาเรหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตสฺส สมงฺคีภูตสฺส

อเนกสหสฺสสงฺขาหิ อจฺฉราหิ สพฺพกาลํ ปริจาริยมานสฺส มหติ ปมาทฏฺฐาเน ฐิตสฺส สโต อีสกมฺปิ ปมาทํ อนาปชฺชิตฺวา ‘‘โลกตฺถจริยํ มตฺถกํ ปาเปสฺสามี’’ติ มาเส มาเส ปุญฺญมิยํ ธมฺมํ ทีเปนฺโต สปริชโน มนุสฺสปเถ วิจริตฺวา มหากรุณาย สพฺพสเตฺต อธมฺมโต วิเวเจตฺวา ธเมฺม นิโยชนํ, อธเมฺมน สมาคโตปิ เตน กตํ อนาจารํ อคเณตฺวา ตตฺถ จิตฺตํ อโกเปตฺวา ขนฺติเมตฺตานุทฺทยเมว ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา อขณฺฑํ สุวิสุทฺธญฺจ กตฺวา อตฺตโน สีลสฺส รกฺขณนฺติ เอวมาทโย มหาสตฺตสฺส คุณานุภาววา วิภาเวตพฺพาติฯ

ธมฺมเทวปุตฺตจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. อลีนสตฺตุจริยาวณฺณนา

๗๔. นวเม **ปญฺจาลรเฏฺฐ**ติ เอวํนามเก ชนปเทฯ **นครวเร, กปิลาย**นฺติ ‘‘กปิลา’’ติ เอวํลทฺธนาเม อุตฺตมนคเรฯ ‘‘นครวเร’’ติ วตฺวา ปุน **‘‘ปุรุตฺตเม’’**ติ วจนํ ตสฺมิํ กาเล ชมฺพุทีเป สพฺพนครานํ ตสฺส นครสฺส อคฺคนครภาวทสฺสนตฺถํฯ **ชยทฺทิโส นามา**ติ รญฺญา อตฺตโน ปจฺจตฺถิเก ชิเต ชาโต, อตฺตโน วา ปจฺจามิตฺตภูตํ ยกฺขินีสงฺขาตํ ชยทฺทิสํ ชิโตติ เอวํลทฺธนาโมฯ **สีลคุณมุปาคโต**ติ อาจารสีลเญฺจว อุสฺสาหสมฺปตฺติยาทิราชคุณญฺจ อุปาคโต, เตน สมนฺนาคโตติ อโตฺถฯ

๗๕. **ตสฺส รโญฺญ**ติ ชยทฺทิสราชสฺส, อหํ ปุโตฺต อโหสินฺติ วจนเสโสฯ **สุตธโมฺม**ติ ยาวตา ราชปุเตฺตน โสตพฺพธโมฺม นาม, ตสฺส สพฺพสฺส สุตตฺตา สุตธโมฺม, พหุสฺสุโตติ อโตฺถฯ อถ วา **สุตธโมฺม**ติ วิสฺสุตธโมฺม, ธมฺมจริยาย สมจริยาย ปกาโส ปญฺญาโต, โลเก ปตฺถฏกิตฺติธโมฺมติ อโตฺถฯ **อลีนสโตฺต**ติ เอวํนาโมฯ **คุณวา**ติ อุฬาเรหิ มหาปุริสคุเณหิ สมนฺนาคโตฯ **อนุรกฺขปริชโน สทา**ติ สทฺธาทิคุณวิเสสโยคโต จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ สมฺมเทว สงฺคหณโต จ สพฺพกาลํ สมฺภตฺตปริวารชโนฯ

๗๖. **ปิตา เม มิควํ คนฺตฺวา, โปริสาทํ อุปาคมี**ติ มยฺหํ ปิตา ชยทฺทิสราชา มิควํ จรโนฺต อรญฺญมชฺฌํ คนฺตฺวา โปริสาทํ มนุสฺสขาทกํ ยกฺขินิปุตฺตํ อุปคญฺฉิ, เตน สมาคมิฯ

ชยทฺทิสราชา กิร เอกทิวสํ ‘‘มิควํ คมิสฺสามี’’ติ ตทนุรูเปน มหตา ปริวาเรน กปิลนครโต นิกฺขมิฯ ตํ นิกฺขนฺตมตฺตเมว ตกฺกสิลาวาสี นโนฺท นาม พฺราหฺมโณ จตโสฺส สตารหา คาถา นาม กเถตุํ อาทาย อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตโน อาคมนการณํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘นิวตฺติตฺวา สุณิสฺสามี’’ติ ตสฺส วสนเคหํ ปริพฺพยญฺจ ทาเปตฺวา อรญฺญํ ปวิโฏฺฐ ‘‘ยสฺส ปเสฺสน มิโค ปลายติ, ตเสฺสว โส คีวา’’ติ วตฺวา มิเค ปริเยสโนฺต วิจรติฯ อเถโก ปสทมิโค มหาชนสฺส ปทสเทฺทน อาสยโต นิกฺขมิตฺวา รโญฺญ อภิมุโข คนฺตฺวา ปลายิฯ อมจฺจา ปริหาสํ กริํสุฯ ราชา ตํ อนุพนฺธิตฺวา ติโยชนมตฺถเก ตํ ปริกฺขีณชวํ ฐิตํ วิชฺฌิตฺวา ปาเตสิฯ ปติตํ ขเคฺคน ทฺวิธา กตฺวา อนตฺถิโกปิ ‘‘มํเสน มิคํ คเหตุํ นาสกฺขี’’ติ วจนโมจนตฺถํ กาเช กตฺวา อาคจฺฉโนฺต เอกสฺส นิโคฺรธสฺส มูเล ทพฺพติเณสุ นิสีทิตฺวา โถกํ วิสฺสมิตฺวา คนฺตุํ อารภิฯ

เตน จ สมเยน ตเสฺสว รโญฺญ เชฏฺฐภาตา ชาตทิวเส เอว เอกาย ยกฺขินิยา ขาทิตุํ คหิโต อารกฺขมนุเสฺสหิ อนุพทฺธาย ตาย นิทฺธมนมเคฺคน คจฺฉนฺติยา อุเร ฐปิโต มาตุสญฺญาย มุเขน ถนคฺคหเณน ปุตฺตสิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา สํวฑฺฒิยมาโน ตทาหาโรปโยคิตาย มนุสฺสมํสํ ขาทโนฺต อนุกฺกเมน วุทฺธิปฺปโตฺต อตฺตานํ อนฺตรธาปนตฺถํ ยกฺขินิยา ทินฺนโอสธมูลานุภาเวน อนฺตรหิโต หุตฺวา มนุสฺสมํสํ ขาทิตฺวา ชีวโนฺต ตาย ยกฺขินิยา มตาย ตํ โอสธมูลํ อตฺตโน ปมา

เทน นาเสตฺวา ทิสฺสมานรูโปว มนุสฺสมํสํ ขาทนฺโต นโคฺค อุพฺพิคฺควิรูปทสฺสโน ราชปุริเสหิ ปสฺสิตฺวา อนุพนฺโธ ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตสฺส นิโคฺรธสฺส มูเล วาสํ กปฺเปนฺโต ราชานํ ทิสฺวา ‘‘ภกฺโขสิ เม’’ติ หเตฺถ อคฺคเหสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘โส เม ปิตุมคฺคเหสิ, ภกฺโขสิ มม มา จลี’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **โส เม ปิตุมคฺคเหสี**ติ โส โปริสาโท มม ปิตรํ ชยทฺทิสราชานํ อตฺตโน นิสินฺนรุกฺข สมีปมาคตํ **‘‘มม ภกฺโข** ตฺวํ อาคโตสิ, หตฺถปริปฺผนฺทนาทิวเสน **มา จลิ,** จลนฺตมฺปิ อหํ ตํ ขา ทิสฺสามี’’ติ หเตฺถ อคฺคเหสิฯ

๗๗. **ตสฺสา**ติ ตสฺส ยกฺขินิปุตฺตสฺสฯ **ตสิตเวธิโต**ติ จิตฺตุตฺราเสน ตสิโต สรีรปริกเมฺปน เวธิโตฯ **อูรุกฺขโมฺภ**ติ อุภินฺนํ อูรูนํ ถทฺธภาโว, เยน โส ตโต ปลายิตุํ นาสกฺขิฯ

มิควํ คเหตฺวา มุญฺจสฺสูติ เอตฺถ **มิคว**นฺติ มิคววเสน ลทฺธตฺตา ตํ มิคมํสํ ‘‘มิคว’’นฺติ อาห, อิมํ มิคมํสํ คเหตฺวา มํ มุญฺจสฺสูติ อโตฺถฯ โส หิ ราชา นํ ยกฺขินิปุตฺตํ ทิสฺวา ภีโต อูรุกฺขมฺภํ ปตฺวา ขาณุโก วิย อฏฺฐาสิฯ โส เวเคน คนฺตฺวา ตํ หเตฺถ คเหตฺวา ‘‘ภกฺโขสิ เม อาคโต สี’’ติ อาหฯ อถ นํ ราชา สติํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา ‘‘สเจ อาหารตฺถิโก, อิมํ เต มํสํ ททามิ, ตํ คเหตฺวา ขาท, มํ มุญฺจาหี’’ติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา โปริสาโท ‘‘กิมิทํ มยฺหเมว สนฺตกํ ทตฺวา มยา โวหารํ กโรสิ, นนุ อิมํ มํสญฺจ ตฺวญฺจ มม หตฺถคตกาลโต ปฏฺฐาย มยฺหเมว สนฺตกํ, ตสฺมา ตํ ปฐมํ ขาทิตฺวา ปจฺฉา มํสํ ขาทิสฺสามี’’ติ อาหฯ

อถ ราชา ‘‘มํสนิกฺกเยนายํ น มํ มุญฺจติ, มยา จ มิควํ อาคจฺฉเนฺตน ตสฺส พฺราหฺมณสฺส ‘อาคนฺตฺวา เต ธนํ ทสฺสามี’ติ ปฏิญฺญา กตาฯ สจายํ ยโกฺข อนุชานิสฺสติ, สจฺจํ อนุรกฺขโนฺต เคหํ คนฺตฺวา ตํ ปฏิญฺญํ โมเจตฺวา ปุน อิมสฺส ยกฺขสฺส ภตฺตตฺถํ อาคเจฺฉยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา โปริสาโท ‘‘สเจ ตฺวํ สจฺจํ อนุรกฺขโนฺต คนฺตุกาโมสิ, คนฺตฺวา ตสฺส พฺราหฺมณสฺส ทาตพฺพํ ธนํ ทตฺวา สจฺจํ อนุรกฺขโนฺต สีฆํ ปุน อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ วตฺวา ราชานํ วิสฺสเชฺชสิฯ โส เตน วิสฺสโฏฺฐ ‘‘ตฺวํ มา จินฺตยิ, อหํ ปาโตว อาคมิสฺสามี’’ติ วตฺวา มคฺคนิมิตฺตานิ สลฺลเกฺขโนฺต อตฺตโน พลกายํ อุปคนฺตฺวา เตน ปริวุโต นครํ ปวิสิตฺวา นนฺทพฺราหฺมณํ ปโกฺกสาเปตฺวา มหารเห อาสเน นิสีทาเปตฺวา ตา คาถา สุตฺวา จตฺตาริ สหสฺสานิ ทตฺวา ยานํ อาโรเปตฺวา ‘‘อิมํ ตกฺกสิลเมว เนถา’’ติ มนุเสฺส ทตฺวา พฺราหฺมณํ อุโยฺยเชตฺวา ทุติยทิวเส โปริสาทสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาโม ปุตฺตํ รเชฺช ปติฏฺฐเปตุํ อนุสาสนิญฺจ เทนฺโต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ เตน วุตฺตํ –

๗๘.‘‘มิควํ คเหตฺวา มุญฺจสฺสุ, กตฺวา อาคมนํ ปุน;
พฺราหฺมณสฺส ธนํ ทตฺวา, ปิตา อามนฺตยี มมํฯ

๗๙.‘‘รชฺชํ ปุตฺต ปฏิปชฺช, มา ปมชฺชิ ปุรํ อิทํ;
กตํ เม โปริสาเทน, มม อาคมนํ ปุนา’’ติฯ

ตตฺถ **อาคมนํ ปุนา**ติ ปุน อาคมนํ ปฏิญฺญาตสฺส โปริสาทสฺส สงฺครํ กตฺวาฯ **พฺราหฺมณสฺส ธนํ ทตฺวา**ติ ตกฺกสิลโต อาคตสฺส นนฺทนามสฺส พฺราหฺมณสฺส ตา คาถา สุตฺวา จตุสหสฺสปริมาณํ ธนํ ทตฺวาฯ **ปิตา อามนฺตยี มม**นฺติ มม ปิตา ชยทฺทิสราชา มํ อามเนฺตสิฯ

กถํ อามเนฺตสีติ เจ? อาห **‘‘รชฺช’’**นฺติอาทิฯ ตสฺสโตฺถ – **ปุตฺต,** ตฺวํ อิมํ กุลสนฺตกํ รชฺชํ **ปฏิปชฺช,** ยถาหํ ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรมิ, เอวํ ตฺวมฺปิ ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา **รชฺชํ** กาเรหิฯ ตฺวํ

อิทํ ปุรํ รกฺขนฺต รชฺชญฺจ กาเรนฺต มา ปมาทมาปชฺชิ, อสุกสฺมึ ฐาเน นิโคฺรธรุกฺขมูเล โปริสาเทน ยเกฺขน กตเมตํ มยา สงฺครํ มม ปุน ตสฺส สนฺติกํ อาคมนํ อุทฺทิสฺส, เกวลํ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส ธนทานตฺถํ อิธาคโต สจฺจํ อนุรกฺขนฺโต, ตสฺมา ตตฺถาหํ คมิสฺสามีติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ''มา โข ตฺวํ, มหาราช, ตตฺถ อคมาสิ, อหํ ตตฺถ คมิสฺสามิฯ สเจ ปน ตฺวํ, ตาต, คมิสฺสสิเยว, อหมฺปิ ตยา สทฺธึ คมิสฺสามิเยวา''ติฯ ''เอวํ สเนฺต มยํ อุโภปิ น ภวิสฺสาม, ตสฺมา อหเมว ตตฺถ คมิสฺสามี''ติ นานปฺปการเรน วาเรนฺตํ ราชานํ สญฺญาเปตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ปิตุ อตฺถาย อตฺตานํ ปริจฺจชิตฺวา โสตฺถิภาวาย ปิตริ สาสิตวาทํ ปยุญฺชมาเน มาตุภคินิภริยาสุ จ สจฺจกิริยํ กโรนฺตีสุ อาวุธํ คเหตฺวา นครโต นิกฺขมิตฺวา อสฺสุปุณฺณมุขํ มหาชนํ อนุพนฺธนฺตํ อาปุจฺฉิตฺวา ปิตรา อกฺขาตนเยน ยกฺขวาสมคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ยกฺขินิปุโตฺตปิ ''ขตฺติยา นาม พหุมายา, โก ชานาติ กึ ภวิสฺสตี''ติ รุกฺขํ อภิรุหิตฺวา รโญฺญ อาคมนํ โอโลเกนฺโต นิสิโนฺน กุมารํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ''ปิตรํ นิวเตฺตตฺวา ปุโตฺต อาคโต ภวิสฺสติ, นตฺถิ เม ภย''นฺติ โอตริตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐึ ทเสฺสตฺวาว นิสีทิฯ มหาสโตฺต อาคนฺตฺวา ตสฺส ปุรโต อฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

> ๘๐. ''มาตาปิตู จ วนฺทิตฺวา, นิมฺมินิตฺวาน อตฺตนา;
> นิกฺขิปิตฺวา ธนุํ ขคฺคํ, โปริสาทํ อุปาคมิ''นฺติฯ

๘๑. **สสตฺถหตฺถูปคต**นฺติ สสตฺถหตฺถํ อุปคตํ อาวุธปาณึ มํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปคตํ ทิสฺวาฯ **กทาจิ โส ตสิสฺสตี**ติ โส ยโกฺข อปิ ตเสยฺยฯ **เตน ภิชฺชิสฺสติ สีล**นฺติ เตน ตสฺส ตาสุปฺปาทเนน มยฺหํ สีลํ วินสฺสติ สํกิลิสฺสติฯ **ปริตาสํ กเต มยี**ติ มยิ ตสฺส ปริตาสํ กเต สติฯ

๘๒. **สีลขณฺฑภยา มยฺหํ, ตสฺส เทสฺสํ น พฺยาหริ**นฺติ ยถา จ สีลเภทภเยน นิหิตสโตฺถ ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิ, เอวํ มยฺหํ สีลขณฺฑภยา เอว ตสฺส โปริสาทสฺส เทสฺสํ อนิฏฺฐมฺปิ น พฺยาหรึ, เกวลํ ปน เมตฺตจิเตฺตน หิตวาที อิทํ อิทานิ วกฺขมานํ วจนํ อภาสึฯ

มหาสโตฺต จ คนฺตฺวา ปุรโต ฐิโตฯ ยกฺขินิปุโตฺต ตํ วีมํสิตุกาโม ''โกสิ ตฺวํ, กุโต อาคโต, กึ มํ น ชานาสิ 'ลุโทฺท มนุสฺสมํสขาทโก'ติ, กสฺมา จ อิธาคโตสี''ติ ปุจฺฉิฯ กุมาโร ''อหํ ชยทฺทิสรโญฺญ ปุโตฺต, ตฺวํ โปริสาทโกติ ชานามิ, ปิตุ ชีวิตํ รกฺขิตุํ อิธาคโต, ตสฺมา ตํ มุญฺจ, มํ ขาทา''ติ อาหฯ ปุน ยกฺขินิปุโตฺต มุขาการเนว ''ตํ ตสฺส ปุโตฺตติ อหํ ชานามิ, ทุกฺกรํ ปน ตยา กตํ เอวํ อาคจฺฉเนฺตนา''ติ อาหฯ กุมาโร ''น อิทํ ทุกฺกรํ, ยํ ปิตุ อเตฺถ ชีวิตปริจฺจชนํ, มาตาปิตุเหตุ หิ เอวรูปํ ปุญฺญํ กตฺวา เอกเนฺตเนว สเคฺค ปโมทติ, อหญฺจ 'อมรณธมฺโม นาม โกจิ สโตฺต นตฺถี'ติ ชานามิ, อตฺตนา จ กิญฺจิ กตํ ปาปํ นาม น สรามิ, ตสฺมา มรณโตปิ เม ภยํ นตฺถิ, อิทํ สรีรํ มยา เต นิสฺสฏฺฐํ, อคฺคึ ชาเลตฺวา ขาทา''ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ –

> ๘๓. ''อุชฺชาเลหิ มหาอคฺคึ, ปปติสฺสามิ รุกฺขโต;
> ตฺวํ ปกฺกกาลมญฺญาย, ภกฺขย มํ ปิตามหา''ติฯ

ตํ สุตฺวา ยกฺขินิปุโตฺต ''น สกฺกา อิมสฺส มํสํ ขาทิตุํ, อุปาเยน อิมํ ปลาเปสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ''เตน หิ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สารทารูนิ อาหริตฺวา นิทฺธูเม องฺคาเร กโรหิ, ตตฺถ เต มํสํ ปจิตฺวา ขาทิสฺสามี''ติ อาหฯ มหาสโตฺต ตถา กตฺวา ตสฺส อาโรเจสิฯ โส ตํ โอโลเกนฺโต ''อยํ ปุริสสีโห มรณโตปิ ภยํ นตฺถิ, เอวํ นิพฺภโย นาม น มยา ทิฏฺฐปุโพฺพ''ติ โลมหํสชาโต กุมารํ โอโลเกสิฯ กุมาโร กิสฺส มํ โอโลเกสิ, น ยถาวุตฺตํ กโรสีติฯ ยกฺขินิปุโตฺต มหาสตฺตํ

‘‘สตฺตธา ตสฺส มุทฺธา ผเลยฺย, โย ตํ ขาเทยฺยา’’ติ อาหฯ ‘‘สเจ มํ น ขาทิตุกาโมสิ, อถ กสฺมา อคฺคิํ กาเรสี’’ติ? ‘‘ตว ปริคฺคณฺหนตฺถ’’นฺติฯ ‘‘ตฺวํ อิทานิ มํ กถํ ปริคฺคณฺหิสฺสสิ, สฺวาหํ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺโตปิ สกฺกสฺส เทวรโญฺญ อตฺตานํ ปริคฺคณฺหิตุํ น อทาสิ’’นฺติ อิมมตฺถํ ทเสฺสโนฺต –

> ‘‘อิทญฺหิ โส พฺราหฺมณํ มญฺญมาโน, สโส อวาเสสิ สเก สรีเร;
> เตเนว โส จนฺทิมา เทวปุโตฺต, สสตฺถุโต กามทุหชฺช ยกฺขา’’ติฯ(ชา. ๑.๑๖.๙๓) –

คาถมาหฯ

ตตฺถ **สโส อวาเสสิ สเก สรีเร**ติ อตฺตโน สรีรเหตุ อิมํ สรีรํ ขาทิตฺวา อิธ วสาติ เอวํ สเก สรีเร อตฺตโน สรีรํ เทโนฺต ตํ พฺราหฺมณรูปํ สกฺกํ ตตฺถ วาเสสิฯ **สสตฺถุโต**ติ ‘‘สสี’’ติ เอวํ สสส เทฺทน ถุโตฯ **กามทุโห**ติ กามวฑฺฒโนฯ **ยกฺขา**ติ เทวฯ

เอวํ มหาสโตฺต จเนฺท สสลกฺขณํ กปฺปฏฺฐิยํ ปาฏิหาริยํ สกฺขิํ กตฺวา อตฺตโน สเกฺกนปิ ปริคฺคณฺหิตุํ อสกฺกุเณยฺยตํ อภาสิฯ ตํ สุตฺวา โปริสาโท อจฺฉริยพฺภุตจิตฺตชาโต –

> ‘‘จโนฺท ยถา ราหุมุขา ปมุโตฺต, วิโรจเต ปนฺนรเสว ภาณุมา;
> เอวํ ตุวํ โปริสาทา ปมุโตฺต, วิโรจ กปิเล มหานุภาว;
> อาโมทยํ ปิตรํ มาตรญฺจ, สโพฺพ จ เต นนฺทตุ ญาติปโกฺข’’ติฯ (ชา. ๑.๑๖.๙๔) –

คาถํ วตฺวา ‘‘คจฺฉ มหาวีรา’’ติ กุมารํ วิสฺสเชฺชสิฯ โสปิ ตํ นิพฺพิเสวนํ กตฺวา ปญฺจ สีลานิ ทตฺวา ‘‘ยโกฺข นุ โข เอส, โน’’ติ วีมํสโนฺต ‘‘ยกฺขานํ อกฺขีนิ รตฺตานิ โหนฺติ อนิมิสานิ จ, ฉายา จ น ปญฺญายติ, อสมฺภีโต โหติ, น อิมสฺส ตถาฯ ตสฺมา นายํ ยโกฺข มนุโสฺส เอโส, มยฺหํ กิร ปิตุ ตโย ภาตโร ยกฺขินิยา คหิตา, เตสุ ตาย เทฺว ขาทิตา ภวิสฺสนฺติ, เอโก ปุตฺตสิเนเหน ปฏิชคฺคิโต ภวิสฺสติฯ อิมินา เตน ภวิตพฺพ’’นฺติ นยคฺคาเหน อนุมาเนน สพฺพญฺญุตญฺญาเณน วิย อวิปรีตโต นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ‘‘มยฺหํ ปิตุ อาจิกฺขิตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘น ตฺวํ ยโกฺข, ปิตุ เม เชฏฺฐภาติโกสิ, เอหิ มยา สทฺธิํ คนฺตฺวา กุลสนฺตกํ รชฺชํ ปฏิปชฺชาหี’’ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ตฺวํ ปิตามหา’’ติ, ตฺวํ มม มหาปิตาติ อโตฺถฯ อิตเรน ‘‘นาหํ มนุโสฺส’’ติ วุเตฺต เตน สทฺธาตพฺพสฺส ทิพฺพจกฺขุกตาปสสฺส สนฺติกํ เนสิฯ ตาปเสน ‘‘กิํ กโรนฺตา ปิตา ปุตฺตา อรเญฺญ วิจรถา’’ติ ปิตุภาเว กถิเต โปริสาโท สทฺทหิตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตาต, ตฺวํ, น เม รเชฺชน อโตฺถ, ปพฺพชิสฺสามห’’นฺติ ตาปสสฺส สนฺติเก อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ เตน วุตฺตํ –

> **๘๔**. ‘‘อิติ สีลวตํ เหตุ, นารกฺขิํ มม ชีวิตํ;
> ปพฺพาเชสิํ จหํ ตสฺส, สทา ปาณาติปาติก’’นฺติฯ

ตตฺถ **สีลวตํ เหตู**ติ สีลวนฺตานํ มม ปิตูนํ เหตุฯ อถ วา **สีลวตํ เหตู**ติ สีลวตเหตุ, มยฺหํ สีลวตสมาทานนิมิตฺตํ ตสฺส อภิชฺชนตฺถํฯ **ตสฺสา**ติ ตํ โปริสาทํฯ

อถ มหาสโตฺต อตฺตโน มหาปิตรํ ปพฺพชิตํ วนฺทิตฺวา นครสฺส สมีปํ คนฺตฺวา ‘‘กุมาโร กิร อาคโต’’ติ สุตฺวา หฏฺฐตุเฏฺฐน รญฺญา นาคเรหิ เนคมชานปเทหิ จ ปจฺจุคฺคโต ราชานํ วนฺทิตฺวา สพฺพํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา ตงฺขณเญฺญว เภริํ จราเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เอหิ, ภาติก, รชฺชํ ปฏิปชฺชาหี’’ติ อาหฯ ‘‘อลํ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ

มยฺหํ อุยฺยาเน วสา’’ติฯ ‘‘น อาคจฺฉามี’’ติฯ ราชา ตสฺส อสฺสมสฺส อวิทูเร คามํ นิเวเสตฺวา ภิกฺขํ ปฏฺฐเปสิฯ โส จูฬกมฺมาสทมฺมนิคโม นาม ชาโตฯ

ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, ตาปโส สาริปุตฺโต, โปริสาโท องฺคุลิมาโล, กนิฏฺฐา อุปฺปลวณฺณา, อคฺคมเหสี ราหุลมาตา, อลีนสตฺตุกุมาโร โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว ยถารหํ เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา ปิตรา นิวาริยมาโน อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ปิตุ ชีวิตรกฺขณตฺถํ ‘‘โปริสาทสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ นิจฺฉโย, ตสฺส จ สนฺตาสปริหรณตฺถํ นิหิตสตฺถสฺส คมนํ, ‘‘อตฺตโน สีลขณฺฑนํ มา โหตู’’ติ เตน ปิยวาจาย สมุทาจาโร, เตน จ นานานเยหิ ปริคฺคณฺหิยมานสฺส มรณสนฺตาสาภาโว, ปิตุ อเตฺถ มยฺหํ สรีรํ สผลํ กริสฺสามีติ หฏฺฐตุฏฺฐภาโว, สเกฺกนาปิ ปริคฺคณฺหิตุํ อสกฺกุเณยฺยสฺส สสชาติยมฺปิ ปริจฺจาคตฺถํ อตฺตโน ชีวิตนิรเปกฺขภาวสฺส ชานนํ, เตน สมาคเมปิ โอสฺสเฏฺฐปิ จิตฺตสฺส วิการาภาโว, ตสฺส จ มนุสฺสภาวมหาปิตุภาวานํ อวิปรีตโต ชานนํ, ญาตมเตฺต จ ตํ กุลสนฺตเก รเชฺช ปติฏฺฐาเปตุกามตา, ธมฺมเทสนาย สํเวเชตฺวา สีเลสุ ปติฏฺฐาปนนฺติฯ เอวมาทโย อิธ โพธิสตฺตสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

อลีนสตฺตุจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. สงฺขปาลจริยาวณฺณนา

๘๕. ทสเม **สงฺขปาโล**ติอาทีสุ อยํ สเงฺขปโตฺถ – เทวโภคสมฺปตฺติสทิสาย มหติยา นาคิทฺธิยา สมนฺนาคตตฺตา **มหิทฺธิโก**ฯ เหฏฺฐา เทฺว, อุปริ เทฺวติ จตสฺโส ทาฐา อาวุธา เอตสฺสาติ **ทาฐาวุโธ**ฯ อุคฺคเตชวิสตาย **โฆรวิโส**ฯ นาคโยนิสิทฺธาหิ ทฺวีหิ ชิวฺหาหิ สมนฺนาคโตติ **ทฺวิชิโวฺห**ฯ มหานุภาวานมฺปิ อุเรน คมนโต ‘‘อุรคา’’ติ ลทฺธนามานํ นาคานํ อธิปติภาวโต **อุรคาธิภู**ฯ

๘๖. ทฺวินฺนํ มคฺคานํ วินิวิชฺฌิตฺวา สนฺธิภาเวน คตฏฺฐานสงฺขาเต **จตุปฺปเถ**ฯ อปราปรํ มหาชนสญฺจรณฏฺฐานภูเต **มหามเคฺค**ฯ ตโต เอว มหาชนสมากิณฺณภาเวน **นานาชนสมากุเล**ฯ อิทานิ วกฺขมานานํ จตุนฺนํ องฺคานํ วเสน **จตุโร อเงฺค**ฯ **อธิฏฺฐาย** อธิฏฺฐหิตฺวา, จิเตฺตฐเปตฺวาฯ ยทาหํ สงฺขปาโล นาม ยถาวุตฺตรูโป นาคราชา โหมิ, ตทา เหฏฺฐา วุตฺตปฺปกาเรฐาเน **วาสํ** อุโปสถวาสวเสน นิวาสํ **อกปฺปยิํ** กเปฺปสิํฯ

มหาสโตฺต หิ ทานสีลาทิปุญฺญปสุโต หุตฺวา โพธิปริเยสนวเสน อปราปรํ เทวมนุสฺสคตีสุ สํสรโนฺต กทาจิ เทวโภคสทิสสมฺปตฺติเก นาคภวเน นิพฺพตฺติตฺวา สงฺขปาโล นาม นาคราชา อโหสิ มหิทฺธิโก มหานุภาโวฯ โส คจฺฉเนฺต กาเล ตาย สมฺปตฺติยา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา มนุสฺสโยนิํ ปเตฺถโนฺต อุโปสถวาสํ วสิฯ อถสฺส นาคภวเน วสนฺตสฺส อุโปสถวาโส น สมฺปชฺชติ, สีลํ สํกิลิสฺสติ, เตน โส นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา กณฺหวณฺณาย นทิยา อวิทูเร มหามคฺคสฺส จ เอกปทิกมคฺคสฺส จ อนฺตเร เอกํ วมฺมิกํ ปริกฺขิปิตฺวา อุโปสถํ อธิฏฺฐาย จาตุทฺทสปนฺนรเสสุ สมาทินฺนสีโล ‘‘มม จมฺมาทีนิ อตฺถิกา คณฺหนฺตู’’ติ อตฺตานํ ทานมุเข วิสฺสเชฺชตฺวา นิปชฺชติ, ปาฏิปเท นาคภวนํ คจฺฉติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ปุนาปรํ ยทา โหมิ, สงฺขปาโล’’**ติอาทิฯ ตสฺสโตฺถ วุโตฺต เอวฯ

๘๗. ยํ ปเนตฺถ **ฉวิยา จเมฺมนา**ติอาทิกํ ‘‘จตฺโร อเงฺค อธิฏฺฐายา’’ติ วุตฺตํ จตุรงฺคาธิฏฺฐานทสฺสนํฯ ฉวิจมฺมานิ หิ อิธ เอกมงฺคํฯ เอวํ อุโปสถวาสํ วสนฺตสฺส มหาสตฺตสฺส ทีโฆ อทฺธา วีติวโตฺตฯ

อเถกทิวสํ ตสฺมึ ตถา สีลํ สมาทิยิตฺวา นิปเนฺน โสฬส โภชปุตฺตา ‘‘มํสํ อาหริสฺสามา’’ติ อาวุธหตฺถา อรเญฺญ จรนฺตา กิญฺจิ อลภิตฺวา นิกฺขมนฺตา ตํ วมฺมิกมตฺถเก นิปนฺนํ ทิสฺวา ‘‘มยํ อชฺช โคธาโปตกมฺปิ น ลภิมฺหา, อิมํ นาคราชานํ วธิตฺวา ขาทิสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘มหา โข ปเนส คยฺหมาโน ปลาเยยฺยาติ ยถานิปนฺนกํเยว นํ โภเคสุ สูเลหิ วิชฺฌิตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา คณฺหิสฺสามา’’ติ สูลานิ อาทาย อุปสงฺกมึสุฯ โพธิสตฺตสฺสาปิ สรีรํ มหนฺตํ เอกโทณิกนาวปฺปมาณํ วเฏฺฏตฺวา ฐปิตสุมนปุปฺผทามํ วิย ชิญฺชุกผลสทิเสหิ อกฺขีหิ ชยสุมนปุปฺผสทิเสน จ สีเสน สมนฺนาคตํ อติวิย โสภติฯ โส เตสํ โสฬสนฺนํ ชนานํ ปทสเทฺทน โภคนฺตรโต สีสํ นีหริตฺวา รตฺตกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา เต สูลหเตฺถ อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘อชฺช มยฺหํ มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี’’ติ อตฺตานํ ทานมุเข นิยฺยาเตตฺวา ‘‘อิเม มม สรีรํ สตฺตีหิ โกเฏฺฏตฺวา ฉิทฺทาวฉิทฺทํ กโรเนฺต น โอโลเกสฺสามี’’ติ อตฺตโน สีลขณฺฑภเยน ทฬฺหํ อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐหิตฺวา สีสํ โภคนฺตเร เอว ปเวเสตฺวา นิปชฺชิฯ

อถ นํ เต อุปคนฺตฺวา นงฺคุเฏฺฐ คเหตฺวา อากฑฺฒนฺตา ภูมิยํ ปาเตตฺวา ติขิณสูเลหิ อฏฺฐสุ ฐาเนสุ วิชฺฌิตฺวา สกณฺฏกา กาฬเวตฺตยฏฺฐิโย ปหารมุเขหิ ปเวเสตฺวา อฏฺฐสุ ฐาเนสุ กาเชหิ อาทาย มหามคฺคํ ปฏิปชฺชึสุฯ มหาสโตฺต สูเลหิ วิชฺฌนโต ปฏฺฐาย เอกฏฺฐาเนปิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา เต น โอโลเกสิฯ ตสฺส อฏฺฐหิ กาเชหิ อาทาย นียมานสฺส สีสํ โอลมฺพิตฺวา ภูมึ ปหรติฯ อถ นํ ‘‘สีสมสฺส โอลมฺพตี’’ติ มหามเคฺค นิปชฺชาเปตฺวา สุขุเมน สูเลน นาสาปุเฏ วิชฺฌิตฺวา รชฺชุกํ ปเวเสตฺวา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา กาชโกฏิยํ ลเคฺคตฺวา ปุนปิ อุกฺขิปิตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชึสุฯ เตน วุตฺตํ –

๘๘. ‘‘อทฺทสํสุ โภชปุตฺตา, ขรา ลุทฺทา อการุณา;
อุปคญฺฉุํ มมํ ตตฺถ, ทณฺฑมุคฺครปาณิโนฯ

๘๙. ‘‘นาสาย วินิวิชฺฌิตฺวา, นงฺคุเฏฺฐ ปิฏฺฐิกณฺฏเก;
กาเช อาโรปยิตฺวาน, โภชปุตฺตา หรึสุ ม’’นฺติฯ

ตตฺถ **โภชปุตฺตา**ติ ลุทฺทปุตฺตาฯ **ขรา**ติ กกฺขฬา, ผรุสกายวจีกมฺมนฺตาฯ **ลุทฺทา**ติ ทารุณา, โฆรมานสาฯ **อการุณา**ติ นิกฺกรุณาฯ **ทณฺฑมุคฺครปาณิโน**ติ จตุรสฺสทณฺฑหตฺถาฯ **นาสาย วินิวิชฺฌิตฺวา**ติ รชฺชุกํ ปเวเสตุํ สุขุเมน สูเลน นาสาปุเฏ วิชฺฌิตฺวาฯ **นงฺคุเฏฺฐ ปิฏฺฐิกณฺฏเก**ติ นงฺคุฏฺฐปฺปเทเส ตตฺถ ตตฺถ ปิฏฺฐิกณฺฏกสมีเป จ วินิวิชฺฌิตฺวาติ สมฺพโนฺธฯ **กาเช อาโรปยิตฺวานา**ติ อฏฺฐสุ ฐาเนสุ วินิวิชฺฌิตฺวา พเทฺธสุ อฏฺฐสุ เวตฺตลตามณฺฑเลสุ เอเกกสฺมึ โอวิชฺฌิตํ เอเกกํ กาชํ เทฺว เทฺว โภชปุตฺตา อตฺตโน อตฺตโน ขนฺธํ อาโรเปตฺวาฯ

๙๐. **สสาครนฺตํ ปถวิ**นฺติ สมุทฺทปริยนฺตํ มหาปถวิํฯ **สกานนํ สปพฺพต**นฺติ สทฺธิํ กานเนหิ ปพฺพเตหิ จาติ สกานนํ สปพฺพตญฺจฯ **นาสาวาเตน ฌาปเย**ติ สจาหํ **อิจฺฉมาโน** อิจฺฉนฺโต กุชฺฌิตฺวา นาสาวาตํ วิสฺสเชฺชยฺยํ, สมุทฺทปริยนฺตํ สกานนํ สปพฺพตํ อิมํ มหาปถวิํ ฌาเปยฺยํ, สห นาสาวาตวิสฺสชฺชเนน ฉาริกํ กเรยฺยํ, เอตาทิโส ตทา มยฺหํ อานุภาโวฯ

๙๑. เอวํ สเนฺตปิ **สูเลหิ วินิวิชฺฌเนฺต, โกฏฺฏยเนฺตปิ สตฺติภิฯ โภชปุเตฺต น กุปฺปามี**ติ ทุพฺพลภาวกรณตฺถํ เวตฺตลตาปเวสนตฺถญฺจ สารทารูหิ ตเจฉตฺวา กเตหิ ติขิณสูเลหิ อฏฺฐสุ ฐาเนสุ วิชฺฌเนฺตปิ ทุพฺพลภาวกรณตฺถํ ติขิณาหิ สตฺตีหิ ตหิํ ตหิํ โกฏฺฏยเนฺตปิ โภชปุตฺตานํ ลุทฺทานํ น กุปฺปามิฯ **เอสา เม สีลปารมี**ติ เอวํ มหานุภาวสฺส ตถา อธิฏฺฐหนฺตสฺส ยา เม มยฺหํ สีลขณฺฑภเยน เตสํ อกุชฺฌนา, เอสา เอกเนฺตเนว ชีวิตนิรเปกฺขภาเวน ปวตฺตา มยฺหํ สีลปารมี, สีลวเสน ปรมตฺถปารมีติ อโตฺถฯ

ตถา ปน โพธิสเตฺต เตหิ นียมาเน มิถิลนครวาสี อาฬาโร นาม กุฏุมฺพิโก ปญฺจสกฏสตานิ อาทาย สุขยานเก นิสีทิตฺวา คจฺฉโนฺต เต โภชปุเตฺต มหาสตฺตํ หรเนฺต ทิสฺวา การุญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา เต ลุเทฺท ปุจฺฉิ – ''กิสฺสายํ นาโค นียติ, เนตฺวา จิมํ กิํ กริสฺสถา''ติ? เต ''อิมสฺส นาคสฺส มํสํ สาทุญฺจ มุทุญฺจ ถูลญฺจ ปจิตฺวา ขาทิสฺสามา''ติ อาหํสุฯ อถ โส เตสํ โสฬสวาหโคเณ ปสตํ ปสตํ สุวณฺณมาสเก สเพฺพสํ นิวาสนปารุปนานิ ภริยานมฺปิ เตสํ วตฺถาภรณานิ ทตฺวา ''สมฺมา, อยํ มหานุภาโว นาคราชา, อตฺตโน สีลคุเณน ตุมฺหากํ น ทุพฺภิ, อิมํ กิลมเนฺตหิ พหุํ ตุเมฺหหิ อปุญฺญํ ปสุตํ, วิสฺสเชฺชถา''ติ อาหฯ เต ''อยํ อมฺหากํ มนาโป ภโกฺข, พหู จ โน อุรคา ภุตฺตปุพฺพา, ตถาปิ ตว วจนํ อเมฺหหิ ปูเชตพฺพํ, ตสฺมา อิมํ นาคํ วิสฺสเชฺชสฺสามา''ติ วิสฺสเชฺชตฺวา มหาสตฺตํ ภูมิยํ นิปชฺชาเปตฺวา อตฺตโน กกฺขฬตาย ตา กณฺฏกาจิตา อาวุตา กาฬเวตฺตลตา โกฏิยํ คเหตฺวา อากฑฺฒิตุํ อารภิํสุฯ

อถ โส นาคราชานํ กิลมนฺตํ ทิสฺวา อกิลเมโนฺตว อสินา ลตา ฉินฺทิตฺวา ทารกานํ กณฺณเวธโต ปฏิหรณนิยาเมน อทุกฺขาเปโนฺต สณิกํ นีหริฯ ตสฺมิํ กาเล เต โภชปุตฺตา ยํ พนฺธนํ ตสฺส นตฺถุโต ปเวเสตฺวา ปฏิมุกฺกํ, ตํ พนฺธนํ สณิกํ โมจยิํสุฯ มหาสโตฺต มุหุตฺตํ ปาจีนาภิมุโข คนฺตฺวา อสฺสุปุเณฺณหิ เนเตฺตหิ อาฬารํ โอโลเกสิฯ ลุทฺทา โถกํ คนฺตฺวา ''อุรโค ทุพฺพโล, มตกาเล คเหตฺวาว นํ คมิสฺสามา''ติ นิลียิํสุฯ อาฬาโร มหาสตฺตสฺส อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ''คเจฺฉว โข ตฺวํ, มหานาค, มา ตํ ลุทฺทา ปุน คเหสุ''นฺติ วทโนฺต โถกํ ตํ นาคํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติฯ

โพธิสโตฺต นาคภวนํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปปญฺจํ อกตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน นิกฺขมิตฺวา อาฬารํ อุปสงฺกมิตฺวา นาคภวนสฺส วณฺณํ กเถตฺวา ตํ ตตฺถ เนตฺวา ตีหิ กญฺญาสเตหิ สทฺธิํ มหนฺตมสฺส ยสํ ทตฺวา ทิเพฺพหิ กาเมหิ สนฺตเปฺปสิฯ อาฬาโร นาคภวเน เอกวสฺสํ วสิตฺวา ทิเพฺพ กาเม ปริภุญฺชิตฺวา ''อิจฺฉามหํ, สมฺม, ปพฺพชิตุ''นฺติ นาคราชสฺส กเถตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร คเหตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปฺปเทสํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา อปรภาเค จาริกํ จรโนฺต พาราณสิํ ปตฺวา พาราณสิรญฺญา สมาคโต เตน อาจารสมฺปตฺติํ นิสฺสาย ปสเนฺนน ''ตฺวํ อุฬารโภคา มเญฺญ กุลา ปพฺพชิโต, เกน นุ โข การเณน ปพฺพชิโตสี''ติ ปุโฏฺฐ อตฺตโน ปพฺพชฺชาการณํ กเถโนฺต ลุทฺทานํ หตฺถโต โพธิสตฺตสฺส วิสฺสชฺชาปนํ อาทิํ กตฺวา สพฺพํ ปวตฺติํ รโญฺญ อาจิกฺขิตฺวา –

> ''ทิฏฺฐา มยา มานุสกาปิ กามา, อสสฺสตา วิปริณามธมฺมา;
> อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, สทฺธายหํ ปพฺพชิโตมฺหิ, ราชฯ
>
> ''ทุมปฺผลานีว ปตนฺติ มาณวา, ทหรา จ วุฑฺฒา จ สรีรเภทา;
> เอตมฺปิ ทิสฺวา ปพฺพชิโตมฺหิ ราช, อปณฺณกํ สามญฺญเมว เสโยฺย''ติฯ (ชา. ๒.๑๗.๑๙๑-๑๙๒) –

อิมาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา –

‘‘อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
นาคญฺจ สุตฺวาน ตวญฺจฬาร, กาหามิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ (ชา. ๒.๑๗.๑๙๓)
–

อาหฯ

อถสฺส ตาปโส –

‘‘อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
นาคญฺจ สุตฺวาน มมญฺจ ราช, กโรหิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ (ชา. ๒.๑๗.๑๙๔)
–

เอวํ ธมฺมํ เทเสตฺวา ตเตฺถว จตฺตาโร วสฺสานมาเส วสิตฺวา ปุน หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ยาวชีวํ จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ โพธิสโตฺตปิ ยาวชีวํ อุโปสถวาสํ วสิตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ โสปิ ราชา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ

ตทา อาฬาโร สาริปุตฺตเตฺถโร อโหสิ, พาราณสิราชา อานนฺทเตฺถโร, สงฺขปาลนาคราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส สรีรปริจฺจาโค ทานปารมี, ตถารูเปนปิ วิสเตเชน สมนฺนาคตสฺส ตถารูปายปิ ปีฬาย สติ สีลสฺส อภินฺนตา สีลปารมี, เทวโภคสมฺปตฺติสทิสํ โภคํ ปหาย นาคภวนโต นิกฺขมิตฺวา สมณธมฺมกรณํ เนกฺขมฺมปารมี, ‘‘ทานาทิอตฺถํ อิทญฺจิทญฺจ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ สํวิทหนํ ปญฺญาปารมี, กามวิตกฺกวิโนทนํ อธิวาสนวีริยญฺจ วีริยปารมี, อธิวาสนขนฺติ ขนฺติปารมี, สจฺจสมาทานํ สจฺจปารมี, อจลสมาทานาธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานปารมี, โภชปุเตฺต อุปาทาย สพฺพสเตฺตสุ เมตฺตานุทฺทยภาโว เมตฺตาปารมี, เวทนาย สตฺตสงฺขารกตวิปฺปกาเรสุ จ มชฺฌตฺตภาโว อุเปกฺขาปารมีติ เอวํ ทส ปารมิโย ลพฺภนฺติฯ สีลปารมี ปน อติสยวตีติ กตฺวา สา เอว เทสนํ อารุฬฺหาฯ ตถา อิธ โพธิสตฺตสฺส คุณานุภาวา ‘‘โยชนสติเก นาคภวนฏฺฐาเน’’ติอาทินา **ภูริทตฺตจริยายํ** (จริยา. ๒.๑๑ อาทโย) วุตฺตนเยเนว ยถารหํ วิภาเวตพฺพาติฯ

สงฺขปาลจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เอเตติ เย หตฺถินาคจริยาทโย อิมสฺมิํ วเคฺค นิทฺทิฏฺฐา อนนฺตรคาถาย จ ‘‘หตฺถินาโค ภูริทโตฺต’’ติอาทินา อุทฺทานวเสน สงฺคเหตฺวา ทสฺสิตา **นว** จริยา, เต สเพฺพ วิเสสโต สีลปารมิปูรณวเสน ปวตฺติยา สีลํ พลํ เอเตสนฺติ **สีลพลา**ฯ สีลสฺส ปรมตฺถปารมิภูตสฺส ปริกฺขรณโต สนฺตานสฺส จ ปริภาวนาวเสน อภิสงฺขรณโต **ปริกฺขารา**ฯ อุกฺกํสคตาย สีลปรมตฺถปารมิยา อสมฺปุณฺณตฺตา ปเทโส เอเตสํ อตฺถิ, น นิปฺปเทโสติ **ปเทสิกา** สปฺปเทสาฯ กสฺมาติ เจ? อาห **‘‘ชีวิตํ ปริรกฺขิตฺวา, สีลานิ อนุรกฺขิส’’**นฺติ, ยสฺมา เอเตสุ **หตฺถินาคจริยาทีสุ** (จริยา. ๒.๑ อาทโย) อหํ อตฺตโน ชีวิตํ เอกเทเสน ปริรกฺขิตฺวาว สีลานิ อนุรกฺขิํ, ชีวิตํ น สพฺพถา ปริจฺจชิํ, เอกเนฺตเนว ปน **สงฺขปาลสฺส เม สโต สพฺพกาลมฺปิ ชีวิตํ ยสฺส กสฺสจิ นิยฺยตฺตํ,** สงฺขปาลนาคราชสฺส ปน เม มหานุภาวสฺส อุคฺควิสเตชสฺส สโต สมานสฺส สพฺพกาลมฺปิ เตหิ ลุเทฺทหิ สมาคเม ตโต ปุเพฺพปิ ปจฺฉาปิ สโต เอวํ ปุคฺคลวิภาคํ อกตฺวา ยสฺส กสฺสจิ สีลานุรกฺขณตฺถเมว ชีวิตํ เอกํเสเนว **นิยฺยตฺตํ** นียาติตํ ทานมุเข นิสฺสฏฺฐํ, **ตสฺมา สา สีลปารมี**ติ

ยสฺมา เจตเทวํ, ตสฺมา เตน การเณน สา ปรมตฺถปารมิภาวํ ปตฺตา มยฺหํ สีลปารมีติ ทเสฺสตีติฯ

ปรมตฺถทีปนิยา จริยาปิฏกสํวณฺณนาย

ทสวิธจริยาสงฺคหสฺส วิเสสโต

สีลปารมิวิภาวนสฺส

ทุติยวคฺคสฺส อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ยุธญฺชยวคฺค

๑. ยุธญฺชยจริยาวณฺณนา

๑. ตติยวคฺคสฺส ปฐเม **อมิตยโส**ติ อปริมิตปริวารวิภโวฯ **ราชปุโตฺต ยุธญฺชโย**ติ รมฺมนคเร สพฺพทตฺตสฺส นาม รโญฺญ ปุโตฺต นาเมน ยุธญฺชโย นามฯ

อยญฺหิ พาราณสี **อุทยชาตเก** (ชา. ๑.๑๑.๓๗ อาทโย) **สุรุนฺธนนครํ** นาม ชาตาฯ **จูฬสุตโสมชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑๙๕ อาทโย) **สุทสฺสนํ** นาม, **โสณนนฺทชาตเก** (ชา. ๒.๒๐.๙๒ อาทโย) **พฺรหฺมวฑฺฒนํ** นาม, **ขณฺฑหาลชาตเก**(ชา. ๒.๒๒.๙๘๒ อาทโย) **ปุปฺผวตี** นาม, อิมสฺมิํ ปน **ยุธญฺชยชาตเก** (ชา. ๑.๑๑.๗๓ อาทโย) **รมฺมนครํ** นาม อโหสิ, เอวมสฺส กทาจิ นามํ ปริวตฺตติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ราชปุโตฺตติ รมฺมนคเร สพฺพทตฺตสฺส นาม รโญฺญ ปุโตฺต’’ติฯ ตสฺส ปน รโญฺญ ปุตฺตสหสฺสํ อโหสิฯ โพธิสโตฺต เชฎฺฐปุโตฺต, ตสฺส ราชา อุปรชฺชํ อทาสิฯ โส เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว ทิวเส ทิวเส มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ เอวํ คจฺฉเนฺต กาเล โพธิสโตฺต เอกทิวสํ ปาโตว รถวรํ อภิรุหิตฺวา มหเนฺตน สิริวิภเวน อุยฺยานกีฬํ คจฺฉโนฺต รุกฺขคฺคติณคฺคสาขคฺคมกฺกฎกสุตฺตชาลาทีสุ มุตฺตาชาลากาเรน ลเคฺค อุสฺสาวพินฺทู ทิสฺวา ‘‘สมฺม สารถิ, กิํ นาเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอเต, เทว, หิมสมเย ปตนกอุสฺสาวพินฺทู นามา’’ติ สุตฺวา ทิวสภาคํ อุยฺยาเน กีฬิตฺวา สายนฺหกาเล ปจฺจาคจฺฉโนฺต เต อทิสฺวา ‘‘สมฺม สารถิ, กหํ เต อุสฺสาวพินฺทู, น เต อิทานิ ปสฺสามี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เทว, สูริเย อุคฺคจฺฉเนฺต สเพฺพ ภิชฺชิตฺวา วิลยํ คจฺฉนฺตี’’ติ สุตฺวา ‘‘ยถา อิเม อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนฺติ, เอวํ อิเมสํ สตฺตานํ ชีวิตสงฺขาราปิ ติณเคฺค อุสฺสาวพินฺทุสทิสาว, ตสฺมา มยา พฺยาธิชรามรเณหิ อปีฬิเตเนว มาตาปิตโร อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิตุํ วฎฺฎตี’’ติ อุสฺสาวพินฺทุเมว อารมฺมณํ กตฺวา อาทิเตฺต วิย ตโย ภเว ปสฺสโนฺต อตฺตโน เคหํ อาคนฺตฺวา อลงฺกตปฎิยตฺตาย วินิจฺฉยสาลาย นิสินฺนสฺส ปิตุ สนฺติกเมว คนฺตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ เตน วุตฺตํ –

> ‘‘อุสฺสาวพินฺทุํ สูริยาตเป, ปติตํ ทิสฺวาน สํวิชิํฯ
>
> **๒**. ‘‘ตเญฺญวาธิปติํ กตฺวา, สํเวคมนุพฺรูหยิํ;
> มาตาปิตู จ วนฺทิตฺวา, ปพฺพชฺชมนุยาจห’’นฺติฯ

ตตฺถ **สูริยาตเป**ติ สูริยาตปเหตุ, สูริยรสฺมิสมฺผสฺสนิมิตฺตํฯ ‘‘สูริยาตเปนา’’ติปิ ปาโฐฯ **ปติตํ ทิสฺวานา**ติ วินฎฺฐํ ปสฺสิตฺวา, ปุเพฺพ รุกฺขคฺคาทีสุ มุตฺตาชาลาทิอากาเรน ลคฺคํ หุตฺวา ทิสฺสมานํ สูริยรสฺมิสมฺผเสฺสน วินฎฺฐํ ปญฺญาจกฺขุนา โอโลเกตฺวาฯ **สํวิชิ**นฺติ ยถา เอตานิ, เอวํ สตฺตานํ ชีวิตานิปิ ลหุํ ลหุํ ภิชฺชมานสภาวานีติ อนิจฺจตามนสิการวเสน สํเวคมาปชฺชิํฯ

ตเญฺญวาธิปติํ กตฺวา, สํเวคมนุพฺรูหยินฺติ ตเญฺญว อุสฺสาวพินฺทูนํ อนิจฺจตํ อธิปติํ มุขํ ปุพฺพงฺคมํ ปุเรจาริกํ กตฺวา ตเถว สพฺพสงฺขารานํ อิตฺตรฎฺฐิติกตํ ปริตฺตกาลตํ มนสิกโรเนฺต เอกวารํ อุปฺปนฺนํ สํเวคํ ปุนปฺปุนํ อุปฺปาทเนน อนุวเฑฺฒสิํฯ **ปพฺพชฺชมนุยาจห**นฺติ ‘‘ติณเคฺค อุสฺสาวพินฺทู วิย น จิรฎฺฐิติเก สตฺตานํ ชีวิเต มยา พฺยาธิชรามรเณหิ อนภิภูเตเนว ปพฺพชิตฺวา ยตฺถ เอตานิ น สนฺติ, ตํ อมตํ มหานิพฺพานํ คเวสิตพฺพ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา มาตาปิตโร อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ปพฺพชฺชํ เม อนุชานาถา’’ติ เต อหํ ปพฺพชฺชํ ยาจิํฯ เอวํ มหาสเตฺตน ปพฺพชฺ

ชาย ยาจิตาย สกลนคเร มหนฺตํ โกลาหลมโหสิ – ‘‘อุปราชา กิร ยุธญฺชโย ปพฺพชิตุกาโม’’ติ ฯ

เตน จ สมเยน กาสิรฏฺฐวาสิโน ราชานํ ทฏฺฐุํ อาคนฺตฺวา รมฺมเก ปฏิวสนฺติฯ เต สเพฺพปิ สนฺนิปตึสุฯ อิติ สปริโส ราชา เนคมา เจว ชานปทา จ โพธิสตฺตสฺส มาตา เทวี จ สเพฺพ จ โอโรธา มหาสตฺตํ ‘‘มา โข ตฺวํ, ตาต กุมาร, ปพฺพชี’’ติ นิวาเรสุํฯ ตตฺถ ราชา ‘‘สเจ เต กาเมหิ อูนํ, อหํ เต ปริปูรยามิ, อเชฺชว รชฺชํ ปฏิปชฺชาหี’’ติ อาหฯ ตสฺส มหาสโตฺต –

‘‘มา มํ เทว นิวาเรหิ, ปพฺพชนฺตํ รเถสภ;
มาหํ กาเมหิ สมฺมโตฺต, ชราย วสมนฺวคู’’ติฯ (ชา. ๑.๑๑.๗๗) –

อตฺตโน ปพฺพชฺชาฉนฺทเมว วตฺวา ตํ สุตฺวา สทฺธิํ โอโรเธหิ มาตุยา กรุณํ ปริเทวนฺติยา –

‘‘อุสฺสาโวว ติณคฺคมฺหิ, สูริยุคฺคมนํ ปติ;
เอวมายุ มนุสฺสานํ, มา มํ อมฺม นิวารยา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๑.๗๙) –

อตฺตโน ปพฺพชฺชาการณํ กเถตฺวา นานปฺปการํ เตหิ ยาจิยมาโนปิ อภิสํวฑฺฒมานสํเวคตฺตา อโนสกฺกิตมานโส ปิยตเร มหติ ญาติปริวเฏฺฏ อุฬาเร ราชิสฺสริเย จ นิรเปกฺขจิโตฺต ปพฺพชิฯ เตน วุตฺตํ –

๓. ‘‘ยาจนฺติ มํ ปญฺชลิกา, สเนคมา สรฏฺฐกา;
อเชฺชว ปุตฺต ปฏิปชฺช, อิทฺธํ ผีตํ มหามหิํฯ

๔. ‘‘สราชเก สโหโรเธ, สเนคเม สรฏฺฐเก;
กรุณํ ปริเทวเนฺต, อนเปโกฺข ปริจฺจชิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปญฺชลิกา**ติ ปคฺคหิตอญฺชลิกาฯ **สเนคมา สรฏฺฐกา**ติ เนคเมหิ เจว รฏฺฐวาสีหิ จ สทฺธิํ สเพฺพ ราชปุริสา ‘‘มา โข, ตฺวํ เทว, ปพฺพชี’’ติ มํ ยาจนฺติฯ มาตาปิตโร ปน **อเชฺชว ปุตฺต ปฏิปชฺช,** คามนิคมราชธานิอภิวุทฺธิยา เวปุลฺลปฺปตฺติยา จ, **อิทฺธํ** วิภวสารสมฺปตฺติยา สสฺสาทินิปฺผตฺติยา จ, **ผีตํ** อิมํ **มหามหิํ** อนุสาส, ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา รชฺชํ กาเรหีติ ยาจนฺติฯ เอวํ ปน สห รญฺญาติ **สราชเก,** ตถา **สโหโรเธ สเนคเม สรฏฺฐเก** มหาชเน ยถา สุณนฺตา นมฺปิ ปเคว ปสฺสนฺตานํ มหนฺตํ การุญฺญํ โหติ, เอวํ **กรุณํ ปริเทวเนฺต** ตตฺถ ตตฺถ **อนเปโกฺข** อลคฺคจิโตฺต ‘‘อหํ ตทา ปพฺพชิ’’นฺติ ทเสฺสติฯ

๕-๖. อิทานิ ยทตฺถํ จกฺกวตฺติสิริสทิสํ รชฺชสิริํ ปิยตเร ญาติพนฺธเว ปหาย สินิทฺธํ ปริคฺคหปริชนํ โลกาภิมตํ มหนฺตํ ยสญฺจ นิรเปโกฺข ปริจฺจชินฺติ ทเสฺสตุํ เทฺว คาถา อภาสิฯ

ตตฺถ **เกวล**นฺติ อนวเสสํ อิตฺถาคารํ สมุทฺทปริยนฺตญฺจ ปถวิํ ปพฺพชฺชาธิปฺปาเยน จชมาโน เอวํ เม สมฺมาสโมฺพธิ สกฺกา อธิคนฺตุนฺติ **โพธิยาเยว การณา** น กิญฺจิ จิเนฺตสิํ, น ตตฺถ อีสกํ ลคฺคํ ชเนสินฺติ อโตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา มาตาปิตโร ตญฺจ มหายสํ **รชฺชญฺจ เม น เทสฺสํ**, ปิยเมว, ตโต ปน สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺญุตญฺญาณเมว มยฺหํ ปิยตรํ, ตสฺมา มาตาทีหิ สทฺธิํ รชฺชํ อหํ ตทา **ปริจฺจชิ**นฺติฯ

ตเทตํ สพฺพํ ปริจฺจชิตฺวา ปพฺพชฺชาย มหาสเตฺต นิกฺขมเนฺต ตสฺส กนิฏฺฐภาตา ยุธิฏฺฐิลกุมาโร นาม ปิตรํ วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา โพธิสตฺตํ อนุพนฺธิฯ เต อุโภปิ นครา นิกฺขมฺม มหาชนํ นิวเตฺตตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา มโนรเม ฐาเน อสฺสมปทํ กตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา วนมูลผลาทีหิ ยาวชีวํ ยาเปตฺวา พฺรหฺมโลกปรายนา อเหสุํฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘อุโภ กุมารา ปพฺพชิตา, ยุธญฺชโย ยุธิฏฺฐิโล;
> ปหาย มาตาปิตโร, สงฺคํ เฉตฺวาน มจฺจุโน’’ติฯ (ชา. ๑.๑๑.๘๓);

ตตฺถ **สงฺคํ เฉตฺวาน มจฺจุโน**ติ มจฺจุมารสฺส สหการิการณภูตตฺตา สนฺตกํ ราคโทสโมหสงฺคํ วิกฺขมฺภนวเสน ฉินฺทิตฺวา อุโภปิ ปพฺพชิตาติฯ

ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, ยุธิฏฺฐิลกุมาโร อานนฺทเตฺถโร, ยุธญฺชโย โลกนาโถฯ

ตสฺส ปพฺพชฺชโต ปุเพฺพ ปวตฺติตมหาทานานิ เจว รชฺชาทิปริจฺจาโค จ ทานปารมี, กายวจีสํวโร สีลปารมี, ปพฺพชฺชา จ ฌานาธิคโม จ เนกฺขมฺมปารมี, อนิจฺจโต มนสิการํ อาทิํ กตฺวา อภิญฺญาธิคมปริโยสานา ปญฺญา ทานาทีนํ อุปการานุปการธมฺมปริคฺคณฺหนปญฺญา จ ปญฺญาปารมี, สพฺพตฺถ ตทตฺถสาธนํ วีริยํ วีริยปารมี , ญาณขนฺติ อธิวาสนขนฺติ จ ขนฺติปารมี, ปฏิญฺญาย อวิสํวาทนํ สจฺจปารมี, สพฺพตฺถ อจลสมาทานาธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานปารมี, สพฺพสเตฺตสุ หิตจิตฺตตาย เมตฺตาพฺรหฺมวิหารวเสน จ เมตฺตาปารมี, สตฺตสงฺขารกตวิปฺปการอุเปกฺขนวเสน อุเปกฺขาพฺรหฺมวิหารวเสน จ อุเปกฺขาปารมีติ ทส ปารมิโย ลพฺภนฺติฯ วิเสสโต ปน เนกฺขมฺมปารมีติ เวทิตพฺพาฯ ตถา **อกิตฺติจริยายํ** วิย อิธาปิ มหาปุริสสฺส อจฺฉริยคุณา ยถารหํ นิทฺธาเรตพฺพาฯ เตน วุจฺจติ ‘‘เอวํ อจฺฉริยา เหเต, อพฺภุตา จ มเหสิโน…เป.… ธมฺมสฺส อนุธมฺมโต’’ติฯ

ยุธญฺชยจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. โสมนสฺสจริยาวณฺณนา

๗. ทุติเย **อินฺทปเตฺถ ปุรุตฺตเม**ติ เอวํนามเก นครวเรฯ **กามิโต**ติ มาตาปิตุอาทีหิ ‘‘อโห วต เอโก ปุโตฺต อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ เอวํ จิรกาเล ปตฺถิโตฯ **ทยิโต**ติ ปิยายิโตฯ **โสมนโสฺสติ วิสฺสุโต**ติ ‘‘โสมนโสฺส’’ติ เอวํ ปกาสนาโมฯ

๘. **สีลวา**ติ ทสกุสลกมฺมปถสีเลน เจว อาจารสีเลน จ สมนฺนาคโตฯ **คุณสมฺปนฺโน**ติ สทฺธาพาหุสจฺจาทิคุเณหิ อุเปโต, ปริปุโณฺณ วาฯ **กลฺยาณปฏิภานวา**ติ ตํตํอิติกตฺตพฺพสาธเนน อุปายโกสลฺลสงฺขาเตน จ สุนฺทเรน ปฏิภาเนน สมนฺนาคโตฯ **วุฑฺฒาปจายี**ติ มาตาปิตโร กุเล เชฏฺฐาติ เอวํ เย ชาติวุฑฺฒา, เย จ สีลาทิคุเณหิ วุฑฺฒา, เตสํ อปจายนสีโลฯ **หิรีมา**ติ ปาปชิคุจฺฉนลกฺขณาย หิริยา สมนฺนาคโตฯ **สงฺคเหสุ จ โกวิโท**ติ ทานปิยวจนอตฺถจริยาสมานตฺตตาสงฺขาเตหิ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ยถารหํ สตฺตานํ สงฺคณฺหเนสุ กุสโลฯ เอวรูโป เรณุสฺส นาม กุรุราชสฺส ปุโตฺต โสมนโสฺสติ วิสฺสุโต ยทา โหมีติ สมฺพโนฺธฯ

๙. **ตสฺส รโญฺญ ปติกโร**ติ เตน กุรุราเชน ปติ อภิกฺขณํ อุปกตฺตพฺพภาเวน ปติกโร วลฺลโภฯ **กุหกตาปโส**ติ อสนฺตคุณสมฺภาวนลกฺขเณน โกหเญฺญน ชีวิตกปฺปนโก เอโก ตา

ปโส, ตสฺส รโญฺญ สกฺกาตพฺพ อโหสิฯ **อาราม**นฺติ ผลารามํ, ยตฺถ เอฬาลุกลาพุกุมฺภณฺฑาทิปุสาทิวลฺลิผลานิ เจว ตณฺฑุเลยฺยกาทิสากญฺจ โรปียติฯ **มาลาวจฺฉ**นฺติ ชาติอติมุตฺตกาทิปุปฺผคจฺฉํ, เตน ปุปฺผารามํ ทเสฺสติฯ เอตฺถ จ อารามํ กตฺวา ตตฺถ มาลาวจฺฉญฺจ ยถาวุตฺตผลวจฺฉญฺจ โรเปตฺวา ตโต ลทฺธธนํ สํหริตฺวา ฐเปนฺโต **ชีวตี**ติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – ตทา มหารกฺขิโต นาม ตาปโส ปญฺจสตตาปสปริวาโร หิมวเนฺต วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทจาริกํ จรโนฺต อินฺทปตฺถนครํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา สปริโส ปิณฺฑาย จรโนฺต ราชทฺวารํ ปาปุณิฯ ราชา อิสิคณํ ทิสฺวา อิริยาปเถ ปสโนฺน อลงฺกตมหาตเล นิสีทาเปตฺวา ปณีเตนาหาเรน ปริวิสิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมํ วสฺสารตฺตํ มม อุยฺยาเนเยว วสถา’’ติ วตฺวา เตหิ สทฺธิํ อุยฺยานํ คนฺตฺวา วสนฏฺฐานานิ กาเรตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทตฺวา นิกฺขมิฯ ตโต ปฏฺฐาย สเพฺพปิ เต ราชนิเวสเน ภุญฺชนฺติฯ

ราชา ปน อปุตฺตโก ปุเตฺต ปเตฺถติ, ปุตฺตา นุปฺปชฺชนฺติฯ วสฺสารตฺตจฺจเยน มหารกฺขิโต ‘‘หิมวนฺตํ คมิสฺสามา’’ติ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา รญฺญา กตสกฺการสมฺมาโน นิกฺขมิตฺวา อนฺตรามเคฺค มชฺฌนฺหิกสมเย มคฺคา โอกฺกมฺม เอกสฺส สนฺทจฺฉายสฺส รุกฺขสฺส เหฏฺฐา สปริโส นิสีทิฯ ตาปสา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘ราชา อปุตฺตโก, สาธุ วตสฺส สเจ ราชปุตฺตํ ลเภยฺยา’’ติฯ มหารกฺขิโต ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘ภวิสฺสติ นุ โข รโญฺญ ปุโตฺต, อุทาหุ โน’’ติ อุปธาเรโนฺต ‘‘ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘มา ตุเมฺห จินฺตยิตฺถ, อชฺช ปจฺจูสกาเล เอโก เทวปุโตฺต จวิตฺวา รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติสฺสตี’’ติ อาหฯ

ตํ สุตฺวา เอโก กูฏชฏิโล ‘‘อิทานิ ราชกุลูปโก ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตาปสานํ คมนกาเล คิลานาลยํ กตฺวา นิปชฺชิตฺวา ‘‘เอหิ คจฺฉามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น สโกฺกมี’’ติ อาหฯ มหารกฺขิโต ตสฺส นิปนฺนการณํ ญตฺวา ‘‘ยทา สโกฺกสิ, ตทา อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ อิสิคณํ อาทาย หิมวนฺตเมว คโตฯ กุหโก นิวตฺติตฺวา เวเคน คนฺตฺวา ราชทฺวาเร ฐตฺวา ‘‘มหารกฺขิตสฺส อุปฏฺฐากตาปโส อาคโต’’ติ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา รญฺญา เวเคน ปโกฺกสาปิโต ปาสาทํ อภิรุยฺห ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ ราชา ตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน อิสีนํ อาโรคฺยํ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อติขิปฺปํ นิวตฺติตฺถ, เกนเตฺถน อาคตตฺถา’’ติ อาหฯ

มหาราช, อิสิคโณ สุขนิสิโนฺน ‘‘สาธุ วตสฺส สเจ รโญฺญ วํสานุรกฺขโก ปุโตฺต อุปฺปเชฺชยฺยา’’ติ กถํ สมุฏฺฐาเปสิฯ อหํ ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘ภวิสฺสติ นุ โข รโญฺญ ปุโตฺต, อุทาหุ โน’’ติ ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกโนฺต ‘‘มหิทฺธิโก เทวปุโตฺต จวิตฺวา อคฺคมเหสิยา สุธมฺมาย กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติสฺสตี’’ติ ทิสฺวา ‘‘อชานนฺตา คพฺภํ นาเสยฺยุํ, อาจิกฺขิสฺสามิ ตาว น’’นฺติ ตุมฺหากํ กถนตฺถาย อาคโต, กถิตํ โว มยา, คจฺฉามห’’นฺติฯ ราชา ‘‘ภเนฺต, น สกฺกา คนฺตุ’’นฺติ หฏฺฐตุโฏฺฐ ปสโนฺน จิโตฺต กุหกตาปสํ อุยฺยานํ เนตฺวา วสนฏฺฐานํ สํวิทหิตฺวา อทาสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ราชกุเล ภุญฺชโนฺต วสติ, ‘‘ทิพฺพจกฺขุโก’’เตฺววสฺส นามํ อโหสิฯ

ตทา โพธิสโตฺต ตาวติํสภวนโต จวิตฺวา ตตฺถ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, ชาตสฺส จ นามคฺคหณทิวเส ‘‘โสมนโสฺส’’ติ นามํ กริํสุฯ โส กุมารปริหาเรน วฑฺฒติฯ กุหกตาปโสปิ อุยฺยานสฺส เอกปเสฺส นานปฺปการํ สูเปยฺยสากญฺจ ผลวลฺลิอาทโย จ โรเปตฺวา ปณฺณิกานํ หเตฺถ วิกฺกิณโนฺต ธนํ สํหรติฯ อถ โพธิสตฺตสฺส สตฺตวสฺสิกกาเล รโญฺญ ปจฺจโนฺต กุปิโตฯ โส ‘‘ตาต, ทิพฺพจกฺขุตาปเส มา ปมชฺชา’’ติ กุมารํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตุํ คโตฯ

๑๐-๑๓. อเถกทิวสํ กุมาโร ‘‘ชฎิลํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา กูฏชฏิลํ เอกํ คนฺธิกกาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ เทฺว ฆเฏ คเหตฺวา สากวตฺถุสฺมิํ อุทกํ สิญฺจนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ กูฏชฏิโล อตฺตโน สมณธมฺมํ อกตฺวา ปณฺณิกกมฺมํ กโรตี’’ติ ญตฺวา ‘‘กิํ กโรสิ ปณฺณิกคหปติกา’’ติ ตํ ลชฺชาเปตฺวา อวนฺทิตฺวา เอว นิกฺขมิฯ

กูฏชฏิโล ‘‘อยํ อิทาเนว เอวรูโป, ปจฺฉา ‘โก ชานาติ กิํ กริสฺสตี’ติ อิทาเนว นํ นาเสตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา รโญฺญ อาคมนกาเล ปาสาณผลกํ เอกมนฺตํ ขิปิตฺวา ปานียฆฏํ ภินฺทิตฺวา ปณฺณสาลาย ติณานิ วิกิริตฺวา สรีรํ เตเลน มเกฺขตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา สสีสํ ปารุปิตฺวา มหาทุกฺขปฺปโตฺต วิย มเญฺจ นิปชฺชิฯ ราชา อาคนฺตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา นิเวสนํ อปวิสิตฺวาว ‘‘มม สามิกํ ทิพฺพจกฺขุกํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ ปณฺณสาลทฺวารํ คนฺตฺวา ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข เอต’’นฺติ อโนฺต ปวิสิตฺวา ตํ นิปนฺนกํ ทิสฺวา ปาเท ปริมชฺชโนฺต ปุจฺฉิ – ‘‘เกน, ตฺวํ ภเนฺต, เอวํ วิเหฐิโต, กมชฺช ยมโลกํ เนมิ, ตํ เม สีฆํ อาจิกฺขา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา กูฏชฏิโล นิตฺถุนโนฺต อุฎฺฐาย ทิโฎฺฐ, มหาราช, ตฺวํ เม, ปสฺสิตฺวา ตยิ วิสฺสาเสน อหํ อิมํ วิปฺปการํ ปโตฺต, ตว ปุเตฺตนมฺหิ เอวํ วิเหฐิโตติฯ ตํ สุตฺวา ราชา โจรฆาตเก อาณาเปสิ – ‘‘คจฺฉถ กุมารสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา สรีรญฺจสฺส ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา รถิยา รถิยํ วิกิรถา’’ติฯ เต มาตรา อลงฺกริตฺวา อตฺตโน อเงฺก นิสีทาปิตํ กุมารํ อากฑฺฒิํสุ – ‘‘รญฺญา เต วโธ อาณโตฺต’’ติฯ กุมาโร มรณภยตชฺชิโต มาตุ องฺกโต วุฎฺฐาย – ‘‘รโญฺญ มํ ทเสฺสถ, สนฺติ ราชกิจฺจานี’’ติ อาหฯ เต กุมารสฺส วจนํ สุตฺวา มาเรตุํ อวิสหนฺตา โคณํ วิย รชฺชุยา ปริกฑฺฒนฺตา เนตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ตมหํ ทิสฺวาน กุหก’’**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **ถุสราสิํว อตณฺฑุล**นฺติ ตณฺฑุลกเณหิ วิรหิตํ ถุสราสิํ วิย, **ทุมํว** รุกฺขํ วิย, **อโนฺต** มหา**สุสิรํฯ กทลิํว อสารกํ** สีลาทิสารรหิตํ ตาปสํ อหํ ทิสฺวา นตฺถิ อิมสฺส สตํ สาธูนํ ฌานาทิธโมฺมฯ กสฺมา? **สามญฺญา** สมณภาวา สีลมตฺตโตปิ **อปคโต** ปริหีโน อยํ, ตถา หิ อยํ **หิรีสุกฺกธมฺมชหิโต** ปชหิตหิริสงฺขาตสุกฺกธโมฺมฯ **ชีวิตวุตฺติการณา**ติ ‘‘เกวลํ ชีวิตเสฺสว เหตุ อยํ ตาปสลิเงฺคน จรตี’’ติ จิเนฺตสินฺติ ทเสฺสติฯ **ปรนฺติหี**ติ ปรโนฺต ปจฺจโนฺต นิวาสภูโต เอเตสํ อตฺถีติ ปรนฺติโน, สีมนฺตริกวาสิโนฯ เตหิ ปรนฺตีหิ อฎวิเกหิ ปจฺจนฺตเทโส โขภิโต อโหสิฯ ตํ ปจฺจนฺตโกปํ นิเสเธตุํ วูปสเมตุํ คจฺฉโนฺต มม ปิตา กุรุราชา ‘‘ตาต โสมนสฺสกุมาร, มยฺหํ สามิกํ **อุคฺคตาปนํ** โฆรตปํ ปรมสนฺตินฺทฺริยํ **ชฏิลํ มา ปมชฺชิ**ฯ โส หิ อมฺหากํ สพฺพกามทโท, ตสฺมา **ยทิจฺฉกํ** จิตฺตรุจิยํ ตสฺส จิตฺตานุกูลํ **ปวเตฺตหิ** อนุวเตฺตหี’’ติ ตทา มํ อนุสาสีติ ทเสฺสติฯ

๑๔. **ตมหํ คนฺตฺวานุปฎฺฐาน**นฺติ ปิตุ วจนํ อนติกฺกโนฺต ตํ กูฏตาปสํ อุปฎฺฐานตฺถํ คนฺตฺวา ตํ สากวตฺถุสฺมิํ อุทกํ อาสิญฺจนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ปณฺณิโก อย’’นฺติ จ ญตฺวา **กจฺจิ เต, คหปติ, กุสล**นฺติ, คหปติ, เต สรีรสฺส กจฺจิ กุสลํ กุสลเมว, ตถา หิ สากวตฺถุสฺมิํ อุทกํ อาสิญฺจสิฯ กิํ วา ตว หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา **อาหรียตุ,** ตถา หิ ปณฺณิกวุตฺติํ อนุติฎฺฐสีติ อิทํ วจนํ อภาสิํฯ

๑๕. **เตน โส กุปิโต อาสี**ติ เตน มยา วุตฺตคหปติวาเทน โส มานนิสฺสิโต มานํ อลฺลีโน กุหโก มยฺหํ กุปิโต กุโทฺธ อโหสิฯ กุโทฺธ จ สมาโน **‘‘ฆาตาเปมิ ตุวํ อชฺช, รฎฺฐา ปพฺพาชยามิ วา’’**ติ อาหฯ

ตตฺถ **ตุวํ อชฺชา**ติ, ตฺวํ อชฺช, อิทานิเยว รโญฺญ อาคตกาเลติ อโตฺถฯ

๑๖. **นิเสธยิตฺวา ปจฺจนฺต**นฺติ ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา นครํ อปวิโฏฺฐ ตงฺขณเญฺญว อุยฺยานํ คนฺตฺวา **กุหกํ** กุหกตาปสํ **กจฺจิ เต, ภเนฺต, ขมนียํ, สมฺมาโน เต ปวตฺติโต**ติ กุมาเรน เต สมฺมาโน ปวตฺติโต อโหสิฯ

๑๗. **กุมาโร ยถา นาสิโย**ติ ยถา กุมาโร นาสิโย นาเสตโพฺพ ฆาตาเปตโพฺพ, ตถา โส **ปาโป ตสฺส** รโญฺญ อาจิกฺขิฯ **อาณาเปสี**ติ มยฺหํ สามิเก อิมสฺมิํ ทิพฺพจกฺขุตาปเส สติ กิํ มม น นิปฺผชฺชติ, ตสฺมา ปุเตฺตน เม อโตฺถ นตฺถิ, ตโตปิ อยเมว เสโยฺยติ จิเนฺตตฺวา อาณาเปสิฯ

๑๘. กินฺติ ? **สีสํ ตเตฺถว ฉินฺทิตฺวา**ติ ยสฺมิํ ฐาเน ตํ กุมารํ ปสฺสถ, ตเตฺถว ตสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา สรีรญฺจสฺส **กตฺวาน จตุขณฺฑิกํ** จตฺโร ขเณฺฑ กตฺวา รถิยา รถิยํ นียนฺตา วีถิโต วีถิํ วิกฺขิปนฺตา ทเสฺสถฯ กสฺมา? **สา คติ ชฎิลหีฬิตา**ติ เยหิ อยํ ชฎิโล หีฬิโต, เตสํ ชฎิลหีฬิตานํ สา คติ สา นิปฺผตฺติ โส วิปาโกติฯ **ชฎิลหีฬิตา**ติ วา ชฎิลหีฬนเหตุ สา ตสฺส นิปฺผตฺตีติ เอวเมฺปตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ

๑๙. **ตตฺถา**ติ ตสฺส รโญฺญ อาณายํ, ตสฺมิํ วา ตาปสสฺส ปริภเวฯ **การณิกา**ติ ฆาตกา, โจรฆาตกาติ อโตฺถฯ **จณฺฑา**ติ กุรูราฯ **ลุทฺทา**ติ สุทารุณาฯ **อการุณา**ติ ตเสฺสว เววจนํ กตํฯ ‘‘อกรุณา’’ติปิ ปาฬิ, นิกฺกรุณาติ อโตฺถฯ **มาตุ องฺเก นิสินฺนสฺสา**ติ มม มาตุ สุธมฺมาย เทวิยา อุจฺฉงฺเค นิสินฺนสฺสฯ ‘‘นิสินฺนสฺสา’’ติ อนาทเร สามิวจนํฯ **อากฑฺฒิตฺวา นยนฺติ ม**นฺติ มาตรา อลงฺกริตฺวา อตฺตโน องฺเก นิสีทาปิตํ มํ ราชาณาย เต โจรฆาตกา โคณํ วิย รชฺชุยา อากฑฺฒิตฺวา อาฆาตนํ นยนฺติฯ กุมาเร ปน นียมาเน ทาสิคณปริวุตา สทฺธิํ โอโรเธหิ สุธมฺมา เทวี นาคราปิ ‘‘มยํ นิรปราธํ กุมารํ มาเรตุํ น ทสฺสามา’’ติ เตน สทฺธิํเยว อคมํสุฯ

๒๐. **พนฺธตํ คาฬฺหพนฺธน**นฺติ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธนฺตานํ เตสํ การณิกปุริสานํฯ **ราชกิริยานิ อตฺถิ เม**ติ มยา รโญฺญ วตฺตพฺพานิ ราชกิจฺจานิ อตฺถิฯ ตสฺมา **รโญฺญ ทเสฺสถ มํ ขิปฺป**นฺติ เตสํ อหํ เอวํ วจนํ อวจํฯ

๒๑. **รโญฺญ ทสฺสยิํสุ, ปาปสฺส ปาปเสวิโน**ติ อตฺตนา ปาปสีลสฺส ลามกาจารสฺส กูฎตาปสสฺส เสวนโต ปาปเสวิโน รโญฺญ มํ ทสฺสยิํสุฯ **ทิสฺวาน ตํ สญฺญาเปสิ**นฺติ ตํ มม ปิตรํ กุรุราชานํ ปสฺสิตฺวา ‘‘กสฺมา มํ, เทว, มาราเปสี’’ติ วตฺวา เตน ‘‘กสฺมา จ ปน ตฺวํ มยฺหํ สามิกํ ทิพฺพจกฺขุตาปสํ คหปติวาเทน สมุทาจริฯ อิทญฺจิทญฺจ วิปฺปการํ กรี’’ติ วุเตฺต ‘‘เทว, คหปติเญฺญว ‘คหปตี’ติ วทนฺตสฺส โก มยฺหํ โทโส’’ติ วตฺวา ตสฺส นานาวิธานิ มาลาวจฺฉานิ โรเปตฺวา ปุปฺผปณฺณผลาผลาทีนํ วิกฺกิณนํ หตฺถโต จสฺส ตานิ เทวสิกํ วิกฺกิณเนฺตหิ มาลาการปณฺณิเกหิ สทฺทหาเปตฺวา ‘‘มาลาวตฺถุปณฺณวตฺถูนิ อุปธาเรถา’’ติ วตฺวา ปณฺณสาลญฺจสฺส ปวิสิตฺวา ปุปฺผาทิวิกฺกิยลทฺธํ กหาปณภณฺฑิกํ อตฺตโน ปุริเสหิ นีหราเปตฺวา ราชานํ สญฺญาเปสิํ ตสฺส กูฎตาปสภาวํ ชานาเปสิํฯ **มมญฺจ วสมานยิ**นฺติ เตน สญฺญาปเนน ‘‘สจฺจํ โข ปน กุมาโร วทติ, อยํ กูฎตาปโส ปุเพฺพ อปฺปิโจฺฉ วิย หุตฺวา อิทานิ มหาปริคฺคโห ชาโต’’ติ ยถา ตสฺมิํ นิพฺพิโนฺน มม วเส วตฺตติ, เอวํ ราชานํ มม วสมาเนสิํฯ

ตโต มหาสโตฺต ‘‘เอวรูปสฺส พาลสฺส รโญฺญ สนฺติเก วสนโต หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตุํ ยุตฺต’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ราชานํ อาปุจฺฉิ – ‘‘น เม, มหาราช, อิธ วาเสน อโตฺถ, อนุชานาถ มํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ ราชา ‘‘ตาต, มยา อนุปธาเรตฺวาว เต วโธ อาณโตฺต, ขม มยฺหํ อปราธ’’นฺติ มหาสตฺตํ ขมาเปตฺวา ‘‘อเชฺชว อิมํ รชฺชํ ปฎิปชฺชาหี’’ติ อาหฯ กุมาโร ‘‘เทว,

กิมตฺถิ มานุสเกสุ โภเคสุ, อหํ ปุเพฺพ ทีฆรตฺตํ ทิพฺพโภคสมฺปตฺติโย อนุภวึ, น ตตฺถาปิ เม ส โงฺค, ปพฺพชิสฺสาเมวาหํ, น ตาทิสสฺส พาลสฺส ปรเนยฺยพุทฺธิโน สนฺติเก วสามี''ติ วตฺวา ตํ โอ วทโนฺต –

''อนิสมฺม กตํ กมฺมํ, อนวตฺถาย จินฺติตํ;
เภสชฺชเสฺสว เวภโงฺค, วิปาโก โหติ ปาปโกฯ

''นิสมฺม จ กตํ กมฺมํ, สมฺมาวตฺถาย จินฺติตํ;
เภสชฺชเสฺสว สมฺปตฺติ, วิปาโก โหติ ภทฺรโกฯ

''อลโส คิหี กามโภคี น สาธุ, อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ;
ราชา น สาธุ อนิสมฺมการี, โย ปณฺฑิโต โกธโน ตํ น สาธุฯ

''นิสมฺม ขตฺติโย กยิรา, นานิสมฺม ทิสมฺปติ;
นิสมฺมการิโน ราช, ยโส กิตฺติ จ วฑฺฒติฯ

''นิสมฺม ทณฺฑํ ปณเยยฺย อิสฺสโร, เวคา กตํ ตปฺปติ ภูมิปาล;
สมฺมาปณีธี จ นรสฺส อตฺถา, อนานุตปฺปา เต ภวนฺติ ปจฺฉาฯ

''อนานุตปฺปานิ หิ เย กโรนฺติ, วิภชฺช กมฺมายตนานิ โลเก;
วิญฺญุปฺปสตฺถานิ สุขุทฺรยานิ, ภวนฺติ พุทฺธานุมตานิ ตานิฯ

''อาคจฺฉุํ โทวาริกา ขคฺคพนฺธา, กาสาวิยา หนฺตุ มมํ ชนินฺท;
มาตุญฺจ องฺกสฺมิมหํ นิสิโนฺน, อากฑฺฒิโต สหสา เตหิ เทวฯ

''กฎุกญฺหิ สมฺพาธํ สุกิจฺฉํ ปโตฺต, มธุรมฺปิยํ ชีวิตํ ลทฺธ ราช;
กิเจฺฉนหํ อชฺช วธา ปมุโตฺต, ปพฺพชฺชเมวาภิมโนหมสฺมี''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๒๒๗-๒๓๔) –

อิมาหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิฯ

ตตฺถ **อนิสมฺมา**ติ อนุปธาเรตฺวาฯ **อนวตฺถายา**ติ อววตฺถเปตฺวาฯ **เวภโงฺค**ติ วิปตฺติฯ **วิปาโก**ติ นิปฺผตฺติฯ **อสญฺญโต**ติ อสํวุโต ทุสฺสีโลฯ **ปณเยยฺยา**ติ ปฎฺฐเปยฺยฯ **เวคา**ติ เวเคน สหสาฯ **สมฺมาปณีธี จา**ติ สมฺมาปณิธินา, โยนิโส ฐปิเตน จิเตฺตน กตา **นรสฺส อตฺถา ปจฺฉา อนานุตปฺปา ภวนฺตีติ อโตฺถฯ วิภชฺชา**ติ อิมานิ กาตุํ ยุตฺตานิ, อิมานิ อยุตฺตานีติ เอวํ ปญฺญาย วิภชิตฺวาฯ **กมฺมายตนานี**ติ กมฺมานิฯ **พุทฺธานุมตานี**ติ ปณฺฑิเตหิ อนุมตานิ อ นวชฺชานิ โหนฺติฯ **กฎุก**นฺติ ทุกฺขํ อสาตํ, **สมฺพาธํ สุกิจฺฉํ** มรณภยํ **ปโตฺต**มฺหิฯ **ลทฺธา**ติ อตฺต โน ญาณพเลน ชีวิตํ ลภิตฺวาฯ **ปพฺพชฺชเมวาภิมโน**ติ ปพฺพชฺชาภิมุขจิโตฺต เอวา**หมสฺมิ**ฯ

เอวํ มหาสเตฺตน ธเมฺม เทสิเต ราชา เทวึ อามเนฺตสิ – ''เทวิ, ตฺวํ ปุตฺตํ นิวเตฺตหี''ติฯ เท วีปิ กุมารสฺส ปพฺพชฺชเมว โรเจสิฯ มหาสโตฺต มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ''สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถิ, ตํ ขมถา''ติ ขมาเปตฺวา มหาชนํ อาปุจฺฉิตฺวา หิมวนฺตาภิมุโข อคมาสิฯ คเต จ ปน มหาสเตฺต มหาชโน กูฎชฎิลํ โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ โพธิสโตฺตปิ สนาคเรหิ อมจฺจปาริสชฺชาทีหิ ราชปุริเสหิ อสฺสุมุเขหิ อนุพนฺธิยมาโน เต นิวเตฺตสิฯ มนุเสฺสสุ นิวเตฺตสุ มนุสฺสวเณฺณนา

คนฺตฺวา เทวตาหิ นีโต สตฺต ปพฺพตราชิโย อติกฺกมิตฺวา หิมวนฺต วิสฺสกมฺมุนา นิมฺมิตาย ปณฺณสาลาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ เตน วุตฺตํ –

๒๒. ‘‘โส มํ ตตฺถ ขมาเปสิ, มหารชฺชํ อทาสิ เม;
โสหํ ตมํ ทาลยิตฺวา, ปพฺพชึ อนคาริย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตมํ ทาลยิตฺวา**ติ กามาทีนวทสฺสนสฺส ปฏิปกฺขภูตํ สโมฺมหตมํ วิธมิตฺวาฯ **ปพฺพชิ**นฺติ อุปาคจฺฉึฯ **อนคาริย**นฺติ ปพฺพชฺชํฯ

๒๓. อิทานิ ยทตฺถํ ตทา ตํ ราชิสฺสริยํ ปริจฺจตฺตํ, ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘น เม เทสฺส’’**นฺติ โอสานคาถมาหฯ ตสฺสโตฺถ วุตฺตนโยวฯ

เอวํ ปน มหาสเตฺต ปพฺพชิเต ยาว โสฬสวสฺสกาลา ราชกุเล ปริจาริกเวเสน เทวตาเยวนํ อุปฏฺฐหึสุฯ โส ตตฺถ ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

ตทา กุหโก เทวทโตฺต อโหสิ, มาตา มหามายา, มหารกฺขิตตาปโส สาริปุตฺตเตฺถโร, โสมนสฺสกุมาโร โลกนาโถฯ

ตสฺส **ยุธญฺชยจริยายํ** (จริยา. ๓.๑ อาทโย) วุตฺตนเยเนว ทส ปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ อิธาปิ เนกฺขมฺมปารมี อติสยวตีติ สา เอว เทสนํ อารุฬฺหาฯ ตถา สตฺตวสฺสิกกาเล เอว ราชกิเจฺจสุ สมตฺถตา, ตสฺส ตาปสสฺส กูฏชฏิลภาวปริคฺคณฺหนํ, เตน ปยุเตฺตน รญฺญา วเธ อาณเตฺต สนฺตาสาภาโว, รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา นานานเยหิ ตสฺส สโทสตํ อตฺตโน จ นิรปราธตํ มหาชนสฺส มเชฺฌ ปกาเสตฺวา รโญฺญ จ ปรเนยฺยพุทฺธิตํ พาลภาวญฺจ ปฏฺฐเปตฺวา เตน ขมาปิเตปิ ตสฺส สนฺติเก วาสโต รชฺชิสฺสริยโต จ สํเวคมาปชฺชิตฺวา นานปฺปการํ ยาจิยมาเนนปิ หตฺถคตํ รชฺชสิรึ เขฬปิณฺฑํ วิย ฉเฑฺฑตฺวา กตฺถจิ อลคฺคจิเตฺตน หุตฺวา ปพฺพชนํ, ปพฺพชิตฺวา ปวิเวการาเมน หุตฺวา นจิรเสฺสว อปฺปกสิเรน ฌานาภิญฺญานิพฺพตฺตนนฺติ เอวมาทโย มหาสตฺตสฺส คุณานุภาววา วิภาเวตพฺพาติฯ

โสมนสฺสจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อโยฆรจริยาวณฺณนา

๒๔. ตติเย **อโยฆรมฺหิ สํวโฑฺฒม**ติ อมนุสฺสอุปทฺทวปริวชฺชนตฺถํ จตุรสฺสสาลาวเสน กเต มหติ สพฺพอโยมเย เคเห สํวโฑฺฒมฯ **นาเมนาสิ อโยฆโร**ติ อโยฆเร ชาตสํวฑฺฒภาเวเนว ‘‘อโยฆรกุมาโร’’ติ นาเมน ปากโฏ อโหสิฯ

๒๕-๖. ตทา หิ กาสิรโญฺญ อคฺคมเหสิยา ปุริมตฺตภาเว สปตฺติ ‘‘ตว ชาตํ ชาตํ ปชํ ขาเทยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปตฺวา ยกฺขินิโยนิยํ นิพฺพตฺตา โอกาสํ ลภิตฺวา ตสฺสา วิชาตกาเล เทฺว วาเร ปุเตฺต ขาทิฯ ตติยวาเร ปน โพธิสโตฺต ตสฺสา กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ราชา ‘‘เทวิยา ชาตํ ชาตํ ปชํ เอกา ยกฺขินี ขาทติ, กึ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติ มนุเสฺสหิ สมฺมเนฺตตฺวา ‘‘อมนุสฺสา นาม อโยฆรสฺส ภายนฺติ, อโยฆรํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต กมฺมาเร อาณาเปตฺวา ถเมฺภ อาทึ กตฺวา อโยมเยเหว สพฺพเคหสมฺภาเรหิ จตุรสฺสสาลํ มหนฺตํ อโยฆรํ นิฏฺฐาเปตฺวา ปริปกฺกคพฺภํ เทวึ ตตฺถ วาเสสิฯ สา ตตฺถ ธญฺญปุญฺญลกฺขณํ ปุตฺตํ วิชายิฯ ‘‘อโยฆรกุมา

โร’’เตฺววสฺส นามํ กริํสุฯ ตํ ธาตีนํ ทตฺวา มหนฺตํ อารกฺขํ สํวิทหิตฺวา ราชา เทวิํ อเนฺตปุรํ อาเนสิฯ ยกฺขินีปิ อุทกวารํ คนฺตฺวา เวสฺสวณสฺส อุทกํ วหนฺตี ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ

มหาสโตฺต อโยฆเรเยว วฑฺฒิตฺวา วิญฺญุตํ ปโตฺต, ตเตฺถว สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิฯ ราชา ปุตฺตํ โสฬสวสฺสุเทฺทสิกํ วิทิตฺวา ‘‘รชฺชมสฺส ทสฺสามี’’ติ อมเจฺจ อาณาเปสิ – ‘‘ปุตฺตํ เม อาเนถา’’ติฯ เต ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ นครํ อลงฺการาเปตฺวา สพฺพาลงฺการวิภูสิตํ มงฺคลวารณํ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา กุมารํ อลงฺกริตฺวา หตฺถิกฺขเนฺธ นิสีทาเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กาเรตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ มหาสโตฺต ราชานํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ ราชา ตสฺส สรีรโสภํ โอโลเกตฺวา พลวสิเนเหน ตํ อาลิงฺคิตฺวา ‘‘อเชฺชว เม ปุตฺตํ อภิสิญฺจถา’’ติ อมเจฺจ อาณาเปสิฯ มหาสโตฺต ปิตรํ วนฺทิตฺวา ‘‘น มยฺหํ รเชฺชน อโตฺถ, อหํ ปพฺพชิสฺสามิ, ปพฺพชฺชํ เม อนุชานาถา’’ติ อาหฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ทุเกฺขน ชีวิโต ลโทฺธ’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **ทุเกฺขนา**ติ, ตาต, ตว ภาติกา เทฺว เอกาย ยกฺขินิยา ขาทิตา, ตุยฺหํ ปน ตโต อมนุสฺสภยโต นิวารณตฺถํ กเตน ทุเกฺขน มหตา อายาเสน **ชีวิโต ลโทฺธฯ สํปีเฬ ปติโปสิโต**ติ นานาวิธาย อมนุสฺสรกฺขาย สมฺพาเธ อโยฆเร วิชายนกาลโต ปฏฺฐาย ยาว โสฬสวสฺสุปฺปตฺติยา สมฺพาเธ สํวฑฺฒิโตติ อโตฺถฯ **อเชฺชว, ปุตฺต, ปฏิปชฺช, เกวลํ วสุธํ อิมนฺ**ติ กญฺจนมาลาลงฺกตสฺส เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา ตีหิ สเงฺขหิ อภิสิญฺจิยมาโน อิมํ กุลสนฺตกํ เกวลํ สกลํ สมุทฺทปริยนฺตํ ตโตเยว สห รเฏฺฐหีติ **สรฏฺฐกํ** สห นิคเมหิ มหาคาเมหีติ **สนิคมํ** อปริมิเตน ปริวารชเนน สทฺธิํ **สชนํ** อิมํ วสุธํ มหาปถวิํ อเชฺชว, ปุตฺต, ปฏิปชฺช, รชฺชํ กาเรหีติ อโตฺถฯ **วนฺทิตฺวา ขตฺติยํฯ อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวาน, อิทํ วจนมพฺรวินฺ**ติ ขตฺติยํ กาสิราชานํ มม ปิตรํ วนฺทิตฺวา ตสฺส อญฺชลิํ ปณาเมตฺวา อิทํ วจนํ อภาสิํฯ

๒๗. **เย เกจิ มหิยา สตฺตา**ติ อิมิสฺสา มหาปถวิยา เย เกจิ สตฺตา นามฯ **หีนมุกฺกฏฺฐมชฺฌิมา**ติ ลามกา เจว อุตฺตมา จ, อุภินฺนํ เวมเชฺฌ ภวตฺตา มชฺฌิมา จฯ **สเก เคเห**ติ สเพฺพ เต สเก เคเหฯ **สกญฺญาติภี**ติ สเกหิ ญาตีหิ สโมฺมทมานา วิสฺสฏฺฐา อนุกฺกณฺฐิตา ยถาวิภวํ วฑฺฒนฺติฯ

๒๘. **อิทํ โลเก อุตฺตริยนฺ**ติ อิทํ ปน อิมสฺมิํ โลเก อสทิสํ, มยฺหํ เอว อาเวณิกํฯ กิํ ปน ตํ **สํปีเฬ มม โปสนนฺ**ติ สมฺพาเธ มม สํวฑฺฒนํฯ ตถา หิ **อโยฆรมฺหิ สํวฑฺฒ, อปฺปเภ จนฺทสูริเย**ติ จนฺทสูริยานํ ปภารหิเต อโยฆเร **สํวฑฺฒมฺหี**ติ สํวฑฺฒ อมฺหิฯ

๒๙. **ปูติกุณปสมฺปุณฺณา**ติ ปูติคนฺธนานปฺปการกุณปสมฺปุณฺณา คูถนิรยสทิสาฯ **มาตุ กุจฺฉิโต** ชีวิตสํสเย วตฺตมาเน กถํ **มุจฺจิตฺวา** นิกฺขมิตฺวาฯ **ตโต โฆรตเร**ติ ตโตปิ คพฺภวาสโต ทารุณตเร, อวิสฺสฏฺฐวาเสน ทุเกฺขฯ **ปกฺขิตฺตโยฆเร**ติ ปกฺขิโตฺต อโยฆเร, พนฺธนาคาเร ฐปิโต วิย อโหสินฺติ ทเสฺสติฯ

๓๐. **ยทิหนฺ**ติ เอตฺถ **ยที**ติ นิปาตมตฺตํฯ **ตาทิสนฺ**ติ ยาทิสํ ปุเพฺพ วุตฺตํ, ตาทิสํ ปรมทารุณํ ทุกฺขํ ปตฺวา อหํ **รเชฺชสุ ยทิ รชฺชามิ** ยทิ รมิสฺสามิ, เอวํ สเนฺต **ปาปานํ** ลามกานํ นิหีนปุริสานํ **อุตฺตโม** นิหีนตโม **สิยํ** ฯ

๓๑. **อุกฺกณฺฐิโตมฺหิ กาเยนา**ติ อปริมุตฺตคพฺภวาสาทินา ปูติกาเยน อุกฺกณฺฐิโต นิพฺพิโนฺน อมฺหิฯ **รเชฺชนมฺหิ อนตฺถิโก**ติ รเชฺชนปิ อนตฺถิโก อมฺหิฯ ยกฺขินิยา หตฺถโต มุโตฺตปิ หินาหํ อชรามโร, กิํ เม รเชฺชน, รชฺชญฺหิ นาม สเพฺพสํ อนตฺถานํ สนฺนิปาตฏฺฐานํ, ตตฺถ ฐิตกาล

โต ปฎิฐาย ทุนฺนิกฺขมํ โหติ, ตสฺมา ตํ อนุปคนฺตฺวา **นิพฺพุตึ ปริเยสิสฺสํ, ยตฺถ มํ มจฺจุ น มทฺทิเย**ติ ยตฺถ ฐิตํ มํ มหาเสโน มจฺจุราชา น มทฺทิเย น โอตฺถเรยฺย น อภิภเวยฺย, ตํ นิพฺพุตึ อมตมหานิพฺพานํ ปริเยสิสฺสามีติฯ

๓๒. เอวาหํ จินฺตยิตฺวานาติ เอวํ อิมินา วุตฺตปฺปกาเรน นานปฺปการํ สํสาเร อาทีนวํ ปจฺจเวกฺขเณน นิพฺพาเน อานิสํสทสฺสเนน จ โยนิโส จิเนฺตตฺวาฯ **วิรวเนฺต มหาชเน**ติ มยา วิปฺปโยคทุกฺขาสหเนน วิรวเนฺต ปริเทวเนฺต มาตาปิตุปฺปมุเข มหเนฺต ชเนฯ **นาโคว พนฺธนํ เฉตฺวา**ติ ยถา นาม มหาพโล หตฺถินาโค ทุพฺพลตรํ รชฺชุพนฺธนํ สุเขเนว ฉินฺทติ, เอวเมว ญาติสงฺคาทิเภทสฺส ตสฺมึ ชเน ตณฺหาพนฺธนสฺส ฉินฺทเนน พนฺธนํ เฉตฺวา กานนสงฺขาตํ มหาวนํ ปพฺพชฺชูปคมนวเสน **ปาวิสึ**ฯ โอสานคาถา วุตฺตตฺถา เอวฯ

ตตฺถ จ มหาสโตฺต อตฺตโน ปพฺพชฺชาธิปฺปายํ ชานิตฺวา ''ตาต, กึการณา ปพฺพชสี''ติ รญฺญา วุโตฺต ''เทว, อหํ มาตุกุจฺฉิมฺหิ ทส มาเส คูถนิรเย วิย วสิตฺวา มาตุ กุจฺฉิโต นิกฺขโนฺต ยกฺขินิยา ภเยน โสฬสวสฺสานิ พนฺธนาคาเร วสโนฺต พหิ โอโลเกตุมฺปิ น ลภึ, อุสฺสทนิรเย ปกฺขิโตฺต วิย อโหสึ, ยกฺขินิโต มุโตฺตปิ อชรามโร น โหมิ, มจฺจุ นาเมส น สกฺกา เกนจิ ชินิตุํ, ภเว อุกฺกณฺฐิโตมฺหิ, ยาว เม พฺยาธิชรามรณานิ นาคจฺฉนฺติ, ตาวเทว ปพฺพชิตฺวา ธมฺมํ จริสฺสามิ, อลํ เม รเชฺชน, อนุชานาหิ มํ, เทว, ปพฺพชิตุ''นฺติ วตฺวา –

> ''ยเมกรตฺตึ ปฐมํ, คเพฺภ วสติ มาณโว;
> อพฺภุฏฺฐิโตว โส ยาติ, ส คจฺฉํ น นิวตฺตตี''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๖๓) –

อาทินา จตุวีสติยา คาถาหิ ปิตุ ธมฺมํ เทเสตฺวา ''มหาราช, ตุมฺหากํ รชฺชํ ตุมฺหากเมว โหตุ, น มยฺหํ อิมินา อโตฺถ, ตุเมฺหหิ สทฺธึ กเถเนฺตเยว พฺยาธิชรามรณานิ อาคเจฺฉยฺยุํ, ติฏฺฐถ ตุเมฺห''ติ วตฺวา อยทามํ ฉินฺทิตฺวา มตฺตหตฺถี วิย, กญฺจนปญฺชรํ ภินฺทิตฺวา สีหโปตโก วิย, กาเม ปหาย มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา นิกฺขมิฯ อถสฺส ปิตา ''อยํ นาม กุมาโร ปพฺพชิตุกาโม, กิมงฺคํ ปนาหํ, มมาปิ รเชฺชน อโตฺถ นตฺถี''ติ รชฺชํ ปหาย เตน สทฺธึ เอว นิกฺขมิฯ ตสฺมึ นิกฺขมเนฺต เทวีปิ อมจฺจาปิ พฺราหฺมณคหปติกาทโยปีติ สกลนครวาสิโน โภเค ฉเฑฺฑตฺวา นิกฺขมึสุฯ สมาคโม มหา อโหสิ, ปริสา ทฺวาทสโยชนิกา ชาตา, เต อาทาย มหาสโตฺต หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ

สโกฺก เทวราชา ตสฺส นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมํ เปเสตฺวา ทฺวาทสโยชนายามํ สตฺตโยชนวิตฺถารํ อสฺสมปทํ กาเรสิ, สเพฺพ จ ปพฺพชิตปริกฺขาเร ปฏิยาทาเปสิฯ อิธ มหาสตฺตสฺส ปพฺพชฺชา จ โอวาททานญฺจ พฺรหฺมโลกปรายนตา จ ปริสาย สมฺมา ปฏิปตฺติ จ สพฺพา **มหาโควินฺทจริยายํ** (จริยา. ๑.๓๗ อาทโย) วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ

ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, ปริสา พุทฺธปริสา, อโยฆรปณฺฑิโต โลกนาโถฯ

ตสฺส เสสปารมินิทฺธารณา อานุภาววิภาวนา จ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาติฯ

อโยฆรจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ภิสจริยาวณฺณนา

๓๔.

จตุเตฺถ **ยทา โหมิ, กาสีนํ ปุรวรุตฺตเม**ติ ‘‘กาสี’’ติ พหุวจนวเสน ลทฺธโวหารสฺส รฏฺฐสฺส นครวเร พาราณสิยํ ยสฺมึ กาเล ชาตสํวโฑฺฒ หุตฺวา วสามีติ อโตฺถฯ **ภคินี จ ภาตโร สตฺต, นิพฺพตฺตา โสตฺติเย กุเล**ติ อุปกญฺจนาทโย ฉ อหญฺจาติ ภาตโร สตฺต สพฺพกนิฏฺฐา กญฺจนเทวี นาม ภคินี จาติ สเพฺพ มยํ อฏฺฐ ชนา มนฺตเชฺฌนนิรตตาย โสตฺติเย อุทิโตทิเต มหติ พฺราหฺมณกุเล ตทา นิพฺพตฺตา ชาตาติ อโตฺถฯ

๓๕ โพธิสโตฺต หิ ตทา พาราณสิยํ อสีติโกฏิวิภวสฺส พฺราหฺมณมหาสาลสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ‘‘กญฺจนกุมาโร’’ติ นามํ กรึสุฯ อถสฺส ปทสา วิจรณกาเล อปโร ปุโตฺต วิชายิฯ ‘‘อุปกญฺจนกุมาโร’’ติสฺส นามํ กรึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย มหาสตฺตํ ‘‘มหากญฺจนกุมาโร’’ติ สมุทาจรนฺติฯ เอวํ ปฏิปาฏิยา สตฺต ปุตฺตา อเหสุํฯ สพฺพกนิฏฺฐา ปน เอกา ธีตาฯ ตสฺสา ‘‘กญฺจนเทวี’’ติ นามํ กรึสุฯ มหาสโตฺต วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคเหตฺวา ปจฺจาคญฺฉิฯ

อถ นํ มาตาปิตโร ฆราวาเสน พนฺธิตุกามา ‘‘อตฺตโน สมานชาติกุลโต เต ทาริกํ อาเนสฺสามา’’ติ วทึสุฯ โส ‘‘อมฺม, ตาต, น มยฺหํ ฆราวาเสน อโตฺถฯ มยฺหญฺหิ สโพฺพ โลกสนฺนิวาโส อาทิโตฺต วิย สปฺปฏิภโย, พนฺธนาคารํ วิย ปลิพุทฺธนํ, อุกฺการภูมิ วิย ชิคุจฺฉ หุตฺวา อุปฏฺฐาติ, น เม จิตฺตํ กาเมสุ รชฺชติ, อเญฺญ โว ปุตฺตา อตฺถิ, เต ฆราวาเสน นิมเนฺตถา’’ติ วตฺวา ปุนปฺปุนํ ยาจิโตปิ สหาเยหิ ยาจาปิโตปิ น อิจฺฉิ, อถ นํ สหายา ‘‘สมฺม, กึ ปน ตวํ ปตฺถยโนฺต กาเม ปริภุญฺชิตุํ น อิจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ โส เตสํ อตฺตโน เนกฺขมฺมชฺฌาสยํ อาโรเจสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘เอเตสํ ปุพฺพโช อาสิ’’**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **เอเตสํ ปุพฺพโช อาสิ**นฺติ เอเตสํ อุปกญฺจนกาทีนํ สตฺตนฺนํ เชฏฺฐภาติโก อหํ ตทา อโหสึฯ **หิรีสุกฺกมุปาคโต**ติ สุกฺกวิปากตฺตา สนฺตานสฺส วิโสธนโต จ สุกฺกํ ปาปชิคุจฺฉนลกฺขณํ หิรึ ภุสํ อาคโต, อติวิย ปาปํ ชิคุจฺฉโนฺต อาสินฺติ อโตฺถฯ **ภวํ ทิสฺวาน ภยโต, เนกฺขมฺมาภิรโต อห**นฺติ กามภวาทีนํ วเสน สพฺพํ ภวํ ปกฺขนฺทิตุํ อาคจฺฉนฺตํ จณฺฑหตฺถึ วิย, หึสิตุํ อาคจฺฉนฺตํ อุกฺขิตฺตาสิกํ วธกํ วิย, สีหํ วิย, ยกฺขํ วิย, รกฺขสํ วิย, โฆรวิสํ วิย, อาสิวิสํ วิย, อาทิตฺตํ องฺคารํ วิย, สปฺปฏิภยํ ภยานกภาวโต ปสฺสิตฺวา ตโต มุจฺจนตฺถญฺจ ปพฺพชฺชาภิรโต ปพฺพชิตฺวา ‘‘กถํ นุ โข ธมฺมจริยํ สมฺมาปฏิปตฺตึ ปูเรยฺยํ, ฌานสมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตยฺย’’นฺติ ปพฺพชฺชากุสลธมฺมปฐมชฺฌานาทิอภิรโต ตทา อหํ อาสินฺติ อโตฺถฯ

๓๖. **ปหิตา**ติ มาตาปิตูหิ เปสิตาฯ **เอกมานสา**ติ สมานชฺฌาสยา ปุเพฺพ มยา เอกจฺฉนฺทา มนาปจาริโน มาตาปิตูหิ ปหิตตฺตา ปน มม ปฏิกฺกูลํ อมนาปํ วทนฺตาฯ **กาเมหิ มํ นิมเนฺตนฺตี**ติ มหาปิตูหิ วา เอกมานสา กาเมหิ มํ นิมเนฺตนฺติฯ **กุลวํสํ ธาเรหี**ติ ฆราวาสํ สณฺฐเปโนฺต อตฺตโน กุลวํสํ ธาเรหิ ปติฏฺฐเปหีติ กาเมหิ มํ นิมเนฺตสฺนฺติ อโตฺถฯ

๓๗. **ยํ เตสํ วจนํ วุตฺต**นฺติ เตสํ มม ปิยสหายานํ ยํ วจนํ วุตฺตํฯ **คิหิธเมฺม สุขาวห**นฺติ คิหิภาเว สติ คหฏฺฐภาเว ฐิตสฺส ปุริสสฺส ญายานุคตตฺตา ทิฏฺฐธมฺมิกสฺส สมฺปรายิกสฺส จ สุขสฺส อาวหนโต สุขาวหํฯ **ตํ เม อโหสิ กฐิน**นฺติ ตํ เตสํ มยฺหํ สหายานํ มาตาปิตูนญฺจ วจนํ เอกเนฺตเนว เนกฺขมฺมาภิรตตฺตา อมนาปภาเวน เม กฐินํ ผรุสํ ทิวสํ สนฺตตฺตผาลสทิสํ อุโภปิ กเณฺณ ฌาเปนฺตํ วิย อโหสิฯ

๓๘. **เต มํ ตทา อุกฺขิปนฺต**นฺติ เต มยฺหํ สหายา มาตาปิตูหิ อตฺตโน จ อุปนิมนฺตนวเสน อเนกวารํ อุปนียมาเน กาเม อุทฺธมุทฺธํ ขิปนฺตํ ฉเฑฺฑนฺตํ ปฏิกฺขิปนฺตํ มํ **ปุจฺฉึสุฯ ปตฺถิตํ**

มมาติ อิโต วิสุทฺธตรํ กึ นุ โข อิมินา ปตฺถิตนฺติ มยา อภิปตฺถิตํ มม ตํ ปตฺถนํ ปุจฺฉึสุ – ‘‘กึ ตฺวํ ปตฺถยเส, สมฺม, ยทิ กาเม น ภุญฺชสี’’ติฯ

๓๙. **อตฺถกาโม**ติ อตฺตโน อตฺถกาโม, ปาปภีรูติ อโตฺถฯ ‘‘อตฺตกาโม’’ติปิ ปาฬิฯ **หิเตสิน**นฺติ มยฺหํ หิเตสีนํ ปิยสหายานํฯ เกจิ ‘‘อตฺถกามหิเตสิน’’นฺติ ปฐนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ

๔๐. **ปิตุ มาตุ จ สาวยุ**นฺติ เต มยฺหํ สหายา อนิวตฺตนียํ มม ปพฺพชฺชาฉนฺทํ วิทิตฺวา ปพฺพชิตุกามตาทีปกํ มยฺหํ วจนํ ปิตุ มาตุ จ สาเวสุํฯ ‘‘ยเคฺฆ, อมฺมตาตา, ชานาถ, เอกเนฺตเนว มหากญฺจนกุมาโร ปพฺพชิสฺสติ, น โส สกฺกา เกนจิ อุปาเยน กาเมสุ อุปเนตุ’’นฺติ อโวจุํฯ **มาตาปิตา เอวมาหู**ติ ตทา มยฺหํ มาตาปิตโร มม สหาเยหิ วุตฺตํ มม วจนํ สุตฺวา เอวมาหํสุ – ‘‘สเพฺพว ปพฺพชาม, โภ’’ติ, ยทิ มหากญฺจนกุมารสฺส เนกฺขมฺมํ อภิรุจิตํ, ยํ ตสฺส อภิรุจิตํ, ตทมฺหากมฺปิ อภิรุจิตเมว, ตสฺมา **สเพฺพว ปพฺพชาม, โภ**ติฯ ‘‘โภ’’ติ เตสํ พฺราหฺมณานํ อาลปนํฯ ‘‘ปพฺพชาม โข’’ติปิ ปาโฐ, ปพฺพชาม เอวาติ อโตฺถฯ มหาสตฺตสฺส หิ ปพฺพชฺชาฉนฺทํ วิทิตฺวา อุปกญฺจนาทโย ฉ ภาตโร ภคินี จ กญฺจนเทวี ปพฺพชิตุกามาว อเหสุํ, เตน เตปิ มาตาปิตูหิ ฆราวาเสน นิมนฺติยมานา น อิจฺฉึสุเยวฯ ตสฺมา เอวมาหํสุ ‘‘สเพฺพว ปพฺพชาม, โภ’’ติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสตฺตํ มาตาปิตโร ปโกฺกสิตฺวา อตฺตโนปิ อธิปฺปายํ ตสฺส อาจิกฺขิตฺวา ‘‘ตาต, ยทิ ปพฺพชิตุกาโมสิ, อสีติโกฏิธนํ ตว สนฺตกํ ยถาสุขํ วิสฺสเชฺชหี’’ติ อาหํสุฯ อถ นํ มหาปุริโส กปณทฺธิกาทีนํ วิสฺสเชฺชตฺวา มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปาวิสิฯ เตน สทฺธึ มาตาปิตโร ฉ ภาตโร จ ภคินี จ เอโก ทาโส เอกา ทาสี เอโก จ สหาโย ฆราวาสํ ปหาย อคมํสุฯ เตน วุตฺตํ –

๔๑. ‘‘อุโภ มาตา ปิตา มยฺหํ, ภคินี จ สตฺต ภาตโร;
อมิตธนํ ฉฑฺฑยิตฺวา, ปวิสิมฺหา มหาวน’’นฺติฯ

ชาตกฏฺฐกถายํ (ชา. อฏฺฐ. ๔.๑๔.๗๗ ภิสชาตกวณฺณนา) ปน ‘‘มาตาปิตูสุ กาลํกเตสุ เตสํ กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา มหาสโตฺต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมี’’ติ วุตฺตํฯ

เอวํ หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา จ เต โพธิสตฺตปฺปมุขา เอกํ ปทุมสรํ นิสฺสาย รมณีเย ภูมิภาเค อสฺสมํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา วนมูลผลาหารา ยาปยึสุฯ เตสุ อุปกญฺจนาทโย อฏฺฐ ชนา วาเรน ผลาผลํ อาหริตฺวา เอกสฺมึ ปาสาณผลเก อตฺตโน อิตเรสญฺจ โกฏฺฐาเส กตฺวา ฆณฺฏิสญฺญํ ทตฺวา อตฺตโน โกฏฺฐาสํ อาทาย วสนฏฺฐานํ ปวิสนฺติฯ เสสาปิ ฆณฺฏิสญฺญาย ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปาปุณนโกฏฺฐาสํ อาทาย วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺติฯ

อปรภาเค ภิสานิ อาหริตฺวา ตเถว ขาทนฺติฯ ตตฺถ เต โฆรตปา ปรมธิตินฺทฺริยา กสิณปริกมฺมํ กโรนฺตา วิหรึสุฯ อถ เนสํ สีลเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ สโกฺก ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘อิเม อิสโย วีมํสิสฺสามี’’ติ อตฺตโน อานุภาเวน มหาสตฺตสฺส โกฏฺฐาเส ตโย ทิวเส อนฺตรธาเปสิฯ มหาสโตฺต ปฐมทิวเส โกฏฺฐาสํ อทิสฺวา ‘‘มม โกฏฺฐาโส ปมุโฏฺฐ ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตสิฯ ทุติยทิวเส ‘‘มม โทเสน ภวิตพฺพํ, ปณามนวเสน มม โกฏฺฐาสํ น ฐปิตํ มเญฺญ’’ติ จิเนฺตสิฯ ตติยทิวเส ‘‘ตํ การณํ สุตฺวา ขมาเปสฺสามี’’ติ สายนฺหสมเย ฆณฺฏิสญฺญํ ทตฺวา ตาย สญฺญาย สเพฺพสุ สนฺนิปติเตสุ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ตีสุปิ ทิวเสสุ เตหิ เชฏฺฐโกฏฺฐาสสฺส ฐปิตภาวํ สุตฺวา

‘‘ตุเมฺหหิ มยฺหํ โกฏฺฐาโส ฐปิโต, มยา ปน น ลโทฺธ, กึ นุ โข การณ’’นฺติ อาหฯ ตํ สุตฺวา ส เพฺพว สํเวคปฺปตฺตา อเหสุํฯ

ตสฺมึ อสฺสเม รุกฺขเทวตาปิ อตฺตโน ภวนโต โอตริตฺวา เตสํ สนฺติเก นิสีทิฯ มนุสฺสานํ หตฺถโต ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปวิฏฺโฐ เอโก วารโณ อหิตุณฺฑิกหตฺถโต ปลายิตฺวา มุโตฺต สปฺปกีฬาปนโก เอโก วานโร จ เตหิ อิสีหิ กตปริจยา ตทา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ สโกฺกปิ ‘‘อิสิคณํ ปริคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ อทิสฺสมานกาโย ตเตฺถว อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิญฺจ ขเณ โพธิสตฺตสฺส กนิโฏฺฐ อุปกญฺจนตาปโส อุฏฺฐาย โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา เสสานํ อปจิตึ ทเสฺสตฺวา ‘‘อหํ สญฺญํ ปฏฺฐเปตฺวา อตฺตานเญฺญว โสเธตุํ ลภามี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ลภสี’’ติ วุเตฺต อิสิคณมเชฺฌ ฐตฺวา สปถํ กโรโนฺต –

> ‘‘อสฺสํ ควํ รชตํ ชาตรูปํ, ภริยญฺจ โส อิธ ลภตํ มนาปํ;
> ปุเตฺตหิ ทาเรหิ สมงฺคิ โหตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๔.๗๘)
> –

อิมํ คาถํ อภาสิฯ อิมญฺหิ โส ‘‘ยตฺตกานิ ปิยวตฺถูนิ โหนฺติ, เตหิ วิปฺปโยเค ตตฺตกานิ ทุกฺขานิ อุปฺปชฺชนฺตี’’ติ วตฺถุกาเม ครหโนฺต อาหฯ

ตํ สุตฺวา อิสิคโณ ‘‘มาริส, มา กถย, อติภาริโย เต สปโถ’’ติ กเณฺณ ปิทหิฯ โพธิสโตฺตปิ ‘‘อติภาริโย เต สปโถ, น, ตฺวํ ตาต, คณฺหสิ, ตว ปตฺตาสเน นิสีทา’’ติ อาหฯ เสสาปิ สปถํ กโรนฺตา ยถากฺกมํ –

> ‘‘มาลญฺจ โส กาสิกจนฺทนญฺจ, ธาเรตุ ปุตฺตสฺส พหู ภวนฺตุ;
> กาเมสุ ติพฺพํ กุรุตํ อเปกฺขํ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ
>
> ‘‘ปหูตธโญฺญ กสิมา ยสสฺสี, ปุเตฺต คิหี ธนิมา สพฺพกาเม;
> วยํ อปสฺสํ ฆรมาวสาตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ
>
> ‘‘โส ขตฺติโย โหตุ ปสยฺหการี, ราชาภิราชา พลวา ยสสฺสี;
> สจาตุรนฺตํ มหิมาวสาตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ
>
> ‘‘โส พฺราหฺมโณ โหตุ อวีตราโค, มุหุตฺตนกฺขตฺตปเถสุ ยุโตฺต;
> ปูเชตุ นํ รฏฺฐปตี ยสสฺสี, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ
>
> ‘‘อชฺฌายกํ สพฺพสมนฺตเวทํ, ตปสฺสินํ มญฺญตุ สพฺพโลโก;
> ปูเชนฺตุ นํ ชานปทา สเมจฺจ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ
>
> ‘‘จตุสฺสทํ คามวรํ สมิทฺธํ, ทินฺนญฺหิ โส ภุญฺชตุ วาสเวน;
> อวีตราโค มรณํ อุเปตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ
>
> ‘‘โส คามณี โหตุ สหายมเชฺฌ, นเจฺจหิ คีเตหิ ปโมทมาโน;
> โส ราชโต พฺยสนมาลตฺถ กิญฺจิ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ
>
> ‘‘ตํ เอกราชา ปถวึ วิเชตฺวา, อิตฺถีสหสฺสสฺส ฐเปตุ อเคฺค;

สีมนฺตินีนํ ปวรา ภวาตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ ยา อหาสิฯ

‘‘อิสีนญฺหิ สา สพฺพสมาคตานํ, ภุญฺเชยฺย สาทุํ อวิกมฺปมานา;
จราตุ ลาเภน วิกตฺถมานา, ภิสานิ เต พฺราหณ ยา อหาสิฯ

‘‘อาวาสิโก โหตุ มหาวิหาเร, นวกมฺมิโก โหตุ คชงฺคลายํ;
อาโลกสนฺธึ ทิวสํ กโรตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

‘‘โส พชฺฌตํ ปาสสเตหิ ฉมฺหิ, รมฺมา วนา นียตุ ราชธานึ;
ตุเตฺตหิ โส หญฺญตุ ปาจเนหิ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสิฯ

‘‘อลกฺกมาลี ติปุกณฺณปิโฎฺฐ, ลฎฺฐีหโต สปฺปมุขํ อุเปตุ;
สกจฺฉพโนฺธ วิสิขํ จราตุ, ภิสานิ เต พฺราหฺมณ โย อหาสี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๔.๗๙-๙๐) –

อิมา คาถาโย อโวจุํฯ

ตตฺถ **ติพฺพนฺ**ติ วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ พหลํ อเปกฺขํ กโรตุฯ **กสิมา**ติ สมฺปนฺนกสิกโมฺมฯ **ปุเตฺต คิหี ธนิมา สพฺพกาเม**ติ ปุเตฺต ลภตุ, คิหี โหตุ, สตฺตวิเธน ธเนน ธนิมา โหตุ, รูปาทิเภเท สพฺพกาเม ลภตุฯ **วยํ อปสฺสนฺ**ติ มหลฺลกกาเลปิ อปพฺพชิตฺวา อตฺตโน วยํ อปสฺสโนฺต ปญฺจกามคุณสมิทฺธํ ฆรเมว อาวสตุฯ **ราชาภิราชา**ติ ราชูนํ อนฺตเร อติราชาฯ **อวีตราโค**ติ ปุโรหิตฎฺฐานตณฺหาย สตโณฺหฯ **ตปสฺสินนฺ**ติ ตปสีลํ, สีลสมฺปโนฺนติ นํ มญฺญตุฯ **จตุสฺสหนฺ**ติ อากิณฺณมนุสฺสตาย มนุเสฺสหิ ปหูตธญฺญตาย ธเญฺญน สุลภทารุตาย ทารูหิ สมฺปโนฺนทกตาย อุทเกนาติ จตูหิ อุสฺสนฺนํฯ **วาสเวนา**ติ วาสเวน ทินฺนํ วิย อจลํ, วาสวโต ลทฺธวรานุภาเวเนว ราชานํ อาราเธตฺวา เตน ทินฺนนฺติปิ อโตฺถฯ **อวีตราโค**ติ อวิคตราโค กทฺทเม สูกโร วิย กามปเงฺก นิมุโคฺคว โหตุฯ

คามณีติ คามเชฎฺฐโกฯ **ตนฺ**ติ ตํ อิตฺถึฯ **เอกราชา**ติ อคฺคราชาฯ **อิตฺถีสหสฺสสฺสา**ติ วจนมฎฺฐตาย วุตฺตํฯ โสฬสนฺนํ อิตฺถิสหสฺสานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปตูติ อโตฺถฯ **สีมนฺตินีนนฺ**ติ สีมนฺตธรานํ, อิตฺถีนนฺติ อโตฺถฯ **สพฺพสมาคตานนฺ**ติ สเพฺพสํ สนฺนิปติตานํ มเชฺฌ นิสีทิตฺวาฯ **อวิกมฺปมานา**ติ อโนสกฺกมานา สาทุรสํ ภุญฺชตูติ อโตฺถฯ **จราตุ ลาเภน วิกตฺถมานา**ติ ลาภเหตุ สิงฺคารเวสํ คเหตฺวา ลาภํ อุปฺปาเทตุํ จรตุฯ **อาวาสิโก**ติ อาวาสชคฺคนโกฯ **คชงฺคลายนฺ**ติ เอวํนามเก นคเรฯ ตตฺถ กิร ทพฺพสมฺภารา สุลภาฯ **อาโลกสนฺธึ ทิวสนฺ**ติ เอกทิวเสน เอกเมว วาตปานํ กโรตุฯ โส กิร เทวปุโตฺต กสฺสปพุทฺธกาเล คชงฺคลนครํ นิสฺสาย โยชนิเก มหาวิหาเร อาวาสิโก สงฺฆเตฺถโร หุตฺวา ชิเณฺณ วิหาเร นวกมฺมานิ กโรโนฺตว มหาทุกฺขํ อนุภวิ, ตํ สนฺธายาหฯ

ปาสสเตหีติ พหูหิ ปาเสหิฯ **ฉมฺหี**ติ จตูสุ ปาเทสุ คีวาย กฎิภาเค จาติ ฉสุ ฐาเนสุฯ **ตุเตฺตหี**ติ ทฺวิกณฺฎกาหิ ทีฆลฎฺฐีหิฯ **ปาจเนหี**ติ รสฺสปาจเนหิ, องฺกุสเกหิ วาฯ **อลกฺกมาลี**ติ อหิตุณฺฑิเกน กเณฺฐ ปริกฺขิปิตฺวา ฐปิตาย อลกฺกมาลาย สมนฺนาคโตฯ **ติปุกณฺณปิโฎฺฐ**ติ ติปุปิฬนฺธเนน ปิฬนฺธิตปิฎฺฐิกโณฺณ กณฺณปิโฎฺฐฯ **ลฎฺฐีหโต**ติ สปฺปกีฬาปนํ สิกฺขาปยมาโน ลฎฺฐิยา หโต หุตฺวาฯ สพฺพํ เต กามโภคํ ฆราวาสํ อตฺตนา อตฺตนา อนุภูตทุกฺขญฺจ ชิคุจฺฉนฺตา ตถา ตถา สปถํ กโรนฺตา เอวมาหํสุฯ

อถ โพธิสโตฺต ‘‘สเพฺพหิ อิเมหิ สปโถ กโต, มยาปิ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ สปถํ กโรโนฺต –

‘‘โย เว อนฏฺฐํว นฏฺฐนฺติ จาห, กาเมว โส ลภตํ ภุญฺชตญฺจ;
อคารมเชฺฌ มรณํ อุเปตุ, โย วา โภโนฺต สงฺกติ กญฺจิ เทวา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๔.๙๑) –

อิมํ คาถมาหฯ

ตตฺถ **โภโนฺต**ติ ภวโนฺตฯ **สงฺกตี**ติ อาสงฺกติฯ **กญฺจี**ติ อญฺญตรํฯ

อถ สโกฺก ‘‘สเพฺพปิเม กาเมสุ นิรเปกฺขา’’ติ ชานิตฺวา สํวิคฺคมานโส น อิเมสุ เกนจิปิ ภิสานิ นีตานิ, นาปิ ตยา อนฏฺฐํ นฏฺฐนฺติ วุตฺตํ, อปิจ อหํ ตุเมฺห วีมํสิตุกาโม อนฺตรธาเปสินฺติ ทเสฺสโนฺต –

‘‘วีมํสมาโน อิสิโน ภิสานิ, ตีเร คเหตฺวาน ถเล นิเธสึ;
สุทฺธา อปาปา อิสโย วสนฺติ, เอตานิ เต พฺรหฺมจารี ภิสานี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๔.๙๕) –

โอสานคาถมาหฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต –

‘‘น เต นฏา โน ปน กีฬเนยฺยา, น พนฺธวา โน ปน เต สหายา;
กิสฺมึ วุปตฺถมฺภ สหสฺสเนตฺต, อิสีหิ ตฺวํ กีฬสิ เทวราชา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๔.๙๖) –

สกฺกํ ตเชฺชสิฯ

อถ นํ สโกฺก –

‘‘อาจริโย เมสิ ปิตา จ มยฺหํ, เอสา ปติฏฺฐา ขลิตสฺส พฺรเหฺม;
เอกาปราธํ ขม ภูริปญฺญ, น ปณฺฑิตา โกธพลา ภวนฺตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๔.๙๗) –

ขมาเปสิฯ

มหาสโตฺต สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ขมิตฺวา สยํ อิสิคณํ ขมาเปโนฺต –

‘‘สุวาสิตํ อิสินํ เอกรตฺตํ, ยํ วาสวํ ภูตปติทฺทสาม;
สเพฺพว โภโนฺต สุมนา ภวนฺตุ, ยํ พฺราหฺมโณ ปจฺจุปาที ภิสานี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๔.๙๘) –

อาหฯ

ตตฺถ **น เต นฏา**ติ, เทวราช, มยํ ตว นฏา วา กีฬิตพฺพยุตฺตกา วา น โหมฯ นาปิ ตว ญาตกา, **สหายา** หสฺสํ กาตพฺพาฯ อถ ตฺวํ **กิสฺมึ วุปตฺถมฺภา**ติ กึ อุปตฺถมฺภกํ กตฺวา, กึ นิสฺสาย อิสีหิ สทฺธึ กีฬสีติ อโตฺถฯ **เอสา ปติฏฺฐา**ติ เอสา ตว ปาทจฺฉายา อชฺช มม ขลิตสฺส อปราธสฺส ปติฏฺฐา โหตุฯ **สุวาสิต**นฺติ อายสฺมนฺตานํ อิสีนํ เอกรตฺติมฺปิ อิมสฺมึ อรเญฺญ วสิตํ สุวสิตเมวฯ กึการณา? **ยํ วาสวํ ภูตปตึ** อทฺทสามฯ สเจ หิ มยํ นคเร อวสิมฺหา, น อิมํ อทฺทสามฯ

โภโนฺตติ ภวโนฺตฯ สเพฺพปิ **สุมนา ภวนฺตุ** ตุสฺสนฺตุ, สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ขมนฺตุ, กึการณา? **ยํ พฺราหฺมโณ ปจฺจุปาที ภิสานิ** ยสฺมา ตุมฺหากํ อาจริโย ภิสานิ อลภีติฯ สโกฺก อิสิคณํ วนฺทิตฺวา เทวโลกํ คโตฯ อิสิคโณปิ ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

ตทา อุปกญฺจนาทโย ฉ ภาตโร สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานมหากสฺสปอนุรุทฺธปุณฺณอานนฺทเตฺถรา, ภคินี อุปฺปลวณฺณา, ทาสี ขุชฺชุตฺตรา, ทาโส จิโตฺต คหปติ, รุกฺขเทวตา สาตาคิโร, วารโณ ปาลิเลยฺยนาโค, วานโร มธุวาสิโฎฺฐ, สโกฺก กาฬุทายี, มหากญฺจนตาปโส โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว ทส ปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา อจฺจนฺตเมว กาเมสุ อนเปกฺขตาทโย คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

ภิสจริยาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕. โสณปณฺฑิตจริยาวณฺณนา

๔๒. ปญฺจเม **นคเร พฺรหฺมวฑฺฒเน**ติ พฺรหฺมวฑฺฒนนามเก นคเรฯ **กุลวเร**ติ อคฺคกุเลฯ **เสเฎฺฐ**ติ ปาสํสตเมฯ **มหาสาเล**ติ มหาสาเรฯ **อชายหนฺ**ติ อชายึ อหํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตสฺมึ กาเล ‘‘พฺรหฺมวฑฺฒน’’นฺติ ลทฺธนาเม พาราณสินคเร **ยทา โหมิ** ภวามิ ปฎิวสามิ, ตทา อภิชาตสมฺปตฺติยา อุทิโตทิตภาเวน อเคฺค วิชฺชาวตสมฺปตฺติยา เสเฎฺฐ อสีติโกฎิวิภวตาย มหาสาเล พฺราหฺมณกุเล อหํ อุปฺปชฺชินฺติฯ

ตทา หิ มหาสโตฺต พฺรหฺมโลกโต จวิตฺวา พฺรหฺมวฑฺฒนนคเร อสีติโกฎิวิภวสฺส อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณมหาสาลสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘โสณกุมาโร’’ติ นามํ กรึสุฯ ตสฺส ปทสา คมนกาเล อโญฺญปิ สโตฺต พฺรหฺมโลกา จวิตฺวา โพธิสตฺตสฺส มาตุยา กุจฺฉิมฺหิ ปฎิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺส ชาตสฺส ‘‘นนฺทกุมาโร’’ติ นามํ กรึสุฯ เตสํ อุคฺคหิตเวทานํ สพฺพสิปฺปนิปฺผตฺติปฺปตฺตานํ วยปฺปตฺตานํ รูปสมฺปทํ ทิสฺวา ตุฎฺฐหฎฺฐา มาตาปิตโร ‘‘ฆรพนฺธเนน พนฺธิสฺสามา’’ติ ปฐมํ โสณกุมารํ อาหํสุ – ‘‘ตาต, เต ปติรูปกุลโต ทาริกํ อาเนสฺสาม, ตฺวํ กุฎุมฺพํ ปฎิปชฺชาหี’’ติฯ

มหาสโตฺต ‘‘อลํ มยฺหํ ฆราวาเสน, อหํ ยาวชีวํ ตุเมฺห ปฎิชคฺคิตฺวา ตุมฺหากํ อจฺจเยน ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ มหาสตฺตสฺส หิ ตทา ตโยปิ ภวา อาทิตฺตํ อคารํ วิย องฺคารกาสุ วิย จ อุปฎฺฐหึสุฯ วิเสสโต ปเนส เนกฺขมฺมชฺฌาสโย เนกฺขมฺมาธิมุโตฺต อโหสิฯ ตสฺส อธิปฺปายํ อชานนฺตา เต ปุนปฺปุนํ กเถนฺตาปิ ตสฺส จิตฺตํ อลภิตฺวา นนฺทกุมารํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, เตน หิ ตฺวํ กุฎุมฺพํ ปฎิปชฺชาหี’’ติ วตฺวา เตนาปิ ‘‘นาหํ มม ภาตรา ฉฑฺฑิตเขฬํ สีเสน อุกฺขิปามิ, อหมฺปิ ตุมฺหากํ อจฺจเยน ภาตรา สทฺธึ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วุเตฺต ‘‘อิเม เอวํ ตรุณา กาเม ชหนฺติ, กิมงฺค ปน มยนฺติ สเพฺพว ปพฺพชิสฺสามา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, กึ โว อมฺหากํ อจฺจเยน ปพฺพชฺชาย, สเพฺพ สเหว ปพฺพชามา’’ติ วตฺวา ญาตีนํ ทาตพฺพยุตฺตกํ ทตฺวา ทาสชนํ ภุชิสฺสํ กตฺวา รโญฺญ อาโรเจตฺวา สพฺพํ ธนํ วิสฺสเชฺชตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา จตฺตาโรปิ ชนา พฺรหฺมวฑฺฒนนครา นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส ปทุมปุณฺฑรีกมณฺฑิตํ มหาสรํ นิสฺสาย รมณีเย วนสเณฺฑ อสฺสมํ มาเปตฺวา ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ วสึสุฯ เตน วุตฺตํ –

๔๓. ‘‘ตทาปิ โลกํ ทิสฺวาน, อนฺธีภูตํ ตโมตฺถฎํ;

จิตฺตํ ภวโต ปติกุฎฺฐิ, ตุตฺตเวคหตํ วิยฯ

๔๔. ‘‘ทิสฺวาน วิวิธํ ปาปํ, เอวํ จิเนฺตสหํ ตทา;
กทาหํ เคหา นิกฺขมฺม, ปวิสิสฺสามิ กานนํฯ

๔๕. ‘‘ตทาปิ มํ นิมนฺติํสุ, กามโภเคหิ ญาตโย;
เตสมฺปิ ฉนฺทมาจิกฺขิํ, มา นิมเนฺตถ เตหิ มํฯ

๔๖. ‘‘โย เม กนิฎฺฐโก ภาตา, นโนฺท นามาสิ ปณฺฑิโต;
โสปิ มํ อนุสิกฺขโนฺต, ปพฺพชฺชํ สมโรจยิฯ

๔๗. ‘‘อหํ โสโณ จ นโนฺท จ, อุโภ มาตาปิตา มม;
ตทาปิ โภเค ฉเฑฺฑตฺวา, ปาวิสิมฺหา มหาวน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตทาปี**ติ ยทา อหํ พฺรหฺมวฑฺฒนนคเร โสโณ นาม พฺราหฺมณกุมาโร อโหสิํ, ตทาปิฯ **โลกํ ทิสฺวานา**ติ สกลมฺปิ สตฺตโลกํ ปญฺญาจกฺขุนา ปสฺสิตฺวาฯ **อนฺธีภูต**นฺติ ปญฺญาจกฺขุวิรเหน อนฺธชาตํ อนฺธภาวํ ปตฺตํฯ **ตโมตฺถฎ**นฺติ อวิชฺชนฺธกาเรน อภิภูตํฯ **จิตฺตํ ภวโต ปติกุฎฺฐี**ติ ชาติอาทิสํเวควตฺถุปจฺจเวกฺขเณน กามาทิภวโต มม จิตฺตํ สงฺกุฏติ สนฺนิลียติ น วิสรติฯ **ตุตฺตเวคหตํ วิยา**ติ ตุตฺตํ วุจฺจติ อโยกณฺฎกสีโส ทีฆทโณฺฑ, โย ปโตโทติ วุจฺจติฯ เตน เวคสา อภิหโต ยถา หตฺถาชานีโย สํเวคปฺปโตฺต โหติ, เอวํ มม จิตฺตํ ตทา กามาทีนวปจฺจเวกฺขเณน สํเวคปฺปตฺตนฺติ ทเสฺสติฯ

ทิสฺวาน วิวิธํ ปาปนฺติ เคหํ อาวสเนฺตหิ ฆราวาสนิมิตฺตํ ฉนฺทโทสาทิวเสน กรียมานํ นานาวิธํ ปาณาติปาตาทิปาปกมฺมเญฺจว ตนฺนิมิตฺตญฺจ เนสํ ลามกภาวํ ปสฺสิตฺวาฯ **เอวํ จิเนฺตสหํ ตทา**ติ ‘‘กทา นุ โข อหํ มหาหตฺถี วิย อยพนฺธนํ ฆรพนฺธนํ ฉินฺทิตฺวา เคหโต นิกฺขมนวเสน วนํ ปวิสิสฺสามี’’ติ เอวํ ตทา โสณกุมารกาเล จิเนฺตสิํ อหํฯ **ตทาปิ มํ นิมนฺติํสู**ติ น เกวลํ อโยฆรปณฺฑิตาทิกาเลเยว, อถ โข ตทาปิ ตสฺมิํ โสณกุมารกาเลปิ มํ มาตาปิตุอาทโย ญาตโย กามโภคิโน กามชฺฌาสยา ‘‘เอหิ, ตาต, อิมํ อสีติโกฎิธนํ วิภวํ ปฎิปชฺช, กุลวํสํ ปติฎฺฐาเปหี’’ติ อุฬาเรหิ โภเคหิ นิมนฺตยิํสุฯ **เตสมฺปิ ฉนฺทมาจิกฺขิ**นฺติ เตสมฺปิ มม ญาตีนํ เตหิ กามโภเคหิ มา มํ นิมนฺตยิตฺถาติ อตฺตโน ฉนฺทมฺปิ อาจิกฺขิํ, ปพฺพชฺชาย นินฺนชฺฌาสยมฺปิ กเถสิํ, ยถาชฺฌาสยํ ปฎิปชฺชถาติ อธิปฺปาโยฯ

โสปิ มํ อนุ สิกฺขโนฺตติ ‘‘อิเม กามา นาม อปฺปสฺสาทา พหุทุกฺขา พหูปายาสา’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๒๓๔; ๒.๔๓-๔๕; ปาจิ.๔๑๗) นเยน นานปฺปการํ กาเมสุ อาทีนวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ยถาหํ สีลาทีนิ สิกฺขโนฺต ปพฺพชฺชํ โรเจสิํฯ โสปิ นนฺทปณฺฑิโต ตเถว ตสฺส เนกฺขเมฺมน มํ อนุสิกฺขโนฺต **ปพฺพชฺชํ สมโรจยี**ติฯ **อหํ โสโณ จ นโนฺท จา**ติ ตสฺมิํ กาเล โสณนามโก อหํ มยฺหํ กนิฎฺฐภาตา นโนฺท จาติฯ **อุโภ มาตาปิตา มมา**ติ ‘‘อิเม นาม ปุตฺตกา เอวํ ตรุณกาเลปิ กาเม ชหนฺติ, กิมงฺคํ ปน มย’’นฺติ อุปฺปนฺนสํเวคา มาตาปิตโร จฯ **โภเค ฉเฑฺฑตฺวา**ติ อสีติโกฎิวิภวสมิเทฺธ มหา โภเค อนเปกฺขจิตฺตา เขฬปิณฺฑํ วิย ปริจฺจชิตฺวา มยํ จตฺตาโรปิ ชนา หิมวนฺตปฺปเทเส **มหาวนํ** เนกฺขมฺมชฺฌาสเยน ปวิสิมฺหาติ อโตฺถฯ

ปวิสิตฺวา จ เต ตตฺถ รมณีเย ภูมิภาเค อสฺสมํ มาเปตฺวา ตาปสปพฺพชฺชาย ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ วสิํสุฯ เต อุโภปิ ภาตโร มาตาปิตโร ปฎิชคฺคิํสุฯ เตสุ นนฺทปณฺฑิโต ‘‘มยา อาภตผลาผลาเนว มาตาปิตโร ขาทาเปสฺสามี’’ติ หิโยฺย จ ปุริมโคจรคหิตฎฺฐานโต จ ยานิ ตานิ อวเส

สานิ ผลาผลานิ ปาโตว อาเนตฺวา มาตาปิตโร ขาทาเปติฯ เต ตานิ ขาทิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถิกา โหนฺติฯ โสณปณฺฑิโต ปน ทูรํ คนฺตฺวา มธุรมธุรานิ สุปกฺกานิ อาหริตฺวา อุปนาเมติฯ อถ นํ เต “ตาต, กนิฏฺฐน อาภตานิ มยํ ขาทิตฺวา อุโปสถิกา ชาตา, อิทานิ โน อโตฺถ นตฺถี”ติ วทนฺติฯ อิติ ตสฺส ผลาผลานิ ปริโภคํ น ลภนฺติ วินสฺสนฺติ, ปุนทิวสาทีสุปิ ตเถวาติ, เอวํ โส ปญฺจาภิญฺญตาย ทูรมฺปิ คนฺตฺวา อาหรติ, เต ปน น ขาทนฺติฯ

อถ มหาสโตฺต จิเนฺตสิ – “มาตาปิตโร สุขุมาลา, นโนฺท จ ยานิ ตานิ อปกฺกานิ ทุปฺปกฺกานิ ผลาผลานิ อาหริตฺวา ขาทาเปติ, เอวํ สเนฺต อิเม น จิรํ ปวตฺติสฺสนฺติ, วาเรสฺสามิ น”นฺติฯ อถ นํ อามเนฺตตฺวา “นนฺท, อิโต ปฏฺฐาย ผลาผลํ อาหริตฺวา มมาคมนํ ปติมาเนหิ, อุโภ เอกโตว ขาทาเปสฺสามา”ติ อาหฯ เอวํ วุเตฺตปิ อตฺตโน ปุญฺญํ ปจฺจาสีสโนฺต น ตสฺส วจนมกาสิฯ มหาสโตฺต ตํ อุปฏฺฐานํ อาคตํ “น ตฺวํ ปณฺฑิตานํ วจนํ กโรสิ, อหํ เชโฏฺฐ, มาตาปิตโร จ มเมว ภาโร, อหเมว เน ปฏิชคฺคิสฺสามิ, ตฺวํ อิโต อญฺญตฺถ ยาหี”ติ ตสฺส อจฺฉรํ ปหริฯ

โส เตน ปณามิโต ตตฺถ ฐาตุํ อสโกฺกโนฺต ตํ วนฺทิตฺวา มาตาปิตูนํ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กสิณํ โอโลเกตฺวา ตํทิวสเมว อฏฺฐ จ สมาปตฺติโย ปญฺจ จ อภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา จิเนฺตสิ – “กิํ นุ โข อหํ สิเนรุปาทโต รตนวาลุกํ อาหริตฺวา มม ภาตุ ปณฺณสาลาปริเวณํ อากิริตฺวา ขมาเปสฺสามิ, อุทาหุ อโนตตฺตโต อุทกํ อาหริตฺวา ขมาเปสฺสามิ? อถ วา เม ภาตา เทวตาวเสน ขเมยฺย, จตฺตาโร มหาราชาโน สกฺกญฺจ เทวราชานํ อาเนตฺวา ขมาเปสฺสามิ, เอวํ ปน น โสภิสฺสติ, อยํ โข มโนโช พฺรหฺมวฑฺฒนราชา สกลชมฺพุทีเป อคฺคราชา, ตํ อาทิํ กตฺวา สเพฺพ ราชาโน อาเนตฺวา ขมาเปสฺสามิ, เอวํ สเนฺต มม ภาตุ คุโณ สกลชมฺพุทีปํ อวตฺถริตฺวา คมิสฺสติ, จโนฺท วิย สูริโย วิย จ ปญฺญายิสฺสตี”ติฯ

โส ตาวเทว อิทฺธิยา คนฺตฺวา พฺรหฺมวฑฺฒนนคเร ตสฺส รโญฺญ นิเวสนทฺวาเร โอตริตฺวา “เอโก ตาปโส ตุเมฺห ทฏฺฐุกาโม”ติ รโญฺญ อาโรจาเปตฺวา เตน กโตกาโส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา “อหํ อตฺตโน พเลน สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตฺวา ตว ทสฺสามี”ติฯ “กถํ ปน ตุเมฺห, ภเนฺต, สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตฺวา ทสฺสถา”ติ? “มหาราช, กสฺสจิ วธเจฺฉทํ อกตฺวา อตฺตโน อิทฺธิยาว คเหตฺวา ทสฺสามี”ติ มหติยา เสนาย สทฺธิํ ตํ อาทาย โกสลรฏฺฐํ คนฺตฺวา นครสฺส อวิทูเร ขนฺธาวารํ นิเวเสตฺวา “ยุทฺธํ วา โน เทตุ, วเส วา วตฺตตู”ติ โกสลรโญฺญ ทูตํ ปาเหสิฯ เตน กุชฺฌิตฺวา ยุทฺธสเชฺชน หุตฺวา นิกฺขเนฺตน สทฺธิํ ยุเทฺธ อารเทฺธ อตฺตโน อิทฺธานุภาเวน ยถา ทฺวินฺนํ เสนานํ ปีฬนํ น โหติ, เอวํ กตฺวา ยถา จ โกสลราชา ตสฺส วเส วตฺตติ, เอวํ วจนปฏิวจนหรเณหิ สํวิทหิฯ เอเตนุปาเยน สกลชมฺพุทีเป ราชาโน ตสฺส วเส วตฺตาเปสิฯ

โส เตน ปริตุโฏฺฐ นนฺทปณฺฑิตํ อาห – “ภเนฺต, ตุเมฺหหิ ยถา มยฺหํ ปฏิญฺญาตํ, ตถา กตํ, พหูปการา เม ตุเมฺห, กิมหํ ตุมฺหากํ กริสฺสามิ, อหญฺหิ เต สกลชมฺพุทีเป อุปฑฺฒรชฺชมฺปิ ทาตุํ อิจฺฉามิ, กิมงฺคํ ปน หตฺถิอสฺสรถมณิมุตฺตาปวาฬรชตสุวณฺณทาสิทาสปริชนปริเจฺฉท”นฺติ? ตํ สุตฺวา นนฺทปณฺฑิโต “น เม เต, มหาราช, รเชฺชน อโตฺถ, นาปิ หตฺถิยานาทีหิ, อปิ จ โข เต รเฏฺฐ อสุกสฺมิํ นาม อสฺสเม มม มาตาปิตโร ปพฺพชิตฺวา วสนฺติฯ ตฺยาหํ อุปฏฺฐหโนฺต เอกสฺมิํ อปราเธ มม เชฏฺฐภาติเกน โสณปณฺฑิเตน นาม มเหสินา ปณามิโต, สฺวาหํ ตํ อาทาย ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ขมาเปสฺสามิ, ตสฺส เม ตฺวํ ขมาปเน สหาโย โหหี”ติฯ ราชา “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา จตุวีสติอโกฺขภนี ปริมาณาย เสนาย ปริวุโต เอกสตราชูหิ สทฺธิํ นนฺทปณฺฑิตํ ปุรกฺขตฺวา ตํ อสฺสมปทํ ปตฺวา จตุรงฺคุลปฺปเทสํ มุญฺจิตฺวา อากาเส ฐิเตน กาเชน อโนตตฺตโต อุทกํ อาหริตฺวา ปานียํ ปฏิสาเมตฺวา ปริเวณํ สมฺมชฺชิตฺวา มาตาปิตูนํ อาสนุนปฺปเทเส นิสินฺนํ

ฌานรติสมปฺปิตํ มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา นนฺทปณฺฑิโต นํ ขมาเปสิฯ มหาสโตฺต นนฺทปณฺฑิตํ มาตรํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา อตฺตนา ยาวชีวํ ปิตรํ ปฏิชคฺคิฯ เตสํ ปน ราชูนํ –

‘‘อานโนฺท จ ปโมโท จ, สทา หสิตกีฬิตํ;
มาตรํ ปริจริตฺวาน, ลพฺภเมตํ วิชานตาฯ

‘‘อานโนฺท จ ปโมโท จ, สทา หสิตกีฬิตํ;
ปิตรํ ปริจริตฺวาน, ลพฺภเมตํ วิชานโตฯ

‘‘ทานญฺจ เปยฺยวชฺชญฺจ, อตฺถจริยา จ ยา อิธ;
สมานตฺตตา จ ธเมฺมสุ, ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ;
เอเต โข สงฺคหา โลเก, รถสฺสาณีว ยายโตฯ

‘‘เอเต จ สงฺคหา นาสฺสุ, น มาตา ปุตฺตการณา;
ลเภถ มานํ ปูชํ วา, ปิตา วา ปุตฺตการณาฯ

‘‘ยสฺมา จ สงฺคหา เอเต, สมฺมเปกฺขนฺติ ปณฺฑิตา;
ตสฺมา มหตฺตํ ปโปฺปนฺติ, ปาสํสา จ ภวนฺติ เตฯ

‘‘พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร, ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจเร;
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ, ปชาย อนุกมฺปกาฯ

‘‘ตสฺมา หิ เน นมเสฺสยฺย, สกฺกเรยฺย จ ปณฺฑิโต;
อเนฺนน อถ ปาเนน, วเตฺถน สยเนน จ;
อุจฺฉาทเนน นฺหาปเนน, ปาทานํ โธวเนน จฯ

‘‘ตาย นํ ปาริจริยาย, มาตาปิตูสุ ปณฺฑิตา;
อิเธว นํ ปสํสนฺติ, เปจฺจ สเคฺค ปโมทตี’’ติฯ (ชา. ๒.๒๐.๑๗๖-๑๘๓) –

พุทฺธลีฬฺหาย ธมฺมํ เทเสสิ, ตํ สุตฺวา สเพฺพปิ เต ราชาโน สพลกายา ปสีทิํสุฯ อถ เน ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐาเปตฺวา ‘‘ทานาทีสุ อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ โอวทิตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ เต สเพฺพปิ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา อายุปริโยสาเน เทวนครํ ปูรยิํสุฯ โพธิสโตฺต ‘‘อิโต ปฏฺฐาย มาตรํ ปฏิชคฺคาหี’’ติ มาตรํ นนฺทปณฺฑิตํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา อตฺตนา ยาวชีวํ ปิตรํ ปฏิชคฺคิฯ เต อุโภปิ อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายนา อเหสุํฯ

ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, นนฺทปณฺฑิโต อานนฺทเตฺถโร, มโนโช ราชา สาริปุตฺตเตฺถโร, เอกสตราชาโน อสีติมหาเถรา เจว อญฺญตรเถรา จ, จตุวีสติอโกฺขภนีปริสา พุทฺธปริสา, โสณปณฺฑิโต โลกนาโถฯ

ตสฺส กิญฺจาปิ สาติสยา เนกฺขมฺมปารมี, ตถาปิ เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว เสสปารมิโย จ นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา อจฺจนฺตเมว กาเมสุ อนเปกฺขตา, มาตาปิตูสุ ติโพฺพ สคารวสปฺปติสฺสภาโว , มาตาปิตุอุปฎฺฐาเนน อติตฺติ, สติปิ เนสํ อุปฎฺฐาเน สพฺพกาลํ สมาปตฺติวิหาเรหิ วีตินามนนฺติ เอวมาทโย มหาสตฺตสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

โสณปณฺฑิตจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เนกฺขมฺมปารมี นิฏฺฐิตาฯ

๖. เตมิยจริยาวณฺณนา

๔๘. ฉฏฺเฐ **กาสิราชสฺส อตฺรโช**ติ กาสิรโญฺญ อตฺรโช ปุโตฺต **ยทา โหมิ,** ตทา **มูคปโกฺขติ นาเมน, เตมิโยติ วทนฺติ มนฺ**ติ เตมิโยติ นาเมน มูคปกฺขวตาธิฏฺฐาเนน ‘‘มูคปโกฺข’’ติ มาตาปิตโร อาทึ กตฺวา สเพฺพว มํ วทนฺตีติ สมฺพโนฺธฯ มหาสตฺตสฺส หิ ชาตทิวเส สกลกาสิรเฏฺฐ เทโว วสฺสิ, ยสฺมา จ โส รโญฺญ เจว อมจฺจาทีนญฺจ หทยํ อุฬาเรน ปีติสิเนเหน เตมยมาโน อุปฺปโนฺน, ตสฺมา ‘‘เตมิยกุมาโร’’ติ นามํ อโหสิฯ

๔๙. **โสฬสิตฺถิสหสฺสาน**นฺติ โสฬสนฺนํ กาสิรโญฺญ อิตฺถาคารสหสฺสานํฯ **น วิชฺชติ ปุโม**ติ ปุโตฺต น ลพฺภติฯ น เกวลญฺจ ปุโตฺต เอว, ธีตาปิสฺส นตฺถิ เอวฯ **อโหรตฺตานํ อจฺจเยน, นิพฺพโตฺต อหเมกโก**ติ อปุตฺตกเสฺสว ตสฺส รโญฺญ พหูนํ สํวจฺฉรานํ อตีตตฺตา อเนเกสํ อโหรตฺตานํ อปคมเนน สกฺกทตฺติโย อหเมกโกว โพธิปริเยสนํ จรมาโน, ตทา ตสฺส ปุโตฺต หุตฺวา อุปฺปโนฺนติ สตฺถา วทติฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – อตีเต พาราณสิยํ กาสิราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส โสฬสสหสฺสา อิตฺถิโย อเหสุํฯ ตาสุ เอกาปิ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา น ลภติฯ นาครา ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ วํสานุรกฺขโก เอโกปิ ปุโตฺต นตฺถี’’ติ วิปฺปฏิสารี ชาตา สนฺนิปติตฺวา ราชานํ ‘‘ปุตฺตํ ปเตฺถหี’’ติ อาหํสุฯ ราชา โสฬสสหสฺสา อิตฺถิโย ‘‘ปุตฺตํ ปเตฺถถา’’ติ อาณาเปสิฯ ตา จนฺทาทีนํ อุปฏฺฐานาทีนิ กตฺวา ปเตฺถนฺติโยปิ น ลภึสุฯ อคฺคมเหสี ปนสฺส มทฺทราชธีตา จนฺทาเทวี นาม สีลสมฺปนฺนา อโหสิฯ ราชา ‘‘ตฺวมฺปิ ปุตฺตํ ปเตฺถหี’’ติ อาหฯ สา ปุณฺณมทิวเส อุโปสถิกา หุตฺวา อตฺตโน สีลํ อาวเชฺชตฺวา ‘‘สจาหํ อขณฺฑสีลา, อิมินา เม สเจฺจน ปุโตฺต อุปฺปชฺชตู’’ติ สจฺจกิริยมกาสิฯ ตสฺสา สีลเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา ‘‘จนฺทาเทวิยา ปุตฺตปฏิลาภสฺส อุปายํ กริสฺสามี’’ติ ตสฺสา อนุจฺฉวิกํ ปุตฺตํ อุปธาเรโนฺต โพธิสตฺตํ ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จวิตฺวา อุปริเทวโลเก อุปฺปชฺชิตุกามํ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘สมฺม, ตยิ มนุสฺสโลเก อุปฺปเนฺน ปารมิโย จ เต ปูเรสฺสนฺติ, มหาชนสฺส จ วุฑฺฒิ ภวิสฺสติ, อยํ กาสิรโญฺญ จนฺทา นาม อคฺคมเหสี ปุตฺตํ ปเตฺถติ, ตสฺสา กุจฺฉิยํ อุปฺปชฺชาหี’’ติ อาหฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺส สหายา ปญฺจสตา เทวปุตฺตา ขีณายุกา เทวโลกา จวิตฺวา ตเสฺสว รโญฺญ อมจฺจภริยานํ กุจฺฉีสุ ปฏิสนฺธึ คณฺหึสุฯ เทวี คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา คพฺภปริหารํ ทาเปสิฯ สา ปริปุณฺณคพฺภา ธญฺญปุญฺญลกฺขณสมฺปนฺนํ ปุตฺตํ วิชายิฯ ตํทิวสเมว อมจฺจเคเหสุ ปญฺจกุมารสตานิ วิชายึสุฯ อุภยมฺปิ สุตฺวา ราชา ‘‘มม ปุตฺตสฺส ปริวารา เอเต’’ติ ปญฺจนฺนํ ทารกสตานํ ปญฺจธาติสตานิ เปเสตฺวา กุมารปสาธนานิ จ เปเสสิฯ มหาสตฺตสฺส ปน อติทีฆาทิโทสวิวชฺชิตา อลมฺพตฺถนา มธุรถญฺญา จตุสฏฺฐิธาติโย ทตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา จนฺทาเทวิยาปิ วรํ อทาสิฯ สา คหิตกํ กตฺวา ฐเปสิฯ ทารโก มหตา ปริวาเรน วฑฺฒติฯ อถ นํ เอกมาสิกํ อลงฺกริตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อานยึสุฯ ราชา ปิยปุตฺตํ โอโลเกตฺวา อาลิงฺคิตฺวา องฺเก นิสีทาเปตฺวา รมยมาโน นิสีทิฯ

๕๐. ตสฺมึ ขเณ จตฺตาโร โจรา อานีตาฯ ราชา เตสุ เอกสฺส สกณฺฏกาหิ กสาหิ ปหาร สหสฺสํ อาณาเปสิ, เอกสฺส สงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา พนฺธนาคารปฺปเวสนํ, เอกสฺส สรีเร สตฺติปฺ ปหารทานํ, เอกสฺส สูลาโรปนํฯ มหาสโตฺต ปิตุ กถํ สุตฺวา สํเวคปฺปโตฺต หุตฺวา ‘‘อโห มม ปิตา รชฺชํ นิสฺสาย ภาริยํ นิรยคามิกมฺมํ กโรตี’’ติ จิเนฺตสิฯ ปุนทิวเส นํ เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา อลงฺกตสิริสยเน นิปชฺชาเปสุํฯ

โส โถกํ นิทฺทายิตฺวา ปฏิพุโทฺธ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา เสตจฺฉตฺตํ โอโลเกโนฺต มหนฺตํ สิริวิภวํ ปสฺสิฯ อถสฺส ปกติยาปิ สํเวคปฺปตฺตสฺส อติเรกตรํ ภยํ อุปฺปชฺชิฯ โส ‘‘กุโต นุ โข อหํ อิมํ ราชเคหํ อาคโต’’ติ อุปธาเรโนฺต ชาติสฺสรญาเณน เทวโลกโต อาคตภาวํ ญตฺวา ตโต ปรํ โอโลเกโนฺต อุสฺสทนิรเย ปกฺกภาวํ ปสฺสิฯ ตโต ปรํ โอโลเกโนฺต ตสฺมิํเยว นคเร ราชภาวํ ปสฺสิฯ อถ โส ‘‘อหํ วีสติวสฺสานิ รชฺชํ กาเรตฺวา อสีติวสฺสสหสฺสานิ อุสฺสทนิรเย ปจฺจิํ, อิทานิ ปุนปิ อิมสฺมึ โจรเคเห นิพฺพโตฺตสฺมิ, ปิตาปิ เม หิโยฺย จตูสุ โจเรสุ อานีเตสุ ตถารูปํ ผรุสํ นิรยสํวตฺตนิกํ กถํ กเถสิฯ น เม อิมินา อวิทิตวิปฺปลานตฺถาวเหน รเชฺชน อโตฺถ, กถํ นุ โข อิมมฺหา โจรเคหา มุเจฺจยฺย’’นฺติ จิเนฺตโนฺต นิปชฺชิฯ อถ นํ เอกา เทวธีตา ‘‘ตาต เตมิยกุมาร, มา ภายิ, ตีณิ องฺคานิ อธิฏฺฐหิตฺวา ตว โสตฺถิ ภวิสฺสตี’’ติ สมสฺสาเสสิฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต รชฺชสงฺขาตา อนตฺถโต มุจฺจิตุกาโม โสฬสสํวจฺฉรานิ ตีณิ องฺคานิ อจลาธิฏฺฐานวเสน อธิฏฺฐหิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘กิจฺฉาลทฺธํ ปิยํ ปุตฺต’’**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **กิจฺฉาลทฺธ**นฺติ กิเจฺฉน กสิเรน จิรกาลปตฺถนาย ลทฺธํฯ **อภิชาต**นฺติ ชาติสมฺปนฺนํฯ กายชุติยา เจว ญาณชุติยา จ สมนฺนาคตตฺตา **ชุตินฺธรํฯ เสตจฺฉตฺตํ ธารยิตฺวาน, สยเน โปเสติ มํ ปิตา**ติ ปิตา เม กาสิราชา ‘‘มา นํ กุมารํ รโช วา อุสฺสาโว วา’’ติ ชาตกาลโต ปฏฺฐาย เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา สิริสยเน สยาเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน มํ โปเสติฯ

๕๑. **นิทฺทายมาโน สยนวเร ปพุชฺฌิตฺวา** อหํ โอโลเกโนฺต **ปณฺฑรํ** เสตจฺฉตฺตํ **อทฺทสํฯ เยนาหํ นิรยํ คโต**ติ เยน เสตจฺฉเตฺตน ตโต ตติเย อตฺตภาเว อหํ นิรยํ คโต, เสตจฺฉตฺตสีเสน รชฺชํ วทติฯ

๕๒. **สห ทิฏฺฐสฺส เม ฉตฺต**นฺติ ตํ เสตจฺฉตฺตํ ทิฏฺฐสฺส ทิฏฺฐวโต เม สห เตน ทสฺสเนน, ทสฺสนสมกาลเมวาติ อโตฺถฯ **ตาโส อุปฺปชฺชิ เภรโว**ติ สุปริวิทิตาทีนวตฺตา ภยานโก จิตฺตุตฺราโส อุทปาทิฯ **วินิจฺฉยํ สมาปโนฺน, กถาหํ อิมํ มุญฺจิสฺส**นฺติ กถํ นุ โข อหํ อิมํ รชฺชํ กาฬกณฺณิํ มุเญฺจยฺยนฺติ เอวํ วิจารณํ อาปชฺชิํฯ

๕๓. **ปุพฺพสาโลหิตา มยฺห**นฺติ ปุเพฺพ เอกสฺมึ อตฺตภาเว มม มาตุภูตปุพฺพา ตสฺมิํ ฉเตฺต อธิวตฺถา **เทวตา** มยฺหํ **อตฺถกามินี** หิเตสินีฯ **สา มํ ทิสฺวาน ทุกฺขิตํ, ตีสุ ฐาเนสุ โยชยี**ติ สา เทวตา มํ ตถา เจโตทุเกฺขน ทุกฺขิตํ ทิสฺวา มูคปกฺขพธิรภาวสงฺขาเตสุ ตีสุ รชฺชทุกฺขโต นิกฺขมนการเณสุ โยเชสิฯ

๕๔. **ปณฺฑิจฺจย**นฺติ ปณฺฑิจฺจํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **มา วิภาวยา**ติ มา ปกาเสหิฯ **พาลมโต**ติ พาโลติ ญาโตฯ **สโพฺพ**ติ สกโล อโนฺตชโน เจว พหิชโน จฯ **โอจินายตู**ติ นีหรเถตํ กาฬกณฺณินฺติ อวชานาตุฯ **เอวํ ตว อโตฺถ ภวิสฺสตี**ติ เอวํ ยถาวุตฺตนเยน อวชานิตพฺพภาเว สติ ตุยฺหํ เคหโต นิกฺขมเนน **หิตํ** ปารมิปริปูรณํ ภวิสฺสติฯ

๕๕. **เตตํ วจน**นฺติ เต เอตํ ตีณิ องฺคานิ อธิฏฺฐาหีติ วจนํฯ **อตฺถกามาสิ เม อมฺมา**ติ อมฺม เทวเต, มม อตฺถกามา อสิฯ **หิตกามา**ติ ตเสฺสว ปริยายวจนํฯ อโตฺถติ วา เอตฺถ สุขํ เวทิตพฺพํฯ หิตนฺติ ตสฺส การณภูตํ ปุญฺญํฯ

๕๖. **สาคเรว ถลํ ลภิ**นฺติ โจรเคเห วตาหํ ชาโต, อหุ เม มหาวตานโตฺถติ โสกสาคเร โอสีทโนฺต ตสฺสา เทวตาย อหํ วจนํ สุตฺวา สาคเร โอสีทโนฺต วิย ถลํ ปติฏฺฐํ **อลภิํ,** รชฺชกุล โต นิกฺขมโนปายํ อลภินฺติ อโตฺถฯ **ตโย อเงฺค อธิฏฺฐหิ**นฺติ ยาว เคหโต นิกฺขมิํ, ตาว ตีณิ องฺ คานิ การณานิ อธิฏฺฐหิํฯ

๕๗. อิทานิ ตานิ สรูปโต ทเสฺสตุํ **''มูโค อโหสิ''**นฺติ คาถมาหฯ ตตฺถ **ปโกฺข**ติ ปีฐสปฺปิฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

เอวํ ปน มหาสเตฺต เทวตาย ทินฺนนเย ฐตฺวา ชาตวสฺสโต ปฏฺฐาย มูคาทิภาเวน อตฺตานํ ทเสฺสเนฺต มาตาปิตโร ธาติอาทโย จ ''มูคานํ หนุปริโยสานํ นาม เอวรูปํ น โหติ, พธิรานํ กณฺณโสตํ นาม เอวรูปํ น โหติ, ปีฐสปฺปีนํ หตฺถปาทา นาม เอวรูปา น โหนฺติ, ภวิตพฺพเมตฺถ การเณน, วีมํสิสฺสาม น''นฺติ จิเนฺตตฺวา ''ขีเรน ตาว วีมํสิสฺสามา''ติ สกลทิวสํ ขีรํ น เทนฺติฯ โส สุสฺสโนฺตปิ ขีรตฺถาย สทฺทํ น กโรติฯ

อถสฺส มาตา ''ปุโตฺต เม ฉาโต, ขีรมสฺส เทถา''ติ ขีรํ ทาเปสิฯ เอวํ อนฺตรนฺตรา ขีรํ อทตฺวา เอกสํวจฺฉรํ วีมํสนฺตาปิ อนฺตรํ น ปสฺสิํสุฯ ตโต ''กุมารกา นาม ปูวขชฺชกํ ปิยายนฺติ, ผลาผลํ ปิยายนฺติ, กีฬนภณฺฑกํ ปิยายนฺติ, โภชนํ ปิยายนฺตี''ติ ตานิ ตานิ ปโลภนียานิ อุป เนตฺวา วีมํสนวเสน ปโลเภนฺตา ยาว ปญฺจวสฺสกาลา อนฺตรํ น ปสฺสิํสุฯ อถ นํ ''ทารกา นาม อคฺคิโต ภายนฺติ, มตฺตหตฺถิโต ภายนฺติ, สปฺปโต ภายนฺติ, อุกฺขิตฺตาสิกปุริสโต ภายนฺติ, เตหิ วีมํสิสฺสามา''ติ ยถา เตหิสฺส อนโตฺถ น ชายติ, ตถา ปุริมเมว สํวิทหิตฺวา อติภยานกากาเรน อุปคจฺฉเนฺต กาเรสุํฯ

มหาสโตฺต นิรยภยํ อาวเชฺชตฺวา ''อิโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน นิรโย ภายิตโพฺพ''ติ นิจฺจโลว โหติฯ เอวมฺปิ วีมํสิตฺวา อนฺตรํ น ปสฺสนฺตา ปุน ''ทารกา นาม สมชฺชตฺถิกา โหนฺตี''ติ สมชฺชํ กาเรตฺวาปิ มหาสตฺตํ สาณิยา ปริกฺขิปิตฺวา อชานนฺตเสฺสว จตูสุ ปเสฺสสุ สงฺขสเทฺทหิ เภริสเทฺทหิ จ สหสา เอกนินฺนาทํ กาเรตฺวาปิ อนฺธกาเร ฆเฏหิ ทีปํ อุปเนตฺวา สหสา อาโลกํ ทเสฺสตฺวาปิ สกลสรีรํ ผาณิเตน มเกฺขตฺวา พหุมกฺขิเก ฐาเน นิปชฺ ชาเปตฺวาปิ นฺหาปนาทีนิ อกตฺวา อุจฺจารปสฺสาวมตฺถเก นิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวาปิ ตตฺถ จ ปลิ ปนฺนํ สยมานํ ปริหาเสหิ อโกฺกสเนหิ จ ฆเฏฺฏตฺวาปิ เหฏฺฐามเญฺจ อคฺคิกปลฺลํ กตฺวา อุณฺ หสนฺตาเปน ปีเฬตฺวาปีติ เอวํ นานาวิเธหิ อุปาเยหิ วีมํสนฺตาปิสฺส อนฺตรํ น ปสฺสิํสุฯ

มหาสโตฺต หิ สพฺพตฺถ นิรยภยเมว อาวเชฺชตฺวา อธิฏฺฐานํ อวิโกเปโนฺต นิจฺจโลว อโหสิฯ เอวํ ปนฺนรสวสฺสานิ วีมํสิตฺวา อถ โสฬสวสฺสกาเล ''ปีฐสปฺปิโน วา โหนฺตุ มูคพธิรา วา รชนีเยสุ อรชฺชนฺตา ทุสฺสนีเยสุ อทุสฺสนฺตา นาม นตฺถีติ นาฏกานิสฺส ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา วีมํ สิสฺสามา''ติ กุมารํ คโนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา เทวปุตฺตํ วิย อลงฺกริตฺวา เทววิมานกปฺปํ ปุปฺผ คนฺธทามาทีหิ เอกาโมทปโมทํ ปาสาทํ อาโรเปตฺวา อุตฺตมรูปธรา ภาววิลาสสมฺปนฺนา เทว จฺฉราปฏิภาคา อิตฺถิโย อุปฏฺฐเปสุํ – ''คจฺฉถ นจฺจาทีหิ กุมารํ อภิรมาเปถา''ติฯ ตา อุปคนฺตฺ วา ตถา กาตุํ วายมิํสุฯ โส พุทฺธิสมฺปนฺนตาย ''อิมา เม สรีรสมฺผสฺสํ มา วินฺทิํสู''ติ อสฺสาสปสฺ

สาเส นิรุนฺธิฯ ตา ตสฺส สรีรสมฺผสฺสํ อวินฺทนฺติโย ‘‘ถทฺธสรีโร เอส, นายํ มนุสฺโส, ยกฺโข ภวิสฺสตี’’ติ ปกฺกมิํสุฯ

เอวํ โสฬส วสฺสานิ โสฬสหิ มหาวีมํสาหิ อเนกาหิ จ ขุทฺทกวีมํสาหิ ปริคฺคณฺหิตุํ อสกฺกุณิตฺวา มาตาปิตโร ‘‘ตาต, เตมิยกุมาร, มยํ ตว อมูคาทิภาวํ ชานาม, น หิ เตสํ เอวรูปานิ มุขกณฺณโสตปาทานิ โหนฺติ, ตฺวํ อเมฺหหิ ปเตฺถตฺวา ลทฺธปุตฺตโก, มา โน นาเสหิ, สกลชมฺพุทีเป ราชูนํ สนฺติกา ครหโต โมเจหี’’ติ สห วิสุํ วิสุญฺจ อเนกวารํ ยาจิํสุฯ โส เตหิ เอวํ ยาจิยมาโนปิ อสุณโนฺต วิย หุตฺวา นิปชฺชิฯ

๕๘. อถ ราชา มหาสตฺตสฺส อุโภ ปาเท กณฺณโสเต ชิวฺหํ อุโภ จ หเตฺถ กุสเลหิ ปุริเสหิ วีมํสาเปตฺวา ‘‘ยทิปิ อปีฐสปฺปิอาทีนํ วิยสฺส ปาทาทโย, ตถาปิ อยํ ปีฐสปฺปิ มูคพธิโร มเญฺญ, อีทิเส กาฬกณฺณิปุริเส อิมสฺมิํ เคเห วสเนฺต ตโย อนฺตรายา ปญฺญายนฺติ ชีวิตสฺส วา ฉตฺตสฺส วา มเหสิยา วา’’ติ ลกฺขณปาฐเกหิ อิทานิ กถิตํฯ ชาตทิวเส ปน ‘‘ตุมฺหากํ โทมนสฺสปริหรณตฺถํ ‘ธญฺญปุญฺญลกฺขโณ’ติ วุตฺต’’นฺติ อมเจฺจหิ อาโรจิตํ สุตฺวา อนฺตรายภเยน ภีโต ‘‘คจฺฉถ นํ อวมงฺคลรเถ นิปชฺชาเปตฺวา ปจฺฉิมทฺวาเรน นีหราเปตฺวา อามกสุสาเน นิขณถา’’ติ อาณาเปสิฯ ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต หโฏฺฐ อุทโคฺค อโหสิ – ‘‘จิรสฺสํ วต เม มโนรโถ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี’’ติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ตโต เม หตฺถปาเท จา’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **มทฺทิยา**ติ มทฺทนวเสน วีมํสิตฺวาฯ **อนูนต**นฺติ หตฺถาทีหิ อวิกลตํฯ **นินฺทิสุ**นฺติ ‘‘เอวํ อนูนาวยโวปิ สมาโน มูคาทิ วิย ทิสฺสมาโน ‘‘รชฺชํ กาเรตุํ อภโพฺพ, กาฬกณฺณิปุริโส อย’’นฺติ ครหิํสุฯ ‘‘นิทฺทิสุ’’นฺติปิ ปาโฐ, วทิํสูติ อโตฺถฯ

๕๙. **ฉทฺทนํ อนุโมทิสุ**นฺติ ราชทสฺสนตฺถํ อาคตา สเพฺพปิ ชนปทวาสิโน เสนาปติปุโรหิตปฺปมุขา ราชปุริสา เต สเพฺพปิ **เอกมนา** สมานจิตฺตา **หุตฺวา** อนฺตรายปริหรณตฺถํ รญฺญา อาณตฺตา ภูมิยํ นิขณนวเสน มม ฉทฺทนํ มุขสโงฺกจํ อกตฺวา อภิมุขภาเวน สาธุ สุฎฺฐุ อิทํ กตฺตพฺพเมวาติ อนุโมทิํสุฯ

๖๐. **โส เม อโตฺถ สมิชฺฌถา**ติ ยสฺสตฺถาย ยทตฺถํ ตโต มูคาทิภาวาธิฎฺฐานวเสน ทุกฺกรจรณํ จิณฺณํ จริตํ, โส อโตฺถ มม สมิชฺฌติฯ เตสํ มม มาตาปิตุอาทีนํ **มติํ** อธิปฺปายํ **สุตฺวา โส** อหํ มม อธิปฺปายสมิชฺฌเนน **หโฎฺฐ** อนุปธาเรตฺวา ภูมิยํ นิขณนานุชานเนน **สํวิคฺคมานโสว** อโหสินฺติ วจนเสเสน สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ

๖๑. เอวํ กุมารสฺส ภูมิยํ นิขณเน รญฺญา อาณเตฺต จนฺทาเทวี ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘เทว, ตุเมฺหหิ มยฺหํ วโร ทิโนฺน, มยา จ คหิตกํ กตฺวา ฐปิโต, ตํ เม อิทานิ เทถา’’ติฯ ‘‘คณฺห, เทวี’’ติฯ ‘‘ปุตฺตสฺส เม รชฺชํ เทถา’’ติฯ ‘‘ปุโตฺต เต กาฬกณฺณี, น สกฺกา ทาตุ’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ, เทว, ยาวชีวํ อเทโนฺต สตฺต วสฺสานิ เทถา’’ติฯ ‘‘ตมฺปิ น สกฺกา’’ติฯ ‘‘ฉ วสฺสานิ, ปญฺจจตฺตาริติํณิเทฺวเอกํ วสฺสํ, สตฺต มาเส, ฉปญฺจจตฺตาโรตโยเทฺวเอกํ มาสํอฑฺฒมาสํสตฺตาหํ เทถา’’ติฯ สาธุ คณฺหาติฯ

สา ปุตฺตํ อลงฺการาเปตฺวา ‘‘เตมิยกุมารสฺส อิทํ รชฺช’’นฺติ นคเร เภริํ จราเปตฺวา นครํ อลงฺการาเปตฺวา ปุตฺตํ หตฺถิกฺขนฺธํ อาโรเปตฺวา เสตจฺฉตฺตํ มตฺถเก การาเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อาคตํ อลงฺกตสิริสยเน นิปชฺชาเปตฺวา สพฺพรตฺติํ ยาจิ – ‘‘ตาต เตมิย, ตํ นิสฺสาย โสฬส วสฺสานิ นิทฺทํ อลภิตฺวา โรทมานาย เม อกฺขีนิ อุปฺปกฺกานิ, โสเกน หทยํ ภิชฺชติ วิย,

ตว อปีฐสปฺปิอาทิภาวํ ชานามิ, มา มํ อนาถํ กรี''ติฯ อิมินา นิยาเมน ฉ ทิวเส ยาจิฯ ฉฏฺเฐ ทิวเส ราชา สุนนฺทํ นาม สารถึ ปโกฺกสาเปตฺวา ''เสฺว ปาโตว อวมงฺคลรเถน กุมารํ นีหริตฺวา อามกสุสาเน ภูมิยํ นิขณิตฺวา ปถวิวฺฑฺฒนกกมฺมํ กตฺวา เอหี''ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา เทวี ''ตาต, กาสิราชา ตํ เสฺว อามกสุสาเน นิขณิตุํ อาณาเปสิฯ เสฺว มรณํ ปาปุณิสฺสตี''ติ อาหฯ

มหาสโตฺต ตํ สุตฺวา ''เตมิย, โสฬส วสฺสานิ ตยา กโต วายาโม มตฺถกํ ปโตฺต''ติ หโฏฺฐ อุทโคฺค อโหสิฯ มาตุยา ปนสฺส หทยํ ภิชฺชนาการํ วิย อโหสิฯ อถ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ปาโตว สารถิ รถํ อาทาย ทฺวาเร ฐเปตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา ''เทวิ, มา มยฺหํ กุชฺฌิ, รโญฺญ อาณา''ติ ปุตฺตํ อาลิงฺคิตฺวา นิปนฺนํ เทวิํ ปิฏฺฐิหเตฺถน อปเนตฺวา กุมารํ อุกฺขิปิตฺวา ปาสาทา โอตริฯ เทวี อุรํ ปหริตฺวา มหาสเทฺทน ปริเทวิตฺวา มหาตเล โอหียิฯ

อถ นํ มหาสโตฺต โอโลเกตฺวา ''มยิ อกเถเนฺต มาตุ โสโก พลวา ภวิสฺสตี''ติ กเถตุกาโม หุตฺวาปิ ''สเจ กเถสฺสามิ โสฬส วสฺสานิ กโต วายาโม โมโฆ ภวิสฺสติ, อกเถโนฺต ปนาหํ อตฺตโน จ มาตาปิตูนญฺจ ปจฺจโย ภวิสฺสามี''ติ อธิวาเสสิฯ สารถิ ''มหาสตฺตํ รถํ อาโรเปตฺวา ปจฺฉิมทฺวาราภิมุขํ รถํ เปเสสฺสามี''ติ ปาจีนทฺวาราภิมุขํ เปเสสิฯ รโถ นครา นิกฺขมิตฺวา เทวตานุภาเวน ติโยชนฏฺฐานํ คโตฯ มหาสโตฺต สุฏฺฐุตรํ ตุฏฺฐจิโตฺต อโหสิฯ ตตฺถ วนฆฏํ สารถิสฺส อามกสุสานํ วิย อุปฏฺฐาสิฯ โส ''อิทํ ฐานํ สุนฺทร''นฺติ รถํ โอกฺกมาเปตฺวา มคฺคปเสฺส ฐเปตฺวา รถา โอรุยฺห มหาสตฺตสฺส อาภรณภณฺฑํ โอมุญฺจิตฺวา ภณฺฑิกํ กตฺวา ฐเปตฺวา กุทาลํ อาทาย อวิทูเร อาวาฏํ ขณิตุํ อารภิฯ เตน วุตฺตํ **''นฺหาเปตฺวา อนุลิมฺปิตฺวา''**ติอาทิฯ

ตตฺถ **นฺหาเปตฺวา**ติ โสฬสหิ คโนฺธทกฆเฏหิ นฺหาเปตฺวาฯ **อนุลิมฺปิตฺวา**ติ สุรภิวิเลปเนน วิลิเมฺปตฺวาฯ **เวเฐตฺวา ราชเวฐน**นฺติ กาสิราชูนํ ปเวณิยาคตํ ราชมกุฏํ สีเส ปฏิมุญฺจิตฺวาฯ **อภิสิญฺจิตฺวา**ติ ตสฺมิํ ราชกุเล ราชาภิเสกนิยาเมน อภิสิญฺจิตฺวาฯ **ฉเตฺตน กาเรสุํ ปุรํ ปทกฺขิณ**นฺติ เสตจฺฉเตฺตน ธาริยมาเนน มํ นครํ ปทกฺขิณํ กาเรสุํฯ

๖๒. สตฺตาหํ ธารยิตฺวานาติ มยฺหํ มาตุ จนฺทาเทวิยา วรลาภนวเสน ลทฺธํ สตฺตาหํ มม เสตจฺฉตฺตํ ธารยิตฺวาฯ **อุคฺคเต รวิมณฺฑเล**ติ ตโต ปุนทิวเส สูริยมณฺฑเล อุคฺคตมเตฺต อวมงฺคลรเถน **มํ** นครโต **นีหริตฺวา** ภูมิยํ นิขณนตฺถํ **สารถิ** สุนโนฺท **วน**มุปคจฺฉิฯ

๖๓. สชฺชสฺสนฺติ สนฺนโทฺธ อสฺสํ, ยุเค โยชิตสฺสํ เม รถํ มคฺคโต อุกฺกมาปนวเสน เอโกกาเส กตฺวาฯ **หตฺถมุจฺจิโต**ติ มุจฺจิตหโตฺถ, รถปาจนโต มุตฺตหโตฺถติ อโตฺถฯ อถ วา **หตฺถมุจฺจิโต**ติ หตฺถมุโตฺต มม หตฺถโต มุจฺจิตฺวาติ อโตฺถฯ **กาสุ**นฺติ อาวาฏํฯ **นิขาตุ**นฺติ นิขณิตุํฯ

๖๔-๕. อิทานิ ยทตฺถํ มยา โสฬส วสฺสานิ มูควตาทิอธิฏฺฐาเนน ทุกฺกรจริยา อธิฏฺฐิตา, ตํ ทเสฺสตุํ **''อธิฏฺฐิตมธิฏฺฐาน''**นฺติ คาถาทฺวยมาหฯ

ตตฺถ **ตเชฺชโนฺต วิวิธการณา**ติ ทฺวิมาสิกกาลโต ปฏฺฐาย ยาว โสฬสสํวจฺฉรา ถญฺญปฏิเสธนาทีหิ วิวิเธหิ นานปฺปกาเรหิ การเณหิ ตชฺชยโนฺต ภยวิทฺธํสนวเสน วิเหฐิยมาโนฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

อถ มหาสโตฺต สุนเนฺท กาสุํ ขณเนฺต ''อยํ เม วายามกาโล''ติ อุฏฺฐาย อตฺตโน หตฺถปาเท สมฺพาหิตฺวา รถา โอตริตุํ เม พลํ อตฺถีติ ญตฺวา จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ ตาวเทวสฺส ปาทปติฏฺฐานฏฺฐานํ วาตปุณฺณภสฺตจมฺมํ วิย อุคฺคนฺตฺวา รถสฺส ปจฺฉิมนฺตํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิฯ โส โอตริตฺ

วา กติปเย วาเร อปราปรํ จงฺกมิตฺวา ‘‘โยชนสตมฺปิ คนฺตุํ เม พลํ อตฺถี’’ติ ญตฺวา รถํ ปจฺฉิมเนฺต คเหตฺวา กุมารกานํ กีฬนยานกํ วิย อุกฺขิปิตฺวา ‘‘สเจ สารถิ มยา สทฺธึ ปฏิวิรุชฺเฌยฺย, อตฺถิ เม ปฏิวิรุชฺฌิตุํ พล’’นฺติ สลฺลกฺเขตฺวา ปสาธนตฺถาย จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ ตงฺขณเญฺญว สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ตํ การณํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมํ อาณาเปสิ – ‘‘คจฺฉ กาสิราชปุตฺตํ อลงฺกโรหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ทิเพฺพหิ จ มานุเสหิ จ อลงฺกาเรหิ สกฺกํ วิย ตํ อลงฺกริฯ โส เทวราชลีฬฺหาย สารถิสฺส ขณโนกาสํ คนฺตฺวา อาวาฏตีเร ฐตฺวา –

> ‘‘กินฺนุ สนฺตรมาโนว, กาสุํ ขณสิ สารถิ;
> ปุโฏฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, กึ กาสุยา กริสฺสสี’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๓) –

อาหฯ

เตน อุทฺธํ อโนโลเกตฺวาว –

> ‘‘รโญฺญ มูโค จ ปโกฺข จ, ปุโตฺต ชาโต อเจตโส;
> โสมฺหิ รญฺญา สมชฺฌิโฏฺฐ, ปุตฺตํ เม นิขณํ วเน’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๔) –

วุเตฺต มหาสโตฺต –

> ‘‘น พธิโร น มูโคสฺมิ, น ปโกฺข น จ วีกโล;
> อธมฺมํ สารถิ กยิรา, มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเนฯ

> ‘‘อูรู พาหุญฺจ เม ปสฺส, ภาสิตญฺจ สุโณหิ เม;
> อธมฺมํ สารถิ กยิรา, มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเน’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๕-๖) –

วตฺวา ปุน เตน อาวาฏขณนํ ปหาย อุทฺธํ โอโลเกตฺวา ตสฺส รูปสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘มนุโสฺส วา เทโว วา’’ติ อชานเนฺตน –

> ‘‘เทวตา นุสิ คนฺธโพฺพ, อทุ สโกฺก ปุรินฺทโท;
> โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๒.๗) –

วุเตฺต –

> ‘‘นมฺหิ เทโว น คนฺธโพฺพ, นาปิ สโกฺก ปุรินฺทโท;
> กาสิรโญฺญ อหํ ปุโตฺต, ยํ กาสุยา นิขญฺญสิฯ

> ‘‘ตสฺส รโญฺญ อหํ ปุโตฺต, ยํ ตฺวํ สมฺมูปชีวสิ;
> อธมฺมํ สารถิ กยิรา, มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเนฯ

> ‘‘ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย, นิสีเทยฺย สเยยฺย วา;
> น ตสฺส สาขํ ภเญฺชยฺย, มิตฺตทุโพฺภ หิ ปาปโกฯ

> ‘‘ยถา รุโกฺข ตถา ราชา, ยถา สาขา ตถา อหํ;
> ยถา ฉายูปโค โปโส, เอวํ ตฺวมสิ สารถิ;
> อธมฺมํ สารถิ กยิรา, มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเน’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๘-๑๑) –

อาทินา นเยน ธมฺมํ เทเสตฺวา เตน นิวตฺตนตฺถํ ยาจิโต อนิวตฺตนการณํ ปพฺพชฺชาฉนฺทํ ตสฺส จ เหตุ นิรยภยาทิกํ อตีตภเว อตฺตโน ปวตฺตึ วิตฺถาเรน กเถตฺวา ตาย ธมฺมกถาย ตาย จ ปฏิปตฺติยา ตสฺมิมฺปิ ปพฺพชิตุกาเม ชาเต รโญฺญ อิมํ –

> ‘‘รถํ นิยฺยาตยิตฺวาน, อนโณ เอหิ สารถิ;
> อนณสฺส หิ ปพฺพชฺชา, เอตํ อิสีหิ วณฺณิต’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๒.๔๔) –

วตฺวา ตํ วิสฺสเชฺชสิฯ

โส รถํ อาภรณานิ จ คเหตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ราชา ตาวเทว ‘‘มหาสตฺตสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ นครโต นิคฺคจฺฉิ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนาย อิตฺถาคาเรหิ นาครชานปเทหิ จฯ มหาสโตฺตปิ โข สารถึ อุโยฺยเชตฺวา ปพฺพชิตุกาโม ชาโตฯ ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา สโกฺก วิสฺสกมฺมํ เปเสสิ – ‘‘เตมิยปณฺฑิโต ปพฺพชิตุกาโม, ตสฺส อสฺสมปทํ ปพฺพชิตปริกฺขาเร จ มาเปหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ติโยชนิเก วนสเณฺฑ อสฺสมํ มาเปตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานจงฺกมนโปกฺขรณีผลรุกฺขสมฺปนฺนํ กตฺวา สเพฺพ จ ปพฺพชิตปริกฺขาเร มาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา สกฺกทตฺติยภาวํ ญตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา วตฺถานิ อปเนตฺวา ตาปสเวสํ คเหตฺวา กฏฺฐตฺถเร นิสิโนฺน อฏฺฐ สมาปตฺติโย, ปญฺจ จ อภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา ปพฺพชฺชาสุเขน อสฺสเม นิสีทิฯ

กาสิราชาปิ สารถินา ทสฺสิตมเคฺคน คนฺตฺวา อสฺสมํ ปวิสิตฺวา มหาสเตฺตน สห สมาคนฺตฺวา กตปฏิสนฺถาโร รเชฺชน นิมเนฺตสิฯ เตมิยปณฺฑิโต ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อเนกาการโวการํ อนิจฺจตาทิปฏิสํยุตฺตาย จ กามาทีนวปฏิสํยุตฺตาย จ ธมฺมิยา กถาย ราชานํ สํเวเชสิฯ โส สํวิคฺคมานโส ฆราวาเส อุกฺกณฺฐิโต ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา อมเจฺจ อิตฺถาคาเร จ ปุจฺฉิฯ เตปิ ปพฺพชิตุกามา อเหสุํฯ อถ ราชา จนฺทาเทวึ อาทึ กตฺวา โสฬส สหเสฺส โอโรเธ จ อมจฺจาทิเก จ ปพฺพชิตุกาเม ญตฺวา นคเร เภรึ จราเปสิ – ‘‘เย มม ปุตฺตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตุกามา, เต ปพฺพชนฺตู’’ติฯ สุวณฺณโกฏฺฐาคาราทีนิ จ วิวราเปตฺวา วิสฺสชฺชาเปสิฯ นาครา จ ยถาปสาริเตเยว อาปเณ วิวฏทฺวาราเนว เคหานิ จ ปหาย รโญฺญ สนฺติกํ อคมํสุฯ ราชา มหาชเนน สทฺธึ มหาสตฺตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิฯ สกฺกทตฺติยํ ติโยชนิกํ อสฺสมปทํ ปริปูริฯ

สามนฺตราชาโน ‘‘กาสิราชา ปพฺพชิโต’’ติ สุตฺวา ‘‘พาราณสิรชฺชํ คเหสฺสามา’’ติ นครํ ปวิสิตฺวา เทวนครสทิสํ นครํ สตฺตรตนภริตํ เทววิมานกปฺปํ ราชนิเวสนญฺจ ทิสฺวา ‘‘อิมํ ธนํ นิสฺสาย ภเยน ภวิตพฺพ’’นฺติ ตาวเทว นิกฺขมิตฺวา ปายาสุํฯ เตสํ อาคมนํ สุตฺวา มหาสโตฺต วนนฺตํ คนฺตฺวา อากาเส นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ เต สเพฺพ สทฺธึ ปริสาย ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุฯ เอวํ อปเรปิ อปเรปีติ มหาสมาคโม อโหสิฯ สเพฺพ ผลาผลานิ ปริภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺติฯ โย กามาทิวิตกฺกํ วิตเกฺกติ, ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา มหาสโตฺต ตตฺถ คนฺตฺวา อากาเส นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสติฯ

โส ธมฺมสฺสวนสปฺปายํ ลภิตฺวา สมาปตฺติโย อภิญฺญาโย จ นิพฺพเตฺตติฯ เอวํ อปโรปิ อปโรปีติ สเพฺพปิ ชีวิตปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายนา อเหสุํฯ ติรจฺฉานคตาปิ มหาสเตฺต อิสิคเณปิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ฉสุ กามสเคฺคสุ นิพฺพตฺตึสุฯ มหาสตฺตสฺส พฺรหฺมจริยํ จิรํ ทีฆมทฺธานํ ปวตฺติตฺถฯ ตทา ฉเตฺต อธิวตฺถา เทวตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, สารถิ สาริปุตฺตเตฺถโร, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, ปริสา พุทฺธปริสา, เตมิยปณฺฑิโต โลกนาโถฯ

ตสฺส อธิฏฺฐานปารมี อิธ มตฺถกํ ปตฺตา, เสสปารมิโยปิ ยถารหํ นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา มาสชาตกาลโต ปฏฺฐาย นิรยภยํ ปาปภีรุตา รชฺชชิคุจฺฉา เนกฺขมฺมนิมิตฺตํ มูคาทิภาวาธิฏฺฐานํ ตตฺถ จ วิโรธิปฺปจฺจยสโมธาเนปิ นิจฺจลภาโวติ เอวมาทโย คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

เตมิยจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธิฏฺฐานปารมี นิฏฺฐิตาฯ

๗. กปิราชจริยาวณฺณนา

๖๗. สตฺตเม **ยทา อหํ กปิ อาสิ**นฺติ ยสฺมิํ กาเล อหํ กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วุทฺธิมนฺวาย นาคพโล ถามสมฺปนฺโน อสฺสโปตกปฺปมาโณ มหาสรีโร กปิ โหมิฯ **นทีกูเล ทรีสเย**ติ เอกิสฺสา นทิยา ตีเร เอกสฺมิํ ทรีภาเค ยทา วาสํ กเปฺปมีติ อโตฺถฯ

ตทา กิร โพธิสโตฺต ยูถปริหรณํ อกตฺวา เอกจโร หุตฺวา วิหาสิฯ ตสฺสา ปน นทิยา เวมเชฺฌ เอโก ทีปโก นานปฺปกาเรหิ อมฺพปนสาทีหิ ผลรุเกฺขหิ สมฺปโนฺนฯ โพธิสโตฺต ถามชวสมฺปนฺนตาย นทิยา โอริมตีรโต อุปฺปติตฺวา ทีปกสฺส ปน นทิยา จ มเชฺฌ เอโก ปิฏฺฐิปาสาโณ อตฺถิ, ตสฺมิํ ปตติฯ ตโต อุปฺปติตฺวา ตสฺมิํ ทีปเก ปตติฯ โส ตตฺถ นานปฺปการานิ ผลาผลานิ ขาทิตฺวา สายํ เตเนว อุปาเยน ปจฺจาคนฺตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐาเน วสิตฺวา ปุนทิวเสปิ ตเถว กโรติฯ อิมินา นิยาเมน วาสํ กเปฺปสิฯ

ตสฺมิํ ปน กาเล เอโก กุมฺภีโล สปชาปติโก ตสฺสํ นทิยํ วสติฯ ตสฺส ภริยา โพธิสตฺตํ อปราปรํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ตสฺส หทยมํเส โทหฬํ อุปฺปาเทตฺวา กุมฺภีลํ อาห – ''มยฺหํ โข, อยฺยปุตฺต, อิมสฺส วานรสฺส หทยมํเส โทหโฬ อุปฺปโนฺน''ติฯ โส ''สาธุ, ภเทฺท, ลจฺฉสี''ติ วตฺวา ''อชฺช ตํ สายํ ทีปกโต อาคจฺฉนฺตเมว คณฺหิสฺสามี''ติ คนฺตฺวา ปิฏฺฐิปาสาเณ นิปชฺชิฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิวสํ โคจรํ จริตฺวา สายนฺหสมเย ทีปเก ฐิโตว ปาสาณํ โอโลเกตฺวา ''อยํ ปาสาโณ อิทานิ อุจฺจตโร ขายติ, กิํ นุ โข การณ''นฺติ จิเนฺตสิฯ มหาสตฺตสฺส หิ อุทกปฺปมาณญฺจ ปาสาณปฺปมาณญฺจ สุววตฺถาปิตเมว โหติฯ เตนสฺส เอตทโหสิ – ''อชฺช อิมิสฺสา นทิยา อุทกํ เนว หายติ, อถ จ ปนายํ ปาสาโณ มหา หุตฺวา ปญฺญายติ, กจฺจิ นุ โข เอตฺถ มยฺหํ คหณตฺถาย กุมฺภีโล นิปโนฺน''ติ?

โส ''วีมํสิสฺสามิ ตาว น''นฺติ ตเตฺถว ฐตฺวา ปาสาเณน สทฺธิํ กเถโนฺต วิย ''โภ, ปาสาณา''ติ วตฺวา ปฏิวจนํ อลภโนฺต ยาวตติยํ ''โภ, ปาสาณา''ติ อาหฯ ปาสาโณ ปฏิวจนํ น เทติฯ ปุนปิ โพธิสโตฺต ''กิํ, โภ ปาสาณ, อชฺช มยฺหํ ปฏิวจนํ น เทสี''ติ อาหฯ กุมฺภีโล ''อทฺธา อยํ ปาสาโณ อเญฺญสุ ทิวเสสุ วานรินฺทสฺส ปฏิวจนํ เทติ มเญฺญ, อชฺช ปน มยา โอตฺถริตตฺตา น เทติ, หนฺทาหํ ทสฺสามิสฺส ปฏิวจน''นฺติ จิเนฺตตฺวา ''กิํ วานรินฺทา''ติ อาหฯ ''โกสิ ตฺว''นฺติ? ''อหํ กุมฺภีโล''ติ ฯ ''กิมตฺถํ เอตฺถ นิปโนฺนสี''ติ? ''ตว หทยํ ปตฺถยมาโน''ติฯ โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ – ''อโญฺญ เม คมนมโคฺค นตฺถิ, ปฏิรุทฺธํ วต เม คมน''นฺติฯ เตน วุตฺตํ –

''ปีฬิโต สุสุมาเรน, คมนํ น ลภามหํ''ฯ

๖๘. ''ยโมฺหกาเส อหํ ฐตฺวา, โอรา ปารํ ปตามหํ;
ตตฺถจฺฉิ สตฺตุวธโก, กุมฺภีโล ลุทฺททสฺสโน''ติฯ

ตตฺถ **“ปีฬิโต สุสุมาเรนา”**ติ อทฺธคาถาย วุตฺตเมวตฺถํฯ **“ยโมฺหกาเส”**ติ คาถาย ปากฏํ กโรติฯ ตตฺถ **ยโมฺหกาเส**ติ ยสฺมึ นทีมชฺเฌ ฐิตปิฏฺฐิปาสาณสงฺขาเต ปเทเส **ฐตฺวาฯ โอรา**ติ ทีปกสงฺขาตา โอรตีราฯ **ปาร**นฺติ ตทา มม วสนฏฺฐานภูตํ นทิยา ปรตีรํฯ **ปตามหนฺ**ติ อุปฺปติตฺวา ปตามิ อหํฯ **ตตฺถจฺฉี**ติ ตสฺมึ ปิฏฺฐิปาสาณปฺปเทเส **สตฺตุ**ภูโต **วธโก** เอกเนฺตเนว ฆาตโก ปจฺจตฺถิโก **ลุทฺททสฺสโน** โฆรรูโป ภยานกทสฺสโน นิสีทิฯ

อถ มหาสโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘อโญฺญ เม คมนมโคฺค นตฺถิ, อชฺช มยา กุมฺภีโล วเญฺจตโพฺพ, เอวญฺหิ อยญฺจ มหตา ปาปโต มยา ปริโมจิโต สิยา, มยฺหญฺจ ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติฯ โส กุมฺภีลํ อาห – ‘‘สมฺม, กุมฺภีล, อหํ ตุยฺหํ อุปริ ปติสฺสามี’’ติฯ กุมฺภีโล ‘‘วานรินฺท, ปปญฺจํ อกตฺวา อิโต อาคจฺฉาหี’’ติ อาหฯ มหาสโตฺต ‘‘อหํ อาคจฺฉามิ, ตฺวํ ปน อตฺตโน มุขํ วิวริตฺวา มํ ตว สนฺติกํ อาคตกาเล คณฺหาหี’’ติ อโวจฯ กุมฺภีลานญฺจ มุเข วิวเฏ อกฺขีนิ นิมฺมีลนฺติฯ โส ตํ การณํ อสลฺลเกฺขโนฺต มุขํ วิวริฯ อถสฺส อกฺขีนิ นิมฺมีลึสุฯ โส มุขํ วิวริตฺวา สพฺพโส นิมฺมีลิตกฺขิ หุตฺวา นิปชฺชิฯ มหาสโตฺต ตสฺส ตถาภาวํ ญตฺวา ทีปกโต อุปฺปติโต คนฺตฺวา กุมฺภีลสฺส มตฺถกํ อกฺกมิตฺวา ตโต อุปฺปตโนฺต วิชฺชุลตา วิย วิโชฺชตมาโน ปรตีเร อฏฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๖๙. ‘‘โส มํ อสํสิ เอหีติ, อหเมฺปมีติ ตํ วทึ;
ตสฺส มตฺถกมกฺกมฺม, ปรกูเล ปติฏฺฐหิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อสํสี**ติ อภาสิฯ **อหเมฺปมี**ติ อหมฺปิ อาคจฺฉามีติ **ตํ** กเถสึฯ

ยสฺมา ปน ตํ ทีปกํ อมฺพชมฺพุปนสาทิผลรุกฺขสณฺฑมณฺฑิตํ รมณียํ นิวาสโยคฺคญฺจ, ‘‘อาคจฺฉามี’’ติ ปน ปฏิญฺญาย ทินฺนตฺตา สจฺจํ อนุรกฺขโนฺต มหาสโตฺตปิ ‘‘อาคมิสฺสาเมวา’’ติ ตถา อกาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๗๐. ‘‘น ตสฺส อลิกํ ภณิตํ, ยถา วาจํ อกาสห’’นฺติฯ
ยสฺมา เจตํ สจฺจานุรกฺขณํ อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา กตํ, ตสฺมา อาห –

‘‘สเจฺจน เม สโม นตฺถิ, เอสา เม สจฺจปารมี’’ติฯ

กุมฺภีโล ปน ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา ‘‘อิมินา วานรินฺเทน อติอเจฺฉรกํ กต’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘โภ วานรินฺท, อิมสฺมึ โลเก จตูหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล อมิเตฺต อภิภวติ, เต สเพฺพปิ ตุยฺหํ อพฺภนฺตเร อตฺถิ มเญฺญ’’ติ อาห –

‘‘ยเสฺสเต จตุโร ธมฺมา, วานรินฺท, ยถา ตว;
สจฺจํ ธโมฺม ธิติ จาโค, ทิฏฺฐํ โส อติวตฺตตี’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๔๗);

ตตฺถ **ยสฺสา**ติ ยสฺส กสฺสจิ ปุคฺคลสฺสฯ **เอเต**ติ อิทานิ วตฺตเพฺพ ปจฺจกฺขโต ทเสฺสติฯ **จตุโร ธมฺมา**ติ จตฺตาโร คุณาฯ **สจฺจ**นฺติ วจีสจฺจํ, ‘‘มม สนฺติกํ อาคมิสฺสามี’’ติ วตฺวา มุสาวาทํ อกตฺวา อาคโต เอวาติ เอตํ เต วจีสจฺจํฯ **ธโมฺม**ติ วิจารณปญฺญา, ‘‘เอวํ กเต อิทํ นาม ภวิสฺสตี’’ติ ปวตฺตา เต เอสา วิจารณปญฺญาฯ **ธิตี**ติ อโพฺพจฺฉินฺนํ วีริยํ วุจฺจติ, เอตมฺปิ เต อตฺถิฯ **จาโค**ติ อตฺตปริจฺจาโค, ตฺวํ อตฺตานํ ปริจฺจชิตฺวา มม สนฺติกํ อาคโต, ยํ ปนาหํ คณฺหิตุํ นาสกฺขึ, มยฺหเมเวส โทโส ฯ **ทิฏฺฐ**นฺติ ปจฺจามิตฺตํฯ **โส อติวตฺตตี**ติ ยสฺส ปุคฺคลสฺส ยถา ตว เอวํ เอเต จตฺตาโร ธมฺมา อตฺถิ, โส ยถา มํ ตฺวํ อชฺช อติกฺกโนฺต, ตเถว อตฺตโน ปจฺจามิตฺตํ อติกฺกมติ อภิภวตีติฯ

เอวํ กุมฺภีโล โพธิสตฺตํ ปสํสิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คโตฯ ตทา กุมฺภีโล เทวทตฺโต อโหสิ, ตสฺส ภริยา จิญฺจมาณวิกา, กปิราชา ปน โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธาปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา อุทกสฺส ปาสาณสฺส จ ปมาณววตฺถาเนน อิทานิ ปาสาโณ อุจฺจตโร ขายตีติ ปริคฺคณฺหนวเสน ปาสาณสฺส อุปริ สุสุมารสฺส นิปนฺนภาวชานนํ, ปาสาเณน กถนาปเทเสน ตสฺสตฺถสฺส นิจฺฉยคมนํ, สุสุมารสฺส อุปริ อกฺกมิตฺวา สหสา ปรตีเร ปติฏฺฐานวเสน สีฆการิตาย ตสฺส มหตา ปาปโต ปริโมจนํ, อตฺตโน ชีวิตรกฺขณํ, สจฺจวาจานุรกฺขณญฺจาติ เอวมาทโย คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

กปิราชจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. สจฺจตาปสจริยาวณฺณนา

อฏฺฐเม **ตาปโส สจฺจสวฺหโย**ติ สจฺจสเทฺทน อวฺหาตโพฺพ สจฺจนามโก **ตาปโส ยทา** ยสฺมึ กาเล **โหมิ,** ตทาฯ **สเจฺจน โลกํ ปาเลสิ**นฺติ อตฺตโน อวิสํวาทิภาเวน สตฺตโลกํ ชมฺพุทีเป ตตฺถ ตตฺถ สตฺตนิกายํ ปาปโต นานาวิธา อนตฺถโต จ รกฺขึฯ **สมคฺคํ ชนมกาสห**นฺติ ตตฺถ ตตฺถ กลหวิคฺคหวิวาทาปนฺนํ มหาชนํ กลเห อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา สามคฺคิยํ อานิสํสกถเนน สมคฺคํ อวิวทมานํ สโมฺมทมานํ อหมกาสึฯ

ตทา หิ โพธิสโตฺต พาราณสิยํ อญฺญตรสฺมึ พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ‘‘สโจฺจ’’ติ นามํ กรึสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา นจิรเสฺสว สพฺพสิปฺปานํ นิปฺผตฺตึ ปโตฺตฯ อาจริเยน อนุญฺญาโต พาราณสึ ปจฺจาคนฺตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา เตหิ อภินนฺทิยมาโน เตสํ จิตฺตานุรกฺขณตฺถํ กติปาหํ เตสํ สนฺติเก วสิฯ อถ นํ มาตาปิตโร ปติรูเปน ทาเรน สํโยเชตุกามา สพฺพํ วิภวชาตํ อาจิกฺขิตฺวา ฆราวาเสน นิมเนฺตสุํฯ

มหาสโตฺต เนกฺขมฺมชฺฌาสโย อตฺตโน เนกฺขมฺมปารมึ ปริพฺรูเหตุกาโม ฆราวาเส อาทีนวํ ปพฺพชฺชาย อานิสํสญฺจ นานปฺปการโต กเถตฺวา มาตาปิตูนํ อสฺสุมุขานํ โรทมานานํ อปริมาณํ โภคกฺขนฺธํ อนนฺตํ ยสํ มหนฺตญฺจ ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหานาโคว อยสงฺขลิกํ ฆรพนฺธนํ ฉินฺทโนฺต นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปฺปเทสํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา วนมูลผลาผเลหิ ยาเปโนฺต นจิรเสฺสว อฏฺฐ สมาปตฺติโย ปญฺจ จ อภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานกีฬํ กีฬิยมาโน สมาปตฺติวิหาเรน วิหรติฯ

โส เอกทิวสํ ทิพฺพจกฺขุนา โลกํ โอโลเกโนฺต อทฺทส สกลชมฺพุทีเป มนุเสฺส เยภุเยฺยน ปาณาติปาตาทิทสอกุสลกมฺมปถปสุเต กามนิทานํ กามาธิกรณํ อญฺญมญฺญํ วิวาทาปเนฺนฯ ทิสฺวา เอวํ จิเนฺตสิ – ‘‘น โข ปน เมตํ ปติรูปํ, ยทิหํ อิเม สเตฺต เอวํ ปาปปสุเต วิวาทาปเนฺน จ ทิสฺวา อชฺฌุเปกฺขณํฯ อหญฺหิ ‘สเตฺต สํสารปงฺกโต อุทฺธริตฺวา นิพฺพานถเล ปติฏฺฐเปสฺสามี’ติ มหาสโมฺพธิยานํ ปฏิปโนฺน, ตสฺมา ตํ ปฏิญฺญํ อวิสํวาเทโนฺต ยํนูนาหํ มนุสฺสปถํ คนฺตฺวา เต เต สเตฺต ปาปโต โอรมาเปยฺยํ, วิวาทญฺจ เนสํ วูปสเมยฺย’’นฺติฯ

เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา มหาสโตฺต มหากรุณาย สมุสฺสาหิโต สนฺตํ สมาปตฺติสุขํ ปหาย อิทฺธิยา ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา เตสํ จิตฺตานุกูลํ ธมฺมํ เทเสโนฺต กลหวิคฺคหวิวาทาปเนฺน สเตฺต ทิฏฺฐธมฺมิกญฺจ สมฺปรายิกญฺจ วิโรเธ อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา อญฺญมญฺญํ สมเคฺค สหิเต อกาสิฯ อเนก

าการโวการญฺจ ปาเป อาทีนวํ วิภาเวโนฺต ตโต สเตฺต วิเวเจตฺวา เอกเจฺจ ทสสุ กุสล
กมฺมปถธมฺเมสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ เอกเจฺจ ปพฺพาเชตฺวา สีลสํวเร อินฺทฺริยคุตฺติยํ สติสมฺปชเญฺญ
ปวิเวกวาเส ฌานาภิญฺญาสุ จ ยถารหํ ปติฏฺฐาเปสิฯ เตน วุตฺตํ –

๗๑. ‘‘ปุนาปรํ ยทา โหมิ, ตาปโส สจฺจสวฺหโย;
สเจฺจน โลกํ ปาเลสิํ, สมคฺคํ ชนมกาสห’’นฺติฯ

อิธาปิ มหาปุริสสฺส เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา คุณานุภา
วา จ วิภาเวตพฺพาติฯ

สจฺจตาปสจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. วฏฺฏโปตกจริยาวณฺณนา

๗๒. นวเม **มคเธ วฏฺฏโปตโก**ติอาทีสุ อยํ สเงฺขปโตฺถ – มคธรเฏฺฐ อญฺญตรสฺมิํ
อรญฺญปฺปเทเส วฏฺฏกโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อณฺฑโกสํ ปทาเลตฺวา อจิรนิกฺขนฺตตาย **ตรุโณ**
มํสเปสิภูโต, ตโต เอว อชาตปโกฺข วฏฺฏกจฺฉาปโก ยทา อหํ **กุลาวเก**เยว **โหมิ**ฯ

๗๓. **มุขตุณฺฑเกนาหริตฺวา**ติ มยฺหํ มาตา อตฺตโน มุขตุณฺฑเกน กาเลน กาลํ โคจรํ
อาหริตฺวา มํ โปเสติฯ **ตสฺสา ผเสฺสน ชีวามี**ติ ปริเสทนตฺถเญฺจว ปริภาวนตฺถญฺจ สมฺมเทว
กาเลน กาลํ **มมํ** อธิสยนวเสน ผุสนฺติยา ตสฺสา มม มาตุยา สรีรสมฺผเสฺสน ชีวามิ วิหรามิ
อตฺตภาวํ ปวเตฺตมิฯ **นตฺถิ เม กายิกํ พล**นฺติ มยฺหํ ปน อติตรุณตาย กายสนฺนิสฺสิตํ พลํ
นตฺถิฯ

๗๔. **สํวจฺฉเร**ติ สํวจฺฉเร สํวจฺฉเรฯ **คิมฺหสมเย**ติ คิมฺหกาเลฯ สุกฺขรุกฺขสาขานํ
อญฺญมญฺญํ สงฺฆฏฺฏนสมุปฺปเนฺนน อคฺคินา ตสฺมิํ ปเทเส **ทวฑาโห ปทิปฺปติ** ปชฺชลติ, โส
ตถา ปทีปิโตฯ **อุปคจฺฉติ อมฺหากน**ฺติ มยฺหํ มาตาปิตูนญฺจาติ อมฺหากํ วสนฏฺฐานปฺปเทสํ
อตฺตโน ปติฏฺฐานสฺส อสุทฺธสฺสาปิ สุทฺธภาวกรเณน ปาวนโต **ปาวโก**ติ จ คตมเคฺค อินฺ
ธนสฺส ภสฺมภาวาวหนโต **กณฺหวตฺตนี**ติ จ ลทฺธนาโม อคฺคิ วนรุกฺขคเจฺฉ ทหโนฺต กาเลน
กาลํ อุปคจฺฉติฯ

๗๕. เอวํ อุปคมนโต ตทาปิ **สทฺทายโนฺต**ติ ‘‘ธมธม’’อิติ เอวํ สทฺทํ กโรโนฺต, อนุ
รวทสฺสนเณฺหตํ ทาวคฺคิโนฯ **มหาสิขี**ติ ปพฺพตกูฏสทิสานํ อินฺธนานํ วเสน มหติโย สิขา
เอตสฺสาติ มหาสิขีฯ **อนุปุเพฺพน** อนุกฺกเมน ตํ อรญฺญปฺปเทสํ **ฌาเปโนฺต** ทหโนฺต **อคฺคิ
มม** สมีปฏฺฐานํ **อุปาคมิ**ฯ

๗๖. **อคฺคิเวคภยาตฺ**ติ เวเคน อาคจฺฉโต อคฺคิโน ภเยน **ภีตาฯ ตสิตา**ติ จิตฺตุตฺราส
สมุฏฺฐิเตน กายสฺส ฉมฺภิตเตฺตน จ อุตฺราสาฯ **มาตาปิตา**ติ มาตาปิตโรฯ **อตฺตานํ ปริโมจยุนฺ**
ติ อคฺคินา อนุปทฺทุตฏฺฐานคมเนน อตฺตโน โสตฺถิภาวมกํสุฯ มหาสโตฺต หิ ตทา มหา
เคณฺฑุกปฺปมาโณ มหาสรีโร อโหสิฯ ตํ มาตาปิตโร เกนจิ อุปาเยน คเหตฺวา คนฺตุํ อสกฺกุณนฺ
ตา อตฺตสิเนเหน จ อภิภุยฺยมานา ปุตฺตสิเนหํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิํสุฯ

๗๗. **ปาเท ปเกฺข ปชหามี**ติ อตฺตโน อุโภ ปาเท อุโภ ปเกฺข จ ภูมิยํ อากาเส จ คมน
สเชฺช กโรโนฺต ปสาเรมิ อิริยามิ วายมามิฯ ‘‘ปฏีหามี’’ติปิ ปาโฐ, เวหาสคมนโยเคฺค กาตุํ อี

หามีติ อโตฺถฯ ‘‘ปตีหามี’’ติปิ ปฐนฺติฯ ตสฺสโตฺถ – ปาเท ปเกฺข จ ปติ วิสุํ อีหามิ, คมนตฺถํ วายมามิ, ตํ ปน วายามกรณตฺถเมวฯ กสฺมา? ยสฺมา **นตฺถิ เม กายิกํ พลํฯ โสหํ อคติโก ตตฺถา**ติ โส อหํ เอวํภูโต ปาทปกฺขเวกเลฺลน คมนวิรหิโต มาตาปิตูนํ อปคมเนน วา อปฺปฏิสรโณ, ตตฺถ ทาวคฺคิอุปทฺทุเต วเน, ตสฺมึ วา กุลาวเก ฐิโตว เอวํ อิทานิ วตฺตพฺพากาเรน ตทา จิเนฺตสึฯ ทุติยเณฺจตฺถ **อหนฺติ** นิปาตมตฺตํ ทฎฺฐพฺพํฯ

๗๘.อิทานิ ตทา อตฺตโน จินฺติตาการํ ทเสฺสตุํ **‘‘เยสาห’’**นฺติอาทิมาห;

ตตฺถ **เยสาหํ อุปธาเวยฺยํ, ภีโต ตสิตเวธิโต**ติ มรณภเยน ภีโต ตโต เอว จิตฺตุตฺราเสน ตสิโต สรีรกมฺปเนน เวธิโต เยสมหํ ปกฺขนฺตรํ เอตรหิ ทาวคฺคิอุปทฺทุโต ชลทุคฺคํ วิย มญฺญมาโน ปวิสิตุํ อุปธาเวยฺยํ **เต** มม มาตาปิตโร **มํ** เอกกํ เอว **โอหาย** ชหิตฺวา **ปกฺกนฺตาฯ กถํ เม อชฺช กาตเว**ติ กถํ นุ โข มยา อชฺช กาตพฺพํ, ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

เอวํ มหาสโตฺต อิติกตฺตพฺพตาสมฺมูโฬฺห หุตฺวา ฐิโต ปุน จิเนฺตสิ – ‘‘อิมสฺมึ โลเก สีลคุโณ นาม อตฺถิ, สจฺจคุโณ นาม อตฺถิ, อตีเต ปารมิโย ปูเรตฺวา โพธิตเล นิสีทิตฺวา อภิสมฺพุทฺธา สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺนา สจฺจานุทยการุญฺญขนฺติสมนฺนาคตา สพฺพสเตฺตสุ สมปฺปวตฺตเมตฺตาภาวนา สพฺพญฺญุพุทฺธา นาม อตฺถิ, เตหิ จ ปฏิวิโทฺธ เอกนฺตนิยฺยานคุโณ ธโมฺม อตฺถิ, มยิ จาปิ เอกํ สจฺจํ อตฺถิฯ สํวิชฺชมาโน เอโก สภาวธโมฺม ปญฺญายติ, ตสฺมา อตีตพุเทฺธ เจว เตหิ ปฏิวิทฺธคุเณ จ อาวเชฺชตฺวา มยิ วิชฺชมานํ สจฺจํ สภาวธมฺมํ คเหตฺวา สจฺจกิริยํ กตฺวา อคฺคึ ปฏิกฺกมาเปตฺวา อชฺช มยา อตฺตโน เจว อิธ วาสีนํ เสสปาณีนญฺจ โสตฺถิภาวํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา มหาสโตฺต อตฺตโน อานุภาเว ฐตฺวา ยถาจินฺติตํ ปฏิปชฺชิฯ เตน วุตฺตํ –

๗๙.‘‘อตฺถิ โลเก สีลคุโณ, สจฺจํ โสเจยฺยนุทฺทยา;
เตน สเจฺจน กาหามิ, สจฺจกิริยมุตฺตมํฯ

๘๐. ‘‘อาวเชฺชตฺวา ธมฺมพลํ, สริตฺวา ปุพฺพเก ชิเน;
สจฺจพลมวสฺสาย, สจฺจกิริยมกาสห’’นฺติฯ

๘๑. ตตฺถ มหาสโตฺต อตีเต ปรินิพฺพุตานํ พุทฺธานํ คุเณ อาวเชฺชตฺวา อตฺตนิ วิชฺชมานํ สจฺจสภาวํ อารพฺภ ยํ คาถํ วตฺวา ตทา สจฺจกิริยมกาสิ, ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘สนฺติ ปกฺขา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ

ตตฺถ **สนฺติ ปกฺขา อปตนา**ติ มยฺหํ ปกฺขา นาม อตฺถิ อุปลพฺภนฺติ, โน จ โข สกฺกา เอเตหิ อุปฺปติตุํ อากาเสน คนฺตุนฺติ อปตนาฯ **สนฺติ ปาทา อวญฺจนา**ติ ปาทาปิ เม อตฺถิ, เตหิ ปน วญฺจิตุํ ปทวารคมเนน คนฺตุํ น สกฺกาติ อวญฺจนาฯ **มาตาปิตา จ นิกฺขนฺตา**ติ เย มํ อญฺญตฺถ เนยฺยุํ, เตปิ มรณภเยน มม มาตาปิตโร นิกฺขนฺตาฯ **ชาตเวทา**ติ อคฺคึ อาลปติฯ โส หิ ชาโตว เวทิยติ, ธูมชาลุฎฺฐาเนน ปญฺญายติ, ตสฺมา ‘‘ชาตเวโท’’ติ วุจฺจติฯ **ปฏิกฺกมา**ติ ปฏิคจฺฉ นิวตฺตาติ ชาตเวทํ อาณาเปติฯ

อิติ มหาสโตฺต ‘‘สเจ มยฺหํ ปกฺขานํ อตฺถิภาโว, เต จ ปสาเรตฺวา อากาเส อปตนภาโว, ปาทานํ อตฺถิภาโว, เต จ อุกฺขิปิตฺวา อวญฺจนภาโว, มาตาปิตูนํ มํ กุลาวเกเยว ฉเฑฺฑตฺวา ปลาตภาโว จ สจฺจสภาวภูโต เอว, ชาตเวท, เอเตน สเจฺจน ตฺวํ อิโต ปฏิกฺกมา’’ติ กุลาวเก นิปโนฺนว สจฺจกิริยํ อกาสิฯ ตสฺส สห สจฺจกิริยาย โสฬสกรีสมเตฺต ฐาเน ชาตเวโท ปฏิกฺกมิฯ

ปฏิกฺกมโนฺต จ น ฌายมาโนว อรญฺญํ คโต, อุทเก ปน โอปิลาปิตอุกฺกา วิย ตเตฺถว นิพฺพายิฯ เตน วุตฺตํ –

๘๒. ‘‘สห สเจฺจ กเต มยฺหํ, มหาปชฺชลิโต สิขี;
วเชฺชสิ โสฬสกรีสานิ, อุทกํ ปตฺวา ยถา สิขี’’ติฯ

สา ปเนสา โพธิสตฺตสฺส วฏฺฏกโยนิยํ ตสฺมึ สมเย พุทฺธคุณานํ อาวชฺชนปุพฺพิกา สจฺจกิริยา อนญฺญสาธารณาติ อาห **‘‘สเจฺจน เม สโม นตฺถิ, เอสา เม สจฺจปารมี’’**ติฯ เตเนว หิ ตสฺส ฐานสฺส สกเลปิ อิมสฺมึ กเปฺป อคฺคินา อนภิภวนียตฺตา ตํ กปฺปฏฺฐิยปาฏิหาริยํ นาม ชาตํฯ

เอวํ มหาสโตฺต สจฺจกิริยวเสน อตฺตโน ตตฺถ วาสีนํ สตฺตานญฺจ โสตฺถึ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ

ตทา มาตาปิตโร เอตรหิ มาตาปิตโร อเหสุํ, วฏฺฏกราชา ปน โลกนาโถฯ

ตสฺส เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว เสสปารมิโยปิ ยถารหํ นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา ทาวคฺคิมฺหิ ตถา เภรวากาเรน อวตฺถริตฺวา อาคจฺฉเนฺต ตสฺมึ วเย เอกโก หุตฺวาปิ สารทํ อนาปชฺชิตฺวา สจฺจาทิธมฺมคุเณ พุทฺธคุเณ จ อนุสฺสริตฺวา อตฺตโน เอว อานุภาวํ นิสฺสาย สจฺจกิริยาย ตตฺถ วาสีนมฺปิ สตฺตานํ โสตฺถิภาวาปาทนาทโย อานุภาวา วิภาเวตพฺพาฯ

วฏฺฏโปตกจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. มจฺฉราชจริยาวณฺณนา

๘๓. ทสเม **ยทา โหมิ, มจฺฉราชา มหาสเร**ติ อตีเต มจฺฉโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา โกสลรเฎฺฐ สาวตฺถิยํ เชตวเน โปกฺขรณิฏฺฐาเน วลฺลิคหนปริกฺขิเตฺต เอกสฺมึ มหาสเร มจฺฉานํ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ รญฺชนโต ยทา อหํ ราชา โหมิ, มจฺฉคณปริวุโต ตตฺถ ปฏิวสามิ ตทาฯ **อุเณฺห**ติ อุณฺหกาเล คิมฺหสมเยฯ **สูริยสนฺตาเป**ติ อาทิจฺจสนฺตาเปนฯ **สเร อุทก ขียถา**ติ ตสฺมึ สเร อุทกํ ขียิตฺถ ฉิชฺชิตฺถฯ ตสฺมิญฺหิ รเฎฺฐ ตทา เทโว น วสฺสิ, สสฺสานิ มิลายึสุ, วาปิอาทีสุ อุทกํ ปริกฺขยํ ปริยาทานํ อคมาสิ, มจฺฉกจฺฉปา กลลคหนํ ปวิสึสุฯ ตสฺมิมฺปิ สเร มจฺฉา กทฺทมคหนํ ปวิสิตฺวา ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน นิลียึสุฯ

๘๔. **ตโต**ติ ตโต อุทกปริกฺขยโต อปรภาเคฯ **กุลลเสนกา**ติ กุลลาเจว เสนา จฯ **ภกฺขยนฺติ ทิวารตฺตึ, มเจฺฉ อุปนิสีทิยา**ติ ตตฺถ ตตฺถ กลลปิเฎฺฐ อุปนิสีทิตฺวา กลลคหนํ ปวิสิตฺวา นิปเนฺน มเจฺฉ **กากา** วา อิตเร วา ทิวา เจว รตฺติญฺจ กณยคฺคสทิเสหิ ตุเณฺฑหิ โกเฎฺฏตฺวา โกเฎฺฏตฺวา นีหริตฺวา วิปฺผนฺทมาเน ภกฺขยนฺติฯ

๘๕. อถ มหาสโตฺต มจฺฉานํ ตํ พฺยสนํ ทิสฺวา มหากรุณาย สมุสฺสาหิตหทโย ‘‘ฐเปตฺวา มํ อิเม มม ญาตเก อิมสฺมา ทุกฺขา โมเจตุํ สมโตฺถ นาม อโญฺญ นตฺถิ, เกน นุ โข อหํ อุปาเยน เต อิโต ทุกฺขโต โมเจยฺย’’นฺติ จิเนฺตโนฺต ‘‘ยํนูนาหํ ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ อาจิณฺณสมาจิณฺณํ มยิ จ สํวิชฺชมานํ สจฺจธมฺมํ นิสฺสาย สจฺจกิริยํ กตฺวา เทวํ วสฺสาเปตฺวา มม ญาติสงฺฆสฺส ชีวิตทานํ ทเทยฺยํ, เตน จ สกลสฺสาปิ อาหารูปชีวิโน สตฺตโลกสฺส มหาอุปกาโร สมฺปาทิโต มยา’’ติ นิจฺฉยํ กตฺวา เทวํ วสฺสาเปตุํ สจฺจกิริยํ อกาสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘เอวํ จิเนฺตสห’’**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **สห ญาตีหิ ปีฬิโต**ติ มยฺหํ ญาตีหิ สทฺธึ เตน อุทกปริกฺขเยน ปีฬิโตฯ **สหา**ติ วา นิปาตมตฺตํฯ มหาการุณิกตาย เตน ภเยน ทุกฺขิเตหิ ญาตีหิ การณภูเตหิ ปีฬิโต, ญาติสงฺฆทุกฺขทุกฺขิโตติ อโตฺถฯ

๘๖. **ธมฺมตฺถ**นฺติ ธมฺมภูตํ อตฺถํ, ธมฺมโต วา อนเปตํ อตฺถํฯ กึ ตํ? **สจฺจํฯ อทฺทสปสฺสย**นฺติ มยฺหํ ญาตีนญฺจ อปสฺสยํ อทฺทสํฯ **อติกฺขย**นฺติ มหาวินาสํฯ

๘๗. **สทฺธมฺม**นฺติ สตํ สาธูนํ พุทฺธาทีนํ เอกสฺสาปิ ปาณิโน อหึสนสงฺขาตํ ธมฺมํฯ **อนุสฺสริตฺวาฯ ปรมตฺถํ วิจินฺตย**นฺติ ตํ โข ปน ปรมตฺถํ สจฺจํ อวิปรีตสภาวํ กตฺวา จินฺตยโนฺตฯ **ยํ โลเก ธุวสสฺสต**นฺติ ยเทตํ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธสาวกานํ เอกสฺสาปิ ปาณิโน อหึสนํ, ตํ สพฺพกาลํ ตถภาเวน ธุวํ สสฺสตํ วิจินฺตยํ สจฺจกิริยํ อกาสินฺติ สมฺพโนฺธฯ

๘๘. อิทานิ ตํ ธมฺมํ มหาสโตฺต อตฺตนิ วิชฺชมานํ คเหตฺวา สจฺจวจนํ ปโยเชตุกาโม กาลวณฺณํ กทฺทมํ ทฺวิธา วิยูหิตฺวา อญฺชนรุกฺขสารฆฏิกวณฺณมหาสรีโร สุโธตโลหิตกมณิสทิสานิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา อากาสํ อุโลฺลเกโนฺต **“ยโต สรามิ อตฺตาน”**นฺติ คาถมาหฯ

ตตฺถ **ยโต สรามิ อตฺตาน**นฺติ ยโต ปฏฺฐาย อหํ อตฺตภาวสงฺขาตํ อตฺตานํ สรามิ อนุสฺสรามิฯ **ยโต ปโตฺตสฺมิ วิญฺญุต**นฺติ ยโต ปฏฺฐาย ตาสุ ตาสุ อิติกตฺตพฺพตาสุ วิญฺญุตํ วิชานนภาวํ ปโตฺตสฺมิ, อุทฺธํ อาโรหนวเสน อิโต ยาว มยฺหํ กายวจีกมฺมานํ อนุสฺสรณสมตฺถตา วิญฺญุตปฺปตฺติ เอว, เอตฺถนฺตเร สมานชาติกานํ ขาทนฏฺฐาเน นิพฺพโตฺตปิ ตณฺฑุลกณปฺปมาณมฺปิ มจฺฉํ มยา น ขาทิตปุพฺพํ, อญฺญมฺปิ กญฺจิ **ปาณํ สญฺจิจฺจ หึสิตํ** พาธิตํ **นาภิชานามิ,** ปเคว ชีวิตา โวโรปิตํฯ

๘๙. **เอเตน สจฺจวเชฺชนา**ติ ‘‘ยเทตํ มยา กสฺสจิ ปาณสฺส อหึสนํ วุตฺตํ, สเจ เอตํ สจฺจํ ตถํ อวิปรีตํ, เอเตน สจฺจวจเนน **ปชฺชุโนฺน** เมโฆ **อภิวสฺสตุ,** ญาติสงฺฆํ เม ทุกฺขา ปโมเจตู’’ติ วตฺวา ปุน อตฺตโน ปริจาริกเจฏกํ อาณาเปโนฺต วิย ปชฺชุนฺนํ เทวราชานํ อาลปโนฺต **“อภิตฺถนยา”**ติ คาถมาหฯ

ตตฺถ **อภิตฺถนย ปชฺชุนฺนา**ติ ปชฺชุโนฺน วุจฺจติ เมโฆ, อยํ ปน เมฆวเสน ลทฺธนามํ วสฺสวลาหกเทวราชานํ อาลปติฯ อยํ หิสฺส อธิปฺปาโย – เทโว นาม อนภิตฺถนยโนฺต วิชฺชุลตา อนิจฺฉาเรโนฺต ปวสฺสโนฺตปิ น โสภติ, ตสฺมา ตฺวํ อภิตฺถนยโนฺต วิชฺชุลตา นิจฺฉาเรโนฺต วสฺสาเปหีติฯ **นิธึ กากสฺส นาสยา**ติ กากา กลลํ ปวิสิตฺวา ฐิเต มเจฺฉ ตุเณฺฑน โกเฏฺฏตฺวา นีหริตฺวา ขาทนฺติ , ตสฺมา เตสํ อโนฺตกลเล มจฺฉา ‘‘นิธี’’ติ วุจฺจนฺติฯ ตํ กากสงฺฆสฺส นิธึ เทวํ วสฺสาเปโนฺต อุทเกน ปฏิจฺฉาเทตฺวา นาเสหิฯ **กากํ โสกาย รเนฺธหี**ติ กากสโงฺฆ อิมสฺมึ มหาสเร อุทเกน ปุเณฺณ มเจฺฉ อลภมาโน โสจิสฺสติ, ตํ กากคณํ ตฺวํ อิมํ กทฺทมํ ปูเรโนฺต โสกาย รเนฺธหิ, โสกสฺสตฺถาย ปน วสฺสาปยถ, ยถา อโนฺตนิชฺฌานลกฺขณํ โสกํ ปาปุณาติ, เอวํ กโรหีติ อโตฺถฯ **มเจฺฉ โสกา ปโมจยา**ติ มม ญาตเก สเพฺพว มเจฺฉ อิมมฺหา มรณโสกา ปโมเจหิฯ ‘‘มญฺจ โสกา ปโมจยา’’ติ (ชา. ๑.๑.๗๕) **ชาตเก** ปฐนฺติฯ ตตฺถ **จ**-กาโร สมฺปิณฺฑนโตฺถ, มญฺจ มม ญาตเก จาติ สเพฺพว มรณโสกา ปโมเจหิ (ชา. อฏฺฐ. ๑.๑.๗๕)ฯ มจฺฉานญฺหิ อนุทกภาเวน ปจฺจตฺถิกานํ ฆาสภาวํ คจฺฉามาติ มหามรณโสโก, มหาสตฺตสฺส ปน เตสํ อนยพฺยสนํ ปฏิจฺจ กรุณายโต กรุณาปติรูปมุเขน โสกสมฺภโว เวทิตโพฺพฯ

เอวํ โพธิสตฺโต อตฺตโน ปริจาริกเจฏกํ อาณาเปนฺโต วิย ปชฺชุนฺนํ อาลปิตฺวา สกเล โกสลรฏฺเ มหาวสฺสํ วสฺสาเปสิฯ มหาสตฺตสฺส หิ สีลเตเชน สจฺจกิริยาย สมกาลเมว สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส ‘‘กึ นุ โข’’ติ อาวชฺชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา วสฺสวลาหกเทวราชานํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, มหาปุริโส มจฺฉราชา ญาตีนํ มรณโสเกน วสฺสาปนํ อิจฺฉติ, สกลํ โกสลรฏฺฐํ เอกเมฆํ กตฺวา วสฺสาเปหี’’ติ อาหฯ

โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกํ วลาหกํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา เมฆคีตํ คายนฺโต ปาจีนโลกธาตุอภิมุโข ปกฺขนฺทิฯ ปาจีนทิสาภาเค ขลมณฺฑลมตฺตํ เอกํ เมฆมณฺฑลํ อุฏฺฐาย สตปฏลํ สหสฺสปฏลํ หุตฺวา อภิตฺถนยนฺตํ วิชฺชุลตา นิจฺฉาเรนฺตํ อโธมุขฐปิตอุทกกุมฺภากาเรน วิสฺสนฺทมานํ สกลํ โกสลรฏฺฐํ มโหเฆน อโชฺฌตฺถริฯ เทโว อจฺฉินฺนธารํ วสฺสนฺโต มุหุเตฺตเนว ตํ มหาสรํ ปูเรสิฯ มจฺฉา มรณภยโต มุจฺจิํสุฯ กากาทโย อปติฏฺฐา อเหสุํฯ น เกวลํ มจฺฉา เอว, มนุสฺสาปิ วิวิธสสฺสานิ สมฺปาเทนฺตา จตุปฺปทาทโยปีติ สเพฺพปิ วสฺสูปชีวิโน กายิกเจตสิกทุกฺขโต มุจฺจิํสุฯ เตน วุตฺตํ –

๙๐. ‘‘สห กเต สจฺจวเร, ปชฺชุโนฺน อภิคชฺชิย;
ถลํ นินฺนญฺจ ปูเรนฺโต, ขเณน อภิวสฺสถา’’ติฯ

ตตฺถ **ขเณน อภิวสฺสถา**ติ อทนฺธายิตฺวา สจฺจกิริยขเณเนว อภิวสฺสิฯ

๙๑. **กตฺวา วีริยมุตฺตม**นฺติ เทเว อวสฺสเนฺต กิํ กาตพฺพนฺติ โกสชฺชํ อนาปชฺชิตฺวา ญาตตฺถจริยาสมฺปาทนมุเขน มหโต สตฺตนิกายสฺส หิตสุขนิปฺผาทนํ อุตฺตมํ วีริยํ กตฺวาฯ **สจฺจเตชพลสฺสิโต** มม สจฺจานุภาวพลสนฺนิสฺสิโต หุตฺวา ตทา **มหาเมฆํ วสฺสาเปสิํ**ฯ ยสฺมา เจตเทวํ, ตสฺมา **‘‘สเจฺจน เม สโม นตฺถิ, เอสา เม สจฺจปารมี’’**ติ มหามจฺฉราชกาเล อตฺตโน สจฺจปารมิยา อนญฺญสาธารณภาวํ ทเสฺสสิ ธมฺมราชาฯ

เอวํ มหาสโตฺต มหากรุณาย สมุสฺสาหิตหทโย สกลรฏฺเ มหาวสฺสํ วสฺสาปนวเสน มหาชนํ มรณทุกฺขโต โมเจตฺวา ชีวิตปริโยสาเน ยถากมฺมํ คโตฯ

ตทา ปชฺชุโนฺน อานนฺทเตฺถโร อโหสิ, มจฺฉคณา พุทฺธปริสา, มจฺฉราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เสสปารมิโยปิ นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา อตฺตโน สมานชาติกานํ ขาทนฏฺฐาเน มจฺฉโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ตณฺฑุลกณมตฺตมฺปิ มจฺฉํ อาทิํ กตฺวา กสฺสจิปิ ปาณิโน อขาทนํ, ติฏฺฐตุ ขาทนํ เอกสตฺตสฺสปิ อวิเหฐนํ, ตถา สจฺจกรเณน เทวสฺส วสฺสาปนํ, อุทเก ปริกฺขีเณ กลลคหเน นิมุชฺชนวเสน อตฺตนา อนุภวมานํ ทุกฺขํ วีรภาเวน อคเณตฺวา ญาติสงฺฆเสฺสว ตํ ทุกฺขํ อตฺตโน หทเย กตฺวา อสหนฺตสฺส สพฺพภาเวน กรุณายนา, ตถา จ ปฏิปตฺตีติ เอวมาทโย คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

มจฺฉราชจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๑. กณฺหทีปายนจริยาวณฺณนา

๙๒. เอกาทสเม **กณฺหทีปายโน อิสี**ติ เอวํนามโก ตาปโสฯ โพธิสโตฺต หิ ตทา ทีปายโน นาม อตฺตโน สหายํ มณฺฑพฺยตาปสํ สูเล อุตฺตาสิตํ อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺส สีลคุเณน ตํ อวิชหโนฺต ติยามรตฺติํ สูลํ นิสฺสาย ฐิโต ตสฺส สรีรโต ปคฺฆริตฺวา ปติตปติเตหิ โลหิตพินฺทูหิ สุ

เกฺขหิ กาฬวณฺณสรีรตาย ‘‘กณฺหทีปายโน’’ติ ปากโฏ อโหสิฯ **ปโรปณฺณาสวสฺสานี**ติ สาธิกานิ ปณฺณาสวสฺสานิ, อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํฯ **อนภิรโต จรึ อหนฺ**ติ ปนฺตเสนาสเนสุ เจว อธิกุสลธมฺเมสุ จ อนภิรติวาสํ วสโนฺต อหํ พฺรหฺมจริยํ อจรึฯ ปพฺพชิตฺวา สตฺตาหเมว หิตทา มหาสโตฺต อภิรโต พฺรหฺมจริยํ จริฯ ตโต ปรํ อนภิรติวาสํ วสิฯ

กสฺมา ปน มหาปุริโส อเนกสตสหเสฺสสุ อตฺตภาเวสุ เนกฺขมฺมชฺฌาสโย พฺรหฺมจริยวาสํ อภิรมิตฺวา อิธ ตํ นาภิรมิ? ปุถุชฺชนภาวสฺส จณฺฑลภาวโตฯ กสฺมา จ ปุน น อคารํ อชฺฌาวสีติ? ปฐมํ เนกฺขมฺมชฺฌาสเยน กาเมสุ โทสํ ทิสฺวา ปพฺพชิฯ อถสฺส อโยนิโสมนสิกาเรน อนภิรติ อุปฺปชฺชิฯ โส ตํ วิโนเทตุมสโกฺกโนฺตปิ กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา ตาว มหนฺตํ วิภวํ ปหาย อคารสฺมา นิกฺขมโนฺต ยํ ปชหิ, ปุน ตทตฺถเมว นิวโตฺต, ‘‘เอฬมูโค จปโล วตายํ กณฺหทีปายโน’’ติ อิมํ อปวาทํ ชิคุจฺฉโนฺต อตฺตโน หิโรตฺตปฺปเภทภเยนฯ อปิ จ ปพฺพชฺชาปุญฺญํ นาเมตํ วิญฺญูหิ พุทฺธาทีหิ ปสตฺถํ, เตหิ จ อนุฏฺฐิตํ, ตสฺมาปิ สหาปิ ทุเกฺขน สหาปิ โทมนเสฺสน อสฺสุมุโข โรทมาโนปิ พฺรหฺมจริยวาสํ วสิ, น ตํ วิสฺสเชฺชสิฯ วุตฺตเญฺจตํ –

> ‘‘สทฺธาย นิกฺขมฺม ปุน นิวโตฺต, โส เอฬมูโค จปโล วตายํ;
> เอตสฺส วาทสฺส ชิคุจฺฉมาโน, อกามโก จรามิ พฺรหฺมจริยํ;
> วิญฺญุปฺปสตฺถญฺจ สตญฺจ ฐานํ, เอวมฺปหํ ปุญฺญกโร ภวามี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๖๖);

๙๓. **น โกจิ เอตํ ชานาตี**ติ เอตํ **มม อนภิรติมนํ** พฺรหฺมจริยวาเส อภิรติวิรหิตจิตฺตํ โกจิ มนุสฺสภูโต น ชานาติฯ กสฺมา? **อหญฺหิ กสฺสจิ นาจิกฺขึ** มม **มานเส** จิเตฺต **อรติ จรติ** ปวตฺตตีติ กสฺสจิปิ น กเถสึ, ตสฺมา น โกจิ มนุสฺสภูโต เอตํ ชานาตีติฯ

๙๔. ‘‘สพฺรหฺมจารี มณฺฑพฺโย, สหาโย เม มหาอิสิ;
ปุพฺพกมฺมสมายุโตฺต, สูลมาโรปนํ ลภิฯ

.

สพฺรหฺมจารีติ ตาปสปพฺพชฺชาย สมานสิกฺขตาย สพฺรหฺมจารีฯ **มณฺฑพฺโย**ติ เอวํนามโกฯ **สหาโย**ติ คิหิกาเล ปพฺพชิตกาเล จ ทฬฺหมิตฺตตาย ปิยสหาโยฯ **มหาอิสี**ติ มหานุภาโว อิสิฯ **ปุพฺพกมฺมสมายุโตฺต, สูลมาโรปนํ ลภี**ติ กโตกาเสน อตฺตโน ปุพฺพกเมฺมน ยุโตฺต สูลาโรปนํ ลภิ, สูลํ อุตฺตาสิโตติฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – อตีเต วํสรเฏฺฐ โกสมฺพิยํ โกสมฺพิโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต อญฺญตรสฺมึ นิคเม อสีติโกฏิวิภวสฺส พฺราหฺมณมหาสาลสฺส ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, นาเมน ทีปายโน นามฯ ตาทิสเสฺสว พฺราหฺมณมหาสาลสฺส ปุโตฺต พฺราหฺมณกุมาโร ตสฺส ปิยสหาโย อโหสิ, นาเมน มณฺฑพฺโย นามฯ เต อุโภปิ อปรภาเค มาตาปิตูนํ อจฺจเยน กาเมสุ โทสํ ทิสฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา กาเม ปหาย ญาติมิตฺตปริชนสฺส โรทนฺตสฺส ปริเทวนฺตสฺส นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส อสฺสมํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุญฺฉาจริยาย วนมูลผลาหาเรน ยาเปโนฺต ปโรปณฺณาสวสฺสานิ วสึสุ, กามจฺฉนฺทํ วิกฺขเมฺภตุํ นาสกฺขึสุ, เต ฌานมตฺตมฺปิ น นิพฺพเตฺตสุํฯ

เต โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทจาริกํ จรนฺตา กาสิรฏฺฐํ สมฺปาปุณิํสุฯ ตเตฺรกสฺมึ นิคเม ทีปายนสฺส คิหิสหาโย มณฺฑพฺโย นาม ปฏิวสติฯ เต อุโภปิ ตสฺส สนฺติกํ อุปสงฺกมึสุฯ โส เต ทิสฺวา อตฺตมโน ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิฯ เต ตตฺถ ตีณิ จตฺตาริ วสฺสานิ

วสิตฺวา ตํ อาปุจฺฉิตฺวา จาริกํ จรนฺตา พาราณสิสมีเป อติมุตฺตกสุสาเน วสิํสุฯ ตตฺถ ทีปายโน ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา ปุน ตสฺมิํ นิคเม มณฺฑพฺยสฺส อตฺตโน สหายสฺส สนฺติกํ คโตฯ มณฺฑพฺยตาปโส ตเตฺถว วสิฯ

อเถกทิวสํ เอโก โจโร อนฺโตนคเร โจริกํ กตฺวา ธนสารํ อาทาย นิกฺขนฺโต ปฏิพุเทฺธหิ เคหสามิเกหิ นครารกฺขกมนุเสฺสหิ จ อนุพโทฺธ นิทฺธมเนน นิกฺขมิตฺวา เวเคน สุสานํ ปวิสิตฺวา ตาปสสฺส ปณฺณสาลทฺวาเร ภณฺฑิกํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิฯ มนุสฺสา ภณฺฑิกํ ทิสฺวา ‘‘อเร ทุฏฺฐชฏิล, รตฺติํ, โจริกํ กตฺวา ทิวา ตาปสเวเสน จรสี’’ติ ตเชฺชตฺวา โปเถตฺวา ตํ อาทาย รโญฺญ ทสฺสยิํสุฯ ราชา อนุปปริกฺขิตฺวาว ‘‘สูเล อุตฺตาเสถา’’ติ อาหฯ ตํ สุสานํ เนตฺวา ขทิรสูเล อาโรปยิํสุฯ ตาปสสฺส สรีเร สูลํ น ปวิสติฯ ตโต นิมฺพสูลํ อาหริํสุ, ตมฺปิ น ปวิสติฯ ตโต อยสูลํ อาหริํสุ, ตมฺปิ น ปวิสติฯ ตาปโส ‘‘กิํ นุ โข เม ปุพฺพกมฺม’’นฺติ จิเนฺตสิฯ ตสฺส ชาติสฺสรญาณํ อุปฺปชฺชิฯ เตน ปุพฺพกมฺมํ อทฺทส – โส กิร ปุริมตฺตภาเว วฑฺฒกีปุโตฺต หุตฺวา ปิตุ รุกฺขตจฺฉนฏฺฐานํ คนฺตฺวา เอกํ มกฺขิกํ คเหตฺวา โกวิฬารสกลิกาย สูเลน วิย วิชฺฌิฯ ตสฺส ตํ ปาปํ อิมสฺมิํ ฐาเน โอกาสํ ลภิฯ โส ‘‘น สกฺกา อิโต ปาปโต มุจฺจิตุ’’นฺติ ญตฺวา ราชปุริเส อาห – ‘‘สเจ มํ สูเล อุตฺตาเสตุกามตฺถ, โกวิฬารสูลํ อาหรถา’’ติฯ เต ตถา กตฺวา ตํ สูเล อุตฺตาเสตฺวา อารกฺขํ ทตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

ตทา กณฺหทีปายโน ‘‘จิรทิโฏฺฐ เม สหาโย’’ติ มณฺฑพฺยสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉโนฺต ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ตํ ฐานํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ‘‘กิํ, สมฺม, การโกสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อการโกมฺหี’’ติ วุเตฺต ‘‘อตฺตโน มโนปโทสํ รกฺขิตุํ สกฺขิ น สกฺขี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สมฺม, เยหิ อหํ คหิโต, เนว เตสํ น รโญฺญ อุปริ มยฺหํ มโนปโทโส อตฺถี’’ติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต ตาทิสสฺส สีลวโต ฉายา มยฺหํ สุขา’’ติ วตฺวา กณฺหทีปายโน สูลํ นิสฺสาย นิสีทิฯ อารกฺขกปุริสา ตํ ปวตฺติํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ‘‘อนิสาเมตฺวา เม กต’’นฺติ เวเคน ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘กสฺมา, ภเนฺต, ตฺวํ สูลํ นิสฺสาย นิสิโนฺนสี’’ติ ทีปายนํ ปุจฺฉิฯ ‘‘มหาราช, อิมํ ตาปสํ รกฺขโนฺต นิสิโนฺนสฺมี’’ติฯ ‘‘กิํ ปน ตฺวํ อิมสฺส การกภาวํ ญตฺวา เอวํ กโรสี’’ติฯ โส กมฺมสฺส อวิโสธิตภาวํ อาจิกฺขิฯ อถสฺส ทีปายโน ‘‘รญฺญา นาม นิสมฺมการินา ภวิตพฺพํฯ

> ‘‘อลโส คิหี กามโภคี น สาธุ, อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ;
> ราชา น สาธุ อนิสมฺมการี, โย ปณฺฑิโต โกธโน ตํ น สาธู’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๒๗; ๑.๕.๔; ๑.๑๐.๑๕๓; ๑.๑๕.๒๒๙) –

อาทีนิ วตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ

ราชา มณฺฑพฺยตาปสสฺส นิโทฺทสภาวํ ญตฺวา ‘‘สูลํ หรถา’’ติ อาณาเปสิฯ สูลํ หรนฺตา หริตุํ นาสกฺขิํสุฯ มณฺฑโพฺย อาห – ‘‘มหาราช, อหํ ปุเพฺพ กตกมฺมโทเสน เอวรูปํ อยสํ ปโตฺต, มม สรีรโต สูลํ หริตุํ น สกฺกา, สเจปิ มยฺหํ ชีวิตํ ทาตุกาโม, กกเจน อิมํ สูลํ จมฺมสมํ กตฺวา ฉินฺทาเปหี’’ติฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ สูลํ อโนฺตเยว อโหสิ, น กญฺจิ ปีฬํ ชเนสิฯ ตทา กิร สุขุมํ สกลิกหีรํ คเหตฺวา มกฺขิกาย วจฺจมคฺคํ ปเวเสสิ, ตํ ตสฺส อโนฺต เอว อโหสิฯ โส เตน การเณน อมริตฺวา, อตฺตโน อายุกฺขเยเนว มริ, ตสฺมา อยมฺปิ น มโตติฯ ราชา ตาปเส วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา อุโภปิ อุยฺยาเนเยว วสาเปโนฺต ปฏิชคฺคิฯ ตโต ปฏฺฐาย โส อาณิมณฺฑโพฺย นาม ชาโตฯ โส ราชานํ อุปนิสฺสาย ตเตฺถว วสิฯ ทีปายโน ปน ตสฺส วณํ ผาสุกํ กริตฺวา อตฺตโน คิหิสหายมณฺฑเพฺยน การิตํ ปณฺณสาลเมว คโตฯ เตน วุตฺตํ –

๙๕. ‘‘ตมหํ อุปฏฺฐหิตฺวาน, อาโรคฺยมนุปาปยึ;
อาปุจฺฉิตฺวาน อาคญฺฉึ, ยํ มยฺหํ สกมสฺสม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาปุจฺฉิตฺวานา**ติ มยฺหํ สหายํ มณฺฑพฺยตาปสํ อาปุจฺฉิตฺวาฯ **ยํ มยฺหํ สกมสฺสมนฺ**ติ ยํ ตํ มยฺหํ คิหิสหาเยน มณฺฑพฺยพฺราหฺมเณน การิตํ สกํ มม สนฺตกํ อสฺสมปทํ ปณฺณสาลา, ตํ อุปาคญฺฉึฯ

๙๖. ตํ ปน ปณฺณสาลํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา สหายสฺส อาโรเจสุํฯ โส สุตฺวาว ตุฏฺฐจิตฺโต สปุตฺตทาโร พหุคนฺธมาลผาณิตาทีนิ อาทาย ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา ทีปายนํ วนฺทิตฺวา ปาเท โธวิตฺวา ปานกํ ปาเยตฺวา อาณิมณฺฑพฺยสฺส ปวตฺตึ สุณนฺโต นิสีทิฯ อถสฺส ปุตฺโต ยญฺญทตฺตกุมาโร นาม จงฺกมนโกฏิยํ เคณฺฑุเกน กีฬิฯ ตตฺถ เจกสฺมึ วมฺมิเก อาสิวิโส วสติฯ กุมาเรน ภูมิยํ ปหตเคณฺฑุโก คนฺตฺวา วมฺมิกพิเล อาสิวิสสฺส มตฺถเก ปติฯ กุมาโร อชานนฺโต พิเล หตฺถํ ปเวเสสิฯ

อถ นํ กุทฺโธ อาสิวิโส หเตฺถ ฑํสิฯ โส วิสเวเคน มุจฺฉิโต ตเตฺถว ปติฯ อถสฺส มาตาปิตโร สเปฺปน ทฏฺฐภาวํ ญตฺวา กุมารํ อุกฺขิปิตฺวา ตาปสสฺส ปาทมูเล นิปชฺชาเปตฺวา ‘‘ภเนฺต, โอสเธน วา มเนฺตน วา ปุตฺตกํ โน นีโรคํ กโรถา’’ติ อาหํสุฯ โส ‘‘อหํ โอสธํ น ชานามิ, นาหํ เวชฺชกมฺมํ กริสฺสามิ, ปพฺพชิโตมฺหี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, อิมสฺมึ กุมารเก เมตฺตํ กตฺวา สจฺจกิริยํ กโรถา’’ติฯ ตาปโส ‘‘สาธุ สจฺจกิริยํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ยญฺญทตฺตสฺส สีเส หตฺถํ ฐเปตฺวา สจฺจกิริยํ อกาสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘สหาโย พฺราหฺมโณ มยฺห’’**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **อาคญฺฉุํ ปาหุนาคต**นฺติ อติถิอภิคมนํ อภิคมึสุฯ

๙๗. **วฏฺฏมนุกฺขิป**นฺติ ขิปนวฏฺฏสณฺฐานตาย ‘‘วฏฺฏ’’นฺติ ลทฺธนามํ เคณฺฑุกํ อนุกฺขิปนฺโต, เคณฺฑุกกีฬํ กีฬนฺโตติ อโตฺถฯ **อาสิวิสมโกปยี**ติ ภูมิยํ ปฏิหโต หุตฺวา วมฺมิกพิลคเตน เคณฺฑุเกน ตตฺถ ฐิตํ กณฺหสปฺปํ สีเส ปหริตฺวา โรเสสิฯ

๙๘. **วฏฺฏคตํ มคฺคํ, อเนฺวสโนฺต**ติ เตน วเฏฺฏน คตํ มคฺคํ คเวสโนฺตฯ **อาสิวิสสฺส หเตฺถน, อุตฺตมงฺคํ ปรามสี**ติ วมฺมิกพิลํ ปเวสิเตน อตฺตโน หเตฺถน อาสีวิสสฺส สีสํ ผุสิฯ

๙๙. **วิสพลสฺสิโต**ติ วิสพลนิสฺสิโต อตฺตโน วิสเวคํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนกสโปฺปฯ **อฑํสิ ทารกํ ขเณ**ติ ตสฺมึ ปรามสิตกฺขเณ เอว ตํ พฺราหฺมณกุมารํ ฑํสิฯ

๑๐๐. **สหทโฏฺฐ**ติ ฑํเสน สเหว, ทฏฺฐสมกาลเมวฯ **อาสิวิเสนา**ติ โฆรวิเสนฯ **เตนา**ติ เตน ทารกสฺส วิสเวเคน มุจฺฉิตสฺส **ภูมิยํ** ปตเนน **อหํ ทุกฺขิโต** อโหสึฯ **มม วาหสิ ตํ ทุกฺขนฺ**ติ ตํ ทารกสฺส มาตาปิตูนญฺจ ทุกฺขํ มม วาหสิ, มยฺหํ สรีเร วิย มม กรุณาย วาเหสิฯ

๑๐๑. **ตฺยาหนฺ**ติ เต ตสฺส ทารกสฺส มาตาปิตโร อหํ ‘‘มา โสจถ, มา ปริเทวถา’’ติอาทินา นเยน สมสฺสาเสตฺวาฯ **โสกสลฺลิเต**ติ โสกสลฺลวเนฺตฯ **อคฺค**นฺติ เสฏฺฐํ ตโต เอว **วรํ** อุตฺตมํ สจฺจกิริยํ อกาสึฯ

๑๐๒. อิทานิ ตํ สจฺจกิริยํ สรูเปน ทเสฺสตุํ **‘‘สตฺตาหเมวา’’**ติ คาถมาหฯ

ตตฺถ **สตฺตาหเมวา**ติ ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย สตฺต อหานิ เอวฯ **ปสนฺนจิตฺโต**ติ กมฺมผลสทฺธาย ปสนฺนมานโสฯ **ปุญฺญตฺถิโก**ติ ปุญฺเญน อตฺถิโก, ธมฺมจฺฉนฺทยุตฺโตฯ **อถาปรํ ยํ จริตนฺ**ติ อถ ตสฺมา สตฺตาหา อุตฺตริ ยํ มม พฺรหฺมจริยจรณํฯ

๑๐๓. **อกามโกวาหี**ติ ปพฺพชฺชํ อนิจฺฉนฺโต เอวฯ **เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตู**ติ สเจ อติเรกปญฺญาสวสฺสานิ อนภิรติวาสํ วสเนฺตน มยา กสฺสจิ อชานาปิตภาโว สโจฺจ, เอเตน สเจฺจน ยญฺญทตฺตกุมารสฺส โสตฺถิ โหตุ, ชีวิตํ ปฏิลภตูติฯ

เอวํ ปน มหาสเตฺตน สจฺจกิริยาย กตาย ยญฺญทตฺตสฺส สรีรโต วิสํ ภสฺสิตฺวา ปถวิํ ปาวิสิฯ กุมาโร อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา มาตาปิตโร โอโลเกตฺวา ‘‘อมฺม, ตาตา’’ติ วตฺวา วุฎฺฐาสิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๐๔.‘‘สห สเจฺจ กเต มยฺหํ, วิสเวเคน เวธิโต;
อพุชฺฌิตฺวาน วุฎฺฐาสิ, อโรโค จาสิ มาณโว’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มม สจฺจกรเณน **สห** สมานกาลเมว ตโต ปุเพฺพ **วิสเวเคน เวธิโต** กมฺปิโต วิสญฺญิภาเวน อพุชฺฌิตฺวา ฐิโต วิคตวิสตฺตา ปฏิลทฺธสญฺญี สหสา **วุฎฺฐาสิ**ฯ โส **มาณโว** กุมาโร วิสเวคาภาเวน **อโรโค จ** อโหสีติฯ

อิทานิ สตฺถา ตสฺสา อตฺตโน สจฺจกิริยาย ปรมตฺถปารมิภาวํ ทเสฺสนฺโต **‘‘สเจฺจน เม สโม นตฺถิ, เอสา เม สจฺจปารมี’’**ติ อาหฯ ตํ อุตฺตานตฺถเมว ฯ **ชาตกฎฺฐกถายํ** (ชา. อฎฺฐ. ๔.๑๐.๖๒) ปน ‘‘มหาสตฺตสฺส สจฺจกิริยาย กุมารสฺส ถนปฺปเทสโต อุทฺธํ วิสํ ภสฺสิตฺวา วิคตํฯ ทารกสฺส ปิตุ สจฺจกิริยาย กฎิโต อุทฺธํ, มาตุ สจฺจกิริยาย อวสิฎฺฐสรีรโต วิสํ ภสฺสิตฺวา วิคต’’นฺติ อาคตํฯ ตถา หิ วุตฺตํ –

‘‘ยสฺมา ทานํ นาภินนฺทิํ กทาจิ, ทิสฺวานหํ อติถิํ วาสกาเล;
น จาปิ เม อปฺปิยตํ อเวทุํ, พหุสฺสุตา สมณพฺราหฺมณา จ;
อกามโก วาปิ อหํ ททามิ, เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตุ;
หตํ วิสํ ชีวตุ ยญฺญทโตฺตฯ

‘‘อาสีวิโส ตาต ปหูตเตโช, โย ตํ อทํสี ปตรา อุทิจฺจ;
ตสฺมิญฺจ เม อปฺปิยตาย อชฺช, ปิตริ จ เต นตฺถิ โกจิ วิเสโส;
เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตุ, หตํ วิสํ ชีวตุ ยญฺญทโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **วาสกาเล**ติ วสนตฺถาย เคหํ อาคตกาเลฯ **น จาปิ เม อปฺปิยตํ อเวทุนฺ**ติ พหุสฺสุตาปิ สมณพฺราหฺมณา อยํ เนว ทานํ อภินนฺทติ, น อเมฺหติ อิมํ มม อปฺปิยภาวํ เนว ชานิํสุฯ อหญฺหิ เต ปิยจกฺขูหิเยว โอโลเกมีติ ทีเปติฯ **เอเตน สเจฺจนา**ติ สเจ อหํ ททมาโนปิ วิปากํ อสทฺทหิตฺวา อตฺตโน อนิจฺฉาย เทมิ, อนิจฺฉภาวญฺจ เม ปเร น ชานนฺติ, เอเตน สเจฺจน **สุวตฺถิ โหตู**ติ อโตฺถฯ อิตรคาถาย, **ตาตา**ติ ปุตฺตํ อาลปติฯ **ปหูตเตโช**ติ พลววิโสฯ **ปตรา**ติ ปทรา, อยเมว วา ปาโฐฯ **อุทิจฺจา**ติ อุทฺธํ คนฺตฺวา, วมฺมิกพิลโต อุฎฺฐหิตฺวาติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต ยญฺญทตฺต, **ตสฺมิญฺจ** อาสิวิเส ตว จ **ปิตริ** อปฺปิยภาเวน มยฺหํ **โกจิ** วิเสโส นตฺถิ, ตญฺจ ปน อปฺปิยภาวํ ฐเปตฺวา **อชฺช** มยา น โกจิ ชานาปิตปุโพฺพ, สเจ เอตํ สจฺจํ, **เอเตน สเจฺจน สุวตฺถิ โหตู**ติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต กุมาเร อโรเค ชาเต ตสฺส ปิตรํ ‘‘ทานํ ททเนฺตน นาม กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหิตฺวา ทาตพฺพ’’นฺติ กมฺมผลสทฺธาย นิเวเสตฺวา สยํ อนภิรตึ วิโนเทตฺวา ฌานาภิญฺญาโย อุปฺปาเทตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิฯ

ตทา มณฺฑโพฺย อานนฺทเตฺถโร อโหสิ, ตสฺส ภริยา วิสาขา, ปุโตฺต ราหุลเตฺถโร, อาณิมณฺฑโพฺย สาริปุตฺตเตฺถโร, กณฺหทีปายโน โลกนาโถฯ

ตสฺส อิธ ปาฬิยา อารุฬฺหา สจฺจปารมี, เสสา จ ปารมิโย เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา อนวเสสมหาโภคปริจฺจาคาทโย คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

กณฺหทีปายนจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๒. มหาสุตโสมจริยาวณฺณนา

๑๐๕. ทฺวาทสเม **สุตโสโม มหีปตี**ติ เอวํนาโม ขตฺติโยฯ มหาสโตฺต หิ ตทา กุรุรเฏฺฐ อินฺทปตฺถนคเร โกรพฺยสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ ตํ สุตวิตฺตตาย จนฺทสมานโสมฺมวรวณฺณตาย จ ‘‘สุตโสโม’’ติ สญฺชานิํสุฯ ตํ วยปฺปตฺตํ สพฺพสิปฺปนิปฺผตฺติปฺปตฺตํ มาตาปิตโร รเชฺช อภิสิญฺจิํสุฯ **คหิโต โปริสาเทนา**ติ ปุริสานํ มนุสฺสานํ อทนโต ขาทนโต ‘‘โปริสาโท’’ติ ลทฺธนาเมน พาราณสิรญฺญา เทวตาพลิกมฺมตฺถํ คหิโตฯ

พาราณสิราชา หิ ตทา มํสํ วินา อภุญฺชโนฺต อญฺญํ มํสํ อลภเนฺตน ภตฺตการเกน มนุสฺสมํสํ ขาทาปิโต รสตณฺหาย พทฺโธ หุตฺวา มนุเสฺส ฆาเตตฺวา มนุสฺสมํสํ ขาทโนฺต ‘‘โปริสาโท’’ติ ลทฺธนาโม อมจฺจปาริสชฺชปฺปมุเขหิ นาคเรหิ เนคมชานปเทหิ จ อุสฺสาหิเตน กาฬหตฺถินา นาม อตฺตโน เสนาปตินา ‘‘เทว, ยทิ รเชฺชน อตฺถิโก มนุสฺสมํสขาทนโต วิรมาหี’’ติ วุโตฺต ‘‘รชฺชํ ปชหโนฺตปิ มนุสฺสมํสขาทนโต น โอรมิสฺสามี’’ติ วตฺวา เตหิ รฏฺฐา ปพฺพาชิโต อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เอกสฺมิํ นิโคฺรธรุกฺขมูเล วสโนฺต ขาณุปฺปหาเรน ปาเท ชาตสฺส วณสฺส ผาสุภาวาย ‘‘สกลชมฺพุทีเป เอกสตขตฺติยานํ คลโลหิเตน พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ เทวตาย อายาจนํ กตฺวา สตฺตาหํ อนาหารตาย วเณ ผาสุเก ชาเต ‘‘เทวตานุภาเวน เม โสตฺถิ อโหสี’’ติ สญฺญาย ‘‘เทวตาย พลิกมฺมตฺถํ ราชาโน อาเนสฺสามี’’ติ คจฺฉโนฺต อตีตภเว สหายภูเตน ยเกฺขน สมาคนฺตฺวา เตน ทินฺนมนฺตพเลน อธิกตรถามชวปรกฺกมสสมฺปโนฺน หุตฺวา สตฺตาหพฺภนฺตเรเยว สตราชาโน อาเนตฺวา อตฺตโน วสนนิโคฺรธรุเกฺข โอลเมฺพตฺวา พลิกมฺมกรณสโชฺช อโหสิฯ

อถ ตสฺมิํ รุเกฺข อธิวตฺถา เทวตา ตํ พลิกมฺมํ อนิจฺฉนฺตี ‘‘อุปาเยน นํ นิเสเธสฺสามี’’ติ ปพฺพชิตรูเปน ตสฺส อตฺตานํ ทเสฺสตฺวา เตน อนุพทฺธา ติโยชนํ คนฺตฺวา ปุน อตฺตโน ทิพฺพรูปเมว ทเสฺสตฺวา ‘‘ตฺวํ มุสาวาที ตยา ‘สกลชมฺพุทีเป ราชาโน อาเนตฺวา พลิกมฺมํ กริสฺสามี’ติ ปฏิสฺสุตํฯ อิทานิ เย วา เต วา ทุพฺพลราชาโน อาเนสิฯ ชมฺพุทีเป เชฏฺฐกํ สุตโสมราชานํ สเจ นาเนสฺสสิ, น เม เต พลิกเมฺมน อโตฺถ’’ติ อาหฯ

โส ‘‘ทิฏฺฐา เม อตฺตโน เทวตา’’ติ ตุสิตฺวา ‘‘สามิ, มา จินฺตยิ, อหํ อเชฺชว สุตโสมํ อาเนสฺสามี’’ติ วตฺวา เวเคน มิคาชินอุยฺยานํ คนฺตฺวา อสํวิหิตาย อารกฺขาย โปกฺขรณิํ โอตริตฺวา ปทุมินิปเตฺตน สีสํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ อโนฺตอุยฺยานคเตเยว พลวปจฺจูเส สมนฺตา ติโยชนํ อารกฺขํ คณฺหิํสุฯ มหาสโตฺต ปาโตว อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวรคโต จตุรงฺคินิยา เสนาย

นครโต นิกฺขมิฯ ตทา ตกฺกสิลโต นโนฺท นาม พฺราหฺมโณ จตโสฺส สตารหคาถาโย คเหตฺวา วีสโยชนสตํ มคฺคํ อติกฺกมฺม ตํ นครํ ปโตฺต ราชานํ ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมนฺตํ ทิสฺวา หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘ชยตุ ภวํ, มหาราชา’’ติ วตฺวา ชยาเปสิฯ

ราชา หตฺถินา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กุโต นุ, ตฺวํ พฺราหฺมณ, อาคจฺฉสิ, กิมิจฺฉสิ, กึ เต ทชฺช’’นฺติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ‘‘ตุเมฺห ‘สุตวิตฺตกา’ติ สุตฺวา จตโสฺส สตารหคาถาโย อาทาย ตุมฺหากํ เทเสตุํ อาคโตมฺหี’’ติ อาหฯ มหาสโตฺต ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา ‘‘อหํ อุยฺยานํ คนฺตฺวา นฺหายิตฺวา อาคนฺตฺวา โสสฺสามิ, ตฺวํ มา อุกฺกณฺฐี’’ติ วตฺวา ‘‘คจฺฉถ พฺราหฺมณสฺส อสุกเคเห นิวาสํ ฆาสจฺฉาทนญฺจ สํวิทหถา’’ติ อาณาเปตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา มหนฺตํ อารกฺขํ สํวิธาย โอฬาริกานิ อาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา มสฺสุกมฺมํ กาเรตฺวา อุพฺพฏฺฏิตสรีโร โปกฺขรณิยา ราชวิภเวน นฺหายิตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา อุทกคฺคหณสาฏเก นิวาเสตฺวา อฏฺฐาสิฯ

อถสฺส คนฺธมาลาลงฺกาเร อุปหรึสุฯ โปริสาโท ‘‘อลงฺกตกาเล ราชา ภาริโก ภวิสฺสติ, สลฺลหุกกาเลเยว นํ คณฺหิสฺสามี’’ติ นทโนฺต ขคฺคํ ปริวเตฺตโนฺต ‘‘อหมสฺมิ โปริสาโท’’ติ นามํ สาเวตฺวา อุทกา นิกฺขมิฯ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา หตฺถาโรหาทโย หตฺถิอาทิโต ภสฺสึสุฯ พลกาโย ทูเร ฐิโต ตโตว ปลายิฯ อิตโร อตฺตโน อาวุธานิ ฉเฑฺฑตฺวา อุเรน นิปชฺชิฯ โปริสาโท ราชานํ อุกฺขิปิตฺวา ขเนฺธ นิสีทาเปตฺวา สมฺมุขฏฺฐาเนเยว อฏฺฐารสหตฺถํ ปาการํ ลงฺฆิตฺวา ปุรโต ปคฺฆริตมทมตฺตวรวารเณ กุมฺเภ อกฺกมิตฺวา ปพฺพตกูฏานิ วิย ปาเตโนฺต วาตชวานิปิ อสฺสรตนานิ ปิฏฺฐิยํ อกฺกมิตฺวา ปาเตโนฺต รถสีเส อกฺกมิตฺวา ปาเตโนฺต ภมริกํ ภมโนฺต วิย นีลกานิ นิโคฺรธปตฺตานิ มทฺทโนฺต วิย เอกเวเคเนว ติโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา กญฺจิ อนุพนฺธนฺตํ อทิสฺวา สณิกํ คจฺฉโนฺต สุตโสมสฺส เกเสหิ อุทกพินฺทูนิ อตฺตโน อุปริ ปตนฺตานิ ‘‘อสฺสุพินฺทูนี’’ติ สญฺญาย ‘‘กิมิทํ สุตโสโมปิ มรณํ อนุโสจโนฺต โรทตี’’ติ อาหฯ

มหาสโตฺต ‘‘นาหํ มรณโต อนุโสจามิ, กุโต โรทนา, อปิ จ โข สงฺครํ กตฺวา สจฺจาปนํ นาม ปณฺฑิตานํ อาจิณฺณํ, ตํ น นิปฺผชฺชตี’’ติ อนุโสจามิฯ กสฺสปทสพเลน เทสิตา จตโสฺส สตารหคาถาโย อาทาย ตกฺกสิลโต อาคตสฺส พฺราหฺมณสฺส อาคนฺตุกวตฺตํ กาเรตฺวา ‘‘นฺหายิตฺวา อาคนฺตฺวา สุณิสฺสามิ, ยาว มมาคมนา อาคเมหี’’ติ สงฺครํ กตฺวา อุยฺยานํ คโต, ตฺวญฺจ ตา คาถาโย โสตุํ อทตฺวา มํ คณฺหีติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘คหิโต โปริสาเทน, พฺราหฺมเณ สงฺครํ สริ’’นฺติฯ

ตตฺถ **พฺราหฺมเณ สงฺครํ สริ**นฺติ นนฺทพฺราหฺมเณ อตฺตนา กตํ ปฏิญฺญํ อนุสฺสรึฯ

๑๐๖. **อาวุณิตฺวา กรตฺตเล**ติ ตตฺถ ตตฺถ อุยฺยานาทีสุ คนฺตฺวา อตฺตโน พเลน อานีตานํ เอกสตขตฺติยานํ หตฺถตเล ฉิทฺทํ กตฺวา รุเกฺข ลมฺพนตฺถํ รชฺชุํ ปฏิมุญฺจิตฺวาฯ **เอเตสํ ปมิลาเปตฺวา**ติ เอเต เอกสตขตฺติเย ชีวคฺคาหํ คเหตฺวา อุทฺธํปาเท อโธสิเร กตฺวา ปณฺหิยา สีสํ ปหรโนฺต ภมณวเสน หตฺถตเล อาวุณิตฺวา รุเกฺข อาลมฺพนวเสน สพฺพโส อาหารูปเจฺฉเทน จ สพฺพถา ปมิลาเปตฺวา วิโสเสตฺวา เขทาเปตฺวาติ อโตฺถฯ **ยญฺญเตฺถ**ติ พลิกมฺมเตฺถ สาเธตพฺพฯ **อุปนยี มมน**ฺติ มํ อุปเนสิฯ

๑๐๗. ตถา อุปนียมาโน ปน มหาสโตฺต โปริสาเทน ‘‘กึ ตฺวํ มรณโต ภายสี’’ติ วุเตฺต ‘‘นาหํ มรณโต ภายามิ, ตสฺส ปน พฺราหฺมณสฺส มยา กโต สงฺคโร น ปริโมจิโต’’ติ อนุโสจามิฯ ‘‘สเจ มํ วิสฺสเชฺชสฺสสิ, ตํ ธมฺมํ สุตฺวา ตสฺส จ สกฺการสมฺมานํ กตฺวา ปุน อาคมิสฺสามี’’ติฯ

‘‘นาหมิทํ สทฺทหามิ, ยํ ตฺวํ มยา วิสฺสชฺชิโต คนฺตฺวา ปุน มม หตฺถํ อาคมิสฺสาสี’’ติฯ ‘‘สมฺม โปริสาท, มยา สทฺธึ เอกาจริยกุเล สิกฺขิโต สหาโย หุตฺวา ‘อหํ ชีวิตเหตุปิ น มุสา กเถมี’ติ กึ น สทฺทหสี’’ติ? กิญฺจาปิ เม เอเตน วาจามตฺตเกน –

> ‘‘อสิญฺจ สตฺติญฺจ ปรามสามิ, สปถมฺปิ เต สมฺม อหํ กโรมิ;
> ตยา ปมุตฺโต อนโณ ภวิตฺวา, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชิสฺส’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๑.๔๐๗) –

มหาสเตฺตน อิมาย คาถาย วุตฺตาย โปริสาโท ‘‘อยํ สุตโสโม ‘ขตฺติเยหิ อกตฺตพฺพํ สปถํ กโร มี’ติ วทติ, คนฺตฺวา อนาคจฺฉโนฺตปิ มม หตฺถโต น มุจฺจิสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา –

> ‘‘โย เต กโต สงฺคโร พฺราหฺมเณน, รเฏฺฐ สเก อิสฺสริเย ฐิเตน;
> ตํ สงฺครํ พฺราหฺมณ สปฺปทาย, สจฺจานุรกฺขี ปุนราวชสฺสู’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๔๐๘) –

วิสฺสเชฺชสิฯ

มหาสโตฺต ราหุมุขา มุโตฺต จโนฺท วิย นาคพโล ถามสมฺปโนฺน ขิปฺปเมว ตํ นครํ สมฺปา ปุณิฯ เสนาปิสฺส ‘‘สุตโสมราชา ปณฺฑิโต, โปริสาทํ ทเมตฺวา สีหมุขา ปมุตฺตมตฺตวรวารโณ วิย อาคมิสฺสตี’’ติ จ ‘‘ราชานํ โปริสาทสฺส ทตฺวา อาคตา’’ติ ครหภเยน จ พหินคเรเยว นิ วิฎฺฐา ตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘กจฺจิตฺถ, มหาราช, โปริสาเทน น กิลมิโต’’ติ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘โปริสาเทน มยฺหํ มาตาปิตูหิปิ ทุกฺกรํ กตํ, ตถารูโป นาม จโณฺฑ สาหสิโก มมํ สทฺทหิตฺวา มํ วิสฺสเชฺชสี’’ติ วุเตฺต ราชานํ อลงฺกริตฺวา หตฺถิกฺขนฺธํ อา โรเปตฺวา ปริวาเรตฺวา นครํ ปาวิสิฯ ตํ ทิสฺวา สเพฺพ นาครา ตุสึสุฯ

โสปิ ธมฺมโสณฺฑตาย มาตาปิตโรปิ อนุปสงฺกมิตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณํ ปโกฺกสา เปตฺวา ตสฺส มหนฺตํ สกฺการสมฺมานํ กตฺวา ธมฺมครุตาย สยํ นีจาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ มยฺหํ อาภตา สตารหคาถา สุโณมิ อาจริยา’’ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ มหาสเตฺตน ยาจิตกาเล คเนฺธหิ หเตฺถ อุพฺพเฏฺฏตฺวา ปสิพฺพกโต มโนรมํ โปตฺถกํ นีหริตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ คเหตฺวา ‘‘เตน หิ , มหาราช, สุโณหี’’ติ โปตฺถกํ วาเจโนฺต คาถา อภาสิ –

> ‘‘สกิเทว สุตโสม, สพฺภิ โหติ สมาคโม;
> สา นํ สงฺคติ ปาเลติ, นาสพฺภิ พหุสงฺคโมฯ
>
> ‘‘สพฺภิเรว สมาเสถ, สพฺภิ กุเพฺพถ สนฺถวํ;
> สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย, เสโยฺย โหติ น ปาปิโยฯ
>
> ‘‘ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา, อโถ สรีรมฺปิ ชรํ อุเปติ;
> สตญฺจ ธโมฺม น ชรํ อุเปติ, สโนฺต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติฯ
>
> ‘‘นภญฺจ ทูเร ปถวี จ ทูเร, ปารํ สมุทฺทสฺส ตทาหุ ทูเร;
> ตโต หเว ทูรตรํ วทนฺติ, สตญฺจ ธโมฺม อสตญฺจ ราชา’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๔๑๑-๔๑๔, ๔๔๕-๔๔๘);

ตา สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘สผลํ เม อาคมน’’นฺติ ตุฎฺฐจิโตฺต ‘‘อิมา คาถา เนว สาวกภาสิ ตา, น อิสิภาสิตา, น กวิภาสิตา, น เทวภาสิตา, สพฺพญฺญุนาว ภาสิตาฯ กึ นุ โข อคฺฆ’’นฺติ จิ

เนฺตโนฺต ‘‘อิมํ สกลมฺปิ จกฺกวาฬํ ยาว พฺรหฺมโลกา สตฺตรตนปุณฺณํ กตฺวา ทิเนฺนปิ เนว อนุจฺฉวิกํ กตํ นาม โหติ, อหํ โข ปนสฺส ติโยชนสติเก กุรุรเฏฺฐ สตฺตโยชนิเก อินฺทปตฺถนคเร รชฺชํ ทาตุํ ปโหมิฯ รชฺชํ กาตุํ ปนสฺส ภาคฺยํ นตฺถิ, ตถา หิสฺส องฺคลกฺขณานุสาเรน อปฺปานุภาวตา ทิสฺสติ, ตสฺมา ทินฺนมฺปิ รชฺชํ น อิมสฺมึ ติฏฺฐตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อาจริย, ตุเมฺห อเญฺญสํ ขตฺติยานํ อิมา คาถาโย เทเสตฺวา กึ ลภถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เอเกกาย สตํ สตํ, มหาราช, เตเนว สตารหคาถา นาม ชาตา’’ติฯ อถสฺส มหาสโตฺต ‘‘ตฺวํ อาจริย, อตฺตนา คเหตฺวา วิจรณภณฺฑสฺส อคฺฆํ น ชานาสี’’ติฯ

> ‘‘สหสฺสิยา อิมา คาถา, นยิมา คาถา สตารหา;
> จตฺตาริ ตฺวํ สหสฺสานิ, ขิปฺปํ คณฺหาหิ พฺราหฺมณา’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๔๑๕);

จตฺตาริ สหสฺสานิ ทาเปตฺวา เอกญฺจ สุขยานกํ ทตฺวา มหตา สกฺการสมฺมาเนเนว ตํ อุโยฺยเชตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ พฺราหฺมเณน อาภตํ สทฺธมฺมรตนํ ปูเชตฺวา ตสฺส จ สกฺการสมฺมานํ กตฺวา อาคมิสฺสามีติ โปริสาทสฺส ปฏิญฺญํ ทตฺวา อาคโตฯ ตตฺถ ยํ พฺราหฺมณสฺส กตฺตพฺพํ ปฏิปชฺชิตพฺพํ ตํ กตํ, อิทานิ โปริสาทสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ วุตฺวา ‘‘เตน หิ, ตาต สุตโสม, กึ นาเมตํ กเถสิ, จตุรงฺคินิยา เสนาย โจรํ คณฺหิสฺสาม, มา คจฺฉ โจรสฺส สนฺติก’’นฺติ ยาจึสุฯ โสฬสสหสฺสา นาฏกิตฺถิโย เสสปริชนาปิ ‘‘อเมฺห อนาเถ กตฺวา กุหึ คจฺฉสิ เทวา’’ติ ปริเทวึสุฯ ‘‘ปุนปิ กิร ราชา โจรสฺส สนฺติกํ คมิสฺสตี’’ติ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ

มหาสโตฺต ‘‘ปฏิญฺญาย สจฺจาปนํ นาม สาธูนํ สปฺปุริสานํ อาจิณฺณํ, โสปิ มมํ สทฺทหิตฺวา วิสฺสเชฺชสิ, ตสฺมา คมิสฺสามิเยวา’’ติ มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา เสสชนํ อนุสาเสตฺวา อสฺสุมุเขน นานปฺปการํ ปริเทวเนฺตน อิตฺถาคาราทินา ชเนน อนุคโต นครา นิกฺขมฺม ตํ ชนํ นิวเตฺตตุํ มเคฺค ทณฺฑเกน ติริยํ เลขํ กตฺวา ‘‘อิมํ มม เลขํ มา อติกฺกมึสู’’ติ วตฺวา อคมาสิฯ มหาชโน เตชวโต มหาสตฺตสฺส อาณํ อติกฺกมิตุํ อสโกฺกโนฺต มหาสเทฺทน กนฺทิตฺวา โรทิตฺวา นิวตฺติฯ โพธิสโตฺต อาคตมเคฺคเนว ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อปุจฺฉิ มํ โปริสาโท’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **กึ ตฺวํ อิจฺฉสิ นิสชฺช**นฺติ ตฺวํ อตฺตโน นครํ คนฺตุํ มม หตฺถโต นิสฺสชฺชนํ กึ อิจฺฉสิ, ตฺวํ ‘‘มยา ตกฺกสิลาทีสุ จิรปริจิโต สจฺจวาที จา’’ติ วทสิ, ตสฺมา **ยถา มติ เต กาหามิ,** ยถารุจิ เต กริสฺสามิฯ **ยทิ เม ตฺวํ ปุเนหิสี**ติ สเจ ปุน ตฺวํ เอกํเสเนว มม สนฺติกํ อาคมิสฺสสิฯ

๑๐๘. **ปเณฺห อาคมนํ มมา**ติ ปเคว มม อาคมนํ **ตสฺส** โปริสาทสฺส **ปฏิสฺสุณิตฺวา** ปาโตว อาคมิสฺสามีติ ปฏิสฺสวํ กตฺวาฯ **รชฺชํ นิยฺยาตยึ ตทา**ติ ตทา โปริสาทสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาโม ‘‘อิทํ โว รชฺชํ ปฏิปชฺชถา’’ติ มาตาปิตูนํ ติโยชนสติกํ รชฺชํ นิยฺยาเตสึฯ

๑๐๙. กสฺมา ปน รชฺชํ นิยฺยาตยินฺติ? **อนุสฺสริตฺวา สตํ ธมฺม**นฺติ ยสฺมา ปน ปฏิญฺญาย สจฺจาปนํ นาม สตํ สาธูนํ มหาโพธิสตฺตานํ ปเวณี กุลวํโส, ตสฺมา ตํ สจฺจปารมิตาธมฺมํ **ปุพฺพกํ** โปราณํ ชิเนหิ พุทฺธาทีหิ เสวิตํ อนุสฺสริตฺวา สจฺจํ อนุรกฺขโนฺต ตสฺส **พฺราหฺมณสฺส ธนํ ทตฺวา** อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา **โปริสาทํ อุปาคมึ**ฯ

๑๑๐. **นตฺถิ เม สํสโย ตตฺถา**ติ ตสฺมึ โปริสาทสฺส สนฺติกํ คมเน ‘‘อยํ มํ กึ นุ โข ฆาเตสฺสติ, อุทาหุ โน’’ติ มยฺหํ สํสโย นตฺถิฯ ‘‘จโณฺฑ สาหสิโก มยา สทฺธึ เอกสตขตฺติเย เทวตาย พลิกมฺมกรณสโชฺช เอกเนฺตเนว ฆาเตสฺสตี’’ติ ชานโนฺต เอว เกวลํ สจฺจวาจํ อนุรกฺขโนฺต

อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ตํ อุปาคมึฯ ยสฺมา เจตเทวํ, ตสฺมา สเจฺจน เม สโม นตฺถิ, เอสา เม ปรมตฺถภาวปฺปตฺตา สจฺจปารมีติฯ

อุปาคเต ปน มหาสเตฺต วิกสิตปุณฺฑรีกปทุมสสฺสิริกมสฺส มุขํ ทิสฺวา ‘‘อยํ วิคตมรณภโย หุตฺวา อาคโต, กิสฺส นุ โข เอส อานุภาโว’’ติ จินฺเตโนฺต ‘‘ตสฺส มเญฺญ ธมฺมสฺส สุตตฺตา อยํ เอวํ เตชวา นิพฺภโย จ ชาโต, อหมฺปิ ตํ สุตฺวา เตชวา นิพฺภโย จ ภวิสฺสามี’’ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา โปริสาโท มหาสตฺตํ อาห – ‘‘สุโณม สตารหคาถาโย ยาสํ สวนตฺถํ ตฺวํ อตฺตโน นครํ คโต’’ติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘อยํ โปริสาโท ปาปธโมฺม, อิมํ โถกํ นิคฺคเหตฺวา ลชฺชาเปตฺวา กเถสฺสามี’’ติ –

> ‘‘อธมฺมิกสฺส ลุทฺทสฺส, นิจฺจํ โลหิตปาณิโน;
> นตฺถิ สจฺจํ กุโต ธโมฺม, กึ สุเตน กริสฺสสี’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๔๒๗) –

วตฺวา ปุน เตน สุฏฺฐุตรํ สญฺชาตสวนาทเรน –

> ‘‘สุตฺวา ธมฺมํ วิชานนฺติ, นรา กลฺยาณปาปกํ;
> อปิ คาถา สุณิตฺวาน, ธเมฺม เม รมเต มโน’’ติฯ (ชา. ๒.๒๑.๔๔๔) –

วุเตฺต ‘‘อยํ อติวิย สญฺชาตาทโร โสตุกาโม, หนฺทสฺส กเถสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘เตน หิ สมฺม, สาธุกํ สุโณหิ มนสิกโรหี’’ติ วตฺวา นนฺทพฺราหฺมเณน กถิตนิยาเมเนว คาถานํ สกฺกจฺจํ ถุติํ กตฺวา ฉกามาวจรเทวโลเก เอกโกลาหลํ กตฺวา เทวตาสุ สาธุการํ ททมานาสุ มหาสโตฺต โปริสาทสฺส –

> ‘‘สกิเทว มหาราช, สพฺภิ โหติ สมาคโม;
> สา นํ สงฺคติ ปาเลติ, นาสพฺภิ พหุสงฺคโมฯ
>
> ‘‘สพฺภิเรว สมาเสถ, สพฺภิ กุเพฺพถ สนฺถวํ;
> สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย, เสโยฺย โหติ น ปาปิโยฯ
>
> ‘‘ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา, อโถ สรีรมฺปิ ชรํ อุเปติ;
> สตญฺจ ธโมฺม น ชรํ อุเปติ, สโนฺต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติฯ
>
> ‘‘นภญฺจ ทูเร ปถวี จ ทูเร, ปารํ สมุทฺทสฺส ตทาหุ ทูเร;
> ตโต หเว ทูรตรํ วทนฺติ, สตญฺจ ธโมฺม อสตญฺจ ราชา’’ติฯ (ชา.
> ๒.๒๑.๔๑๑-๔๑๔) –

ธมฺมํ กเถสิฯ ตสฺส เตน สุกถิตตฺตา เจว อตฺตโน จ ปุญฺญานุภาเวน คาถา สุณนฺตเสฺสว สกลสรีรํ ปญฺจวณฺณาย ปีติยา ปริปูริฯ โส โพธิสเตฺต มุทุจิโตฺต หุตฺวา ‘‘สมฺม สุตโสม, ทาตพฺพยุตฺตกํ หิรญฺญาทิํ น ปสฺสามิ, เอเกกาย คาถาย เอเกกํ วรํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘ตฺวํ อตฺตโนปิ หิตานิ อชานโนฺต ปรสฺส กึ นาม วรํ ทสฺสสี’’ติ อปสาเทตฺวา ปุน เตน ‘‘วรํ คณฺหถา’’ติ ยาจิโต สพฺพปฐมํ ‘‘อหํ จิรกาลํ ตํ อโรคํ ปเสฺสยฺย’’นฺติ วรํ ยาจิฯ โส ‘‘อยํ อิทานิ เม วธิตฺวา มํสํ ขาทิตุกามสฺส มหานตฺถกรสฺส มยฺหเมว ชีวิตมิจฺฉตี’’ติ ตุฏฺฐมานโส วเญฺจตฺวา

วรสฺส คหิตภาวํ อชานนฺโต อทาสิฯ มหาสโตฺต หิ อุปายกุสลตาย ตสฺส จิรํ ชีวิตุกามตาปเทเสน อตฺตโน ชีวิตํ ยาจิฯ อถ ‘‘ปโรสตํ ขตฺติยานํ ชีวิตํ เทหี’’ติ ทุติยํ วรํ, เตสํ สเก รเฏฺฐ ปฏิปาทนํ ตติยํ วรํ, มนุสฺสมํสขาทนโต วิรมณํ จตุตฺถํ วรํ ยาจิฯ โส ตีณิ วรานิ ทตฺวา จตุตฺถํ วรํ อทาตุกาโม ‘‘อญฺญํ วรํ คณฺหาหี’’ติ วตฺวาปิ มหาสเตฺตน นิปฺปีฬิยมาโน ตมฺปิ อทาสิเยวฯ

อถ โพธิสโตฺต โปริสาทํ นิพฺพิเสวนํ กตฺวา เตเนว ราชาโน โมจาเปตฺวา ภูมิยํ นิปชฺชาเปตฺวา ทารกานํ กณฺณโต สุตฺตวฎฺฎิ วิย สณิกํ รชฺชุโย นีหริตฺวา โปริสาเทน เอกํ ตจํ อาหราเปตฺวา ปาสาเณน ฆํสิตฺวา สจฺจกิริยํ กตฺวา เตสํ หตฺถตลานิ มเกฺขสิฯ ตงฺขณํ เอว ผาสุกํ อโหสิฯ ทฺวีหตีหํ ตเตฺถว วสิตฺวา เต อโรเค กาเรตฺวา เตหิ สทฺธิํ อภิชฺชนกสภาวํ มิตฺตสนฺถวํ กาเรตฺวา เตหิ สทฺธิํ ตํ พาราณสิํ เนตฺวา รเชฺช ปติฎฺฐาเปตฺวา ‘‘อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ เต ราชาโน อตฺตโน อตฺตโน นครํ เปเสตฺวา อินฺทปตฺถนครโต อาคตาย อตฺตโน จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริวุโต อตฺตโน นครํ คโต ตุฎฺฐปมุทิเตน นาครชเนน สมฺปริวาริยมาโน อเนฺตปุรํ ปวิสิตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา มหาตลํ อภิรุหิฯ

อถ มหาสโตฺต ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ มหาทานานิ ปวเตฺตโนฺต สีลานิ ปริปูเรโนฺต อุโปสถํ อุปวสโนฺต ปารมิโย อนุพฺรูเหสิฯ เตปิ ราชาโน มหาสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุปริโยสาเน สคฺคปุรํ ปูรยิํสุฯ

ตทา โปริสาโท องฺคุลิมาลเตฺถโร อโหสิ, กาฬหตฺถิอมโจฺจ สาริปุตฺตเตฺถโร, นนฺทพฺราหฺมโณ อานนฺทเตฺถโร, รุกฺขเทวตา มหากสฺสปเตฺถโร, ราชาโน พุทฺธปริสา, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, สุตโสมมหาราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว เสสปารมิโยปิ นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา **อลีนสตฺตุจริยาวณฺณนาย** (จริยา อฎฺฐ. ๒.๗๔ อาทโย) วิย มหาสตฺตสฺส คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

มหาสุตโสมจริยาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

สจฺจปารมี นิฎฺฐิตาฯ

๑๓. สุวณฺณสามจริยาวณฺณนา

๑๑๑. เตรสเม **สาโม ยทา วเน อาสิ**นฺติ หิมวนฺตสฺมิํ มิคสมฺมตาย นาม นทิยา ตีเร มหติ อรเญฺญ สาโม นาม ตาปสกุมาโร ยทา อโหสิฯ **สเกฺกน อภินิมฺมิโต**ติ สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส อุปเทสสมฺปตฺติยา ชาตตฺตา สเกฺกน นิพฺพตฺติโต ชนิโตฯ ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – อตีเต พาราณสิโต อวิทูเร นทิยา ตีเร เอโก เนสาทคาโม อโหสิฯ ตตฺถ เชฎฺฐเนสาทสฺส ปุโตฺต ชาโตฯ ตสฺส ‘‘ทุกูโล’’ติ นามมกํสุฯ ตสฺสา เอว นทิยา ปรตีเรปิ เอโก เนสาทคาโม อโหสิฯ ตตฺถ เชฎฺฐเนสาทสฺส ธีตา ชาตาฯ ตสฺสา ‘‘ปาริกา’’ติ นามมกํสุฯ เต อุโภปิ พฺรหฺมโลกโต อาคตา สุทฺธสตฺตาฯ เตสํ วยปฺปตฺตานํ อนิจฺฉมานานํเยว อาวาหวิวาหํ กริํสุฯ เต อุโภปิ กิเลสสมุทฺทํ อโนตริตฺวา พฺรหฺมาโน วิย เอกโต วสิํสุฯ น จ กิญฺจิ เนสาทกมฺมํ กโรนฺติฯ

อถ ทุกูลํ มาตาปิตโร ‘‘ตาต, ตฺวํ เนสาทกมฺมํ น กโรสิ, เนว ฆราวาสํ อิจฺฉสิ, กิํ นาม กริสฺสสี’’ติ อาหํสุฯ โส ‘‘ตุเมฺหสุ อนุชานเนฺตสุ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ ปพฺพชาหี’’ติฯ เทฺวปิ ชนา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ยสฺมิํ ฐาเน มิคสมฺมตา นาม นที หิมวนฺตโต โอตริตฺวา คงฺคํ ปตฺตา, ตํ ฐานํ คนฺตฺวา คงฺคํ ปหาย มิคสมฺมตาภิมุขา อภิรุหิํสุฯ ตทา สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺ

หาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ตํ การณํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมุนา ตสฺมึ ฐาเน อสฺสมํ มาเปสิฯ เต ตตฺถ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา สกฺกทตฺติเย อสฺสเม กามาวจรเมตฺตํ ภาเวตฺวา ปฏิวสึสุฯ สโกฺกปิ เตสํ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉติฯ

โส เอกทิวสํ ''เตสํ จกฺขู ปริหายิสฺสนฺตี''ติ ญตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ''ภเนฺต, โว จกฺขูนํ อนฺตราโย ปญฺญายติ, ปฏิชคฺคนกํ ปุตฺตํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, ชานามิ ตุมฺหากํ สุทฺธจิตฺตตํ, ตสฺมา ปาริกาย อุตุนิกาเล นาภึ หเตฺถน ปรามเสยฺยาถ , เอวํ โว ปุโตฺต ชายิสฺสติ, โส โว อุปฏฺฐหิสฺสตี''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ทุกูลปณฺฑิโต ตํ การณํ ปาริกาย อาจิกฺขิตฺวา ตสฺสา อุตุนิกาเล นาภึ ปรามสิฯ ตทา โพธิสโตฺต เทวโลกา จวิตฺวา ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, สา ทสมาสจฺจเยน สุวณฺณวณฺณํ ปุตฺตํ วิชายิฯ เตเนวสฺส ''สุวณฺณสาโม''ติ นามํ กรึสุฯ ตํ อปรภาเค วฑฺฒิตฺวา โสฬสวสฺสุเทฺทสิกมฺปิ มาตาปิตโร รกฺขนฺตา อสฺสเม นิสีทาเปตฺวา สยเมว วนมูลผลาผลตฺถาย คจฺฉนฺติฯ

อเถกทิวสํ วเน ผลาผลํ อาทาย นิวตฺติตฺวา อสฺสมปทโต อวิทูเร เมเฆ อุฏฺฐิเต รุกฺขมูลํ ปวิสิตฺวา วมฺมิกมตฺถเก ฐิตานํ สรีรโต เสทคนฺธมิสฺสเก อุทเก ตสฺมึ วมฺมิกพิเล ฐิตสฺส อาสีวิสสฺส นาสาปุฏํ ปวิเฏฺฐ อาสีวิโส กุชฺฌิตฺวา นาสาวาเตน ปหริฯ เทฺว อนฺธา หุตฺวา ปริเทวมานา วิรวึสุฯ อถ มหาสโตฺต ''มม มาตาปิตโร อติจิรายนฺติ, กา นุ โข เตสํ ปวตฺตี''ติ ปฏิมคฺคํ คนฺตฺวา สทฺทมกาสิฯ เต ตสฺส สทฺทํ สญฺชานิตฺวา ปฏิสทฺทํ กตฺวา ปุตฺตสิเนเหน ''ตาต สาม, อิธ ปริปโนฺถ อตฺถิ, มา อาคมี''ติ วตฺวา สทฺทานุสาเรน สยเมว สมาคมึสุฯ โส ''เกน โว การเณน จกฺขูนิ วินฏฺฐานี''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''ตาต, มยํ น ชานาม, เทเว วสฺสเนฺต รุกฺขมูเล วมฺมิกมตฺถเก ฐิตา, อถ น ปสฺสามา''ติ วุตฺตมเตฺต เอว อญฺญาสิ ''ตตฺถ อาสีวิเสน ภวิตพฺพํ, เตน กุเทฺธน นาสาวาโต วิสฺสโฎฺฐ ภวิสฺสตี''ติฯ

อถ ''มา จินฺตยิตฺถ, อหํ โว ปฏิชคฺคิสฺสามี''ติ มาตาปิตโร อสฺสมํ เนตฺวา เตสํ รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานาทิสญฺจรณฏฺฐาเน รชฺชุเก พนฺธิฯ ตโต ปฏฺฐาย เต อสฺสเม ฐเปตฺวา วนมูลผลาผลานิ อาหรติ, ปาโตว วสนฏฺฐานํ สมฺมชฺชติ, ปานียํ อาหรติ, ปริโภชนียํ อุปฏฺฐาเปติ, ทนฺตกฏฺฐมุโขทกานิ ทตฺวา มธุรผลาผลํ เทติฯ เตหิ มุเข วิกฺขาลิเต สยํ ปริภุญฺชิตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา เตสํ อวิทูเรเยว อจฺฉติ – ''กึ นุ โข อิเม อาณาเปนฺตี''ติฯ วิเสเสน จ เมตฺตํ พหุลมกาสิ, เตนสฺส สตฺตา อปฺปฏิกฺกูลา อเหสุํ ฯ ยถา จสฺส สตฺตา, เอวํ สตฺตานํ โส โพธิสโตฺต อปฺปฏิกฺกูโลฯ เอวํ โส ทิวเส ทิวเส ผลาผลตฺถาย อรญฺญํ คจฺฉโนฺตปิ อาคจฺฉโนฺตปิ มิคคณปริวุโต เอว อโหสิฯ สีหพฺยคฺฆาทิวิปกฺขสตฺตาปิ เตน สทฺธึ อติวิย วิสฺสตฺถา, เมตฺตานุภาเวน ปนสฺส วสนฏฺฐาเน อญฺญมญฺญํ ติรจฺฉานคตา มุทุจิตฺตตํ ปฏิลภึสุฯ อิติ โส สพฺพตฺถ เมตฺตานุภาเวน อภีรู อนุตฺราสี พฺรหฺมา วิย อเวโร วิหาสิฯ เตน วุตฺตํ **''ปวเน สีหพฺยเคฺฆ จ, เมตฺตายมุปนามยิ''**นฺติอาทิฯ

ตตฺถ **เมตฺตายมุปนามยินฺ**ติ **ม**-กาโร ปทสนฺธิกโร, เมตฺตาภาวนาย กุรูรกมฺมเนฺต สีหพฺยเคฺฆปิ ผริ, ปเคว เสสสเตฺตติ อธิปฺปาโยฯ อถ วา เมตฺตา อยติ ปวตฺตติ เอเตนาติ เมตฺตาโย, เมตฺตาภาวนาฯ ตํ เมตฺตายํ อุปนามยึ สเตฺตสุ อโนธิโส อุปเนสึฯ ''สีหพฺยเคฺฆหี''ติปิ ปาโฐฯ ตสฺสโตฺถ – น เกวลมหเมว, อถ โข ปวเน สีหพฺยเคฺฆหิ, ยสฺมึ มหาวเน ตทา อหํ วิหรามิ, ตตฺถ สีหพฺยเคฺฆหิ สทฺธึ อหํ สเตฺตสุ เมตฺตํ อุปนาเมสึฯ สีหพฺยคฺฆาปิ หิ ตทา มมานุภาเวน สเตฺตสุ เมตฺตจิตฺตตํ ปฏิลภึสุ, ปเคว อิตเร สตฺตาติ ทเสฺสติฯ

๑๑๒. **ปสทมิควราเหหี**ติ ปสทมิเคหิ เจว วนสูกเรหิ จฯ **ปริวาเรตฺวา**ติ เอเตหิ อตฺตานํ ปริวาริตํ กตฺวา ตสฺมึ อรเญฺญ **วสึ**ฯ

๑๑๓. อิทานิ ตทา อตฺตโน เมตฺตาภาวนาย ลทฺธํ อานิสํสํ มตฺถกปฺปตฺติญฺจสฺส ทเสฺสตุํ **''น มํ โกจิ อุตฺตสตี''**ติ โอสานคาถมาหฯ ตสฺสตฺโถ – สสพิฬาราทิโก ภีรุกชาติโกปิ **โกจิ** สตฺโต **มํ น อุตฺตสติ** น อุพฺพิเชฺชติฯ อหมฺปิ **กสฺสจิ** สีหพฺยคฺฆาทิติรจฺฉานโต ยกฺขาทิอมนุสฺสโต ลุทฺทโลหิตปาณิมนุสฺสโตติ กุโตจิปิ **น ภายามิ**ฯ กสฺมา? ยสฺมา **เมตฺตาพเลนุปตฺถโทฺธ** จิรกาลํ ภาวิตาย เมตฺตาปารมิตายานุภาเวน อุปตฺถมฺภิโต ตสฺมึ **ปวเน** มหาอรเญฺญ **ตทา รมามิ** อภิรมามีติฯ เสสํ สุวิเญฺญยฺยเมวฯ

เอวํ ปน มหาสโตฺต สพฺพสเตฺต เมตฺตายโนฺต มาตาปิตโร จ สาธุกํ ปฏิชคฺคโนฺต เอกทิวสํ อรญฺญโต มธุรผลาผลํ อาหริตฺวา อสฺสเม ฐเปตฺวา มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ''ปานียํ อาทาย อาคมิสฺสามี''ติ มิคคณปริวุโต เทฺว มิเค เอกโต กตฺวา เตสํ ปิฏฺฐิยํ ปานียฆฏํ ฐเปตฺวา หเตฺถน คเหตฺวา นทีติตฺถํ อคมาสิฯ ตสฺมึ สมเย พาราณสิยํ ปีฬิยโกฺข นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ โส มิคมํสโลเภน มาตรํ รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา สนฺนทฺธปญฺจาวุโธ หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา มิเค วธิตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา จรโนฺต มิคสมฺมตํ นทึ ปตฺวา อนุปุเพฺพน สามสฺส ปานียคหณติตฺถํ ปโตฺตฯ มิคปทวลญฺชํ ทิสฺวา คจฺฉโนฺต ตํ ตถา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ''มยา เอตฺตกํ กาลํ เอวํ วิจรโนฺต มนุโสฺส น ทิฏฺฐปุโพฺพ, เทโว นุ โข เอส นาโค นุ โข, สจาหํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิสฺสามิ, สหสา ปกฺกเมยฺยาติฯ ยํนูนาหํ เอตํ วิชฺฌิตฺวา ทุพฺพลํ กตฺวา ปุเจฺฉยฺย''นฺติ จิเนฺตตฺวา มหาสตฺตํ นฺหตฺวา วากจีรํ นิวาเสตฺวา อชินจมฺมํ เอกํสํ กริตฺวา ปานียฆฏํ ปูเรตฺวา อุกฺขิปิตฺวา วามํสกูเฏ ฐปนกาเล ''อิทานิ ตํ วิชฺฌิตุํ สมโย''ติ วิสปีเตน สเรน ทกฺขิณปเสฺส วิชฺฌิฯ สโร วามปเสฺสน นิกฺขมิฯ ตสฺส วิทฺธภาวํ ญตฺวา มิคคโณ ภีโต ปลายิฯ

สามปณฺฑิโต ปน วิโทฺธปิ ปานียฆฏํ ยถา วา ตถา วา อนวสุเมฺภตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา สณิกํ โอตาเรตฺวา วาลุกํ พฺยูหิตฺวา ฐเปตฺวา ทิสํ ววตฺถเปตฺวา มาตาปิตูนํ วสนฏฺฐานทิสาภาเคน สีสํ กตฺวา นิปชฺชิตฺวา มุเขน โลหิตํ ฉเฑฺฑตฺวา ''มม โกจิ เวรี นาม นตฺถิ, มมปิ กตฺถจิ เวรํ นาม นตฺถี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ''โก นุ มํ อุสุนา วิชฺฌิ, ปมตฺตํ อุทหารกํ;
> ขตฺติโย พฺราหฺมโณ เวโสฺส, โก มํ วิทฺธา นิลียตี''ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๙๖);

ตํ สุตฺวา ราชา ''อยํ มยา วิชฺฌิตฺวา ปถวิยํ ปาติโตปิ เนว มํ อโกฺกสติ น ปริภาสติ, มม หทยมํสํ สมฺพาหโนฺต วิย ปิยวจเนน สมุทาจรติ, คมิสฺสามิสฺส สนฺติก''นฺติ จิเนฺตตฺวา อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตานํ อตฺตนา จ วิทฺธภาวํ อาวิกตฺวา ''โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุโตฺต''ติ มหาสตฺตํ ปุจฺฉิฯ

โส ''สาโม นามาหํ ทุกูลปณฺฑิตสฺส นาม เนสาทอิสิโน ปุโตฺต, กิสฺส ปน มํ วิชฺฌี''ติ อาหฯ โส ปฐมํ ''มิคสญฺญายา''ติ มุสาวาทํ วตฺวา ''อหํ อิมํ นิรปราธํ อการเณน วิชฺฌิ''นฺติ อนุโสจิตฺวา ยถาภูตํ อาวิกตฺวา ตสฺส มาตาปิตูนํ วสนฏฺฐานํ ปุจฺฉิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา เตสํ อตฺตานํ อาวิกตฺวา เตหิ กตปฏิสนฺถาโร ''สาโม มยา วิโทฺธ''ติ วตฺวา เต ปริเทวเนฺต โสกสมาปเนฺน ''ยํ สาเมน กตฺตพฺพํ ปริจาริกกมฺมํ, ตํ กตฺวา อหํ โว อุปฏฺฐหิสฺสามี''ติ สมสฺสาเสตฺวา สามสฺส สนฺติกํ อาเนสิฯ เต ตตฺถ คนฺตฺวา นานปฺปการํ ปริเทวิตฺวา ตสฺส อุเร หตฺถํ ฐเปตฺวา

‘‘ปุตฺตสฺส เม สรีเร อุสฺมา วตฺตเตว, วิสเวเคน วิสญฺญิตํ อาปโนฺน ภวิสฺสตีติ นิพฺพิสภาวตฺถาย สจฺจกิริยํ กริสฺสามา’’ติ จินฺตตฺวา –

> ‘‘ยํ กิญฺจิตฺถิ กตํ ปุญฺญํ, มยฺหเญฺจว ปิตุจฺจ เต;
> สเพฺพน เตน กุสเลน, วิสํ สามสฺส หญฺญตู’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๓๘๘) –

มาตรา,

> ‘‘ยํ กิญฺจิตฺถิ กตํ ปุญฺญํ, มยฺหเญฺจว มาตุจฺจ เต;
> สเพฺพน เตน กุสเลน, วิสํ สามสฺส หญฺญตู’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๓๙๖) –

ปิตรา,

> ‘‘ปพฺพตฺยาหํ คนฺธมาทเน, จิรรตฺตนิวาสินี;
> น เม ปิยตโร โกจิ, อโญฺญ สาเมน วิชฺชติ;
> เอเตน สจฺจวเชฺชน, วิสํ สามสฺส หญฺญตู’’ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๓๙๘) –

เทวตาย จ สจฺจกิริยาย กตาย มหาสโตฺต ขิปฺปํ วุฎฺฐาสิฯ ปทุมปตฺตปลาเส อุทกพินฺทุ วิย วินิวเฎฺฎตฺวา อาพาโธ วิคโตฯ วิทฺธฎฺฐานํ อโรคํ ปากติกเมว อโหสิฯ มาตาปิตูนํ จกฺขูนิ อุปฺปชฺชิํสุฯ อิติ มหาสตฺตสฺส อโรคตา, มาตาปิตูนญฺจ จกฺขุปฎิลาโภ, อรุณุคฺคมนํ, เตสํ จตุนฺนมฺปิ อสฺสเมเยว อวฎฺฐานนฺติ สพฺพํ เอกกฺขเณเยว อโหสิฯ

อถ มหาสโตฺต รญฺญา สทฺธิํ ปฎิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘ธมฺมํ จร, มหาราชา’’ติอาทินา (ชา. ๒.๒๒.๔๑๑-๔๑๒) ธมฺมํ เทเสตฺวา อุตฺตริมฺปิ โอวทิตฺวา ปญฺจ สีลานิ อทาสิ ฯ โส ตสฺส โอวาทํ สิรสา ปฎิคฺคเหตฺวา วนฺทิตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโน อโหสิฯ โพธิสโตฺตปิ สทฺธิํ มาตาปิตูหิ อภิญฺญาสมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

ตทา ราชา อานนฺทเตฺถโร อโหสิ, เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา, สโกฺก อนุรุโทฺธ, ปิตา มหากสฺสปเตฺถโร, มาตา ภทฺทกาปิลานี, สามปณฺฑิโต โลกนาโถฯ

ตสฺส เหฎฺฐา วุตฺตนเยเนว เสสปารมิโย นิทฺธาเรตพฺพาฯ ตถา วิสปีเตน สเลฺลน ทกฺขิณปเสฺสน ปวิสิตฺวา วามปสฺสโต วินิวิชฺฌนวเสน วิโทฺธปิ กิญฺจิ กายวิการํ อกตฺวา อุทกฆฎสฺส ภูมิยํ นิกฺขิปนํ, วธเก อญฺญาเตปิ ญาเต วิย จิตฺตวิการาภาโว, ปิยวจเนน สมุทาจาโร, มาตาปิตุอุปฎฺฐานปุญฺญโต มยฺหํ ปริหานีติ อนุโสจนมตฺตํ, อโรเค ชาเต รโญฺญ การุญฺญํ เมตฺตญฺจ อุปฎฺฐาเปตฺวา ธมฺมเทสนา, โอวาททานนฺติ เอวมาทโย คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

สุวณฺณสามจริยาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๔. เอกราชจริยาวณฺณนา

๑๑๔. จุทฺทสเม **เอกราชาติ วิสฺสุโต**ติ เอกราชาติ อิมินา อนฺวตฺถนาเมน ชมฺพุทีปตเล ปากโฎฯ

มหาสโต฿ต หิ ตทา พาราณสิรโญฺญ ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ วยปฺปโตฺต สพฺพสิปฺปนิปฺผตฺตึ ปโตฺต หุตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ กาเรโนฺต กุสลสีลาจารสทฺธาสุตาทิอนญฺญสาธารณคุณวิเสสโยเคน ปารมิปริภาวเนน จ ชมฺพุทีปตเล อทุติยตฺตา ปธานภาเวน จ ‘‘เอกราชา’’ติ ปกาสนาโม อโหสิฯ **ปรมํ สีลํ อธิฏฺฐายา**ติ สุปริสุทฺธกายิกวาจสิกสํวรสงฺขาตเญฺจว สุปริสุทฺธมโนสมาจารสงฺขาตญฺจ ปรมํ อุตฺตมํ ทสกุสลกมฺมปถสีลํ สมาทานวเสน จ อวีติกฺกมนวเสน จ อธิฏฺฐหิตฺวา อนุฏฺฐหิตฺวาฯ **ปสาสามิ มหามหิ**นฺติ ติโยชนสติเก กาสิรเฏฺฐ มหตึ มหึ อนุสาสามิ รชฺชํ กาเรมิฯ

๑๑๕. **ทสกุสลกมฺมปเถ**ติ ปาณาติปาตาเวรมณิ ยาว สมฺมาทิฏฺฐีติ เอตสฺมึ ทสวิเธ กุสลกมฺมปเถ, เอเต วา อนวเสสโต สมาทาย วตฺตามิฯ **จตูหิ สงฺคหวตฺถูหี**ติ ทานํ ปิยวจนํ อตฺถจริยา สมานตฺตตาติ อิเมหิ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ สงฺคณฺหนการเณหิ ยทา เอกราชาติ วิสฺสุโต โหมิ, ตทา ยถารหํ **มหาชนํ สงฺคณฺหามี**ติ สมฺพโนฺธฯ

๑๑๖. **เอวนฺ**ติ ทสกุสลกมฺมปถสีลปริปูรณํ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ มหาชนสงฺคณฺหนนฺติ ยถาวุเตฺตน อิมินา อากาเรน **อปฺปมตฺตสฺส อิธโลเก ปรตฺถ จา**ติ อิมสฺมึ โลเก ยํ อปฺปมชฺชนํ, ตตฺถ ทิฏฺฐธมฺมิเก อเตฺถ, ปรโลเก ยํ อปฺปมชฺชนํ ตตฺถ สมฺปรายิเก อเตฺถ อปฺปมตฺตสฺส เมสโตติ อโตฺถฯ **ทพฺพเสโน**ติ เอวํนามโก โกสลราชาฯ **อุปคนฺตฺวา**ติ จตุรงฺคินึ เสนํ สนฺนยฺหิตฺวา อพฺภุยฺยานวเสน มม รชฺชํ อุปคนฺตฺวาฯ **อจฺฉินฺทโนฺต ปุรํ มมา**ติ มม พาราณสินครํ พลกฺกาเรน คณฺหโนฺตฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – มหาสโตฺต หิ ตทา นครสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ จตโสฺส มเชฺฌ เอกํ นิเวสนทฺวาเร เอกนฺติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา กปณทฺธิกาทีนํ ทานํ เทติ, สีลํ รกฺขติ, อุโปสถกมฺมํ กโรติ, ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปโนฺน อเงฺก นิสินฺนํ ปุตฺตํ ปริโตสยมาโน วิย สพฺพสเตฺต ปริโตสยมาโน ธเมฺมน รชฺชํ กาเรติฯ ตเสฺสโก อมโจฺจ อเนฺตปุรํ ปทุสฺสิตฺวา อปรภาเค ปากโฏว ชาโตฯ อมจฺจา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา ปริคฺคณฺหโนฺต ตํ อตฺตนา ปจฺจกฺขโต ญตฺวา ตํ อมจฺจํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อนฺธพาล, อยุตฺตํ เต กตํ, น ตฺวํ มม วิชิเต วสิตุํ อรหสิ, อตฺตโน ธนญฺจ ปุตฺตทารญฺจ คเหตฺวา อญฺญตฺถ ยาหี’’ติ รฏฺฐา ปพฺพาเชสิฯ

โส โกสลชนปทํ คนฺตฺวา ทพฺพเสนํ นาม โกสลราชานํ อุปฏฺฐหโนฺต อนุกฺกเมน ตสฺส วิสฺสาสิโก หุตฺวา เอกทิวสํ ตํ ราชานํ อาห – ‘‘เทว, พาราณสิรชฺชํ นิมฺมกฺขิกมธุปฏลสทิสํ, อติมุทุโก ราชา, สุเขเนว ตํ รชฺชํ คณฺหิตุํ สโกฺกสี’’ติฯ ทพฺพเสโน พาราณสิรโญฺญ มหานุภาวตาย ตสฺส วจนํ อสทฺทหโนฺต มนุเสฺส เปเสตฺวา กาสิรเฏฺฐ คามฆาตาทีนิ กาเรตฺวา เตสํ โจรานํ โพธิสเตฺตน ธนํ ทตฺวา วิสฺสชฺชิตภาวํ สุตฺวา ‘‘อติวิย ธมฺมิโก ราชา’’ติ ญตฺวา ‘‘พาราณสิรชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ พลวาหนํ อาทาย นิยฺยาสิ ฯ อถ พาราณสิรโญฺญ มหาโยธา ‘‘โกสลราชา อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวา ‘‘อมฺหากํ รชฺชสีมํ อโนกฺกมนฺตเมว นํ โปเถตฺวา คณฺหามา’’ติ อตฺตโน รโญฺญ วทึสุฯ

โพธิสโตฺต ‘‘ตาตา, มํ นิสฺสาย อเญฺญสํ กิลมนกิจฺจํ นตฺถิ, รชฺชตฺถิกา รชฺชํ คณฺหนฺตุ, มา คมิตฺถา’’ติ นิวาเรสิฯ โกสลราชา ชนปทมชฺฌํ ปาวิสิฯ มหาโยธา ปุนปิ รโญฺญ ตเถว วทึสุฯ ราชา ปุริมนเยเนว นิวาเรสิฯ ทพฺพเสโน พหินคเร ฐตฺวา ‘‘รชฺชํ วา เทตุ ยุทฺธํ วา’’ติ เอกราชสฺส สาสนํ เปเสสิฯ เอกราชา ‘‘นตฺถิ มยา ยุทฺธํ, รชฺชํ คณฺหาตู’’ติ ปฏิสาสนํ เปเสสิฯ ปุนปิ มหาโยธา ‘‘เทว, น มยํ โกสลรโญฺญ นครํ ปวิสิตุํ เทม, พหินคเรเยว นํ โปเถตฺวา คณฺหามา’’ติ อาหํสุฯ ราชา ปุริมนเยเนว นิวาเรตฺวา นครทฺวารานิ อวาปุราเปตฺวา มหาตเล ปลฺ

ลงฺกมเชฺฌ นิสีทิฯ ทพฺพเสโน มหนฺเตน พลวาหเนน นครํ ปวิสิตฺวา เอกมฺปิ ปฏิสตฺตุํ อปสฺส โนฺต สพฺพรชฺชํ หตฺถคตํ กตฺวา ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา มหาตลํ อารุยฺห นิรปราธํ โพธิสตฺตํ คณฺหาเปตฺวา อาวาเฏ นิขณาเปสิฯ เตน วุตฺตํ –

“ทพฺพเสโน อุปคนฺตฺวา, อจฺฉินฺทโนฺต ปุรํ มมฯ

๑๑๗.“ราชูปชีเว นิคเม, สพลเฏฺฐ สรฏฺฐเก;
สพฺพํ หตฺถคตํ กตฺวา, กาสุยา นิขณี มม”นฺติฯ

ตตฺถ **ราชูปชีเว**ติ อมจฺจปาริสชฺชพฺราหฺมณคหปติอาทิเก ราชานํ อุปนิสฺสาย ชีวเนฺตฯ **นิคเม**ติ เนคเมฯ **สพลเฏฺฐ**ติ เสนาปริยาปนฺนตาย พเล ติฏฺฐนฺตีติ พลฏฺฐา, หตฺถาโรหาทโย, พลเฏฺฐหิ สหาติ สพลเฏฺฐฯ **สรฏฺฐเก**ติ สชนปเท, ราชูปชีเว นิคเม จ อญฺญญฺจ **สพฺพํ หตฺถคตํ กตฺวาฯ กาสุยา นิขณี มม**นฺติ สพลวาหนํ สกลํ มม รชฺชํ คเหตฺวา มมฺปิ คลปฺปมาเณ อาวาเฏ นิขณาเปสิฯ **ชาตเกปิ** –

“อนุตฺตเร กามคุเณ สมิเทฺธ, ภุตฺวาน ปุเพฺพ วสิ เอกราชา;
โส ทานิ ทุเคฺค นรกมฺหิ ขิโตฺต, นปฺปชฺชเห วณฺณพลํ ปุราณ”นฺติฯ (ชา. ๑.๔.๙) –

อาวาเฏ ขิตฺตภาโว อาคโตฯ **ชาตกฏฺฐกถายํ** (ชา. อฏฺฐ. ๓.๔.๙) ปน “สิกฺกาย ปกฺขิปาเปตฺวา อุตฺตรุมฺมาเร เหฏฺฐาสีสกํ โอลเมฺพสี”ติ วุตฺตํฯ

มหาสโตฺต โจรราชานํ อารพฺภ เมตฺตํ ภาเวตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา กาสุโต อุคฺคนฺตฺวา อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ เตน วุตฺตํ –

๑๑๘.“อมจฺจมณฺฑลํ รชฺชํ, ผีตํ อเนฺตปุรํ มม;
อจฺฉินฺทิตฺวาน คหิตํ, ปิยปุตฺตํว ปสฺสห”นฺติฯ

ตตฺถ **อมจฺจมณฺฑล**นฺติ ตสฺมิํ ตสฺมิํ ราชกิเจฺจ รญฺญา อมา สห วตฺตนฺตีติ อมจฺจา, สทฺธิํ วา เตสํ มณฺฑลํ สมูหํฯ **ผีต**นฺติ พลวาหเนน นครชนปทาทีหิ สมิทฺธํ **รชฺชํ**ฯ อิตฺถาคารทาสิทาสปริชเนหิ เจว วตฺถาภรณาทิอุปโภคูปกรเณหิ จ สมิทฺธํ **มม อเนฺตปุรญฺจ** อจฺฉินฺทิตฺวา คหิตกํ คณฺหนฺตํ อมิตฺตราชานํ ยาย อตฺตโน **ปิยปุตฺตํว ปสฺสิํ อหํ,** ตาย เอวํภูตาย เมตฺตาย เม สโม สกลโลเก นตฺถิ, ตสฺมา เอวํภูตา เอสา เม เมตฺตาปารมี ปรมตฺถปารมิภาวํ ปตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ

เอวํ ปน มหาสเตฺต ตํ โจรราชานํ อารพฺภ เมตฺตํ ผริตฺวา อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสิเนฺน ตสฺส สรีเร ทาโห อุปฺปชฺชิฯ โส “ฑยฺหามิ ฑยฺหามี”ติ ภูมิยํ อปราปรํ ปริวตฺตติฯ “กิเมต”นฺติ วุเตฺต, มหาราช, ตุเมฺห นิรปราธํ ธมฺมิกราชานํ อาวาเฏ นิขณาปยิตฺถาติฯ “เตน หิ เวเคน คนฺตฺวา ตํ อุทฺธรถา”ติ อาหฯ ปุริสา คนฺตฺวา ตํ ราชานํ อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสินฺนํ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา ทพฺพเสนสฺส อาโรเจสุํฯ โส เวเคน คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา “ตุมฺหากํ รชฺชํ ตุเมฺหว กาเรถ, อหํ โว โจเร ปฏิพาเหสฺสามี”ติ วตฺวา ตสฺส ทุฏฺฐามจฺจสฺส ราชาณํ กาเรตฺวา ปกฺกามิฯ โพธิสโตฺตปิ รชฺชํ อมจฺจานํ นิยฺยาเตตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา มหาชนํ สีลาทิคุเณสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิฯ

ตทา ทพฺพเสโน อานนฺทเตฺถโร อโหสิ, เอกราชา โลกนาโถฯ

ตสฺส ทิวเส ทิวเส ฉสุ ทานสาลาสุ ฉสตสหสฺสวิสฺสชฺชเนน ปจฺจตฺถิกรโญฺญ สกลรชฺช ปริจฺจาเคน จ ทานปารมี, นิจฺจสีลอุโปสถกมฺมวเสน ปพฺพชิตสฺส อนวเสสสีลสํวรวเสน จ สีลปารมี, ปพฺพชฺชาวเสน ฌานาธิคมวเสน จ เนกฺขมฺมปารมี, สตฺตานํ หิตาหิตวิจารณวเสน ทานสีลาทิสํวิทหนวเสน จ ปญฺญาปารมี, ทานาทิปุญฺญสมฺภารสฺส อพฺภุสฺสหนวเสน กามวิตกฺกาทิวิโนทนวเสน จ วีริยปารมี, ทุฏฺฐามจฺจสฺส ทพฺพเสนรโญฺญ จ อปราธสหนวเสน ขนฺติปารมี, ยถาปฏิญฺญํ ทานาทินา อวิสํวาทนวเสน จ สจฺจปารมี, ทานาทีนํ อจลสมาทานาธิฏฺฐานวเสน อธิฏฺฐานปารมี, ปจฺจตฺถิเกปิ เอกเนฺตน หิตูปสํหารวเสน เมตฺตาฌานนิพฺพตฺตเนน จ เมตฺตาปารมี, ทุฏฺฐามเจฺจน ทพฺพเสเนน จ กตาปราเธ หิเตสีหิ อตฺตโน อมจฺจาทีหิ นิพฺพตฺติเต อุปกาเร จ อชฺฌุเปกฺขเณน รชฺชสุขปฺปตฺตกาเล ปจฺจตฺถิกรญฺญา นรเก ขิตฺตกาเล สมานจิตฺตตาย จ อุเปกฺขาปารมี เวทิตพฺพาฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘ปนฺนุชฺช ทุเกฺขน สุขํ ชนินฺท, สุเขน วา ทุกฺขมสยฺหสาหิ;
> อุภยตฺถ สโนฺต อภินิพฺพุตตฺตา, สุเข จ ทุเกฺข จ ภวนฺติ ตุลฺยา’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๒);

ยสฺมา ปเนตฺถ เมตฺตาปารมี อติสยวตี, ตสฺมา ตทตฺถทีปนตฺถํ สา เอว ปาฬึ อารุฬฺหาฯ ตถา อิธ มหาสตฺตสฺส สพฺพสเตฺตสุ โอรสปุเตฺต วิย สมานุกมฺปตาทโย คุณวิเสสา นิทฺธาเรตพฺพาติฯ

เอกราชจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เมตฺตาปารมี นิฏฺฐิตาฯ

๑๕. มหาโลมหํสจริยาวณฺณนา

๑๑๙. ปนฺนรสเม ‘‘สุสาเน เสยฺยํ กเปฺปมี’’ติ เอตฺถายํ อนุปุพฺพิกถา –

มหาสโตฺต หิ ตทา มหติ อุฬารโภเค กุเล นิพฺพตฺติตฺวา วุทฺธิมนฺวาย ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก ครุวาสํ วสโนฺต สพฺพสิปฺปานํ นิปฺผตฺตึ ปตฺวา กุลฆรํ อาคนฺตฺวา มาตาปิตูนํ อจฺจเยน ญาตเกหิ ‘‘กุฏุมฺพํ สณฺฐเปหี’’ติ ยาจิยมาโนปิ อนิจฺจตามนสิการมุเขน สพฺพภเวสุ อภิวฑฺฒมานสํเวโค กาเย จ อสุภสญฺญํ ปฏิลภิตฺวา ฆราวาสปลิโพธาธิภูตํ กิเลสคหนํ อโนคาเหตฺวาว จิรกาลสมฺปริจิตํ เนกฺขมฺมชฺฌาสยํ อุปพฺรูหยมาโน มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ ปหาย ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา ปุน จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ ปพฺพชิสฺสามิ, คุณสมฺภาวนาปากโฏ ภวิสฺสามี’’ติฯ

โส ลาภสกฺการํ ชิคุจฺฉโนฺต ปพฺพชฺชํ อนุปคนฺตฺวา ‘‘ปโหมิ จาหํ ลาภาลาภาทีสุ นิพฺพิกาโร โหตุ’’นฺติ อตฺตานํ ตเกฺกโนฺต ‘‘วิเสสโต ปรปริภวสหนาทิปฏิปทํ ปูเรโนฺต อุเปกฺขาปารมึ มตฺถกํ ปาเปสฺสามี’’ติ นิวตฺถวเตฺถเนว เคหโต นิกฺขมิตฺวา ปรมสเลฺลขวุตฺติโกปิ อพลพโล อมนฺทมโนฺท วิย ปเรสํ อจิตฺตกรูเปน หีฬิตปริภูโต หุตฺวา คามนิคมราชธานีสุ เอกรตฺติวาเสเนว วิจรติฯ ยตฺถ ปน มหนฺตํ ปริภวํ ปฏิลภติ, ตตฺถ จิรมฺปิ วสติฯ โส นิวตฺถวเตฺถ ชิเณฺณ ปิโลติกขเณฺฑน ตสฺมิมฺปิ ชิเณฺณ เกนจิ ทินฺนํ อคฺคณฺหโนฺต หิริโกปีนปฏิจฺฉาทนมเตฺตเนว จรติฯ เอวํ คจฺฉเนฺต กาเล เอกํ นิคมคามํ อคมาสิฯ

ตตฺถ คามทารกา ธุตฺตชาติกา เวธเวรา เกจิ ราชวลฺลภานํ ปุตฺตนตฺตุทาสาทโย จ อุทฺธตา อุนฺนฬา จปลา มุขรา วิกิณฺณวาจา กาเลน กาลํ กีฬาพหุลา วิจรนฺติฯ ทุคฺคเต มหลฺลเก ปุ

ริเส จ อิตฺถิโย จ คจฺฉนฺเต ทิสฺวา ภสฺมปุเฏน ปิฏฺฐิยํ อากิรนฺติ, เกตกีปณฺณํ กจฺฉนฺตเร โอลเมฺพนฺติ, เตน วิปฺปกาเรน ปริวตฺตฺวา โอโลเกนฺเต ยถาวชฺชกีฬิตํ ทเสฺสตฺวา อุปหสนฺติฯ มหาปุริโส ตสฺมึ นิคเม เต เอวํ วิจรนฺเต ธุตฺตทารเก ทิสฺวา ‘‘ลทฺโธ วต ทานิ เม อุเปกฺขาปารมิยา ปริปูรณูปาโย’’ติ จินฺเตตฺวา ตตฺถ วิหาสิฯ ตํ เต ธุตฺตทารกา ปสฺสิตฺวา วิปฺปการํ กาตุํ อารภนฺติฯ

มหาสโตฺต ตํ อสหนฺโต วิย จ เตหิ ภายนฺโต วิย จ อุฏฺฐหิตฺวา คจฺฉติฯ เต ตํ อนุพนฺธนฺติฯ โส เตหิ อนุพนฺธิยมาโน ‘‘เอตฺถ นตฺถิ โกจิ ปฏิวตฺตา’’ติ สุสานํ คนฺตฺวา อฏฺฐิกํ สีสูปธานํ กตฺวา สยติฯ ธุตฺตทารกาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา โอฏฺฐุภนาทิกํ นานปฺปการํ วิปฺปการํ กตฺวา ปกฺกมนฺติฯ เอวํ เต ทิวเส ทิวเส กโรนฺติ เอวฯ เย ปน วิญฺญู ปุริสา, เต เอวํ กโรนฺเต ปสฺสนฺติฯ เต เต ปฏิพาหิตฺวา ‘‘อยํ มหานุภาโว ตปสฺสี มหาโยคี’’ติ จ ญตฺวา อุฬารํ สกฺการสมฺมานํ กโรนฺติฯ มหาสโตฺต ปน สพฺพตฺถ เอกสทิโสว โหติ มชฺฌตฺตภูโตฯ เตน วุตฺตํ **‘‘สุสาเน เสยฺยํ กเปฺปมี’’**ติอาทิฯ

ตตฺถ **สุสาเน เสยฺยํ กเปฺปมิ, ฉวฏฺฐิกํ อุปนิธายา**ติ อามกสุสาเน ฉฑฺฑิตกเฬวรโตโสณสิงฺคาลาทีหิ ตหึ ตหึ วิกฺขิเตฺตสุ อฏฺฐิเกสุ เอกํ อฏฺฐิกํ สีสูปธานํ กตฺวา สุจิมฺหิ จ อสุจิมฺหิ จ สมานจิตฺตตาย ตสฺมึ สุสาเน เสยฺยํ กเปฺปมิ, สยามีติ อโตฺถฯ **คามณฺฑลา**ติ คามทารกาฯ **รูปํ ทเสฺสนฺตินปฺปก**นฺติ ยถาวชฺชกีฬิตาย โอฏฺฐุภนอุปหสนอุมฺมิหนาทีหิ กณฺณโสเต สลากปฺปเวสนาทีหิ จ อติกกฺขฬํ อนปฺปกํ นานปฺปการํ รูปํ วิการํ กโรนฺติฯ

๑๒๐. **อปเร**ติ เตสฺ เอว คามทารเกสฺ เอกเจฺจฯ **อุปายนานูปเนนฺตี**ติ ‘‘อยํ อิเมสุ ปริภววเสน เอวรูปํ วิปฺปการํ กโรเนฺตสฺ น กิญฺจิ วิการํ ทเสฺสติ, สมฺมาเนน นุ โข กีทิโส’’ติ ปริคฺคณฺหนฺตา วิวิธํ พหุํ คนฺธมาลํ โภชนํ อญฺญานิ จ อุปายนานิ ปณฺณาการานิ อุปเนนฺติ อุปหรนฺติฯ อปเรหิ วา เตหิ อนาจารคามทารเกหิ อเญฺญ วิญฺญู มนุสฺสา ‘‘อยํ อิเมสํ เอวํ วิวิธมฺปิ วิปฺปการํ กโรนฺตานํ น กุปฺปติ, อญฺญทตฺถุ ขนฺติเมตฺตานุทฺทยเยว เตสุ อุปฏฺฐเปติ, อโห อจฺฉริยปุริโส’’ติ **หฏฺฐา** ‘‘พหุํ วติเมหิ เอตสฺมึ วิปฺปฏิปชฺชเนฺตหิ อปุญฺญํ ปสุต’’นฺติ **สํวิคฺคมานสาว** หุตฺวา **พหุํ** คนฺธมาลํ **วิวิธํ** โภชนํ อญฺญานิ จ อุปายนานิ อุปเนนฺติ อุปหรนฺติฯ

๑๒๑. **เย เม ทุกฺขํ อุปหรนฺตี**ติ เย คามทารกา มยฺหํ สรีรทุกฺขํ อุปหรนฺติ อุปเนนฺติฯ ‘‘อุปทหนฺตี’’ติปิ ปาโฐ, อุปฺปาเทนฺตีติ อโตฺถฯ **เย จ เทนฺติ สุขํ มมา**ติ เย จ วิญฺญู มนุสฺสา มม มยฺหํ สุขํ เทนฺติ, มาลาคนฺธโภชนาทิสุขูปกรเณหิ มม สุขํ อุปหรนฺติฯ **สเพฺพสํ สมโก โหมี**ติ กตฺถจิปิ วิการานุปฺปตฺติยา สมานจิตฺตตาย วิวิธานมฺปิ เตสํ ชนานํ สมโก เอกสทิโส โหมิ ภวามิฯ **ทยา โกโป น วิชฺชตี**ติ ยสฺมา มยฺหํ อุปการเก เมตฺตจิตฺตตาสงฺขาตา ทยา, อปการเก มโนปโทสสงฺขาโต โกโปปิ น วิชฺชติ, ตสฺมา สเพฺพสํ สมโก โหมีติ ทเสฺสติฯ

๑๒๒. อิทานิ ภควา ตทา อุปการีสุ อปการีสุ จ สเตฺตสุ สมฺปจิตญาณสมฺภารสฺส อตฺตโน สมานจิตฺตตา วิการาภาโว ยา จ โลกธเมฺมสุ อนุปลิตฺตตา อโหสิ, ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘สุขทุเกฺขตุลาภูโต’’**ติ โอสานคาถมาหฯ

ตตฺถ **สุขทุเกฺข**ติ สุเข จ ทุเกฺข จฯ **ตุลาภูโต**ติ สมกํ คหิตตุลา วิย โอนติอุนฺนติอปนตึ วเชฺชตฺวา มชฺฌตฺตภูโต, สุขทุกฺขคฺคหเณเนว เจตฺถ ตํนิมิตฺตภาวโต ลาภาลาภาปิ คหิตาติ เวทิตพฺพํฯ **ยเสสู**ติ กิตฺตีสุฯ **อยเสสู**ติ นินฺทาสุฯ **สพฺพตฺถา**ติ สเพฺพสุ สุขาทีสุ โลกธเมฺมสุฯ อิติ ภควา ตทา สพฺพสเตฺตสุ สพฺพโลกธเมฺมสุ จ อนญฺญสาธารณํ อตฺตโน มชฺฌตฺตภาวํ กิ

เตฺตตฺวา เตน ตสฺมึ อตฺตภาเว อตฺตโน อุเปกฺขาปารมิยา สิขาปฺปตฺตภาวํ วิภาเวนฺโต **“เอสา เม อุเปกฺขาปารมี”**ติ เทสนํ นิฏฺฐาเปสิฯ

อิธาปิ มหาสตฺตสฺส ปฐมํ ทานปารมี นาม วิเสสโต สพฺพวิภวปริจฺจาโค ‘‘เย เกจิ อิมํ สรีรํ คเหตฺวา ยํกิญฺจิ อตฺตโน อิจฺฉิตํ กโรนฺตู’’ติ อนเปกฺขภาเวน อตฺตโน อตฺตภาวปริจฺจาโค จ ทานปารมี, หีนาทิกสฺส สพฺพสฺส อกตฺตพฺพสฺส อกรณํ สีลปารมี, กามสฺสาทวิมุขสฺส เคหโต นิกฺขนฺตสฺส สโต กาเย อสุภสญฺญานุพฺรูหนา เนกฺขมฺมปารมี, สโมฺพธิสมฺภารานํ อุปการธมฺมปริคฺคหเณ ตปฺปฏิปกฺขปฺปหาเน จ โกสลฺลํ อวิปรีตโต ธมฺมสภาวจินฺตนา จ ปญฺญาปารมี , กามวิตกฺกาทิวิโนทนํ ทุกฺขาธิวาสนวีริยญฺจ วีริยปารมี, สพฺพาปิ อธิวาสนขนฺติ ขนฺติปารมี, วจีสจฺจํ สมาทานาวิสํวาทเนน วิรติสจฺจญฺจ สจฺจปารมี , อนวชฺชธมฺเม อจลสมาทานาธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานปารมี, อโนธิโส สพฺพสเตฺตสุ เมตฺตานุทฺทยภาโว เมตฺตาปารมี, อุเปกฺขาปารมี ปนสฺส ยถาวุตฺตวเสเนว เวทิตพฺพาติ ทส ปารมิโย ลพฺภนฺติฯ อุเปกฺขาปารมี เจตฺถ อติสยวตีติ กตฺวา สาเยว เทสนํ อารุฬฺหาฯ ตถา อิธ มหาสตฺตสฺส มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ มหนฺตญฺจ ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย มหาภินิกฺขมนสทิสํ เคหโต นิกฺขมนํ, ตถา นิกฺขมิตฺวา ลาภสกฺการํ ชิคุจฺฉโต ปเรสํ สมฺภาวนํ ปริหริตุกามสฺส ปพฺพชฺชาลิงฺคํ อคฺคเหตฺวา จิเตฺตเนว อนวเสสํ ปพฺพชฺชาคุเณ อธิฏฺฐหิตฺวา ปรมสุขวิหาโร, ปรมปฺปิจฺฉตา, ปวิเวกาภิรติ, อุเปกฺขณาธิปฺปาเยน อตฺตโน กายชีวิตนิรเปกฺขา, ปเรหิ อตฺตโน อุปริ กตวิปฺปการาธิวาสนํ, อุกฺกํสคตสเลฺลขวุตฺติ, โพธิสมฺภารปฏิปกฺขานํ กิเลสานํ ตนุภาเวน ขีณาสวานํ วิย ปเรสํ อุปการาปกาเรสุ นิพฺพิการภาวเหตุภูเตน สพฺพตฺถ มชฺฌตฺตภาเวน สมุฏฺฐาปิโต โลกธเมฺมหิ อนุปเลโป, สพฺพปารมีนํ มุทฺธภูตาย อุเปกฺขาปารมิยา สิขาปฺปตฺตีติ เอวมาทโย คุณานุภาวา วิภาเวตพฺพาติฯ

มหาโลมหํสจริยาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุเปกฺขาปารมี นิฏฺฐิตาฯ

ตติยวคฺคสฺส อตฺถวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุทฺทานคาถาวณฺณนา

“ยุธญฺชโย”ติอาทิกา อุทฺทานคาถาฯ ตตฺถ **ภิเสนา**ติ ภิสาปเทเสน **มหากญฺจนจริยํ** (จริยา. ๓.๓๔ อาทโย) ทเสฺสติฯ **โสณนโนฺท**ติ อิมินา **โสณปณฺฑิตจริยํ** (จริยา. ๓.๔๒ อาทโย) ทเสฺสติฯ ตถา **มูคปโกฺข**ติ มูคปกฺขาปเทเสน **เตมิยปณฺฑิตจริยํ** (จริยา. ๓.๔๘ อาทโย) ทเสฺสติฯ **อุเปกฺขาปารม**ิสีเสน **มหาโลมหํสจริยํ** (จริยา. ๓.๑๑๙ อาทโย) ทเสฺสติฯ **อาสิ อิติ วุฏฺฐํ มเหสินา**ติ ยถา, สาริปุตฺต, ตุยฺหํ เอตรหิ เทสิตํ, อิติ เอวํ อิมินา วิธาเนน มหนฺตานํ ทานปารมิอาทีนํ โพธิสมฺภารานํ เอสนโต มเหสินา ตทา โพธิสตฺตภูเตน มยา วุฏฺฐํ จิณฺณํ จริตํ ปฏิปนฺนํ อาสิ อโหสีติ อโตฺถ ฯ อิทานิ ปารมิปริปูรณวเสน จิรกาลปฺปวตฺติตํ อิธ วุตฺตํ อวุตฺตญฺจ อตฺตโน ทุกฺกรกิริยํ เอกชฺฌํ กตฺวา ยทตฺถํ สา ปวตฺติตา, ตญฺจ สเงฺขเปเนว ทเสฺสตุํ **“เอวํ พหุพฺพิธ”**นฺติ คาถมาหฯ

ตตฺถ **เอว**นฺติ อิมินา วุตฺตนเยนฯ **พหุพฺพิธํ ทุกฺข**นฺติ อกิตฺติปณฺฑิตาทิกาเล การปณฺณาทิอาหารตาย ตญฺจ ยาจกสฺส ทตฺวา อาหารูปเจฺฉทาทินา จ พหุวิธํ นานปฺปการํ ทุกฺขํฯ ตถา กุรุราชาทิกาเล สกฺกสมฺปตฺติสทิสา **สมฺปตฺตี จ พหุพฺพิธาฯ ภวาภเว**ติ ขุทฺทเกเจว มหเนฺต จ ภเวฯ ภวาภเว วา วุทฺธิหานิโย อนุภวิตฺวา พหุวิเธหิ ทุเกฺขหิ อวิหญฺญมาโน

พหุวิธาหิ จ สมฺปตฺตีหิ อนากฑฺฒิยมาโน ปารมิปริปูรณปสุโต เอว หุตฺวา ตทนุรูปํ ปฏิปตฺตึ ปฏิปนฺโน อุตฺตมํ อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ สพฺพญฺญุตํ **ปโตฺต,** อธิคโตสฺมีติ อโตฺถฯ

อิทานิ ยาสํ ปารมีนํ ปริปูรณตฺถํ เอสา ทุกฺกรจริยา จิรํ ปวตฺติตา, ตาสํ อนวเสสโต ปริปุณฺณภาวํ เตน จ ปตฺตพฺพผลสฺส อตฺตนา อธิคตภาวํ ทเสฺสตุํ **“ทตฺวา ทาตพฺพกํ ทานํ, สีลํ ปูเรตฺวา อเสสโต”**ติอาทิ วุตฺตํฯ

ตตฺถ **ทตฺวา ทาตพฺพกํ ทาน**นฺติ ตทา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุชฺฌิตุํ อคฺคยานปฏิปทํ ปฏิปเนฺนน มหาโพธิสเตฺตน ทาตพฺพํ เทยฺยธมฺมํ พาหิรํ รชฺชาทึ อพฺภนฺตรํ อตฺตปริจฺจาโคติ ปญฺจ มหาปริจฺจาคปริโยสานํ ทานปารมิทานอุปปารมิทานปรมตฺถปารมิปฺปเภทํ ทานํ อนวเสสโต สมฺปาเทตฺวาติ อโตฺถฯ ตตฺถ **อกิตฺติพฺราหฺมณกาเล** (จริยา. ๑.๑ อาทโย; ชา. ๑.๑๓.๘๓ อาทโย) **สงฺขพฺราหฺมณกาเล**ติ (จริยา. ๑.๑๑ อาทโย; ชา. ๑.๑๐.๓๙ อาทโย) เอวมาทีสุ อิธ อาคเตสุ อนาคเตสุ จ **วิสยฺหเสฏฺฐิกาเล** (ชา. ๑.๔.๑๕๗ อาทโย) **เวลามกาเล**ติ (อ. นิ. ๙.๒๐) เอวมาทีสุปิ ทานปารมิยา มหาปุริสสฺส ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **สสปณฺฑิตกาเล** –

‘‘ภิกฺขาย อุปคตํ ทิสฺวา, สกตฺตานํ ปริจฺจชึ;
ทาเนน เม สโม นตฺถิ, เอสา เม ทานปารมี’’ติฯ (จริยา. ๑. ตสฺสุทฺทาน) –

เอวํ อตฺตปริจฺจาคํ กโรนฺตสฺส ทานปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ อิตเรสุ ปน ยถารหํ ปารมิอุปปารมิโย เวทิตพฺพาฯ

สีลํ ปูเรตฺวา อเสสโตติ ตถา อนวเสสโต กายิโก สํวโร, วาจสิโก สํวโร, กายิกวาจสิโก สํวโร, อินฺทฺริยสํวโร, โภชเน มตฺตญฺญุตา, สุวิสุทฺธาชีวตาติ เอวมาทิกํ โพธิสตฺตสีลํ สมฺปาเทเนฺตน สีลปารมิสีลอุปปารมิสีลปรมตฺถปารมิปฺปเภทํ ปูเรตพฺพํ สพฺพํ สีลํ ปูเรตฺวา สมฺมเทว สมฺปาเทตฺวาฯ อิธาปิ **สีลวนาคราชกาเล** (จริยา. ๒.๑ อาทโย; ชา. ๑.๑.๗๒) **จเมฺปยฺยนาคราชกาเล**ติ (จริยา. ๒.๒๐ อาทโย; ชา. ๑.๑๕.๒๔๐ อาทโย) เอวมาทีสุ อิธ อาคเตสุ, อนาคเตสุ จ **มหากปิกาเล** (จริยา. ๓.๖๗ อาทโย; ชา. ๑.๗.๘๓ อาทโย; ๑.๑๖.๑๗๘ อาทโย) **ฉทฺทนฺตกาเล**ติ (ชา. ๑.๑๖.๙๗ อาทโย) เอวมาทีสุ มหาสตฺตสฺส สีลปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **สงฺขปาลกาเล** –

‘‘สูเลหิ วินิวิชฺฌเนฺต, โกฏฺฏิยเนฺตปิ สตฺติภิ;
โภชปุเตฺต น กุปฺปามิ, เอสา เม สีลปารมี’’ติฯ (จริยา. ๒.๙๑) –

เอวํ อตฺตปริจฺจาคํ กโรนฺตสฺส สีลปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ อิตเรสุ ปน ยถารหํ ปารมิอุปปารมิโย เวทิตพฺพาฯ

เนกฺขเมฺม ปารมึ คนฺตฺวาติ ตถา ติวิเธปิ มหาภินิกฺขมเน ปารมึ ปรมุกฺกํสํ คนฺตฺวาฯ ตตฺถ **ยุธญฺชยกาเล** (จริยา. ๓.๑ อาทโย; ชา. ๑.๑๑.๗๓ อาทโย) **โสมนสฺสกุมารกาเล**ติ (จริยา. ๓.๗ อาทโย; ชา. ๑.๑๕.๒๑๑ อาทโย) เอวมาทีสุ อิธ อาคเตสุ, อนาคเตสุ จ **หตฺถิปาลกุมารกาเล** (ชา. ๑.๑๕.๓๓๗ อาทโย) **มฆเทวกาเล**ติ (ม. นิ. ๒.๓๐๘ อาทโย; ชา. ๑.๑.๙) เอวมาทีสุ มหารชฺชํ ปหาย เนกฺขมฺมปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **จูฬสุตโสมกาเล** –

‘‘มหารชฺชํ หตฺถคตํ, เขฬปิณฺฑํว ฉฑฺฑยึ;
จชโต น โหติ ลคฺคนํ, เอสา เม เนกฺขมฺมปารมี’’ติฯ (ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา; ชา. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา; อป. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา);

เอวํ นิสฺสงฺคตาย รชฺชํ ฉฑฺฑตฺวา นิกฺขมนฺตสฺส เนกฺขมฺมปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ อิตเรสุ ปน ยถารหํ ปารมิอุปปารมิโย เวทิตพฺพาฯ

ปณฺฑิเต ปริปุจฺฉิตฺวาติ กึ กุสลํ กึ อกุสลํ กึ สาวชฺชํ กึ อนวชฺชนฺติอาทินา กุสลาทิธมฺมวิภาคํ กมฺมกมฺมผลวิภาคํ สตฺตานํ อุปการาวหํ อนวชฺชกมฺมายตนสิปฺปายตนวิชฺชาฎฺฐานาทึ ปณฺฑิเต สปฺปเญฺญ ปริปุจฺฉิตฺวาฯ เอเตน ปญฺญาปารมึ ทเสฺสติฯ ตตฺถ **วิธุรปณฺฑิตกาเล** (ชา. ๒.๒๒.๑๓๔๖ อาทโย) **มหาโควินฺทปณฺฑิตกาเล** (ที. นิ. ๒.๒๙๓ อาทโย; จริยา ๑.๓๗ อาทโย) **กุทาลปณฺฑิตกาเล** (ชา. ๑.๑.๗๐) **อรกปณฺฑิตกาเล** (ชา. ๑.๒.๓๗ อาทโย) **โพธิปริพฺพาชกกาเล มโหสธปณฺฑิตกาเล**ติ (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) เอวมาทีสุ ปญฺญาปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **เสนกปณฺฑิตกาเล** –

‘‘ปญฺญาย วิจินโนฺตหํ, พฺราหฺมณํ โมจยึ ทุขา;
ปญฺญาย เม สโม นตฺถิ, เอสา เม ปญฺญาปารมี’’ติฯ (ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา; ชา. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา; อป. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกฺกถา) –

อโนฺตภสฺตคตํ สปฺปํ ทเสฺสนฺตสฺส ปญฺญาปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ **วีริยํ กตฺวาน อุตฺตมน**ฺติ สมฺมาสโมฺพธึ ปาเปตุํ สมตฺถตาย อุตฺตมํ ปธานํ วีริยนฺติ วิวิธมฺปิ วีริยปารมึ กตฺวา อุปฺปาเทตฺวาฯ ตตฺถ **มหาสีลวราชกาเล** (ชา. ๑.๑.๕๑) **ปญฺจาวุธกุมารกาเล** (ชา. ๑.๑.๕๕) **มหาวานรินฺทกาเล**ติ (ชา. ๑.๑.๕๗) เอวมาทีสุ วีริยปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **มหาชนกกาเล** –

‘‘อตีรทสฺสี ชลมเชฺฌ, หตา สเพฺพว มานุสา;
จิตฺตสฺส อญฺญถา นตฺถิ, เอสา เม วีริยปารมี’’ติฯ (ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา; ชา. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา; อป. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา) –

เอวํ มหาสมุทฺทํ ตรนฺตสฺส วีริยปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ

ขนฺติยา ปารมึ คนฺตฺวาติ อธิวาสนขนฺติอาทิ ขนฺติปรมุกฺกํสภาวํ ปาเปโนฺต ขนฺติยา ปารมึ ปรมโกฎึ คนฺตฺวา, ขนฺติปารมึ สมฺปาเทตฺวาติ อโตฺถฯ ตตฺถ **มหากปิกาเล** (จริยา. ๓.๖๗ อาทโย; ชา. ๑.๗.๘๓ อาทโย) **มหึสราชกาเล** (ชา. ๑.๓.๘๒ อาทโย) **รุรุมิคราชกาเล** (ชา. ๑.๑๓.๑๑๗ อาทโย) **ธมฺมเทวปุตฺตกาเล**ติ (ชา. ๑.๑๑.๒๖ อาทโย) เอวมาทีสุ ขนฺติปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **ขนฺติวาทิกาเล** –

‘‘อเจตนํ ว โกเฎฺฎเนฺต, ติเณฺหน ผรสุนา มมํ;
กาสิราเช น กุปฺปามิ, เอสา เม ขนฺติปารมี’’ติฯ (ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา; ชา. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา; อป. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา) –

เอวํ อเจตนภาเวน วิย มหาทุกฺขํ อนุภวนฺตสฺส ขนฺติปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ

กตฺวา ทฬฺหมธิฏฺฐานนฺติ กุสลสมาทานาธิฏฺฐานํ ตสฺส ตสฺส ปารมิสมาทานสฺส ตทุปการกสมาทานสฺส จ อธิฏฺฐานํ ทฬฺหตรํ อสิถิลํ กตฺวา, ตํ ตํ วตสมาทานํ อนิวตฺติภาเวน อธิฏฺฐหิตฺวาติ อโตฺถฯ ตตฺถ **โชติปาลกาเล** (ม. นิ. ๒.๒๘๒ อาทโย) **สรภงฺคกาเล** (ชา. ๒.๑๗.๕๐ อาทโย) **เนมิกาเล**ติ (จริยา. ๑.๔๐ อาทโย; ชา.๒.๒๒.๔๒๑ อาทโย) เอวมาทีสุ อธิฏฺฐานปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **เตมิยกุมารกาเล** –

> ‘‘มาตาปิตา น เม เทสฺสา, อตฺตา เม น จ เทสฺสิโย;
> สพฺพญฺญุตํ ปิยํ มยฺหํ, ตสฺมา วตมธิฏฺฐหิ’’นฺติฯ (จริยา. ๓.๖๕) –

เอวํ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา วตํ อธิฏฺฐหนฺตสฺส อธิฏฺฐานปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ

สจฺจวาจานุรกฺขิยาติ สจฺจวาจํ อนุรกฺขิตฺวา ชีวิตนฺตราเยปิ อนริยโวหารํ คูถํ วิย ชิคุจฺฉโนฺต ปริหริตฺวา สพฺพโส อวิสํวาทิภาวํ รกฺขิตฺวาฯ ตตฺถ **กปิราชกาเล** (จริยา. ๓.๖๗ อาทโย) **สจฺจตาปสกาเล มจฺฉราชกาเล**ติ เอวมาทีสุ สจฺจปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **มหาสุตโสมกาเล** –

> ‘‘สจฺจวาจํ อนุรกฺขโนฺต, จชิตฺวา มม ชีวิตํ;
> โมเจสิํ เอกสตํ ขตฺติเย, เอสา เม สจฺจปารมี’’ติฯ (ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา; ชา. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา; อป. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา) –

เอวํ ชีวิตํ จชิตฺวา สจฺจํ อนุรกฺขนฺตสฺส สจฺจปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ

เมตฺตาย ปารมิํ คนฺตฺวาติ สพฺพสเตฺตสุ อโนธิโส หิตูปสํหารลกฺขณาย เมตฺตาย ปารมิํ ปรมุกฺกํสตํ ปตฺวาฯ ตตฺถ **จูฬธมฺมปาลกาเล** (ชา. ๑.๕.๔๔ อาทโย) **มหาสีลวราชกาเล** (ชา. ๑.๑.๕๑) **สามปณฺฑิตกาเล**ติ (จริยา. ๓.๑๑๑ อาทโย; ชา. ๒.๒๒.๒๙๖ อาทโย) เอวมาทีสุ เมตฺตาปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **สุวณฺณสามกาเล** –

> ‘‘น มํ โกจิ อุตฺตสติ, นปิหํ ภายามิ กสฺสจิ;
> เมตฺตาพเลนุปตฺถโทฺธ, รมามิ ปวเน ตทา’’ติฯ (จริยา. ๓.๑๑๓) –

เอวํ ชีวิตมฺปิ อโนโลเกตฺวา เมตฺตายนฺตสฺส เมตฺตาปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ

สมฺมานนาวมานเนติ สกฺกจฺจํ ปูชาสกฺการาทินา สมฺมานเน โอฏฺฐุภนาทินา อวมานเน จ สพฺพตฺถ โลกธเมฺม สมโก สมจิโตฺต นิพฺพิการโร หุตฺวา อุตฺตมํ อนุตฺตรํ ลพฺพญฺญุตํ อธิคโตสฺมีติ อโตฺถฯ ตตฺถ **มหาวานรินฺทกาเล** (ชา. ๑.๑.๕๗) **กาสิราชกาเล เขมพฺราหฺมณกาเล อฏฺฐิเสนปริพฺพาชกกาเล**ติ (ชา. ๑.๗.๕๔ อาทโย) เอวมาทีสุ อุเปกฺขาปารมิยา ปูริตตฺตภาวานํ ปริมาณํ นาม นตฺถิฯ เอกเนฺตน ปนสฺส **มหาโลมหํสกาเล** –

> ‘‘สุสาเน เสยฺยํ กเปฺปมิ, ฉวฏฺฐิกํ อุปนิธายหํ;
> คามณฺฑลา อุปาคนฺตฺวา, รูปํ ทเสฺสนฺตินปฺปก’’นฺติฯ (จริยา. ๓.๑๑๙) –

เอวํ คามทารเกสุ โอฏฺฐุภนาทีหิ เจว มาลาคนฺธูปหาราทีหิ จ สุขทุกฺขํ อุปฺปาเทเนฺตสุปิ อุเปกฺขํ อนติวตฺตนฺตสฺส อุเปกฺขาปารมี ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาฯ อิติ ภควา –

‘‘เอวํ พหุพฺพิธํ ทุกฺขํ, สมฺปตฺตี จ พหุพฺพิธา;
ภวาภเว อนุภวิตฺวา, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตม’’นฺติฯ –

สมฺมาสโมฺพธึ อธิคนฺตุํ อิมสฺมึ ภทฺทกเปฺป อตฺตนา กตํ ทุกฺกรจริยํ สเงฺขเปเนว วตฺวา ปุน –

‘‘ทตฺวา ทาตพฺพกํ ทานํ, สีลํ ปูเรตฺวา อเสสโต;
เนกฺขเมฺม ปารมึ คนฺตฺวา, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตมํฯ

‘‘ปณฺฑิเต ปริปุจฺฉิตฺวา, วีริยํ กตฺวาน มุตฺตมํ;
ขนฺติยา ปารมึ คนฺตฺวา, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตมํฯ

‘‘กตฺวา ทฬฺหมธิฎฺฐานํ, สจฺจวาจานุรกฺขิย;
เมตฺตาย ปารมึ คนฺตฺวา, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตมํฯ

‘‘ลาภาลาเภ ยสายเส, สมฺมานนาวมานเน;
สพฺพตฺถ สมโก หุตฺวา, ปโตฺต สโมฺพธิมุตฺตม’’นฺติฯ –

อตฺตนา สมฺมเทว ปริปูริตา ทส ปารมิโย ทเสฺสติฯ

ปกิณฺณกกถา

อิมสฺมึ ปน ฐาเน ฐตฺวา มหาโพธิยานปฎิปตฺติยํ อุสฺสาหชาตานํ กุลปุตฺตานํ โพธิสมฺภาเรสุ นานปฺปการโกสลฺลตฺถํ สพฺพปารมีสุ **ปกิณฺณกกถา** กเถตพฺพาฯ

ตตฺริทํ ปญฺหกมฺมํ – กา ปเนตา ปารมิโย? เกนเฎฺฐน ปารมิโย? กติวิธา เจตา? โก ตาสํ กโม? กานิ ลกฺขณรสปจฺจุปฎฺฐานปทฎฺฐานานิ? โก ปจฺจโย? โก สํกิเลโส? กึ โวทานํ? โก ปฎิปโกฺข? กา ปฎิปตฺติ? โก วิภาโค? โก สงฺคโห? โก สมฺปาทนูปาโย? กิตฺตเกน กาเลน สมฺปาทนํ? โก อานิสํโส? กึ เจตาสํ ผลนฺติ?

ตตฺริทํ วิสฺสชฺชนํ – **กา ปเนตา ปารมิโย**ติ? ตณฺหามานทิฎฺฐีหิ อนุปหตา กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตา ทานาทโย คุณา ปารมิโยฯ

เกนเฎฺฐน ปารมิโยติ? ทานสีลาทิคุณวิเสสโยเคน สตฺตุตฺตมตาย ปรมา มหาสตฺตา โพธิสตฺตา, เตสํ ภาโว กมฺมํ วา ปารมี, ทานาทิกิริยาฯ อถ วา ปรตีติ ปรโม, ทานาทิคุณานํ ปูรโก ปาลโก จาติ โพธิสโตฺต, ปรมสฺส อยํ, ปรมสฺส วา ภาโว, กมฺมํ วา ปารมี, ทานาทิกิริยาวฯ อถ วา ปรํ สตฺตํ อตฺตนิ มวติ พนฺธติ คุณวิเสสโยเคน, ปรํ วา อธิกตรํ มชฺชติ สุชฺฌติ สํกิเลสมลโต, ปรํ วา เสฎฺฐํ นิพฺพานํ วิเสเสน มยติ คจฺฉติ, ปรํ วา โลกํ ปมาณภูเตน ญาณวิเสเสน อิธโลกํ วิย มุนาติ ปริจฺฉินฺทติ, ปรํ วา อติวิย สีลาทิคุณคณํ อตฺตโน สนฺตาเน มิโนติ ปกฺขิปติ, ปรํ วา อตฺตภูตโต ธมฺมกายโต อญฺญํ ปฎิปกฺขํ วา ตทนตฺถกรํ กิเลสโจรคณํ มินาติ หึสตีติ ปรโม, มหาสโตฺตฯ ปรมสฺส อยนฺติอาทิ วุตฺตนเยน โยเชตพฺพํฯ ปาเร วา นิพฺพาเน มชฺชติ สุชฺฌติ สเตฺต จ โสเธติ, ตตฺถ วา สเตฺต มวติ พนฺธติ โยเชติ, ตํ วา มยติ คจฺฉติ คเมติ จ, มุนาติ วา ตํ ยาถาวโต , ตตฺถ วา สเตฺต มิโนติ ปกฺขิปติ, กิเลสารโย วา สตฺตานํ ตตฺถ มินาติ หึสตีติ ปารมี, มหาปุริโสฯ ตสฺส ภาโว กมฺมํ วา ปารมิตา, ทานาทิกิริยาวฯ อิมินา นเยน ปารมีสทฺทโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

กติวิธาติ? สงฺเขปโต ทสวิธาฯ ตา ปน ปาฬิยํ สรูปโต อาคตาเยวฯ ยถาห –

> ‘‘วิจินนฺโต ตทา ทกฺขึ, ปฐมํ ทานปารมึ;
> ปุพฺพเกหิ มเหสีหิ, อนุจิณฺณํ มหาปถ’’นฺติฯ (พุ. วํ. ๒.๑๑๖) –

อาทิฯ ยถา จาห – ‘‘กติ นุ โข, ภเนฺต, พุทฺธการกา ธมฺมา? ทส โข, สาริปุตฺต, พุทฺธการกา ธมฺมาฯ กตเม ทส? ทานํ โข, สาริปุตฺต, พุทฺธการโก ธโมฺม, สีลํ, เนกฺขมฺมํ, ปญฺญา, วีริยํ, ขนฺติ, สจฺจํ, อธิฏฺฐานํ, เมตฺตา, อุเปกฺขา พุทฺธการโก ธโมฺมฯ อิเม โข, สาริปุตฺต, ทส พุทฺธการกา ธมฺมา’’ติฯ อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวา สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

> ‘‘ทานํ สีลญฺจ เนกฺขมฺมํ, ปญฺญา วีริเยน ปญฺจมํ;
> ขนฺติ สจฺจมธิฏฺฐานํ, เมตฺตุเปกฺขาติ เต ทสา’’ติฯ (พุ. วํ. ๑.๗๖ โถกํ วิสทิสํ);

เกจิ ปน ‘‘ฉพฺพิธา’’ติ วทนฺติฯ ตํ เอตาสํ สงฺคหวเสน วุตฺตํฯ โส ปน สงฺคโห ปรโต อาวิภวิสฺสติฯ

โก ตาสํ กโมติ? เอตฺถ **กโม**ติ เทสนากฺกโม, โส จ ปฐมสมาทานเหตุโก, สมาทานํ ปวิจยเหตุกํ, อิติ ยถา อาทิมฺหิ ปวิจิตา สมาทินฺนา จ, ตถา เทสิตาฯ ตตฺถ ทานํ สีลสฺส พหูปการํ สุกรญฺจาติ ตํ อาทิมฺหิ วุตฺตํฯ ทานํ สีลปริคฺคหิตํ มหปฺผลํ โหติ มหานิสํสนฺติ ทานานนฺตรํ สีลํ วุตฺตํฯ สีลํ เนกฺขมฺมปริคฺคหิตํ, เนกฺขมฺมํ ปญฺญาปริคฺคหิตํ, ปญฺญา วีริยปริคฺคหิตา, วีริยํ ขนฺติปริคฺคหิตํ, ขนฺติ สจฺจปริคฺคหิตา, สจฺจํ อธิฏฺฐานปริคฺคหิตํ, อธิฏฺฐานํ เมตฺตาปริคฺคหิตํ, เมตฺตา อุเปกฺขาปริคฺคหิตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาติ เมตฺตานนฺตรมุเปกฺขา วุตฺตาฯ อุเปกฺขา ปน กรุณาปริคฺคหิตา กรุณา จ อุเปกฺขาปริคฺคหิตาติ เวทิตพฺพาฯ ‘‘กถํ ปน มหาการุณิกา โพธิสตฺตา สเตฺตสุ อุเปกฺขกา โหนฺตี’’ติ? ‘‘อุเปกฺขิตพฺพยุเตฺตสุ กญฺจิ กาลํ อุเปกฺขกา โหนฺติ , น ปน สพฺพตฺถ สพฺพทา จา’’ติ เกจิฯ อปเร ปน – ‘‘น สเตฺตสุ อุเปกฺขกา, สตฺตกเตสุ ปน วิปฺปกาเรสุ อุเปกฺขกา โหนฺตี’’ติฯ

อปโร นโย – ปจุรชเนสุปิ ปวตฺติยา สพฺพสตฺตสาธารณตฺตา อปฺปผลตฺตา สุกรตฺตา จ อาทิมฺหิ **ทานํ** วุตฺตํฯ สีเลน ทายกปฏิคฺคาหกสุทฺธิโต ปรานุคฺคหํ วตฺวา ปรปีฬานิวตฺติวจนโต กิริยธมฺมํ วตฺวา อกิริยธมฺมวจนโต โภคสมฺปตฺติเหตุํ วตฺวา ภวสมฺปตฺติเหตุวจนโต จ ทานสฺส อนนฺตรํ **สีลํ** วุตฺตํฯ เนกฺขเมฺมน สีลสมฺปตฺติสิทฺธิโต กายวจีสุจริตํ วตฺวา มโนสุจริตวจนโต วิสุทฺธสีลสฺส สุเขเนว ฌานสมิชฺฌนโต กมฺมาปราธปฺปหาเนน ปโยคสุทฺธึ วตฺวา กิเลสาปราธปฺปหาเนน อาสยสุทฺธิวจนโต วีติกฺกมปฺปหาเนน จิตฺตสฺส ปริยุฏฺฐานปฺปหานวจนโต จ สีลสฺส อนนฺตรํ **เนกฺขมฺมํ** วุตฺตํฯ ปญฺญาย เนกฺขมฺมสฺส สิทฺธิปริสุทฺธิโต ฌานาภาเวน ปญฺญาภาววจนโต ‘‘สมาธิปทฏฺฐานา หิ ปญฺญา, ปญฺญาปจฺจุปฏฺฐาโน จ สมาธิ’’ฯ สมถนิมิตฺตํ วตฺวา อุเปกฺขานิมิตฺตวจนโต ปรหิตชฺฌาเนน ปรหิตกรณูปายโกสลฺลวจนโต จ เนกฺขมฺมสฺส อนนฺตรํ **ปญฺญา** วุตฺตาฯ วีริยารเมฺภน ปญฺญากิจฺจสิทฺธิโต สตฺตสุญฺญตาธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺตึ วตฺวา สตฺตหิตาย อารมฺภสฺส อจฺฉริยตาวจนโต อุเปกฺขานิมิตฺตํ วตฺวา ปคฺคหนิมิตฺตวจนโต นิสมฺมการิตํ วตฺวา อุฏฺฐานวจนโต จ ‘‘นิสมฺมการิโน หิ อุฏฺฐานํ ผลวิเสสมาวหตี’’ติ ปญฺญาย อนนฺตรํ **วีริยํ** วุตฺตํฯ

วีริเยน ติติกฺขาสิทฺธิโต ‘‘วีริยวา หิ อารทฺธวีริยตฺตา สตฺตสงฺขาเรหิ อุปนีตํ ทุกฺขํ อภิภุยฺย วิหรติ’’ฯ วีริยสฺส ติติกฺขาลงฺการภาวโต ‘‘วีริยวโต หิ ติติกฺขา โสภติ’’ฯ ปคฺคหนิมิตฺตํ วตฺวา

สมถนิมิตฺตวจนโต อจฺจารเมฺภน อุทฺธจฺจโทสปฺปหานวจนโต “ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา หิ อุทฺธจฺจโทโส ปหียติ”ฯ วีริยวโต สาตจฺจกรณวจนโต “ขนฺติพหุโล หิ อนุทฺธโต สาตจฺจการี โหติ”ฯ อปฺปมาทวโต ปรหิตกิริยารเมฺภ ปจฺจุปการตณฺหาภาววจนโต “ยถาวโต ธมฺมนิชฺฌาเน หิ สติ ตณฺหา น โหติ”ฯ ปรหิตารเมฺภ ปรเมปิ ปรกตทุกฺขสหนตาวจนโต จ วีริยสฺส อนนฺตรํ **ขนฺติ** วุตฺตาฯ สเจฺจน ขนฺติยา จิราธิฎฺฐานโต อปการิโน อปการขนฺตึ วตฺวา ตทุปการกรเณ อวิสํวาทวจนโต ขนฺติยา อปวาทวาจาวิกมฺปเนน ภูตวาทิตาย อวิชหนวจนโต สตฺตสุญฺญตาธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺตึ วตฺวา ตทุปพฺรูหิตญาณสจฺจวจนโต จ ขนฺติยา อนนฺตรํ **สจฺจํ** วุตฺตํฯ

อธิฎฺฐาเนน สจฺจสิทฺธิโต “อจลาธิฎฺฐานสฺส หิ วิรติ สิชฺฌติ”ฯ อวิสํวาทิตํ วตฺวา ตตฺถ อจลภาววจนโต “สจฺจสโนฺธ หิ ทานาทีสุ ปฎิญฺญานุรูปํ นิจฺจโลว ปวตฺตติ”ฯ ญาณสจฺจํ วตฺวา สมฺภาเรสุ ปวตฺตินิฎฺฐาปนวจนโต “ยถาภูตญาณวา หิ โพธิสมฺภาเร อธิฎฺฐาติ, เต จ นิฎฺฐาเปติ ปฎิปเกฺขหิ อกมฺปิยภาวโต”ติ สจฺจสฺส อนนฺตรํ **อธิฎฺฐานํ** วุตฺตํฯ เมตฺตาย ปรหิตกรณสมาทานาธิฎฺฐานสิทฺธิโต อธิฎฺฐานํ วตฺวา หิตูปสํหารวจนโต “โพธิสมฺภาเร หิ อธิติฎฺฐมาโน เมตฺตาวิหารี โหติ”ฯ อจลาธิฎฺฐานสฺส สมาทานาวิโกปเนน สมาทานสมฺภวโต จ อธิฎฺฐานสฺส อนนฺตรํ **เมตฺตา** วุตฺตาฯ อุเปกฺขาย เมตฺตาวิสุทฺธิโต สเตฺตสุ หิตูปสํหารํ วตฺวา ตทปราเธสุ อุทาสีนตาวจนโต เมตฺตาภาวนํ วตฺวา ตนฺนิสฺสนฺทภาวนาวจนโต หิตกามสเตฺตปิ อุเปกฺขโกติ อจฺฉริยคุณตาวจนโต จ เมตฺตาย อนนฺตรํ **อุเปกฺขา** วุตฺตาติ เอวเมตาสํ กโม เวทิตโพฺพฯ

กานิ ลกฺขณรสปจฺจุปฎฺฐานปทฎฺฐานานีติ เอตฺถ อวิเสเสน ตาว สพฺพาปิ ปารมิโย ปรานุคฺคหลกฺขณา, ปเรสํ อุปการกรณรสา, อวิกมฺปนรสา วา, หิเตสิตาปจฺจุปฎฺฐานา, พุทฺธตฺตปจฺจุปฎฺฐานา วา, มหากรุณาปทฎฺฐานา, กรุณูปายโกสลฺลปทฎฺฐานา วาฯ

วิเสเสน ปน ยสฺมา กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตา อตฺตูปกรณปริจฺจาคเจตนา **ทานปารมิตา,** กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตํ กายวจีสุจริตํ อตฺถโต อกตฺตพฺพวิรติกตฺตพฺพกรณเจตนาทโย จ **สีลปารมิตา**ฯ กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิโต อาทีนวทสฺสนปุพฺพงฺคโม กามภเวหิ นิกฺขมนจิตฺตุปฺปาโท **เนกฺขมฺมปารมิตา,** กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิโต ธมฺมานํ สามญฺญวิเสสลกฺขณาวโพโธ **ปญฺญาปารมิตา** ฯ กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิโต กายจิเตฺตหิ ปรหิตารมฺภ **วีริยปารมิตา,** กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตํ สตฺตสงฺขาราปราธสหนํ อโทสปฺปธาโน ตทาการปฺปวตฺตจิตฺตุปฺปาโท **ขนฺติปารมิตา,** กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตํ วิรติเจตนาทิเภทํ อวิสํวาทนํ **สจฺจปารมิตา,** กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตํ อจลสมาทานาธิฎฺฐานํ ตทาการปฺปวโตฺต จิตฺตุปฺปาโท **อธิฎฺฐานปารมิตา,** กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิโต โลกสฺส หิตสุขูปสํหาโร อตฺถโต อพฺยาปาโท **เมตฺตาปารมิตา,** กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตา อนุนยปฎิฆวิทฺธํสนี อิฎฺฐานิเฎฺฐสุ สตฺตสงฺขาเรสุ สมปฺปวตฺติ **อุเปกฺขาปารมิตา**ฯ

ตสฺมา ปริจฺจาคลกฺขณา **ทานปารมี,** เทยฺยธเมฺม โลภวิทฺธํสนรสา, อนาสตฺติปจฺจุปฎฺฐานา, ภววิภวสมฺปตฺติปจฺจุปฎฺฐานา วา, ปริจฺจชิตพฺพวตฺถุปทฎฺฐานาฯ สีลนลกฺขณา **สีลปารมี,** สมาธานลกฺขณา ปติฎฺฐานลกฺขณา จาติ วุตฺตํ โหติฯ ทุสฺสีลฺยวิทฺธํสนรสา, อนวชฺชรสา วา, โสเจยฺยปจฺจุปฎฺฐานา, หิโรตฺตปฺปปทฎฺฐานาฯ กามโต จ ภวโต จ นิกฺขมนลกฺขณา **เนกฺขมฺมปารมี,** ตทาทีนววิภาวนรสา, ตโต เอว วิมุขภาวปจฺจุปฎฺฐานา, สํเวคปทฎฺฐานาฯ ยถาสภาวปฎิเวธลกฺขณา **ปญฺญาปารมี,** อกฺขลิตปฎิเวธลกฺขณา วา กุสลิสฺสาสขิตฺตอุสุ

ปฏิเวโธ วิย, วิสโยภาสนรสา ปทีโป วิย, อสโมฺมหปจฺจุปฏฺฐานา อรญฺญคตสุเทสิโก วิย, สมาธิปทฏฺฐานา, จตุสจฺจปทฏฺฐานา วาฯ อุสฺสาหลกฺขณา **วีริยปารมี,** อุปตฺถมฺภนรสา, อสํสีทนปจฺจุปฏฺฐานา, วีริยารมฺภวตฺถุปทฏฺฐานา, สํเวคปทฏฺฐานา วาฯ ขมนลกฺขณา **ขนฺติปารมี,** อิฏฺฐานิฏฺฐสหนรสา, อธิวาสนปจฺจุปฏฺฐานา, อวิโรธปจฺจุปฏฺฐานา วา, ยถาภูตทสฺสนปทฏฺฐานาฯ อวิสํวาทนลกฺขณา **สจฺจปารมี,** ยถาสภาววิภาวนรสา, สาธุตาปจฺจุปฏฺฐานา, โสรจฺจปทฏฺฐานาฯ โพธิสมฺภาเรสุ อธิฏฺฐานลกฺขณา **อธิฏฺฐานปารมี,** เตสํ ปฏิปกฺขาภิภวนรสา, ตตฺถ อจลตาปจฺจุปฏฺฐานา, โพธิสมฺภารปทฏฺฐานาฯ หิตาการปฺปวตฺติลกฺขณา **เมตฺตาปารมี,** หิตูปสํหาররสา, อาฆาตวินยนรสา วา, โสมฺมภาวปจฺจุปฏฺฐานา, สตฺตานํ มนาปภาวทสฺสนปทฏฺฐานาฯ มชฺฌตฺตาการปฺปวตฺติลกฺขณา **อุเปกฺขาปารมี,** สมภาวทสฺสนรสา, ปฏิฆานุนยวูปสมปจฺจุปฏฺฐานา, กมฺมสฺสกตาปจฺจเวกฺขณปทฏฺฐานาฯ

เอตฺถ จ กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตตา ทานาทีนํ ปริจฺจาคาทิลกฺขณสฺส วิเสสนภาเวน วตฺตพฺพาฯ กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตานิ หิ ทานาทีนิ โพธิสตฺตสนฺตาเน ปวตฺตานิ ทานาทิปารมิโย นาม โหนฺติฯ

โก ปจฺจโยติ? อภินีหาโร ตาว ปารมีนํ ปจฺจโยฯ โย หิ อยํ –

> ‘‘มนุสฺสตฺตํ ลิงฺคสมฺปตฺติ, เหตุ สตฺถารทสฺสนํ;
> ปพฺพชฺชา คุณสมฺปตฺติ, อธิกาโร จ ฉนฺทตา;
> อฏฺฐธมฺมสโมธานา, อภินีหาโร สมิชฺฌตี’’ติฯ (พุ. วํ. ๒.๕๙) –

เอวํ วุตฺโต อฏฺฐธมฺมสโมธานสมฺปาทิโต ‘‘ติโณฺณ ตาเรยฺยํ มุตฺโต โมเจยฺยํ ทนฺโต ทเมยฺยํ สนฺโต สเมยฺยํ อสฺสตฺโถ อสฺสาเสยฺยํ ปรินิพฺพุโต ปรินิพฺพาเปยฺยํ สุทฺโธ โสเธยฺยํ พุทฺโธ โพเธยฺย’’นฺติอาทินยปฺปวตฺโต อภินีหาโรฯ โส อวิเสเสน สพฺพปารมีนํ ปจฺจโยฯ ตปฺปวตฺติยา หิ อุทฺธํ ปารมีนํ ปวิจยุปฏฺฐานสมาทานาธิฏฺฐานนิปฺผตฺติโย มหาปุริสานํ สมฺภวนฺติฯ

ตตฺถ **มนุสฺสตฺต**นฺติ มนุสฺสตฺตภาโวฯ มนุสฺสตฺตภาเวเยว หิ ฐตฺวา พุทฺธตฺตํ ปเตฺถนฺตสฺส ปตฺถนา สมิชฺฌติ, น นาคสุปณฺณาทิชาตีสุ ฐิตสฺสฯ กสฺมาติ เจ? พุทฺธภาวสฺส อนนุจฺฉวิกภาวโตฯ

ลิงฺคสมฺปตฺตีติ มนุสฺสตฺตภาเว ฐิตสฺสาปิ ปุริสเสฺสว ปตฺถนา สมิชฺฌติ, น อิตฺถิยา น ปณฺฑกนปุํสกอุภโตพฺยญฺชนกานํ วา สมิชฺฌติฯ กสฺมาติ เจ? ยถาวุตฺตการณโต ลกฺขณปาริปูริยา อภาวโต จฯ วุตฺตเญฺจตํ – ‘‘อฏฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส, ยํ อิตฺถี อรหํ อสฺส สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติ (อ. นิ. ๑.๒๗๙; วิภ. ๘๐๙) วิตฺถาโรฯ ตสฺมา มนุสฺสชาติกสฺสาปิ อิตฺถิลิเงฺค ฐิตสฺส ปณฺฑกาทีนํ วา ปตฺถนา น สมิชฺฌติฯ

เหตูติ อุปนิสฺสยสมฺปตฺติฯ มนุสฺสปุริสสฺสาปิ หิ อุปนิสฺสยสมฺปนฺนเสฺสว เหตุสมฺปตฺติยา ปตฺถนา สมิชฺฌติ, น อิตรสฺสฯ

สตฺถารทสฺสนนฺติ สตฺถุสมฺมุขีภาโวฯ ธรมานกพุทฺธเสฺสว หิ สนฺติเก ปเตฺถนฺตสฺส ปตฺถนา สมิชฺฌติ, ปรินิพฺพุเต ปน ภควติ เจติยสฺส สนฺติเก วา โพธิมูเล วา ปฏิมาย วา ปเจฺจกพุทฺธพุทฺธสาวกานํ วา สนฺติเก ปตฺถนา น สมิชฺฌติฯ กสฺมา? อธิการสฺส พลวภาวาภาวโตฯ

พุทฺธานํ เอว ปน สนฺติเก ปตฺถนา สมิชฺฌติ, อชฺฌาสยสฺส อุฬารภาเวน ตทธิการสฺส พลวภาวาปตฺติโตฯ

ปพฺพชฺชาติ พุทฺธสฺส ภควโต สนฺติเก ปเตฺถนฺตสฺสาปิ กมฺมกิริยวาทีสุ ตาปเสสุ วา ภิกฺขูสุ วา ปพฺพชิตเสฺสว ปตฺถนา สมิชฺฌติ, โน คิหิลิเงฺค ฐิตสฺสฯ กสฺมา? พุทฺธภาวสฺส อนนุจฺฉวิกภาวโตฯ ปพฺพชิตา เอว หิ มหาโพธิสตฺตา สมฺมาสโมฺพธึ อธิคจฺฉนฺติ, น คหฏฺฐภูตา, ตสฺมา ปณิธานกาเล จ ปพฺพชฺชาลิงฺคํ เอว หิ ยุตฺตรูปํ กิญฺจ คุณสมฺปตฺติอธิฏฺฐานภาวโตฯ

คุณสมฺปตฺตีติ อภิญฺญาทิคุณสมฺปทาฯ ปพฺพชิตสฺสาปิ หิ อฏฺฐสมาปตฺติลาภิโน ปญฺจาภิญฺญเสฺสว ปตฺถนา สมิชฺฌติ, น ยถาวุตฺตคุณสมฺปตฺติยา วิรหิตสฺสฯ กสฺมา? ปารมิปวิจยสฺส อสมตฺถภาวโต, อุปนิสฺสยสมฺปตฺติยา อภิญฺญาสมฺปตฺติยา จ สมนฺนาคตตฺตา มหาปุริสา กตาภินีหารา สยเมว ปารมี ปวิเจตุํ สมตฺถา โหนฺติฯ

อธิกาโรติ อธิโก อุปกาโรฯ ยถาวุตฺตคุณสมฺปโนฺนปิ หิ โย อตฺตโน ชีวิตมฺปิ พุทฺธานํ ปริจฺจชิตฺวา ตสฺมึ กาเล อธิกํ อุปการํ กโรติ, ตเสฺสว อภินีหาโร สมิชฺฌติ, น อิตรสฺสฯ

ฉนฺทตาติ กตฺตุกามตากุสลจฺฉโนฺทฯ ยสฺส หิ ยถาวุตฺตธมฺมสมนฺนาคตสฺส พุทฺธการกธมฺมานํ อตฺถาย มหโนฺต ฉโนฺท มหตี ปตฺถนา มหตี กตฺตุกามตา อตฺถิ, ตเสฺสว สมิชฺฌติ, น อิตรสฺสฯ

ตตฺริทํ ฉนฺทมหนฺตตาย โอปมฺมํ – โย สกลจกฺกวาฬคพฺภํ เอโกทกีภูตํ อตฺตโน พาหุพเลเนว อุตฺตริตฺวา ปารํ คนฺตุํ สมโตฺถ, โส พุทฺธตฺตํ ปาปุณาตีติ สุตฺวา ตํ ทุกฺกรโต อทหโนฺต ''อหํ ตํ อุตฺตริตฺวา ปารํ คมิสฺสามี''ติ ฉนฺทชาโต โหติ, น ตตฺถ สโงฺกจํ อาปชฺชติฯ ตถา โย สกลจกฺกวาฬํ วีตจฺจิกานํ วิคตธูมานํ องฺคารานํ ปูรํ ปาเทหิ อกฺกมโนฺต อติกฺกมิตฺวา ปรภาคํ ปาปุณิตุํ สมโตฺถ…เป.… น ตตฺถ สโงฺกจํ อาปชฺชติฯ ตถา โย สกลจกฺกวาฬํ สตฺติสูเลหิ สุนิสิตผเลหิ นิรนฺตรํ อากิณฺณํ ปาเทหิ อกฺกมโนฺต อติกฺกมิตฺวา…เป.… น ตตฺถ สโงฺกจํ อาปชฺชติฯ ตถา โย สกลจกฺกวาฬํ นิรนฺตรํ ฆนเวฬุคุมฺพสญฺฉนฺนํ กณฺฏกลตาวนคหนํ วินิวิชฺฌิตฺวา ปรภาคํ คนฺตุํ สมโตฺถ…เป.… น ตตฺถ สโงฺกจํ อาปชฺชติฯ ตถา โย ''จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ สตสหสฺสญฺจ กเปฺป นิรเย ปจฺจิตฺวา พุทฺธตฺตํ ปตฺตพฺพ''นฺติ สุตฺวา ตํ ทุกฺกรโต อทหโนฺต ''อหํ ตตฺถ ปจฺจิตฺวา พุทฺธตฺตํ ปาปุณิสฺสามี''ติ ฉนฺทชาโต โหติ, น ตตฺถ สโงฺกจํ อาปชฺชตีติ เอวมาทินา นเยน เอตฺถ ฉนฺทสฺส มหนฺตภาโว เวทิตโพฺพฯ

เอวํ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต ปนายํ อภินีหาโร อตฺถโต เตสํ อฏฺฐนฺนํ องฺคานํ สโมธาเนน ตถาปวโตฺต จิตฺตุปฺปาโทติ เวทิตโพฺพฯ โส สมฺมเทว สมฺมาสโมฺพธิยา ปณิธานลกฺขโณฯ ''อโห วตาหํ อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุเชฺฌยฺยํ, สพฺพสตฺตานํ หิตสุขํ นิปฺผาเทยฺย''นฺติ เอวมาทิปตฺถนารโส, โพธิสมฺภารเหตุภาวปจฺจุปฏฺฐาโน, มหากรุณาปทฏฺฐาโน, อุปนิสฺสยสมฺปตฺติปทฏฺฐาโน วาฯ อจิเนฺตยฺยํ พุทฺธภูมึ อปริมาณํ สตฺตโลกหิตญฺจ อารพฺภ ปวตฺติยา สพฺพพุทฺธการกธมฺมมูลภูโต ปรมภทฺทโก ปรมกลฺยาโณ อปริเมยฺยปฺปภาโว ปุญฺญวิเสโสติ ทฏฺฐโพฺพฯ

ยสฺส จ อุปฺปตฺติยา สเหว มหาปุริโส มหาโพธิยานปฏิปตฺตึ โอติโณฺณ นาม โหติ นิยตภาวสมธิคมนโต ตโต อนิวตฺตนสภาวตฺตา โพธิสโตฺตติ สมญฺญํ ปฏิลภติ, สพฺพภาเวน สมฺมาสโมฺพธิยํ สมาสตฺตมานสตา โพธิสมฺภารสิกฺขาสมตฺถตา จสฺส สนฺติฏฺฐติฯ ยถาวุตฺตาภินี

หารสมิชฺฌเนน หิ มหาปุริสา สพฺพญฺญุตญฺญาณาธิคมนปุพฺพลิเงฺคน สยมฺภุญาเณน สมฺม เทว สพฺพปารมิโย ปวิจินิตฺวา สมาทาย อนุกฺกเมน ปริปูเรนฺติฯ ตถา กตมหาภินีหาโร หิ สุเมธปณฺฑิโต ปฏิปชฺชิฯ ยถาห –

> ‘‘หนฺท พุทฺธกเร ธเมฺม, วิจินามิ อิโต จิโต;
> อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา, ยาวตา ธมฺมธาตุยา;
> วิจินโนฺต ตทา ทกฺขิํ, ปฐมํ ทานปารมิ’’นฺติฯ (พุ. วํ. ๒.๑๑๕-๑๑๖) –

วิตฺถาโรฯ ตสฺส จ อภินีหารสฺส จตฺตาโร ปจฺจยา จตฺตาโร เหตู จตฺตาริ จ พลานิ เวทิตพฺพานิฯ

ตตฺถ กตเม **จตฺตาโร ปจฺจยา**? อิธ มหาปุริโส ปสฺสติ ตถาคตํ มหตา พุทฺธานุภาเวน อจฺฉริยพฺภุตํ ปาฏิหาริยํ กโรนฺตํฯ ตสฺส ตํ นิสฺสาย ตํ อารมฺมณํ กตฺวา มหาโพธิยํ จิตฺตํ สนฺติฎฺฐติ – ‘‘มหานุภาวา วตายํ ธมฺมธาตุ, ยสฺสา สุปฺปฏิวิทฺธตฺตา ภควา เอวํ อจฺฉริยพฺภุตธโมฺม อจิเนฺตยฺยานุภาโว จา’’ติ ฯ โส ตเมว มหานุภาวทสฺสนํ นิสฺสาย ตํ ปจฺจยํ กตฺวา สโมฺพธิยํ อธิมุจฺจโนฺต ตตฺถ จิตฺตํ ฐเปติฯ อยํ **ปฐโม ปจฺจโย** มหาภินีหารายฯ

น เหว โข ปสฺสติ ตถาคตสฺส ยถาวุตฺตํ มหานุภาวตํ, อปิ จ โข สุณาติ ‘‘เอทิโส จ เอทิโส จ ภควา’’ติฯ โส ตํ นิสฺสาย ตํ ปจฺจยํ กตฺวา สโมฺพธิยํ อธิมุจฺจโนฺต ตตฺถ จิตฺตํ ฐเปติฯ อยํ **ทุติโย ปจฺจโย** มหาภินีหารายฯ

น เหว โข ปสฺสติ ตถาคตสฺส ยถาวุตฺตํ มหานุภาวตํ, นปิ ตํ ปรโต สุณาติ, อปิ จ โข ตถาคตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส ‘‘ทสพลสมนฺนาคโต, ภิกฺขเว, ตถาคโต’’ติอาทินา (สํ. นิ. ๒.๒๑-๒๒) พุทฺธานุภาวปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมํ สุณาติฯ โส ตํ นิสฺสาย ตํ ปจฺจยํ กตฺวา สโมฺพธิยํ อธิมุจฺจโนฺต ตตฺถ จิตฺตํ ฐเปติฯ อยํ **ตติโย ปจฺจโย** มหาภินีหารายฯ

น เหว โข ปสฺสติ ตถาคตสฺส ยถาวุตฺตํ มหานุภาวตํ, นปิ ตํ ปรโต สุณาติ, นปิ ตถาคตสฺส ธมฺมํ สุณาติ, อปิ จ โข อุฬารชฺฌาสโย กลฺยาณาธิมุตฺติโก ‘‘อหเมตํ พุทฺธวํสํ พุทฺธตนฺติํ พุทฺธปเวณิํ พุทฺธธมฺมตํ ปริปาเลสฺสามี’’ติ ยาวเทว ธมฺมํ เอว สกฺกโรโนฺต ครุกโรโนฺต มาเนโนฺต ปูเชโนฺต ธมฺมํ อปจายมาโน ตํ นิสฺสาย ตํ ปจฺจยํ กตฺวา สโมฺพธิยํ อธิมุจฺจโนฺต ตตฺถ จิตฺตํ ฐเปติฯ อยํ **จตุโตฺถ ปจฺจโย** มหาภินีหารายฯ

ตตฺถ กตเม **จตฺตาโร เหตู** มหาภินีหาราย? อิธ มหาปุริโส ปกติยา อุปนิสฺสยสมฺปโนฺนว โหติ ปุริมเกสุ พุเทฺธสุ กตาธิกาโรฯ อยํ **ปฐโม เหตุ** มหาภินีหารายฯ ปุน จปรํ มหาปุริโส ปกติยา กรุณาชฺฌาสโย โหติ กรุณาธิมุโตฺต สตฺตานํ ทุกฺขํ อปเนตุกาโม อปิ จ อตฺตโน กายชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวาฯ อยํ **ทุติโย เหตุ** มหาภินีหารายฯ ปุน จปรํ มหาปุริโส สกลโตปิ วฎฺฎทุกฺขโต สตฺตหิตาย จ ทุกฺกรจริยโต สุจิรมฺปิ กาลํ ฆเฎโนฺต วายมโนฺต อนิพฺพิโนฺน โหติ อนุตฺราสียาว อิจฺฉิตตฺถนิปฺผตฺติฯ อยํ **ตติโย เหตุ** มหาภินีหารายฯ ปุน จปรํ มหาปุริโส กลฺยาณมิตฺตสนฺนิสฺสิโต โหติ, โย อหิตโต นิวาเรติ, หิเต ปติฎฺฐเปติฯ อยํ **จตุโตฺถ เหตุ** มหาภินีหารายฯ

ตตฺรายํ มหาปุริสสฺส อุปนิสฺสยสมฺปทา – เอกเนฺตเนวสฺส ยถา อชฺฌาสโย สโมฺพธินิโนฺน โหติ สโมฺพธิโปโณ สโมฺพธิปพฺภาโร, ตถา สตฺตานํ หิตจริยาฯ ยโต จาเนน ปุริมพุทฺธานํ สนฺติเก สโมฺพธิยา ปณิธานํ กตํ โหติ มนสา วาจาย จ ‘‘อหมฺปิ เอทิโส สมฺมาสมฺพุ

โทฺธ หุตฺวา สมฺมเทว สตฺตานํ หิตสุขํ นิปฺผาเทยฺย’’นฺติฯ เอวํ สมฺปนฺนูปนิสฺสยสฺส ปนสฺส อิมานิ อุปนิสฺสยสมฺปตฺติยา ลิงฺคานิ ภวนฺติ เยหิ สมนฺนาคตสฺส สาวกโพธิสเตฺตหิ จ ปเจฺจกโพธิสเตฺตหิ จ มหาวิเสโส มหนฺตํ นานากรณํ ปญฺญายติ อินฺทฺริยโต ปฏิปตฺติโต โกสลฺลโต จฯ อิธ อุปนิสฺสยสมฺปโนฺน มหาปุริโส ยถา วิสทินฺทฺริโย โหติ วิสทญาโณ, น ตถา อิตเรฯ ปรหิตาย ปฏิปโนฺน โหติ, น อตฺตหิตายฯ ตถา หิ โส ยถา พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ ปฏิปชฺชติ, น ตถา อิตเรฯ ตตฺถ จ โกสลฺลํ อาวหติ ฐานุปฺปตฺติกปฏิภาเนน ฐานาฐานกุสลตาย จฯ

ตถา มหาปุริโส ปกติยา ทานชฺฌาสโย โหติ ทานาภิรโต, สติ เทยฺยธเมฺม เทติ เอว, น ทานโต สโงฺกจํ อาปชฺชติ, สตตํ สมิตํ สํวิภาคสีโล โหติ, ปมุทิโตว เทติ อาทรชาโต, น อุทาสีนจิโตฺต, มหนฺตมฺปิ ทานํ ทตฺวา น จ ทาเนน สนฺตุโฎฺฐ โหติ, ปเคว อปฺปํ, ปเรสญฺจ อุสฺสาหํ ชเนโนฺต ทาเน วณฺณํ ภาสติ, ทานปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมกถํ กโรติ, อเญฺญ จ ปเรสํ เทเนฺต ทิสฺวา อตฺตมโน โหติ, ภยฎฺฐาเนสุ จ ปเรสํ อภยํ เทตีติ เอวมาทีนิ ทานชฺฌาสยสฺส มหาปุริสสฺส ทานปารมิยา ลิงฺคานิฯ

ตถา ปาณาติปาตาทีหิ ปาปธเมฺมหิ หิรียติ โอตฺตปฺปติ, สตฺตานํ อวิเหฐนชาติโก โหติ โสรโต สุขสีโล อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก สุวโจ โสวจสฺสกรณีเยหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคโต มุทุชาติโก อตฺถโทฺธ อนติมานี, ปรสนฺตกํ นาทิยติ อนฺตมโส ติณสลากํ อุปาทาย, อตฺตโน หเตฺถ นิกฺขิตฺตํ อิณํ วา คเหตฺวา ปรํ น วิสํวาเทติ, ปรสฺมิํ วา อตฺตโน สนฺตเก พฺยามูเฬฺห วิสฺสริเต วา ตํ สญฺญาเปตฺวา ปฏิปาเทติ ยถา ตํ น ปรหตฺถคตํ โหติ, อโลลุโปฺป โหติ, ปรปริคฺคเหสุ ปาปกํ จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทติ, อิตฺถิพฺยสนาทีนิ ทูรโต ปริวเชฺชติ, สจฺจวาที สจฺจสโนฺธ ภินฺนานํ สนฺธาตา สหิตานํ อนุปฺปทาตา, ปิยวาที มิหิตปุพฺพงฺคโม ปุพฺพภาสี อตฺถวาที ธมฺมวาที อนภิชฺฌาลุ อพฺยาปนฺนจิโตฺต อวิปรีตทสฺสโน, กมฺมสฺสกตญาเณน สจฺจานุโลมิกญาเณน กตญฺญู กตเวที วุทฺธาปจายี สุวิสุทฺธาชีโว ธมฺมกาโม ปเรปิ ธเมฺม สมาทเปตา สเพฺพน สพฺพํ อกิจฺจโต สเตฺต นิวาเรตา กิเจฺจสุ ปติฎฺฐเปตา อตฺตนา จ ตตฺถ กิเจฺจ โยคํ อาปชฺชิตา, กตฺวา วา ปน สยํ อกตฺตพฺพํ สีฆเญฺญว ตโต ปฏิวิรโต โหตีติ เอวมาทีนิ สีลชฺฌาสยสฺส มหาปุริสสฺส สีลปารมิยา ลิงฺคานิฯ

ตถา มนฺทกิเลโส โหติ มนฺทนีวรโณ, ปวิเวกชฺฌาสโย อวิเกฺขปพหุโล, น ตสฺส ปาปกา วิตกฺกา จิตฺตํ อนฺวาสฺสวนฺติ, วิเวกคตสฺส จสฺส อปฺปกสิเรเนว จิตฺตํ สมาธิยติ, อมิตฺตปเกฺขปิ ตุวฎํ เมตฺตจิตฺตตา สนฺติฎฺฐติ, ปเคว อิตรสฺมิํ, สติมา จ โหติ จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตา, เมธาวี จ โหติ ธโมฺมชปญฺญาย สมนฺนาคโต, นิปโก จ โหติ ตาสุ ตาสุ อิติกตฺตพฺพตาสุ, อารทฺธวีริโย จ โหติ สตฺตานํ หิตกิริยาสุ, ขนฺติพลสมนฺนาคโต จ โหติ สพฺพสโห, อจลาธิฎฺฐาโน จ โหติ ทฬฺหสมาทาโน , อชฺฌุเปกฺขโก จ โหติ อุเปกฺขาฐานีเยสุ ธเมฺมสูติ เอวมาทีนิ มหาปุริสสฺส เนกฺขมฺมชฺฌาสยาทีนํ วเสน เนกฺขมฺมปารมิอาทีนํ ลิงฺคานิ เวทิตพฺพานิฯ

เอวเมเตหิ โพธิสมฺภารลิเงฺคหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส ยํ วุตฺตํ ‘‘มหาภินีหาราย กลฺยาณมิตฺตสนฺนิสฺสโย เหตู’’ติฯ ตตฺริทํ สเงฺขปโต กลฺยาณมิตฺตลกฺขณํ – อิธ กลฺยาณมิโตฺต สทฺธาสมฺปโนฺน โหติ สีลสมฺปโนฺน สุตสมฺปโนฺน จาคสมฺปโนฺน วีริยสมฺปโนฺน สติสมฺปโนฺน สมาธิสมฺปโนฺน ปญฺญาสมฺปโนฺนฯ ตตฺถ สทฺธาสมฺปตฺติยา สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธิํ กมฺมผลญฺจ, เตน สมฺมาสโมฺพธิยา เหตุภูตํ สเตฺตสุ หิเตสิตํ น ปริจฺจชติ, สีลสมฺปตฺติยา สตฺตานํ ปิโย โหติ มนาโป ครุ ภาวนีโย โจทโก ปาปครหี วตฺตา วจนกฺขโม, สุตสมฺปตฺติยา สตฺตานํ

หิตสุขาวหํ คมฺภีรํ ธมฺมกถํ กตฺตา โหติ, จาคสมฺปตฺติยา อปฺปิโจฺฉ โหติ สนฺตุฏฺโฐ ปวิวิตฺโต อสํสฏฺโฐ, วีริยสมฺปตฺติยา อารทฺธวีริโย โหติ สตฺตานํ หิตปฏิปตฺติยํ, สติสมฺปตฺติยา อุปฏฺฐิตสติ โหติ อนวชฺชธมฺเมสุ, สมาธิสมฺปตฺติยา อวิกฺขิตฺโต โหติ สมาหิตจิตฺโต, ปญฺญาสมฺปตฺติยา อวิปรีตํ ปชานาติ, โส สติยา กุสลากุสลานํ ธมฺมานํ คติโย สมนฺเวสมาโน ปญฺญาย สตฺตานํ หิตาหิตํ ยถาภูตํ ชานิตฺวา สมาธินา ตตฺถ เอกคฺคจิตฺโต หุตฺวา วีริเยน อหิตา สเตฺต นิเสเธตฺวา หิเต นิโยเชติฯ เตนาห –

> ‘‘ปิโย ครุ ภาวนีโย, วตฺตา จ วจนกฺขโม;
> คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา, โน จฏฺฐาเน นิโยชโก’’ติฯ (อ. นิ. ๗.๓๗; เนตฺติ. ๑๑๓) –

เอวํ คุณสมนฺนาคตญฺจ กลฺยาณมิตฺตํ อุปนิสฺสาย มหาปุริโส อตฺตโน อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ สมฺมเทว ปริโยทเปติฯ สุวิสุทฺธาสยปโยโค จ หุตฺวา จตูหิ พเลหิ สมนฺนาคโต น จิเรเนว อฏฺฐงฺคสโมธาเนตฺวา มหาภินีหารํ กโรโนฺต โพธิสตฺตภาเว ปติฏฺฐหติ อนิวตฺติธมฺโม นิยโต สโมฺพธิปรายโนฯ

ตสฺสิมานิ **จตฺตาริ พลานิฯ อชฺฌตฺติกพลํ** ยา สมฺมาสโมฺพธิยํ อตฺตสนฺนิสฺสยา ธมฺมคารเวน อภิรุจิ เอกนฺตนินฺนชฺฌาสยตา, ยาย มหาปุริโส อตฺตาธิปติ ลชฺชาปสฺสโย อภินีหารสมฺปโนฺน จ หุตฺวา ปารมิโย ปูเรตฺวา สมฺมาสโมฺพธึ ปาปุณาติฯ **พาหิรพลํ** ยา สมฺมาสโมฺพธิยํ ปรสนฺนิสฺสยา อภิรุจิ เอกนฺตนินฺนชฺฌาสยตา, ยาย มหาปุริโส โลกาธิปติ มานาปสฺสโย อภินีหารสมฺปโนฺน จ หุตฺวา ปารมิโย ปูเรตฺวา สมฺมาสโมฺพธึ ปาปุณาติฯ **อุปนิสฺสยพลํ** ยา สมฺมาสโมฺพธิยํ อุปนิสฺสยสมฺปตฺติยา อภิรุจิ เอกนฺตนินฺนชฺฌาสยตา, ยาย มหาปุริโส ติกฺขินฺทฺริโย วิสทธาตุโก สติสนฺนิสฺสโย อภินีหารสมฺปโนฺน จ หุตฺวา ปารมิโย ปูเรตฺวา สมฺมาสโมฺพธึ ปาปุณาติฯ **ปโยคพลํ** ยา สมฺมาสโมฺพธิยํ ตชฺชา ปโยคสมฺปทา สกฺกจฺจการิตา สาตจฺจการิตา, ยาย มหาปุริโส วิสุทฺธปโยโค นิรนฺตรการี อภินีหารสมฺปโนฺน จ หุตฺวา ปารมิโย ปูเรตฺวา สมฺมาสโมฺพธึ ปาปุณาติฯ

เอวมยํ จตูหิ ปจฺจเยหิ จตูหิ เหตูหิ จตูหิ จ พเลหิ สมฺปนฺนสมุทาคโม อฏฺฐงฺคสโมธานสมฺปาทิโต อภินีหาโร ปารมีนํ ปจฺจโย มูลการณภาวโตฯ ยสฺส จ ปวตฺติยา มหาปุริเส **จตฺตาโร อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา** ปติฏฺฐหนฺติ, สพฺพสตฺตนิกายํ อตฺตโน โอรสปุตฺตํ วิย ปิยจิเตฺตน ปริคฺคณฺหาติฯ น จสฺส จิตฺตํ ปุตฺตสํกิเลสวเสน สํกิลิสฺสติฯ สตฺตานํ หิตสุขาวโห จสฺส อชฺฌาสโย ปโยโค จ โหติฯ อตฺตโน จ พุทฺธการกธมฺมา อุปรูปริ วฑฺฒนฺติ ปริปจฺจนฺติ จฯ ยโต จ มหาปุริโส อุฬารตเมน ปุญฺญาภิสเนฺทน กุสลาภิสเนฺทน ปวตฺติยา ปจฺจเยน สุขสฺสาหาเรน สมนฺนาคโต สตฺตานํ ทกฺขิเณยฺโย อุตฺตมคารวฏฺฐานํ อสทิสํ ปุญฺญเกฺขตฺตญฺจ โหติฯ เอวมเนกคุโณ อเนกานิสํโส มหาภินีหาโร ปารมีนํ ปจฺจโยติ เวทิตโพฺพฯ

ยถา จ อภินีหาโร, เอวํ มหากรุณา อุปายโกสลฺลญฺจฯ ตตฺถ **อุปายโกสลฺลํ** นาม ทานาทีนํ โพธิสมฺภารภาวสฺส นิมิตฺตภูตา ปญฺญา, ยาหิ มหากรุณูปายโกสลฺลตาหิ มหาปุริสานํ อตฺตสุขนิรเปกฺขตา นิรนฺตรํ ปรหิตกรณปสุตตา สุทุกฺกเรหิปิ มหาโพธิสตฺตจริเตหิ วิสาทาภาโว ปสาทสมฺพุทฺธิทสฺสนสวนานุสฺสรณกาเลสุปิ สตฺตานํ หิตสุขปฺปฏิลาภเหตุภาโว จ สมฺปชฺชติฯ ตถา หิสฺส ปญฺญาย พุทฺธภาวสิทฺธิ, กรุณาย พุทฺธกมฺมสิทฺธิ, ปญฺญาย สยํ ตรติ, กรุณาย ปเร ตาเรติ, ปญฺญาย ปรทุกฺขํ ปริชานาติ, กรุณาย ปรทุกฺขปติการํ อารภติ, ปญฺญาย จ ทุเกฺข นิพฺพินฺทติ, กรุณาย ทุกฺขํ สมฺปฏิจฺฉติ, ตถา ปญฺญาย นิพฺพานาภิมุโข โหติ, กรุณาย วฏฺฏํ ปาปุณาติ, ตถา กรุณาย สํสาราภิมุโข โหติ, ปญฺญาย ตตฺร นาภิรมติ, ปญฺญาย จ

สพฺพตฺถ วิรชฺชติ, กรุณานุคตตฺตา น จ น สเพฺพสํ อนุคฺคหาย ปวโตฺต, กรุณาย สเพฺพปิ อนุ
กมฺปติ, ปญฺญานุคตตฺตา น จ น สพฺพตฺถ วิรตฺตจิโตฺต, ปญฺญาย จ อหํการมมํการาภาโว,
กรุณาย อาลสิยทีนตาภาโว, ตถา ปญฺญากรุณาหิ ยถากฺกมํ อตฺตปรนาถตา ธีรวีรภาโว, อนตฺ
ตนฺตปอปรนฺตปตา, อตฺตหิตปรหิตนิปฺผตฺติ, นิพฺภยาภิํสนกภาโว, ธมฺมาธิปติโลกาธิปติตา,
กตญฺญุปุพฺพการิภาโว, โมหตณฺหาวิคโม, วิชฺชาจรณสิทฺธิ, พลเวสารชฺชนิปฺผตฺตีติ สพฺพสฺ
สาปิ ปารมิตาผลสฺส วิเสเสน อุปายภาวโต ปญฺญากรุณา ปารมีนํ ปจฺจโยฯ อิทญฺจ ทฺวยํ ปา
รมีนํ วิย ปณิธานสฺสาปิ ปจฺจโยฯ

ตถา อุสฺสาหอุมฺมงฺคอวตฺถานหิตจริยา จ ปารมีนํ ปจฺจยาติ เวทิตพฺพา, ยา พุทฺธภาวสฺส
อุปฺปตฺติฎฺฐานตาย **พุทฺธภูมิโย**ติ วุจฺจนฺติฯ ตตฺถ **อุสฺสาโห** นาม โพธิสมฺภารานํ อพฺภุสฺสหนวี
ริยํฯ **อุมฺมโงฺค** นาม โพธิสมฺภาเรสุ อุปายโกสลฺลภูตา ปญฺญาฯ **อวตฺถานํ** นาม อธิฎฺฐานํ
อจลาธิฎฺฐานตาฯ **หิตจริยา** นาม เมตฺตาภาวนา กรุณาภาวนา จฯ

ตถา เนกฺขมฺมปวิเวกอโลภาโทสาโมหนิสฺสรณปฺปเภทา **ฉ อชฺฌาสยา**ฯ เนกฺ
ขมฺมชฺฌาสยา หิ โพธิสตฺตา โหนฺติ กาเมสุ ฆราวาเส จ โทสทสฺสาวิโน, ตถา ปวิเวกชฺฌาส
ยา สงฺคณิกาย โทสทสฺสาวิโน, อโลภชฺฌาสยา โลเภ โทสทสฺสาวิโน, อโทสชฺฌาสยา
โทเส โทสทสฺสาวิโน, อโมหชฺฌาสยา โมเห โทสทสฺสาวิโน, นิสฺสรณชฺฌาสยา สพฺพภเวสุ
โทสทสฺสาวิโนติฯ ตสฺมา เอเต โพธิสตฺตานํ ฉ อชฺฌาสยา ทานาทีนํ ปารมีนํ ปจฺจยาติ เวทิ
ตพฺพาฯ น หิ โลภาทีสุ อาทีนวทสฺสเนน อโลภาทีนํ อธิกภาเวน จ วินา ทานาทิปารมิโย
สมฺภวนฺติ, อโลภาทีนญฺหิ อธิกภาเวน ปริจฺจาคาทินินฺนจิตฺตตา อโลภชฺฌาสยาทิตาติ เวทิ
ตพฺพาฯ

ยถา เจเต เอวํ ทานชฺฌาสยตาทโยปิ โพธิยา จรนฺตานํ โพธิสตฺตานํ ทานาทิปารมีนํ
ปจฺจโยฯ ทานชฺฌาสยตาย หิ โพธิสตฺตา ตปฺปฎิปเกฺข มเจฺฉเร โทสทสฺสาวิโน หุตฺวา สมฺม
เทว ทานปารมิํ ปริปูเรนฺติฯ สีลชฺฌาสยตาย ทุสฺสีเลฺย โทสทสฺสาวิโน หุตฺวา สมฺมเทว สีลปา
รมิํ ปริปูเรนฺติฯ เนกฺขมฺมชฺฌาสยตาย กาเมสุ ฆราวาเส จ , ยถาภูตญาณชฺฌาสยตาย
อญฺญาเณ วิจิกิจฺฉาย จ, วีริยชฺฌาสยตาย โกสเชฺช, ขนฺติยชฺฌาสยตาย อกฺขนฺติยํ,
สจฺจชฺฌาสยตาย วิสํวาเท, อธิฎฺฐานชฺฌาสยตาย อนธิฎฺฐาเน, เมตฺตาชฺฌาสยตาย พฺยาปา
เท, อุเปกฺขาชฺฌาสยตาย โลกธเมฺมสุ อาทีนวทสฺสาวิโน หุตฺวา สมฺมเทว เนกฺขมฺมาทิปารมิ
โย ปริปูเรนฺติฯ ทานชฺฌาสยตาทโย ทานาทิปารมีนํ นิปฺผตฺติการณตฺตา ปจฺจโยฯ

ตถา อปริจฺจาคปริจฺจาคาทีสุ ยถากฺกมํ อาทีนวานิสํสปจฺจเวกฺขณา ทานาทิปารมีนํ
ปจฺจโยฯ ตตฺถายํ ปจฺจเวกฺขณาวิธิเขตฺตวตฺถุหิรญฺญสุวณฺณโคมหิํสทาสิทาสปุตฺตทาราทิป
ริคฺคหพฺยาสตฺตจิตฺตานํ สตฺตานํ เขตฺตาทีนํ วตฺถุกามภาเวน พหุปตฺถนียภาวโต ราชโจราทิ
สาธารณภาวโต วิวาทาธิฎฺฐานโต สปตฺตกรณโต นิสฺสารโต ปฎิลาภปริปาลเนสุ ปรวิเหฐน
เหตุโต วินาสนิมิตฺตญฺจ โสกาทิอเนกวิหิตพฺยสนาวหโต ตทาสตฺตินิทานญฺจ มเจฺฉรมลปริ
ยุฎฺฐิตจิตฺตานํ อปายูปปตฺติเหตุภาวโตติ เอวํ วิวิธวิปุลานตฺถาวหานิ ปริคฺคหวตฺถูนิ นามฯ
เตสํ ปริจฺจาโคเยว เอโก โสตฺถิภาโวติ ปริจฺจาเค อปฺปมาโท กรณีโยฯ

อปิ จ ยาจโก ยาจมาโน อตฺตโน คุยฺหสฺส อาจิกฺขนโต ‘‘มยฺหํ วิสฺสาสิโก’’ติ จ, ‘‘ปหาย
คมนียมตฺตโน สนฺตกํ คเหตฺวา ปรโลกํ ยาหีติ มยฺหํ อุปเทสโก’’ติ จ, ‘‘อาทิเตฺต วิย อคาเร
มรณคฺคินา อาทิเตฺต โลเก ตโต มยฺหํ สนฺตกสฺส อปวาหกสหาโย’’ติ จ, ‘‘อปวาหิตสฺส จสฺส
อฌาปนนิเกฺขปฎฺฐานภูโต’’ติ จ ทานสงฺขาเต กลฺยาณกมฺมสฺมิํ สหายภาวโต สพฺพสมฺปตฺตีนํ

อคฺคภูตาย ปรมทุลฺลภาย พุทฺธภูมิยา สมฺปตฺติเหตุภาวโต จ ‘‘ปรโม กลฺยาณมิโตฺต’’ติ จ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํฯ

ตถา ‘‘อุฬาเร กมฺมนิ อเนนาหํ สมฺภาวิโต, ตสฺมา สา สมฺภาวนา อวิตถา กาตพฺพา’’ติ จ, ‘‘เอกนฺตเภทิตาย ชีวิตสฺส อยาจิเตนาปิ มยา ทาตพฺพํ, ปเคว ยาจิเตนา’’ติ จ, ‘‘อุฬาร ชฺฌาสเยหิ คเวสิตฺวาปิ ทาตพฺพโต สยเมวาคโต มม ปุเญฺญนา’’ติ จ ‘‘ยาจกสฺส ทานาปเท เสน มยฺหเมวายมนุคฺคโห’’ติ จ, ‘‘อหํ วิย อยํ สโพฺพปิ โลโก มยา อนุคฺคเหตโพฺพ’’ติ จ, ‘‘อสติ ยาจเก กถํ มยฺหํ ทานปารมี ปูเรยฺยา’’ติ จ, ‘‘ยาจกานเมว จตฺถาย มยา สโพฺพ ปริคฺค เหตโพฺพ’’ติ จ, ‘‘มํ อยาจิตฺวาว มม สนฺตกํ ยาจกา กทา สยเมว คเณฺหยฺยุ’’นฺติ จ, ‘‘กถมหํ ยาจกานํ ปิโย จสฺสํ มนาโป’’ติ จ, ‘‘กถํ วา เต มยฺหํ ปิยา จสฺสุ มนาปา’’ติ จ, ‘‘กถํ วาหํ ท ทมาโน ทตฺวาปิ จ อตฺตมโน จสฺสํ ปมุทิโต ปีติโสมนสฺสชาโต’’ติ จ, ‘‘กถํ วา เม ยาจกา ภเวยฺยุํ อุฬาโร จ ทานชฺฌาสโย’’ติ จ, ‘‘กถํ วาหมยาจิโต เอว ยาจกานํ หทยมญฺญาย ท เทยฺย’’นฺติ จ, ‘‘สติ ธเน ยาจเก จ อปริจฺจาโค มหตี มยฺหํ วญฺจนา’’ติ จ, ‘‘กถํ วาหํ อตฺตโน องฺคานิ ชีวิตํ วาปิ ยาจกานํ ปริจฺจเชยฺย’’นฺติ จ ปริจฺจาคนินฺนตา อุปฏฺฐเปตพฺพาฯ อปิ จ ‘‘อ โตฺถ นามายํ นิรเปกฺขํ ทายกมนุคจฺฉติ, ยถา ตํ นิรเปกฺขํ เขปกํ กิฏฺโก’’ติ จ อเตฺถ นิรเปกฺข ตาย จิตฺตํ อุปฺปาเทตพฺพํฯ

ยาจมาโน ปน ยทิ ปิยปุคฺคโล โหติ, ‘‘ปิโย มํ ยาจตี’’ติ โสมนสฺสํ อุปฺปาเทตพฺพํฯ อถ อุ ทาสีนปุคฺคโล โหติ, ‘‘อยํ มํ ยาจมาโน อทฺธา อิมินา ปริจฺจาเคน มิโตฺต โหตี’’ติ โสมนสฺสํ อุปฺปาเทตพฺพํฯ ททโนฺตปิ หิ ยาจกานํ ปิโย โหตีติฯ อถ ปน เวรี ปุคฺคโล ยาจติ, ‘‘ปจฺจตฺถิโก มํ ยาจติ, อยํ มํ ยาจมาโน อทฺธา อิมินา ปริจฺจาเคน เวรี ปิโย มิโตฺต โหตี’’ติ วิเสเสน โสม นสฺสํ อุปฺปาเทตพฺพํฯ เอวํ ปิยปุคฺคเล วิย มชฺฌตฺตเวริปุคฺคเลสุปิ เมตฺตาปุพฺพงฺคมํ กรุณํ อุป ฏฺฐเปตฺวาว ทาตพฺพํฯ

สเจ ปนสฺส จิรกาลปริภาวิตตฺตา โลภสฺส เทยฺยธมฺมวิสยา โลภธมฺมา อุปฺปเชฺชยฺยุํ, เตน โพธิสตฺตปฏิเญฺญน อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ ‘‘นนุ ตยา สปฺปุริสสโมฺพธาย อภินีหารํ กโรเนฺตน สพฺพสตฺตานํ อุปการตฺถาย อยํ กาโย นิสฺสโฏฺฐ ตปฺปริจฺจาคมยญฺจ ปุญฺญํ, ตตฺถ นาม เต พาหิเรปิ วตฺถุสฺมิํ อภิสงฺคปฺปวตฺติ หตฺถิสินานสทิสี โหติ, ตสฺมา ตยา น กตฺถจิ สโงฺค อุปฺปา เทตโพฺพฯ เสยฺยถาปิ นาม มหโต เภสชฺชรุกฺขสฺส ติฏฺฐโต มูลํ มูลตฺถิกา หรนฺติ, ปปฏิกํ ตจํ ขนฺธํ วิฏปํ สารํ สาขํ ปลาสํ ปุปฺผํ ผลํ ผลตฺถิกา หรนฺติ, น ตสฺส รุกฺขสฺส ‘มยฺหํ สนฺตกํ เอเต ห รนฺตี’ติ วิตกฺกสมุทาจาโร โหติ, เอวเมว สพฺพโลกหิตาย อุสฺสุกฺกมาปชฺชเนฺตน มยา มหาทุ เกฺข อกตญฺญุเก นิจฺจาสุจิมฺหิ กาเย ปเรสํ อุปการาย วินิยุชฺชมาเน อณุมโตฺตปิ มิจฺฉาวิตโกฺก น อุปฺปาเทตโพฺพฯ โก วา เอตฺถ วิเสโส อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ มหาภูเตสุ เอกนฺตเภทนวิกิรณ วิทฺธํสนธเมฺมสุ, เกวลํ ปน สโมฺมหวิชมฺภิตเมตํ, ยทิทํ เอตํ มม เอโสหมสฺมิ เอโส เม อตฺตาติ อภินิเวโสฯ ตสฺมา พาหิเรสุ วิย อชฺฌตฺติเกสุปิ กรจรณนยนาทีสุ มํสาทีสุ จ อนเปเกฺขน หุตฺ วา ‘ตํ ตทตฺถิกา หรนฺตู’ติ นิสฺสฏฺฐจิเตฺตน ภวิตพฺพ’’นฺติฯ

เอวํ ปฏิสญฺจิกฺขโต จสฺส สโมฺพธาย ปหิตตฺตสฺส กายชีวิเตสุ นิรเปกฺขสฺส อปฺปกสิเรเนว กายวจีมโนกมฺมานิ สุวิสุทฺธานิ โหนฺติฯ โส สุวิสุทฺธกายวจีมโนกมฺมโนฺต วิสุทฺธาชีโว ญายปฏิปตฺติยํ ฐิโต อปายุปายโกสลฺลสมนฺนาคเมน ภิโยฺยโสมตฺตาย เทยฺยธมฺมปริจฺจาเคน อภยทานสทฺธมฺมทาเนหิ จ สพฺพสเตฺต อนุคฺคณฺหิตุํ สมโตฺถ โหตีติ อยํ ตาว ทานปารมิยํ ปจฺจเวกฺขณานโยฯ

สีลปารมิยํ ปน เอวํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ – อิทญฺหิ สีลํ นาม คโงฺคทกาทีหิ วิโสเธตุํ อสกฺกุเณยฺยสฺส โทสมลสฺส วิกฺขาลนชลํ, หริจนฺทนาทีหิ วิเนตุํ อสกฺกุเณยฺยสฺส ราคาทิปริฬาหสฺส วินยนํ, หารมกุฏกุณฺฑลาทีหิ ปจฺรชนาลงฺกาเรหิ อสาธารโณ สาธูนํ อลงฺการวิเสโส, สพฺพทิสาวายนโต อกิตฺติโม สพฺพกาลานุรูโป จ สุรภิคนฺโธ, ขตฺติยมหาสาลาทีหิ เทวตาหิ จ วนฺทนียาทิภาววาวหนโต ปรโม วสีกรณมนฺโต, จาตุมหาราชิกาทิเทวโลกาโรหณโสปานปนฺติ , ฌานาภิญฺญานํ อธิคมูปาโย, นิพฺพานมหานครสฺส สมฺปาปกมโคฺค, สาวกโพธิปเจฺจกโพธิสมฺมาสโมฺพธีนํ ปติฏฺฐานภูมิ, ยํ ยํ วา ปนิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ, ตสฺส ตสฺส สมิชฺฌนูปายภาวโต จินฺตามณิกปฺปรุกฺขาทิเก จ อติเสติฯ

วุตฺตเญฺจตํ ภควตา – ‘‘อิชฺฌติ, ภิกฺขเว, สีลวโต เจโตปณิธิวิสุทฺธตฺตา’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๓๗; อ. นิ. ๘.๓๕)ฯ อปรมฺปิ วุตฺตํ – ‘‘อากเงฺขยฺย เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ‘สพฺรหฺมจารีนํ ปิโย จ อสฺสํ มนาโป จ ครุ จ ภาวนีโย จา’ติ, สีเลเสฺววสฺส ปริปูรการี’’ติอาทิ (ม. นิ. ๑.๖๕)ฯ ตถา ‘‘อวิปฺปฏิสารตฺถานิ โข, อานนฺท, กุสลานิ สีลานี’’ติ (อ. นิ. ๑๑.๑)ฯ ‘‘ปญฺจิเม, คหปตโย, อานิสํสา สีลวโต สีลสมฺปทายา’’ติอาทิสุตฺตานญฺจ (ที. นิ. ๒.๑๕๐; ๓.๓๑๖; อ. นิ. ๕.๒๑๓; มหาว. ๒๘๕) วเสน สีลสฺส คุณา ปจฺจเวกฺขิตพฺพาฯ ตถา **อคฺคิกฺขนฺธูปม**สุตฺตาทีนํ (อ. นิ. ๗.๗๒) วเสน สีลวิรเห อาทีนวาฯ ปีติโสมนสฺสนิมิตฺตโต อตฺตานุวาทปราปวาททณฺฑทุคฺคติภยาภาวโต วิญฺญูหิ ปาสํสภาวโต อวิปฺปฏิสารเหตุโต โสตฺถิฏฺฐานโต อติชนสาปเตยฺยาธิปเตยฺยายุรูปฏฺฐานพนฺธุมิตฺตสมฺปตฺตีนํ อติสยนโต จ สีลํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํฯ สีลวโต หิ อตฺตโน สีลสมฺปทาเหตุ มหนฺตํ ปีติโสมนสฺสํ อุปฺปชฺชติ – ‘‘กตํ วต มยา กุสลํ, กตํ กลฺยาณํ, กตํ ภีรุตฺตาณ’’นฺติฯ

ตถา สีลวโต อตฺตา น อุปวทติ, น ปเร วิญฺญู, ทณฺฑทุคฺคติภยานํ สมฺภโว เอว นตฺถิฯ ‘‘สีลวา ปุริสปุคฺคโล กลฺยาณธโมฺม’’ติ วิญฺญูนํ ปาสํโส โหติฯ ตถา สีลวโต ยฺวายํ ‘‘กตํ วต มยา ปาปํ, กตํ ลุทฺทกํ, กตํ กิพฺพิส’’นฺติ ทุสฺสีลสฺส วิปฺปฏิสาโร อุปฺปชฺชติ, โส น โหติฯ สีลญฺจ นาเมตํ อปฺปมาทาธิฏฺฐานโต โภคพฺยสนาทิปริหารมุเขน มหโต อตฺถสฺส สาธนโต มงฺคลภาวโต จ ปรมํ โสตฺถิฏฺฐานํ, นิหีนชโจฺจปิ สีลวา ขตฺติยมหาสาลาทีนํ ปูชนีโย โหตีติ กุลสมฺปตฺตึ อติเสติ สีลสมฺปทา, ‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, มหาราช? อิธ เต อสฺส ทาโส กมฺมกโร’’ติอาทิวจนเญฺจตฺถ (ที. นิ. ๑.๑๘๖) สาธกํฯ โจราทีหิ อสาธารณโต ปรโลกานุคมนโต มหปฺผลภาวโต สมถาทิคุณาธิฏฺฐานโต จ พาหิรธนํ อติเสติ สีลํฯ ปรมสฺส จิตฺติสฺสริยสฺส อธิฏฺฐานภาวโต ขตฺติยาทีนํ อิสฺสริยํ อติเสติ สีลํฯ สีลนิมิตฺตญฺหิ ตํตํสตฺตนิกาเยสุ สตฺตานํ อิสฺสริยํ, วสฺสสตทีฆปฺปมาณโต ชีวิตโต เอกาหมฺปิ สีลวโต ชีวิตสฺส วิสิฏฺฐตาวจนโต สติ จ ชีวิเต สิกฺขานิกฺขิปนสฺส มรณตาวจนโต สีลํ ชีวิตโต วิสิฏฺฐตรํ ฯ เวรีนมฺปิ มนุญฺญภาววาวหนโต ชราโรควิปตฺตีหิ อนภิภวนียโต จ รูปสมฺปตฺตึ อติเสติ สีลํฯ ปาสาทหมฺมิยาทิฏฺฐานวิเสเส ราชยุวราชเสนาปติอาทิฏฺฐานวิเสเส จ อติเสติ สีลํ สุขวิเสสาธิฏฺฐานภาวโตฯ สภาวสินิเทฺธ สนฺติกาวจเรปิ พนฺธุชเน มิตฺตชเน จ อติเสติ เอกนฺตหิตสมฺปาทนโต ปรโลกานุคมนโต จ ‘‘น ตํ มาตา ปิตา กยิรา’’ติอาทิวจนเญฺจตฺถ (ธ. ป. ๔๓) สาธกํฯ ตถา หตฺถิอสฺสรถปตฺติพลกาเยหิ มนฺตาคทโสตฺถานปฺปโยเคหิ จ ทุรารกฺขํ อตฺตานํ อารกฺขาภาเวน สีลเมว วิสิฏฺฐตรํ อตฺตาธีนโต อปราธีนโต มหาวิสยโต จฯ เตเนวาห – ‘‘ธโมฺม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ’’นฺติอาทิ (ชา. ๑.๑๐.๑๐๒)ฯ เอวมเนกคุณสมนฺนาคตํ สีลนฺติ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส อปริปุณฺณา เจว สีลสมฺปทา ปาริปูรึ คจฺฉติ อปริสุทฺธา จ ปาริสุทฺธึฯ

สเจ ปนสฺส ทีฆรตฺตํ ปริจเยน สีลปฏิปกฺขา ธมฺมา โทสาทโย อนฺตรนฺตรา อุปฺปชฺเชยฺยุํ, เตน โพธิสตฺตปฏิญฺญูน เอวํ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – นนุ ตยา สโมฺพธาย ปณิธานํ กตํ, สีลวิกเลน จ น สกฺกา โลกิยาปิ สมฺปตฺติโย ปาปุณิตุํ, ปเคว โลกุตฺตรา, สพฺพสมฺปตฺตีนํ ปน อคฺคภูตาย สมฺมาสโมฺพธิยา อธิฏฺฐานภูเตน สีเลน ปรมุกฺกํสคเตน ภวิตพฺพํ, ตสฺมา ‘‘กิกีว อณฺฑ’’นฺติอาทินา (วิสุทฺธิ. ๑.๑๙; ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๗) วุตฺตนเยน สมฺมา สีลํ รกฺขเนฺตน สุฏฺฐุตรํ ตยา เปสเลน ภวิตพฺพํฯ

อปิ จ ตยา ธมฺมเทสนาย ยานตฺตเย สตฺตานํ อวตารณปริปาจนานิ กาตพฺพานิ, สีลวิกลสฺส จ วจนํ น ปเจฺจตพฺพํ โหติ, อสปฺปายาหารวิจารสฺส วิย เวชฺชสฺส ติกิจฺฉนํ, ตสฺมา กถาหํ สเทฺธยฺย หุตฺวา สตฺตานํ อวตารณปริปาจนานิ กเรยฺยนฺติ สภาวปริสุทฺธสีเลน ภวิตพฺพํฯ กิญฺจ ฌานาทิคุณวิเสสโยเคน เม สตฺตานํ อุปการกรณสมตฺถตา ปญฺญาปารมิอาทิปริปูรณญฺจ, ฌานาทโย จ คุณา สีลปาริสุทฺธิํ วินา น สมฺภวนฺตีติ สมฺมเทว สีลํ ปริโสเธตพฺพํฯ

ตถา ‘‘สมฺพาโธ ฆราวาโส รโชปโถ’’ติอาทินา (ที. นิ. ๑.๑๙๑; สํ. นิ. ๒.๑๕๔; ม. นิ. ๑.๒๙๑; ๒.๑๐) ฆราวาเส, ‘‘อฏฺฐิกงฺกลูปมา กามา’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๒๓๔; ปาจิ. ๑๗๕) ‘‘มาตาปิ ปุเตฺตน วิวทตี’’ติอาทินา (ม. นิ. ๑.๑๗๘) จ กาเมสุ, ‘‘เสยฺยถาปิ ปุริโส อิณํ อาทาย กมฺมเนฺต ปโยเชยฺยา’’ติอาทินา (ที. นิ. ๑.๒๑๘) กามจฺฉนฺทาทีสุ อาทีนวทสฺสนปุพฺพงฺคมา วุตฺตวิปริยาเยน ‘‘อโพฺภกาโส ปพฺพชฺชา’’ติอาทินา (ที. นิ. ๑.๑๙๑; สํ. นิ. ๒.๑๕๔) ปพฺพชฺชาทีสุ อานิสํสปฏิสงฺขาวเสน เนกฺขมฺมปารมิยํ ปจฺจเวกฺขณา เวทิตพฺพาฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน ทุกฺขกฺขนฺธ- (ม. นิ. ๑.๑๖๓ อาทโย) อาสิวิโสปมสุตฺตา- (สํ. นิ. ๔.๒๓๘) ทิวเสน เวทิตโพฺพฯ

ตถา ‘‘ปญฺญาย วินา ทานาทโย ธมฺมา น วิสุชฺฌนฺติ, ยถาสกํ พฺยาปารสมตฺถา จ น โหนฺตี’’ติ ปญฺญาคุณา มนสิกาตพฺพาฯ ยเถว หิ ชีวิเตน วินา สรีรยนฺตํ น โสภติ, น จ อตฺตโน กิริยาสุ ปฏิปตฺติสมตฺถํ โหติ, ยถา จ จกฺขาทีนิ อินฺทฺริยานิ วิญฺญาเณน วินา ยถาสกํ วิสเยสุ กิจฺจํ กาตุํ นปฺปโหนฺติ, เอวํ สทฺธาทีนิ อินฺทฺริยานิ ปญฺญาย วินา สกิจฺจปฏิปตฺติยํ อสมตฺถานีติ ปริจฺจาคาทิปฏิปตฺติยํ ปญฺญา ปธานการณํฯ อุมฺมีลิตปญฺญาจกฺขุกา หิ มหาโพธิสตฺตา อตฺตโน องฺคปจฺจงฺคานิปิ ทตฺวา อนตฺตุกฺกํสกา อปรวมฺภกา จ โหนฺติ, เภสชฺชรุกฺขา วิย วิกปฺปรหิตา กาลตฺตเยปิ โสมนสฺสชาตาฯ ปญฺญาวเสน หิ อุปายโกสลฺลโยคโต ปริจฺจาโค ปรหิตปฺปวตฺติยา ทานปารมิภาวํ อุเปติฯ อตฺตตฺถญฺหิ ทานํ วฑฺฒิสทิสํ โหติฯ

ตถา ปญฺญาย อภาเวน ตณฺหาทิสํกิเลสาวิโยคโต สีลสฺส วิสุทฺธิ เอว น สมฺภวติ, กุโต สพฺพญฺญุคุณาธิฏฺฐานภาโวฯ ปญฺญวา เอว จ ฆราวาเส กามคุเณสุ สํสาเร จ อาทีนวํ ปพฺพชฺชาย ฌานสมาปตฺติยํ นิพฺพาเน จ อานิสํสํ สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขเนฺต ปพฺพชิตฺวา ฌานสมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา นิพฺพานาภิมุโข ปเร จ ตตฺถ ปติฏฺฐาเปติฯ วีริยญฺจ ปญฺญาวิรหิตํ ยถิจฺฉิตมตฺถํ น สาเธติ ทุรารมฺภภาวโตฯ วรเมว หิ อนารโมฺภ ทุรารมฺภโต, ปญฺญาสหิเตน ปน วีริเยน น กิญฺจิ ทุรธิคมํ อุปายปฏิปตฺติโตฯ ตถา ปญฺญวา เอว ปราปการาทีนํ อธิวาสกชาติโก โหติ, น ทุปฺปโญฺญฯ ปญฺญาวิรหิตสฺส จ ปเรหิ อุปนีตา อปการา ขนฺติยา ปฏิปกฺขเมว อนุพฺรูเหนฺติ, ปญฺญวโต ปน เต ขนฺติสมฺปตฺติยา ปริพฺรูหนวเสน อสฺสา ถิรภาวาย สํวตฺตนฺติฯ ปญฺญวา เอว ตีณิปิ สจฺจานิ เนสํ การณานิ ปฏิปเกฺข จ ยถาภูตํ ชานิตฺวา ปเรสํ อวิสํวาทโก โหติฯ

ตถา ปญฺญาพเลน อตฺตานํ อุปตฺถเมฺภตฺวา ธิติสมฺปทาย สพฺพปารมีสุ อจลสมาทานาธิฏฺฐาโน โหติฯ ปญฺญวา เอว จ ปิยมชฺฌตฺตเวริวิภาคํ อกตฺวา สพฺพตฺถ หิตูปสํหารกุสโล โห

ติฯ ตถา ปญฺญาวเสน ลาภาลาภาทิโลกธมฺมสนฺนิปาเต นิพฺพิการตาย มชฺฌโตฺต โหติฯ เอวํ สพฺพาสํ ปารมีนํ ปญฺญาว ปาริสุทฺธิเหตูติ ปญฺญาคุณา ปจฺจเวกฺขิตพฺพาฯ อปิ จ ปญฺญาย วินา น ทสฺสนสมฺปตฺติ, อนฺตเรน จ ทิฏฺฐิสมฺปทํ น สีลสมฺปทา , สีลทิฏฺฐิสมฺปทาวิรหิตสฺส น สมาธิสมฺปทา, อสมาหิเตน จ น สกฺกา อตฺตหิตมตฺตมฺปิ สาเธตุํ, ปเคว อุกฺกํสคตํ ปรหิตนฺติ ปรหิตาย ปฏิปเนฺนน "นนุ ตยา สกฺกจฺจํ ปญฺญาย ปริวุทฺธิยํ อาโยโค กรณีโย"ติ โพธิสเตฺตน อตฺตา โอวทิตโพฺพฯ ปญฺญานุภาเวน หิ มหาสโตฺต จตุรธิฏฺฐานาธิฏฺฐิโต จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ โลกํ อนุคฺคณฺหโนฺต สเตฺต นิยฺยานมเคฺค อวตาเรติ, อินฺทฺริยานิ จ เนสํ ปริปาเจติฯ

ตถา ปญฺญาพเลน ขนฺธายตนาทีสุ ปวิจยพหุโลปวตฺตินิวตฺติโย ยาถาวโต ปริชานโนฺต ทานาทโย คุเณ วิเสสนิเพฺพธภาคิยภาวํ นยโนฺต โพธิสตฺตสิกฺขาย ปริปูรการี โหตีติ เอวมาทินา อเนกาการโวกาเร ปญฺญาคุเณ ววตฺถเปตฺวา ปญฺญาปารมี อนุพฺรูเหตพฺพาฯ

ตถา ทิสฺสมานานิปิ โลกิยานิ กมฺมานิ นิหีนวีริเยน ปาปุณิตุํ อสกฺกุเณยฺยานิ, อคณิตเขเทน ปน อารทฺธวีริเยน ทุรธิคมํ นาม นตฺถิฯ นิหีนวีริโย หิ "สํสารมโหฆโต สพฺพสเตฺต สนฺตาเรสฺสามี"ติ อารภิตุเมว น สกฺกุณาติฯ มชฺฌิโม อารภิตฺวา อนฺตรา โวสานมาปชฺชติฯ อุกฺกฏฺฐวีริโย ปน อตฺตสุขนิรเปโกฺข อารมฺภปารมิมธิคจฺฉตีติ วีริยสมฺปตฺติ ปจฺจเวกฺขิตพฺพาฯ อปิ จ "ยสฺส อตฺตโน เอว สํสารปงฺกโต สมุทฺธรณตฺถมารโมฺภ, ตสฺสาปิ น วีริยสฺส สิถิลภาเว มโนรถานํ มตฺถกปฺปตฺติ สกฺกา สมฺภาเวตุํ, ปเคว สเทวกสฺส โลกสฺส สมุทฺธรณตฺถํ กตาภินีหาเรนา"ติ จ "ราคาทีนํ โทสคณานํ มตฺตมหาคชานํ วิย ทุนฺนิวารภาวโต ตนฺนิทานานญฺจ กมฺมสมาทานานํ อุกฺขิตฺตาสิกวธกสทิสภาวโต ตนฺนิมิตฺตานญฺจ ทุคฺคตีนํ สพฺพทา วิวฏมุขภาวโต, ตตฺถ นิโยชกานญฺจ ปาปมิตฺตานํ สทา สนฺนิหิตภาวโต ตโทวาทการิตาย จ พาลสฺส ปุถุชฺชนภาวสฺส สติสมฺภเว ยุตฺตํ สยเมว สํสารทุกฺขโต นิสฺสริตุนฺติ มิจฺฉาวิตกฺกา วีริยานุภาเวน ทูรีภวนฺตี"ติ จ "ยทิ ปน สโมฺพธิ อตฺตาธีเนน วีริเยน สกฺกา สมธิคนฺตุํ, กิเมตฺถ ทุกฺกร"นฺติ จ เอวมาทินา นเยน วีริยคุณา ปจฺจเวกฺขิตพฺพาฯ

ตถา ขนฺติ นามายํ นิรวเสสคุณปฏิปกฺขสฺส โกธสฺส วิธมนโต คุณสมฺปาทเน สาธูนมปฺปฏิหตมายุธํ, ปราภิภวสมตฺถานํ อลงฺกาโร, สมณพฺราหฺมณานํ พลสมฺปทา, โกธคฺคิวินยนอุทกธารา, กลฺยาณสฺส กิตฺติสทฺทสฺส สญฺชาติเทโส, ปาปปุคฺคลานํ วจีวิสวูปสมกโร มนฺตาคโท, สํวเร ฐิตานํ ปรมา ธีรปกติ, คมฺภีราสยตาย สาคโร, โทสมหาสาครสฺส เวลา, อปายทฺวารสฺส ปิทหนกวาฏํ, เทวพฺรหฺมโลกานํ อาโรหณโสปานํ, สพฺพคุณานํ อธิวาสนภูมิ, อุตฺตมา กายวจีมโนวิสุทฺธีติ มนสิกาตพฺพํฯ

อปิ จ "เอเต สตฺตา ขนฺติสมฺปตฺติยา อภาวโต อิธโลเก ตปฺปนฺติ, ปรโลเก จ ตปนียธมฺมานุโยคโต"ติ จ "ยทิปิ ปราปการนิมิตฺตํ ทุกฺขํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส ปน ทุกฺขสฺส เขตฺตภูโต อตฺตภาโว พีชภูตญฺจ กมฺมํ มยาว อภิสงฺขต"นฺติ จ "ตสฺส จ ทุกฺขสฺส อาณณฺยการณเมต"นฺติ จ "อปการเก อสติ กถํ มยฺหํ ขนฺติสมฺปทา สมฺภวตี"ติ จ "ยทิปายํ เอตรหิ อปการโก, อยํ นาม ปุเพฺพ อเนน มยฺหํ อุปกาโร กโต"ติ จ "อปกาโร เอว วา ขนฺตินิมิตฺตตาย อุปกาโร"ติ จ "สเพฺพปิเม สตฺตา มยฺหํ ปุตฺตสทิสา, ปุตฺตกตาปราเธสุ จ โก กุชฺฌิสฺสตี"ติ จ "เยน โกธปิสาจาเวเสน อยํ มยฺหํ อปรชฺฌติ, สฺวายํ โกธภูตาเวโส มยา วิเนตโพฺพ"ติ จ, "เยน อปกาเรน อิทํ มยฺหํ ทุกฺขํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺส อหมฺปิ นิมิตฺต"นฺติ จ, "เยหิ ธเมฺมหิ อปกาโร กโต, ยตฺถ จ กโต, สเพฺพปิ เต ตสฺมึ เอว ขเณ นิรุทฺธา กสฺสิทานิ เกน โกโป กาตโพฺพ"ติ จ,

‘‘อนตฺตตาย สพฺพธมฺมานํ โก กสฺส อปรชฺฌตี’’ติ จ ปจฺจเวกฺขเนฺตน ขนฺติสมฺปทา อนฺพฺรู เหตพฺพาฯ

ยทิ ปนสฺส ทีฆรตฺตํ ปริจเยน ปราปการนิมิตฺตโก โกโธ จิตฺตํ ปริยาทาย ติเฏฺฐยฺย, เตน อิติ ปฏิสญฺจิกฺขิตพฺพํ – ‘‘ขนฺติ นาเมสา ปราปการสฺส ปฏิปกฺขปฏิปตฺตีนํ ปจฺจุปการกา รณ’’นฺติ จ ‘‘อปกาโร จ มยฺหํ ทุกฺขูปนิสา สทฺธาติ ทุกฺขุปฺปาทเนน สทฺธาย สพฺพโลเก อนภิ รติสญฺญาย จ ปจฺจโย’’ติ จ, ‘‘อินฺทฺริยปกติ เหสา ยทิทํ อิฏฺฐานิฏฺฐวิสยสมาโยโคฯ ตตฺถ อ นิฏฺฐวิสยสมาโยโค มยฺหํ น สิยาติ ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’’ติ จ ‘‘โกธวสิโก สโตฺต โกเธน อุมฺม โตฺต วิกฺขิตฺตจิโตฺต, ตตฺถ กึ ปจฺจปกาเรนา’’ติ จ ‘‘สเพฺพปิเม สตฺตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน โอรส ปุตฺตา วิย ปริปาลิตา, ตสฺมา น ตตฺถ มยา จิตฺตโกโป กาตโพฺพ’’ติ จ, ‘‘อปราธเก จ สติ คุเณ คุณวติ มยา โกโป น กาตโพฺพ’’ติ จ, ‘‘อสติ คุเณ วิเสเสน กรุณายิตโพฺพ’’ติ จ ‘‘โกเปน จ มยฺหํ คุณยสา นิหียนฺตี’’ติ จ, ‘‘กุชฺฌเนน มยฺหํ ทุพฺพณฺณทุกฺขเสยฺยาทโย สปตฺตกนฺตา อาคจฺฉนฺตี’’ติ จ, ‘‘โกโธ จ นามายํ สพฺพาหิตการโก สพฺพหิตวินาสโก พลวา ปจฺจตฺถิโก’’ติ จ, ‘‘สติ จ ขนฺติยา น โกจิ ปจฺจตฺถิโก’’ติ จ, ‘‘อปราธเกน อปราธนิมิตฺตํ ยํ อายตึ ลทฺธพฺพํ ทุกฺ ขํ สติ จ ขนฺติยา มยฺหํ ตทภาโว’’ติ จ, ‘‘จินฺตเนน กุชฺฌเนฺตน จ มยา ปจฺจตฺถิโกเยว อนฺวตฺติ โต โหตี’’ติ จ, ‘‘โกเธ จ มยา ขนฺติยา อภิภูเต ตสฺส ทาสภูโต ปจฺจตฺถิโก สมฺมเทว อภิภูโต โหตี’’ติ จ, ‘‘โกธนิมิตฺตํ ขนฺติคุณปริจฺจาโค มยฺหํ น ยุโตฺต’’ติ จ, ‘‘สติ จ โกเธ คุณวิโรธปจฺ จนีกธเมฺม กถํ เม สีลาทิธมฺมา ปาริปูรึ คเจฺฉยฺยุํ, อสติ จ เตสุ กถาหํ สตฺตานํ อุปการพหุโล ปฏิญฺญานุรูปํ อุตฺตมํ สมฺปตฺตึ ปาปุณิสฺสามี’’ติ จ, ‘‘ขนฺติยา จ สติ พหิทฺธา วิเกฺขปาภาวโต สมาหิตสฺส สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจโต ทุกฺขโต สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตโต นิพฺพานญฺจ อสงฺขตาม ตสนฺตปณีตตาทิภาวโต นิชฺฌานํ ขมนฺติ พุทฺธธมฺมา จ อจิเนฺตยฺยาปริเมยฺยปฺปภาวา’’ติฯ

ตโต จ อนุโลมิยํ ขนฺติยํ ฐิโต เกวลา อิเม อตฺตตฺตนิยภาวรหิตา ธมฺมมตฺตา ยถาสกํ ปจฺจเยหิ อุปฺปชฺชนฺติ วยนฺติ, น กุโตจิ อาคจฺฉนฺติ, น กุหิญฺจิ คจฺฉนฺติ, น จ กตฺถจิ ปติฏฺฐิตา, น เจตฺถ โกจิ กสฺสจิ พฺยาปาโรติ อหํการมมํการานธิฏฺฐานตา นิชฺฌานํ ขมติ, เยน โพธิสโตฺต โพธิยา นิยโต อนาวตฺติธโมฺม โหตีติ เอวมาทินา ขนฺติปารมิยา ปจฺจเวกฺขณา เวทิตพฺพาฯ

ตถา สเจฺจน วินา สีลาทีนํ อสมฺภวโต ปฏิญฺญานุรูปํ ปฏิปตฺติยา อภาวโต จ, สจฺจธมฺมา ติกฺกเม จ สพฺพปาปธมฺมานํ สโมสรณโต อสจฺจสนฺธสฺส อปจฺจยิกภาวโต อายติญฺจ อนา เทยฺยวจนตาวหนโต สมฺปนฺนสจฺจสฺส จ, สพฺพคุณาธิฏฺฐานภาวโต สจฺจาธิฏฺฐาเนน สพฺพ โพธิสมฺภารานํ ปาริสุทฺธิปาริปูริสามตฺถิยโต สภาวธมฺมาวิสํวาทเนน สพฺพโพธิสมฺภารกิจฺจก รณโต โพธิสตฺตปฏิปตฺติยา จ, ปรินิปฺผตฺติโตติอาทินา สจฺจปารมิยา สมฺปตฺติโย ปจฺจเวกฺ ขิตพฺพาฯ

ตถา ทานาทีสุ ทฬฺหสมาทานํ ตํปฏิปกฺขสนฺนิปาเต จ เนสํ อจลาธิฏฺฐานํ ตตฺถ จ ธีรวีร ภาวํ วินา น ทานาทิสมฺภารา สโมฺพธินิมิตฺตา สมฺภวนฺตีติอาทินา อธิฏฺฐาเน คุณา ปจฺจเวกฺ ขิตพฺพาฯ

ตถา ‘‘อตฺตหิตมเตฺต อวติฏฺฐเนฺตนาปิ สเตฺตสุ หิตจิตฺตตํ วินา น สกฺกา อิธโลกปรโลก สมฺปตฺติโย ปาปุณิตุํ, ปเคว สพฺพสเตฺต นิพฺพานสมฺปตฺติยํ ปติฏฺฐาเปตุกาเมนา’’ติ จ, ‘‘ปจฺฉา สพฺพสตฺตานํ โลกุตฺตรสมฺปตฺตึ อากงฺขเนฺตน อิทานิ โลกิยสมฺปตฺติอากงฺขา ยุตฺตรูปา’’ติ จ, ‘‘อิทานิ อาสยมเตฺตน ปเรสํ หิตสุขูปสํหารํ กาตุํ อสโกฺกโนฺต กทา ปโยเคน ตํ สาเธสฺ สามี’’ติ จ, ‘‘อิทานิ มยา หิตสุขูปสํหาเรน สํวฑฺฒิตา ปจฺฉา ธมฺมสํวิภาคสหายา มยฺหํ ภวิสฺ

สนฺตี’’ติ จ, ‘‘เอเตหิ วินา น มยฺหํ โพธิสมฺภารา สมฺภวนฺติ, ตสฺมา สพฺพพุทฺธคุณวิภูตินิปฺผตฺติการณตฺตา มยฺหํ เอเต ปรมํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ อนุตฺตรํ กุสลายตนํ อุตฺตมํ คารวฏฺฐาน’’นฺติ จ, สวิเสสํ สเตฺตสุ สเพฺพสุ หิตชฺฌาสยตา ปจฺจุปฏฺฐเปตพฺพา , กิญฺจ กรุณาธิฏฺฐานโตปิ สพฺพสเตฺตสุ เมตฺตา อนุพฺรูเหตพฺพาฯ วิมริยาทีกเตน หิ เจตสา สเตฺตสุ หิตสุขูปสํหารนิรตสฺส เตสํ อหิตทุกฺขาปนยนกามตา พลวตี อุปฺปชฺชติ ทฬฺหมูลาฯ กรุณา จ สเพฺพสํ พุทฺธการกธมฺมานํ อาทิ จรณํ ปติฏฺฐา มูลํ มุขํ ปมุขนฺติ เอวมาทินา เมตฺตาย คุณา ปจฺจเวกฺขิตพฺพาฯ

ตถา ‘‘อุเปกฺขาย อภาเว สเตฺตหิ กตา วิปฺปการา จิตฺตสฺส วิการํ อุปฺปาเทยฺยุํ, สติ จ จิตฺตวิกาเร ทานาทีนํ สมฺภารานํ สมฺภโว เอว นตฺถี’’ติ จ, ‘‘เมตฺตาสิเนเหน สิเนหิเต จิเตฺต อุเปกฺขาย วินา สมฺภารานํ ปาริสุทฺธิ น โหตี’’ติ จ, ‘‘อนุเปกฺขโก สมฺภาเรสุ ปุญฺญสมฺภารํ ตพฺพิปากญฺจ สตฺตหิตตฺถํ ปริณาเมตุํ น สโกฺกตี’’ติ จ, ‘‘อุเปกฺขาย อภาเว เทยฺยธมฺมปฏิคฺคาหกานํ วิภาคํ อกตฺวา ปริจฺจชิตุํ น สโกฺกตี’’ติ จ, ‘‘อุเปกฺขารหิเตน ชีวิตปริกฺขารานํ ชีวิตสฺส จ อนฺตรายํ อมนสิกริตฺวา สีลวิโสธนํ กาตุํ น สโกฺกตี’’ติ จ, ตถา อุเปกฺขาวเสน อรติรติสหเสฺสว เนกฺขมฺมพลสิทฺธิโต อุปฺปตฺติโต อิกฺขณวเสน สพฺพสมฺภารกิจฺจนิปฺผตฺติโต อจฺจารทฺธสฺส วีริยสฺส อนุเปกฺขเณ ปธานกิจฺจากรณโต อุเปกฺขโต เอว ติติกฺขานิชฺฌานสมฺภวโต อุเปกฺขาวเสน สตฺตสงฺขารานํ อวิสํวาทนโต โลกธมฺมานํ อชฺฌุเปกฺขเณน สมาทินฺนธเมฺมสุ อจลาธิฏฺฐานสิทฺธิโต ปราปการาทีสุ อนาโภควเสเนว เมตฺตาวิหารนิปฺผตฺติโตติ สพฺพโพธิสมฺภารานํ สมาทานาธิฏฺฐานปาริปูรินิปฺผตฺติโย อุเปกฺขานุภาเวน สมฺปชฺชนฺตีติ เอวมาทินา นเยน อุเปกฺขาปารมี ปจฺจเวกฺขิตพฺพาฯ เอวํ อปริจฺจาคปริจฺจาคาทีสุ ยถากฺกมํ อาทีนวานิสํสปจฺจเวกฺขณา ทานาทิปารมีนํ ปจฺจโยติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ตถา สปริกฺขารา ปญฺจทส จรณธมฺมา ปญฺจ จ อภิญฺญาโยฯ ตตฺถ **จรณธมฺมา** นาม สีลสํวโร, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา, โภชเน มตฺตญฺญุตา, ชาคริยานุโยโค, สตฺต สทฺธมฺมา, จตฺตาริ ฌานานิ จฯ เตสุ สีลาทีนํ จตุนฺนํ เตรสาปิ ธุตธมฺมา อปฺปิจฺฉตาทโย จ ปริกฺขาราฯ สทฺธเมฺมสุ **สทฺธาย** พุทฺธธมฺมสงฺฆสีลจาคเทวตูปสมานุสฺสติลูขปุคฺคลปริวชฺชน- สินิทฺธปุคฺคลเสวนปสาทนียธมฺมปจฺจเวกฺขณตทธิมุตฺตตา ปริกฺขาโรฯ **หิโรตฺตปฺปานํ** อกุสลาทีนวปจฺจเวกฺขณอปายาทีนวปจฺจเวกฺขณกุสลธมฺมูปตฺถมฺภน- ภาวปจฺจเวกฺขณหิโรตฺตปฺปรหิตปุคฺคลปริวชฺชนหิโรตฺตปฺปสมฺปนฺนปุคฺคลเสนตทธิมุตฺตตาฯ **พาหุสจฺจสฺส** ปุพฺพโยคปริปุจฺฉก- ภาวสทฺธมฺมาภิโยคอนวชฺชวิชฺชาฏฺฐานาทิปริจยปริปกฺกินฺทฺริยตากิเลสทูรีภาวอปฺปสฺสุต- ปริวชฺชนพหุสฺสุตเสวนตทธิมุตฺตตาฯ **วีริยสฺส** อปายภยปจฺจเวกฺขณ- คมนวีถิปจฺจเวกฺขณธมฺมมหตฺตปจฺจเวกฺขณถินมิทฺธวิโนทนกุสีตปุคฺคลปริวชฺชน- อารทฺธวีริยปุคฺคลเสวนสมฺมปฺปธานปจฺจเวกฺขณตทธิมุตฺตตา ฯ **สติยา** สติสมฺปชญฺญมุฏฺฐสฺสติปุคฺคลปริวชฺชนอุปฏฺฐิตสฺสติปุคฺคลเสวนตทธิมุตฺตตาฯ **ปญฺญาย** ปริปุจฺฉกภาววตฺถุวิสทกิริยาอินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนทุปฺปญฺญปุคฺคล- ปริวชฺชนปญฺญวนฺตปุคฺคลเสวนคมฺภีรญาณจริยปจฺจเวกฺขณตทธิมุตฺตตาฯ จตุนฺนํ ฌานานํ สีลาทิจตุกฺกํ อฏฺฐตึสาย อารมฺมเณสุ ปุพฺพภาคภาวนา อาวชฺชนาทิวสีภาวกรณญฺจ ปริกฺขาโรฯ ตตฺถ สีลาทีหิ ปโยคสุทฺธิยา สตฺตานํ อภยทาเน อาสยสุทฺธิยา อามิสทาเน อุภยสุทฺธิยา ธมฺมทาเน สมโตฺถ โหตีติอาทินา จรณาทีนํ ทานาทิสมฺภารานํ ปจฺจยภาโว ยถารหํ นิทฺธาเรตโพฺพฯ อติวิตฺถารภเยน น นิทฺธารยิมฺหาติฯ เอวํ สมฺปตฺติจกฺกาทโยปิ ทานาทีนํ ปจฺจโยติ เวทิตพฺพาฯ

โก สํกิเลโสติ? อวิเสเสน ตณฺหาทีหิ ปรามฏฺฐภาโว ปารมีนํ สํกิเลโส, วิเสเสน ปนเทยฺยธมฺมปฏิคฺคาหกวิกปฺปา ทานปารมิยา สํกิเลโสฯ สตฺตกาลวิกปฺปา สีลปารมิยา, กาม

ภวตฺทุปสเมสุ อภิรติอนภิรติวิกปฺปา เนกฺขมฺมปารมิยา, อหํ มมาติ วิกปฺปา ปญฺญาปารมิยา, ลีนุทฺธจฺจวิกปฺปา วีริยปารมิยา, อตฺตปรวิกปฺปา ขนฺติปารมิยา, อทิฏฺฐาทีสุ ทิฏฺฐาทิวิกปฺปา สจฺจปารมิยา, โพธิสมฺภารตพฺพิปกฺเขสุ โทสคุณวิกปฺปา อธิฏฺฐานปารมิยา, หิตาหิตวิกปฺปา เมตฺตาปารมิยา, อิฏฺฐานิฏฺฐวิกปฺปา อุเปกฺขาปารมิยา สํกิเลโสติ ทฏฺฐพฺพํฯ

กึ โวทานนฺติ? ตณฺหาทีหิ อนุปฆาโต ยถาวุตฺตวิกปฺปวิรโห จ เอตาสํ โวทานนฺติ เวทิตพฺพํฯ อนุปหตา หิ ตณฺหามานทิฏฺฐิโกธูปนาหมกฺขปฬาสอิสฺสามจฺฉริย- มายาสาเฐยฺยถมฺภสารมฺภมทปฺปมาทาทีหิ กิเลเสหิ เทยฺยธมฺมปฏิคฺคาหกวิกปฺปาทิรหิตา จ ทานาทิปารมิโย ปริสุทฺธา ปภสฺสรา ภวนฺตีติฯ

โก ปฏิปกฺขติ? อวิเสเสน สเพฺพปิ สํกิเลสา สเพฺพปิ อกุสลา ธมฺมา เอตาสํ ปฏิปกฺข, วิเสเสน ปน ปุเพฺพ วุตฺตา มเจฺฉราทโยติ เวทิตพฺพาฯ อปิ จ เทยฺยธมฺมปฏิคฺคาหกทานผเลสุ อโลภาโทสาโมหคุณโยคโต โลภโทสโมหปฏิปกฺขํ ทานํ, กายาทิโทสวงฺกาปคมโต โลภาทิปฏิปกฺขํ สีลํ, กามสุขปรูปฆาตอตฺตกิลมถปริวชฺชนโต โทสตฺตยปฏิปกฺขํ เนกฺขมฺมํ, โลภาทีนํ อนฺธีกรณโต ญาณสฺส จ อนนฺธีกรณโต โลภาทิปฏิปกฺขา ปญฺญา , อลีนานุทฺธตญายารมฺภวเสน โลภาทิปฏิปกฺขํ วีริยํ, อิฏฺฐานิฏฺฐสุญฺญตานํ ขมนโต โลภาทิปฏิปกฺขา ขนฺติ, สติปิ ปเรสํ อุปกาเร อปกาเร จ ยถาภูตปฺปวตฺติยา โลภาทิปฏิปกฺขํ สจฺจํ, โลกธเมฺม อภิภุยฺย ยถาสมาทิเนฺนสุ สมฺภาเรสุ อจลนโต โลภาทิปฏิปกฺขํ อธิฏฺฐานํ, นีวรณวิเวกโต โลภาทิปฏิปกฺขา เมตฺตา, อิฏฺฐานิเฏฺฐสุ อนุนยปฏิฆวิทฺธํสนโต สมปฺปวตฺติโต จ โลภาทิปฏิปกฺขา อุเปกฺขาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

กา ปฏิปตฺตีติ? ทานปารมิยา ตาว สุขูปกรณสรีรชีวิตปริจฺจาเคน ภยาปนุทเนน ธโมฺมปเทเสน จ พหุธา สตฺตานํ อนุคฺคหกรณํ ปฏิปตฺติฯ ตตฺถ อามิสทานํ อภยทานํ ธมฺมทานนฺติ ทาตพฺพวตฺถุวเสน ติวิธํ ทานํฯ เตสุ โพธิสตฺตสฺส ทาตพฺพวตฺถุ อชฺฌตฺติกํ พาหิรนฺติ ทุวิธํฯ ตตฺถ พาหิรํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยนฺติ ทสวิธํฯ อนฺนาทีนํ ขาทนียโภชนียาทิวิภาเคน อเนกวิธํฯ ตถา รูปารมฺมณํ ยาว ธมฺมารมฺมณนฺติ อารมฺมณโต ฉพฺพิธํฯ รูปารมฺมณาทีนญฺจ นีลาทิวิภาเคน อเนกวิธํฯ ตถา มณิกนกรชตมุตฺตาปวาฬาทิ, เขตฺตวตฺถุอารามาทิ, ทาสิทาสโคมหึสาทิ นานาวิธวิตฺตูปกรณวเสน อเนกวิธํฯ

ตตฺถ มหาปุริโส พาหิรํ วตฺถุํ เทโนฺต ''โย เยน อตฺถิโก, ตํ ตสฺส เทติ, เทโนฺต จ ตสฺส อตฺถิโก''ติ สยเมว ชานโนฺต อยาจิโตปิ เทติ ปเคว ยาจิโตฯ มุตฺตจาโค เทติ, โน อมุตฺตจาโค, ปริยตฺตํ เทติ, โน อปริยตฺตํ สติ เทยฺยธเมฺมฯ น ปจฺจุปการสนฺนิสฺสิโต เทติฯ อสติ เทยฺยธเมฺม หิ ปริยเตฺต สํวิภาคารหํ สํวิภชติฯ น จ เทติ ปรูปฆาตาวหํ สตฺถวิสมชฺชาทิกํ, นาปิ กีฬนกํ ยํ อนตฺถูปสํหิตํ ปมาทาวหญฺจฯ น จ คิลานสฺส ยาจกสฺส ปานโภชนาทิอสปฺปายํ ปมาณรหิตํ วา เทติ, ปมาณยุตฺตํ ปน สปฺปายเมว เทติฯ

ตถา ยาจิโต คหฏฺฐานํ คหฏฺฐานุจฺฉวิกํ เทติ, ปพฺพชิตานํ ปพฺพชิตานุจฺฉวิกํ เทติ, มาตาปิตโร ญาติสาโลหิตา มิตฺตามจฺจา ปุตฺตทารทาสกมฺมกราติ เอเตสุ กสฺสจิ ปีฬํ อชเนโนฺต เทติ, น จ อุฬารํ เทยฺยธมฺมํ ปฏิชานิตฺวา ลูขํ เทติ, น จ ลาภสกฺการสิโลกสนฺนิสฺสิโต เทติ, น จ ปจฺจุปการสนฺนิสฺสิโต เทติ, น จ ผลปาฏิกงฺขี เทติ อญฺญตฺร สมฺมาสโมฺพธิยา, น จ ยาจเก เทยฺยธมฺมํ วา ชิคุจฺฉโนฺต เทติ, น จ อสญฺญตานํ ยาจกานํ อโกฺกสกโรสกานมฺปิ อปวิทฺธํ ทานํ เทติ, อญฺญทตฺถุ ปสนฺนจิโตฺต อนุกมฺปโนฺต สกฺกจฺจเมว เทติ, น จ โกตูหลมงฺคลิโก หุตฺวา เทติ, กมฺมผลเมว ปน สทฺทหโนฺต เทติ, นปิ ยาจเก ปยิรุปาสนาทีหิ ปริกิเลเสตฺวา เทติ,

อปริกิเลสโนฺต เอว ปน เทติ, น จ ปเรสํ วณฺจนาธิปฺปาโย เภทนาธิปฺปาโย วา ทานํ เทติ, อสํกิลิฏฺฐจิโตฺต เอว เทติ, นปิ ผรุสวาโจ ภากุฏิมุโข ทานํ เทติ, ปิยวาที ปน ปุพฺพภาสี มิตวจโน หุตฺวา เทติ , ยสฺมิญฺจ เทยฺยธเมฺม อุฬารมนุญฺญตาย วา จิรปริจเยน วา เคธสภาวตาย วา โลภธโมฺม อธิมโตฺต โหติ, ชานโนฺต โพธิสโตฺต ตํ ขิปฺปเมว ปฏิวิโนเทตฺวา ยาจเก ปริเยสิตฺวาปิ เทติ, ยญฺจ เทยฺยวตฺถุ ปริตฺตํ ยาจโกปิ ปจฺจุปฏฺฐิโต, ตํ อจิเนฺตตฺวาปิ อตฺตานํ พาเธตฺวา เทโนฺต ยาจกํ สมฺมาเนติ ยถา ตํ อกิตฺติปณฺฑิโตฯ น จ มหาปุริโส อตฺตโน ปุตฺตทารทาสกมฺมกรโปริเส ยาจิโต เต อสญฺญาปิเต โทมนสฺสปฺปเตฺต ยาจกานํ เทติ, สมฺมเทว ปน สญฺญาปิเต โสมนสฺสปฺปเตฺต เทติฯ เทโนฺต จ ยกฺขรกฺขสปิสาจาทีนํ วา มนุสฺสานํ กุรูรกมฺมนฺตานํ วา ชานโนฺต น เทติ, ตถา รชฺชมฺปิ ตาทิสานํ น เทติฯ เย โลกสฺส อหิตาย ทุกฺขาย อนตฺถาย ปฏิปชฺชนฺติ, เย ปน ธมฺมิกา ธเมฺมน โลกํ ปาเลนฺติ, เตสํ เทติฯ เอวํ ตาว พาหิรทาเน ปฏิปตฺติ เวทิตพฺพาฯ

อชฺฌตฺติกทานํ ปน ทฺวีหิ อากาเรหิ เวทิตพฺพํฯ กถํ? ยถา นาม โกจิ ปุริโส ฆาสจฺฉาทนเหตุ อตฺตานํ ปรสฺส นิสฺสชฺชติ, วิเธยฺยภาวํ อุปคจฺฉติ ทาสพฺยํ, เอวเมว มหาปุริโส สโมฺพธิเหตุ นิรามิสจิโตฺต สตฺตานํ อนุตฺตรํ หิตสุขํ อิจฺฉโนฺต อตฺตโน ทานปารมึ ปริปูเรตุกาโม อตฺตานํ ปรสฺส นิสฺสชฺชติ, วิเธยฺยภาวํ อุปคจฺฉติ ยถากามกรณียตํฯ กรจรณนยนาทิองฺคปจฺจงฺคํ เตน เตน อตฺถิกานํ อกมฺปิโต อโนลีโน อนุปฺปเทติ, น ตตฺถ สชฺชติ น สโงฺกจํ อาปชฺชติ ยถา ตํ พาหิรวตฺถุสฺมึ, ตถา หิ มหาปุริโส ทฺวีหิ อากาเรหิ พาหิรวตฺถุํ ปริจฺจชติ ยถาสุขํ ปริโภคาย วา ยาจกานํ เตสํ มโนรถํ ปริปูเรโนฺต, อตฺตโน วสีภาวาย วา, ตตฺถ สเพฺพน สพฺพํ มุตฺตจาโค, เอวมหํ นิสฺสงฺคภาวนาย สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสามีติฯ เอวํ อชฺฌตฺติกวตฺถุสฺมินฺติ เวทิตพฺพํฯ

ตตฺถ ยํ อชฺฌตฺติกวตฺถุ ทียมานํ ยาจกสฺส เอกเนฺตเนว หิตาย สํวตฺตติ, ตํ เทติ, น อิตรํฯ น จ มหาปุริโส มารสฺส มารกายิกานํ เทวตานํ วา วิหึสาธิปฺปายานํ อตฺตโน อตฺตภาวํ องฺคปจฺจงฺคานิ วา ชานมาโน เทติ ‘‘มา เตสํ อนโตฺถ อโหสี’’ติฯ ยถา จ มารกายิกานํ, เอวํ เตหิ อนฺวาวิฏฺฐานมฺปิ น เทติ, นปิ อุมฺมตฺตกานํฯ อิตเรสํ ปน ยาจิยมาโน สมนนฺตรเมว เทติ, ตาทิสาย ยาจนาย ทุลฺลภภาวโต ตาทิสสฺส จ ทานสฺส ทุกฺกรภาวโตฯ

อภยทานํ ปน ราชโต โจรโต อคฺคิโต อุทกโต เวริปุคฺคลโต สีหพฺยคฺฆาทิวาฬมิคโต นาคยกฺขรกฺขสปิสาจาทิโต สตฺตานํ ภเย ปจฺจุปฏฺฐิเต ตโต ปริตฺตาณภาเวน เวทิตพฺพํฯ

ธมฺมทานํ ปน อสํกิลิฏฺฐจิตฺตสฺส อวิปรีตา ธมฺมเทสนา, โอปายิโก หิตสฺส อุปเทโส ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺถวเสน เยน สาสเน อโนติณฺณานํ อวตารณํ โอติณฺณานํ ปริปาจนํฯ ตตฺถายํ นโย – สเงฺขปโต ตาว ทานกถา สีลกถา สคฺคกถา กามานํ อาทีนโว สํกิเลโส จ เนกฺขเมฺม อานิสํโสฯ วิตฺถารโต ปน สาวกโพธิยํ อธิมุตฺตจิตฺตานํ สรณคมนํ สีลสํวโร อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สตฺต สทฺธมฺมา อฏฺฐตึสาย อารมฺมเณสุ กมฺมกรณวเสน สมถานุโยโค รูปกายาทีสุ วิปสฺสนาภินิเวเสสุ ยถารหํ อภินิเวสมุเขน วิปสฺสนานุโยโค, ตถา วิสุทฺธิปฏิปทา สมฺมตฺตคหณํ ติโสฺส วิชฺชา ฉ อภิญฺญา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา สาวกโพธีติ เอเตสํ คุณสํกิตฺตนวเสน ยถารหํ ตตฺถ ตตฺถ ปติฏฺฐาปนา ปริโยทปนา จฯ ตถา ปเจฺจกโพธิยํ สมฺมาสโมฺพธิยญฺจ อธิมุตฺตานํ สตฺตานํ ยถารหํ ทานาทิปารมีนํ สภาวรสลกฺขณาทิสํกิตฺตนมุเขน ตีสุปิ อวตฺถาสุ เตสํ พุทฺธานํ มหานุภาวตาวิภาวเนน ยานทฺวเย ปติฏฺฐาปนา ปริโยทปนา จฯ เอวํ มหาปุริโส สตฺตานํ ธมฺมทานํ เทติฯ

ตถา มหาปุริโส สตฺตานํ อามิสทานํ เทนฺโต "อิมินาหํ ทาเนน สตฺตานํ อายุวณฺณสุขพล ปฏิภานาทิสมฺปตฺติญฺจ รมณียํ อคฺคผลสมฺปตฺติญฺจ นิปฺผาเทยฺย"นฺติ อนฺนทานํ เทติ, ตถา สตฺตานํ กามกิเลสปิปาสาวูปสมาย ปานํ เทติ, ตถา สุวณฺณวณฺณตาย หิโรตฺตปฺปาลงฺการสฺส จ นิปฺผตฺติยา วตฺถานิ เทติ, ตถา อิทฺธิวิธสฺส เจว นิพฺพานสุขสฺส จ นิปฺผตฺติยา ยานํ เทติ, ตถา สีลคนฺธนิปฺผตฺติยา คนฺธํ เทติ, ตถา พุทฺธคุณโสภานิปฺผตฺติยา มาลาวิเลปนํ เทติ, โพธิมณฺฑาสนนิปฺผตฺติยา อาสนํ เทติ, ตถาคตเสยฺยานิปฺผตฺติยา เสยฺยํ เทติ, สรณภาวนิปฺผตฺติยา อาวสถํ เทติ, ปญฺจจกฺขุปฏิลาภาย ปทีเปยฺยํ เทติ, พฺยามปฺปภานิปฺผตฺติยา รูปทานํ เทติ, พฺรหฺมสฺสรนิปฺผตฺติยา สทฺททานํ เทติ, สพฺพโลกสฺส ปิยภาวาย รสทานํ เทติ, พุทฺธสุขุมาลภาวาย โผฏฺฐพฺพทานํ เทติ, อชรามรภาวาย เภสชฺชทานํ เทติ, กิเลสทาสพฺยวิโมจนตฺถํ ทาสานํ ภุชิสฺสตาทานํ เทติ, สทฺธมฺมาภิรติยา อนวชฺชขิฑฺฑารติเหตุทานํ เทติ, สเพฺพปิ สเตฺต อริยาย ชาติยา อตฺตโน ปุตฺตภาวูปนยนาย ปุตฺตทานํ เทติ, สกลสฺสปิ โลกสฺส ปติภาวูปคมนาย ทารทานํ เทติ, สุภลกฺขณสมฺปตฺติยา สุวณฺณมณิมุตฺตาปวาฬาทิทานํ, อนุพฺยญฺชนสมฺปตฺติยา นานาวิธวิภูสนทานํ, สทฺธมฺมโกสาธิคมาย วิตฺตโกสทานํ, ธมฺมราชภาวาย รชฺชทานํ, ฌานาทิสมฺปตฺติยา อารามุยฺยานตฬากวนทานํ, จกฺกงฺกิเตหิ ปาเทหิ โพธิมณฺฑูปสงฺกมนาย จรณทานํ, จตุโรฆนิตฺถรณาย สตฺตานํ สทฺธมฺมหตฺถทานตฺถํ หตฺถทานํ, สทฺธินฺทฺริยาทิปฏิลาภาย กณฺณนาสาทิทานํ, สมนฺตจกฺขุปฏิลาภาย จกฺขุทานํ, "ทสฺสนสวนานุสฺสรณปาริจริยาทีสุ สพฺพกาลํ สพฺพสตฺตานํ หิตสุขาวโห, สพฺพโลเกน จ อุปชีวิตโพฺพ เม กาโย ภเวยฺยา"ติ มํสโลหิตาทิทานํ, "สพฺพโลกุตฺตโม ภเวยฺย"นฺติ อุตฺตมงฺคทานํ เทติฯ

เอวํ ททนฺโต จ น อเนสนาย เทติ, น จ ปโรปฆาเตน, น ภเยน, น ลชฺชาย, น ทกฺขิเณยฺยโรสเนน, น ปณีเต สติ ลูขํ, น อตฺตุกฺกํสเนน, น ปรวมฺภเนน, น ผลาภิสงฺขาย, น ยาจกชิคุจฺฉาย, น อจิตฺตีกาเรน เทติ, อถ โข สกฺกจฺจํ เทติ, สหตฺเถน เทติ, กาเลน เทติ, จิตฺตีกตฺวา เทติ, อวิภาเคน เทติฯ ตีสุ กาเลสุ โสมนสฺสิโต เทติ, ตโต เอว จ ทตฺวา น ปจฺฉานุตาปี โหติฯ น ปฏิคฺคาหกวเสน มานาวมานํ กโรติ, ปฏิคฺคาหกานํ ปิยสมุทาจาโร โหติ วทญฺญู ยาจโยโค สปริวารทายโกฯ อนฺนทานญฺหิ เทนฺโต "ตํ สปริวารํ กตฺวา ทสฺสามี"ติ วตฺถาทีหิ สทฺธึ เทติฯ ตถา วตฺถทานํ เทนฺโต "ตํ สปริวารํ กตฺวา ทสฺสามี"ติ อนฺนาทีหิ สทฺธึ เทติฯ ยานทานาทีสุปิ เอเสว นโยฯ

ตถา รูปทานํ เทนฺโต อิตรารมฺมณานิปิ ตสฺส ปริวารํ กตฺวา เทติ, เอวํ เสเสสุปิฯ ตตฺถ รูปทานํ นาม นีลปีตโลหิตโอทาตาทิวณฺณาสุ ปุปฺผวตฺถธาตูสุ อญฺญตรํ ลภิตฺวา รูปวเสน อาภุชิตฺวา "รูปทานํ ทสฺสามิ, รูปทานํ มยฺห"นฺติ จินฺเตตฺวา ตาทิเส ทกฺขิเณยฺเย ทานํ ปติฏฺฐาเปติ สวตฺถุกํ กตฺวาฯ เอตํ **รูปทานํ** นามฯ

สทฺททานํ ปน เภริสทฺทาทิวเสน เวทิตพฺพํฯ ตตฺถ สทฺทํ กนฺทมูลานิ วิย อุปฺปาเฏตฺวา นีลุปฺปลหตฺถกํ วิย จ หตฺเถ ฐเปตฺวา ทาตุํ น สกฺกา, สวตฺถุกํ ปน กตฺวา เทนฺโต สทฺททานํ เทติ นามฯ ตสฺมา ยทา "สทฺททานํ ทสฺสามี"ติ เภริมุทิงฺคาทีสุ อญฺญตเรน ตูริเยน ติณฺณํ รตนานํ อุปหารํ กโรติ กาเรติ จ, "สทฺททานํ เม"ติ เภริอาทีนิ ฐเปติ ฐปาเปติ จฯ ธมฺมกถิกานํ ปน สรเภสชฺชํ เตลผาณิตาทึ เทติ, ธมฺมสฺสวนํ โฆเสติ, สรภญฺญํ ภณติ, ธมฺมกถํ กเถติ, อุปนิสินฺนกกถํ อนุโมทนกถญฺจ กโรติ กาเรติ จ, ตทา **สทฺททานํ** นาม โหติฯ

ตถา คนฺธทานํ มูลคนฺธาทีสุ อญฺญตรํ รชนียํ คนฺธวตฺถุํ ปิํสิตเมว วา คนฺธํ ยํกิญฺจิ ลภิตฺวา คนฺธวเสน อาภุชิตฺวา "คนฺธทานํ ทสฺสามิ, คนฺธทานํ มยฺห"นฺติ พุทฺธรตนาทีนํ ปูชํ กโรติ กา

เรติ จ, คนฺธปูชนตฺถาย อครุจนฺทนาทิเก คนฺธวตฺถุเก ปริจฺจชติฯ อิทํ **คนฺธทานํ**ฯ

ตถา มูลรสาทีสุ ยํกิญฺจิ รชนียํ รสวตฺถุํ ลภิตฺวา รสวเสน อาภุชิตฺวา ‘‘รสทานํ ทสฺสามิ, รสทานํ มยฺห’’นฺติ ทกฺขิเณยฺยานํ เทติ, รสวตฺถุเมว วา ธญฺญควาทิกํ ปริจฺจชติฯ อิทํ **รสทานํ**ฯ

ตถา โผฏฺฐพฺพทานํ มญฺจปีฐาทิวเสน อตฺถรณปาวุรณาทิวเสน จ เวทิตพฺพํฯ ยทา หิ มญฺจปีฐภิสิพิมฺโพหนาทิกํ นิวาสนปารุปนาทิกํ วา สุขสมฺผสฺสํ รชนียํ อนวชฺชํ โผฏฺฐพฺพวตฺถุํ ลภิตฺวา โผฏฺฐพฺพวเสน อาภุชิตฺวา ‘‘โผฏฺฐพฺพทานํ ทสฺสามิ, โผฏฺฐพฺพทานํ มยฺห’’นฺติ ทกฺขิเณยฺยานํ เทติฯ ยถาวุตฺตํ โผฏฺฐพฺพวตฺถุํ ลภิตฺวา ปริจฺจชติ, อิทํ **โผฏฺฐพฺพทานํ**ฯ

ธมฺมทานํ ปน ธมฺมารมฺมณสฺส อธิเปฺปตตฺตา โอชปานชีวิตวเสน เวทิตพฺพํฯ โอชาทีสุ หิ อญฺญตรํ รชนียํ วตฺถุํ ลภิตฺวา ธมฺมารมฺมณวเสน อาภุชิตฺวา ‘‘ธมฺมทานํ ทสฺสามิ, ธมฺมทานํ มยฺห’’นฺติ สปฺปินวนีตาทิ**โอชทานํ** เทติฯ อมฺพปานาทิอฏฺฐวิธ**ปานทานํ** เทติ, **ชีวิตทาน**นฺติ อาภุชิตฺวา สลากภตฺตปกฺขิกภตฺตาทีนิ เทติ, อผาสุกภาเวน อภิภูตานํ พฺยาธิตานํ เวเชฺช ปจฺจุปฏฺฐาเปติ, ชาลํ ผาลาเปติ, กุมินํ วิทฺธํสาเปติ, สกุณปญฺชรํ วิทฺธํสาเปติ, พนฺธเนน พทฺธานํ สตฺตานํ พนฺธนโมกฺขํ กาเรติ, มาฆาตเภริํ จราเปติ, อญฺญานิ จ สตฺตานํ ชีวิตปริตฺตาณตฺถํ เอวรูปานิ กมฺมานิ กโรติ การาเปติ จฯ อิทํ **ธมฺมทานํ** นามฯ

สพฺพเมตํ ยถาวุตฺตํ ทานสมฺปทํ สกลโลกหิตสุขาย ปริณาเมติฯ อตฺตโน จ สมฺมาสโมฺพธิยา อกุปฺปาย วิมุตฺติยา อปริกฺขยสฺส ฉนฺทสฺส อปริกฺขยสฺส วีริยสฺส อปริกฺขยสฺส สมาธิสฺส อปริกฺขยสฺส ปฏิภานสฺส อปริกฺขยสฺส ญาณสฺส อปริกฺขยาย วิมุตฺติยา ปริณาเมติ ฯ อิมญฺจ ทานปารมิํ ปฏิปชฺชเนฺตน มหาสเตฺตน ชีวิเต อนิจฺจสญฺญา ปจฺจุปฏฺฐาเปตพฺพา ตถา โภเคสุ, พหุสาธารณตา จ เนสํ มนสิกาตพฺพา, สเตฺตสุ จ มหากรุณา สตตํ สมิตํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตพฺพาฯ เอวญฺหิ โภเค คเหตพฺพสารํ คณฺหเนฺต อาทิตฺตโต วิย อคารโต สพฺพํ สาปเตยฺยํ อตฺตานญฺจ พหิ นีหรเนฺต น กิญฺจิ เสเสติ, น กตฺถจิ วิภาคํ กโรติ, อญฺญทตฺถุ นิรเปโกฺข นิสฺสชฺชติ เอวฯ อยํ ตาว ทานปารมิยา ปฏิปตฺติกฺกโมฯ

สีลปารมิยา ปน อยํ ปฏิปตฺติกฺกโม – ยสฺมา สพฺพญฺญุสีลาลงฺกาเรหิ สเตฺต อลงฺกริตุกาเมน มหาปุริเสน อาทิโต อตฺตโน เอว ตาว สีลํ วิโสเธตพฺพํฯ ตตฺถ จ จตูหิ อากาเรหิ สีลํ วิสุชฺฌติ – อชฺฌาสยวิสุทฺธิโต, สมาทานโต, อวีติกฺกมนโต, สติ จ วีติกฺกเม ปุน ปฏิปากติกกรณโตฯ วิสุทฺธาสยตาย หิ เอกโจฺจ อตฺตาธิปติ หุตฺวา ปาปชิคุจฺฉนสภาโว อชฺฌตฺตํ หิริธมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา สุปริสุทฺธสมาจาโร โหติฯ ตถา ปรโต สมาทาเน สติ เอกโจฺจ โลกาธิปติ หุตฺวา ปาปโต อุตฺตสเนฺต โอตฺตปฺปธมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา สุปริสุทฺธสมาจาโร โหติฯ อิติ อุภยถาปิ เอเต อวีติกฺกมนโต สีเล ปติฏฺฐหนฺติฯ อถ ปน กทาจิ สติสโมฺมเสน สีลสฺส ขณฺฑาทิภาโว สิยาฯ ตายเยว ยถาวุตฺตาย หิโรตฺตปฺปสมฺปตฺติยา ขิปฺปเมว นํ วุฏฺฐานาทินา ปฏิปากติกํ กโรติฯ

ตยิทํ สีลํ วาริตฺตํ, จาริตฺตนฺติ ทุวิธํฯ ตตฺถายํ โพธิสตฺตสฺส วาริตฺตสีเล ปฏิปตฺติกฺกโม – สพฺพสเตฺตสุ ตถา ทยาปนฺนจิเตฺตน ภวิตพฺพํ, ยถา สุปินเนฺตนปิ น อาฆาโต อุปฺปเชฺชยฺยฯ ปรูปการนิรตตาย ปรสนฺตโก อลคโทฺท วิย น ปรามสิตโพฺพฯ สเจ ปพฺพชิโต โหติ, อพฺรหฺมจริยโตปิ อาราจารี โหติ สตฺตวิธเมถุนสํโยควิรหิโต, ปเคว ปรทารคมนโตฯ สเจ ปน อปพฺพชิโต คหโฏฺฐ สมาโน ปเรสํ ทาเรสุ สทา ปาปกํ จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทติฯ กเถเนฺต จ สจฺจํ หิตํ ปิยํ

วจนํ ปริมิตเมว จ กาเลน ธมฺมึ กถํ ภาสิตา โหติ, สพฺพตฺถ อนภิชฺฌาลุ อพฺยาปนฺนจิตฺโต อวิปรีตทสฺสโน กมฺมสฺสกตญฺาเณน จ สมนฺนาคโต สมฺมคฺคเตสุ สมฺมาปฏิปเนฺนสุ นิวิฏฺฐสทฺโธ โหติ นิวิฏฺฐเปโมฯ

อิติ จตุราปายวฏฺฏทุกฺขานํ ปถภูเตหิ อกุสลกมฺมปเถหิ อกุสลธเมฺมหิ จ โอรมิตฺวา สคฺคโมกฺขานํ ปถภูเตสุ กุสลกมฺมปเถสุ ปติฏฺฐิตสฺส มหาปุริสสฺส ปริสุทฺธาสยปโยคตาย ยถาภิปตฺถิตา สตฺตานํ หิตสุขูปสํหิตา มโนรถา สีฆํ สีฆํ อภินิปฺผชฺชนฺติ, ปารมิโย ปริปูเรนฺติฯ เอวํภูโต หิ อยํฯ ตตฺถ หิํสานิวตฺติยา สพฺพสตฺตานํ อภยทานํ เทติ, อปฺปกสิเรเนว เมตฺตาภาวนํ สมฺปาเทติ, เอกาทส เมตฺตานิสํเส อธิคจฺฉติ, อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตงฺโก, ทีฆายุโก สุขพหุโล ลกฺขณวิเสเส ปาปุณาติ, โทสวาสนญฺจ สมุจฺฉินฺทติฯ

ตถา อทินฺนาทานนิวตฺติยา โจราทีหิ อสาธารเณ โภเค อธิคจฺฉติฯ ปเรหิ อนาสงฺกนีโย ปิโย มนาโป วิสฺสสนีโย วิภวสมฺปตฺตีสุ อลคฺคจิตฺโต ปริจฺจาคสีโล โลภวาสนญฺจ สมุจฺฉินฺทติฯ

อพฺรหฺมจริยนิวตฺติยา อโลโล โหติ สนฺตกายจิตฺโต, สตฺตานํ ปิโย โหติ มนาโป อปริสงฺกนีโย , กลฺยาโณ จสฺส กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติ, อลคฺคจิตฺโต โหติ มาตุคาเมสุ อลุทฺธาสโย, เนกฺขมฺมพหุโล ลกฺขณวิเสเส อธิคจฺฉติ, โลภวาสนญฺจ สมุจฺฉินฺทติฯ

มุสาวาทนิวตฺติยา สตฺตานํ ปมาณภูโต โหติ ปจฺจยิโก เถโต อาเทยฺยวจโน, เทวตานํ ปิโย มนาโป, สุรภิคนฺธมุโข อารกฺขิตกายวจีสมาจาโร, ลกฺขณวิเสเส จ อธิคจฺฉติ, กิเลสวาสนญฺจ สมุจฺฉินฺทติฯ

เปสุญฺญนิวตฺติยา ปรูปกฺกเมหิปิ อเภชฺชกาโย โหติ อเภชฺชปริวาโร, สทฺธเมฺมสุ จ อเภชฺชนกสทฺโธ, ทฬฺหมิตฺโต ภวนฺตรปริจิตานํ วิย สตฺตานํ เอกนฺตปิโย อสํกิเลสพหุโลฯ

ผรุสวาจานิวตฺติยา สตฺตานํ ปิโย โหติ มนาโป สุขสีโล มธุรวจโน สมฺภาวนีโย, อฏฺฐงฺคสมนฺนาคโต จสฺส สโร นิพฺพตฺตติฯ

สมฺผปฺปลาปนิวตฺติยา สตฺตานํ ปิโย โหติ มนาโป ครุ ภาวนีโย จ อาเทยฺยวจโน ปริมิตาลาโปฯ มเหสโกฺข จ โหติ มหานุภาโว, ฐานุปฺปตฺติเกน ปฏิภาเนน ปญฺหานํ พฺยากรณกุสโล, พุทฺธภูมิยญฺจ เอกาย เอว วาจาย อเนกภาสานํ สตฺตานํ อเนเกสํ ปญฺหานํ พฺยากรณสมโตฺถ โหติฯ

อนภิชฺฌาลุตาย อิจฺฉิตลาภี โหติ, อุฬาเรสุ จ โภเคสุ รุจิํ ปฏิลภติ, ขตฺติยมหาสาลาทีนํ สมฺมโต โหติ, ปจฺจตฺถิเกหิ อนภิภวนีโย, อินฺทฺริยเวกลฺลํ น ปาปุณาติ, อปฺปฏิปุคฺคโล จ โหติฯ

อพฺยาปาเทน ปิยทสฺสโน โหติ, สตฺตานํ สมฺภาวนีโย ปรหิตาภินนฺทิตาย จ สเตฺต อปฺปกสิเรเนว ปสาเทติ, อลูขสภาโว จ โหติ เมตฺตาวิหารี, มเหสโกฺข จ โหติ มหานุภาโวฯ

มิจฺฉาทสฺสนาภาเวน กลฺยาเณ สหาเย ปฏิลภติ, สีสเจฺฉทมฺปิ ปาปุณโนฺต ปาปกมฺมํ น กโรติ, กมฺมสฺสกตาทสฺสนโต อโกตูหลมงฺคลิโก จ โหติ, สทฺธเมฺม จสฺส สทฺธา ปติฏฺฐิตา โหติ มูลชาตา, สทฺทหติ จ ตถาคตานํ โพธิํ, สมยนฺตเรสุ นาภิรมติ อุกฺการฏฺฐาเน วิย ราชหํโส , ลกฺขณตฺตยปริชานนกุสโล โหติ, อเนฺต จ อนาวรณญาณลาภี, ยาว โพธิํ น ปาปุณาติ, ตาว

ตสฺมึ ตสฺมึ สตฺตนิกาเย อุกฺกฏฺฐุกฺกโฏฺฐ จ โหติ, อุฬารุฬารา สมฺปตฺติโย ปาปุณาติฯ อิติ หิทํ สีลํ นาม สพฺพสมฺปตฺตีนํ อธิฏฺฐานํ, สพฺพพุทฺธคุณานํ ปภวภูมิ, สพฺพพุทฺธการกธมฺมานํ อาทิ จรณํ มุขํ ปมุขนฺติ พหุมานนํ อุปฺปาเทตฺวา กายวจีสํยเม อินฺทฺริยทมเน อาชีววิสุทฺธิยํ ปจฺจย ปริโภเคสุ จ สติสมฺปชญฺญพเลน อปฺปมตฺเตน ลาภสกฺการสิโลกํ มิตฺตมุขปจฺจตฺถิกํ วิย สลฺล เกฺขตฺวา ''กิกีว อณฺฑ''นฺติอาทินา (วิสุทฺธิ. ๑.๑๙; ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๗) วุตฺตนเยน สกฺกจฺจํ สีลํ สมฺปาเทตพฺพํฯ อยํ ตาว วาริตฺตสีเล ปฏิปตฺติกฺกโมฯ

จาริตฺตสีเล ปน ปฏิปตฺติ เอวํ เวทิตพฺพา – อิธ โพธิสโตฺต กลฺยาณมิตฺตานํ ครุฏฺฐานิ ยานํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ กาเลน กาลํ กตฺตา โหติ, ตถา เตสํ กาเลน กาลํ อุปฏฺฐานํ กตฺตา โหติ, คิลานานํ กายเวยฺยาวฏิกํฯ สุภาสิตปทานิ สุตฺวา สาธุการํ กตฺตา โหติ, คุณวนฺตานํ คุเณ วเณฺณตา ปเรสํ อปกาเร ขนฺตา, อุปกาเร อนุสฺสริตา, ปุญฺญานิ อนุโม ทิตา, อตฺตโน ปุญฺญานิ สมฺมาสโมฺพธิยา ปริณาเมตา, สพฺพกาลํ อปฺปมาทวิหารี กุสเลสุ ธ เมฺมสุ, สติ จ อจฺจเย อจฺจยโต ทิสฺวา ตาทิสานํ สหธมฺมิกานํ ยถาภูตํ อาวิกตฺตา, อุตฺตริ จ สมฺ มาปฏิปตฺตึ สมฺมเทว ปริปูเรตาฯ

ตถา อตฺตโน อนุรูปาสุ อตฺถูปสํหิตาสุ สตฺตานํ อิติกตฺตพฺพตาสุ ทเกฺข อนลโส สหาย ภาวํ อุปคจฺฉติฯ อุปฺปเนฺนสุ จ สตฺตานํ พฺยาธิอาทิทุเกฺขสุ ยถารหํ ปติการวิธายโกฯ ญาติ โภคาทิพฺยสนปติเตสุ โสกาปโนทโน อุลฺลุมฺปนสภาวาวฏฺฐิโต หุตฺวา นิคฺคหารหานํ ธ เมฺมเนว นิคฺคณฺหนโก ยาวเทว อกุสลา วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาปนายฯ ปคฺคหารหานํ ธ เมฺมเนว ปคฺคณฺหนโกฯ ยานิ ปุริมกานํ มหาโพธิสตฺตานํ อุฬารตมานิ ปรมทุกฺกรานิ อจิเนฺตยฺ ยานุภาวานิ สตฺตานํ เอกนฺตหิตสุขาวหานิ จริตานิ, เยหิ เนสํ โพธิสมฺภารา สมฺมเทว ปริปากํ อคมํสุ, ตานิ สุตฺวา อนุพฺพิโคฺค อนุตฺราโส เตปิ มหาปุริสา มนุสฺสา เอว, กเมน ปน สิกฺขาปาริ ปูริยา ภาวิตตฺตภาวา ตาทิสาย อุฬารตมาย อานุภาวสมฺปตฺติยา โพธิสมฺภาเรสุ อุกฺกํสปา รมิปฺปตฺตา อเหสุํ, ตสฺมา มยาปิ สีลาทิสิกฺขาสุ สมฺมเทว ตถา ปฏิปชฺชิตพฺพํ, ยาย ปฏิปตฺติยา อหมฺปิ อนุกฺกเมน สิกฺขํ ปริปูเรตฺวา เอกนฺตโต ตํ ปทํ อนุปาปุณิสฺสามีติ สทฺธาปุเรจาริกํ วีริยํ อวิสฺสเชฺชโนฺต สมฺมเทว สีเลสุ ปริปูรการี โหติฯ

ตถา ปฏิจฺฉนฺนกลฺยาโณ โหติ วิวฏาปราโธ, อปฺปิโจฺฉ สนฺตุโฏฺฐ ปวิวิโตฺต อสํสโฏฺฐ ทุกฺ ขสโห อปริตสฺสนชาติโก อนุทฺธโต อนุนฺนโฬ อจปโล อมุขโร อวิกิณฺณวาโจ สนฺตินฺทฺริโย สนฺตมานโส กุหนาทิมิจฺฉาชีวรหิโต อาจารโคจรสมฺปโนฺน อณุมเตฺตสุ วเชฺชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ อารทฺธวีริโย ปหิตโตฺต กาเย จ ชีวิเต จ นิรเปโกฺข, อปฺปมตฺ ตกมฺปิ กาเย ชีวิเต วา อเปกฺขํ นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ, ปเคว อธิมตฺตํฯ สเพฺพปิ ทุสฺสีลฺย เหตุภูเต โกธูปนาหาทิเก อุปกฺกิเลเส ปชหติ วิโนเทติฯ อปฺปมตฺตเกน จ วิเสสาธิคเมน อปริ ตุโฏฺฐ โหติ, น สโงฺกจํ อาปชฺชติ, อุปรูปริ วิเสสาธิคมาย วายมติฯ

เยน ยถาลทฺธา สมฺปตฺติ หานภาคิยา วา ฐิติภาคิยา วา น โหติ, ตถา มหาปุริโส อนฺธานํ ปริณายโก โหติ, มคฺคํ อาจิกฺขติ, พธิรานํ หตฺถมุทฺทาย สญฺญํ เทติ, อตฺถมนุคฺคาเหติ, ตถา มูคานํฯ ปีฐสปฺปิกานํ ปีฐํ เทติ ยานํ เทติ วาเหติ วาฯ อสฺสทฺธานํ สทฺธาปฏิลาภาย วายมติ, กุ สีตานํ อุสฺสาหชนนาย, มุฏฺฐสฺสตีนํ สติสมาโยคาย, วิพฺภนฺตจิตฺตานํ สมาธิสมฺปทาย, ทุปฺปญฺญานํ ปญฺญาธิคมาย วายมติฯ กามจฺฉนฺทปริยุฏฺฐิตานํ กามจฺฉนฺทปฏิวิโนทนาย วา ยมติฯ พฺยาปาทถินมิทฺธอุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจวิจิกิจฺฉาปริยุฏฺฐิตานํ วิจิกิจฺฉาวิโนทนาย วายมติฯ กามวิตกฺกาทิอปกตานํ กามวิตกฺกาทิมิจฺฉาวิตกฺกวิโนทนาย วายมติฯ ปุพฺพการีนํ สตฺตานํ

กตญฺญุตํ นิสฺสาย ปุพฺพภาสี ปิยวาที สงฺคาหโก สทิเสน อธิเกน วา ปจฺจุปกาเรน สมฺมาเนตา โหติฯ

อาปทาสุ สหายกิจฺจํ อนุติฏฺฐติฯ เตสํ เตสญฺจ สตฺตานํ ปกติสภาวญฺจ ปริชานิตฺวา เยหิ ยถา สํวสิตพฺพํ โหติ, เตหิ ตถา สํวสติฯ เยสุ จ ยถา ปฏิปชฺชิตพฺพํ โหติ, เตสุ ตถา ปฏิปชฺชติฯ ตญฺจ โข อกุสลโต วุฏฺฐาเปตฺวา กุสเล ปติฏฺฐาปนวเสน, น อญฺญถาฯ ปรจิตฺตานุรกฺขณา หิ โพธิสตฺตานํ ยาวเทว กุสลาภิวฑฺฒิยาฯ ตถา หิตชฺฌาสเยนาปิ ปโร น หํสิตโพฺพ, น ภณฺฑิตโพฺพ, น มงฺกุภาวมาปาเทตโพฺพ, น ปรสฺส กุกฺกุจฺจํ อุปฺปาเทตพฺพํ, น นิคฺคหฏฺฐาเน น โจเทตโพฺพ, น นีจตรํ ปฏิปนฺนสฺส อตฺตา อุจฺจตเร ฐเปตโพฺพ, น จ ปเรสุ สเพฺพน สพฺพํ อเสวินา ภวิตพฺพํ, น อติเสวินา ภวิตพฺพํ, น อกาลเสวินาฯ

เสวิตพฺพยุเตฺต ปน สเตฺต เทสกาลานุรูปํ เสวติฯ น จ ปเรสํ ปุรโต ปิเย วิครหติ, อปฺปิเย วา ปสํสติฯ น อวิสฺสฏฺฐวิสฺสาสี โหติฯ น ธมฺมิกํ อุปนิมนฺตนํ ปฏิกฺขิปติฯ น สญฺญตฺตึ อุปคจฺฉติ, นาธิกํ ปฏิคฺคณฺหาติฯ สทฺธาสมฺปเนฺน สทฺธานิสํสกถาย สมฺปหํสติฯ สีลสุตจาคปญฺญาสมฺปเนฺน ปญฺญาสมฺปนฺนกถาย สมฺปหํสติฯ สเจ ปน โพธิสโตฺต อภิญฺญาพลปฺปโตฺต โหติ, ปมาทาปเนฺน สเตฺต อภิญฺญาพเลน ยถารหํ นิรยาทิเก ทเสฺสโนฺต สํเวเชตฺวา อสฺสทฺธาทิเก สทฺธาทีสุ ปติฏฺฐาเปติฯ สาสเน โอตาเรติฯ สทฺธาทิคุณสมฺปเนฺน ปริปาเจติฯ เอวมยํ มหาปุริสสฺส จาริตฺตภูโต อปริมาโณ ปุญฺญาภิสโนฺท กุสลาภิสโนฺท อุปรูปริ อภิวฑฺฒตีติ เวทิตพฺพํฯ

อปิ จ ยา สา ''กึ สีลํ เกนเฏฺฐน สีล''นฺติอาทินา ปุจฺฉํ กตฺวา ''ปาณาติปาตาทีหิ วิรมนฺตสฺส วตฺตปฏิปตฺตึ วา ปูเรนฺตสฺส เจตนาทโย ธมฺมา สีล''นฺติอาทินา นเยน นานปฺปการโต สีลสฺส วิตฺถารกถา **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๖ อาทโย) วุตฺตา, สา สพฺพาปิ อิธ อาหริตฺวา วตฺตพฺพาฯ เกวลญฺหิ ตตฺถ สาวกโพธิสตฺตวเสน สีลกถา อาคตา, อิธ มหาโพธิสตฺตวเสน กรุณูปายโกสลฺลปุพฺพงฺคมํ กตฺวา วตฺตพฺพาติ อยเมว วิเสโสฯ ยโต อิทํ สีลํ มหาปุริโส ยถา น อตฺตโน ทุคฺคติยํ ปริกฺกิเลสวิมุตฺติยา สุคติยมฺปิ, น รชฺชสมฺปตฺติยา, น จกฺกวตฺติ, น เทว, น สกฺก, น มาร, น พฺรหฺมสมฺปตฺติยา ปริณาเมติ, ตถา น อตฺตโน เตวิชฺชตาย, น ฉฬภิญฺญตาย , น จตุปฺปฏิสมฺภิทาธิคมาย, น สาวกโพธิยา, น ปเจฺจกโพธิยา, ปริณาเมติ, อถ โข สพฺพญฺญุภาเวน สพฺพสตฺตานํ อนุตฺตรสีลาลงฺการสมฺปาทนตฺถเมว ปริณาเมตีติฯ อยํ สีลปารมิยา ปฏิปตฺติกฺกโมฯ

ตถา ยสฺมา กรุณูปายโกสลฺลปริคฺคหิตา อาทีนวทสฺสนปุพฺพงฺคมา กาเมหิ จ ภเวหิ จ นิกฺขมนวเสน ปวตฺตา กุสลจิตฺตุปฺปตฺติ เนกฺขมฺมปารมี, ตสฺมา สกลสํกิเลสนิวาสนฏฺฐานตาย ปุตฺตทาราทีหิ มหาสมฺพาธตาย กสิวาณิชฺชาทินานาวิธกมฺมนฺตาธิฏฺฐานพฺยากุลตาย จ ฆราวาสสฺส เนกฺขมฺมสุขาทีนํ อโนกาสตํ, กามานญฺจ สตฺถธาราลคฺคมธุพินฺทุ วิย จ อวลิยฺหมานา ปริตฺตสฺสาทา วิปุลานตฺถานุพนฺธาติ จ, วิชฺชุลโตภาเสน คเหตพฺพนจฺจํ วิย ปริตฺตกาลูปลพฺภา, อุมฺมตฺตกาลงฺกาโร วิย วิปรีตสญฺญาย อนุภวิตพฺพา, กรีสาวจฺฉาทนา วิย ปติการภูตา, อุทกเตมิตงฺคุลิยา ตนูทกปานํ วิย อติตฺติกรา, ฉาตชฺฌตฺตโภชนํ วิย สาพาธา, พฬิสามิสํ วิย พฺยสนสนฺนิปาตการณํ, อคฺคิสนฺตาโป วิย กาลตฺตเยปิ ทุกฺขุปฺปตฺติเหตุภูตา, มกฺกฏเลโป วิย พนฺธนิมิตฺตํ, ฆาตกาวจฺฉาทนา วิย อนตฺถจฺฉาทนา, สปตฺตคามวาโส วิย ภยฏฺฐานภูตา, ปจฺจตฺถิกโปสโก วิย กิเลสมาราทีนํ อามิสภูตา, ฉณสมฺปตฺติโย วิย วิปริณามทุกฺขา, โกฏรคฺคิ วิย อโนฺตทาหกา, ปุราณกูปาวลมฺพีพีรณมธุปิณฺฑํ วิย อเนกาทีนวา, โลณูทกปานํ วิย ปิปาสาเหตุภูตา, สุราเมรยํ วิย นีจชนเสวิตา, อปฺปสฺสาทตาย อฏฺฐิกงฺกลูปมาติอาทินา

(ม. นิ. ๑.๒๓๔; ๒.๔๒; ปาจิ. ๔๑๗; มหานิ. ๓; จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๔๗) จ นเยน อาทีนวํ สลฺลกฺเขตฺวา ตพฺพิปริยาเยน เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปสฺสนฺเตน เนกฺขมฺมปวิเวก อุปสมสุขาทีสุ นินฺนโปณปพฺภารจิตฺเตน เนกฺขมฺมปารมิยํ ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ ยสฺมา ปน เนกฺขมฺมํ ปพฺพชฺชามูลกํ, ตสฺมา ปพฺพชฺชา ตาว อนุฏฺฐาตพฺพาฯ ปพฺพชฺชมนุติฏฺฐเนฺตน จ มหาสเตฺตน อสติ พุทฺธุปฺปาเท กมฺมวาทีนํ กิริยวาทีนํ ตาปสปริพฺพาชกานํ ปพฺพชฺชา อนุฏฺฐาตพฺพาฯ

อุปฺปเนฺนสุ ปน สมฺมาสมฺพุเทฺธสุ เตสํ สาสเน เอว ปพฺพชิตพฺพํฯ ปพฺพชิตฺวา จ ยถาวุเตฺต สีเล ปติฏฺฐิเตน ตสฺสา เอว หิ สีลปารมิยา โวทาปนตฺถํ ธุตคุณา สมาทาตพฺพาฯ สมาทินฺนธุตธมฺมา หิ มหาปุริสา สมฺมเทว เต ปริหรนฺตา อปฺปิจฺฉาสนฺตุฏฺฐาสเลฺลขปวิเวกอสํสคฺค วีริยารมฺภสุภรตาทิ- คุณสลิลวิกฺขาลิตกิเลสมลตาย อนวชฺชสีลวตคุณปริสุทฺธสพฺพสมาจารา โปราเณ อริยวํสตฺตเย ปติฏฺฐิตา จตุตฺถํ ภาวนารามตาสงฺขาตํ อริยวํสํ อธิคนฺตุํ จตฺตารีสาย อารมฺมเณสุ ยถารหํ อุปจารปฺปนาเภทํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติฯ เอวํ หิสฺส สมฺมเทว เนกฺขมฺมปารมี ปริปูริตา โหติฯ

อิมสฺมิํ ปน ฐาเน เตรสหิ ธุตธเมฺมหิ สทฺธิํ ทส กสิณานิ, ทส อสุภานิ, ทสานุสฺสติโย, จตฺตาโร พฺรหฺมวิหารา, จตฺตาโร อารุปฺปา, เอกา สญฺญา, เอกํ ววตฺถานนฺติ จตฺตารีสาย สมาธิภาวนาย กมฺมฏฺฐานานิ ภาวนาวิธานญฺจ วิตฺถารโต วตฺตพฺพานิฯ ตํ ปเนตํ สพฺพํ ยสฺมา **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๒๒ อาทโย, ๔๗, ๕๕) สพฺพาการโต วิตฺถาเรตฺวา วุตฺตํ, ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ เกวลญฺหิ ตตฺถ สาวกโพธิสตฺตสฺส วเสน วุตฺตํ, อิธ มหาโพธิสตฺตสฺส วเสน กรุณูปายโกสลฺลปุพฺพงฺคมํ กตฺวา วตฺตพฺพนฺติ อยเมว วิเสโสติฯ เอวเมตฺถ เนกฺขมฺมปารมิยา ปฏิปตฺติกฺกโม เวทิตโพฺพฯ

ตถา ปญฺญาปารมิํ สมฺปาเทตุกาเมน ยสฺมา ปญฺญา อาโลโก วิย อนฺธกาเรน โมเหน สห น วตฺตติ, ตสฺมา โมหการณานิ ตาว โพธิสเตฺตน ปริวเชฺชตพฺพานิฯ ตตฺถิมานิ โมหการณานิ – อรติ ตนฺทิ วิชมฺภิตา อาลสิยํ คณสงฺคณิการามตา นิทฺทาสีลตา อนิจฺฉยสีลตา ญาณสฺมิํ อกุตูหลตา มิจฺฉาธิมาโน อปริปุจฺฉกตา กายสฺส น สมฺมาปริหาโร อสมาหิตจิตฺตตา ทุปฺปญฺญานํ ปุคฺคลานํ เสวนา ปญฺญวนฺตานํ อปยิรุปาสนา อตฺตปริภโว มิจฺฉาวิกโปฺป วิปรีตาภินิเวโส กายทฬฺหิพหุลตา อสํเวคสีลตา ปญฺจ นีวรณานิฯ สเงฺขปโต เย วา ปน ธเมฺม อาเสวโต อนุปฺปนฺนา ปญฺญา นุปฺปชฺชติ, อุปฺปนฺนา ปริหายติฯ อิติ อิมานิ สโมฺมหการณานิ ปริวเชฺชเนฺตน พาหุสเจฺจ ฌานาทีสุ จ โยโค กรณีโยฯ

ตตฺถายํ พาหุสจฺจสฺส วิสยวิภาโค – ปญฺจกฺขนฺธา ทฺวาทสายตนานิ อฏฺฐารส ธาตุโย จตฺตาริ สจฺจานิ พาวีสตินฺทฺริยานิ ทฺวาทสปทิโก ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ตถา สติปฏฺฐานาทโย กุสลาทิธมฺมปฺปการเภทา จ, ยานิ จ โลเก อนวชฺชานิ วิชฺชาฏฺฐานานิ, เย จ สตฺตานํ หิตสุขวิธานโยคฺคา พฺยากรณวิเสสา, อิติ เอวํ ปการํ สกลเมว สุตวิสยํ อุปายโกสลฺลปุพฺพงฺคมาย ปญฺญาย สติยา วีริเยน จ สาธุกํ อุคฺคหณสวนธารณปริจยปริปุจฺฉาหิ โอคาเหตฺวา ตตฺถ จ ปเรสํ ปติฏฺฐาปเนน สุตมยา ปญฺญา นิพฺพเตฺตตพฺพาฯ

ตถา สตฺตานํ อิติกตฺตพฺพตาสุ ฐานุปฺปตฺติกปฏิภานภูตา อายาปายอุปายโกสลฺลภูตา จ ปญฺญา หิเตสิตํ นิสฺสาย ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ ปวเตฺตตพฺพาฯ ตถา ขนฺธาทีนํ สภาวธมฺมานํ อาการปริวิตกฺกนมุเขน เต นิชฺฌานํ ขมาเปเนฺตน จินฺตามยา ปญฺญา นิพฺพเตฺตตพฺพาฯ ขนฺธาทีนํเยว ปน สลกฺขณสามญฺญลกฺขณปริคฺคหณวเสน โลกิยปริญฺญา นิพฺพเตฺตเนฺตน ปุพฺพภาคภาวนาปญฺญา สมฺปาเทตพฺพาฯ เอวญฺหิ นามรูปมตฺตมิทํ ยถารหํ ปจฺจเยหิ อุปฺปชฺชติ

เจว นิรุชฺฌติ จ, น เอตฺถ โกจิ กตฺตา วา กาเรตา วา, หุตฺวา อภาวเฏฺฐน อนิจฺจํ, อุทยพฺพยปฏิปีฬนเฏฺฐน ทุกฺขํ, อวสวตฺตนเฏฺฐน อนตฺตาติ อชฺฌตฺติกธมฺเม พาหิรกธมฺเม จ นิพฺพิเสสํ ปริชานนฺโต ตตฺถ อาสงฺคํ ปชหนฺโต ปเร จ ตตฺถ ตํ ชหาเปนฺโต เกวลํ กรุณาวเสเนว ยาว น พุทฺธคุณา หตฺถตลํ อาคจฺฉนฺติ, ตาว ยานตฺตเย สเตฺต อวตารณปริปาจเนหิ ปติฏฺฐเปนฺโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺติโย อภิญฺญาโย จ โลกิยา วสีภาวํ ปาเปนฺโต ปญฺญาย มตฺถกํ ปาปุณาติฯ

ตตฺถ ยา อิมา อิทฺธิวิธญาณํ ทิพฺพโสตธาตุญาณํ เจโตปริยญาณํ ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณํ ทิพฺพจกฺขุญาณํ ยถากมฺมุปคญาณํ อนาคตํสญาณนฺติ สปริภณฺฑา ปญฺจโลกิยอภิญฺญาสงฺขาตา ภาวนาปญฺญา, ยา จ ขนฺธายตนธาตุอินฺทฺริยสจฺจปฏิจฺจสมุปฺปาทาทิเภเทสุ ภูมิภูเตสุ ธเมฺมสุ อุคฺคหปริปุจฺฉาวเสน ญาณปริจยํ กตฺวา สีลวิสุทฺธิจิตฺตวิสุทฺธีติ มูลภูตาสุ อิมาสุ ทฺวีสุ วิสุทฺธีสุ ปติฏฺฐาย ทิฏฺฐิวิสุทฺธิกงฺขาวิตรณวิสุทฺธิมคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ-ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิญาณทสฺสนวิสุทฺธีติ สรีรภูตา อิมา ปญฺจ วิสุทฺธิโย สมฺปาเทเนฺตน ภาเวตพฺพา โลกิยโลกุตฺตรเภทา ภาวนาปญฺญา, ตาสํ สมฺปาทนวิธานํ ยสฺมา ‘‘ตตฺถ เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหตีติอาทิกํ อิทฺธิวิกุพฺพนํ กาตุกาเมน อาทิกมฺมิเกน โยคินา’’ติอาทินา ‘‘ขนฺธาติ รูปกฺขโนฺธ เวทนากฺขโนฺธ สญฺญากฺขโนฺธ สงฺขารกฺขโนฺธ วิญฺญาณกฺขโนฺธ’’ติอาทินา จ วิสยวิภาเคน สทฺธึ **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๒.๔๓๐ อาทโย) สพฺพาการโต วิตฺถาเรตฺวา วุตฺตํ, ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ เกวลญฺหิ ตตฺถ สาวกโพธิสตฺตสฺส วเสน ปญฺญา อาคตา, อิธ มหาโพธิสตฺตสฺส วเสน กรุณูปายโกสลฺลปุพฺพงฺคมํ กตฺวา วตฺตพฺพา, ญาณทสฺสนวิสุทฺธึ อปาเปตฺวา ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิยํเยว วิปสฺสนา ฐเปตพฺพาติ อยเมว วิเสโสฯ เอวเมตฺถ ปญฺญาปารมิยา ปฏิปตฺติกฺกโม เวทิตโพฺพฯ

ตถา ยสฺมา สมฺมาสโมฺพธิยา กตาภินีหาเรน มหาสเตฺตน ปารมิปริปูรณตฺถํ สพฺพกาลํ ยุตฺตปฺปยุเตฺตน ภวิตพฺพํ อาพทฺธปริกรเณน, ตสฺมา กาเลน กาลํ ‘‘โก นุ โข อชฺช มยา ปุญฺญสมฺภาโร ญาณสมฺภาโร วา อุปจิโต, กึ วา มยา ปรหิตํ กต’’นฺติ ทิวเส ทิวเส ปจฺจเวกฺขเนฺตน สตฺตหิตตฺถํ อุสฺสาโห กรณีโยฯ สเพฺพสมฺปิ สตฺตานํ อุปการาย อตฺตโน ปริคฺคหภูตํ วตฺถุ กาเย ชีวิเต จ นิรเปกฺขจิเตฺตน โอสฺสชิตพฺพํฯ ยํ กิญฺจิ กมฺมํ กโรติ กาเยน วาจาย วา, ตํ สพฺพํ สโมฺพธิยํ นินฺนจิเตฺตเนว กาตพฺพํ, โพธิยา ปริณาเมตพฺพํฯ อุฬาเรหิ อิตฺตเรหิ จ กาเมหิ วินิวตฺตจิเตฺตเนว ภวิตพฺพํฯ สพฺพาสุปิ อิติกตฺตพฺพตาสุ อุปายโกสลฺลํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวาว ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ

ตสฺมึ ตสฺมึ สตฺตหิเต อารทฺธวีริเยน ภวิตพฺพํ อิฏฺฐานิฏฺฐาทิสพฺพสเหน อวิสํวาทินาฯ สเพฺพปิ สตฺตา อโนธิโส เมตฺตาย กรุณาย จ ผริตพฺพาฯ ยา กาจิ สตฺตานํ ทุกฺขุปฺปตฺติ, สพฺพา สา อตฺตนิ ปาฏิกงฺขิตพฺพาฯ สเพฺพสญฺจ สตฺตานํ ปุญฺญํ อพฺภนุโมทิตพฺพํฯ พุทฺธานํ มหนฺตตา มหานุภาวตา อภิณฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพาฯ ยญฺจ กิญฺจิ กมฺมํ กโรติ กาเยน วาจาย วา, ตํ สพฺพํ โพธินินฺนจิตฺตปุพฺพงฺคมํ กาตพฺพํฯ อิมินา หิ อุปาเยน ทานาทีสุ ยุตฺตปฺปยุตฺตสฺส ถามวโต ทฬฺหปรกฺกมสฺส มหาสตฺตสฺส โพธิสตฺตสฺส อปริเมยฺโย ปุญฺญสมฺภาโร ญาณสมฺภาโร จ ทิวเส ทิวเส อุปจียติฯ

อปิ จ สตฺตานํ ปริโภคตฺถํ ปริปาลนตฺถญฺจ อตฺตโน สรีรํ ชีวิตญฺจ ปริจฺจชิตฺวา ขุปฺปิปาสาสีตุณฺหวาตาตปาทิทุกฺขปติกาโร ปริเยสิตโพฺพ อุปเนตโพฺพ จฯ ยญฺจ ยถาวุตฺตทุกฺขปติการชํ สุขํ อตฺตนา ปฏิลภติ, ตถา รมณีเยสุ อารามุยฺยานปาสาทตฬากาทีสุ อรญฺญายตเนสุ จ

กายจิตฺตสนฺตาปาภาเวน อภินิพฺพุตตฺตา อตฺตนา สุขํ ปฏิลภติ, ยญฺจ สุณาติ พุทฺธานุพุทฺธป เจฺจกพุทฺธา มหาโพธิสตฺตา จ เนกฺขมฺมปฏิปตฺติยํ ฐิตา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารภูตํ อีทิสํ นาม ฌานสมาปตฺติสุขํ อนุภวนฺตีติ, ตํ สพฺพํ สพฺพสเตฺตสุ อโนธิโส อุปสํหรตีติฯ อยํ ตาว นโย อ สมาหิตภูมิยํ ปติฏฺฐิตสฺสฯ

สมาหิตภูมิยํ ปน ปติฏฺฐิโต อตฺตนา ยถานุภูตํ วิเสสาธิคมนิพฺพตฺตํ ปีตึ ปสฺสทฺธึ สุขํ สมาธึ ยถาภูตญาณญฺจ สเตฺตสุ อธิมุจฺจโนฺต อุปสํหรติ ปริณาเมติฯ ตถา มหติ สํสารทุเกฺข ตสฺส จ นิมิตฺตภูเต กิเลสาภิสงฺขารทุเกฺข นิมุคฺคํ สตฺตนิกายํ ทิสฺวา ตตฺราปิ เฉทนเภทนผา ลนปีสนคฺคิสนฺตาปาทิชนิตา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา นิรนฺตรํ จิรกาลํ เวทิยเนฺต นาร เก, อญฺญมญฺญํ กุชฺฌนสนฺตาปนวิเหฐนหิํสนปราธีนตาทีหิ มหาทุกฺขํ อนุภวเนฺต ติรจฺฉานค เต, โชติมาลากุลสรีเร ขุปฺปิปาสาวาตาตปาทีหิ ฑยฺหมาเน จ วิสุสฺสมาเน จ วนฺตเขฬาทิอา หาเร อุทฺธพาหุํ วิรวเนฺต นิชฺฌามตณฺหิกาทิเก มหาทุกฺขํ เวทิยมาเน เปเต จ, ปริเยฏฺฐิมูลกํ ม หนฺตํ อนยพฺยสนํ ปาปุณเนฺต หตฺถเจฺฉทาทิการณาโยเคน ทุพฺพณฺณทุทฺทสิกทลิทฺทาทิภา เวน ขุปฺปิปาสาทิอาพาธโยเคน พลวเนฺตหิ อภิภวนียโต ปเรสํ วหนโต ปราธีนโต จ, นารเก เปเต ติรจฺฉานคเต จ, อติสยเนฺต อปายทุกฺขนิพฺพิเสสํ ทุกฺขมนุภวเนฺต มนุเสฺส จ, ตถา วิสยวิ สปริโภควิกฺขิตฺตจิตฺตตาย ราคาทิปริฬาเหน ฑยฺหมาเน วาตเวคสมุฏฺฐิตชาลาสมิทฺธสุกฺข กฏฺฐสนฺนิปาเต อคฺคิกฺขเนฺธ วิย อนุปสนฺตปริฬาหวุตฺติเก อนุปสนฺตนิหตปราธีเน กามาวจร เทเว จ, มหตา วายาเมน วิทูรมากาสํ วิคาหิตสกุนฺตา วิย พลวตา ทูเร ปาณินา ขิตฺตสรา วิย จ, สติปิ จิรปฺปวตฺติยํ อนิจฺจนฺติกตาย ปาตปริโยสานา อนติกฺกนฺตชาติชรามรณา เอวาติ รูปา รูปาวจรเทเว จ ปสฺสเนฺตน มหนฺตํ สํเวคํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา เมตฺตาย กรุณาย จ อโนธิโส สตฺตา ผริตพฺพาฯ เอวํ กาเยน วาจาย มนสา จ โพธิสมฺภาเร นิรนฺตรํ อุปจินเนฺตน ยถา ปารมิโย ปาริ ปูรึ คจฺฉนฺติ, เอวํ สกฺกจฺจการินา สาตจฺจการินา อโนลีนวุตฺตินา อุสฺสาโห ปวเตฺตตโพฺพ, วีริย ปารมี ปริปูเรตพฺพาฯ

อปิ จ อจิเนฺตยฺยาปริเมยฺยวิปุโลฬารวิมลนิรุปมนิรูปกฺกิเลสคุณนิจยนิธานภูตสฺส พุทฺธ ภาวสฺส อุสฺสกฺกิตฺวา สมฺปหํสนโยคฺคํ วีริยํ นาม อจิเนฺตยฺยานุภาวเมว, ยํ น ปจฺรชนา โสตุมฺปิ สกฺกุณนฺติ, ปเคว ปฏิปชฺชิตุํฯ ตถา หิ ติวิธา อภินีหารจิตฺตุปฺปตฺติ, จตโสฺส พุทฺธภูมิโย, จตฺตา ริ สงฺคหวตฺถูนิ, กรุเณกรสตา, พุทฺธธเมฺมสุ สจฺฉิกรเณน วิเสสปฺปจฺจโย นิชฺฌานขนฺติ, สพฺพธ เมฺมสุ นิรุปเลโป, สพฺพสเตฺตสุ ปิยปุตฺตสญฺญา, สํสารทุเกฺขหิ อปริเขโท, สพฺพเทยฺยธมฺมปริ จฺจาโค, เตน จ นิรติมานตา, อธิสีลาทิอธิฏฺฐานํ, ตตฺถ จ อจญฺจลตา, กุสลกิริยาสุ ปีติปา โมชฺชํ, วิเวกนินฺนจิตฺตตา, ฌานานุโยโค, อนวชฺชธเมฺมน อติตฺติ, ยถาสุตสฺส ธมฺมสฺส ปเรสํ หิตชฺฌาสเยน เทสนา, สตฺตานํ ญาเย นิเวสนา, อารมฺภทฬฺหตา, ธีรวีรภาโว, ปราปวาทปรา ปกาเรสุ วิการาภาโว, สจฺจาธิฏฺฐานํ, สมาปตฺตีสุ วสีภาโว, อภิญฺญาสุ พลปฺปตฺติ, ลกฺขณตฺต ยาวโพโธ, สติปฏฺฐานาทีสุ โยคกมฺมาภิโยเคน โลกุตฺตรมคฺคสมฺภารสมฺภรณํ, นวโลกุตฺตรา วกฺกนฺตีติ เอวมาทิกา สพฺพาปิ โพธิสมฺภารปฏิปตฺติ วีริยานุภาเวเนว สมิชฺฌตีติ อภินีหารโต ยาว มหาโพธิ อโนสฺสชฺชเนฺตน สกฺกจฺจํ นิรนฺตรํ วีริยํ ยถา อุปรูปริ วิเสสาวหํ โหติ, เอวํ สมฺปา เทตพฺพํฯ สมฺปชฺชมาเน จ ยถาวุเตฺต วีริเย ขนฺติสจฺจาธิฏฺฐานาทโย จ ทานสีลาทโย จ ส เพฺพปิ โพธิสมฺภารา ตทธีนวุตฺติตาย สมฺปนฺนา เอว โหนฺตีติ ขนฺติอาทีสุปิ อิมินาว นเยน ปฏิปตฺติ เวทิตพฺพาฯ

อิติ สตฺตานํ สุขูปกรณปริจฺจาเคน พหุธา อนุคฺคหกรณํ ทาเนน ปฏิปตฺติ, สีเลน เตสํ ชีวิตสาปเตยฺยทารรกฺขาอเภทปิยหิตวจนาวิหิํสาทิการณานิ, เนกฺขเมฺมน เตสํ อามิสปฏิคฺ

คหณธมฺมทานาทินา อเนกวิธา หิตจริยา, ปญฺญาย เตสํ หิตกรณูปายโกสลฺลํ, วีริเยน ตตฺถ อุสฺสาหารมฺภอสํหีรานิ, ขนฺติยา ตทปราธสหนํ, สเจฺจน เนสํ อวญฺจนตทุปการกิริยาสมาทานาวิสํวาทนาทิ, อธิฏฺฐาเนน ตทุปการกรเณ อนตฺถสมฺปาเตปิ อจลนํ, เมตฺตาย เนสํ หิตสุขานุจินฺตนํ, อุเปกฺขาย เนสํ อุปการาปกาเรสุ วิการานาปตฺตีติ เอวํ อปริมาเณ สเตฺต อารพฺภ อนุกมฺปิตสพฺพสตฺตสฺส มหาโพธิสตฺตสฺส ปุถุชฺชเนหิ อสาธารโณ อปริเมยฺย ปุญฺญญาณสมฺภารูปจโย เอตฺถ ปฏิปตฺตีติ เวทิตพฺพํฯ โย เจตาสํ ปจฺจโย วุโตฺต, ตสฺส จ สกฺกจฺจํ สมฺปาทนํฯ

โก วิภาโคติ? ทส ปารมิโย, ทส อุปปารมิโย, ทส ปรมตฺถปารมิโยติ สมตฺตึสปารมิโยฯ ตตฺถ กตาภินีหารสฺส โพธิสตฺตสฺส ปรหิตกรณาภินินฺนาสยปโยคสฺส กณฺหธมฺมโวกิณฺณา สุกฺกธมฺมา ปารมิโย เอว, เตหิ อโวกิณฺณา สุกฺกธมฺมา อุปปารมิโย, อกณฺหอสุกฺกา ปรมตฺถปารมิโยติ เกจิฯ สมุทาคมนกาเลสุ วา ปูริยมานา ปารมิโย, โพธิสตฺตภูมิยํ ปุณฺณา อุปปารมิโย, พุทฺธภูมิยํ สพฺพาการปริปุณฺณา ปรมตฺถปารมิโยฯ โพธิสตฺตภูมิยํ วา ปรหิตกรณโต ปารมิโย, อตฺตหิตกรณโต อุปปารมิโย, พุทฺธภูมิยํ พลเวสารชฺชสมธิคเมน อุภยหิตปริปูรณโต ปรมตฺถปารมิโยฯ

เอวํ อาทิมชฺฌปริโยสาเนสุ ปณิธานารมฺภปรินิฏฺฐาเนสุ เตสํ วิภาโคติ อปเรฯ โทสูปสมกรุณาปกติกานํ ภวสุขวิมุตฺติสุขปรมสุขปฺปตฺตานํ ปุญฺญูปจยเภทโต ตพฺพิภาโคติ อเญฺญฯ ลชฺชาสติมานาปสฺสยานํ โลกุตฺตรธมฺมาธิปตีนํ สีลสมาธิปญฺญาครุกานํ ตาริตตริตตารยิตูนํ อนุพุทฺธปเจฺจกพุทฺธสมฺมาสมฺพุทฺธานํ ปารมี, อุปปารมี, ปรมตฺถปารมีติ โพธิสตฺตสฺสุปฺปตฺติโต ยถาวุตฺตวิภาโคติ เกจิฯ จิตฺตปณิธิโต ยาว วจีปณิธิ, ตาว ปวตฺตา สมฺภารา ปารมิโย, วจีปณิธิโต ยาว กายปณิธิ, ตาว ปวตฺตา อุปปารมิโย, กายปณิธิโต ปภุติ ปรมตฺถปารมิโยติ อปเรฯ อเญฺญ ปน ''ปรปุญฺญานุโมทนวเสน ปวตฺตา สมฺภารา ปารมิโย, ปเรสํ การาปนวเสน ปวตฺตา อุปปารมิโย, สยํกรณวเสน ปวตฺตา ปรมตฺถปารมิโย''ติ วทนฺติฯ

ตถา ภวสุขาวโห ปุญฺญญาณสมฺภาโร ปารมี, อตฺตโน นิพฺพานสุขาวโห อุปปารมี, ปเรสํ ตทุภยสุขาวโห ปรมตฺถปารมีติ เอเกฯ ปุตฺตทารธนาทิอุปกรณปริจฺจาโค ปน ทานปารมี, องฺคปริจฺจาโค ทานอุปปารมี, อตฺตโน ชีวิตปริจฺจาโค ทานปรมตฺถปารมีติฯ ตถา ปุตฺตทาราทิกสฺส ติวิธสฺสาปิ เหตุ อวีติกฺกมนวเสน ติโสฺส สีลปารมิโย, เตสุ เอว ติวิเธสุ วตฺถูสุ อาลยํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา นิกฺขมนวเสน ติโสฺส เนกฺขมฺมปารมิโย, อุปกรณงฺคชีวิตตณฺหํ สมูหนิตฺวา สตฺตานํ หิตาหิตวินิจฺฉยกรณวเสน ติโสฺส ปญฺญาปารมิโยฯ ยถาวุตฺตเภทานํ ปริจฺจาคาทีนํ วายมนวเสน ติโสฺส วีริยปารมิโย, อุปกรณงฺคชีวิตนฺตรายกรานํ ขมนวเสน ติโสฺส ขนฺติปารมิโย, อุปกรณงฺคชีวิตเหตุ สจฺจาปริจฺจาควเสน ติโสฺส สจฺจปารมิโย, ทานาทิปารมิโย อกุปฺปาธิฏฺฐานวเสเนว สมิชฺฌนฺตีติ, อุปกรณาทิวินาเสปิ อจลาธิฏฺฐานวเสน ติโสฺส อธิฏฺฐานปารมิโย, อุปกรณาทิอุปฆาตเกสุปิ สเตฺตสุ เมตฺตาย อวิชหนวเสน ติโสฺส เมตฺตาปารมิโย, ยถาวุตฺตวตฺถุตฺตยสฺส อุปการาปกาเรสุ สตฺตสงฺขาเรสุ มชฺฌตฺตตาปฏิลาภวเสน ติโสฺส อุเปกฺขาปารมิโยติ เอวมาทินา เอตาสํ วิภาโค เวทิตพฺพาติฯ

โก สงฺคโหติ? เอตฺถ ปน ยถา เอตา วิภาคโต ตึสวิธาปิ ทานปารมิอาทิภาวโต ทสวิธา, เอวํ ทานสีลขนฺติวีริยฌานปญฺญาสภาเวน ฉพฺพิธาฯ เอตาสุ หิ เนกฺขมฺมปารมี สีลปารมิยา สงฺคหิตา, ตสฺสา ปพฺพชฺชาภาเว, นีวรณวิเวกภาเว ปน ฌานปารมิยา กุสลธมฺมภาเว ฉหิปิ สงฺคหิตาฯ สจฺจปารมี สีลปารมิยา เอกเทโส เอว วจีวิรติสจฺจปเกฺข, ญาณสจฺจปเกฺข ปน

ปญฺญาปารมิยา สงฺคหิตาฯ เมตฺตาปารมิ ฌานปารมิยา เอวฯ อุเปกฺขาปารมี ฌานปญฺญาปารมีหิฯ อธิฏฺฐานปารมี สพฺพาหิปิ สงฺคหิตาติฯ

เอเตสญฺจ ทานาทีนํ ฉนฺนํ คุณานํ อญฺญมญฺญสมฺพนฺธานํ ปญฺจทสยุคลาทีนิ ปญฺจทสยุคลาทิสาธกานิ โหนฺติฯ เสยฺยถิทํ – ทานสีลยุคเลน ปรหิตาหิตานํ กรณากรณยุคลสิทฺธิ, ทานขนฺติยุคเลน อโลภาโทสยุคลสิทฺธิ, ทานวีริยยุคเลน จาคสุตยุคลสิทฺธิ, ทานฌานยุคเลน กามโทสปฺปหานยุคลสิทฺธิฯ ทานปญฺญายุคเลน อริยยานธุรยุคลสิทฺธิ, สีลขนฺติทฺวเยน ปโยคาสยสุทฺธิทฺวยสิทฺธิ, สีลวีริยทฺวเยน ภาวนาทฺวยสิทฺธิ, สีลฌานทฺวเยน ทุสฺสีลฺยปริยุฏฺฐานปฺปหานทฺวยสิทฺธิ, สีลปญฺญาทฺวเยน ทานทฺวยสิทฺธิ, ขนฺติวีริยยุคเลน ขมาเตชทฺวยสิทฺธิ, ขนฺติฌานยุคเลน วิโรธานุโรธปฺปหานยุคลสิทฺธิ, ขนฺติปญฺญายุคเลน สุญฺญตาขนฺติปฏิเวธทุกสิทฺธิ, วีริยฌานทุเกน ปคฺคหาวิเกฺขปทุกสิทฺธิ, วีริยปญฺญาทุเกน สรณทุกสิทฺธิ, ฌานปญฺญาทุเกน ยานทุกสิทฺธิ , ทานสีลขนฺติตฺติเกน โลภโทสโมหปฺปหานตฺติกสิทฺธิ, ทานสีลวีริยตฺติเกน โภคชีวิตกายสาราทานตฺติกสิทฺธิ, ทานสีลฌานตฺติเกน ปุญฺญกิริยวตฺถุตฺติกสิทฺธิ, ทานสีลปญฺญาติเกน อามิสาภยธมฺมทานตฺติกสิทฺธีติฯ เอวํ อิตเรหิปิ ติเกหิ จตุกฺกาทีหิ จ ยถาสมฺภวํ ติกานิ จ จตุกฺกาทีนิ จ โยเชตพฺพานิฯ

เอวํ ฉพฺพิธานมฺปิ ปน อิมาสํ ปารมีนํ จตูหิ อธิฏฺฐาเนหิ สงฺคโห เวทิตโพฺพฯ สพฺพปารมีนํ สมูหสงฺคหโต หิ **จตฺตาริ อธิฏฺฐานานิ,** เสยฺยถิทํ – สจฺจาธิฏฺฐานํ, จาคาธิฏฺฐานํ, อุปสมาธิฏฺฐานํ, ปญฺญาธิฏฺฐานนฺติฯ ตตฺถ อธิติฏฺฐติ เอเตน, เอตฺถ วา อธิติฏฺฐติ, อธิฏฺฐานมตฺตเมว วา ตนฺติ อธิฏฺฐานํ, สจฺจญฺจ ตํ อธิฏฺฐานญฺจ, สจฺจสฺส วา อธิฏฺฐานํ, สจฺจํ อธิฏฺฐานเมตสฺสาติ วา สจฺจาธิฏฺฐานํฯ เอวํ เสเสสุปิฯ ตตฺถ อวิเสสโต ตาว โลกุตฺตรคุเณ กตาภินีหารสฺส อนุกมฺปิตสพฺพสตฺตสฺส มหาสตฺตสฺส ปฏิญฺญานุรูปํ สพฺพปารมิปริคฺคหโต สจฺจาธิฏฺฐานํฯ ตาสํ ปฏิปกฺขปริจฺจาคโต จาคาธิฏฺฐานํ ฯ สพฺพปารมิตาคุเณหิ อุปสมโต อุปสมาธิฏฺฐานํฯ เตหิ เอว ปรหิโตปายโกสลฺลโต ปญฺญาธิฏฺฐานํฯ

วิเสสโต ปน ยาจกชนํ อวิสํวาเทตฺวา ทสฺสามีติ ปฏิชานนโต ปฏิญฺญํ อวิสํวาเทตฺวา ทานโต ทานํ อวิสํวาเทตฺวา อนุโมทนโต มจฺฉริยาทิปฏิปกฺขปริจฺจาคโต เทยฺยธมฺมปฏิคฺคาหกทานเทยฺยธมฺมกฺขเยสุ โลภโทสโมหภยวูปสมโต ยถารหํ ยถากาลํ ยถาวิธานญฺจ ทานโต ปญฺญุตฺตรโต จ กุสลธมฺมานํ จตุรธิฏฺฐานปทฏฺฐานํ ทานํฯ ตถา สํวรสมาทานสฺส อวีติกฺกมนโต ทุสฺสีลฺยปริจฺจาคโต ทุจฺจริตวูปสมนโต ปญฺญุตฺตรโต จ จตุรธิฏฺฐานปทฏฺฐานํ สีลํฯ ยถาปฏิญฺญํ ขมนโต, ปราปราธวิกปฺปปริจฺจาคโต, โกธปริยุฏฺฐานวูปสมนโต, ปญฺญุตฺตรโต, จ จตุรธิฏฺฐานปทฏฺฐานา ขนฺติฯ ปฏิญฺญานุรูปํ ปรหิตกรณโต, วิสทปริจฺจาคโต, อกุสลวูปสมนโต, ปญฺญุตฺตรโต จ จตุรธิฏฺฐานปทฏฺฐานํ วีริยํฯ ปฏิญฺญานุรูปํ โลกหิตานุจินฺตนโต, นีวรณปริจฺจาคโต, จิตฺตวูปสมนโต, ปญฺญุตฺตรโต จ จตุรธิฏฺฐานปทฏฺฐานํ ฌานํฯ ยถาปฏิญฺญํ ปรหิตูปายโกสลฺลโต, อนุปายกิริยาปริจฺจาคโต, โมหชปริฬาหวูปสมนโต, สพฺพญฺญุตาปฏิลาภโต จ จตุรธิฏฺฐานปทฏฺฐานา ปญฺญาฯ

ตตฺถ เญยฺยปฏิญฺญานุวิธาเนหิ สจฺจาธิฏฺฐานํฯ วตฺถุกามกิเลสกามปริจฺจาเคหิ จาคาธิฏฺฐานํฯ โทสทุกฺขวูปสเมหิ อุปสมาธิฏฺฐานํฯ อนุโพธปฏิเวเธหิ ปญฺญาธิฏฺฐานํฯ ติวิธสจฺจปริคฺคหิตํ โทสตฺตยวิโรธิ สจฺจาธิฏฺฐานํฯ ติวิธจาคปริคฺคหิตํ โทสตฺตยวิโรธิ จาคาธิฏฺฐานํฯ ติวิธวูปสมปริคฺคหิตํ โทสตฺตยวิโรธิ อุปสมาธิฏฺฐานํฯ ติวิธญาณปริคฺคหิตํ โทสตฺตยวิโรธิ ปญฺญาธิฏฺฐานํฯ สจฺจาธิฏฺฐานปริคฺคหิตานิ จาคูปสมปญฺญาธิฏฺฐานานิ อวิสํวาทนโต

ปฏิญฺญานุวิธานโต จ, จาคาธิฏฺฐานปริคฺคหิตานิ สจฺจูปสมปญฺญาธิฏฺฐานานิ ปฏิปกฺขปริจฺจาคโต สพฺพปริจฺจาคผลตฺตา จ, อุปสมาธิฏฺฐานปริคฺคหิตานิ สจฺจจาคปญฺญาธิฏฺฐานานิ กิเลสปริฬาหวูปสมนโต กามูปสมนโต กามปริฬาหวูปสมนโต จ, ปญฺญาธิฏฺฐานปริคฺคหิตานิ สจฺจจาคูปสมาธิฏฺฐานานิ ญาณปุพฺพงฺคมโต ญาณานุปริวตฺตนโต จาติ เอวํ สพฺพาปิ ปารมิโย สจฺจปฺปภาวิตา จาคปริพฺยญฺชิตา อุปสโมปพฺรูหิตา ปญฺญาปริสุทฺธาฯ สจฺจญฺหิ เอตาสํ ชนกเหตุฯ จาโค ปริคฺคาหกเหตุ, อุปสโม ปริวุทฺธิเหตุ, ปญฺญา ปาริสุทฺธิเหตุฯ ตถา อาทิมฺหิ สจฺจาธิฏฺฐานํ สจฺจปฏิญฺญตฺตา, มชฺเฌ จาคาธิฏฺฐานํ กตปณิธานสฺส ปรหิตาย อตฺตปริจฺจาคโตฯ อเนฺต อุปสมาธิฏฺฐานํ สพฺพูปสมปริโยสานตฺตาฯ อาทิมชฺฌปริโยสาเนสุ ปญฺญาธิฏฺฐานํ ตสฺมิํ สติ สมฺภวโต อสติ อภาวโต ยถาปฏิญฺญญฺจ ภาวโตฯ

ตตฺถ มหาปุริสา สตตมตฺตหิตปรหิตกเรหิ ครุปิยภาวกเรหิ สจฺจจาคาธิฏฺฐาเนหิ คิหิภูตา อามิสทาเนน ปเร อนุคฺคณฺหนฺติฯ ตถา อตฺตหิตปรหิตกเรหิ ครุปิยภาวกเรหิ อุปสมปญฺญาธิฏฺฐาเนหิ จ ปพฺพชิตภูตา ธมฺมทาเนน ปเร อนุคฺคณฺหนฺติฯ

ตตฺถ อนฺติมภเว โพธิสตฺตสฺส จตุรธิฏฺฐานปริปูรณํฯ ปริปุณฺณจตุรธิฏฺฐานสฺส หิ จริมกภวูปปตฺตีติ เอเกฯ ตตฺร หิ คโพฺภกฺกนฺติฐิติอภินิกฺขมเนสุ ปญฺญาธิฏฺฐานสมุทาคเมน สโต สมฺปชาโน สจฺจาธิฏฺฐานปาริปูริยา สมฺปติชาโต อุตฺตราภิมุโข สตฺตปทวีติหาเรน คนฺตฺวา สพฺพา ทิสา โอโลเกตฺวา สจฺจานุปริวตฺตินา วจสา – ‘‘อโคฺคหมสฺมิ โลกสฺส, เชโฎฺฐหมสฺมิ โลกสฺส, เสโฎฺฐหมสฺมิ โลกสฺสา’’ติ (ที. นิ. ๒.๓๑; ม. นิ. ๓.๒๐๗) ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิฯ

อุปสมาธิฏฺฐานสมุทาคเมน ชิณฺณาตุรมตปพฺพชิตทสฺสาวิโน จตุธมฺมปเทสโกวิทสฺส โยพฺพนาโรคฺยชีวิตสมฺปตฺติมทานํ อุปสโมฯ จาคาธิฏฺฐานสมุทาคเมน มหโต ญาติปริวฎฺฎสฺส หตฺถคตสฺส จ จกฺกวตฺติรชฺชสฺส อนเปกฺขปริจฺจาโคติฯ

ทุติเย ฐาเน อภิสโมฺพธิยํ จตุรธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณนฺติ เกจิฯ ตตฺถ หิ ยถาปฏิญฺญํ สจฺจาธิฏฺฐานสมุทาคเมน จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ อภิสมโย, ตโต หิ สจฺจาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ จาคาธิฏฺฐานสมุทาคเมน สพฺพกิเลสูปกฺกิเลสปริจฺจาโค, ตโต หิ จาคาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ อุปสมาธิฏฺฐานสมุทาคเมน ปรมูปสมปฺปตฺติ, ตโต หิ อุปสมาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ ปญฺญาธิฏฺฐานสมุทาคเมน อนาวรณญาณปฏิลาโภ, ตโต หิ ปญฺญาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณนฺติฯ ตํ อสิทฺธํ, อภิสโมฺพธิยาปิ ปรมตฺถภาวโตฯ

ตติเย ฐาเน ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน จตุรธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณนฺติ อเญฺญฯ ตตฺถ หิ สจฺจาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส ทฺวาทสหิ อากาเรหิ อริยสจฺจเทสนาย สจฺจาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ จาคาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส สทฺธมฺมมหายาคกรเณน จาคาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ อุปสมาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส สยํ อุปสนฺตสฺส ปเรสํ อุปสมเนน อุปสมาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ ปญฺญาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส เวเนยฺยานํ อาสยาทิปริชานเนน ปญฺญาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณนฺติฯ ตทปิ อสิทฺธํ, อปริโยสิตตฺตา พุทฺธกิจฺจสฺสฯ

จตุเตฺถ ฐาเน ปรินิพฺพาเน จตุรธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณนฺติ อปเรฯ ตตฺร หิ ปรินิพฺพุตตฺตา ปรมตฺถสจฺจสมฺปตฺติยา สจฺจาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ สพฺพูปธิปฏินิสฺสเคฺคน จาคาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ สพฺพสงฺขารูปสเมน อุปสมาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณํฯ ปญฺญาปโยชนปรินิฎฺฐาเนน ปญฺญาธิฏฺฐานํ ปริปุณฺณนฺติฯ ตตฺร มหาปุริสสฺส วิเสเสน เมตฺตาเขเตฺต อภิชาติยํ สจฺจาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส สจฺจาธิฏฺฐานปริปูรณมภิพฺยตฺตํ, วิเสเสน กรุณาเขเตฺต อภิสโมฺพธิยํ ปญฺญาธิฏฺฐานสมุทา

คตสฺส ปญฺญาธิฏฺฐานปริปูรณมภิพฺยตฺตํ, วิเสเสน มุทิตาเขเตฺต ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน จาคาธิฏฺฐานสมฺทาคตสฺส จาคาธิฏฺฐานปริปูรณมภิพฺยตฺตํ, วิเสเสน อุเปกฺขาเขเตฺต ปรินิพฺพาเน อุปสมาธิฏฺฐานสมฺทาคตสฺส อุปสมาธิฏฺฐานปริปูรณมภิพฺยตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ตตฺร สจฺจาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส สํวาเสน สีลํ เวทิตพฺพํฯ จาคาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส สํโวหาเรน โสเจยฺยํ เวทิตพฺพํฯ อุปสมาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส อาปทาสุ ถาโม เวทิตโพฺพฯ ปญฺญาธิฏฺฐานสมุทาคตสฺส สากจฺฉาย ปญฺญา เวทิตพฺพาฯ เอวํ สีลาชีวจิตฺตทิฏฺฐิวิสุทฺธิโย เวทิตพฺพาฯ ตถา สจฺจาธิฏฺฐานสมุทาคเมน โทสาคตึ น คจฺฉติ อวิสํวาทนโตฯ จาคาธิฏฺฐานสมุทาคเมน โลภาคตึ น คจฺฉติ อนภิสงฺคโตฯ อุปสมาธิฏฺฐานสมุทาคเมน ภยาคตึ น คจฺฉติ อนปราธโตฯ ปญฺญาธิฏฺฐานสมุทาคเมน โมหาคตึ น คจฺฉติ ยถา ภูตาวโพธโตฯ

ตถา ปฐเมน อทุโฏฺฐ อธิวาเสติ, ทุติเยน อลุโทฺธ ปฏิเสวติ, ตติเยน อภีโต ปริวเชฺชติ, จตุเตฺถน อสมฺมูโฬฺห วิโนเทติฯ ปฐเมน เนกฺขมฺมสุขปฺปตฺติ, อิตเรหิ ปวิเวกอุปสมสโมฺพธิสุขปฺปตฺติโย โหนฺตีติ ทฏฺฐพฺพาฯ ตถา วิเวกชปีติสุขสมาธิชปีติสุขอปีติชกายสุขสติปาริสุทฺธิช-อุเปกฺขาสุขปฺปตฺติโย เอเตหิ จตูหิ ยถากฺกมํ โหนฺติฯ เอวมเนกคุณานุพเนฺธหิ จตูหิ อธิฏฺฐาเนหิ สพฺพปารมิสมูหสงฺคโห เวทิตโพฺพฯ ยถา จ จตูหิ อธิฏฺฐาเนหิ สพฺพปารมิสงฺคโห, เอวํ กรุณาปญฺญาหิปีติ ทฏฺฐพฺพํฯ สโพฺพปิ หิ โพธิสมฺภาโร กรุณาปญฺญาหิ สงฺคหิโตฯ กรุณาปญฺญาปริคฺคหิตา หิ ทานาทิคุณา มหาโพธิสมฺภารา ภวนฺติ พุทฺธตฺตสิทฺธิปริโยสานาติฯ เอวเมตาสํ สงฺคโห เวทิตโพฺพฯ

โก สมฺปาทนูปาโยติ? สกลสฺสาปิ ปุญฺญาทิสมฺภารสฺส สมฺมาสโมฺพธึ อุทฺทิสฺส อนวเสสสมฺภรณํ อเวกลฺลการิตาโยเคน, ตตฺถ จ สกฺกจฺจการิตา อาทรพหุมานโยเคน, สาตจฺจการิตา นิรนฺตรโยเคน, จิรกาลาทิโยโค จ อนฺตรา อโวสานาปชฺชเนนาติฯ ตํ ปนสฺส กาลปริมาณํ ปรโต อาวิ ภวิสฺสติฯ อิติ จตุรงฺคโยโค เอตาสํ ปารมีนํ สมฺปาทนูปาโยฯ ตถา มหาสเตฺตน โพธาย ปฏิปชฺชเนฺตน สมฺมาสโมฺพธาย พุทฺธานํ ปุเรตรเมว อตฺตา นิยฺยาเตตโพฺพ – ''อิมาหํ อตฺตภาวํ พุทฺธานํ นิยฺยาเตมี''ติฯ ตํตํปริคฺคหวตฺถุญฺจ ปฏิลาภโต ปุเรตรเมว ทานมุเข นิสฺสชฺชิตพฺพํฯ ''ยํ กิญฺจิ มยฺหํ อุปฺปชฺชนกํ ชีวิตปริกฺขารชาตํ, สพฺพํ ตํ สติ ยาจเก ทสฺสามิ, เตสํ ปน ทินฺนาวเสสํ เอว มยา ปริภุญฺชิตพฺพ''นฺติฯ

เอวํ หิสฺส สมฺมเทว ปริจฺจาคาย กเต จิตฺตาภิสงฺขาเร ยํ อุปฺปชฺชติ ปริคฺคหวตฺถุ อวิญฺญาณกํ สวิญฺญาณกํ วา, ตตฺถ เย อิเม ปุเพฺพ ทาเน อกตปริจโย, ปริคฺคหวตฺถุสฺส ปริตฺตภาโว, อุฬารมนุญฺญตา, ปริกฺขยจินฺตาติ **จตฺตาโร ทานวินิพนฺธา,** เตสุ ยทา มหาโพธิสตฺตสฺส สํวิชฺชมาเนสุ เทยฺยธเมฺมสุ ปจฺจุปฏฺฐิเต จ ยาจกชเน ทาเน จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น กมติฯ เตน นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ''อทฺธาหํ ทาเน ปุเพฺพ อกตปริจโย, เตน เม เอตรหิ ทาตุกมฺยตา จิเตฺต น สณฺฐาตี''ติฯ โส เอวํ เม อิโต ปรํ ทานาภิรตํ จิตฺตํ ภวิสฺสติ, หนฺทาหํ อิโต ปฏฺฐาย ทานํ ทสฺสามิ, นนุ มยา ปฏิกเจฺจว ปริคฺคหวตฺถุ ยาจกานํ ปริจฺจตฺตนฺติ ทานํ เทติ มุตฺตจาโค ปยตปาณี โวสคฺครโต ยาจโยโค ทานสํวิภาครโตฯ เอวํ มหาสตฺตสฺส **ปฐโม ทานวินิพโนฺธ** หโต โหติ วิหโต สมุจฺฉิโนฺนฯ

ตถา มหาสโตฺต เทยฺยธมฺมสฺส ปริตฺตภาเว สติ เวกเลฺล จ อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ''อหํ โข ปุเพฺพ อทานสีลตาย เอตรหิ เอวํ ปจฺจยวิกโล ชาโต , ตสฺมา อิทานิ มยา ปริเตฺตน วา หีเนน วา ยถาลเทฺธน เทยฺยธเมฺมน อตฺตานํ ปีเฬตฺวาปิ ทานเมว ทาตพฺพํ, เยนาหํ อายติมฺปิ ทานปารมึ มตฺถกํ ปาเปสฺสามี''ติฯ โส อิตรีตเรน ตํ ทานํ เทติ มุตฺตจาโค ปยตปาณี โวสคฺครโต

ยาจโยโค ทานสํวิภาครโตฯ เอวํ มหาสตฺตสฺส **ทุติโย ทานวินิพโนฺธ** หโต โหติ วิหโต สมุจฺฉิโนฺนฯ

ตถา มหาสโตฺต เทยฺยธมฺมสฺส อุฬารมนุญฺญตาย อทาตุกมฺยตาจิเตฺต อุปฺปชฺชมาเน อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ''นนุ ตยา สปฺปุริส อุฬารตมา สพฺพเสฏฺฐา สมฺมาสโมฺพธิ อภิปตฺถิตา, ตสฺมา ตทตฺถํ ตยา อุฬารมนุเญฺญ เอว เทยฺยธเมฺม ทาตุํ ยุตฺตรูป''นฺติฯ โส อุฬารํ มนุญฺญญฺจ เทติ มุตฺตจาโค ปยตปาณี โวสฺสคฺครโต ยาจโยโค ทานสํวิภาครโตฯ เอวํ มหาปุริสสฺส **ตติโย ทานวินิพโนฺธ** หโต โหติ วิหโต สมุจฺฉิโนฺนฯ

ตถา มหาสโตฺต ทานํ เทโนฺต ยทา เทยฺยธมฺมสฺส ปริกฺขยํ ปสฺสติ, โส อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ''อยํ โข โภคานํ สภาโว, ยทิทํ ขยธมฺมตา วยธมฺมตา จฯ อปิ จ เม ปุเพฺพ ตาทิสสฺส ทานสฺส อกตตฺตา เอวํ โภคานํ ปริกฺขโย ทิสฺสติ, หนฺทาหํ ยถาลเทฺธน เทยฺยธเมฺมน ปริเตฺตน วา วิปุเลน วา ทานเมว ทเทยฺยํ, เยนาหํ อายตึ ทานปารมิยา มตฺถกํ ปาปุณิสฺสามี''ติฯ โส ยถาลเทฺธน ทานํ เทติ มุตฺตจาโค ปยตปาณี โวสคฺครโต ยาจโยโค ทานสํวิภาครโตฯ เอวํ มหาสตฺตสฺส **จตุโตฺถ ทานวินิพโนฺธ** หโต โหติ วิหโต สมุจฺฉิโนฺนฯ เอวํ เย เย ทานปารมิยา วินิพนฺธภูตา อนตฺถา, เตสํ เตสํ ยถารหํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปฏิวิโนทนํ อุปาโยฯ ยถา จ ทานปารมิยา, เอวํ สีลปารมิอาทีสุปิ ทฏฺฐพฺพํฯ

อปิ จ ยํ มหาสตฺตสฺส พุทฺธานํ อตฺตสนฺนิยฺยาตนํ, ตํ สมฺมเทว สพฺพปารมีนํ สมฺปาทนูปาโยฯ พุทฺธานญฺหิ อตฺตานํ นิยฺยาเตตฺวา ฐิโต มหาปุริโส ตตฺถ ตตฺถ โพธิสมฺภารปาริปูริยา ฆเฏโนฺต วายมโนฺต สรีรสฺส สุขูปกรณานญฺจ อุปเจฺฉทเกสุ ทุสฺสเหสุปิ กิเจฺฉสุ ทุรภิสมฺภเวสุปิ สตฺตสงฺขารสมุปนีเตสุ อนเตฺถสุ ติเพฺพสุ ปาณหเรสุ ''อยํ มยา อตฺตภาโว พุทฺธานํ ปริจฺจโตฺต, ยํ วา ตํ วา เอตฺถ โหตู''ติ ตํนิมิตฺตํ น กมฺปติ น เวธติ, อีสกมฺปิ อญฺญถตฺตํ น คจฺฉติ, กุสลารเมฺภ อญฺญทตฺถุ อจลาธิฏฺฐาโนว โหติ, เอวํ อตฺตสนฺนิยฺยาตนมฺปิ เอตาสํ สมฺปาทนูปาโยฯ

อปิ จ สมาสโต กตาภินีหารสฺส อตฺตนิ สิเนหสฺส ปริโสสนํ ปเรสุ จ สิเนหสฺส ปริวฑฺฒนํ เอตาสํ สมฺปาทนูปาโยฯ สมฺมาสโมฺพธิสมธิคมาย หิ กตมหาปณิธานสฺส มหาสตฺตสฺส ยาถาวโต ปริชานเนน สเพฺพสุ ธเมฺมสุ อนุปลิตฺตสฺส อตฺตนิ สิเนโห ปริกฺขยํ ปริยาทานํ คจฺฉติ, มหากรุณาสมาเสวเนน ปน ปิยปุเตฺต วิย สพฺพสเตฺต สมฺปสฺสมานสฺส เตสุ เมตฺตากรุณาสิเนโห ปริวฑฺฒติ, ตโต จ ตํตทวตฺถานุรูปํ อตฺตปรสนฺตาเนสุ โลภโทสโมหวิคเมน วิทูรีกตมจฺฉริยาทิโพธิสมฺภารปฏิปโกฺข มหาปุริโส ทานปิยวจนอตฺถจริยาสมานตฺตตาสงฺขาเตหิ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ จตุรธิฏฺฐานานุคเตหิ อจฺจนฺตํ ชนสฺส สงฺคหกรเณน อุปริ ยานตฺตเย อวตารณํ ปริปาจนญฺจ กโรติฯ

มหาสตฺตานญฺหิ มหากรุณา มหาปญฺญา จ ทาเนน อลงฺกตา, ทานํ ปิยวจเนน, ปิยวจนํ อตฺถจริยาย, อตฺถจริยา สมานตฺตตาย อลงฺกตา สงฺคหิตา จฯ เตสํ สเพฺพปิ สเตฺต อตฺตนา นิพฺพิเสเส กตฺวา โพธิสมฺภาเรสุ ปฏิปชฺชนฺตานํ สพฺพตฺถ สมานสุขทุกฺขตาย สมานตฺตตาย สิทฺธิฯ พุทฺธภูตานมฺปิ จ เตเหว จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ จตุรธิฏฺฐานปริปูริตาภิวุเทฺธหิ ชนสฺส อจฺจนฺติกสงฺคหกรเณน อภิวินยนํ สิชฺฌติฯ ทานญฺหิ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ จาคาธิฏฺฐาเนน ปริปูริตาภิวุทฺธํ, ปิยวจนํ สจฺจาธิฏฺฐาเนน, อตฺถจริยา ปญฺญาธิฏฺฐาเนน, สมานตฺตตา อุปสมาธิฏฺฐาเนน ปริปูริตาภิวุทฺธาฯ ตถาคตานญฺหิ สพฺพสาวกปเจฺจกพุเทฺธหิ สมานตฺตตา ปรินิพฺพา

เนฯ ตตฺร หิ เนสํ อวิเสสโต เอกีภาโวฯ เตเนวาห ‘‘นตฺถิ วิมุตฺติยา นานตฺต’’นฺติฯ โหนฺติ เจตฺถ –

‘‘สโจฺจ จาคี อุปสโนฺต, ปญฺญวา อนุกมฺปโก;
สมฺภตสพฺพสมฺภาโร, กํ นามตฺถํ น สาธเยฯ

‘‘มหาการุณิโก สตฺถา, หิเตสี จ อุเปกฺขโก;
นิรเปโกฺข จ สพฺพตฺถ, อโห อจฺฉริโย ชิโนฯ

‘‘วิรโตฺต สพฺพธเมฺมสุ, สเตฺตสุ จ อุเปกฺขโก;
สทา สตฺตหิเต ยุโตฺต, อโห อจฺฉริโย ชิโนฯ

‘‘สพฺพทา สพฺพสตฺตานํ, หิตาย จ สุขาย จ;
อุยฺยุโตฺต อกิลาสู จ, อโห อจฺฉริโย ชิโน’’ติฯ

กิตฺตเกน กาเลน สมฺปาทนนฺติ? เหฎฺฐิเมน ตาว ปริเจฺฉเทน จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ มหากปฺปานํ สตสหสฺสญฺจ, มชฺฌิเมน อฎฺฐ อสเงฺขฺยยฺยานิ มหากปฺปานํ สตสหสฺสญฺจ, อุปริเมน ปน โสฬส อสเงฺขฺยยฺยานิ มหากปฺปานํ สตสหสฺสญฺจฯ เอเต จ เภทา ยถากฺกมํ ปญฺญาธิกสทฺธาธิกวีริยาธิกวเสน ญาตพฺพาฯ ปญฺญาธิกานญฺหิ สทฺธา มนฺทา โหติ ปญฺญา ติกฺขา, สทฺธาธิกานํ ปญฺญา มชฺฌิมา โหติ, วีริยาธิกานํ ปญฺญา มนฺทา, ปญฺญานุภาเวน จ สมฺมาสโมฺพธิ อธิคนฺตพฺพาติ **อฎฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ

อปเร ปน ‘‘วีริยสฺส ติกฺขมชฺฌิมมุทุภาเวน โพธิสตฺตานํ อยํ กาลวิภาโค’’ติ วทนฺติฯ อวิเสเสน ปน วิมุตฺติปริปาจนียานํ ธมฺมานํ ติกฺขมชฺฌิมมุทุภาเวน ยถาวุตฺตกาลเภเทน โพธิสมฺภารา เตสํ ปาริปูรึ คจฺฉนฺตีติ ตโยเปเต กาลเภทา ยุตฺตาติปิ วทนฺติฯ เอวํ ติวิธา หิ โพธิสตฺตา อภินีหารกฺขเณ ภวนฺติ อุคฺฆฎิตญฺญูวิปญฺจิตญฺญูเนยฺยเภเทนฯ เตสุ โย อุคฺฆฎิตญฺญู, โส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สมฺมุขา จตุปฺปทิกํ คาถํ สุณโนฺต คาถาย ตติยปเท อปริโยสิเต เอว ฉหิ อภิญฺญาหิ สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ อธิคนฺตุํ สมตฺถูปนิสฺสโย โหติ, สเจ สาวกโพธิยํ อธิมุโตฺต สิยาฯ

ทุติโย ภควโต สมฺมุขา จตุปฺปทิกํ คาถํ สุณโนฺต อปริโยสิเต เอว คาถาย จตุตฺถปเท ฉหิ อภิญฺญาหิ อรหตฺตํ อธิคนฺตุํ สมตฺถูปนิสฺสโย โหติ, ยทิ สาวกโพธิยํ อธิมุโตฺต สิยาฯ

อิตโร ปน ภควโต สมฺมุขา จตุปฺปทิกํ คาถํ สุตฺวา ปริโยสิตาย คาถาย ฉหิ อภิญฺญาหิ อรหตฺตํ ปตฺตุํ สมตฺถูปนิสฺสโย โหติฯ

ตโยเปเต วินา กาลเภเทน กตาภินีหาโร พุทฺธานํ สนฺติเก ลทฺธพฺยากรณา จ อนุกฺกเมน ปารมิโย ปริปูเรนฺตา ยถากฺกมํ ยถาวุตฺตเภเทน กาเลน สมฺมาสโมฺพธึ ปาปุณนฺติฯ เตสุ เตสุ ปน กาลเภเทสุ อปริปุเณฺณสุ เต เต มหาสตฺตา ทิวเส ทิวเส เวสฺสนฺตรทานสทิสํ มหาทานํ เทนฺตาปิ ตทนุรูเป สีลาทิสพฺพปารมิธเมฺม อาจินนฺตาปิ ปญฺจ มหาปริจฺจาเค ปริจฺจชนฺตาปิ ญาตตฺถจริยา โลกตฺถจริยา พุทฺธตฺถจริยา ปรมโกฎึ ปาเปนฺตาปิ อนฺตรา จ สมฺมาสมฺพุทฺธา ภวิสฺสนฺตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ กสฺมา? ญาณสฺส อปริปจฺจนโต พุทฺธการกธมฺมานํ อปรินิฎฺฐานโตฯ ปริจฺฉินฺนกาลนิปฺผาทิตํ วิย หิ สสฺสํ ยถาวุตฺตกาลปริเจฺฉเทน ปรินิปฺผาทิตา สมฺมาส

โมฺพธิ ตทนนฺตรา สพฺพุสฺสาเหน วายมเนฺตนาปิ น สกฺกา อธิคนฺตุนฺติ ปารมิปาริปูริ ยถาวุตฺตกาลวิเสเสน สมฺปชฺชตีติ เวทิตพฺพํฯ

โก อานิสํโสติ? เย เต กตาภินีหารานํ โพธิสตฺตานํ –

‘‘เอวํ สพฺพงฺคสมฺปนฺนา, โพธิยา นิยตา นรา;
สํสรํ ทีฆมทฺธานํ, กปฺปโกฏิสเตหิปิฯ

‘‘อวีจิมฺหิ นุปฺปชฺชนฺติ, ตถา โลกนฺตเรสุ จ;
นิชฺฌามตณฺหา ขุปฺปิปาสา, น โหนฺติ กาลกญฺชิกาฯ

‘‘น โหนฺติ ขุทฺทกา ปาณา, อุปปชฺชนฺตาปิ ทุคฺคตึ;
ชายมานา มนุสฺเสสุ, ชจฺจนฺธา น ภวนฺติ เตฯ

‘‘โสตเวกลฺลตา นตฺถิ, น ภวนฺติ มูคปกฺขิกา;
อิตฺถิภาวํ น คจฺฉนฺติ, อุภโตพฺยญฺชนปณฺฑกาฯ

‘‘น ภวนฺติ ปริยาปนฺนา, โพธิยา นิยตา นรา;
มุตฺตา อานนฺตริเกหิ, สพฺพตฺถ สุทฺธโคจราฯ

‘‘มิจฺฉาทิฏฺฐึ น เสวนฺติ, กมฺมกิริยทสฺสนา;
วสมานาปิ สเคฺคสุ, อสญฺญํ นูปปชฺชเรฯ

‘‘สุทฺธาวาเสสุ เทเวสุ, เหตุ นาม น วิชฺชติ;
เนกฺขมฺมนินฺนา สปฺปุริสา, วิสํยุตฺตา ภวาภเว;
จรนฺติ โลกตฺถจริยาโย, ปูเรนฺติ สพฺพปารมี’’ติฯ (ธ. ส. อฏฺฐ. นิทานกถา; ชา. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา; อป. อฏฺฐ. ๑.ทูเรนิทานกถา) –

เอวํ สํวณฺณิตา อานิสํสาฯ เย จ ‘‘สโต สมฺปชาโน, อานนฺท, โพธิสโตฺต ตุสิตา กายา จวิตฺวา มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมตี’’ติอาทินา (ม. นิ. ๓.๒๐๐; ที. นิ. ๒.๑๗) โสฬส อจฺฉริยพฺภุตธมฺมปฺปการา, เย จ ‘‘สีตํ พฺยปคตํ โหติ, อุณฺหญฺจ อุปสมฺมตี’’ติอาทินา (พุ. วํ. ๒.๘๓) ‘‘ชายมาเน โข, สาริปุตฺต, โพธิสเตฺต อยํ ทสสหสฺสี โลกธาตุ สงฺกมฺปติ สมฺปกมฺปติ สมฺปเวธตี’’ติอาทินา (ม. นิ. ๓.๒๐๑; ที. นิ. ๒.๓๒) จ ทฺวตฺตึส ปุพฺพนิมิตฺตปฺปการา, เย วา ปนเญฺญปิ โพธิสตฺตานํ อธิปฺปายสมิชฺฌนํ กมฺมาทีสุ วสีภาโวติ เอวมาทโย ตตฺถ ตตฺถ **ชาตกพุทฺธวํสา**ทีสุ ทสฺสิตาการา อานิสํสา, เต สเพฺพปิ เอตาสํ อานิสํสาฯ ตถา ยถานิทสฺสิตเภทา อโลภาโทสาทิคุณยุคลาทโย จาติ เวทิตพฺพาฯ

อปิ จ ยสฺมา โพธิสโตฺต อภินีหารโต ปฏฺฐาย สพฺพสตฺตานํ ปิตุสโม โหติ หิเตสิตาย, ทกฺขิเณยฺยโก ครุ ภาวนีโย ปรมญฺจ ปุญฺญเกฺขตฺตํ โหติ คุณวิเสสโยเคนฯ เยภุเยฺยน จ มนุสฺสานํ ปิโย โหติ, อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ, เทวตาหิ อนุปาลียติ, เมตฺตากรุณาปริภาวิตสนฺตานตาย วาฬมิคาทีหิ จ อนภิภวนีโย โหติ, ยสฺมึ ยสฺมิญฺจ สตฺตนิกาเย ปจฺจาชายติ, ตสฺมึ ตสฺมึ อุฬาเรน วเณฺณน อุฬาเรน ยเสน อุฬาเรน สุเขน อุฬาเรน พเลน อุฬาเรน อาธิปเตเยฺยน อเญฺญ สเตฺต อภิภวติ ปุญฺญวิเสสโยคโตฯ

อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตโงฺก, สุวิสุทฺธา จสฺส สทฺธา โหติ สุวิสทา, สุวิสุทฺธํ วีริยํ, สติสมาธิปญฺญา สุวิสทา, มนฺทกิเลโส โหติ มนฺททรโถ มนฺทปริฬาโห, กิเลสานํ มนฺทภาเวเนว สุวโจ โหติ ปทกฺขิณคฺคาหี, ขโม โหติ โสรโต, สขิโล โหติ ปฏิสนฺถารกุสโล, อโกฺกธโน โหติ อนุปนาหี, อมกฺขี โหติ อปฬาสี, อนิสฺสุกี โหติ อมจฺฉรี, อสโฐ โหติ อมายาวี, อถทฺโธ โหติ อนติมานี, อสารทฺโธ โหติ อปฺปมตฺโต, ปรโต อุปตาปสโห โหติ ปเรสํ อนุปตาปี, ยสฺมิญฺจ คามเขเตฺต ปฏิวสติ, ตตฺถ สตฺตานํ ภยาทโย อุปทฺทวา เยภุเยฺยน อนุปฺปนฺนา นุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ วูปสมฺมนฺติ, เยสุ จ อปาเยสุ อุปฺปชฺชติ, น ตตฺถ ปจุรชโน วิย ทุเกฺขน อธิมตฺตํ ปีฬียติ, ภิโยฺยโสมตฺตาย สํเวคมาปชฺชติฯ ตสฺมา มหาปุริสสฺส ยถารหํ ตสฺมิํ ตสฺมิํ ภเว ลพฺภมานา เอเต สตฺตานํ ปิตุสมตาทกฺขิเณยฺยตาทโย คุณวิเสสา อานิสํสาติ เวทิตพฺพาฯ

ตถา อายุสมฺปทา รูปสมฺปทา กุลสมฺปทา อิสฺสริยสมฺปทา อาเทยฺยวจนตา มหานุภาวตาติ เอเตปิ มหาปุริสสฺส ปารมีนํ อานิสํสาติ เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ **อายุสมฺปทา** นาม ตสฺสํ ตสฺสํ อุปปตฺติยํ ทีฆายุกตา จิรฏฺฐิติกตา, ตาย ยถารทฺธานิ กุสลสมาทานานิ ปริโยสาเปติ, พหุญฺจ กุสลํ อุปจิโนติฯ **รูปสมฺปทา** นาม อภิรูปตา ทสฺสนียตา ปาสาทิกตา, ตาย รูปปฺปมาณานํ สตฺตานํ ปสาทาวโห โหติ สมฺภาวนีโยฯ **กุลสมฺปทา** นาม อุฬาเรสุ กุเลสุ อภินิพฺพตฺติ, ตาย ชาติมทาทิมทมตฺตานมฺปิ อุปสงฺกมนีโย โหติ ปยิรุปาสนีโย, เตน เต นิพฺพิเสวเน กโรติฯ **อิสฺสริยสมฺปทา** นาม มหาวิภวตา มเหสกฺขตา มหาปริวารตา จ, ตาหิ สงฺคณฺหิตเพฺพ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ สงฺคณฺหิตุํ, นิคฺคเหตเพฺพ ธเมฺมน นิคฺคเหตุญฺจ สมโตฺถ โหติฯ

อาเทยฺยวจนตา นาม สเทฺธยฺยตา ปจฺจยิกตา, ตาย สตฺตานํ ปมาณภูโต โหติ, อลงฺฆนียา จสฺส อาณา โหติฯ **มหานุภาวตา** นาม อานุภาวมหนฺตตา, ตาย ปเรหิ น อภิภุยฺยติ, สยเมว ปน ปเร อญฺญทตฺถุ อภิภวติ ธเมฺมน สเมน ยถาภูตคุเณหิ จ, เอวเมเต อายุสมฺปทาทโย มหาปุริสสฺส ปารมีนํ อานิสํสา, สยญฺจ อปริมาณสฺส ปุญฺญสมฺภารสฺส ปริวุฑฺฒิเหตุภูตา ยานตฺตเย สตฺตานํ อวตารณสฺส ปริปาจนสฺส จ การณภูตาติ เวทิตพฺพาฯ

กิํ ผลนฺติ? สมาสโต ตาว สมฺมาสมฺพุทฺธภาโว เอตาสํ ผลํ, วิตฺถารโต ปน ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณอสีติอนุพฺยญฺชนพฺยามปฺปภาทิอเนกคุณคณสมุชฺชลรูปกายสมฺปตฺติ- อธิฏฺฐานสพลจตุเวสารชฺชฉอสาธารณญาณอฏฺฐารสาเวณิก- พุทฺธธมฺมปฺปภุติอนนฺตาปริมาณ คุณสมุทโยปโสภินี ธมฺมกายสิรีฯ ยาวตา ปน พุทฺธคุณา เย อเนเกหิปิ กเปฺปหิ สมฺมาสมฺพุเทฺธนาปิ วาจาย ปริโยสาเปตุํ น สกฺกา, อิทเมตาสํ ผลํฯ วุตฺตเญฺจตํ –

> ‘‘พุโทฺธปิ พุทฺธสฺส ภเณยฺย วณฺณํ, กปฺปมฺปิ เจ อญฺญมภาสมาโน;
> ขีเยถ กโปฺป จิรทีฆมนฺตเร, วโณฺณ น ขีเยถ ตถาคตสฺสา’’ติฯ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๓๐๔; ๓.๑๔๑; ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๔๒๕; อุทา. อฏฺฐ. ๕๓; จริยา. อฏฺฐ. นิทานกถา);

เอวเมตฺถ ปารมีสุ ปกิณฺณกกถา เวทิตพฺพาฯ

ยํ ปน ปาฬิยํ **‘‘ทตฺวา ทาตพฺพกํ ทาน’’**นฺติอาทินา สพฺพาปิ ปารมี เอกชฺฌํ ทเสฺสตฺวา ปรโต **‘‘โกสชฺชํ ภยโต ทิสฺวา’’**ติอาทินา ปริโยสานคาถาทฺวยํ วุตฺตํ, ตํ เยหิ วีริยารมฺภเมตฺตาภาวนา อปฺปมาทวิหาเรหิ ยถาวุตฺตา พุทฺธการกธมฺมา วิสทภาวํ คตา สมฺมาสโมฺพธิสงฺขาตา จ อตฺตโน วิมุตฺติ ปริปาจิตา, เตหิ เวเนยฺยานมฺปิ วิมุตฺติปริปาจนาย โอวาททานตฺถํ วุตฺตํฯ

ตตฺถ **โกสชฺชํ ภยโต ทิสฺวา, วีริยารมฺภญฺจ เขมโต**ติ อิมินา ปฏิปกฺข อาทีนวทสฺสน มุเขน วีริยารมฺภ อานิสํสํ ทเสฺสติฯ **อารทฺธวีริยา โหถา**ติ อิมินา วีริยารมฺเภ นิโยเชติฯ ยสฺมา จ –

> ‘‘สพฺพปาปสฺส อกรณํ, กุสลสฺส อุปสมฺปทา;
> สจิตฺตปริโยทปนํ, เอตํ พุทฺธาน สาสน’’นฺติฯ (ธ. ป. ๑๘๓; ที. นิ. ๒.๙๐; เนตฺติ. ๓๐, ๕๐) –

สเงฺขปโต ฯ วิตฺถารโต ปน สกเลน พุทฺธวจเนน ปกาสิตา สพฺพาปิ สมฺปตฺติโย เอกเนฺตเนว สมฺมปฺปธานาธีนา, ตสฺมา ภควา วีริยารมฺเภ นิโยเชตฺวา **‘‘เอสา พุทฺธานุสาสนี’’**ติ อาหฯ

ตตฺรายํ สเงฺขปโตฺถ – ยฺวายํ สพฺพสํกิเลสมูลภาวโต สพฺพานตฺถวิธายกนฺติ โกสชฺชํ ภยโต ตปฺปฏิปกฺขโต จตูหิ โยเคหิ อนุปทฺทวภาวสาธนโต วีริยารมฺภญฺจ เขมโต ทิสฺวา อธิสีลสิกฺขาทิสมฺปาทนวเสน วีริยสฺส อารโมฺภ สมฺมปฺปธานานุโยโค, ตตฺถ ยํ สมฺมเทว นิโยชน, ‘‘อารทฺธวีริยา โหถา’’ติ, เอสา พุทฺธานํ ภควนฺตานํ อนุสาสนี อนุสิฏฺฐิ โอวาโทติฯ เสสคาถาสุปิ อิมินาว นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

อยํ ปน วิเสโส – **วิวาท**นฺติ วิรุทฺธวาทํ, ฉวิวาทวตฺถุวเสน วิวทนนฺติ อโตฺถฯ **อวิวาท**นฺติ วิวาทปฏิปกฺขํ เมตฺตาวจีกมฺมํ, เมตฺตาภาวนํ วาฯ อถ วา **อวิวาท**นฺติ อวิวาทเหตุภูตํ ฉพฺพิธํ สารณียธมฺมํฯ **สมคฺคา**ติ อวคฺคา, กาเยน เจว จิเตฺตน จ สหิตา อวิรมิตา อวิยุตฺตาติ อโตฺถฯ **สขิลา**ติ สกฺกีลา มุทุสีลา, อญฺญมญฺญมฺหิ มุทุหทยาติ อโตฺถฯ **เอสา พุทฺธานุสาสนี**ติ เอตฺถ สเพฺพน สพฺพํ วิวาทมนุปคมฺม ยทิทํ ฉสารณียธมฺมปริปูรณวเสน สมคฺควาเส นิโยชนํ, เอสา พุทฺธานํ อนุสิฏฺฐีติ โยเชตพฺพํฯ สมคฺควาสญฺหิ วสมานา สีลทิฏฺฐิสามญฺญคตา อวิวทมานา สุเขเนว ติโสฺส สิกฺขา ปริปูเรสฺสนฺตีติ สตฺถา สมคฺควาเส นิโยชนํ อตฺตโน สาสนนฺติ ทเสฺสสิฯ

ปมาทนฺติ ปมชฺชนํ, กุสลานํ ธมฺมานํ ปมุสฺสนํ อกุสเลสุ จ ธเมฺมสุ จิตฺตโวสฺสคฺคํฯ วุตฺตเญฺหตํ – ‘‘ตตฺถ กตโม ปมาโท, กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสโคฺค โวสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ วา ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา, อสาตจฺจกิริยตา, อนฏฺฐิตกิริยตา, โอลีนวุตฺติตา, นิกฺขิตฺตฉนฺทตา, นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ…เป.… โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ ปมาโท’’ติ (วิภ. ๘๔๖)ฯ

อปฺปมาทนฺติ อปฺปมชฺชนํฯ ตํ ปมาทสฺส ปฏิปกฺขโต เวทิตพฺพํฯ อตฺถโต หิ อปฺปมาโท นาม สติยา อวิปฺปวาโส, ‘‘สติยา อวิปฺปวาโส’’ติ จ นิจฺจํ อุปฏฺฐิตาย สติยา เอเวตํ นามํฯ อปเร ปน ‘‘สติสมฺปชญฺญปฺปธานา ตถา ปวตฺตา จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธา อปฺปมาโท’’ติ วทนฺติฯ ยสฺมา ปน อปฺปมาทภาวนา นาม วิสุํ เอกา ภาวนา นตฺถิฯ ยา หิ กาจิ ปุญฺญกิริยา กุสลกิริยา, สพฺพา สา อปฺปมาทภาวนาเตฺวว เวทิตพฺพาฯ

วิเสสโต ปน วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ สรณคมนํ กายิกวาจสิกสํวรญฺจ อุปาทาย สพฺพา สีลภาวนา, สพฺพา สมาธิภาวนา, สพฺพา ปญฺญาภาวนา, สพฺพา กุสลภาวนา, อนวชฺชภาวนา , อปฺปมาทภาวนาฯ ‘‘อปฺปมาโท’’ติ หิ อิทํ ปทํ มหนฺตํ อตฺถํ ทีเปติ, มหนฺตํ อตฺถํ ปริคฺคเหตฺวา ติฏฺฐติ, สกลมฺปิ เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อาหริตฺวา อปฺปมาทปทสฺส อตฺถํ กตฺวา กเถโนฺต ธมฺมกถิโก ‘‘อติเตฺถน ปกฺขโนฺท’’ติ น วตฺตโพฺพฯ กสฺมา? อปฺปมาทปทสฺส มหนฺตภาวโตฯ ตถา หิ

สมฺมาสมฺพุทฺธ กุสินารายํ ยมกสาลานมนฺตเร ปรินิพฺพานสมเย นิปโนฺน อภิสโมฺพธิโต ปฏฺฐาย ปญฺจจตฺตาลีสาย วเสฺสสุ อตฺตนา ภาสิตํ ธมฺมํ เอเกเนว ปเทน สงฺคเหตฺวา ทเสฺส โนฺต ‘‘อปฺปมาเทน สมฺปาเทถา’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๑๘) ภิกฺขูนํ โอวาทมทาสิฯ ตถา จาห – ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ยานิ กานิจิ ชงฺคมานํ ปาณานํ ปทชาตานิ, สพฺพานิ ตานิ หตฺถิปเท สโมธานํ คจฺฉนฺติ, หตฺถิปทํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ ยทิทํ มหนฺตเตฺตน, เอวเมว โข, ภิกฺขเว, เย เกจิ กุสลา ธมฺมา, สเพฺพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสรณา, อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติ (ม. นิ. ๑.๓๐๐ โถกํ วิสทิสํ)ฯ ตตฺถ อปฺปมาทภาวนํ สิขาปฺปตฺตํ ทเสฺสโนฺต สตฺถา **‘‘ภาเวถฏฺฐงฺคิกํ มคฺค’’**นฺติ อาหฯ

ตสฺสโตฺถ – โย เอส สีลาทิขนฺธตฺตยสงฺคโห สมฺมาทิฏฺฐิปุพฺพงฺคโม สมฺมาทิฏฺฐิอาทีนํเยว อฏฺฐนฺนํ องฺคานํ วเสน อฏฺฐงฺคิโก อริยมโคฺค, ตํ ภาเวถ อตฺตโน สนฺตาเน อุปฺปาเทถฯ ทสฺสนมคฺคมเตฺต อฐตฺวา อุปริ ติณฺณํ มคฺคานํ อุปฺปาทนวเสน วเฑฺฒถ, เอวํ โว อปฺปมาทภาวนา สิขาปฺปตฺตา ภวิสฺสตีติฯ **เอสา พุทฺธานุสาสนี**ติ ยทิทํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ อปฺปมชฺชนํ, ตญฺจ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อริยมคฺคสฺส ภาวนา เอสา พุทฺธานํ ภควนฺตานํ อนุสิฏฺฐิ โอวาโทติฯ

อิติ ภควา อรหตฺตนิกูเฏเนว จริยาปิฏกเทสนํ นิฏฺฐาเปสิฯ **อิตฺถํ สุทํ**ติอาทีสุ **อิตฺถ**นฺติ กเปฺป จ สตสหเสฺสติอาทินา (จริยา. ๑.๑) ปกาเรนฯ **สุทํ**ติ นิปาตมตฺตํฯ **ภควา**ติ ภาคฺยวนฺตตาทีหิ การเณหิ ภควาฯ **อตฺตโน ปุพฺพจริย**นฺติ ปุริมาสุ อภิตฺติปณฺฑิตาทิชาตีสุ อตฺตโน ปฏิปตฺติทุกฺกรกิริยํฯ **สมฺภาวยมาโน**ติ หตฺถตเล อามลกํ วิย สมฺมเทว ปกาเสโนฺตฯ **พุทฺธาปทานิยํ นามา**ติ พุทฺธานํ ปุราตนกมฺมํ โปราณํ ทุกฺกรกิริยํ อธิกิจฺจ ปวตฺตตฺตา เทสิตตฺตา พุทฺธาปทานิยนฺติ เอวํนามกํฯ **ธมฺมปริยาย**นฺติ ธมฺมเทสนํ ธมฺมภูตํ วา การณํฯ **อภาสิตฺถา**ติ อโวจฯ ยํ ปเนตฺถ น วุตฺตํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานตฺถตฺตา จ น วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

นิคมนกถา

เอตฺตาวตา จ –

วิสุทฺธจริโต สตฺถา, พุทฺธิจริยาย ปารคู;
สพฺพจริยาสุ กุสโล, โลกาจริโย อนุตฺตโรฯ

ยํ อจฺฉริยธมฺมานํ, สพฺพมจฺฉริยาติโค;
อตฺตโน ปุพฺพจริยานํ, อานุภาววิภาวนํฯ

เทเสสิ นาโถ **จริยา-ปิฏกํ** ยญฺจ ตาทิโน;
ธมฺมสงฺคาหกา เถรา, สงฺคายิํสุ ตเถว จฯ

ตสฺส อตฺถํ ปกาเสตุํ, โปราณฏฺฐกถานยํ;
นิสฺสาย ยา สมารทฺธา, อตฺถสํวณฺณนา มยาฯ

ยา ตตฺถ ปรมตฺถานํ, นิทฺธาเรตฺวา ยถารหํ;
ปกาสนา **ปรมตฺถ-ทีปนี** นาม นามโตฯ

สมฺปตฺตา ปรินิฏฺฐานํ, อนากุลวินิจฺฉยา;

สาธิกายฏฺฐวีสาย, ปาฬิยา ภาณวารโตฯ

อิติ ตํ สงฺขโรเนฺตน, ยํ ตํ อธิคตํ มยา;
ปุญฺญํ ตสฺสานุภาเวน, โลกนาถสฺส สาสนํฯ

โอคาเหตฺวา วิสุทฺธาย, สีลาทิปฏิปตฺติยา;
สเพฺพปิ เทหิโน โหนฺตุ, วิมุตฺติรสภาคิโนฯ

จิรํ ติฎฺฐตุ โลกสฺมิํ, สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ;
ตสฺมิํ สคารวา นิจฺจํ, โหนฺตุ สเพฺพปิ ปาณิโนฯ

สมฺมา วสฺสตุ กาเลน, เทโวปิ ชคตีปติ;
สทฺธมฺมนิรโต โลกํ, ธเมฺมเนว ปสาสตูติฯ

อิติ พทรติตฺถวิหารวาสินา **อาจริยธมฺมปาเลน**

กตา

จริยาปิฎกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ